

Magyar grammatika avagy nyelotudomány ... (Ungarische Grammatik.) hung

Egyet ny.

Buda 1818

Signatur: 98417-B

Barcode: +Z156175403

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ156175403>

Umfang: Bild 1 - 580

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

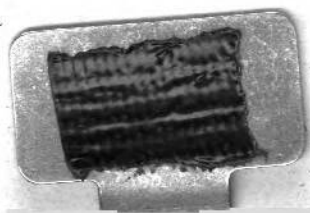
Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

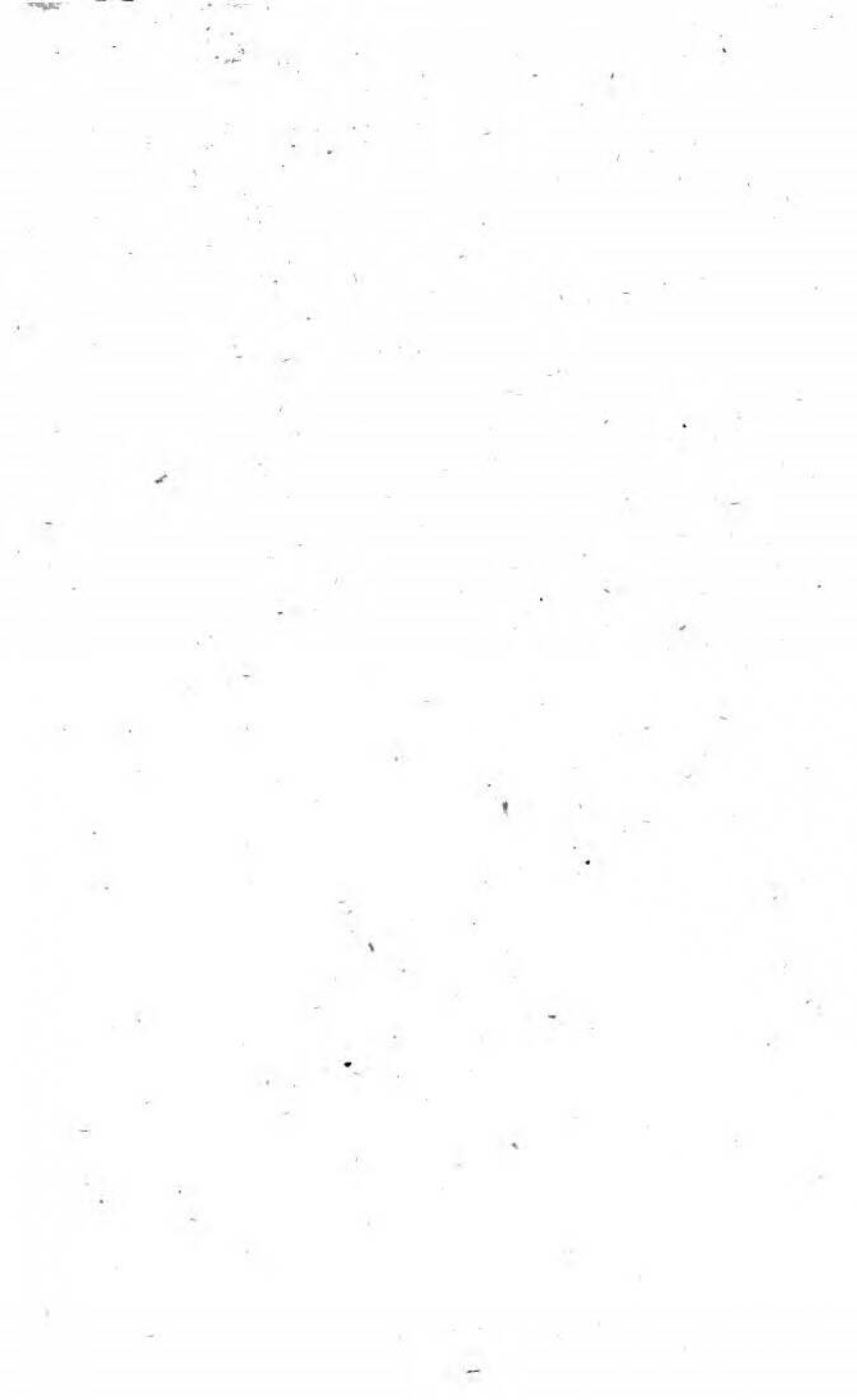
KONIGLICHEN HOF-BIBLIOTHEK

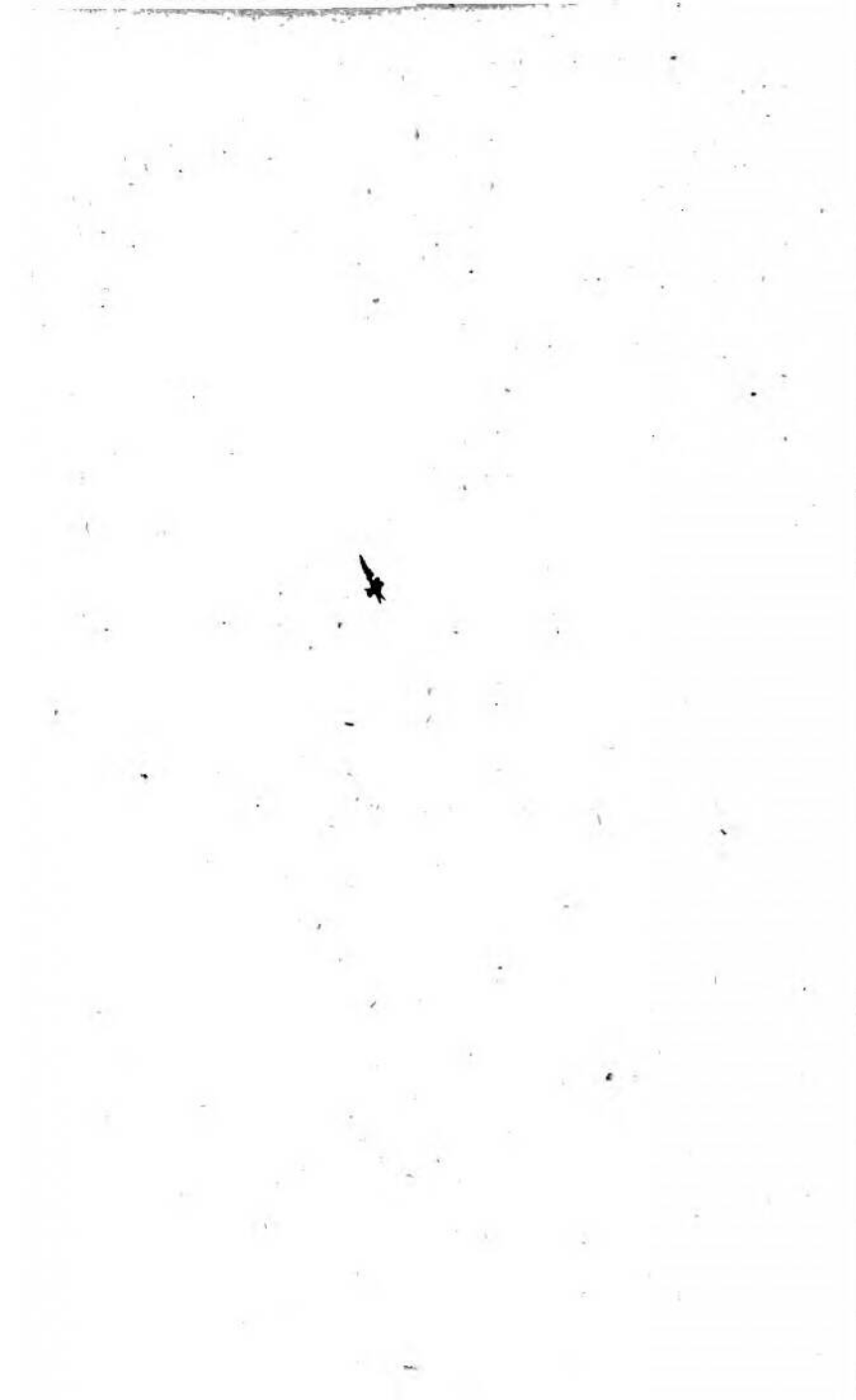
98.417-B

ALT-

43. Nr. 276

Magyar Grammatika

avvagy

Nyelvtudomány,

mellyben a' Hazai Nyelvnek sükeres okokra épített
Regulái napkeleti nyelvhez illő tanításrenddel
mind és pontosan előterjesztetnek.

A' Magyar Nemzeti Oskolák' Izámára.

Ö Császári Királyi Felségének Kegyelmes Engedelmével.

Verseny.

BUDÁNN,

A' KIRÁLYI MAGYAR UNIVERSITÁS' BETÖIVEL 1818.

98417-B.

Az Olvasóhoz

Az egymással ellenkező rideg ízokások, és önkényes vélemények úgy öfzvezavarták egynehány esztendőül fogva Nyelvünköt, hogy Grammaticáinak száma már harmincznál is többre megy, mellyek egymástúl több mivolti dologban különböznek. A' sokféle felekezetet tehát lehetetlen lévén megegyeztetni, nem volt bizonynyára egyéb hátra, hanem hogy Nemzetünknek sükerebb gondolkozású rélze nyelvének művelésében a' Filozofiához folyamodgyon. Innen történt, hogy a' Felséges Helytartó Tanács ama' Kegyelmes Intimátumában dd^o 31. Januar. 1814. Nro 25342. mellyel a' Magyar Grammaticának Plánum szerint való kidolgozását reám bízni méltóztatott, világos szókkal megkívánnya, hogy e' munka határozott Principiumokra építtessen.

Mély tisztelettel nem külömben, mint hű engedelmességgel, és örök háladatossággal vévén e' nekem szinte olly dűcsösséges, mint elegendőképen böcsülhetetlen Meghívást, azonn iparkodtam tellyes tehetségemmel,

mel, hogy Nyelvünk' művelésének és előmenetelének akadályait felkeressem, melyek között a' Nyelvnek tanítására nevezettőt találtam legfőbbnek. Az egyik az, hogy Grammaticussaink, sőt még sok egyéb Könyvszerzőnk is, meg nem tudnak a' Deák Grammaticának és Syntaxisnak nyomaitól válni, melyek nyelvünket már is annyi Latinizmussal fojtogattyák, hogy Magyarul egymást allig értyük, ha csak Deákul nem tudunk. A' másik akadály az, hogy Grammaticáinkban Paradigmáknak, melyekből az Ifúság mint fő példákbul a' többi szavakkal banni tanullyon, szinte az Anomalumok választatnak, vagy legalább olyan szavak, melyek a' kisebb felekezetekhez, mint kivételek avvagy exceptiók tartoznak. Kicsoda tanulhatná meg vallyon a' Deák nyelvet az olyan Grammaticából helyesen, melyben az *amo*, *doceo*, *lego* és *audio* Paradigmák helyett a' *possum*, *fio*, *malo*, *fero* igeik állanak?

Mivel minden tudományos könyvnek készítésében az *Egész*et kell előre átvisgálni, rendbe szedni, és egy fő tekintet alá venni, minekelötte rideg részeinek kidolgozásához fogunk, melyek az életet, szinte mikint a' testtől a' tagok, az egész tudománytól veszik: nem kevés munkámban, sőt harmincz esztendőbéli fáradságomhan telt nekem az, hogy nyelvünkben a' szavakat felekezetekre osszam, a' legszámosabb felekezetűl a' fő regulákat, a' többiektől pedig a' kivé-

vételeket kölesörözzem, és hogy még a' fő feltevésekhez tartozó szavak közül is Paradigmáknak olyanokat válasszak, melyekben semmi legkisebb rendhagyás avvagy anomalia nem találtatik.

Melly helvtelen példázat a' Magyar nyelvnek tanításában a Deák Grammatica és Syntaxis, csak az ítélheti meg voltaképen, ki a' napnyugoti és a' napkeleti nyelvek között való mivolti különbségeket átlatni, s mindenik emberi nyelvben a' nemzeti részt az emberi nyelvnek mivoltához tartozó részt helyesen megválasztani tudja. Már a' Grammaticában is akadnak elő számos nemzetiségek, melyek a' tanításnak módgyát a' Magyarban a' Deákétul messze elválasztyák, ha csak egyébaránt mindent összavezavarni nem akarunk: de a' Syntaxisban, melly mindenik emberi nyelvnek *nemzeti lelke*, olly messze távozik anyanyelvünk a' Deáktul, sőt még a' többi napnyugoti nyelvektul is, hogy nihelyt ezeket követi, azonnal nevetséges szokatlanságokat, és érthetetlen természetlenségeket is szül. Ezeknek eltávoztatására elkerülhetetlenül szükségesnek ítélem, hogy a' határozott Principiumokra épített Grammaticában a' Syntaxis voltaképen előterjeltessen, mellynek fogyatozása a' Latinizmusoknak mind eddig egygetlen egy forrása volt.

Hogy e' Principiumokkal a' Tanító Urak bővebben megösmarkedhessenek, kénytelen vol.

voltam Analyticámot Deákul kidolgozni, itt pedig a' Nemzeti Oskolák' számára anyanyelvünkön ugyanazokat a' Jegyzésekben szakaszonként elő adni. A' Deák Grammaticában a' Reguláknak talán két harmad része is csak arravaló, hogy a' Tánító Uraknak világosságot és könnyebbséget szerezzen: és Anyanyelvünk ne legyen arra érdemes, hogy Grammaticájában reguláinak okait és principiumait a' Tanító Urak minden mellékfáradság nélkül olvasgathassák? Azoknak közzülök, kik e' Principiumokat, ammint a' Filozofiának és a' Filológiának kútforrásiból rendre erednek, systémába foglalva olvasni kívánnák, a' Nemzeti Muzéum' nevében tett *Négy Kérdésre való Feleletemet* ajánlom, melly az idénn a' Királyi Magyar Universitás' befűivel közre bocsáttatott. Költ Budánn Szent Mihály' napján 1818. esztendőben.

Versegby Ferencz

az Esztergomi Érsekségének Papja, a'
Szép Mesterségeknek és a' Filozofiának
Doctora.

A'

Nyelvtudományban
előkerülő kérdéseknek

L a j s t r o m a.

Előszó a' Tanító Urakhoz.

1. §. A' nyelvművelésnek mivolta, módgya, és czéllya a' csinosabb Europái nemzetek' példáiból. 1.
2. §. E' példák szzerint kell nekünk is anyanyelvünköt művelnünk. 2.
3. §. A' nemzeti csinosításnak tárgya. 3.
4. §. A' nyelvnek, hogy a' nemzeti csinosításnak eszköze lehessen, *értelmesnek, és érzékenynek* kell lenni. 4.
5. §. A' *szokott egyformaságnak* kell benne uralkodni. 5.
6. §. A' talpigazságok, melyekre a' nyelvművelés építettik. 6.
7. §. Tévelygései azoknak, kik a' nyelvet nem a' csinosítás' eszközének, hanem fő dolognak nézik. 7.
8. §. A' nemzetnek, és a' nyelvnek gyermekora. 8.
9. §. A' hadakozások, a' népeknek költözködései, 's a' kerefsztes hadak a' nemzeteket nyelveikkel együtt megvegyítették. 10.
10. §. A' régi könyvek, melyek a' nyelvnek ifjú korából reánk maradtak, a' nyelvművelésben

- ben kútforrások gyanánt nem szolgálhatnak. Felelet az ellenkező állításra, melyly a' Deák nyelvnek példájára épittetik. 13.
11. §. Az idegen nyelvek szerint nem lehet a' Magyarat csinosítani a' nélkül hogy *nemzeti* tulajdonságai még ne romollyanak. 17.
12. §. Az új szavaknak koholásából a' nyelvművelés nem áll, sőt ezt amazoknak gyarapodása még akadályoztattya is, mivel a' nyelv már férjfi korára jutott, 's mivel a' nyelvcsinosságot nem a' puszta szavakban, nem a' synonymumokban, sem abban nem kell keresni, hogy mindenik tárgynak különös neve legyen. 21.
13. §. Az új szavaknak szaporításában fáradozó felekezetnek ridag ágai, úgymint a' *Paristák*, az új gyökérszavaknak koholói, az érthetetlenül és szokatlanul formált származék szavaknak gyarapítói, az öfzetett idegen szavaknak betű szerint való fordítói, az affzonyi nemnek pártfogói, 's a' *megavultt*, vagy a' *megyebéli* szavaknak haráttjai. 27.
14. §. A' józan észnek útmutatása szerint a' nyelvművelésnek oda kell czélozni, hogy az *egyformaságnak*, avvagy *analogiának* segédelmével a' nyelvnek *értelmessége*, és *érzékenysége* közönségesen gyarapodgyon. Az *egyformaságnak* három fő törvénnyee. 35.
15. §. A' szönyomozás, avvagy *etymologia*, és a' hangrend, avvagy *euphonia* az egyformaságnak fő eszközei. 38.
16. §. A' közönséges értelmességhez az *érzékenységnak* is oda kell még a' művelendő nyelvben járulni. Az emberi nyelv' szépségének három garádiccsa. 40.

17. §. Az egyformaságnak az írásban, avvagy az orthographiában is el kell terjedni, hogy a' művelt nyelv köz hasznót hozhasson. A' legtökéletesebb orthographiának regulái akármellyik emberi nyelvben. 41.
18. §. Befejezés. 45.

A'

Magyar Nyelvtudománynak

I. R é s z e.

A' S z ó n y o m o z á s.

I. S z a k a f z.

A' Magyar Betűkrül.

1. §. Hány betűje van a' Magyarnek, és mikép kell azokat eggyenkint nevezni, avvagy ejteni? 49.
2. §. Mikép osztatnak fel a' betűk altallyában? 80.
Jegyzés a' diftongusokrul, avvagy öszvetett hangzókrul? 50.
3. §. Mikép osztatnak fel a' hangzó betűk? 50
Jegyzés az e, ö, és ü betűkrül. 51.
4. §. Mikép osztatnak fel a' mássalhangzó betűk? 54.
Jegyzés a' régi ortografiáról, és a' mostani öszvetett mássalhangzó betűkrül. 55.
5. §. Minémü rövidítéssel élünk az írásban, mikor az öszvetett nyolcz betűt meg kell duplázunk? 56.

6. §.

6. §. Mikép kell az idegen neveket, és a' régi Magyar Familiáknak neveit írni? 57.
7. §. Mikor kell a' Magyarban a' kezdetbetűköt nagyoknak írni? 58.
8. §. Mikép kell a' szavaknak tagjait az írásban és a' kimondásban elválasztani? 59.
Jegyzés a' j betűvel való helytelen élésről. 61.
9. §. Miosoda regulái vannak a' Magyar szótag-mértéknek? 63.

II. S z a k a f z.

A' Magyar szavaknak a' hangrend szerint való formálásáról, és nemeiről.

- 10 §. Minémű regulák alá veti a' nemzeti hangrend a' Magyar szavaknak formálását általában? 64.
11. §. Hányféle szavakkal él a' Magyar nyelv. 66.
12. §. Mikép támadtak e' szavak a' Magyar nyelvben? 69.
13. §. Mit kell a' szóképző betűkről és szótagokról szükségesképen tudnunk? 71.
Jegyzés az új Magyar szavaknak üdőtlen koholásáról, melly a' szóformálásnak reguláit még a' tanuló ifúságban is szükségeseznek teszi. 71.
14. §. Mikép osztatnak fel a' szóképzők a' hangrendnek törvényei szerint? 72.
Jegyzés a' Szóképzőknek hangzóiról, mellyekre nézve nyelvünknek pontos hangrendtartását az Írók és a' hangegyeztető Költők méltatlanul megzavarják. 74.
15. §. Hányfélék ama' szóképzők, mellyek a' szavakban, mikor hozzájuk függesztetnek, változást okoznak? 74.
16. §. Miért kell az olyan szóképzőket, mellyek.

lyeknek értelme világos, az olyanoktól megkülömböztetni, melyeknek értelme homályos? 75.

17. §. Micsoda különbség van a' szóképzők, és a' puszta végzések között? 76.
18. §. Mit kell az előszócskákról tudnunk? 77.
19. §. Mit értünk a' szavaknak formálásában a' hangrendtartó betűk által? 77.
20. §. Micsoda regulák szerint kell a' Magyar szavakat öszvetenni? 78.

III. Szakasz.

A' Neveknek formálásáról

21. §. Hányfélék a' neveknek formálására szolgáló együgyű szóképzők? 80.
Jegyzés a' Szóképzőkről való tanításnak szükséges váltárúl. 80.
22. §. Mit kell tudni a' valóságos együgyű szóképzőkről *e, ek, i, ik, né, nyi*? 81.
23. §. Mit tanít a' Szónyomozás a' *béli, évi, félé* és *fi* rendhagyó szóképzőkről? 86.
24. §. Minémű regulák alá vannak vetve a' formáló szavak *fél, forma, fő* és *való*? 87.
25. §. Melyek a' neveknek két ágú, és világos értelmű képzői? 88.
26. §. Melyek a' neveknek két ágú, de homályos értelmű képzői? 96.
27. §. Melyek a' neveknek két ágú, és minden értelem nélkül szükölködő puszta végzései? 99.
28. §. Melyek a' neveknek három, és öt ágú, és világos értelmű képzői? 99.
29. §. Melyek a' neveknek öt ágú, és minden értelem nélkül szükölködő puszta végzései? 101.

IV.

6. §. Mikép kell az idegen neveket, és a' régi Magyar Familiáknak neveit írni? 57.
7. §. Mikor kell a' Magyarban a' kezdetbetűket nagyoknak írni? 58.
8. §. Mikép kell a' szavaknak tagjait az írásban és a' kimondásban elválasztani? 59.
- Jegyzés a' j betűvel való helytelen éléről. 61.*
9. §. Miosoda regulái vannak a' Magyar szótag-mértéknek? 63.

II. S z a k a f z.

A' Magyar szavaknak a' hangrend szerint való formálásáról, és nemeiről.

- 10 §. Minémű regulák alá veti a' nemzeti hangrend a' Magyar szavaknak formálását általtyában? 64.
11. §. Hányféle szavakkal él a' Magyar nyelv. 66.
12. §. Mikép támadtak e' szavak a' Magyar nyelvben? 69.
13. §. Mit kell a' szóképző betűkről és szótagokról szükségesképen tudnunk? 71.
- Jegyzés az új Magyar szavaknak üdőtlen koholásáról, melly a' szóformálásnak reguláit még a' tanuló ifúságban is szükségeseznek teszi. 71.*
14. §. Mikép osztatnak fel a' szóképzők a' hangrendnek törvényei szerint? 72.
- Jegyzés a' Szóképzőknek hangzóiról, mellyekre nézve nyelvünknek pontos hangrendtartását az Írók és a' hangegyeztető Költők méltatlanul megzavarják. 74.*
15. §. Hányfélék ama' szóképzők, mellyek a' szavakban, mikor hozzájuk függesztetnek, változást okoznak? 74.
16. §. Miért kell az olyan szóképzőket, mellyek

lyeknek értelme világos, az olyanoktól megkülömböztetni, mellyeknek értelme homályos? 75.

17. §. Micsoda különbség van a' szóképzők, és a' puszta végzések között? 76.
18. §. Mit kell az előszócskákról tudnunk? 77.
19. §. Mit értünk a' szavaknak formálásában a' hangrendtartó betűk által? 77.
20. §. Micsoda regulák szerint kell a' Magyar szavakat öszvetenni? 78.

III. Szakasz.

A' Neveknek formálásáról

21. §. Hányfélék a' neveknek formálására szolgáló egygyűű szóképzők? 80.

Jegyzés a' Szóképzőkről való tanításnak szükséges váltárúl. 80.

22. §. Mit kell tudni a' valóságos egygyűű szóképzőkről *e, ek, i, ik, né, nyi*? 81.
23. §. Mit tanít a' Szónyomozás a' *béli, évi, félé* és *fi* rendhagyó szóképzőkről? 86.
24. §. Minémű regulák alá vannak vetve a' formáló szavak *fél, forma, fő* és *való*? 87.
25. §. Mellyek a' neveknek két ágú, és világos értelmű képzői? 88.
26. §. Mellyek a' neveknek két ágú, de homályos értelmű képzői? 96.
27. §. Mellyek a' neveknek két ágú, és minden értelem nélkül szükölködő puszta végzései? 99.
28. §. Mellyek a' neveknek három, és öt ágú, és világos értelmű képzői? 99.
29. §. Mellyek a' neveknek öt ágú, és minden értelem nélkül szükölködő puszta végzései? 101.

IV.

IV. S z a k a f z.

A' többes számnak formálásáról a' neveken?

30. §. Minémű regulák szerint kell az olyan neveknek többes számát formálni, mellyek mássalhangzóval végződnek? 102.
31. §. Vannak-e nevek, mellyek a' többes számnak formálásában az imént előadott reguláktól eltávoznak? 104.
32. §. Mellyek ama' nevek, mellyek az *ok*, *ek*, *ök* képzést megtartják, de egy szótaggal rövidebbek lesznek? 104.
33. §. Mikép formáltatik a' többes szám az *alom* és *elém* végzésű, a' hasonlító, és a' részeseülő neveken? 106.
34. §. Mellyek ama' nevek, mellyek a' vonást a' többes számban elvetik? 106.
35. §. Mellyik neveknek ad a' közönséges szó-kás a' többes számban *ak* és *ek* képzőt? 107.
36. §. Mikép formáltatik a' többes szám a' hangzóval végződő neveken? 109.
37. §. Minémű kivételek alá vannak vetve az *i* és *e* végzések? 110.
38. §. Micsoda rendhagyók vannak a' többes számra nézve az *ó* és *ö* végzésű nevek között? 111.
39. §. Micsoda rendhagyók vannak a' többes számra nézve az *ú* és *ü* végzésű nevek között? 111.

Jegyzések a' tanításban való rendtartásról, melly a' Deák rendet elhaggya; a' pontosságról, mellyel a' többes szám meghatározatik; s ama' hibás gyökérszavakról, mellyekhez a' v közbevetés gyökérbetű gyanánt ragasztatik. 112.

V. S z a k a f z.

A' névragasztásról.

40. §. Mit értünk a' névragasztás által? 114.
41. §. Mire kell a' névragasztásban különösen vigyázni? 115.
42. §. Mit kell a' névmutató szócskáról a' névragasztásban tudnunk? 117.
43. §. Hányféle névragasztás van a' Magyarban? 117.
44. §. Mellyik az első névragasztásnak fő példája? 118.
45. §. Mellyik a' második névragasztásnak fő példája? 119.
46. §. Micsoda kivételek alá van vetve a' két első névragasztásban az egyes számú szenvedő ragaszték? 120.
47. §. Mellyik a' harmadik névragasztásnak fő példája? 121.
48. §. Mellyik a' negyedik névragasztásnak fő példája? 122.
49. §. Minémű kivételek alá van vetve a' harmadik és negyedik névragasztásban az egyes szenvedő? 123.
50. §. Hát ama' ragasztékokkal, mellyek az Európai nyelvek' névhatározóinak szoktak megfelelni, mikép kell bánnunk? 123.
51. §. Mellyik a' névhatározó ragasztásnak első fő példája? 124.
52. §. Mellyik a' névhatározó ragasztásnak második fő példája? 125.
53. §. Mellyik ugyan annak harmadik fő példája? 126.
54. §. Mellyik ugyan annak negyedik fő példája? 127.

55. §.

55. §. Micsoda kivételek alá van vetve az állapító általlýában? 128.

Jegyzések. 1) A' névmutatóról avagy articulusról. 2) A' hívó esetnek a' nevészötül való különbözéséről. 3) A' szóképzőknek a' ragasztékoktól való különbözéséről. 4) A' ragasztéknak két fő tulajdonságáról. 5) Hogy a' névhatározó ragasztékok a' többiektől nem különböznek. 6) Az eggyes szenvedőből származik a' többes nevező, vagy viszontag? 7) Hogy az é genitivus nem lehet. 8) Hogy a' Magyar genitivus után álló birtokos névnek k betűt nem kell adni. 9) Mikor kell a' birtokos nevekben k betűvel élni? 10) A' többes szenvedőnek ragasztéka at és et nem lehet. 11) Az állapító ragasztékról. 129.

VI. S z a k a f z

A' névhatározókról.

56. §. Mi, és hányféle a' névhatározó? 138.
57. §. Mellyek az eredeti névhatározók, mellyek a' nevező esetek után állanak? 139.
58. §. Mellyik eredeti névhatározók állanak ragasztékos nevek után? 139.
59. §. Mellyek a' kölcsönözött névhatározók? 140.
60. §. Az ígehatározók közül mellyek tartoznak ide? 142.

VII. S z a k a f z.

A' számnevekről.

61. §. Mi és hányféle a' számnév? 143.
62. §. Mellyek a' sarkszámok, és mit kell róllok észre vennünk? 143.
63. §. Mellyek a' rendszámok? 145.
64. §. Mellyek a' helyrendszámok? 146.
65. §. Mellyek az olító számok? 146.
66. §. Mellyek a' gyűjtő számok? 147.

Jegyz.

Jegyzések az eggy számnévről, és a' Deák vagy Német többes számnak a' sarkszámok után való helytelen majmozásáról. 147.

VIII. S z a k a f z.

A' birtokos neveknek formálásáról.

67. §. Mit értünk a' birtokos nevek által, és mit kell azokról tudnunk? 151.
68. §. Mellyek a' birtokos neveknek képzői. 152.
69. §. Mit értünk a' nyomosító változás által, és micsoda regulák alá van vetve? 154.
70. §. Mikor kíván a' tok, tők, tők képző közbevetést? 155.
71. §. Mellyek a' rendkövető birtokos nevek' formálásának fő példái? 156.
72. Mikép lehet a' két vagy több szótagból álló neveknek többes számú birtokos képzőit megrövidíteni? 159.

Jegyzés, mellyben megmutattatik, hogy a' j betű sem a' birtoknak, sem a' mutató jormának kiegészítője nem lehet. 160.

IX. S z a k a f z.

A' rendhagyó birtokos nevekről.

73. §. Hányfélék a' rendhagyó birtokos nevek? 166.
74. §. Mellyek ama' rendhagyó birtokos nevek, mellyek a' formálásban a' regulátul eltávoznak? 166.
75. §. Hányfélék ama' birtokos nevek, mellyek az ak vagy ek többes szám miatt a' regulátul eltávoznak? 168.
76. §. Micsoda fő példák szerint kell az alom és elem végzésű neveknek birtokossait formálni? 169.
77. §.

77. §. Micsoda fő példák szerint kell az ollyan neveknek birtokosságait formálni, mellyek a' többes számban a' vonást elvetik? 169.
78. §. Micsoda fő példák szerint kell ama' neveknek birtokosságait formálni, mellyek más-salhangzóval végződven, közönséges szokás-ból a' többes számban *ak*, *ek* képzőt ki-vánnak? 170.
79. §. Mikép formáltatnak az *ó* és *ö* végzésű neveknek birtokossai, mellyek a' többes számban *v* vagy *j* közbevetést kívánnak? 171.
80. §. Mikép formáltatnak birtokossai amaz *ú* és *ü* végzésű neveknek, mellyek a' többes számban *ak* vagy *ek* képzőt kívánnak? 172.
81. §. Miben távoznak el a' rendtől a' *fi*, *hi*, és *di* neveknek birtokossai? 173.
82. §. Hányfélék ama' nevek, mellyek a' birtokosokban a' nyomosító változásra nézve a' rendet elhagyják? 174.
83. §. Minémű fő példák szerint formállyák birtokossaikot a' középkurtító nevek? 174.
84. §. Mikép formállyák birtokossaikot e' rend-hagyó nevek; *lélek*, *vehēm*, *tehēr* és *mag*? 175.
85. §. Micsoda nevek kerülnek a' nyomosító változást képzők miatt? 176.
86. §. Minémű végzések kerülnek a' nyomosító változást? 177.
87. Vannak-e még nevek, mellyeknek birtokosságait a' szokás nyomosító változás nélkül formállyá? 180.

Jegyzés ama' talpigazságokról, mellyekre a' nyomosító változásról való regulák építették. 180.

X. S z a k a f z.

A' birtokos neveknek ragasztásáról.

88. §. Miben különbözik a' birtokos neveknek ragasztása a' közönségesekétül, és hányféle? 181.
89. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak első fő példája? 182.
90. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak második fő példája? 183.
91. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak harmadik fő példája? 184.
92. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak negyedik fő példája? 185.

XI. S z a k a f z.

A' Névpótolókról.

93. §. Mik és hányfélék a' névpótolók. 186.
94. §. Mellyek a' személyes névpótolók, és mikép ragasztatnak? 186.

Jegyzés a' mi és, ti szavakról a' mink és tik névpótolók helyett. 187.

95. §. Mire kell még a' személyes névpótolóknak ragasztásában vigyáznunk? 188.

Jegyzés az önnön szóról. 190.

96. §. Mellyek az eredeti névhatározókból származó személyes névpótolók? 190.
97. §. Mellyek a' kölcsönözött névhatározókból származó személyes névpótolók. 192.
98. §. Mellyek a' vízontagos, és a' határozatlan személyes névpótolók? 193.
99. §. Mellyek a' birtokos névpótolók? 193.

**

100. §.

100. §. Mellyek a' mutató névpótolók, és mikép ragasztatnak? 194.
 101. §. Mellyek a' kérdő névpótolók? 195.
 102. §. Mikép ragasztatik a' *mi* névpótoló? 195.
Jegyzés a' még és míg szavakról. 195.
 103. §. Hát a' többi kérdező névpótolók mikép ragasztatnak? 196.
 104. §. Mellyek a' visszaterő névpótolók? 197.
 105. §. Mik és hányfélék a' határatlan névpótolók? 197.
 106. §. Mellyek a' határatlan gyökérvévpótolók? 197.
 107. §. Mellyek a' formáltt határatlan névpótolók? 198.
 108. §. Mellyek az öfzvetett határatlan névpótolók? 199.

XII. S z a k a f z.

Az ígéknek nemeiről és formálásáról.

109. §. Mi az íge, és hányféle? 200.
 110. Mit kell az ígéknel a' gyökérről, vagy az anyafzóról efzre vennünk? 203.
 111. §. Mit kell általlyában az ígéknek képzőiről tudnunk, és mellyek ezek közül az eggyügyü képzők? 204.
 112. §. Mellyek az ígéknek két ágú eleven képzői? 207.
 113. §. Mellyek ama' két ágú képzők, mellyek új formálásra nem alkalmatosak? 212.
 114. §. Mellyek az ígéknek három ágú képzői? 215.
 115. §. Mellyek az ígéknek öt ágú képzői? 224.

XIII.

XIII. S z a k a f z.

Az igeragasztásról általlyában, és a' Van ige-
nek ragasztásáról különösen.

116. §. Mi az igeragasztás. és hányféle formája van? 228.
117. §. Hányféle mód van a' Magyar igeragasztásban? 229.
118. §. Hányféle üdő jelentetik az igeragasztásban? 230.
119. §. Hányféle személy és szám van a' Magyar igeragasztásban? 231.
120. §. Minémű renddel függesztetnek a' ragasztékok az igékhez? 231.
121. §. Mikép ragasztatik a' *Van* ige? 232
122. §. Mikép ragasztatik a' személyetlen *Van* ige? 234.

XIV. S z a k a f z.

A' rendkövető igéknek ragasztásáról.

123. §. Hányféle ragasztása van a' rendkövető igéknek? 235.
124. §. Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' jelentő módnak jelenvaló üdejé? 236.
125. §. Micsoda regulák szerint kell a' jelentő módnak jelenvaló üdejében a' nyomosító ragasztékokot az igékhez függesztetni? 237.
Jegyzés a' gy hangnak eredetéről. 238.
126. §. Micsoda kivétel alá vannak vetve a' két mássalhangzó betűvel végződő igék? 238.
127. Micsoda kivételt szenved az egyébaránt rend-

követő igékben a' jelenlévő üdőknek egyes számú második személye? 240.

Első Jegyzés ama' képtelenségről, mely az s. sz. z végzések után a' második személyt sz betűvel akarja formálni. 241.

Második Jegyzés a' cz és cs hangokról a' parancsoló módban. 242.

128. §. Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' jelentő módnak félmúltt üdeje? 242.

129. §. Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' jelentő módnak elmúltt üdeje? 244.

130. §. Micsoda regulák szerint történnek a' jelentő módnak elmúltt üdejében a' közbevetések? 244.

131. §. Mikép formáltatik a' régenmúltt üdö? 246.

132. §. Mikép formáltatik a' jövődö üdö? 247.

133. §. Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' kívánó módnak jelenvaló üdeje? 248.

134. §. Mikép formáltatik a' kívánó módnak elmúltt üdeje? 248.

Jegyzés a' kívánó módnak jövődö üdejéről. 249.

135. §. Minémű ragasztékok fejezik ki a' parancsoló és kapcsoló módnak jelenvaló üdejét? 249.

136. §. Minémű regulák szerint kell a' nyomósító ragasztékokot a' parancsoló módban a' t végzéshez függeszteni? 252.

137. §. Minémű regulák szerint történik a' parancsoló módban az egyes számú második személynek rövidítése? 254.

138. §. Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igéknek határatlan módgya? 256.

139. §.

139. §. Minémű ragasztékok fejezik ki a' rész-
sülőköt, és az állapotjegyzőket? 257.

Jegyzés a' supinumokról. 258.

140. §. Mellyik az igerasztásnak harmadik for-
mája? 258.

141. §. Mikép ragasztatnak a' szenvedő igék? 262.

*Jegyzés a' harmadik formának helytelenségéről, és
a' rendtelenségekről, mellyek belőle a' nyelvben
támadnak. 265.*

XV. S z a k a f z.

A' középkurtító, és a' rendhagyó igéknek
ragasztásáról.

142. Mik, és hányfélék a' középkurtító igék? 284.

Jegyzés, mellyben a' kurtító igék előadatnak. 284.

143. §. Mellyek a' kurtító igeragasztásnak fő
példái? 285.

144. §. Minémű regulák szerint formállyák a'
parancsoló módot a' g, l, z. végzésű kurti-
tító igék? 287.

145. §. Mellyek a' *lik* és *zik* végzésű kurtító
igék? 290.

146. §. Minémű regulák szerint formállyák a'
parancsoló módot a' *lik* és *zik* végzésű igék?
291.

147. §. Hányfélék a' rendhagyó igék? 292.

148. §. Mellyek ama' rendhagyó igék, mellyek-
ben az *sz* végzés gyökérbetű? 293.

149. §. Miben távoznak el az *iszik* és *eszik* fő
példáktól a' többi *sz* végzésű rendhagyó
igék? 296.

150. §. Mellyek a' rendhagyó igék, mellyekben
az *sz* végzés *d* helyett áll? 298.

151. §.

151. §. Mellye ama' félrendhagyó igék, mellyekben az *sz* végzés a' *d* betű helyett áll? 302.
152. §. Mellyek a' rendhagyó igék, mellyekben az *sz* végzés *z* betű helyett áll? 303.
153. §. Mellyek a' hangzóval végződő rendhagyó igék? 304.
154. §. Micsoda kivételek alá vannak vetve a' többi rendhagyók, mellyek hangzóval végződnek? 306.
155. §. Mikép ragasztatnak a' *Megy* és *Veszt* rendhagyók? 307.

XVI. S z a k a f z.

A' kapcsolatokról, ígehatározókról, és az indulatjelekről.

156. §. Mik a' kapcsolatok, az ígehatározók, és az indulatjelek, és mikép formáltatnak? 308.
157. §. Hányfélék a' kapcsolatok? 316.
158. §. Hányfélék az ígehatározók? 318.
159. §. Mellyek a' Magyarban az indulatjelek? 322.

A'

Magyar Nyelvtudománynak

II. R é f z e.

A' S z ó k ö t é s.

XVII. S z a k a f z.

A' névmutatónak kötéséről.

160. §. Mi és hányféle a' szókötés? 323.
161. §. Micsoda különbséget kell a' határozott,
és

és a' határozatlan értelmű mondasok között tenni? 324.

162. §. Micsoda fő regula szerint kell a' Magyar beszédben a' névmutatóval élni? 325.

Jegyzés ama' Deákmaimozásról, mely a' névmutatókat elhagyogattya. 327.

163. §. Kellé a' Magyarban a' tulajdon nevek előtt névmutatóval élni? 327.

164. §. Mikor kell a' közös és a' melléknevek előtt névmutatóval élni? 330.

165. §. Mikor kell a' számnevek, a' névpótolók, és ígehatározók előtt névmutatóval élni? 332.

166. §. Mit kell még az *ez*, és *eggy* névmutatókról tudnunk? 334.

XVIII. S z a k a f z.

A' ragasztékoknak és névhatározóknak kötéséről.

167. §. Mikép kell bánnunk a' Magyarban a' nevező esettel? 337.

168. §. Micsoda regulák alá van vetve a' Magyar birtokos ragasztéknak kötése? 339.

Jegyzés. A' neveknek öszvetevéséről. 341.

169. §. Mikor kell a' tulajdonító, szenvedő és fosztó ragasztékokkal, és hívó esettel élnünk? 344.

170. §. Mikor és mikép kell élni a' névhatározó ragasztékokkal? 345.

171. §. Minémű ragasztékkal felelünk a' városoknak, és egyéb helységeknek neveivel a' *hol?* *hová?* és *honnán?* kérdésekre? 348.

172. §. Micsoda hasznát vesszük a' beszédben az eredeti névhatározóknak? 350.

Jegyzés. A' nyelvünkben már régen számkivetett osztó vonáskáról. 352.

XIX.

XIX. S z a k a f z.

A' fő neveknek kötéséről.

173. §. Micsoda rendben állanak a' Magyar beszédben a' személyeknek tulajdon nevei? 361.
174. §. Mellyek a' Magyarban a' tiszteletmutató nevek? 361.
175. §. Mikép köttetnek öszve a' beszédben a' különös tiszteletnevek? 364.
176. §. Hát a' többi tulajdon neveknek kötéséről mit kell tudnunk? 366.
177. §. Mikép kell által'yan a' közös neveknek rideg és többes számával bánni? 368.
178. §. Micsoda regulák alá van vetve az üdöjelentő neveknek kötése? 370.
179. §. Mikép élünk a' rokonyságnak neveivel? 373.
180. §. Mikép kell bánni a' mértékeknek neveivel? 374.
181. §. Mikép köttetnek öszve az árnak nevei? 375.
182. §. Mikép kell a' szerzőszámoknak és eszközöknek neveivel bánni? 376.
183. §. Mikép kell a' gyűjtő neveket, és az edényeknek neveit a' beszédben egybekötni? 377.
184. §. Mikép kell ama' nevekkal bánni, mellyek tisztségeket, hivatalokat, állapotot, és mesterségeket jelentenek? 378.
185. §. Mikor kell a' Magyar beszédben a' fő neveknek öszvetevésével élni? 379.

Jegyzés a' kétféle barbarizmusokról, mellyek az öszvetevésnek reguláit sértik. 379.

XX. S z a k a f z.

A' mellékneveknek kötéséről.

186. §. Mellyik fő regulák szerint köttetnek a' befűzdben öfzve a' melléknevek? 380.
  187. §. Mikép kell bänni a' részesülőkkel, mikor melléknevek gyanánt szolgálnak? 382.
  188. §. Mellyek ama' melléknevek, mellyek a' mellettek lévő nevekben bizonyos ragasztékot kívánnak? 383.
  189. §. Mikép kell a' hasonlító nevekkel bänni? 385.
  190. §. Mikép élünk a' felmutató nevekkel? 386.
  191. §. Mikép kell bännünk a' helynek és az üdönek mellékneveivel? 386.
  192. §. Mikép élünk ama' melléknevekkel, mellyek minéműséget, készületet, árt, módot, vagy az edényeknek mirevalóságát jelentik? 387.
  193. §. Hát a' helyeknek távullétét minémű melléknevekkel kell kifejezni? 388.
  194. §. Minémű melléknevekkel kell a' tagokat, részeket és a' birtokot jelentenünk? 388.
  195. §. Minémű értelmeik vannak az olyan mellékneveknek, mellyek a' ragasztékos névből és a' való részesülőből támadnak? 389.
- Jegyzés. A' való részesülő az efféle esetekben a' Magyar nyelvnek nemzetiségei közé tartozik. 391.*
196. §. Minémű hasznát veszi a' Magyar a' névhatározók után állani szokott való részesülőnek? 391.
  197. §. Mit kell ezre vennünk az olyan melléknevekről, mellyek ígehatározókból és a' való részesülőből támadnak? 392.

198. §.

198. §. Mirevalók a' melléknevek, mellyek az igéknek határatlan módgyaiból és a' való részesülöbül támadnak? 393.
199. §. Mi hafznát vesszük a' beszédben ama' mellékneveknek, mellyek a' *lévő, fekvő, álló* részesülökbül támadnak? 393.
200. §. Mikép kell a' beszédben a' sarkszámnevekkel bánni? 394.
201. §. Mikép kell a' rendszámokkal élni? 395.
202. §. Micsoda regulák alá vannak az osztószámok vetve? 396.
203. §. Mikép kell a' gyűjtő nevekkel bánni? 397.

XXI. S z a k a f z.

A' névpótolóknak kötéséről.

204. §. Mikép kell élnünk a' személyes névpótolókkal? 399.
205. §. Mikép kella' *maga* viszontagos, és *az ember* személytelen névpótolóval bánnunk? 401.
206. §. Minémű reguláik vannak a' birtokos névpótolóknak, mellyek a' beszédben magányosan állanak? 403.
207. §. Mit kell a' birtokos neveknek egybekötéséről tudnunk? 404.
208. §. Micsoda nemzetiségeket szülnek a' Magyar nyelvben a' birtokos nevek? 405.
209. §. Mikép kell bánni a' mutató névpótolókkal? 407.
210. §. Micsoda regulái vannak a' kérdező névpótolóknak? 410.
211. §. Mikép kell bánni a' visszaterő névpótolókkal? 412.
212. §. Minémű regulák szerint kell a' határatlan

lan névpótolókat a' beszédben egybe kötni?
415.

XXII. S z a k a f z.

Az igéknek nemeiről a' szókötésre nézve, és az igeragasztásnak kétféle formájáról.

213. §. Hányféle az ige a' szókötésre nézve? 429.
214. §. Mellyek általlyában az igeragasztásnak kétféle formájáról a' fő regulák? 431.
215. §. Micsoda formát kívánnak az igében a' szenvedő ragasztékú tulajdon nevek? 432.
216. §. Micsoda formát kívánnak az igében a' szenvedő ragasztékú személyes névpótolók? 433.
217. §. Micsoda formát kíván az igében a' szenvedő ragasztékú *maga* névpótoló? 434.
218. §. Minémű formát kívánnak az igében a' birtokos, a' mutató, a' kérdező, és a' visszaterő névpótolók? 435.
219. §. Mellyik határatlan névpótolóknak szenvedői kívánnak az igében mutató formát? 436.
220. §. Mellyik határatlan névpótolóknak szenvedői váltják fel a' törzsfőkös és a' mutató formát? 437.
221. §. Mellyik határatlan névpótolóknak szenvedői kívánnak az igében törzsfőkös formát? 438.

XXIII. S z a k a f z.

Az igéknek számairól, személlyeiről, üdeiről, és határozott módgyairól.

222. §. Micsoda regulák szerint kell az igét a' nevező esettel megegyeztetni? 439.

222. §.

223. §. Mikép kell az ígéknek üdeivel bänni? 440.
224. §. Mikor élünk a' jelentő móddal? 442.
225. §. Mikor élünk a' kívánó móddal? 443.
226. §. Mit kell a' parancsoló módrúl előre tudni? 444.
227. §. Mikor kell a' parancsoló móddal él-nünk? 446.
228. §. Mit kell előre a' határatlan módrúl tud-nunk? 448.
229. §. Minémü regulák fzerint kell a' határat-lan móddal bänni? 449.
230. §. Mikor kell a' személyes határatlan mód-dal élni? 453.
231. §. Mikép kell a' jelenvaló részesülövel bän-ni? 454.
232. §. Mikép kell a' múltt és a' jövendő részesü-lökkal bänni? 455.
233. §. Mikép kell az állapotjegyzökkal bän-ni? 456.

XXIV. S z a k a f z.

Az ígéknek kötésérül.

234. §. Mit kell a' létnek ígérül általlyában tud-nunk? 457.
235. §. Micsoda regulái vannak a' *van* ígének, mikor személyesen szolgál, és létet nem tesz, hanem a' mondasban a' tárgyal az állítást függeszti öszve, mint kapcsolat? 458.
236. §. Minémü regulák fzerint kell bänni a' személyes *van* ígével, mikor létet jelent? 460.
237. §. Mikép kell bänni a' személytelen *van* ígé-vel? 461.

238. §.

238. §. Mikép kell bánni a' személyetlen *van* igével, mikor birtokot nem jelent? 462.
239. §. Mit kell még a' *van*, *lessz*, és *lehet* igékről tudnunk? 464.
240. §. Mit kell általlyában a' rendkövető igéknek kötéséről tudnunk? 465.
241. §. Mikor kell a' művelő igének szenvedőjét a' mondasban elhallgatni? 466.
242. §. Mellyik igék kívánnak magok mellé tulajdonító nevet? 468.
243. §. Mellyik igék kívánnak két tulajdonító nevet? 470.
244. §. Mellyik igék kívánnak fosztó nevet? 470.
245. §. Mellyik igék kívánnak segítő nevet? 471.
246. §. Mellyik igék kívánnak helyezettő uevet? 472.
247. §. Mellyik igék kívánnak beható nevet? 473.
248. §. Mellyik igék kívánnak kiható nevet? 474.
249. §. Mellyik igék kívánnak felható nevet? 474.
250. §. Mellyik igék kívánnak leható nevet? 475.
251. §. Mellyik igék kívánnak melléklő nevet? 476.
252. §. Mellyik igék kívánnak közelítő nevet? 477.
253. §. Mellyik igék kívánnak állapító nevet? 477.

YXV. S z a k a f z.

A' kapcsolatoknak, ígehatározóknak, és indulatjeleknek kötéséről.

254. §. Mikép köttetnek öfzve az okmutató kapcsolatok? 478.
255. §. Mikép köttetnek öfzve á' hasonlító kapcsolatok? 480.
256. §. Mikép köttetnek öfzve az engedő, a' határozó és a' kivéző kapcsolatok? 481.

258. §.

257. §. Mikép köttetnek öfzve az alkuvó kapcsolatok? 484.
258. §. Mikép köttetnek öfzve a' következtető kapcsolatok, mellyek az előbbeniekből való következtést jelentik. 485.
259. §. Mikép köttetnek öfzve a' következtető kapcsolatok, mellyek üdöfolyást vagy rendet jelentenek? 486.
260. §. Mikép köttetnek öfzve az egymásra mutató kapcsolatok? 488.
261. §. Mikép köttetnek öfzve az ellenkező kapcsolatok? 489.
262. §. Mit kell meg egykét magyarázó, és öfzveköti vagy fzetválafztó kapcsolatról tudnunk? 490.
263. §. Hát az ígehatározóknak és az indulatjeleknek kötéséről vanē valami efzre venni való? 491.

XXVII. S z a k a f z.

A' mondás' részeinek törvényes helyezettetéséről.

264. §. Mellyik a' mondás' részeinek helyezettetéséről az első fő regula? 492.
265. §. Mellyik a' mondás' részeinek helyezettetéséről a' második fő regula? 494.
266. §. Micsoda rendet kell a' kérdésekben tartanunk? 495.
267. §. Mikép kell Magyarúl a' kérdésekre felelni? 497.
268. §. Mikor kell az előfzócskákat az ígétül elválafztani, és mikor előtte hagyni? 500.
- Nyelvgyakorlások.* 503.

A' Ma-

A'

Magyar Mesterséges Szavak,

Deák értelemeikkel együtt, mellyek a' Nyelvtudományban
előkerülnek.

Ajakbetű. Litera labialis.

Alkuvó kapcsolat. Conditionalis conjunctio.

Allapító ragaszték. Suffixum inhaesivum.

Állapot. Status. Magányos: absolutus. Társaságos:
constructus vagy conjunctivus.

Állapotjegyző. Gerundium. Művelő: activum. Szen-
vedő: passivum.

Affzonyi. nem Genus femininum.

Áttétel. Metathesis.

Beható ragaszték. Illativum suffixum.

Betűvonás. Accentus.

Birtokos ragaszték. Suffixum possessivumseu geni-
tivum.

Bizonyítás. Affirmatio.

Cselekvő középnevelő ige. Verbum activo-neutrum.

Cikkelyezett hang. Sonus articulatus.

Deákmajmozás. Latinismus.

Dupla pont. Duo puncta.

Egy ágú szóképző. Simplex formativa.

Egy tagú szó. Vox monosyllaba.

Egyes betű. Simplex litera.

Egyes szám. Singularis numerus.

Eggyeztetés a' Syntaxisban. Concordantia.

Eg-

Eggyügyű szóképző. *Formativa simplex.*

Egyenes eset. *Casus rectus.*

Egyformaság. *Analogia.*

Egyenetlen eset. *Casus obliquus.*

Éles hangú betű. *Superacuta vocalis.*

Ellenkező kapcsolat. *Conjunctio adversativa.*

Előszócska. *Praefixum.*

Engedő kapcsolat. *Concessiva conjunctio.*

Eredeti névhatározó. *Postpositio propria.*

Erősítő igehatározó. *Adverbium intendendi.*

Felekezet. *Species.*

Felható ragaszték. *Sublativum suffixum.*

Felkiáltás. *Exclamatio.*

Felmútató név. *Superlativum nomen.*

Férjfinem. *Genus masculinum.*

Fogbetű. *Litera dentalis.*

Forma az igeragasztásban. *Forma conjugationis.*

Törzfökös: *plana.* Mutató: *demonstrativa.* Vagyított: *paragogica.*

Fosztó ragaszték. *Ablativum suffixum.*

Főnév. *Nomen substantivum.*

Gyökér. *Etymon.*

Gyűjtő név. *Nomen collectivum.*

Gyűjtő szám. *Numerus collectivus.*

Gyűjtőleg szólni: *collective loqui.*

Hajlítás a' Deák Grammaticában: *Inflexio.*

Hangkövető ige. *Verbum imitativum.*

Hangrend. *Euphonia*

Hangrendtartó betű: *Litera euphonica.*

Hangzó betű. *Litera vocalis.*

Három ágú szóképző. *Formativa triformis.*

Hasonlítás. *Comparatio.*

Hasonlító kapcsolat. *Conjunctio comparativa.*

Hasonlító név. *Nomen comparativum.*

Határozatlan mód. *Modus infinitivus.*

Határozatlan. *Indefinitus.*

Határozó ragaszték. *Suffixum terminativum.*

Határozott. *Definitus.*

- Helyezettő ragaszték. Suffixum locativum.
 Helyrendszám. Numerus ordinalis loci.
 Hiányjel. Apostrophus.
 Hiányos ige. Verbum defectivum.
 Hívó eset. Casus vocativus.
 Horgocska. Comma.
 Hosszítás. Paragoge.
 Hosszító betű. Litera paragogica.
 Íge. Verbum. Művelő: activum. Középrendű: neutrum. Szenvedő: passivum. Műveltető: factitivum. Tehetős; potentiale. Vízontagos: reciprocum. Személyetlen: impersonale. Többszöröző: frequentativum. Kezdetjelentő: inchoativum. Hiányos defectivum.
 Ígehajlítás a' Deák Grammaticában. Conjugatio, verborum inflexio.
 Ígehatározó. Adverbium.
 Ígeragasztás a' Magyar Grammaticában. Conjugatio, verborum suffixio.
 Ígeragaszték. Suffixum verborum.
 Indulatjel, indulatszócse. Interjectio.
 Ínybetű. Litera palatalis.
 Írástudomány. Orthographia.
 Jelentő mód. Modus indicativus.
 Jelenvaló idő. Tempus praesens.
 Kapcsolat a' Grammaticában. Conjunctio; a' Logikában: copula.
 Kapcsoló mód. Modus conjunctivus vagy subjunctivus.
 Két ágú szóképző. Formativa biformis.
 Kezdetjelentő ige. Verbum inchoativum.
 Kezdetkurtítás. Aphaeresis.
 Kiható ragaszték. Suffixum elativum.
 Kisebbitő név. Nomen diminutivum.
 Kivévő kapcsolat. Conjunctio exceptiva.
 Kölesönözött névhatározó. Postpositio impropria.
 Következtető kapcsolat. Conjunctio consecutiva.
 Közbevetés. Epenthesis.
 Közbevetett betű. Epenthetica litera.

***

Kö-

Közelítő ragaszték. Suffixum advicinativum.

Középhangú betű. Vocalis media,

Középkurtítás. Syncope.

Középkurtító név vagy ige. Nomen vel verbum syn-
copicum.

Középrendű ige. Verbum neutrum.

Közös név. Nomen appellativum.

Leható ragaszték. Suffixum delativum.

Lengés. Oscillatio.

Maganyos állapot. Status absolutus.

Magos hangú betű. Vocalis acuta.

Magyarázó kapcsolat. Conjunctio explanativa.

Mássalhangzó betű. Litera consonans.

Megvontt betű. Litera accentuata.

Megyebéli szó. Vox provincialis.

Melléknév. Adjectivum.

Melléklő ragaszték. Suffixum adhaesivum.

Mélyhangú betű. Litera obtusa.

Mirevalóság a' Syntaxisban. Destinatio.

Mód az igeragasztásban. Modus in conjugatione. Je-
lentő: indicativus. Kívánó: optativus. Parán-
csoló: imperativus. Kapcsoló: conjunctivus,
vagy subjunctivus. Határozott: finitus. Hatá-
ratlan: infinitivus.

Mondás. Constructio.

Mutató forma az igeragasztásban. Forma conjuga-
tionis demonstrativa.

Műveltető ige. Verbum factitivum.

Művelő ige. Verbum activum.

Nem. Genus.

Nemjegyző a' Német Grammaticában. Articulus.

Név. Nomen. Tulajdon: proprium. Közös: appella-
tivum. Gyűjtő: collectivum. Főnév: substan-
tivum. Melléknév: adjectivum. Számnév: nu-
merale.

Nevező eset. Casus nominativus.

Névhatározó a' Magyar Grammaticában Postpositio,
a' Deákban és a' Németben Praepositio.

Névmutató a' Magyarban. Articulus.

Név

Névpótoló. Pronomen. Személyes: personale. Visszontagos: reciprocum. Mutató: demonstrativum. Birtokos: possessivum. Kérdő: interrogativum. Visszatérő: relativum. Határatlan: indefinitum.

Névragasztás. Declinatio. A' Deákban és a' Németben névhajlítás.

Névragaszték. Suffixum nominum.

Nyelvbetű. Litera lingualis.

Nyelvtudomány. Grammatica.

Nyomadék a' Syntaxisban. Momentum.

Nyomosítás, nyomosító változás a' Magyarban. Mutatio energica.

Ok. Causa. Agens

Okmutató ragaszték. Suffixum causale.

Okmutató kapcsolat. Conjunctio causalis.

Osztó jel vagy vonás. Divisionis signum.

Osztószám. Numerus distributivus.

Öszveköti kapcsolat. Conjunctio copulativa.

Öszvetett betű vagy szó. Composita litera vel vox.

Öszvetett hangzó: Diphthongus.

Öt ágú szóképző. Formativa pentaformis.

Ponthorgocska. Nota media.

Ragaszték. Suffixum. Annyiféle mint a' szóképző.

Rekesz. Parenthesis.

Rendhagyó. Irregularare. Anomalum.

Rendszám. Numerus ordinalis.

Részesülő név. Participium.

Rideg. Singularis. Rideg szám: numerus singularis.

Rideg betű: litera simplex.

Sarkszám. Numerus cardinalis.

Segítő ragaszték. Suffixum instrumentale vel sociale.

Számnév. Nomen numerale.

Személyetlen ige. Verbum impersonale.

Szenvedő ige. Verbum passivum. Szenvedő közép-rendű ige: verbum passivo-neutrum.

Szenvedő ragaszték. Accusativum suffixum.

Szétválasztó kapcsolat. Conjunctio disjunctiva.

Szó. Vox.

Szóbővítés. *Pleonasmus*.

Szóejtés. *Dialectus*.

Szójárás. *Idiotismus*.

Szóllászerszámok. *Organa locutoria*.

Szóképző szótag vagy betű. *Syllaba* vel *litera formativa*. Együgyű: *simplex*. Két ágú: *biformis*.

Három ágú: *triformis*. Öt ágú: *pentaformis*.

Szonyomozás. *Etymologia*.

Szótag. *Syllaba*.

Szóválasztó jelek. *Interpunctiones*.

Társaságos állapot. *Status constructus* vel *conjunctivus*.

Tehetős ige. *Verbum potentiale*.

Természetes hang. *Sonus naturalis*.

Tiszteletmutató nevek, vagy tiszteletnevek. *Tituli*.

Titkolás. *Ellipsis*.

Toldalék betű. *Litera expletiva*.

Torokbetű. *Litera gutturalis*.

Többes szám. *Numerus pluralis*.

Többszöröző ige. *Verbum frequentativum*.

Törzfökös forma az igeragasztásban. *Forma conjugationis plana*.

Tulajdonító ragaszték. *Suffixum dativum*.

Tüdőbetű. *Litera pulmonalis*.

Üdő az ígékben. *Tempus in verbis*. Jelenvaló: *praesens*. Félmúlt, vagy alligmúlt: *imperfectum*.

Elmúlt: *perfectum*. Régenmúlt: *plusquamperfectum*. Jövendő: *futurum*.

Változhatatlan ígék. *Verba intransitiva*.

Változható ígék. *Verba transitiva*.

Végkurtítás. *Apocope*.

Végpont az írásban. *Punctum*.

Vegyültt forma az igeragasztásban: *Forma conjugationis paragogica, seu mixta*.

Vonáspótoló betű. *Litera emphatica*.

Vonatlan betű. *Litera accentu carens*.

A' Deák Mesterséges Szavak

Magyar értelmeikkel együtt.

- A**blativum suffixum. Fosztó ragaszték.
Absolutus vocis status. A' szónak magányos állapottya.
Accentus. Betűvonás.
Accentuata litera. Megvontt betű.
Accentu carens litera. Vonatlan betű.
Accusativum suffixum. Szenvedő ragaszték.
Activum verbum. Művelő ige.
Activo - neutrum verbum. Cselekvő középrendű ige.
Accuta vocalis. Magos hangú betű.
Adhaesivum suffixum. Melléklő ragaszték.
Adjectivum nomen. Melléknév.
Adverbium. Ígehatározó.
Adversativa conjunctio. Ellenkező kapcsolat.
Advicinatum suffixum. Közelítő ragaszték.
Afirmatio. Bizonyítás.
Agens. Ok.
Anlogia. Egyformaság.
Aphaeresis. Kezdetkurtítás.
Apocope. Végkurtítás.
Apostrophus. Hiányjel.
Appellativum nomen. Közös név.
Articulus. Névmutató. A' Nemeteknél Nemjegyző.
Biformis formativa. Két ágú szóképző.
Casus rectus. Egyenes eset. **Obliquus:** egyenetlen.
Causa vel Agens in verbis. Ok.
Causale suffixum. Okmutató ragaszték.
Causalis conjunctio. Okmutató kapcsolat.
Collectivum nomen. Gyűjtő név. **Collective loqui:** gyűjtőleg beszélni.

Com-

- Comma. Horgocska.
 Comparatio. Hasonlítás.
 Comparativum nomen. Hasonlító név.
 Comparativa conjunctio. Hasonlító kapcsolat.
 Compositum. Öszvetett.
 Concessiva conjunctio. Engedő kapcsolat.
 Concordantia in Syntaxi. Eggyeztetés.
 Conditionalis conjunctio. Alkuvó kapcsolat.
 Conjugatio. Ígeragasztás. In Latino et Germanico
 Ígehajlítás.
 Conjunctio. Kapcsolat.
 Conjunctivus verborum modus. Az ígéknek kapcsoló módgya.
 Conjunctivus vel constructus vocis status. A' szónak társaságos állapotgya.
 Consecutiva conjunctio. Következtető kapcsolat.
 Consonans litera. Mássalhangzó betű.
 Constructio in Syntaxi. Mondás.
 Constructus status. Társaságos állapot.
 Copulativa conjunctio. Öszveköti kapcsolat.
 Dativum suffixum. Tulajdonító ragaszték.
 Declinatio. Névragasztás. In Latino et Germanico
 Névhajlítás.
 Defectivum verbum. Hiányos ige.
 Definitus. Határozott.
 Delativum suffixum. Leható ragaszték.
 Dentalis litera. Fogbetű.
 Destinatio in Syntaxi. Mirevalóság.
 Dialectus. Szóejtés.
 Diminutivum nomen. Kisebbítő név.
 Diphthongus. Öszvetett hangzó.
 Disjunctiva conjunctio. Szétválasztó kapcsolat.
 Divisionis signum. Osztó jel, vagy vonás.
 Duo puncta. Dupla pont.
 Elativum suffixum. Kíható ragaszték.
 Ellipsis. Titkolás.
 Emphatica litera. Vonáspótoló betű.
 Energica mutatio in Hungarico. Nyomosítás, nyomosító változás.

Epenthesis. Közbevetés.

Epenthetica litera. Közbevetett betű.

Etymologia. Szónyomozás.

Etymon. Gyökér.

Euphonia. Hangrend.

Euphonica litera. Hangrendtartó betű.

Exceptiva conjunctio. Kivévő kapcsolat.

Exclamatio. Felkiáltás.

Explanativa conjunctio. Magyarázó kapcsolat.

Expletiva litera. Toldalék betű.

Factitivum verbum. Müveltető ige.

Femininum genus. Asszonyi nem.

Forma conjugationis plana. Az igeragasztásnak törzfökös formája. **Demonstrativa:** mutató. **Paragologica** vel **mixta:** vegyültt.

Formativa syllaba vel **litera.** Szóképző szótag vagy betű.

Formativasimplex: eggyügyű szóképző. **Biformis:** két-ágú. **Triformis:** három ágú. **Pentaformis:** öt ágú.

Frequentativum verbum. Többszöröző ige.

Genitivum suffixum, vel **potius possessivum.** Birtokos ragaszték.

Genus. Nem.

Gerundium. Állapotjegyző. **Activum:** művelő. **Passivum:** szenvedő.

Grammatica. Nyelvtudomány.

Guturalis litera. Torokbetű.

Idiotismus. Szójárás.

Illativum suffixum. Beható ragaszték.

Imitativa verba: Hangkövető igék.

Impersonale verbum. Személyetlen ige.

Impropria postpositio. Kölcsönözött névhatározó.

Inchoativum verbum. Kezdetjelentő ige.

Indefinitus. Határozatlan.

Indicativus modus. Jelentő mód.

Infinitivus modus. Határatlan mód.

Inflexio. Hajlítás.

Inhaesivum suffixum. Állapító ragaszték.

In-

Instrumentale suffixum. Segítő ragaszték.
Interjectio. Indulatjel, indulatfzócska.
Interpunctiones. Szóválasztó jelek.
Intransitiva verba. Változhatatlan ígék.
Irregulare. Rendhagyó.

Labialis litera. Ajakbetű.
Latinismus. Deákmajmozás.
Lingualis litera. Nyelvbetű.
Locativum suffixum. Helyezettető ragaszték.

Masculinum genus. Férfjfinem.
Media nota. Ponthorgocska.
Media vocalis. Középhangú betű.
Metathesis. Áttétel.

Modus conjugationis. Mód az ígeragasztásban. **Indicativus:** jelentő. **Optativus:** kívánó. **Imperativus:** parancsoló. **Conjunctivus seu Subjunctivus:** kapcsoló. **Finitus:** határozott. **Infinitivus:** határatlan.

Momentum in ordine constructionis. Nyomadék.
Monosyllaba vox. Egytagú szó.

Neutrum verbum. Középrendű íge.
Nomen: Név. **Proprium:** tulajdon. **Appellativum:** közös. **Collectivum:** gyűjtő.

Nominativus casus. Nevező eset.
Numerale nomen. Számnév.
Numerus. Szám. **Cardinalis:** sarkszám. **Ordinalis:** rendszám. **Distributivus:** osztószám. **Localis:** helyrendszám. **Collectivus:** gyűjtő szám.

Obtusa vox. Mélyhangú szó.
Organa locutoria. A' szóllás' szerfszámai.
Orthographia. Írástudomány.
Oscillatio. Lengés.

Palatalis litera. Ínybetű.
Paragoge. Hosszítás.
Paragogica forma conjugationis, seu mixta. Az ígeragasztásnak vegyűltt formája.
Paragogica litera. Hosszító betű.
Parenthesis. Rekefsz.

Par-

- Participium.** Részesülő név.
Passivum verbum. Szenvedő íge.
Passivo-neutrum verbum. Szenvedő középrendű íge.
Pentaformis formativa. Öt ágú szóképző.
Periodus. Kerekbeszéd.
Pleonasmus. Szóbővítés.
Pluralis numerus. Többes szám.
Postpositio in Hungarico. Névhatározó.
Potentiale verbum. Tehetős íge.
Praefixum. Előszócska.
Praepositio in Latino et Germanico. Névhatározó.
Pronomen. Névpótló. **Personale:** személyes. **Reciprocum:** viszontagos. **Demonstrativum:** mutató. **Possessivum:** birtokos. **Interrogativum:** kérdő. **Relativum:** visszaterő. **Indefinitum:** határatlan.
Propria postpositio. Eredeti névhatározó.
Provinciales voces. Megyebéli szavak.
Pulmonalis litera. Tüdőbetű.
Punctum. Végpont.
Simplex formativa. Egy ágú szóképző.
Simplex litera. Eggyes vagy rideg betű.
Singularis numerus. Eggyes vagy rideg szám.
Sonus articulatus. Czikkelyezett hang.
Sonus naturalis. Természetes hang.
Species. Felekezet.
Status absolutus. Magányos állapot.
Status constructus vel conjunctivus. Társaságos állapot.
Sublativum suffixum. Felható ragaszték.
Substantivum nomen. Főnév.
Suffixum nominum. Névragaszték.
Suffixum verborum. Ígeragaszték.
Superacuta vocalis. Éles hangú betű.
Superlativum nomen. Felmúltató név.
Syllaba. Szótag.
Syncope. Középkurtítás.
Syncopieum. Középkurtító.
Tempus in conjugatione. Üdő. **Praesens:** jelenvaló.
Imperfectum: félmúltt vel alligmúltt. **Perfectum:**

etum : elmúlt. Plusquamperfectum ; régenmúlt.

Futurum : jövőendő.

Terminativum suffixum. Határozó ragaszték.

Tituli. Tiszteletmutató nevek, vel Tiszteletnevek.

Transitio. Átvezetés.

Transitivum verbum. Változható ige.

Triformis formativa. Három ágú szóképző.

Verbum. Ige. Activum : művelő. Neutrum : közép-
rendű. Passivum : szenvedő. Factitivum : mű-
veltető. Potentiale : tehetős. Reciprocum : vi-
szontagos. Impersonale : személyetlen. Frequen-
tativum : többszöröző. Inchoativum : kezdetje-
lentő.

Vocalis litera. Hangzó betű.

Vocativus casus. Hívó eset.

Vox. Szó.

E l ő s z ó

a'

*Tanító Urakhoz a' talpigazságookról, mellyek-
re a' jelenvaló Nyelvtudomány építtetik.*

1. §.

Európának újabb történeteiből tudgyuk, hogy mikor valamelly nemzetnek bölcsebb emberei átlátván, hogy a' culturának avvagy nemzeti csinosodásnak eggyetlen eggy eszköze az anyanyelv, ezt rendbe ízedni, és kiművelni akarták, hazafiúi szándékok nem oda czélozott, hogy az egész országban minden ember úgy beszélljen, és úgy írjon, ammint ők a' nyelvműveléshez tartozó, és a' józan észre épített tudományoknak útmutatása szerint meghatározták; hanem csak oda, hogy az anyanyelvet a' nemzeti csinosodásnak előmozdítására alkalmasnak tegyék. Nem nézték ők a' nyelvet egyébnek, hanem csak *eszköznek*, mellyel az egész nemzetnek esztét lassankint megvilágosíthassák, szívet pedig a' jónak szeretetére felhevíthessék, 's művelésében nem arra vigyáztak, hogy új és ösmertlen szóköholásokkal, 's idegen nyelvekből kölcsönözött szófüggesztésekkel érthetetlennek,

MAGYAR NYELVTUD.

A

ret-

és így arra, hogy az éfzt megvilágosítsa, 's a' szívet megillessen, szinte alkalmatlannak, vagy még különböztető jelnek is tegyék, melly az egész nemzethez tartozó megyéket, felekezeteket, sőt még vallásokat is, egymástól még jobban elválaffza, elidegenítse. Angliában a' Valliabéliek, Franczia országban a' Gasconok, Olasz országban a' Bergamobéliek, és Német országban a' Svábok, még most is olly roffszúl beszélik és írják anyanyelveiket, mint hajdan, mikor még azokat az említett országokban a' tudós társaságok rendbe nem szedték volt. E' hibásan beszéllő és író népeknek világi és egyházi előjárói a' *tiszta* nyelvet előre az oskolákban, azután pedig az ismét *tiszta* nyelvenn írt könyvekből a' szükséges tudományokat *könnyen* megtanulják, 's mikor e' készülettel felfegyverkezve hivatalyaiknak teljesítésére lépnek, a' tudományoknak bérceiről leereszkedvén, nem a' *tudós*, többnyire nem is a' *tiszta* nyelvenn, hanem ollyanonn, mellyhez az alattok lévő köz nép szokott, és így érthetőképén, 's egyszerűsmind érezhetőképén is oktattják az igazságra, és a' jóra tudatlan embertársaikat, kiknek sem módgyok nincs benne, sem hivatalyok nem hozza magával, hogy könyvekből tanulják azt meg, a' mi belső és külső boldogságoknak megelégzéskölésére szükségképen megkívántatik. És ez eggyetlen eggy úttya is a' nemzeti csinosításnak, ez legnemesebb, legemberségesebb czélly a' nyelvművelésnek: mert nincs olly hafznos igazság, nincs olly szép erkölcs, olly emberséges érzemény, mellyet illy móddal még a' köz népnél is közönségesnek tenni ne lehetne.

2. §. Mink is tehát e' nemzeteknek a' tapasztalás által már helyben hagyott példáit követvén, hagyjuk a' külömbféle vármegyéknek köz népeit magyarul úgy beszélni, ammint eddig beszélettek; hagyjuk még a' grammaticabéli kicsinységek miatt negyven esztendőül fogva egymással szüntelen küzködő könyvfzerzőket is úgy írni, ammint külömbféle mellék tekintetekből, 's a' köz jó helyett csak különös, vagy épen személyes hafznokra ügyelő czélokból írniok tetszik, 's fordúlljunk jó tanácsért a' józan észhez, melly nélkül a' sokféle felekezeteket megegyeztetni soha sem lehet, 's melly még e' felekezeteknek sürü setétséggel bevontt zavarjánn is végtére szerencsésen átüt 's kívántt czéllyához feljut. Kérdezzük meg a' tölle született tudományokat, mit tévők legyünk, hogy oskoláinkban az ifiúság a' *tiszta*, az az, a' *könnyen megérthető*, és ha szükséges, a' szívbe is édesen *behatható*, magyarságot legkeveseb fáradsággal, a' legrövidebb úton, 's minden tétovázás nélkül megtanúlhassa, üdövel pedig e' *tiszta* nyelvenn olly könyveket írhasson, mellyekből az egyházi és világi előjárók, nem csak könnyen, hanem még gyönyörködve is kifzedhessék, a' miket a' köz néppel közölniök kell, vagy legalább tanácsos a' végbül, hogy ennek is eszéi kötelességeinek hű tellyesítésében, és az ezzel szorosán egybekapcsolt boldogságának megéfszközlésében megvilágosítsák, szívét pedig érzékeny buzgóságra gerjesszék.

3. §. A' józan észnek oktatásiból tudgyuk, hogy a' valóságos nemzeti csinosodás, avvagy cultúra, nem a' hiú ragyogást, nem a' pazarló *luxust*, nem a' minden egyebet láb alá tapodó

kérkedést, hanem egyedül csak az *éfszt*, és a' *szívet* ügyeli. Az *éfszel* megösmerteti minden egyéb előtt a' tisztességes élelemre szükséges földművelést, baromnevelést, és kézi mesterségeket, azután pedig a' köz rendnek, boldogságnak, és nemzeti fénynek kútforrásait, a' tudományokat. A' *szívet* egyszersmind a' szép mesterségeknek, de kivált az ékesenszóllásnak, és a' költésnek segédelmével, a' religiónak, a' nemes érzeményeknek, a' jó erkölcsöknök szeretetére, 's a' mind ezekből támadó emberséges, és felséges charactereknek, vagy ammint magyarul mondgyák, szívbellyeknek szerencsés kiművelésére vezérli. Mind a' kettőből, az *éfsznek* említett világosságából tudni illik, 's a' *szívnek* imént megírtt érzéseiből támad a' *humanitás*, avvagy az *emberség*, melly nélkül sem a' magányos emberek, sem a' nemzetek boldogok nem lehetnek, 's mellytől nyilvánvaló oskoláinknak is ötödike és hatodika az *emberség* *oskoláinak* nem ok nélkül neveztetnek. De lássuk már most, mit kell ezekből a' nyelvművelésre nézve következtetnünk?

4. §. Hogy a' nyelv, a' csinósításnak egygyetlen egy eszköze, az *éfszt* oktathassa, 's a' *szívet* megnemesithese, két fő tulajdonsággal kell szükségképen birnia, mellyeknek egyyike az *értelmesség*, a' másika pedig az *érzékenység*. A' nyelvnek értelmességére ügyel a' *Szónyomozás*, (Etymologia) és a' Szókötés; (Syntaxis); érzékenységére pedig az *Érzéstudomány* (Aesthetica) 's az erre épített *Ékesenszóllásnak*, (Rhetorica) és *Költésnek* (Poëtica) szép mesterségei. Valamint a' rögös, szemétes, kövekkel meghintett

tett, 's egyenetlen útonn minduntalan megbotlunk, vagy legalább hamar elfáradunk; a' tífzta és egyenes útonn járván ellenben, a' természetnek körülöttünk fekvő szépségeiben minden akadály nélkül gyönyörködünk, vagy akárminémű gondolatinkba bizvást elmerülünk: úgy mikor a' nyelvnek hibás és szokatlan hangjai, csak imént koholt értelmetlen szavai, ösmeretlen szóformálásai, tétovázó, rendetlen, 's kény szerint öfzveférczelte ortográfiái, 's idegen nyelvekből kölcsönözött magyaratlan szókötesei a' füleket sértik, vagy az olvasónak szemét minduntalan megakasztják; lehetetlen valóban, hogy azoktól, a' miket nekünk a' befzélő, vagy a' könyvfzerző az efféle *tarka* nyelvenn mond, egész figyelmetességünköt el ne vonnyuk, 's a' nyelvnek hibáira, 's korcsos különösségeire ne fordítsuk; lehetetlen tovább az is, hogy ez majd mindenik sorban megtörténvén, a' rögs útonn el ne fáradgyunk, 's a' befzélőt ott ne hagyjuk, a' könyvet pedig kezünköl a' szugba ne vessük.

5. §. Helyeztessük magunkot gondolatunkkal egy kies ligetbe, hol a' magos köfzickláröl a' patakocska hangos zuhogással lefzakad, 's merüllyünk ott, ledölven a' hantra, kedves gondolatinkba, vagy egy szép könyvnek olvasásába, vagy az egymással versengő fülemilek' éneklésének hallgatásába: nemde igaz, hogy a' víznek zuhogása, ha szüntelen *egyforma*, figyelmetességünköt, mellyet a' gondolkodásra, olvasásra, vagy hallgatásra függefztünk, meg nem háborítja: ellenben pedig, ha rendetlenül történő zörgésekkel vagyon megvegyítve,
tár-

tárgyunktúl minduntalan elvon, 's választott hantunkról csendesebb helyre költözni kényfzerít. Óh! ha valamiben, az oktató vagy érzékenyítő nyelvben bizonynyára elkerülhetetlenül szükséges a' *szokott egyformaság*. Ezközé lévén a' Tanítónak, mellyel az igazságokat az érzhez vífzi, az érzeményeket a' szívre harmatoztattya, ha folyton folyó, ösmerős, és szokott hangjai hasonlók az imént megírt pataknak *egyforma* csörgéséhez, ezre sem vesszük ezeket, hanem egészen csak a' benne fekvő igazságokra; és érzeményekre figyelmezünk. De ha ellenben hangjai rendetlenek, újak, szokatlannok, érthetetlenek, az előnkbe adott tárgyakról figyelmetességünköt minduntalan elvonnyák, megfárasztják, egészen megrontják.

6. §. Ezekbül már önnkint folynak a' következendő talpigazságok, mellyekre hogy a' nyelvművelés gondosan építtessen, a' józan érz megkívánnya.

a) A' nemzeti csinosításnak megészközlésére annál alkalmasabb a' nyelv, mennél kevesebb benne a' szükségtelen, szokatlan, érthetetlen új szó, a' hasonlóképen szükségtelen, kiavúltt értelmű régi szó, a' helytelen szóformálás, vagy szóhajlítás, az idegen szókötés, és az idegen szójárás, avvagy idiotizmus.

b) Ugyanazon nemzeti kultúrának előmozdítására annál alkalmasabb a' nyelv, mennél több új, akár az okoskodás által kinyomozott, akár a' többi cultivált nemzetektől kölcsönözött gondolatokat, idéákat, állításokat, igazsá-

gokot, tanításokat, 's érzékeny rajzolásokat tud a' nemzetnek szokott és régen ösmerős szavaival, szokásaival, szófordulásaival, és szójárásával, vagy ha elkerülhetetlenül szükséges, idegen ugyan, de helyesen és értelmesen megmagyarosított szavakkal kifejezni.

7. §. Hová kell tehát az olyan nyelvművelőknek tévedniük, kik a' nyelvet, nem eszköznek, hanem fő dolognak nézik, 's azt hitetik el magokkal, hogy mihelyt azt megrakják gyermekes czikornyákkal, és deákos, németes, francziás, vagy akármelly egyéb szokásokkal, és szójárásokkal, mellyeket az idegen nyelvekben járatlan Magyar nem ért, azonnal el kell nemzetünkre terjedni a' deák, német, franczia, és anglus kultúrának is. Hasonlók ők az olyan dajkához, ki levesfzedő nagy ezüstkanállal akarja étetni a' csöcsömöst, nem gondolván vele, ha kis szájába befére, vagy sem? az imígy művelt nyelvek pedig az olyan kardhoz, mellynek markolatya mind hazai piperékkel, mind külső országi kövekkel cifrán ki van rakva, de éle nincsen. De még azok is, kik a' művelt anyanyelvet a' nemzeti csinosítás' pufzta eszközének nézik, mihelyt a' nyelvművelésnek úttjárúl, módgyárúl, és segedelmeirül van a' kérdés, több felekezetekre szoktak oszlani, mellyeknek, minekelötte a' Nyelvtudományt előadgyam, nagyon szükséges azokra megfelelni, a' mik ennek úttjárában vannak. Meg lévén győződve a' felül, hogy a' Tanító Ura, kikkel itt értekezni szerencsém vagyon, sokkal járatosabbak a' tudományokban, mint sok Magyar Könyvszerző, tudom, hogy még akkor is, mikor okaimot a'

Fi.

Filozofiának külömbféle ágaiból kölcsönözöm, értekezésemet könnyen megértik, és annál örömebb szívekre vefzik, mivel minden mellékczéloktúl szabadok lévén, egész figyelmetességeket csak arra függesztik, hogy a' tanításnak legvilágosabb egyfzersmind, és legrövidebb útyát kinyomozhassák. E' munkához tehát nagy bizodalommal kezdek.

8. §. A' Magyar nyelvművelőknek egyyik felekezete azt állítja, hogy ezt a' régi magyar könyvekből kell megbővíteni, rendbe szedni, és felékesíteni. De vizsgáljuk meg, ha helyes útonn ügyekezneke amá felséges czélnek elérésére, mellyet fellyebb megmagyaráztunk, 's melly a' nemzeti csinosodásnak előmozdításából áll. Az emberi nemzet Történeteinek Filozofiájából tudgyuk, hogy nem csak mindenik nemzetnek, hanem még nyelvének is, voltak bizonyos korai, mellyek az embernek életkoraihoz, a' gyermekséghez tudni illik, az ifúsághoz, a' férjfi korhoz, és a' vénséghez hasonlítanak. Mikor valamely nemzet kezdődén, csak egyy öfzvetartó kis sereghül állott, melly marháinak legeltetése végett, mellyeknek tejébül és húsából élt, tartományról tartományra költözködött, a' nélkül hogy más hasonló sereggel, vagy a' földművelésnek okáért már letelepedett népekkel megvegyüllyön; szükségei, az egyy állatiakat kivéven, felette kevesek voltak. Nyelvében is tehát nem találtattak egyéb szavak, hanem csak olyanok, mellyek e' szükségeket, és a' miattok előkerülő cselekedeteket, vagy szenvedéseket jelentették, mint *álom, alszik, étel, eszik, ital, iszik*, és több effélék. A' betük és szótagok, mellyek mindenik

em-

emberi nyelvben a' neveknek külömbféle mellék. értelmeket adnak, mint *háznak*, *háztúl*, *házak*, vagy az ígékben a' módot, üdöt, számot, és személyt jelentik, mint *járok*, *járnék*, *jártunk*, *járjanak*, annyival inkább a' szóképzők, mellyek a' gyökérfzavakból származékokot szülnek, mint *járás*, *járatlan*, *járhat*, *jártat*, nagyon ritkák voltak még, és nagyon állhatatlanok az ilyen serdülő kis nemzetnél, mellyel a' nyelv is, a' filozofiának és filologyiának minden segédelme nélkül, csak lassankint, és ha úgy szabad szólani, *állatiképen* nevekedett. Álmélkodásra, és a' nyelvtanítónak figyelmes fontolására nagyon méltó dolog az, hogy még a' csinoságnak legmagosabb bér czére feljutott nemzetnek legműveltebb nyelvében is feltaláltatnak még most is az *anomalumoknak*, avvagy rendhagyó szavaknak neve alatt az olyanok, mellyek szinte magával a' nemzettel születtek, és hogy az ilyen szavakban a' rendhagyásokat, avvagy *anomalidkot*, az *egész* nemzet böcsös hagyomány gyanánt *köz* akarattal szentül fenn tartya, a' nélkül hogy ez iránt különös törvényt szabott, vagy tanácskozott volna. Így az egész Magyar nemzet é szavakat *lovak*, *lovam*, *kövek*, *kövünk*, *evél*, *egyetek*, és az ezekhez hasonló rendhagyókat, még most is mindenütt mondgya, a' nélkül hogy valaha ezébe jutott volna, az efféle nyelvkorcsokat az egyébkép közönségesen bevett *analogyiának*, avvagy *egyesformaságnak* regulái alá szorítani, mellyek szerint imígy kellene azokat ejteni: *lók*, *lóm*, *kők*, *könk*, *eszel*, *esszetek*. Úgy látszik valóban, mint ha a' természet örökké meg akarná ez által a' nemzeteket ama' szük forrásra, alacsony sorsra,

és

és állati kezdetre emlékeztetni, melyből nyelveikkel együtt lassankint felemelkedtek. E' közönségesen bevett rendhagyásokat a' nyelvtanítónak is szent kötelessége fenntartani, annyiival is inkább, mivel még ezekben is találhatik néműnēmű *egyformaság*, melyből a' rendhagyó szavaknak különös regulái támadnak.

9. §. Nevedvén lassankint, és gyermek korából az ifúságra emelkedvén az eredő nemzeteknek első seregei, megfzaporodtak nállók a' szükségek is, a' szükségeknek neveivel együtt. Hadakozásoknak éredtek más most, és költöz-ködéseknek. Amazoknak vége többnyire a' hódítás, a' békesség, a' barátkozás, vagy a' tökéletes vegyülés volt, melyeknek alkalmatosságával a' nyelvek is megvegyültek. A' költöz-ködéseknek a' nyelvekre nézve hasonló következesek volt, melyekre itt a' Tanító Urakot különösebben megemlékeztetni, nagyon szükségesnek tartom azért, mivel a' nyelveknek eredetéről, és megvegyüléséről külömbféle Magyar Íróknak különös vélekedéseik vannak. Az egyik azt tartja, hogy valamennyi nyelvek egygyetlen egygy *régiből* származtak, 's kevés híjja, hogy valamennyieknek reguláit ennek az egygy réginek reguláihoz szabadni ne kívánja. De az illy vékony dongájú, és már most a' Filozofiának törvényfzéke előtt nevetséges állításra könnyen meg tud az felelni, a' ki csak Herdernek kis munkáját *Zwei Preisschriften. I. Abhandlung über den Ursprung der Sprache* közelebbrül ösmeri. Mások tovább azt vitattyák, hogy a' tót nyelv a' magyarból, vagy vizfontag eredett, mivel mind a' két nyelvnek sok közös szavai van-

vannak. Emezek pedig észre-vévén, hogy a' többi Európai nyelvekben is találatnak szemenként Magyar szavak, azt akarják velünk elhíttetni, hogy ezeket a' külső nemzetek mitőlünk tanulták, és több effélet. Nem tudom, ha ezek után indulván, vagy más okokra nézve, ama' gondolatra is tévedtek némelly nyelv-művelők, hogy a' magyar nyelvet az idegeneknek útmutatása szerint kell megfészeíteni, a' miről majd alább szólunk. Itt most szükségesnek tartom, hogy a' nemzetek' költözéseiről a' Történeteknek tudósításait röviden előadgyam.

a) Ama' seregek, mellyek a' legrégebbi időkhöz Ásiából kiköltöztek, 's Egyiptomot, Afrikának határait, és Európának egyik részét megnépesítették, lassankint a' másoktól már elfoglalt tartományokra is kiterjedtek. Így Cadmus egy Feníciabéli, Dánaus pedig egy Egyiptomi csoportot vezetett Görög országba. Még azután a' Görög colóniák a' földközi, Egéumi, és fekete tengernek, 's Meótis' tavának némelly partjait elfoglalták, azonban a' Feníciabéliek Africában, hol Karthágót építették, és Spanyol országban elterjedtek. A' Sczitáknak része, saját társaiktól a' Caspiumi tengerenn túl üzetvén, Média mellett letelepedett, mellyből azután a' Párthusok támadtak. A' többi Scziták a' Massagétáktól lakásaikból kitolatván, nagy sereggel jöttek ki Európába, 's a' Cimmériusokat elűztvén, földgyeikenn letelepedtek. A' Czelták, avagy régi Gallusok, azonkívül, hogy Spanyol országban az Ibérusokkal megvegyülvén, a' Czeltibérusokat szülték, felső Itáliát, Német országnak, és az Iliricumnak némelly részeit, Pannónó-

nóniával együtt megfállották, sőt némelyek közülök még Ásiába is átköltöztek, hol azután a' tartomány, melyet birtanak, Galáciának nevezetett. Tegyük ezekhez a' sokféle népeknek egy birodalom alá a' hadakozások által összeolvadt támentalan nagy seregét, minekutánna azokat legelőször Czírus, azután Nagy Sándor, végtére pedig a' Rómaiak meghódították, és csudálljuk azután, hogy e' régi népeknek nyelveiben, melyek hasonlóképen megvegyültek, számtalan idegen szavakat, hasonló szóragasztásokat, szóképzőket, és szófüggesztéseket találunk.

b) Kriztus' születése után a' harmadik században a' Gothusok a' Bálti tengertől elfszakadván, Dáziába és az ennek napkeleti részénn fekvő tartományokba hatottak. Ezeket száz esztendő múlva megtámadták a' Hunnusok, 's minekutánna az Osztrogothusokat meghódították, a' Vizigothusokat is Valens Császárhoz folyamodni kényszerítették, kik azután Rómát megvévén, és kirabolván, Spanyol országba költöztek, hol az előttök oda érkezett, 's erőszakosan letelepedett Vandalusokat, Alánusokat, és Svábokat meghódítván, országot állítottak lábra, mely üdövel az Arábiai népektől sarkaiból kifordítottatott. A' Vandalusoknak, és Alánusoknak egyik része a' Vizigothusoknak hatalmát elkerülvén, Spanyol országból Africába menekedett. Majdnem akkorában a' Francusok is Galliát, az Angloszászok Britanniát, a' Longobardusok pedig Olasz országnak ama' részét foglalták el, melyet I. Justinianus az Osztrogothusok' járma alól felszabadított volt. Elhagyom én az Arábiai népeknek, Mogoloknak,

és

és Törököknek részént egymással való hadakozásait, és megvegyüléseit, részént Európában történt letelepedéseket, és csak arra fordítom a' Nyelvtanítónak figyelmetességét, hogy mikor Európában a' Római birodalomnak romlása után az új országok támadtak, akkor már ezen országoknak mind népei, mind nyelvei szembevetőképen megvegyültek volt.

c) Hogy e' nemzeti és nyelvbéli vegyülésekben Magyar Eleinknek is nagy része volt, könnyen át lehet látni, ha észünkbe juttatjuk a' népeket, melyeket Hazánkban környékében megigáztak, 's melyeknek szolgálattyaival a' nyelveknek közösülése nélkül nem is élhettek volna; azután a' Törökkel volt hadakozásokat, de kivált a' keresztes hadakat, melyeknek alkalmatosságával Európának imént említett új országaiból a' megvegyültt népek részént Magyar országon át költöztek, részént a' Magyarokkal együtt a' szent helyekért viaskodtak. E' századokból állott nem csak a' Magyaroknál, hanem több Európai népeknél is, melyek az új országokban laktak, mind a' nemzeteknek, mind nyelveiknek ifjú kora, melyben egymástól az idegen erkölcsöket, és szokásokat megtanulták, 's a' sok szavakat, szóragasztásokat, szóképzőket, és szófüggesztéseket, ifjú ember' módgyára, kiben az indulatok az éfzenn uralkodni szerettek, minden válogatás nélkül elfogadták.

10. §. Számtalan népeknél már akkor is, mikor még hadakoztak, voltak Bárdusok, kik énekeikkel vagy a' harcra ízükséges vitézséget benne felingerlették, vagy a' győzedelmeket
du-

dücsöítették. Hogy az efféle régi Poéták a' még akkor műveletlen és rendbe nem szedett nyelvonn énekelvén, a' nyelvnek későbbben meghatározott reguláit több ízben megsértették, kitétstik az úgy nevezett *licentiákból*, avvagy *szabadságokból*. Minekutanna e' nemzeteknél a' nyelv-művelés annyira emelkedett, hogy már a' nyelv-udománynak törvényeit is meghatározhaták, a' helyett hogy a' régi Költőknek nyelvhibáiból regulákat csináltak volna, ama' hazafiúi vagy érzékeny tűznek kedvéért, melly verseikben uralkodott, csak elnézték inkább, 's a' *licentiának* tisztességes nevével illették, a' nélkül hogy a' kiművelt nyelvnek meghatározása után élendő Poétáknak, vagy egyéb Könyvszerzőknek hasonló szabadságokra engedelmet adtak volna. Így kell gondolkodnunk a' mi régi könyveinkről is. Tisztelnünk kell benne a' hazafiúságot, a' religióhoz való ragaszkodást, az emberséget, mellyel írtak, sőt köszönnünk kell nekik a' számtalan magyar gyökefzavakat, helyes szóformálásokat, és magyaros szófüggesztéseket, és szófordulásokat is: de mihelyt azokban, a' mik a' nyelvnek egyengetéséhez, rendbeszedéséhez, tisztogatásához, eggy szóval műveléséhez, 's az ebből eredendő, 's elkerülhetetlenül szükséges *egyformasághoz* tartoznak, akár egymás közt, akár még önnön magokkal is meg nem egyeznek, nem csak nyelvbíróknak nem lehet ezen egyébkép tiszteletre méltó maradékokot vallani, hanem inkább azoknak, a' mikben különböznek, eggyik részét, melly a' nyelvnek *egyformaságát* sérti, valóságos hibáknak kell tartani, mellyeket minden jó Magyar szemrehányás nélkül elnéz benne, a' nélkül hogy követ-

vesse. Azoknak, kik mélyebb fontolás nélkül azt hánnyák, hogy valamint a' tiszta deák nyelvet a' régi classicus írókból kell tanulnunk; úgy a' Magyar beszédnek is sükeres tisztságát a' régi Magyar könyvekben kell keresnünk, következőképen felelek.

a) Ezen öfzehasonlításban felette nagy hiba fekszik; mert ha meggondoljuk, hogy Enniustól fogva Ciceróig a' deák nyelvnek tisztsága majd kétfőz ezfendő alatt csak lassankint nevedett, a' mi *legrégiebb* Magyar könyveinket is Ennius' munkáival kell a' nyelvnek tisztaságára nézve öfzehasonlítanunk. Világos igazság azonnkivől az is, hogy minállunk a' Magyar nyelv nem emelkedhetett a' legrégiebb könyveknek üdejétől fogva olly virágra, mint Enniustól fogva Ciceróig a' deák, mivel a' középüdübéli romlott deák nyelvtől majdnem egészen elfojtatott.

b) Nagy külömbőség van azonnkivől a' magyar és a' deák nyelveknek sorsa között. A' deák, melly a' Rómaiaknak első hadakozási alatt egészen el volt hagyva, Ennius' korában fel-emelvén mély álmából fejét, az aranykorbéli írók által tökéletességének legmagosabb hertzére emeltetett ugyan, de azután, mikor a' Rómaiakonn győzedelmeskedő vad népeknek nyelveivel megvegyült, elsínlett lassankint, s a' régi Római nemzettel egygyütt elhalt. Mikor tehát e' nyelvet a' később üdükben Európának Tudóssai ismét életre hozni, és régi szépségeit talpra akarták állítani, kénytelenek voltak, reguláit és ékességeit a' régi aranykorbéli íróknak

gu-

munkáiból kifzedegetni, és rendbe szedni. Más-kép van a' dolog a' Magyar nyelvre nézve; mert ez még akkor is, midőn a' Magyarok a' deák nyelvet lebuzgóbban tanútták, 's a' kormányo-zás', és a' törvényiszékek' nyelvének tették, el nem halt, hanem a' nemzettel együtt életben maradt. Mivel pedig a' tapasztalásból tudgyuk, hogy mindenik nyelv a' nemzettel együtt a' csi-nosodásban, ha némellykor megállapodik is egy ideig, azután megmeg felfelé törekszik, és így érzhetetlenül szüntelen változik: helye-sen következtettyük, hogy nekünk, mikor a' nyelvét tisztogatni, rendbe szedni, 's művelni akarjuk, nem lehet okosan a' régi könyvekhez folyamodnunk, hanem hogy inkább az *egész* Nemzetnek bíró tekintetéhez kell fordulnunk, mellynek *közönséges szokásából* az analogyiá-nak, avvagy egyformaságnak törvényeit kön-nyen kinyomozhattuk:

c) Mikép kellyen az *éleven* Magyar nyel-vet művelni, és tökéllésségre segíteni, az An-glusoktól, Francziáktól, Olaszoktól, és Néme-sektől kell bizonynyára megtanúlnunk. Nem fo-lyamodtak ők erre nézve régi könyveikhez, nem csak azért, mivel a' Könyvszerzőknek egész gyűletkezete az *elő* nyelvnek bírója sehol sem lehet, hanem azért is, mivel régi könyveikben mind a' nyelv, mind az ortografia tétovázó volt. Az egyformaságnak törvényét nyomozták tehát ki magában az élő nyelvben, 's minekutánna ennek titkaiba az etimológiának, avvagy szó-nyomozásnak ségedelmével behatottak; a' miket pedig ez, és az egyforma-ság szabad akarattyokra hagyott, az eufeniának, avvagy hangrendnek

tanácsai szerint megfészegették, nyelveiket végtére olly törvények alá vetették, mellyek azoknak mind értelmességét, mind érzékenységet megfészközlötték.

11. §. A' másik felekezet a' Magyar nyelvnek művelését azzal gondollya előmozdítani, hogy a' mi rendet, szépséget, szójárást, avvagy idiotizmust talál a' *művelt* idegen nyelvekben, azt mind a' miénkbe is bele akarja torlani. Az egyik a' deák nyelvet majmozza, a' másik a' németet, a' harmadik a' francziát, a' negyedik az anglust, és magyarul úgy ír, úgy beszéll, hogy a' Magyar, a' ki e' külső nyelveket nem tudja, beszédgyét, ha egyébkép tiszta magyar szavakból áll is, nem érti; a' ki pedig ezen idegen nyelvekben járatos, új magyarsága, vagy inkább magát alacsonyan fitogtató majmozása miatt fzeke közé nevet. Illyenek, hogy az ezerféle közül csak egyet kettőt hozzak elő, a' deák után a' *földre bízni a' magot*; *committere semen solo*; vagy a' *nép királynak kiáltották*; *populus eum regem proclamavit*; a' német után *jól néz ki, er sieht gut aus*; vagy *Esztergomnál tettünk által*; *wir übersetzten bei Gran*; a' franczia után: *szemembe vagy szememnek ugrott: il m'a sauté aux yeux*; az ánglus szerint *hány a' harang? what is o' Glock?* e' valóságos Magyar és szokott kifejezések helyett: a' *földbe vetni a' magot*; a' *nép királynak választotta*; *jó sztnben van*; *Esztergomnál hajóztunk át*; *hány az óra?* Lasd az illyen majmozásoknak számos példait az *Ó és új Magyarban*, melly könyvecskének Szerzője nyelvünknek illy rongálásai ellen nem ok

nélkül boffzonkodik. E' felekezetnek a' következendő igazságokat kellene szívére venni.

a) Hogy már hajdan, mikor Eleink a' deák nyelvvel megösmarkedvén, részént tífzteletbül, mellyel a' deák, és kivált a' deákúl írtt religyióbéli könyvekhez viseltettek, részént mivel azt gondolták, hogy csak így lehet a' deáknak csínosságát a' magyarba oltani, tellyes ügyekezettel azonn voltak, hogy a' deák könyveket, a' mennyire csak lehetett, szórúl szóra fórdítsák, egészen megáradt nyelvünknek ígeragasztása, avvagy conjugációja a' sok hafzontalan volt, *vala, volna, legyen* segítő igékkel, nem csak a' régi könyvekbül tudgyuk, hanem még az újakban is sirattyuk. De ezzel, és több efféle régi deákmajmozásokkal az újabb Írók meg nem elégedvén, számtalan újakkal, kivált a' szókötésben, avvagy *syntaxisban*, annyira megfzaporították a' régi szemetet, hogy ennek terhe alatt nyelvünknek nem csak korcsosodni és püposodni, hanem végtére, ha csak rajta a' nyilvánvaló oskolák nem segítenek, el is kell egészen fúlni. Hajdan csak a' deák nyelvnek voltak, de most már a' németnek, francziának, olasznak, és anglusnak is vannak közöttünk imádói, kik szinte azon jussal, mellyet magoknak a' deákos nyelvművelők tulajdonítanak, anyanyelvünköt az imént említett Európai nyelveknek megmeg másféle majmozásával hasonlóképen elárafztyák. De mi lessz így vallyon minden tífzteletre méltó nyelvünkbul? Nem lessze hasonló ama' megtévelyedetett affzonytságához, ki nek köntösse mindenféle színü fótocskákbul van özfveférczelve? *Értelmesebb* lessze ez által ama'

Ha-

Hazafiak előtt, kik az idegen nyelveknek tanulására nem érvén, Magyar könyvekből akarják megtanulni kötelességeiket? Alkalmatosabb lesz-e ez által arra, hogy *érzékeny* szépségeivel a' Magyar szívre behasson, melyet az idegen árnyék hevülésbe soha sem hozhat?

b) Fordúljunk mink ez iránt jó tanácsért megmeg a' józan észhez, mely imigy okoskodik. *Az emberi Nemzetnek Történeteiben*, melyek Budánn az 1810. éft. közre bocsáttattak, megmutattam én az első Résznek 2. és 3. Szakaszában, hogy jóllehet az emberi természetnek külseje, a' külömbféle klímákban avvagy égvonásokban, egymástúl szembetűnőképen különbözik, az ember még is az egész földnek kerek-ségénn mindenütt *valóságos ember*, mivel az emberségnek béliyegtulajdonságival és tehetségeivel mindenütt bir. Ebből tovább, ha megfordítottuk az okoskodást, az következik, hogy ama' külső tulajdonságok ellenben, melyek által egymástúl különböznek, nem az emberségnek mivoltához tartoznak, hanem részént az égvonástúl, részént a' honi culturának garádicsaitúl és különösségeitúl függnek, és így *valóságos nemzetiek*.

c) Fordítsuk már most ezeket az emberi nyelvre. Találunk mink mindennémü nyelvben némelly talptulajdonságokat, melyek arra, hogy *valóságos emberi nyelvek* legyenek, szükségképen megkívántatnak. Illyenek példának okáért azok: hogy minden mondásban legyen *nevező eset*, avvagy nominativus, és *ige*, mely amavval mind a' számra, mind a' személyre néz-

ve megegyezzen; hogy a' neveknek *akármelly*, de mindenkor *egyforma* móddal mellék értelme-
ket is adni, mint *háznak*, *háztúl*, *házhoz*,
vagy hogy az ígékkel a' cselekedeteknek mód-
gyát, és üdejét, a' cselekedőknek pedig rideg
vagy többes számát, és személlyeit értelmesen
meg lehessen különböztetni. Az efféle tulajdon-
ságok az *emberi nyelvnek* belső mivoltához tar-
tozván, a' sokféle nemzeteknek nyelveiben az
egész világonn, kisebb vagy nagyobb mértékben,
minden bizonnyal feltaláltatnak.

d) De vannak ám mindenik nyelvben *nem-
zeti* tulajdonságok is, mellyek, valamint az em-
beri természetnek fellyebb említett külső különös-
ségei, az égvonástúl, a' honi kultúrának garádic-
csaitúl és különösségeitúl függnék. Valamint
tudni-illik mindenik emberben, úgy a' nemze-
teknek mindenikében is, a' testnek másmás gé-
pelyezete, avvagy organizációja, a' nevelés, a'
táplálék, a' levegő ég, a' szomszéd emberek vagy
népek, a' környéknek másmás tárgyai, a' hideg,
a' meleg, és ezer efféle környülállások, másmás
gondolkodásrendet, érzjárást, hajlandóságot és
indulatosságot szűlnék, olly annyira hogy ezek-
ben egy ember a' másikához, annyival inkább
két nemzet egymáshoz tökéletesen az egész vi-
lágnak kerekségénn nem hasonlít. Lássuk ezt
egy szembetűnő példában. A' Magyaroknak tud-
ni illik szokott érzjárása az, hogy mihelyt a' szá-
moknak neveit *kettő*, *három*, *negyven* hallja,
azonnal tudgya, hogy *több* tárgyrúl van a' szó,
és errevalónézve így is beszéli *háromszáz kato-
na érkezett*, a' rideg számban tudni illik. In-
nen történt, hogy a' számok' neveinek az egész
nyelv-

nyelvben nem is adott plurálist, avvagy többes számot, mert *kettők*, *hármak*, *negyvenek*, 's több effélék, tellyességgel *szokatlan* szavak. A' régi Rómainak észjárása ellenben egészen ellenkező volt, olly annyira hogy a' számok' neveinek *singulárist*, avvagy rideg számot nem is adott, mert e' szám nélkül e' szavak *duo*, *tria*, *quadráginta* 's a' t. mind szükölködnek.

e) Állítsuk fel tehát, és tartsuk meg hüven ama' fő regulát, hogy a' Magyar nyelvben okosan, szemesen, és szorgalmasan megválasztván azokat, a' mik az emberi nyelvnek belső mivoltához tartoznak, azoktól, mellyekből a' nyelvnek *nemzetisége* áll, az utóbbiakot ne rontsuk kegyetlenül az idegen nyelvekből koldúlt, és hasonlóképen csak *nemzeti* tulajdonságoknak majmozásával. Valamint arra, hogy a' Kalmukból olly műveltt esztű és olly nagy szívű férjfiú vályon hazájában, mint a' hajdani Rómában Fábius volt, nem szükséges bizonyára, hogy pisze órra a' Római sasórrnak példázattya szerint meghorgasodgyon: úgy arra, hogy a' Magyar nyelvnek kultúrája a' deákét elérje, nem szükséges, hogy szóvégzéseit, vagy szójárásait megdeákosítsuk. Ezt kell érteni a' mostani Európai műveltt nyelvekről is, mellyeknek *értelmességét*, és *érzékenységet*, következendőképen tökéletességeit és szépségeit is, a' mi anyanyelvünk minden bizonynyal elérheti, a' nélkül hogy azokat majmozza, sőt csak akkor érheti el egyedül, ha azokat nem majmozza.

12. §. A' harmadik felekezet azonn van tellyes erővel, hogy új szavakat kohollyon, akár
szük-

szükségesek, értelmesek, és helyesek legyenek, akár nem. E' felekezet több ágra szakad: de minekelőtte mindnyájoknak megfelelőlyek, szükséges, hogy ama' fő talpigazságonn kívül, melly a' valóságos nyelv művelésre azt kívánja, hogy a' nyelv *értelmes* és *érzékeny* legyen, a' Tanító' Urakat más talpigazságokra is megemlékeztessen.

a) Az első az, hogy valamint a' kertész az élteesebb fának vastag ágait te'fzése f'erin ide vagy amoda többé nem hajtogathattya, hanem egé'z művelése és dajkálása, mellyet rá szánhat, csak abból áll, hogy hafzontalan gallyait lenyese, a' többieket a' hernyóktól megmenti, hájából a' kártékony férgeknek fé'fzkeit kivakarja, gyökerét pedig öntözegeti, hogy annál több és kellemetesebb gyümölcsöt hozzon: valamint tovább a' rideg embernek nem különbben, mint akár mellyik nemzetnek férjfi kora meg nem engedi többé, hogy gondolkodása' módgyát, vélekedéseit, hajlandóságait, életének módgyát, érzeménnyeit, szokásait, eggy szóval, különös characteret, avvagy szívbellyegét, melly által a' többiektől magát megkülömbözteti, olly könnyen elhaggya, és megváltoztassa, mint az ifiú ember, vagy az ifiú nemzet elhagyni, és megváltoztatni szokta: úgy a' nyelv is, mihelyt egysz'ér férjfikorára feljutott, nem fogadhattya el többé az ollyan művelést, melly ötet új gyökérfzavakkal, új ragasztékokkal, új szóképzőekkel, új szókötésekkel, és új szójárásokkal akarja felpiperézni, mivel nyelvbéli szokásaitól, belső járásának sérelme és mivoltának rongálása nélkül, többé meg nem válhat. Példának okáért:

Ifiú

Ifjú korában a' mi nyelvünk a' Tótoktól az *dr* szóképzőt az efféle szavakban *molnár*, *kulcsár*, *kádár*, a' Deáktól az *and*, *end*, *andó*, *endő* szóképzőket az effélékben *vonand*, *lelend*, *halandó*, *eredendő*, megmeg a' Deáktól az ígéknek szenvedő szavát, mint *iratik*, *mondatik*, *hallatik*, úgy színte az idegen szavakat is, mint *kulcs*, *molnár*, *deszka*, *hegedű*, *pompa*, *páva*, *kapitány*, *káplány*, *prepost*, *püspök*, vagy ammint voltak, vagy eggy kevés változtatással, minden erőltetés nélkül könnyen befogadta, és saját eredeti szavaival olly szoros atyafiaságba hozta, mintha ezeknek testvérei volnának.

De próbállya már most valaki a' férjfkorára jutott Magyar nyelvben a' szokott és szóképzőt a' Deák *atus* szóképzővel felváltani, 's a' járatos *uralkodás* helyett a' Deák *dominatus* szerint az *uralkodatus* szót írni vagy mondani; próbállya az *iratik*, *mondatik*, *hallatik* szenvedő ígéket a' Deák szenvedő végzésekkel imígy ejteni: *irátur*, *mondátur*, *hallátur*; próbállya a' szokott *ég* név helyett, az égnek Zsidó, Deák vagy Német neveiből az első szótagot *sám*, czól *him* mondani és írni: gondollyae, hogy efféle nyelvművelését köszönettel vesszük, 's tündér leleménnyeit, drága kincs gyanánt, a' nyelvnek archívumába, a' szótárba nagy szorgalommal beiktattjuk, vagy ha ő maga ebbe zab szüleménnyeit akarattunk ellen bele szufzakollya, minden ellenkezés nélkül álmélkodva tisztellyük? Próbálta már ezt hajdan a' mi egyébaránt érdeemes Páriz Pápaink, de azért még sem nevezi senki a' *fegyverházat* *izejkháznak*, vagy a' *csitromot* *lémondának*, mint ő. Mikor még a'

Magyar

Magyar nemzet ifiú volt, bánhatott ifiú ember¹ módgyára, ammint *indúlattya* hozta, ifiú nyelvvel, és a' többi nemzetek' példája szerint valóban bánt is. De most már mind nemzetünk, mind nyelvünk férjfiakorát elérvén, férjfiúhoz ilendő móddal, *effzel* tudni illik, és *tudomány*al kell nyelvünköt művelni, és csinosítani, azaz *értelmesnek*, *érzékenynek*, 's egygy szóval, a' Magyar éfznek oktatására, 's a' Magyar szívnék nemesítésére alkalmasnak tenni.

b) A' második talpigazság az, hogy az emberi nyelvnek csínossága nem áll a' pufzta szavakból, ammint ama' nyelv művelők gondolják, kik a' magyarnak csínosságát a' sokféle új szavaknak koholásával akarják megéfközleni. Vegyük ebben például a' mostani művelt Európai nyelveket, az anglust, a' francziát, és az olaszt. Ezeknek szavai többnyire romlott deák, vagy más idegen szavak, mellyekkel az idomatlanságban az eredetiek szinte vetekednek. A' német nyelvnek szavai, a' sok mássalhangzó betűknek majdnem minden szótagban való öfzvegyülése miatt, olly kellemetlenek, hogy sokszor allig lehet azokat folyvást kimondani. És még is vane olly igazság, olly tudomány, mellyet e' nyelvekenn *értelmesen* előadni ne lehetne? Vane olly nemes érzés, olly boldogító indulat, mellyeket e' nyelvek szívreható kifejezésekkel *érzékenyen* festeni ne tudnának? Olly prozodiával nem élhetvén, nyelveiknek már most változhatatlan tulajdonsági miatt, mint hajdan a' Görögök, és ezek után a' Rómaiak éltek, mást szerzettek magoknak, melly a' szótagoknak, nem annyira értékétül, mint fontosságátül és vonásaitül, av-
vagy

vagy accentussaitól függ; és így nyelveiket még a' Poézisnak legfelségesebb szépségeire is alkalmazhatósakká tették. A' kik közülök még e' prozodia szerint sem költhetnek, szavaiknak keménysége és nyelveiknek fefzessége miatt, olly versnemeket, a' minők a' régi Görög és Deák ódáiban vannak, legalább a' rhythmust vitték olly tökéletességre, hogy a' benne előzdott költeményeknek érzékeny szépségei a' Régiekével vetekednek. A' mi nyelvünk mind a' két prozodiára alkalmas, eredeti szavai kellemetesek, mivel a' hangzó betűk a' mássalhangzókat minduntalan, és szépen felváltják, kifejezései, ha a' régiekhez a' helyesen alkotott, vagy az idegektől kölcsönözött, és helyesen megmagyarosított újakat oda függesztyük, untig elegendők arra, hogy a' szükséges igazságokat és tudományokat értelmesen előadhassák, a' szívnek pedig legnemesebb érzéseit és indulattyait érzékenyen lerajzolhassák, *csak tudgyunk velek helyesen élni*: és nyelvművelőink, vagy inkább nyelvrontóink meg nem szűnnek még is új és a' régi magyar szavakhoz képest bárdolatlan szavakat koholni, és idegen szókötések és szójárások után kapkodni, mintha a' régi törzsfőkös Magyar nyelv helyett egészen újat akarnának alkotni, melly, ha jövendőlni szabad, minden bizonnyal, nem csinos Magyar nyelv, hanem kevés üdö múlva, ammint már a' *Mondolat* minden figyelemre méltó és böcsülhetetlen feddésével világosan megmutatta, a' régi Babilóniai toronynál megvegyültt, vagy inkább megzavartt nyelvhez tökéletesen hasonló leffz.

- c) A' harmadik talpigazság az, hogy men-
nél

nél több tárgyakot tud valamellyik nyelv eggyetlen egy névvel *értelmesen* jelenteni, 's mennél többféle cselekedetet tud eggyetlen egy igével *világosan* kifejezni, annál tökéletesebb, mivel rövidebb. Lássunk eggykét példát a' Deák nyelvből.

E' névnek *Actio* következő értelmei vannak. 1.) Cselekvés, cselekedet, tett, tetemény. 2.) Vád, vádolás, pör a' bírószek előtt. 3.) Az irás, melly a' vádolást magában foglalja. 4.) Előadás, mint *gratiarum actio*, köszönet. 5.) Tanácskozás, mint *actiones magistratum, tribunitia, senatorum*. 6.) A' szónokoknál, avvagy orátoroknál, és a' színjátékosoknál a' szózatnak, testállásnak, és tagmozgásnak a' beszed' értelméhez való alkalmaztatása. 7.) Az orvosoknál a' testnek állati munkálkodása. 8.) A' filozofusoknál az embernek maga' viselése, életének rendtartása. 9.) A' színjátéknak tárgya. 10.) A' szent Misében a' *Canon*.

Az igék közül szolgályn példát gyanánt *Consisto*, mellynek imilly értelmei vannak. 1.) Eggyütt állani. *Plautus*. 2.) Megállapodni, mulatni. *In uno nomine consistam. Cicero*. 3.) Valaminél, hogy jobban megtekintsük, megállani. *Ad aliquam rem. Suetonius*. 4.) Nyugodtt elmével lenni. *Tranquillo animo consistere Cicero*. 5.) Befagyni. *Flumen consistit. Ovidius*. 6.) Az ütközetrendben állani. *Consistere in acie. Tacitus*. 7.) Eggyet érteni, megeggyezni. *Verbis cum aliquo. Cicero*. 8. Eszével birni. *Mente consistere. Cicero*. 9.) Nagyra böcsültetni, nagy tekintetben lenni. *Consistit auctori*.

ritas huic viro. Plinius. 10.) Magában tartani az eledelt. *Stomachus consistit. Celsus. 11.)* Megfűnhi. *Morbus consistit. 12.)* A' dolog ebből áll: *haec res consistit in hoc. Jurisconsulti. 13.)* Tétovázni. *Neque mens, neque lingua consistit. Cicero. 14.)* Jól vinni a' pörököt. *In forensibus caussis praeclare consistere. Cicero.*

Hasonló példákat a' jó deák, vagy akár-melly egyéb művelt nyelvű Lexiconokban támentalanokat találni. Amde mink az emberi nyelvnek e' szép tökéletessége ellen kiváltkép kétféleképen vétünk.

Először tudni illik, ha mindenik tárgynak, és mindenik cselekedetnek vagy fzenvedésnek jelentésére *különös szót* akarunk alkotni; mert így még a' nyolczvanczer betűből álló Chinai alphabétumnál is gyermekesebb, tökéletlenebb, és nehezebb leísz nyelvünk.

Másodszor, ha a' sok *synonimumot*, avagy egy, vagy legalább szomszéd értelmű szavakat, mellyekkel a' nélkül is bővelkedünk, még jobban megfzaporíttjuk. Az Arabiai nyelvben az *oroszlyánnak* és a' *kardnak* egynehány száz neve van; de a' legfzükségeseb tárgyakot ellenben meg nem tudgya némellykor nevezni. A' *synonimumokkal* bővelkedő nyelv hasonló az olyan fához, mellynek felette sok ága van, 's melly, mivel a' táplálékot ezekre kell vesztegetnie, gyümölcsöt nem igen hozhat.

13. §. E' talpigazságokat előre küldvén, vizsgállyuk meg már most egyenkint az új szavak-

vaknak koholásában nyakra före fáradozó feleketnek rideg ágait.

a) Legerősebb ág a' *Puristáké*, kikhez még bölcsebb Hazafiak is számosan hajlanak. Ki akarják ök nyelvünkül irtani az idegen szavakat, és már sokkal messzebb is mentek, hogysen kellett volna. A' Tót nyelvül több szó csúszott be, ammint Pázmándy megmutatta, a' mi nyelvünkbe, mikor még ifiú volt, mint még a' Deákbul is. Ha tehát mink e' megmagyarosított deák neveket *Prímás*, *Prókátor*, *Prézes*, *Kapitány*, *Káplány*, és több efféléket, noha mindenütt ösmeretese, tökéletesen érthetők, sőt még a' kimondásra kellemetese is, minden irlgalmasság nélkül kivettyük nyelvünkbul, vessük ki a' Török *kaput*, a' Tót *molnárt*, *kulcsárt*, *deszkát*, *hegedüt*, *rajt*, és a' hozzájuk hasonlókat is mind, és csinállyunk helyettek újakat, mellyekkel mindazáltal nemzetünk öt száz esztendő múlva sem fog úgy megösmerkedni, ammint már a' kivetendőkkel a' múltt öt száz esztendő alatt megösmerkedett. Ámde így öt száz esztendeig kell még várakoznunk, hogy nyelvünknek mind az ő saját csinosodására, mind a' nemzetnek csinosítására elkerülhetetlenül szükséges *értelmessége* megfeszközöltessen! Ne hagyjuk magunkot az igaz útrul elcsábítani. Régtul fogva tudott a' mi nemzetünk magyarul mind értelmesen, mind érzékenyen beszélleni, minekelötte a' *Purizmus* született volna; tud nélküle ezután is. Ezzel mindazonáltal koránt sem akarom én azoknak magyarságát helyben hagyni, kik még azt is, a' mit eredeti Magyar szavakkal szépen kimondhatnának, megmagyarosított

sított deák, német, vagy francia szavakkal fejezik ki, mint: *arra requirált, hogy personaliter nézzem meg Svajczer teheneinek etablirozását*: hanem csak azt javaslom, hogy magokot az idegen szavaknak számkivetésében a' következendő regulák szerint egykeveset megmértékellýék.

Először. Azon idegen szavakat, mellyeket nyelvünk ifjú korában befogadott, és megmagyarosított, s mellyek helyett olyanokat nem tudunk előállítani, hogy amazoknak értelmét *tökéletesen és világosan* kifejezzék, hagyjuk meg inkább nyelvünkben. Mit tegyünk értelmesebbet a' *pompa, páva, molnár, deszka*, és több efféle helyett? A' *Százados*, és *Tizedes* nem serkentik fel bennünk tökéletesen azt a' világos és mindenkép meghatározott idéát, avagy gondolatot, mellyet a' *Kapitány*, és *Kaplár* nevekkal már rég üdötül fogva minden kételkedés nélkül öszvefüggeszteni szoktunk.

Másodszor. Ha az idegen szavaknak értelme ki van már fejezve magyarokkal úgy, hogy azokat kiki könnyen megértheti, ne csinállyunk ezekhez megmeg újakat, kivált helyteleneket és érthetetleneket. Az *orthographiát helyes írásnak*, vagy még jobban *írástudománynak*, a' *geographiát* pedig *földírásnak* már elég régen mondgyuk: minek tehát ezek helyett a' *betűíráság* és a' *földíráság*; mellyekre a' Magyar megundorodik?

Harmadszor. Ha kénytelenek vagyunk az értelmességnek okáért az idegen nevet elfogadni,

ni, tartsuk meg úgy, ammint azon nyelvben mondatik, mellytől kölcsönözzük, ha egyébként olly végzésű; melly a' Magyar ragasztékokot értelmesen felfeszi. A' németes rövidítés *Urán*, *Merkúr* mirevaló vallyon a' Deákból ösmerősebb 's a' Magyarnál szokottabb *Uránus* és *Mercurius* helyett, mellyeknek még az eredeti Görög nyelvben is van os végzések? Az *Anglus* és *Anglia* a' Magyarban a' deákból régen ösmeretesebb, mint a' németből vett *Angol*, melly *Angel* helyett még helytelen is. A' *Latin* a' *Deák* helyett szinte olly hiba, mint a' *Bohém* a' *Cseh* helyett, vagy a' *Polón* a' *Lengyel* helyett volna.

Negyedfzer. Mikor tudományos tárgyról olyanoknak írunk, a' kik a' deák nyelvet nem tudgyák 's nem is tanulják, nem rosszallom azon ügyekezetet, melly az ugyanazon tudományhoz tartozó mesterséges szavakat magyarra fordítja: jóllehet még ezen esetben is igaz, hogy a' magyarra fordított mesterséges szót is meg kell azonnkivül úgy magyarázni, mintha deák volna, és hogy a' Tanuló a' deák szót szinte olly könnyen megtanúlná, mint a' magyart. Példának okáért: ha én a' gyeographiát deáktalan ember' elejébe akarom terjeszteni, és a' gyeographiát magyarul *földtrásnak* nevezem, e' magyar mesterséges szót szintúgy meg kell neki magyaráznom, mint e' tudománynak Görög nevét meg kellene, ha magyarra nem fordítanám; ő pedig a' gyeographiát noha Görög szó, szinte olly könnyen megtanúlná a' többbízbéli hallás és kimondás által, mint a' *földírás* nevet. De mikor tudományos tárgyról

rúl olyan olvasókkal értekezünk, kik a' deák nyelvet tudgyák, akadályos halfontalanságnak tartom, a' megmagyarosított Deák szavakkal nem élni, mellyek még a' legjobb mesterséges magyar szavaknál is szokottabbak és világosabbak. Azt legalább kívánnám, hogy azok, kik a' mesterséges szavakat magyarra fordítani szeretik, azokat, kik a' deákokot csak megmagyarosították, úgy nézzék mint testvéreiket, és viszontag. Hiszen mind a' két rész egy célra, a' nemzetnek csinosítására törekfzik, csak hogy az egyik csinosan megújított, a' másik pedig régi szokott eszközzel szeret munkálkodni.

b) A' másik ág az előbbeninek mértékleteségével meg nem elégedvén, már arra vetemedik, hogy nem csak az idegen, hanem még a' régi törzsfőkös magyar szavak helyett is új gyökérszavakat merészel alkotni. Az egyik e' nyelvművelők közül abban keres érdemet, és dicsőiséget, hogy a' mi eszébe jut, azt Magyar szónak hirdesse, mint rény a' szokott erkölcs helyett, nem tudom, a' Deák ren, vagy a' Francia *reine* szerinte? mellynél még a' *virtus* is jobb szó, mivel a' Magyaroknak legnagyobb részénél szokottabb és értelmesebb. A' másik a' filológiában olyan járatlan lévén, hogy még csak az analogyiának, avvagy egyformaságnak törvényt sem érti igazán, azt vitattya, hogy a' már szokott szavak szerint, mint példának okáért, *malom* szerint, lehet újakat alkotni, mint *salom*, *talom*, *ralom*, *valom*, *zalom*, 's ezeknek tetfzésünk szerint bizonyos értelmeket adni. Mikor én az efféle gyökérszavaknak koholóiiban ama' gögös bizodalmat meggondolom,

mel.

mellyel az egész nemzettől, mint tanítvánnyoktúl megvárják, hogy a' könyveikben közre bocsátott új gyökérfzavakat, mellyeket tudós magánnyaikban kifőztenek, azonnal háladatos tisztelettel elfogadgya, 's olly hafzonra fordítsa, mint ők; a' nagy Mógol jut eszembé, ki elvégezvén ebédgyét, kitrombitáltattya az egész világ' Fejedelmeinek, hogy már most ők is egyenek. A' harmadik valamivel mértékletesebb lévén, csak az értelmetlen holt magyar gyökereket akarja megeleveníteni. Hallott ő valahol harangszót, de nem tudgya, hol? Vannak tudni illik nyelvünkben némelly szenderedő gyökerek, mellyeket életre hozni, de nagy vigyázással és megváltáztással, magam is javasoltam a' végből, hogy a' rövid versekre több rövid szavaink legyenek, mint *hegy* a' hosszabb *hegyelem*, *hegyesség*, vagy *hegyelmesség* helyett. De e' javaslast nem kell ám még a' valóságos holt és kivált egyszersmind idegen gyökerekre kiterjeszteni, mellyeknek soha sem volt, nem is leffz semminémű nyelvben szóképzők nélkül határozott értelmek. Illyen tündér szavak a' *bám*, *szik*, *idv*, *kets*, *rajz*, *rom*, *tapfz*, *üfzk*, és több efféle. De lássuk nyelvünknek egyébféle Herostratussait is.

c) Valamint az előbbeniek az új gyökérfzavakkal, úgy mások az érthetetlenül, és szokatlanul formáltt származékokkal gyűjtogattyák a' nyelvnek, nevünk', létünk', nemzeti characterünk' legszentségesebb forrásának, és oszlopának tiszteletre méltó templomát. Meg nem elégedvén ők a' már régen szokott és világos értelmű származék szavakkal, újakat koholnak,

vagy

vagy a' szokott szóképző helyett szokatlant vévén, mint *akarmány*, *bölcselkedmény*, *lovancz*, *htrdész*, *iramut* a' régi jó szavak helyett *akarát*, *bölcselkedés*, *lovás*, *hirdető*, *trds*; vagy a' szószármaztatásban egyéb szokatlanságokat követvén el, mint *államlós*, *kövértelen*, *személyezim*, ezek helyett *állhatatos*, vagy *állapodó*, *sóvány*, *személyes érdem*; vagy az ilyen tündéreknék még a' gyökértül mellszetávozó értelmet is adván, mint *erdi*, *villo*, *zöte*, ezek helyett *faér*, *sztnég*, *növötény*; vagy a' Magyar szószármaztatásnak természetete ellen, csonkítás által akarván, mint a' Deák, új szavokat koholni, mint *sikam*, *csillám*, *nyilam*, *szóllam*, elhagyván belöllök a' *lik* végzést; vagy az eleven szóképző helyett olyant vévén, mellynek már határozott és világos értelme nincsen, mint *buzgalom*, *példány*, a' *buzgás* vagy *buzgóság* és *példázat* helyett. De minek számlálom én elő az efféle nyelvrongálásokat, mellyek a' *Mondalattban* örök gyalázattyokra feljegyeztettek. Elég róllok azt siránkozva panaszlanom, hogy anyanyelvünk' tisztaságának többet ártottak, és csinosítását hathatósabban gátoltyák, mintsem ha Magyar beszédünk úgy meg volt volna vegyítve idegen szavakkal, mint az Anglus, Francia, és Olasz a' Deákokkal, vagy ha a' szomszéd nemzetek mind öszveesküdtek volna arra, hogy nyelvünket sarkaiból egészen kiforgassák, nevetségessé tegyék, és örök romladékok alá eltemessék. A' Poétáknak, a' kik az ilyen nyelvrongáló szavak nélkül verseket írni nem tudnak, és a' helyett, hogy a' nyelvet szépítsék, és érzékenyítsék, inkább még jobban beszemetezik, azt kellene köz akarattal a' nyilvánvaló Recen-

siókban javasolni, hogy a' Poézisnak felséges mesterségétül úgy őrizkedgyenek, mint a' hajdú a' harangöntéstül, és ha a' jó tanácsot be nem fogadnák, még a' szatirának vesszejét is meg kellene veleik éreztetni.

d) A' harmadik felekezetnek van még két ága, melly az idegen nyelveknek majmozásába úgy bele szerezett, hogy az öfzetett idegen szavakat, szinte miként mások az idegen szójárásokat, szórúl szóra fordittyák, mint beképzéselő, *Einbildungskraft*, benyomat, *Eindruck*, *impressio*; dárdafény, *Spiesglanz* a' helyes *Spiesglas* helyett; olvasottság' *lajtorjája*, *gradus eruditionis*, ezek helyett: képzés, erő, antimonium, a' tudósságnak garádicsa; vagy még a' szavaknak férjfi és affzonyi nemeiket is adnak, mellyek némelly idegen nyelvekre még gyermekkorokból maradtak, mint *szépne*, *angyalne*, *őne*. De ezek, hála az egeknek, a' nyelvművelés' dolgában az uborkafánál magosabbra nem jutottak.

e) Nagyobb tisztelettel viseltetek én mind a' Magyar régiségekhez, mind a' némelly Vármegyékben uralkodó szokásokhoz, hogysem az eddig megirtt nyelvrontók közé számlállyam azokat, kik a' régi és most már szokatlan, és megavúlt, vagy a' csak némelly Vármegyékben ösmeretes szavakkal élni szeretnek. Azt mindazáltal jegyzés nélkül nem hagyhatom, hogy az ilyen szavak a' beszédnek mindenütt eggyarányú értelmességét, és így érzékenységét is nagyon hátráltattyák. Az olvasó, vagy a' hallgató, a' ki azokban megakad, lehetetlen, hogy figyelme-tességét az előadott tárgyról e' szavakra ne fordítsa; ez pedig meglevén, mind efzének elke-zett

dett járása megbotlik, mind szívében az indulat vagy érzemény meghül. Ha e' szavak egyfzer az olyan szótárokban, mellyek nem nyakra före, nem az alacsony nyereségnek okaért, minden józan válogatás, éles' ítélet, és szemes szorgalom nélkül csak öszvefirkáltatnak, 's mellyek következendőképen az olyan kazalhoz hasonlók, mellybe a' széna, szalma, sarjú mind öszvehányatott, hanem a' józan Filozofiának, és a' reá épültt sükeres Nyelvtudománynak vezérlése fzerint szorgalmatosan kidolgoztatnak, ha, mondám, egyfzer e' szavak az ilyen szótárokban, mint *régiek*, vagy *megyebéliek* meg lesznek magyarázva, biztosabban lehet velek élni; és ezek bizonynyára ezerszerte jobban meg is érdemlik, hogy *közönségesen* bevetessenek, mint a' fellgyebb megvetett új gyökérszavak, és helytelen származékok.

14. §. De mikép kell tehát nyelvünköt megcsinosítani; ha a' nyelvművelőknek eddig tett fáradságait többnyire mind megvettyük? Erre nekünk a' józan ész, ha nem hibázok, a' következő utat mutattya.

i.) Minden egyéb előtt, ne nézzük az anyanyelvet hiú bálványnak, mellyet az egyyk a' homályos régiségekkül, a' másik az idegen nyelvekbül, ez saját képzésébül, amaz hazánkknak különbféle szugaibül, némellyik a' betyáros befednek czikornyaibül kölcsönözött fótokkal, pillangókkal, fattyú gyöngyökkel felpiperéz, mint ha csak arravaló volna, hogy haszontalan szépségeiben gyönyörködgyünk, vagy hogy hiú ragyogásával dúcsekedgyünk. Nézzük inkább a' nemzeti csinosítás' nemes eszközeinek, nyomoz-

zuk ki felséges czéllját, hassunk be legrejtekebb belsejébe, vizsgáljuk meg csak neki tulajdon természetét, 's tanuljuk ki ennek vezérlése fzerint alkalmasságát ama' tulajdonságokra, melyek czélljának elérésére szükségképen megkívántatnak. Világos leffz így előttünk, hogy e' tulajdonságok az *értelmességbül*, és az *érzékenységbül* állanak.

2.) Az értelmességnek mindazáltal és az érzékenységnek *közönségesnek* kell benne lenni; mert egyébaránt nem az *egész* nemzetnek; hanem csak némelly részének csinosodását eszközölhetné meg. Az *egész* nemzet a' nyelvet akkor érti, és érzi, ha vele mindenütt *egyformán* beszéll. Tegyük, hogy a' melly szó az Erdélyiek-nél *lovat* tesz, az minállunk *farkast* jelent; hogy a' mit nállok az *ás* szótag e' szóban *trás* mond, azt minállunk az *ott* szótag e' szóban *írott* teszi; és hogy a' mit ök a' *nék* szótag által e' szóban *hallanék* értenek, azt mink a' *tam* szótag által e' szóban *hallottam* jelentjük: nem de mink így az Erdélyi Magyar nyelvet nem értenénk, valamint ök sem a' miénket? Illy érthetetlenség uralkodna köztünk akkor is, ha példának okáért az Erdélyiének e' mondását: *elfelejtkeztem róla* mink illy szókötéssel ejtenénk: *elfelejtkeztem neki*, vagy *tölle*, vagy *azt*. Az *egyformaság* tehát nem csak azt kívánja, hogy az egész Hazában mindenütt ugyanazon szavakkal, hanem azt is, hogy a' hasonló esetekben hasonló szóképzőkkel, hasonló szóragasztékokkal, és hasonló szókötésekkel éllyünk. Ebbül már a' józan ész a' nyelvművelésnek a' következő törvényeket szabja.

a) Mikor az egyformaságnak imént meg-

ma-

magyarozott törvényétől valamelyik szónak képzésében, vagy ragasztásában az *egész* Nemzet eltávozik, el kell attúl távozni a' *műveltt* nyelvnek is. Így mivel a' *ló* szónak többes száma, nem *lók*, ammint a' közönséges regula megkívánná, hanem az egész Nemzetnél *lovak*, ezt kell elfogadni a' műveltt nyelvben is. Lásd a' 8. §t.

b) Ha valamelyik felekezet valamiben az egyformaságnak törvényét hüven megtartya, a' többiek pedig megsértik, a' *műveltt* nyelvet az egyformaságnak törvénye szerint beszéllő felekezetnek nyelvéhez kell alkalmaztatni, a' többiekét pedig hibásnak nézni. Így mivel a' Székelyek, és még némelly Magyar Vármegyék is a' conjugátiónak harmadik formájáról semmit sem tudnak, 's a' *közönséges* regula szerint e' beszédeket *jó bort iszok*, és a' *jó bort iszom* megkülönböztetik, még mások, kivált a' mostani Könyvszerzők, mind a' két esetben, az *iszom* igével élnek, én a' harmadik formának a' *műveltt* nyelvben helyt nem adhatok.

c) A' többi különösségeket, mellyekkel a' köz nép, vagy a' Könyvszerzők az egyformaságnak külömbféle törvényeit külömbféleképen sértik, a' *műveltt* nyelvben hasonlóképen ugyanazon törvények alá kell visszazagazítani.

Ha e' három regulát hüven megtartjuk, valamint az 1. §. szerint a' mostani Európai csinosabb nemzeteknél, úgy minállunk is, azonban, még a' köz nép a' Hazának külömbféle részeiben külömbféle hibákkal fogja rontogatni anyanyelvünköt, az oskolákban, és a' kiadandó könyvekben kevés idő múlva olly közönséges egyformaságra jut, hogy az Erdélyi, Debreczeni, Pesti, Budai, Kecskeméti, Veszprémi, Pápai,

pai, Fejérvári tanultt Férjfiak egymásnak hozfédgyét tökéletesen *megértik*, egymásnak érzékeny írásait tökéletesen *megérzik*, a' nélkül hogy legkisebb grammaticabéli, vagy orthographiabéli, vagy akármelly egyéb nyelvbeli külömbözés figyelmetességeket a' könyvekben előadott tárgyaktúl elvonnya, e' külömbözésekre függgeffze, 's ammint a' 4. és 5. §§ban lerajzoltam, megfáráffza, 's egészen elfojtsa. Akkor azután nem fogunk azzal kérkedni, hogy harminczig való Magyar Grammaticánk van, melyeknek, köztünk maradgyon a' szó! csak keteteje sem eggyez meg egymással, hanem inkább azzal méltán dűcsekedni, hogy valamint a' Görög, Deák, és a' többi mostani művelt Európai nyelveknek, úgy anyanyelvünknek is mindenütt egygy és ugyanazon Grammaticája van, mellynek a' külömbféle nyelvtanító könyvekben a' Grammaticusok, koránt sem *reguláit*, hanem, a' tanításban és tanulásban való nagyobb könnyebbségnek és világosságnak okáért, csak *reguláinak rendgyét* változtatták.

15. §. Hogy az egyformaságot a' nyelvművelő sükeresen, bizonyosan, és világosan kinyomozhassa, és meghatározhassa, két fő eszközzel kell neki közelebbrül megösmernedni, a' *szónyomozással* tudni illik, avvagy etymológiával, és a' *hangrenddel*, avvagy euphoniával.

a) A' *szónyomozás* nem a' gyökérszavaknak idegen nyelvekből való származását vizsgálja, mert e' foglalatosságot a' józan Filozofia méltán csak *szónyomozásbéli játéknak* tartja és nevezi; hanem a' származék szavaknak *saját* gyökereikből való eredetét, avvagy a' külömbféle

féle szóformálásoknak, és szóragasztásoknak törvényes módgyait, hogy ezeket a' törvénytelenektől sikeresen megválaszthassa. Hogy ezt voltaképen végbe vigye, el kell neki a' gyökéraszt a' többi betűktől választani, mellyekkel környül van véve, ezeknek pedig természetét, neveit, és külömbféle kötelességeit szorgalmasan kinyomozni; a' mi a' nyelvművelőben mélyen beható ést, sok tanulást, és hosszas gyakorlást kíván, ammint majd alább a' Nyelvtudományban megláttjuk. Így azután voltaképen meghatározhattya, minémű betűket vagy szótagokat kell minden esetben a' gyökérhez, vagy még a' származékhoz is ragasztani, hogy ennek bizonyos mellék értelmeket adgyanak.

Példának okáért. Mivel az efféle szavakban *húzás, vonás, esés, illetés, elledés*, a' szónyomozó azt tapasztallja, hogy az *ds*, és *és* szótagok, az ígékhez ragasztatván, ezekből olly neveket képeznek, mellyek cselekvést vagy szenvedést jelentenek, ama' törvényt méltán szabhattya, hogy valahányszor más ígékben is hasonló értelmű neveket akarunk formálni, ezt ugyanazon *ds*, vagy *és* szótagoknak segedelmével vigyük végbe. A' szónyomozásnak efféle törvényeit, a' kivételekkel együtt a' Nyelvtudományban bővebben elő adandom.

b) A' hangrend a' többi Európai művelt nyelvekben majdnem csak az ollyan szavakban uralkodik, mellyekről az egyformaság, és a' szónyomozás határozott törvényeket nem szab. Illyen a' Deákban az, hogy a' *c, f, g, l, n, p, r, s, t* betűkkel kezdődő, 's az *ad* szócskával öszvetett ígékben a' *d* betűt meg lehet tartani, vagy a' könnyebb kimondásnak okáért az

[em-

említett betűkre változtatni, mint *adcedo*, *adfectus*, *adgredior*, vagy *accedo*, *affectus*, *ag-gredior*. Ide tartoznak a' nyelvtudománynak főgúrái, az *epenthesis*, közbevetés, az *apocope*, végkurtítás, a' *syncope*, középkurtítás, az *aphaeresis*, kezdetkurtítás, és a' *paragoge*, hofszítás. Ámde a' hangrendnek a' Magyar nyelvben sokkal nagyobb hatalma van, olly annyira, hogy még a' szóformálásnak, és szóragasztásnak is parancsol. Így a' fellyebb említett példában azt kívánnya, hogy az *ás* szótag csak az ollyan ígéhez függessztesen, mellyeknek végső szótagjaiban *a*, *o*, vagy *u* találtatik; a' többiekhez pedig mindenkor *és*, ammint a' Nyelvtudományban bővebben megláttuk.

16. §. E' törvényeknek vezérlése szerint *községes értelmességet* szerezvén nyelvünknek, *érzékenynek* is tehetjük mindenütt, ha a' külömbféle rideg szokások közül, akár Megye-béliek legyenek, akár a' Hönyvszerzőknek pufzta kényeiből származzanak, a' művelt nyelvet mindenkor inkább ahhoz alkalmaztattuk, melly az egyformaságnak és a' szönyomozásnak sérelme nélkül kellemetesebb hangzó betűkkel él, a' szótagoknak, vagy a' kellemetlen mássalhangzóknak haszontalan szaporításátúl őrizkedik, 's melly, hogy egy szóba foglallyak mindent, a' szavakat, és így a' nyelvet is, a' valóságos *metrumra*, avagy versmértékre, úgymint a' *nyelvérzékenységek* legfőbb garádicsára, alkalmasabbakká teszi. Így kellemetesebbek, és a' versmértékre, következőképen a' poézisbéli érzékeny beszédre is, minden bizonnyal alkalmasabbak e' szavak: *mű*, *művel*, *csillog*, *ütközzön*, *ütközne*,
a'

a' *Magyarok' Királlya, trtt, vertt, mondott, uraság, vásár, mint a' következendők: mű, művel, csillong, ütközzék, ütköznék, a' Magyarok' Királyok a' két k végzés miatt, trtött, trattatott, veretett, veretletett, mondatott, mondattatott, uradalom, sokadalom.* Az *Ana- litikának* III. Részében, a' 84. §. a' 324. és kö- vet. old. megmutattam én, hogy minden szépségnek kútforrása a' rend. Ez olly annyira igaz, hogy még a' dobnak pufzta ütéseiből is, ha bizonyos *rhythmusi rendbe* szedetnek, olly érzékeny szépségek támadnak, melyek a' szívet hathatósan megilletik, ammint a' katonadobosoknak külömbféle nótáiból, de kivált ama' ré- mítő zavarból tudgyuk, melly tüzlármát jelent. Az emberi nyelvben már maga az *egyforma- ság* olly rend, melly a' szívet érzékenyen meg- illeti, és az *Érzéstudományban a' regularitás* neve alatt a' szépségek közé számláltatik. Ha to- vább a' *kötetlen* beszédben még ama' rend is feltaláltatik, melly a' mondásokat szinte annyi *mértékes* verstagoknak, félverseknek, vagy apró egész verseknek teszi, ammint a' Magyarban, ha tisztán beszéllük, minduntalan megtörténik, akkor már a' nyelvben a' magosabb nemű érzékeny szépség is uralkodik, melly a' musika- béli *rhythmusokhoz* hasonlít. E' két rendnek, és a' belőlők eredő szépségeknak koronája a' *Poézisnak* tökéletes üdömmértékbe foglalt beszéd- gye, a' vers.

17. §. Az egyformaság nem csak magában a' *művelt* nyelvnek élő szóval való kimondásá- ban, hanem még, és *kiváltkép* írásában is, el- kerülhetetlenül szükséges arra, hogy értelmessé-

ge és érzékenysége annyival hamarabb közönségesen elterjedvén, a' köz csinosodást is könnyebben, szaporábban, és szerencsésebben elterjeszthesse. A' tiszván, értelmesen, és érzékenyen írt könyveket úgy nézem én, mint a' nyelv' egyformaságának, csínosságának, 's mindennémű szépségeinek archivumait, templomait, felszentelt rejtekeit, mellyekenn kívül a' nyelvnek imént előszámolt tulajdonságai az eleven beszédben majdnem minden embertől külömbféleképen sértetnek, rongáltatnak. Ámde mindaddig, még a' Könyvszerzők felekezetekre lesznek az orthographiára nézve felosztva, nem lehet reményleni, hogy könyveik, mellyek az önnön magától sokféleképen külömböző mindennapi beszédnél semmivel sem jobbak, köz hasznát hajtának. Még a' legjobb, legértelmesebb, és legérzékenyebb könyvben is az olyan Olvasót, a' ki orthographiájához nem szokott, majnem mindenik szó megakasztja, figyelmetességét a' könyvnek tárgyától a' botlasztó orthographiára szokteti, és szívét az előadott érzékeny indulatnak részvételében nagyon meghűti. Egy szóval, a' miket a' 4. és 5. §ban mondtam, azt az orthographiabeli különösségekre is méltán lehet, és kell is alkalmaztatni. Egy Hálai Francia Grammaticában, *Grammaire raisonnée*, a' 13. old. azt találtam, hogy a' következő regulák akármellyik emberi nyelvnek orthographiáját legtökéletesebbnek teszik, és én e' Grammaticusnak állításában több józan érzést látok, hogysereguláit anyanyelvünkre ne alkalmaztassam.

Első Regula. Valahány ezikkelyezett hangtaláltatik valamelly nyelvben, szintannyi betűi legyenek, mellyek e' hangokat jelentsék. A' Magyar

gyarban az öfzvetett mássalhangzók *cs, cz, gy, ly, ny, ty, sz* és *zf* e' regulátúl eltávoznak; de valóban egy tudós Magyar sincsen, a' ki jobban nem ízeretné, ha Eleink a' dupla betűk helyett inkább valamelly jellel megkülömböztetett eggyügyűeket választottak volna. Ezt most megtenni, képtelen zavarodás nélkül, lehetetlen volna; mivel a' dupla betűk *közönséges* szokásban vannak, és kötelességeket, ha legalább olly *állandó rendbe* szedetnek, hogy azokat az olvasásban egymástúl elválasztani ne lehessen, a' hangoknak megkülömböztetésében pontosan megteszik. A' *ts, tz, sz*, és *zs* e' kötelességet meg nem tehetik, mivel ezen öfzvetett betűknék mindenikében az első betűt a' másodiktúl el lehet, sőt némellykor el is kell választani, mint e' szóban *vaszár*. De errül a' Nyelvtudományban többet. Ide csak az tartozik még, hogy ezen első regula szerint a' középső magyar *e* betűnek is különös jelet kellene adni. En a' nélkül, hogy a' Magyar Íróktúl ezen újítást kívánnyam, csak e' Nyelvtudományban kölömböztetem még két ponttal *ë*, mivel e' kölömböztetés a' nyelvnek mind tanítását, mind tanúlását nagyon megkönnyebbíti.

Második Regula. Eggy és ugyanazon betűvel soha sem kell két, vagy többféle czikkelyezett hangot jelenteni; 's eggy és ugyanazon czikkelyezett hang se jelentessen már az eggyik, már a' másik betűvel; vagy rövidebben: mindenik betű mindenkor csak eggyetlen eggy hangot jelentsen. Vétenek a' Magyarban e' regula ellen, kik a' *j* betűnek ötféle hangot tulajdonítanak, úgymint:

- a) A' *d* betű utánna, de csak némelly esetek-

tekben, *gy* hangot, mint *tudja*, melyet az igaz Magyar így ejt: *tugygya*, a' csinosabb nyelvű, s a' józan ész utánn indúltt könyvszerző pedig így ír: *tudgya*.

b) Az *l* utánn *ly* hangot, ismét csak némelly esetekben, mint *találja*, melyet az igaz Magyar így ejt: *találylya*, az említett könyvszerző pedig rövidségnek okáért így ír: *talállya*.

c) Az *n* utánn *ny* hangot, megmeg csak bizonyos esetekben, mint *szánja*, melyet az igaz Magyar így ejt: *szánnya*, az említett könyvszerző pedig így ír: *szánnya*.

d.) A' *t* utánn, megint csak némelly esetekben, *ty* hangot, mint *mutatja*, melyet az igaz Magyar így ejt: *mutatytya*, az említett könyvszerző pedig így ír: *mutattya*.

e) A' többi betűk utánn, sőt, a' mi különös figyelmetességet érdemel, az említett bizonyos esetekenn kívül, még a' *d*, *l*, *n*, *t* betűk utánn is, olly hangot, a' minőt e' betűnek a' Deák és a' Német *mindenkor* tulajdonit, mint *jajgat*, *almája*, *feljut*, *átjár*. E' képtelen zavardást, még a' könyvszerzőknél is rendbe lehetne orthographiánkban szedni, ha némellyek közülök azt a' tellyességgel helytelen vélekedést, hogy a' *j* betű a' birtokos neveknek, és a' mutató ígéknek *bélljegbetüje*, fejekbe olly mélyen be nem verték volna, hogy nem rég az egyik közülök azokat, kik e' zavartt, és mindenkép rendetlen orthographiát követni nem akarják, még *tudatlanoknak* is merészlette közrebocsátott munkájában káromlani. Mintha a' zavartt és a' *rendetlen* a' józan észszel, és az ebből eredő tudománnyal megférhetne. Én a' Jotisták' orthographiáját a' tiszta és helyes ejtésű Magyar nyelv

nyelvnek mind tanítására, mind tanulására, nem csak alkalmatlannak, hanem e' fontos foglaltasságban, kivált az idegenekre nézve, még rettenetes akadálnak is tartom, és így e' Nyelvtudománybúl, a' bővebben előadandó sükeres okokra nézve, számkivetem.

Harmadik Regula. A' legtökéletesebb orthographiának harmadik regulája az, hogy amint tiszván és csinosan ejtyük a' beszédet, úgy írjuk is. Hogy e' regulát minduntalan megsérti az írásban, a' ki az egyformaságnak, szónymozásnak, és hangrendnek regulái szerint tiszván, és csinosan beszélleni nem tud, nem szükséges emlitenem.

18. §. Ezekbúl állanak, a' mikrúl a' Tanító Urakkal előre értekezniem szükségesnek állítottam. Tudom én, hogy a' Könyvszerző Urak közül lesznek némellyek, kik róllam azt kiáltják: *eandem crambem repetit!* és én erre azt felelhetném, hogy minekutánna a' *Tiszta Magyarság'* neve alatt közrebocsátott Értekezéseimben, valamint egyéb Munkáimban is, a' töllem kidolgozott Magyar Nyelvtudományt, nem az egymással ellenkező Könyvszerzőknek tétovázó tekinteteire, sem az Országának többféle részeiben uralkodó külömbféle szőejtésekre, vagy akárminémű rideg szokásokra, hanem az *etymologiának*, és *euphoniának* segedelmével kinyomozott *analogiának* törvényeire épitettem; 's minekutánna az ellenkező vélekedéseknek hiú okait ama' filologiabéli talpigazságoknak segedelmével untig megczáfoltam, mellyeket az indúlatoktól, és mellék czéloktól szabad józan ész felette könnyen kinyomozhat; emberséges ember,

ber, buzgó hazafi, és igazságfzerető férjfiú létemre, most is megint kénytelen vagyok, a' magyar kápuztát (*crambem*) felmelegíteni azoknak, kik az Egyiptomi veres hagymák után esdeklenek;

felelhetném tovább azt is, hogy a' *hypothésisek*, mellyekre a' velem ellenkező Urak vélekedéseiket építik, koránt sem valóságos, és bizonyos igazságok, avvagy *thesisek*; a' szónymozásbéli játékok (*lusus etymologici*) nem szónymozásbéli törzfökös és sükeres valóságok; az Író' személlyének gyalázása pedig nem annyi, mint okainak megczáfólása;

felelhetném végtére azt is, hogy, valamint egyszer egy alföldi Plébániánn, hova ajándékban egy meglött özet hoztak, a' Káplánnak többbizbéli tanítására, hogy ezen állat nem *nyúl*, hanem *öz*, a' gyermekek, kik az öznek csudájára egybeesüdültek, semmit sem hajtván, megmaradtak mindvégig amaz álmélkodó felkiáltásnál: *Ejne be nad nül!* úgy bizonyos embereknek az igazságot szájokba rágni elégfzer nem lehet.

De nem akarok én többé olly tudós férjfiakkal czivakodni, kik magokat, noha csak másnak efze után járnak, csalhatatlanoknak, nyelveiket pedig, jóllehet egymástól sokakban szembetünöképen különböznek, jobbithatatlanoknak tartják; és így ama' szemrehányásra, hogy Nyelvtudományomot *ismét* a' világ' elejébe tervedztem, csak következendöképen felelek.

a) Ama' nyilatkoztatásom után, mellyet az ellenem közrebocsátott, inkább személyisértő mint okczáfoló írásokra Aglájámnak 249. oldalán tettem, eltökéllettem én magamban, hogy
töb-

többé sem a' Magyar nyelvről, sem magyarul nem írok. De Fellyebbvalói Hegyelmes, és nekem valamint elégképen böcsülhetetlen, úgy elefelejthetetlen Szóllítás által meghívatván, legfzen-
tebb, 's egyfzersmind legdücsösöseseb kötelességemnek tartottam, hogy, a' miket már a' Magyar nyelvnek rendbeszedéséről, helyes műveléséről, és csinosításáról külömbféle alkalmatossággal közre bocsátottam, még jobban kidolgozzam, 's új okokkal megerősítvén, a' Tanító Urakhoz fordúlyak, kik minden pártoskodástúl, és indúlatos gondolkodástúl menttek lévén, könnyebben átlattyák, hogy fáradságimnak egyetlen egy czéllya csak az, hogy anyanyelvünknek köz *értelmességét* és *érzékenységet* előmozditsam, tanításának módgyát pedig a' nyelvnek minden sérelme nélkül, sőt inkább bizonyos fényére és dücsösségére szolgáló módokkal, meg röviditsem, megkönnyebbitsem, és megvilágosítsam.

b) Jól tudván, hogy hazabéli Literatúránkot a' külső Nemzetek annál figyelmetesebb szemmel tártyák, mennél mink azzal nyilvánban dücsekedünk; egyfzersmind pedig azt is bizonyosan remélvén, hogy később Maradékaink minden részrehajlástúl szabad, és így csendesebb szívvel és bellyebb hatható éffzel fogják valaha a' mostani nyelvbéli külömbözéseket megítélni: csak azért is örömetest kidolgoztam végképen, és közre bocsátottam még egyszer, mind deákúl utólsó munkáimban, mind magyarul, a' jelenvalóban, Grammaticámot, hogy valamint az említett külső Nemzetek, úgy később Maradékaink is lássák, hogy a' sokféle kapkodó Nyelv-művelőknek és Könyvfzerzőknek számos feleke-

zetei között van még olly férjfiakból álló is, kik nyelvünknek képtelen rongálásainn igaz, és sükeresen érzékeny hazafszertetbül titkon siránkozván, ohajtani nem győzik, hogy az egyebaránt jó szándékból buzgón, de nem hasznosan munkálkodó, 's egymással a' nemzeti csinosításnak foganatos terjesztése helyett, grammatikabéli gyávaságokon czivakodó nyelvművelőket a' józan ész már egyszer megegygysítse.

c) Ebből végtére látni azt is, hogy mikor én itt a' Nyelvművelők, és Könyvfzerzők ellen általlyában buzgok, minden bizonynyal nem értem *mindnyájokat*. Vannak közöttök mindenkép érdemes férjfiak, kik közül egynehánynak bölcs tanácsaival csak imént Nyelvtudományomnak ezen új kidolgozásában is éltem, 's kiknek a' hozzám mutatott barátságot nyilván, és szívesen köfszönöm. De még azok között is, kik velem a' Magyar nyelvnek némelly reguláiban, és művelésmódgýában ellenkeznak, a' nélkül hogy személyemet sértsék, vagy ügyekezetimet legyalázzák, vannak számosan, kik hasznos tárgyakról nevezetes Magyar munkákat bocsátottak közre, mellyekbül a' józan ész, az emberség, a' hazafiság, 's a' nemes indulat világosan kitetfzik. Ezekben, söt még az olyanokban is, kik az övéikkel meg nem férő vélekedésekre és állításokra személyesértő mocskolódásokkal szzeretnek felelni, tífztelem én a' jót, a' tökélettest, az érzékenyt, a' szépet, 's még élek, tífztelni, 's dicserni is fogom.

A'

Magyar Nyelvtudománynak

I. Rész.

A' Sz ó n y o m o z á s.

I. S z a k a f z.

A' Magyar Betűkrül.

1. §. *Hány betűje van a' Magyaroknak, és mikép kell azokat eggyenkint nevezni, avagy ejteni?*

Felelet. Mivel a' Magyaroknak harmincznégy czikkelyezett, 's egymástúl érezhetőképen és értelmesen különböző hangja van, mellyekkel nyelvében él: szükséges, hogy e' hangoknak szintannyi jeleik legyenek, mellyek betűknek neveztetnek. Kettőt kivéven, úgymint a' q és x betűket, mellyekre szüksége nincsen, a' többit a' Deáktúl kölcsönözte, de úgy, hogy azonban, még némellyekkel egészen úgy él, mint maga a' Deák, a' többieket olly Magyar hangoknak jelentésére fordíttya, mellyek nélkül a' Deák szükölködik.

A' nagy betűk ezek:

A. Á. B. CZ. CS. D. E. Ę. É. F. G. GY. H. I.
J. K. L. LY. M. N. NY. O. Ö. P. R. S. SZ. T.
TY. U. Ü. V. Z. ZS.

MAGYAR NYELVTUD.

D

A.

A' kincsinyek pedig ezek:

a. á. b. cz. cs. d. e. ë. é. f. g. gy. h. i. j. k. l.
ly. m. n. ny. o. ö. p. r. s. sz. t. ty. u. ü. v. z. zf.

E' betük eleven szóval eggyenkint imígy neveztetnek, avvagy ejtetnek:

a. á. bé. czé. csé. dé. e. ë. é. ef. gé. gyé. há.
i. jé. ká. el. ely. em. en. eny. o. ö. pé. er. es.
esz. té. tyé. u. ü. vé. zé. zfé.

2. §. *Mikép osztatnak fel a' betük általlyában?*

Felelet. A' betük általlyában hangzókra, és mássalhangzókra osztatnak. Hangzóknak nevezzük azokat, mellyek más betűnek segedelme nélkül hangzanak. Illyen a' Magyarban tíz van, úgymint a, á. e. ë. é. i. o. ö. u. ü. A' mássalhangzók magányosan nem hangzanak; de ha elejekbe vagy utánnok hangzó betű tetetik, ennek hangjához új mellék hangot adnak, mint ba, be, bi, bo, bö, bü, vagy ab, eb, ib, ob, öb, üb.

Jegyzés. Ki hinné, hogy még olly Nyelvművelőink is támadtak a' minapában, kik azt gondollyák, hogy anyanyelvünk distongusok, avvagy öszvetett hangzók nélkül tökéletes nem lehet, 's kik ezeket erőnek erejével fel akarják benne találni. Hadd örüllyenek a' semminek.

3. §. *Mikép osztatnak fel a' hangzó betűk?*

Felelet. A' hangzó betűk kétféleképen osztatnak fel: *először* tudni illik hangjaiknak hosszára vagy rövidségére nézve, *azután* pedig hangjaiknak mélységére vagy magosságára nézve.

a.)

a,) A' hangzó betűnek hangja két okra nézve lehet hosszú: ha tudni illik vonás van felette, mint á, é, í, ó, ö, ú, ü, és ezek *megvonott* hangzóknak neveztetnek. A' *vonatlan* hangzó mindég röviden ejtetik, kivévn, ha két mássalhangzó betű következik utánna: a' mi második oka lehet a' hangzó' hosszának. Így a' *vonatlan* a betű rövid e' szóban *adott*; de hosszú ellenben e' szóban *adnék*, mivel utánna d és n következik. De ezen utolsó esetben még sem kell a' hangzókat úgy ejteni, és húzni, mintha vonás volna rajtuk. Így e' szót *adnék* nem kell így mondani *ádnék*, sem e' szót *öntöz* imígy *öntöz*.

b) A' hangzó betűk felosztatnak másodszor hangjaiknak mélységére vagy magosságára nézve a' következők felekezetekre, úgymint
a' mélyhangúakra: a. á. o. ó. u. ú.
a' középhangúakra: ö. ő. ü. ű.
a' magoshangúakra: e. é.
az éleshangúakra: é. i. í.

E' felosztásonn kívül, melly a' Magyar nyelv-tudományban felette fontos, észre kell venni azt is, hogy az *a* az *a* betűtől, és az *é* az *e* és *ë* betűktől, nem csak hosszára, hanem hangjára nézve is különbözik. Az *a* és *e* *zárt* hangú betűk, az *d* pedig és az *é* *nyílt* hangúak. Az *ë* nem olly nyílt hangú, mint az *é*, de valamivel nyíltabb, mint az *e*, ammint e' példák-ból könnyen kitetszik: *embérség*, *gyermékség*, *szentelés*, *kérdékényeknek*.

Jegyzés. Itt két dologról tartozok a' Tanító Uraknak számot adni: a' középső *ë* betűnek az egész Szónyomozásban előkerülő kijegyzéséről; azután az *é* és *ü* betűknek pártfogásáról.

1.) Arról, hogy a' Magyar nyelvben háromféle *e* betű található, melyek egymást minduntalan felváltják, azt tartom, senki sem kételkedik, és ha valaki kételkedne, világosan láthattya ama' kis munkámból *Mi a' Poézis, és ki az igaz Poéta?* melyben a' középső *e* betűköt megkülömböztettem a' végből, hogy azokat a' Musikában, és így a' hangoknak finomabb megválasztásában járattan Olvasó kiismerhesse. Itt a' Nyelvtudománynak első Részében, úgymint a' Szönyomozásban, több okra nézve tartottam szükségesnek, hogy *e'* betűt két ponttal megkülömböztessem.

a) Az első az, hogy a' középső *ë* a' Magyar szavakban az értelmet véghetetlenül sokszor megváltoztattya. Példának okáért, valamennyi igeikben, melyeknek végső szótagjaiban *e, ë* vagy *é* található; mert mást tesz *tik verték*, és megmeg mást *ők vertek* még akkor is, mikor a' *tik* és *ők* szócskák az ige előtt nem állanak; azután számtalan birtokos nevekből, mint *szépek, oculi*, és *szémek, oculus eorum*.

b) Mivel a' költeményekben felette roffz hangeggyeztetés volna a' verseknek végein, ha az egyik hang középső, a' másik pedig zárt *e* betűből állana. Így ha az első versnek végén *e'* szó állana *emberek*, a' másodikban pedig *szerek*, a' hangeggyeztetés olly roffz volna, hogy még a' fület is sértené. Nagyon tanácsos tehát, hogy a' tanuló Ifiúság a' Nyelvtudományban *e'* betűknek megkülömböztetéséhez szokjon.

c) A' Magyar Szönyomozásnak sikeres tanításiból ki fog tetszeni nyelvünknek ama' fő nemzeti tulajdonsága, hogy a' szóképzésekben, és a' szóragasztásokban az *a* hangzónak az *e*, az *á* hangzónak az *é*, az *o* hangzónak a' középső *ë*, vagy az *ö*, az *ó* hangzónak az *ő*, az *ú* hangzónak pedig az *ü* felel meg olly állhatatosan, hogy ebből, mint fő törvényből, a' ridegebb regulákat is sikeresen meg lehet határozni. Így *e'* szóképzőnek *alom* az *elém*, az *at* szóképzőnek az *et*, az *áfsz* szóképzőnek az *éfsz*, az *ott* ragasztéknak az *ött* vagy *ött*, az *ül* képzőnek pedig az *ül* felel meg *e'* származékokban: *hatalom, élelém; irat, veret; vadász, méhész; vágott, szerzett, öntött; tágul, szépül*.

d) A' Szönyomozásban a' középső *ë* betűnek meghatározása annyival szükségesebb, mivel azt a' Könyvszerzők közül némelyek *é* betűre változtatták, mely éles és húzós nyifogása miatt nagyon kellemetlen, mint *e'* szavakban *éné? béméggyek, véend, léend*, ezek helyett *éné? béméggyek, vënd, lënd*; mások még *ö* betűre, mint *egök, aër eorum; erök, vena eorum; kezök, manus eorum*,
hogy

hogy a' többes számtól *egek, erék, kezek* megvállasszák, mellytől azokat a' középső *é* betű *egék, erék, kezek* elegendőképén megkülömbözteti; mások megmeg, a' szónyomozásnak állandó rendtartása ellen, a' középső *é* betűnek a' tompa szavakban az a' hangzóval felelnek, mint *szelekét, házakat* a' törvényes *házakat* helyett; vagy *hírekét, papakat*, a' helyes *papokat* helyett.

2.) Az *ö* és *ü* hangzókat, mellyekkel némelyek, amint csak imént említettem, ott is élnek, a' hol nem kellene, mások ellenben irgalmatlanul üldözik, 's a' szóképzőkben, és szóragalfzítékokban, sőt még a' gyökérszavakban is, a' hol csak könnyen lehet, az *e, é, é* és *i* hangzókkal felváltják, 's hihető, mivel a' Deák és Görög nyelvekben sem *ö* sem *ü* hangzót nem találnak, hárdolatlan 's utálatos hangoknak tartják. Innen támadtak a' következők és hasonló szavak *gősem, gőzed, főzem, főzed, költezkhedik, pérely, idő,* és ennek több származékai, *szeg, gyep, idvesség, iget, így, igényeket, illő innep, ismér, imeg* a' következő nemzeti hangú szavak helyett *gőzöm, gőzöd, főzöm, főzöd, költözkhodik, pöröly, üdö, szög, gyöp, üdvösség, üget, ügy, ügyeket, üldö ünnepe, ösmer, ümög.* Ide telzem én az Analiticából Part. 2. pag. 441. ama' példát, mellyben az *ö* és *ü* elhagyatván, a' szövejtés a' magyarul befészlő Czigányokéhoz hasonlít.

*Vulkánus' legénnyei a' mihelybe bémenvén, levé-
vék a' szegekről imegeiket, és tizet gyújtottak. Fistel-
gett már a' mihely' kirtéje, erősen verték az ilén pé-
relyekkel a' vasat, mikor a' feldmivesek ekreikkel a'
mezékre indultak.*

A' mit e' nyelvemzetiségnek rontói (Előszó. 11. §-d.) az *ö* és *ü* hangoknak kellemetlenségéről mondanak, azt a' Musika, mellynek regulái az Érzéstudományban az emberi természetre vannak építve, világosan megczáfollja. Ha a' Magyar hangzók, a' legmélyebb hangútól kezdvén, felfelé természetes rendben mondatnak ki:

ú. u. ó. o, ő. ő. ü. ü. a. á. e. é. i. í.

olly hangvezető támad belőlök, melly a' Musicában a' *Scala chromatica* nevet viseli, és fél vagy fertály hangonként emelkedik. Tudgyuk pedig a Görög nyelvből, hogy *chroma* festéket, és a' többes számban *chromata* musikabéli festéseket, és ékességeket tesz, mellyekből az egymásba olvadó hangoknak kellemetes folyamattjai támadnak. Tudgyuk tovább a' Musikából azt is, hogy az afféle hangszerfzámok, mellyek fél hangok nélkül szükölködnek, mivel a' magosabb rendű musikabéli műveknek előadására, mellyekben tudni illik

illik a' hangellenkezések, avvagy dissonantiák édesen kifejtődnek, vagy a' talphangból akár az ötödikre, avvagy quintára, akár más valamelyikre, de kivált a' keményből a' lágyra, vagy viszontag, kellemetes átmenetek vannak, tellyességgel alkalmatlanok, méltán a' tökéletlen hangszerszámok közé számláltatnak. Az emberi nyelv *hangokból* áll, melyeknek külfömbíele vegyüléseiből és folyamattyaiból ama' természetes harmonia avvagy hangeggyezés támad, mely a' muszicabéli melodiának avvagy dainak talpfala, vagy legalább kezdete és legelső garádicsa. Könnyű tehát még a' hangtudományban járatlan tudós embernek is átlátni, hogy a' mely nyelvben az egész hangok a' fél és a' fertály hangokkal felváltatnak, az valóban olly tökéletes muszikaszerszámhoz hasonlít, mely nem csak a' fél hangokat, mint az orgona, hanem még a' fertály hangokat is ki tudja fejezni, mint a' fekvő síp, vagy a' hegedű.

4. §. *Mikép osztatnak fel a' mássalhangzó betűk?*

Felelet. A' mássalhangzó betűk kétféleképen osztatnak fel, úgymint először külső formájokra nézve, azután pedig a' szóllásnak külfömbíele szerszámaira nézve, melyeknek segédelmével kiváltkép formáltatnak,

a) Külső formáikra nézve némelly mássalhangzó betűk *eggyesek*, mint b, d, f; nyolcz pedig *öszvetett* betű, úgymint cz, cs, gy, ly, ny, ty, sz, zf, melyek azonban, valamint az *eggyesek*, csak eggyügyű hangokat jelentenek. Valamint a' c és y betűkkel magányosan a' Magyar szavakban soha sem élünk, úgy a' hosszú f betűt magányosan soha se írjuk, a' gömbölyűt pedig a' z betűvel a' hosszú l helyett soha se függesszük öszve. Akkor azután a' betűknek elválasztására nézve, mikor olvasunk, vagy írunk, illy fő regula támad: valamint az y betűt az előtte álló g, l, n, t betűktől, úgy a' c betűt az utánna álló s vagy z betűtől, és a' hof,

hosszú *f* betűt az utánna vagy előtte álló *z* betűtől, sem *a'* kimondásban, sem az írásban, soha sem kell elválasztani.

b) *A'* szóllásnak külömbféle szerszámira nézve, mellyeknek segedelmével kiváltkép formáltatnak, felosztatnak *a'* mássalhangzó betűk *a'* következő felekezetekre, úgymint

a' nyelvetűkre: *d, l, n, t.*

az inybetűkre; *j. gy. ly. ny. ty.*

a' fogbetűkre: *cz. cs. s. fz. z. zf.*

az ajakbetűkre: *b. f. m. n. p. v.*

a' torokbetűkre: *g. h. k. r.*

A' tíz hangó betű *a. á. e. ë. é. i. o. ö. u. ü. a'* szóllásnak szerszámára nézve, mellyel kiváltkép formáltatnak, tíz *tűdőbetűnek* is neveztetik.

Jegyzés. Hogy *a'* művelt nyelvnek írásában is szükséges az értelmesség, és az egyformaság, az Előszónak 17. §. ában megmutattam. Kiki tudgya tovább, hogy elejente a Magyarok *a'* nyomtatott könyvekben pufzta Deák betűkkel éltek; mert akkor még *a'* különösen, és ammint szoktuk mondani, *mondva* öntött Magyar betűk nélkül *a'* nyomtató műhelyek tellyességgel szűkölködtenek. Kiki tudgya azt is, hogy *a'* Deákban *a' k, y* és *z* ritkán, az *ö* pedig és *ü* soha sem jön elő: *a'* nyomtató műhelyekben tehát akkor *ö* és *ü* egy sem, *k* pedig *y*, és *z* csak egynehány volt. Tudgyuk végtére azt is, hogy szinte ezen öt betű *a'* Magyarban számtalanszor elő kerül. Ezekben kell tehát, és nem magokban *a'* régi Magyar könyvfzerzőkben, keresni annak okát, hogy *a'* régi könyvekben az *ö* és *ü* helyett, *eo, eu*, vagy egy parányi *e* betűvel felül megjegyzett *o* és *u* betűköt, üdövel mikor már vonatlan *ö* és *ü* öntetett, *a'* hosszú *ö* és *ü* helyett *eö, eü* betűköt, *a'* sok *y* helyett, mint az illyekben *alylya, honynya, kinynya, találylya, áztatytya, j* betűt, mellynek hangját *a'* Német könyvnyomtató az *y* hangjátúl, mint *e'* szavakban *anya* és *anja*, meg nem tudta külömböztetni, *a'* *k* helyett pedig *c* betűt, és több efféle *betűsurrogátumokat* találunk, mellyek közül némelyek még *a'* mi csinosabb és szemesebb korunkban is elhatalmasodtak. *A'* Deákban *a' c* az *a, o, u* előtt úgy hangzik, mint *a'* Görög vagy Magyar *k*; de az *e* és *i* előtt sziszegő hangja van, mint *e'* névben *Cicero*. *A'* Magyarban

han e' törvényt nem lehetett szabni; mert vannak szavaink, melyekben a' c még az a, o, u előtt is szilzeg, mint *caf-rang*, *comb*, *cubor*, és vannak ellenben olyanok is, melyekben még az e és i előtt sem szilzeg, mint *celet*, *cicso-da*. E' zavarodást észre vévén könyveikben a' régi Magyarok, a' szilzegő c után s betűt kezdetek külömbségnek okáért tenni. Üdövel, nem tudom, mi okra nézve, az Írók a' c betűt, melly szinte olly deák, mint a' többi, melyekkel most is élünk, a' Magyar írásból egészen számkivetették, 's helyette a' cz és cs hangoknak kifejezésére, a' Német' példája szerént, a' t betűt választották; a' minek azonban ama' roffz következése lett, hogy a' Nyelvtanító nem képes tanítványinak bizonyos regulát szabni, mikor kell az olvasásban és az írásban a' t betűt a' s vagy s betűvel egy hangnak mondani, és mikor azoktól ellenben elválasztani, és külön ejteni? E' szavakat *atsél*, *átsol* roffz volna így írni, és kimondani: *at-sél*, *át-sol*; ezeket pedig *átzuhan*, *meghittség* hibásan írnánk és ejtenénk így: *át-zuhan*, *meghit-tség*. Illy regulát az öfzetett sz betűre nézve még annyival inkább nem adhat, ha csak a' hofszú s betűvel meg nem külömbözteti, mert a' gömbölyű s betűt is némellykor el kellene választani a' s betűtől, mint *vas-sár*, némellykor pedig nem, mint *vá-szony*. Így van a' dolog a' sz öfzetett betűvel is, ha gömbölyű s betűvel írjuk. Ezeket szükségesnek ítélem előadni a' végül, hogy az imént a' 4. §. a) alatt szabott regulának helyes voltát megmutassam.

5. §. *Minémű rövidttéssel élünk az írásban, mikor az öfzetett nyolcz betűt meg kell dupláznunk?*

Felelet. Mikor az öfzetett nyolcz betűt cz, cs, gy, ly, ny, ty, sz, zf meg kell dupláznunk, elegendő mindeniknek utolsó betűjét csak egyszer írni, mint ccz, ccs, ggy, lly, nny, tty, ffz, zzf; de a' kimondásban úgy kell ejteni, mintha imigy volnának írva: cczc, ccsz, ggyg, lyly, nyny, tyty, szsz, zfff. Példának okáért: e' szót *haggyuk* nem így kell ejteni *hag-gyuk*, hanem így *hagy-gyuk*; e' szót *affzony* nem így *as-szony*, hanem így *asz-szony*.

6. §.

6. §. *Mikép kell az idegen neveket, és a' régi Magyar Famíliáknak neveit írni?*

Felelet. Az idegen neveknek, és a' régi Magyar Famíliák' neveinek írásáról ezek a' regulák.

a) A' Személyeknek, országoknak, városoknak, helységeknek, hegyeknek, folyóvizeknek tulajdon neveit, ha nincsenek közönséges szokásunk által megmagyarosítva, olly betűkkel kell a' Magyar könyvekben is írunk, a' minőkkel saját nyelveikben íratnak. Illyenek Cicero, Quintilianus, Xerxes, Socrates, Wallenstein, Saint Cloud, Young, Mont Blanc; nem pedig Cziczero, vagy éppen Tzitzero, Kvintiliánus, Kszerkfzes, Szokrates, Vallnstájn, Szen Klú, Mon Blán. Mit mondanánk mink Magyarok, ha a' külső nemzetek a' töllok kiadott könyvekben vagy újságokban a' mi neveinket hasonlóképen megidomatlanítanak?

b) A' külső országoknak, városoknak, és folyóvizeknek Deák neveivel tanácsosabb a' Magyar könyvekben élni, mint sajáttyaikkal, mivel azokat a' Magyar Nemzet jobban ösmeri. Így a' Magyar jobban ösmeri Helvetiát, mint Svajczot, Patáviomot, mint Páduát, Primisloviát, mint Prenczlaut, Ratisbónát, mint Regensburgot, Sequanát, mint Szainét, Ligerist, mint Loárt, Mons Albánust, mint Montobánt.

c) A' melly tulajdon nevek ellenben megvannak már magyarosítva, azokat magyar betűkkel, és magyarul kell írunk, mint Rajna, nem

nem Rénus, Olomucz, nem Olmicz, Bécs, nem Vién, Nagy Sándor, nem nagy Alexander, Deák, nem Latin, Cseh, nem Bohém, Lengyel, nem Polón.

d) Az idegen nyelvekből kölcsönözött, és megmagyarosított közös neveket, avvagy *appellativumokot*, magyar betűkkel kell írunk. Illyenek Herczeg, nem pedig Herczog, kvártély, nem quártér, filozofia, nem philosophia, cigány, nem cigan, fizika, nem physica, kap, nem cap, mivel a' Deák *capiq* igébül van véve, kapitány és nem capitan.

e) A' régi Magyar Famíliáknak, sőt még a' helységeknek neveit is, kötelességünk úgy írni, ammint a' Diplómákban taláztatnak, mint Forgach, Kesseleokeoi Majthényi, Sághy, nem pedig Forgács, Keselőkői Majtényi, Sági.

7. §. *Mikor kell a' Magyarban a' kezdetbetűket nagyoknak írni?*

Felelet. A' Magyarban a' kezdetbetűket csak a' következő esetekben kell nagyoknak írni.

a) A' tulajdon neveknek első betűi nagyok, akár a' személyeknek, nemzeteknek, országoknak, városoknak, faluknak, akár a' hegyeknek, vizeknek, vagy bármellyféle helyeknek tulajdon nevei legyenek, mint *Forgach, Antal, America, Bécs, Sároksár, Mátra, Duna, Rákos'* mezeje.

b)

b) Az illendőség hozza magával, hogy a' méltóságoknak, tisztségeknek, és hivataloknak neveit nagy betűkkel kezdjük, akár a' választástól függjenek, akár a' születéstől, mint *Császár, Király, Herczeg, Gróf, Báró, Püspök, Főispány, Szolgabíró, Esküdt.*

c) Még a' tiszteletmutató neveket is nagy betűkkel illik kezdeni, akár főnevek legyenek, mint *Úr, Affzony, Úrfi, Kisaffzony. Kegyelmed, Helmed 's a' t.* akár melléknevek, mint *Felséges, Kegyelmes, Méltóságos, Nagyságos, Főtisztelendő, Tekintetes, Vitéz, Nemes, Nemzetes 's a' t.*

d) Ezen esetekenn kívül a' szónak első betűje csak akkor íratik nagynak, mikor a' szó új mondat vagy kerek beszédet kezd, azaz: minden mondatvégző pont után, vagy a' kérdő és felkiáltó jel után is, mikor ezek a' beszédet úgy végzik, mint a' pont szokta.

8. §. *Mikép kell a' szavaknak tagjait az írásban, és a' kimondásban elválasztani?*

Felelet. Az írásban, mikor a' sornak végén a' szót ketté kell szakasztani, de még a' kimondásban is, imígy kell a' szavaknak tagjait elválasztani.

1) Ha két hangzó jön özve, az utóbbik a' következő szótaghoz tartozik, mint *rósa - lnk.*

2.) Ha három hangzó jön öszve, a' középső magányosan marad, mint különös szótag, és
így

így a' másik kettőtől elválasztatik, mint *ti - e - id*, *mi - e - ink*.

3.) A' két hangzó között álló mássalhangzó az utóbbikhoz ragad, mint *a - gár*, *a - czel*, *vá - szony*, hol el nem kell felejtetni, hogy a' nyolcz öfzvetett betűnek mindenike csak egygyetlen egy mássalhangzó betűt tesz, mivel csak olyan egygyes hangot jelent, a' minőt akármelyik egyéb mássalhangzó betű. Egy szóval, ama' kétkét betűt, mellyekből az öfzvetett betűk *cz.* *cs.* *gy.* *ly.* *ny.* *ty.* *sz.* *zf* állanak, egymástól soha sem kell, sem a' kimondásban, sem az írásban elválasztani.

4.) Ha két vagy három mássalhangzó jön öfzve, csak az utolsó ragasztatik az utánna következő hangzóhoz, mint *ál - tal*, *varr - nak*.

5.) A' megduplázott öfzvetett mássalhangzók így választatnak el: *c - cz*, *c - cs*, *g - gy*, *l - ly*, *n - ny*, *t - ty*, *f - sz*, *z - zf*, mint *af - szony* *talál - lyon*. Ezeknek helyes kiejtéséről az 5.§ban szóllottunk.

6.) Az öfzvetett szavakat úgy kell elválasztani, ammint öfzvetetettek, mint *láb - ikra*, *meg - trágysz*, *meg - gyöz*, *át - szökik*, és ezeket úgy is kell ejteni, ammint az öfzvetévéssenn kívül hangzanak. E' regulát mindazáltal a' formáltt, vagy ragasztékos szavakra ki nem kell terjesztetni, mellyek az előbbení regulák alá vannak vetve, mint *ha - talom*, *felle - gek*, nem pedig *hat - alom*, *felle - gek*.

Jegyzés. Az Előszónak 17. §-ában, a' második Regula alatt előterjesztettem mára' j betűvel való helytelen élest; a' 4. §. után való Jegyzésben pedig az 55. old. okát adtam, mért csúszott be hajdan az *y* helyett a' j az effélékben *alja*, *honja*, *kinja*, *találja*, *áztatja* a' Magyaros ejtésű *alyja*, *honynya*, *kinynya*, *találylya*, *áztatytya* helyett, melyek már most imígy rövidítettnek meg: *alyja*, *honnja*, *kinnja*, *talállya*, *áztatlya*. Itt már ezen írásmódnak helytelenségét egy új és felette sükeres indító okkal még világosabban megmutathatom. Hogy az igaz Magyar még e' helytelen orthographiában is, a' j betűt az *l*, *n*, *t* után, bizonyos esetekben, úgymint a' birtokos neveken, és a' mutató ígékben, mindenkor úgy nézi, mint jelét annak, hogy az *l*, *n*, *t*, betűk a' kimondásban meglágyíttassanak, azaz *ly*, *ny*, *ty* betűkre változtassanak, azután pedig megdupláztassanak, senki bizonyára nem kételkedik. A' Dunántúl valók, kik sokszor oda is teszik a' lágyítást a' dupplázással együtt, a' hová nem kellene, mint *széllgom*, (*Lásd a' Mondolat' végénn a' Függeléket*) s' kik a' birtokos neveken, és a' mutató ígékben sokszor sem *j* sem *y* betűvel nem élnek, a' duplázást csak ugyan még is megtartják, mikor így szólának: *talállya*, *találluk*, *talállatok*, *talállák*.

Ezek így lévén, fordúlyunk az imént a' 8. §-ban előadott 4. Regulához, melly imígy szól: *Ha két vagy három mássalhangzó jön össze, csak az utolsó ragasztatik az utánna következő hangzóhoz, mint ál-tal, varrnak.* E' regula olly természetes, és a' józan észből olly bizonyosan folyik, hogy Európában egy művelt nyelv sincs, melly a' két hangzó között álló két mássalhangzót így ne ossza fel, hogy a' második mássalhangzó az utánna következő hangzóval tegyen egy szótagot, mint e' Deák szóban *an-te*, e' Francia szóban *por-ter*, ezen Olasz szóban *por-ta-re*, ezen Anglus szóban *on-ce*, e' Német szóban *Ar-beit*. Már most azt kérdem a' j betűvel ezen esetekben helytelenül élő Nyelvművelőktől, ha vallyon a' szószakasztásoknál, és a' kimondásban a' j betű az *l*, *n*, *t*, betűkhöz tartozik, mint ezeknek lágyító és duplázó jele, vagy sem? Ha hozzájuk tartozik, el nem kell azt tőlök soha választani, hanem az említett, és a' hozzájuk hasonló szavakban vágy így írni *a-lja*, *ho-nja*, *ki-nja*, *talá-lja*, *ásta-tja*, vagy imígy *alj-a*, *honj-a*, *kinj-a*, *találj-a*, *áztatj-a*, melly írásmódok közül, nem tudom, melyiket nevezsem természetlenebbnek. Ha ellenben így kell azokat írni *al-ja*, *hon-ja*, *kin-ja*, *talál-ja*, *áztat-ja*, ammint e' Nyelvművelők valóban írják, mikép kívánhattuk okosan a' Tanulótól, kivált az idegentől, hogy a' j betűnek különös

han-

hangot ne adgyon, az *i*, *n*, *t* betűköt pedig meglágyítsa, 's megduplázza, eggy szóval, hogy az efféle szavakat *di-ja*, *hon-ja* 's *a* 't. németesen ne ejtse?

Ugyanazon Író, a' ki a' minap azokat, kik a' *j* be-
tűvel ezen esetekben nem élnek, *tudatlanoknak* mocskolta,
az imént előadott és hasonló ellenvetéseket akarván megelőz-
ni, arra a' különös állításra vetemedett egyfzersmind, hogy
tanácsosabb nekünk az efféle szavakat így írni *al-ja*, *hon-ja*,
kin-ja, *talál-ja*, *áztat-ja*, és németesen ejteni, mivel
az ilyen kimondást az idegenek könnyebben megtanúlhat-
tyák', mint im' e' magyarost *alylya*, *honynya* 's *a* 't.
Boldog Isten! micsoda mondás ez eggy Nyelvművelőtől,
eggy Hazaitól! Ő tehát anyanyelvünköt nem azért beszéli
és írja, hogy azzal nemzetünknek csinosítását megelszököl-
lye, táplállye, előmozdítsa, ammint az Előfőzőnek 1. és 2.
§-aiban mondottam, hanem csak azért, hogy azzal, mint
eggy felpérezett bábbal, az Idegeneket dűcselkedésből meg-
kinálhassa. (Előfőző. 14. §. 1.) De tudni kellene neki, hogy
az idegen nyelveket senki sem tanullya, hanem vagy szük-
ségből, vagy ama' fontos igazságoknak, és érzékeny festé-
seknek kedvéért, melyek benne, a' külső nemzetek' csinos-
ságának gyümölcsei gyanánt, találhatnak. A' Deák nyelv,
mind külső, mind belső csínosságára nézve, a' Görögnek
talán csak árnyéka is allig lehet: és Európában még is a'
Deák lett közönséges csupa szükségből, hogy azonn a' Ró-
mai Birodalomnak romladékaiból támadt, és többféle anya-
nyelvű Országok egymással könnyebben tanácskozhasanak
és szövetkezhessenek. Údövel a' Deák nyelv helyett a' Fran-
czia lett e' végből közönséges, mivel ennek a' környülállások
a' setét századokban legjobban kedveztek, noha bizonyos,
hogy azt külső kellemetességére nézve az Olasz, belső cultú-
rájára nézve pedig az Anglus messze haladgya. Illy végből
a' mi nyelvünknek terjedését okosan sem kívánni, sem re-
ményelni nem lehet. Ha pedig a' benne találkozó fontos igaz-
ságok, és érzékeny festések által akarjuk nyelvünköt az Ide-
genekkel úgy megízertetni, hogy legalább könyveinket örö-
mest olvassák, tegyük előbb az egyfőrmesség által *értelmes-
nek*, az indúlatoz festések által *érzékenynek*, a' nélkül hogy
nemzetiségét megrontsuk: mert egyébaránt a' fontos igaz-
ságok és az indúlatoz festések úgy lefznek benne elrejtve,
mint a' szemetdomb alatt a' jóféle gyöngyök.

Hogy az ilyen Nyelvművelő anyanyelvünknek nemze-
tiségét az Idegenek' kedvéért megrongálni tanácsosnak birde-
ti, azt, nem tudom, ha neki az igaz Hazafi megbocsáthat-
tyae, vagy sem? Illyfőrmán a' többi Nyelvművelők is azt
tanácsolhattyák, hogy a' Tótnek kedvéért *bezéllünk* imígy:
mli-

mlinár, klucsár, innyi, aludnyi, ő nem tuggya magyarúl; a' Deáknak és az Olafznak kedvéért vessük ki nyelvünkül az ö, ü, és h betűket, a' mostani Európai nemzeteknek kedvéért pedig hagyjuk el az ígeragaltásnak, avvagy conjugationak mutató formáját, sőt még a' birtokos nevek helyett is házam, házad, háza mondjuk az enyim ház, a' tied ház, az övé ház, mert láme! így a' Magyar nyelvet az Idegenek könnyebben és hamarább megtanúlják!!!

* Az tudni illik a' sükeretlen homokra épített vélekedéseknek természete, hogy mihelyt fontos okokkal ostromeltatnak, szorulttságból a' legfényesebb igazságot is lábokkal tapodgyák, a' legnemesebb halznokot feláldozzák, azok ellen pedig, kik szemek' elejébe fáklyát tartanak, gorombaságra fakadnak, csak hogy kábító tündérségeket fenntarthassák.

9. §. *Micsoda regulái vannak a' Magyar szótagmértéknek?*

Felelet. A' Magyar szótagmértéknek, avvagy prozodiának mind a' beszédben, mind a' mértékes versekben következő regulái vannak.

1) Mindenik hangzó, a' mellyikenn törvényes vonás, avvagy accentus fekszik, mind a' ki-mondásban, mind a' versben hosszú. Így e' szavakban *vásár, széptt* a' szótagok mind hosszúk.

2) A' vonatlan hangzó ellenben mind rövid, mint *akar, elesik*; kivéven, ha két más-salhangzó *Al* utanna, mint *hangos*, melly szóban az első szótag *hang* hosszú. Lásd erről a' 3. §ban az a) alatt szabott regulát is.

3.) A' végső szótag, melly azonnkivül, hogy vonatlan hangzó van benne, csak egy mássalhangzóval is végződik, akkor hosszú, mi-
kor

kor az utánna következő szó mássalhangzóval kezdődik; de rövid ellenben, ha e' szónak első betűje hangzó. Így e' szó *vad* hosszú, ha *macska* jön utánna, rövid pedig, ha utánna *ember* következik.

4) Mivel a' 4. §. szerint az öszvetett betűk cz. cs. gy. ly. ny. ty. sz. zf. csak egygyűjű hangokat jelentenek, mint a' többi mássalhangzók, soha sem kell azokat két két mássalhangzóknak nézni; és így a' 2. Regula alá nem tartoznak, azaz: a' rövid hangzót, melly előttök áll, hosszúznak soha sem teszik. Így e' szavakban *aczel*, *recseg*, *agyag*, *helyes*, *anya*, *atya*, *tafzitt*, az első szótagok mind rövidek.

II. S z a k a f z.

A' Magyar szavaknak a' hangrend szerint való formálásáról, és nemeiről.

10. §. *Minémű regulák alá veti a' nemzeti hangrend a' Magyar szavaknak formálását általtyában?*

Felelet. A' nemzeti hangrend, avvagy *euphonia* (Előszó 15. §.) melly a' hangzó betűköt mélyhangúakra a, á, o, ó, u, ú; középhan-
gúakra ö, ő, ü, ű; magoshangúakra e, ë; és éleshangúakra é, i, í felosztja, ammint már a' 3. §ban a' b) alatt láttuk; szintazon feleke-
zetekre osztja a' Magyar szavakat is. Mélyhan-
gú szavaknak nevezi azokat, mellyeknek végső
szótagjában mélyhangú hangzó találtatik, mint
agyag

nyag, falad, vár, fön, fog, fa, fül, fut. Középhangúak azok, melyeknek végső szótagjában ö, ő, ü, ű találtatik, mint *tör, ször, szük, üt.* Magoshangúak azok, melyeknek végső szótagjában e vagy ë van, mint *szeg, embër, széd.* Az éleshangúaknak végső szótagjában é, i, vagy í találtatik, mint *szél, széptt, mi, ki.* Ez meglévén, a' származék szavaknak a' gyökerekből való formálására olly gyönyörű rendet szab, hogy a' szavaknak kimondásából némünémű hangeggyezésnek, avvagy harmoniának kell támadni, melly a' musikabéli rhythmusokhoz sokkal jobban közelít, mint a' nálunk ösmeretes idegen művelt nyelveknek akár-mellyikében. E' gyönyörű rend a' következendő fő regulákból áll, mellyek az egész nyelvben semminémű kivételt nem szenvednek.

1. *Regula.* A' mélyhangú szavakhoz, mikor azokból újakat akarunk származtatni, mindenkor csak mélyhangú szótagokat, vagy betűköt kell függeszteni. Így támadnak e' mélyhangú szóból *ország* a' következendő származékok: *országol, országos, országtalan, országunk* 's a' t.

2. *Regula.* A' középhangú, és a' magoshangú szavakhoz lehet akárminémű szótagokat és betűköt függeszteni, csak mélyhangúak ne legyenek. Így támadnak e' középhangú szóból *tör* a' következendő származékok; *törö, töredék, töredékeny, törés, töretlen* 's a' t. e' magoshangú szóból *embër* pedig ezek: *embërrül, embërkedik, embërség, embërtelen.*

3. *Regula.* Az éleshangú szavak feloszlanak a' két előbbeni felekezetre; az egy szótagnál állók ugyan a' bevett szokás szerint, melly majd alább elő adatik, mikor a' neveknek többes számárul, és az ígéről szólnunk, a' több szótagnál állók pedig ama' fő regula szerint, hogy a' mellyekben a' végső éleshangú szótag előtt mélyhangú szótag áll; az első regulát kövessék, a' többiek pedig a' másodikot. E' szerint *hasíték* mélyhangú szó, mivel két végső éleshangú szótagja előtt a' mélyhangú szótag *ha* áll; *fenyíték* pedig az ellenkező okra nézve a' második regula alá tartozik. Amannak származékai tehát *hasítékok* *hasítékos* 's a' t, emennek pedig *fenyítékek*, *fenyítékös* 's a' t. E' regulát mindazáltal az öfvetett szavak nem követik, mellyekben az utolsó szó fenntartja minden jussait, mellyekkel az öfzvetetésenn kívül bír. Így e' szavakkal *akárki*, és *karszék* éppen úgy kell bánni, mint az öfzvetetésenn kívül a' *ki* és *szék* szavakkal bánnunk.

4. *Regula.* Az olyan éleshangú szóképzők, vagy ragasztékok, mellyeknek mélyhangú pársjai nincsenek, minden külömbség nélkül akárminémű szavakhoz függesztetnek. Illyenek az *e*, *ék*, és *tt* szóképzők, mint: *üré*, *szegényé*, *hasadék*, *fenyíték*, *rútt*, *széptt*. De ha mélyhangú párja van, akkor vele a' három első Regula szerint kell bánni, mint az *ás*, és szóképzővel e' szavakban, *vonás*, *kérés*, *szedés*, *trás*.

11. §. *Hányféle szavakkal él a' Magyar nyelv?*

Fe.

Felelet. A' Magyar nyelv, valamint a' többi emberi nyelvek is, a' szavaknak következendő nemeivel él.

1.) Mikor valakiről vagy valamiről szólani akarunk, azt előbb bizonyos szóval megnevezzük, mint *Péter*, *Buda*, *Duna*. Az ilyen szavakat a' Nyelvtudomány *tulajdon neveknek* nevezi. Mindenik személy azonnkivül, és mindenik tárgy valamelly nemhez tartozik, mint az említett példákban *Péter* az emberi nemhez, *Buda* a' városoknak felekezetéhez, a' *Duna* pedig a' vizek közé: e' szavak tehát *embér*, *város*, *víz* a' némeknek vagy a' felekezeteknek a' nevei, és a' Nyelvtudományban *közös neveknek* mondatnak.

2.) Mindenik személynek vagy tárgynak, mellyről beszéllhetünk, vannak némelly tulajdonságai, mint *fejér*, *szelid*, *vad*, *jó*, *rossz*, mellyek a' Magyarban a' tulajdon vagy a' közös nevek' elejébe tetetvén, az általok jelentett tárgyakot a' hasonlóktól megkülömböztetik, mint a' *fejér tenger*, a' *veres tenger*, a' *felette tenger*, *szelid állat*, *vad állat*. Az ilyen szavakat a' Nyelvtudomány *mellékneveknek* nevezi. Melléknevek a' számnevek is, mint *négy*, *harmadik*, *tízféle*.

3.) Vannak még olyan szavak is, mellyek a' fő neveknek értelméhez bizonyos körülállásokat függesztenek, mellyek a' tárgyaknak fekvését, mozgását, üdejét, vagy egyéb tekinteteit illetik, mint *előtt*, *utánn*, *alatt*, *miatt*. Ezek a' Magyarban a' fő nevek utánn állanak,

és a' Nyelvtudományban *névhatározóknak* neveztetnek, mint *tegnap előtt, holnap után, az asztal alatt, penze miatt.*

4.) Hogy kénytelenek ne legyünk a' személyeknek, és a' tárgyaknak neveit, mikor róllok beszéllünk, minduntalan emlegetni, vannak az emberi nyelvben; és így a' Magyarban is, olly szócskák, mellyek e' nevek helyett mondatnak. Illyenek ezek *én, te, ő, az, ez, e-nytm, tiéd, övé*, mellyek a' Nyelvtudományban *névpótolóknak* neveztetnek.

5) Mikor valakiről, vagy valamiről beszéllünk, világos dolog, hogy vagy létéről, vagy cselekedetéről, vagy szenvedéséről szollunk. Vannak tehát az emberi nyelvben olly szavak is, mellyek létet, cselekedetet vagy szenvedést jelentenek; és ezek a' Nyelvtudományban *igéknek* neveztetnek. Illyenek a' Magyarban *van, lessz, épít, ír, tanul, nyavalyog, rothad, meghal.*

6.) Valamint a' nevek után a' *névhatározók*, úgy az igék után vagy előttök némelly szavak a' körülállásokat szokták meghatározni, mint *tegnap, roffzúl, serényen*. Ezek a' Nyelvtudományban *igehatározóknak* neveztetnek. Hivatallyok e' példákból világosan kitétszik: *tegnap érkezett meg, roffzúl van, serényen tanul.*

7.) Vanak tovább olly szavak is, mellyek az egyik szót, vagy mondást a' másikkal öfzve kapcsolják, és erre való nézve *kapcsolatoknak* neveztetnek, mint *és, valamint, úgy, hogy*, és több efféle.

8.) Ezekhez tartoznak még az olyan szavak is, melyek a' befzéllőnek indulatit jelentik, mint *jaj! fájdalom! ahha! ah! oh!* Ezek *indulatjeleknek* neveztetnek.

12. §. *Mikép támadtak e' szavak a' Magyar nyelvben?*

Felelet. A' szavak, melyeknek nyolcz felekezete imént előadatott, a' Magyar nyelvben következőképen támadtak.

1) A' hangzó betűk közül kettőt úgy fogadtak be Eleink az eleven, azaz, a' világos értelmű szavak közé, ammint voltak. Eggyik az *ó*, melly annyit tesz, mint *régi*, és annyit is, mint *oltalmaz*, azután az *ő*, melly a' harmadik személynek névpótolója.

2) A' többi hangzóhoz vagy elől, vagy hátul, vagy mind. a' két felül mássalhangzókat ragasztottak, és csak így fogadták be azokat az eleven szavak közé. Illyenek a' következők *fa*, *sző*, *ág*, *vár*, *tél*, *tép*. Sokszor két hangzót is tettek így egymás mellé, mellyekből a' két szótagú nevek vagy ígék váltak, mint *akar*, *vérés*, *terém*. Ezeket, és az előbenieket a' Nyelvtudománynak ama' része, melly Szónyomozásnak mondatik, *eleven gyökérszavaknak* nevezi, mivel világos, és határozott értelmek van,

3.) Némelly hangzóknak, ha mindgyárt mássalhangzóhoz vannak is illyképen kapcsolva, nincs még is semmi értelmek, mint ezeknek:

nek: *ak, irg, til, figy, vigy, ev*, mellyeket a' szónyomozás *holt*, vagy *néma* gyökereknek nevez. Ámde ha hozzájuk *bizonyos* és *mindenütt* *ösmeretes* szótagok vagy betük függesztetnek, eleven, és *világos értelmű* szavakká válnak, mint *akaszt, irgalom, tilt, tilalom, figyelem, vigyáz, evez*. E' szavakat a' Szónyomozás *formáltt* gyökereknek, ama' szótagokat, és betűket pedig, mellyeknek segedelmével a' holt gyökerekből elevenek válnak, *szóképzőknek* nevezi.

4.) Ugyanezen *szóképzőknek* segedelmével az eleven és formáltt gyökerekből is lehet megmeg új szavakat formálni, mellyek *származékoknak* neveztetnek, mint *fás, szövevény, ágas, ásvány, váraozik, város, telel, tépedék, madarász, teremt, teremtés, akadály, irgalmas, vigyázatlan, evező*: sőt még a' származékokból is lehet megmeg más származékokot csinálni, mint *ágaskodik, váraoztat, váraasi, telelés, akadályoz, irgalmasság, vigyázatlanul*. A' származék, mellyből új származék formáltatik, *anyaszónak* szokott neveztetni.

5.) Vannak tovább olyan szótagok, vagy szavak is, mellyek más szavak' elejébe függesztvén, ezeknek értelmét megváltoztatták, mint *leg* és *meg* e' szavakban *legszébb*, és *meghal*, Ezek *előszócskáknak* neveztetnek.

6.) Mikor a' Magyar szavak az eddig megírtt módok szerint formáltatnak, megtörténik sokszor, hogy olly betük jönnek öfzve, mellyek a' kimondást megnehezítik. A' hangrend, hogy ezt elkerüllye, *bizonyos* szótagokhoz vagy
be.

betűkhöz folyamodik, melyek *hangrendtartóknak* neveztetnek. Illyen az *a'* szóban *várakozik*, vagy az *e'* szóban *törekedik*, *a'* nehéz kimondású *várkózik* és *törkedi* helyett.

7.) Végtére nyelvünkben két vagy három eleven szót is egybe függeszthetünk, mint *kar-szék*, *szemfényvesztés*, melyek *öszvetett szavaknak* neveztetnek.

13. §. *Mit kell a' szóképző szótagokról és betűkről szükségképen tudnunk?*

Felelet. A' szóképző szótagokról, és betűkről a' következő fontos igazságokat, nem csak tudnunk, hanem, ha nyelvünköt böcsüllük, szívünkre is kell vennünk, hogy se magunk szertelen, értelmetlen, és nyelveszítító szóko-holásokra ne vetemedgyünk, se másoktól azokat vaktában el ne fogadgyuk.

Az *első* az, hogy *e' szóképzők* a' hangrendnek a' 10. §ban előadott törvénnyei alá vannak vetve.

A' *második* az, hogy némelyek közülök a' szavakban, melyekhez függesztetnek, változást okoznak.

A' *harmadik* az, hogy némelyeknek értelme világos, némelyeké pedig már homályos.

A' *negyedik* az, hogy a' pufzta végzések-től belső mivoltokra nézve különböznek.

Jegyzés. Ezen igazságokat, sőt a' Magyar Szónyomozásnak és Hangrendnek a' szóformálást illető *szoros* egyfelmind,

mind, és valóban *nemzeti* törvényeit értelmesen előadni, józan okokkal meghatározni, és így a' tanuló Ifiúság' elejébe terjeszteni, annival szükségesebbnek tartom, mennél bizonyosabb, hogy nyelvünköt sem a' declinációkba, és a' coniugációkba, sem a' syntaxisba becsúszott legidomatlanabb hibák olly gyalázatosan meg nem alázzák, olly irgalmatlanul meg nem rongállyák, mint az új szavaknak amaz elzevelzett, és nyelvünknek legdrágább kincseinn kelesztül kocsúl gázoló koholása, melyről az Előszónak 13. §ában a' b) c) és d) alatt értekeztem, 's mellynek ezerszerte siralmasabb, mint nevetséges következtetését, a' Magyar könyveknek tökéletes érthetetéségét tudni illik, a' *Mondolat* világosan megmutatja.

14. §. *Mikép osztatnak fel a' szóképzők a' hangrendnek törvényei szerint?*

Felelet. A' hangrendnek törvényei szerint felosztatnak a' szóképzők *eggyügyűekre, kétágúakra, háromágúakra és ötágúakra.*

a) Eggyügyű szóképzőnek nevezi a' Szónyomozás azt, mellynek végső szótagjában éleshangú hangzó betű áll, 's mellynek mélyhangú párja nincsen. Ennek tulajdonsága az, hogy minden külömbség nélkül akármelly szóhoz oda függesztetik. Illyen az *i* betű e' szavaknak végén: *Budai, égi, földi, Egri.* Lásd a' 10. §. nak 4. Reguláját.

b) A' kétágú szóképzők azok, mellyek, mikor mélyhangú szavakhoz függesztetnek, mélyhangú hangzót, egyébkép pedig magos vagy éleshangút kívánnak. Illyen a' *ság, ség* e' szavakban *imádság, félénkség.* Azonban még a' hangzónak változtatása sincsen a' kétágú szóképzőkben szabad kényünkre hagyva: mert

A' mélyhangú szavak után álló *a* hangzó-

zónak a' többi szavakban e felel meg, mint e' szavaknak végeinn *háza, vére.*

Mikor a' mélyhangú szavak után a' kétágú szóképzőben az *a* hangzó áll, akkor a' többiek után e' hangzót kell tenni, mint *vondál, lelél.*

Az *o* hangzónak e' törvény szerint a' középső *ö* felel meg, mint e' kétágú szóképzőben *alom* és *elém* e' szavak után *hatalom* és *felelém.*

Az *ó* hangzónak mindenkor az *ö* felel meg, mint e' szavaknak végeinn *szabó, függő.*

Az *ü* hangzónak végtére az *ü*, mint e' szavakban *nagy örrü, kek szemü.*

c) A' háromágú szóképző a' mélyhangú szavak után *o* hangzót kíván, a' középhangúak után *ö* hangzót, a' többiek után pedig középső *ö* betűt. Illyen e' háromágú szóképző *ott, ött, ett* e' szavakban *ásott, törött, égetett.*

d) Az ötágú szóképző az előbbenitől abban különbözik, hogy némelly mélyhangúak után *o* helyett *a* hangzót kíván, a' többiek után pedig némellykor a' középső *ö* helyett zárt *e* hangot. Illyen ötágú az *os, as, ös, és, es* e' szavakban: *számos, város, szörös, sebés, tejes.*

e) A' szóképzőknek ezen felosztásánál el nem kell felejtetni, hogy sokan közülök bizonyos esetekben a' hangzót egészen elvetik, és csak

csak a' mássalhangzót tartják meg. Példának okáért

A' két ágú szóképző *abb*, *ebb* az *a* és *e* végzések után csak a' *bb* mássalhangzókat tartja meg, az elvetett hangzót pedig vonással pótolja ki, mint *ostobább*, *görbébb*.

A' háromágú *ott*, *ött*, *ött* szóképző helyett sokszor csak *tt* található, mint *trtt*, *törtt*, *vertt*.

Az ötágú *ol*, *al*, *öl*, *él*, *el* helyett pedig csak *l* betűt látunk, mint *kaszál*, *henyel*, *fésul*.

Jegyzés. Hogy a' szóképzőkben a' hangzóknak illy pontos meghatározása sem a' szabadosan író Könyvírzerzőknek, sem a' hangeggyeztető Poétáknak, sem azoknak, kik a' három *e* között különbséget tenni nem tudnak, tellyességgel nem tetízik, felette könnyű átlátni. De én nyelvünknek e' pontos hangrendtartását, úgymint valóságos *nemzeti szépségét*, a' zavarbúl kifejtteni, és meghatározva előadni, hazafiúi kötelességemnek tartom.

15. §. *Hányfélék ama' szóképzők, melyek a' szavakban, mikor hozzájuk függesztetnek, változást okoznak?*

Felelet. A' szóképzők, melyek a' szavakban, mikor hozzájuk függesztetnek, változást okoznak, háromfélék, úgymint a' *nyomosttók*, a' *közbevetők*, és a' *végkurtítottok*.

a) A' *nyomosttók* a' szónak végső betűjét megduplázzák; mint *sassa*; de mivel a' nyelvbetűk a' lágyulás nélkül a' duplázást nem szeretik, ezek előbb ínybetűkre változnak, mint
aczel-

aczellya vagy *a'* régi írásmód szerint *aczélylya*; az olyan betűk pedig, melyek sem *a'* lágyulást, sem *a'* duplázást nyelvünkben el nem fogadgyák, ezek helyett magok után *j* betűt kívánnak, melly azonnkivül, hogy *inybetű*, olly tellyes hangú is, hogy majdnem két mássalhangzóval feler. Nyelvünknek *e'* *nemzeti* tulajdonosságát alább majd bővebben megmagyarázom, sőt okokkal is megmutatom.

b) *A'* *közbevető* szóképzők, *a'* hangrendnek, avvagy *a'* könnyebb vagy kellemetesebb kimondásnak kedvéért betűt vagy szótagot vetnek magok közé, és *a'* szó közé, mellyhez függesztetnek. Illyen az *em* szótag *e'* szóban *élemedih*, melly az *él* gyökér, és az *edik* szóképző közé tetetik.

c) *A'* *végkurtítók* *a'* szónak, mellyhez függesztetnek, végső hangzóját eltaszittyák, mint *e'* szavakban *szomorkodik*, és *barnit*, melyek *a'* *szomorú* és *barna* szavakból *a'* *kodik* és *it* szóképzők által származnak.

16. §. *Miért kell az olyan szóképzőket, melyeknek értelme világos, az olyanoktól megkülönböztetni, melyeknek értelme homályos?*

Felelet. Mikor valamelly gyökérszóból származékot akarunk formálni, az minden bizonyal célunk, hogy amannak új értelmet adjunk. Így *e'* szavaknak *tisztit*, *tisztül*, *tisztátalan* mindegyike másmost tefz, mint maga *a'* gyökérszó *tizta*, mellyből erednek. Tagadha-

hatatlan tehát, hogy a' közönségesen bevett szó-
 kás e' szóképzőknek *itt, ül, és talan* bizonyos,
 és világosan meghatározott értelmet tulajdonít,
 mellyet minden Magyar, mihelyt e' szóképzőket
 hallja, azonnal átlát. Máskép van a' dolog az
 olyan szóképzőkkel, mellyeknek értelme homá-
 lyos, mint *alom, elém*. Egynehány szót e'
 szóképzővel, mellyek nyelvünknek ifjú korából
 ránk maradtak, értünk ugyan, de koránt sem
 e' szóképzőnek ereje által, hanem mivel azokat
 a' közönséges szóképzés befogadta, mint *hatalom,*
élelem. Az újakat, mint *uradalom, sokadalom*
 hasonlóképen nem a' szóképző' segedelmével ér-
 tyük, hanem az elsőt az új könyvekben *uraság*
 helyett láttyuk állani, a' másikat pedig *vásár*
 helyett megyehéli szónak hasonlóképen csak a'
 könyvekből tudgyuk. Hogy az efféle homályos
 értelmű szóképzőkkel formáltt szavak valaha *köz-
 zönséges szokásba* jöjjenek, azzal magának sen-
 ki se hízelkedgyen; mert ezt nyelvünknek férj-
 fi kora, és a' szokásban lévő jobb szavak,
 szüségtelennek, sőt még lehetetlennek is teszi.
Lásd az Előszónak 12. és 13. §§.

17. §. *Micsoda különbség van a' szókép-
 zők, és a' pufzta végzések között?*

Felelet. A' szóképzők, és a' pufzta végzé-
 sek között az a' különbség, hogy a' szóképző-
 nek mindenkor van, vagy bizonyos, és világos,
 vagy legalább homályos, és határozatlan értel-
 me; a' pufzta végzésnek pedig tellyességgel sem-
 mi értelme sincsen. Kitetfzik ebből, melly ne-
 vetségesek ama' Szókoholók, kik az efféle végzé-
 sekkel akarnak új szavakat teremteni, mint
trák,

írák, tudák, mondák; mellyek valóságos igék, és az *ák* végzés által nevekké nem lehetnek, annyival is inkább, mivel *e'* végzés, azonnkivül hogy semmit sem tesz, csak egynehány idegen neveekben jön elő, mint *isfák, tubák, zsobrák*.

18. §. *Mit kell az előszócskákról tudnunk?*

Felelet. Két Magyar előszócska van, mellyek, mivel magokban semmit sem tesznek, hanem csak az öszvefüggesztés által adnak a' szónak új értelmet, a' szóképzők közé tartozni látszanak; úgymint *leg* és *meg* *e'* szókban *legszebb*, és *megvár*. A' többiek valóságos igehatározók, mellyek közül kilencz, mint gyökérszó az igével elől öszveíratik, de az ige után ettől különös szó gyanánt elválasztatik, mint: *átmentke már a' Dunánn?* *Tegnap mentek át rajta*, hol az előszócska *át* az első mondasban a' *mentek* igével öszvekapcsoltatik, a' másodikban pedig tölle elválasztatik. A' kilencz előszócska ez: *át, be, el, fel, ki, le, öszve, szét, vissz*a. Az *át* helyett az *által* névhatározóval élni nem tanácsos; a' *szét* helyett pedig a' *szélt, széll*yel, vagy *szejjel* szavakkal élni hafzontalanság.

19. §. *Mit értünk a' szavaknak formálásában a' hangrendtartó betűk által?*

Felelet. A' hangrendtartó betűk a' szavaknak formálásában a' kimondást könnyebbítik, vagy ékesítik, és háromfélék, úgymint a' *közbevetett*, a' *höffzítő*, és a' *vondáspótoló* betűk.

a) A' közbevetett betűk, ammint már a' 12.

§. a'

§. a' 6. szám alatt, és a' 15. §. b.) alatt említettük, a' könnyebb kimondásnak okáért a' szó és a' szóképző közé tetetnek, mint e' szótag *am* e' szóban *futamodik*. Ezek koránt sem függenek szabad kényunktúl, sőt azonkívül a' hangrendnek törvényeit is követik. (10. §.) Azért az *elemedik* szóban nem *am*, hanem *em* a' közbevetett szótag.

b) A' hosszító betűk a' szó' végéhez akasztatnak, mint *addiglan*, *méglen*, *majdan*, *méggyen* ezek helyett: *addig*, *még*, *majd*, *megy*. A' hosszító betűket tetfzésünk szerint el lehet hagyni, kivéven az *ik* szótagot, mely a' *fzemélyellen*, a' *fzenvedő*, és sok középrendű igékben a' gyökeret, vagy az anyaszót a' többi *fzemélyes*, és művelő igeiktől megkülömbözteti, mint *esik*, *veretik*, *bátorodik*. Mihelyt azonban még a' *fzemélyellen*, és a' középrendű ige is új szóképzőt vesz magára, a' hosszító *ik* szótag elesik, mint *eshet*, *bátorodhat*. Csak a' *fzenvedő* ige tartya meg azt még ezen esetben is, mint *verethetik*.

c) A' *vonáspótoló* betűk ritkák, 's a' középdöbéli könyvekben jutottak hozzánk. Illyenek az *l*, *j*, és *n* betűk e' szavakban *ált* vagy *által*, *olt*, *ojt*, *dönt*, *döjt*, *dölt* ezek helyett *át*, *ót*, *döt*.

20. §. *Micsoda regulák szerint kell a' Magyar szavakat öfzvetenni?*

Felelet. A' Magyar szavakat a' következő regulák szerint kell öfzvetenni.

a')

a) A' fő neveket a' rideg, avvagy eggyes számnak nevező esetében kell öszvetenni. Így azután az első az utolsóinak értelmét határozza meg, az utolsóhoz pedig csak magához függesztetnek a' ragasztékok; mint *aranygyapjú*, *aranygyapjúnak*, nem pedig *aranynakgyapjúnak*, *faszék*, *szófogadó*, *istenfelő*, *szavahihe-tő*, *igazságszere-tő*, *törvényt-szerző*.

b) A' melléknévét melléknévvel szinte azonkép kell öszvetenni, mint *lágymeleg*, *sárgafejér*.

c) A' fő nevet az utánna következő melléknévvel öszve lehet tenni, mint *hófejér*, *tengerzöld*, *libazöld*. De az előtte álló melléknévvel soha sem kell öszvetenni, mint *hideg nyár*.

d) Íge igével a' Magyarban soha sem függesztetik öszve; mert amaz egynehány példában, mint *dülfül*, *járkel*, az úgy nevezett titkolás avvagy *ellipsis* által az *és* kapcsolatot kell kö-zéjek gondolnunk. Kitetszik ez abbúl, hogy mind a' kettő megkívánnya a' ragasztékot, *dül-nak*, *fülnak*, *jártunk*, *keltünk*; mire nézve helyesebb is azokat horgos pontocskával megkülömböztetni *dül, fül*, és *jár, kel*.

e) Hogy az előfzócskák, mikor az íge előtt állanak, ezzel öszvefüggesztetni, egyébkép pedig töllök elvászthatni szoktak, mint *megáll*, *álly meg*, a' 18. §ban már megmondottam.

f) A' réfzesülő névvel a' ragasztékost nem kell öszvetenni, mint *tüzet hányó*, *vizet gátló*, *tintát tartó*; kivévén, ha már erre régi jussa van,

van, mint *közbenjáró*. De a nevező esetben öszve kell a' neveket a' részesülőkkel írni, mint *tűzhányó, vízgátló, tintatartó*.

g.) Ígehatározó szavak és kapcsolatok bőven akadnak elő a' Magyarban, mellyek az öszvetevés által új értelmet is szülnek, mint *hogyszem, minthogy, akármikép*. De a' fő vagy melléknevekkel azokat öszvetenni felette nagy hiba, mint *felettenagy, igenjó, akárembér, akáralat*.

III. S z a k a f z.

A' neveknek formálásáról.

21. §. *Hányfélék a' neveknek formálására szolgáló egygyűű szóképzők?*

Felelet. A' neveknek formálására szolgáló egygyűű szóképzők háromfélék, úgymint a' *valóságosak: é, ek, i, ik, né, nyi*; azután a' *rendhagyók: béli, évi, féle, és fi*; végtére a' *formáló szavak: fél, forma, fő, való*, mellyek az egygyűű szóképzőknek természetét követik.

Jegyzés. Magok egynehány Tanító Urak, kik a' Magyar nyelvnek tulajdonságait velősebben átlátták, megkívánták tőlem, hogy az *Epitome Instit. Gramm. Linguae Hungar.* nevű munkámban a' szavaknak szóképzőiről a' legszükségesebb tanítást el ne hagyjam. Megcselelkizem én ezt itt is annyiival örömetesebb, mivel e' rövid regulák magának az Ifiúságnak hathatós fegyverek gyanánt szolgálhatnak üdövel arra, hogy az idomatlanul koholt új Magyar szavakat okosan megítélhesse, és nyelvünkbe kiigazíthassa. A' ki ezekről bővebben szívet értekezni, folyamodgyon az *Analytica I. Részének 5. Szakaszához az 56. és köv. old.*

22. §. Mit kell tudni a' valóságos eggyü-
gyű szóképzőkről *e, ek, i, ik, né, nyi?*

Felelet. A' valóságos eggyügyű szóképzők-
ről a' következendő jegyzéseket kell tudni.

1) Az *e* birtokot jelent, mint *e' ház a' bi-
róé*, és változás nélkül marad akkor is, ha a'
birtoknak neve a' többes számban van, mint *e' há-
zak a' bíróé*. Mikor a' birtokosok is többen
vannak, a' többes számnak képzője *k* az *e* előtt
áll, mint *e' házak a' bíróké*, vagy *e' ház a'
bíróké*. A' familiák neveiben az *e* a' *k* előtt áll-
ván, az egész familiát jelenti, mint *Pálfiék gaz-
dagabbak, mint Péterfiék*. Mivel nevező esetet
formál, a' ragasztékokot mind elfogadgya, mint
akármelly egyéb név, mint a' *bíróénak*, a' *bi-
róét*; a' *bírókéhoz*, *Pálfiéktől*, *Péterfiékhez*.

2) Az *ék* szóképzővel elég sok formáltt gyö-
kér találtatik nyelvünkben, mint *fazék, derek,
vidék, tajték, fenék, mellek*; eleven nevekből
származék is, mint *ágyék, árnyék* az *erny*
gyökérből, *kerék a' kör* gyökérből, és az *ad*
vagy *ed* végzésű, és egynehány egyéb középren-
dű igékből, minden közbevetés nélkül, mint
*akadék, fakadék, söppedék, játék, hajlék, ve-
ríték, festék, vezeték, termék*. Mikor *e'* szókép-
ző közbevetéssel jelen meg elég számos igékből
formáltt származékokban, azt tapasztalljuk,
hogy a' közbevetett betűk minden állandó re-
gula nélkül változnak. Találunk *ad* vagy *ed*
közbevetést egynehányban, mint *hulladék, fo-
gyadék* vagy *fogyatéék, ménedék, nevedék* (nem
nevendék). Az egyformaságra való természetes

törekedés nyelvünknek ifjú korában a' *hüll*, *fogy*, *megy*, *nő*, és több efféle gyökereket, hasonlókká akarta tenni az *ad*, és *ed* végzésű igékhez, mellyek után az *ék* szóképzőnek legvilágosabb, legalább legszokottabb értelme volt. De ebből fonákul fordúlt filozofia volna azt következtetni, hogy e' szavakkal is *hullad*, *fogyad*, *mened*, *neved* szintűgy lehet igék gyanánt élni, mint a' *szokott* igékkel *akad*, *fakad*, *söpped*. Találunk némellyekben *al* vagy *el* közbevetést, mint, *ázalék*, *főzelek*; némellyekben *t* betűt, mint *érték*, *mérték*; némellyekben az *al* és *el* helyett pusztán *l* betűt, mint *moslék*, úgy szinte az *ad* és *ed* közbevetés helyett is csak *d* betűt, mint *nyomdek*; némellyekben a' gyökér mássalhangzó változik olyanra, mellyet az *ék* előtt könnyebb kimondani, mint *ajándék*, *fáradék* ezek helyett *ajánlek*, *fáragék*; némellyekben a' köz nép az *e* közbevetett betű helyett *ö* betűt mond, mint *esölék*, *kötölék* a' rendkövető *eselek*, és *kötelek* helyett. Ezekből kitetfszik mind az, hogy az *ék* szótaggal való formálás tétovázó, és regulátlan, nem úgy, mint az eleven értelmű szóképzőkkel való formálás, amint alább világosan megláttyuk; azután pedig, hogy az *ék* szóképzőnek értelme is homályosabb, hogysem vele új szavakat formálhánánk. Maradgyunk meg tehát ama' törvénynél, hogy meghagyván nyelvünkben az ifjú korából reánk maradt *ék* végzésű szavakat, ne koholjunk vele újakat, kivált mivel bizonyos, hogy ezen új szavak helyett jobbakkal, szokottabbakkal és értelmesebbekkel élhetünk. Vessük ki, nem csak érthetetlen és érzéketlen, hanem még utálatos szemet gyanánt is az *ellenték*, *jegyzék*

zék, emlék, kopáclák, löllyedék, szuradék, unádek szavakat, és mondgyuk helyettek, mint eddig, *tárgy, jegyzés, emlékezet, dióhaj* vagy ha tetfzik; *kopács, vízszakadás, vagy vízrohandás, pont, únalom.*

Jegyzés Az *ék* szóképzőről kétfakartva adtam elő bővebben a' Szónyomozásnak okoskodásait, mellyeknek segédelmével minden egyéb szóképzőnek, és annyival inkább a' pufzta végzésnek értelmétlenségét, szokatlanságát, üdöt-lenségét, és így az új szavaknak formálására való alkalmatlanságát is könnyen kitanúlhattuk.

3) Az *i* szóképzőről jól szívünkre vegyük a' következő igazságokat.

a) A' fő nevekből mellékneveket formál, mellyek helyet vagy üdöt jelentenek, mint *Pesti, földi, tegnapi, holnap.* Az egy *mennyei* kíván *e* közbevetést, talán hogy a' *mennyi*? szótúl könnyebben megkülömböztessük. Az *a* és *e* végzéseket vonással meg nem elesíti; valamint tehát *Budai* és *Becskei* helyett rossz volna *Budái, Beskei* mondani, úgy rosszúl mondgyuk a' *mái* szót a' *mai* helyett. A' familiák' neveiben az *i* helyett *y* íratik, és hogy ez az előtte álló *g, l, n, t* nyelvbetűköt meg ne lágyíthassa, a' szokás *h* betűt vet közéjük, mint *Saghy, nem pedig Sáy.*

b) Az *ö* végzés ezen *i* előtt csak a' következő nevekben zártt *e* betűre változik, *üdei* vagy *idei, erdei, esztendei, és mezei.* Akár ezeket a' regula szerint így ejteni *üdöi, erdői, esztendői, mezoí,* akár viszontag más nevekben is az *ö* végzést *e* betűre változtatni, mint *dücsöi, himlöi* a' jobb és még is szokatlan *dücsöi, himlöi*

helyett, egyenlő természetlenség volna, mely nyelvünknek nemzetiségét megrútitaná.

c) A' középkurtító nevek közül, melyek tudni illik a' szenvedő ragaszték előtt, és az egész többes számban hangzójokat elvetik, mint *berék, berkét, berkék*, a' következendők fogadgyák el hasonló kurtitással az *i* szóképzőt: *berék, berki, Eger, Egri, telek, telki, lélek, lelki*.

d) Az idegen szavakhoz, kivált mikor a' valamihez való tartozást akarjuk jelenteni, és a' mesterséges szavakhoz, az *i* helyett sokkal jobb és szebb a' *béli* szóképzőt ragasztani, mint *filologiabéli, fizikabéli, Ásiabéli, Africabéli*, 's a' t. Legalább az *ia* végzésű idegen szavak után nagyon magyartalan az *i* szóképző, mint *filológiái, ásiái*.

e) Némelly új könyvekben, és kivált szótárokban annyira megy a' Nyelvművelőknek, nem mondom tudatlansága, hanem csak szörnyű gondatlansága, hogy a' Deák szerint még a' szereknek neveit is, melyekből a' tárgyak lesznek, vagy készíttetnek, *i* szóképzővel formállyák, mint *aranyi, ezüsti, fai* vagy éppen *fái*, amint eszékbe jut. Mondgyae valaha a' Magyar *aranyi láncz, ezüsti kanál, fai szék* ezek helyett *aranyláncz, ezüsthánál, faszék*. Még akkor is, ha tölle azt kérdezem *ezüsthánálé vallyon ez?* nem így felel *ezüsti*, hanem így *ezüst*. Hasonló természetlenség az is, mikor az *i* szóképzőt a' tulajdon nevekhez függesztik, mint *Ciceroi írásmód, Catoi hamlok, Catilina-i hadakozás*.

zás ezek helyett: *Cicerónak* irásmódgya, *Cató* homloka, *Catilina* hadakozása. De még a régi jó Magyar szavakat is legázollyák némelyek az *i* szóképzővel koholtaknak kedvéért, mint a' *férjfiúi* nem, *férjfiúi sztv* ezek helyett *férjfinem*, *férjfiás sztv*.

4) Az *ik* rendet jelent, mint *harmadik*, *negyedik*, a' *jobbik*, a' *szébbik*, az *utóbbik*, *mellyik*? a' *másik*, *ollyik*.

5) A' *né* szóképző a' nő névből ered ugyan, de ettől még is gondosan meg kell különböztetni. *Varró* nő annyit tesz, mint *varró aszfony*, *varróné* pedig a' *varrónak* feleségét jelenti. A' nő azonkívül a' hangrendnek a' 10. §ban előadott *második* Reguláját követi, mint *nőnek*, *nőhöz*, *nőtül*; a' *né* pedig a' *harmadik* Regula alá tartozik, mint *szabónénak*, *szabónéhoz*, *szabónétül*, ellenben pedig *serfözönének*, *serfözönéhez*, *serfözönétül*.

6) A' *nyi* szóképzővel mellékszavakat formálunk a' mértékeknek neveiből, mint *öt lábnyi*, *hat ölnyi*. Az *a* és *e* végzéseket megvonnya, mint *hét okkányi*, *tíz icczényi*. Ezekhez, ammint látni, mindenkor számnevet kell adni. Számnév nélkül van nyelvünkben egy két melléknév, mint *parányi*, *párányi* helyett, és *morzányi*, és egynehány névpótoló, mint *annyi*, *ennyi*, *mennyi*, mellyeknek gyökerei *az*, *ez*, és *mi*? De ezek szerint újakat formálni nem tanácsos. Az *anyányit* kiki érti, de a' *húgnyit* kiki neveti.

23. §. Mit tanít a' Szónyomozás a' *béli*, *évi*, *féle*, és *fi* rendhagyó szóképzőkről?

Felelet. A' *béli*, *évi*, *féle*, és *fi* rendhagyó szóképzőkről a' Szónyomozásnak tanításai a' következők.

1) A' *béli* szóképzőt mindennémű szavakhoz lehet a' hangrendnek a' 10. §-ban előadott 4. Regulája fizeint függeszteni; de a' 3. Regulátúl eltávozik, mert mélyhangú ragasztékokot maga utánn soha sem szenved. Így e' szónak *várbéli* mélyhangú ragasztékokot soha sem adunk, hanem így beszellünk: *várbélitül*, *várbéliek*, nem pedig *várbelitül*, *varbéliak*. Ez bizonyos jele annak, hogy *béli* nem a' *bél*, hanem a' *bel* szótól ered, és hogy azok, a' kik vonás nélkül mondgyák, helyesebben beszellenek, mint *várbeli*, *lábbeli*.

2) Az *évi* szóképző sem szenved maga utánn mélyhangú szótagokat, mint *harmadéviak*, nem pedig *harmadéviak*. Csak egynehány osztó számnevek utánn, a' harmadiktól kezdvén, mondatik *közönségesen*, mint *negyedévi*, *ötödévi*; a' nagyobbaknál inkább így szöllünk *húszadik esztendőbéli*, mint *húszadévi*. Az első számot így éjtyük: *az üdei*, vagy *idei*, a' másodikat pedig imígy a' *tavalyi*, vagy *tavali*. E' szóképző az *év* névből eredett, ez pedig a' *deák* *sevum* szóból, és *esztendőt* jelent, de nem olly *közönségesen*, mint az *esztendő*.

3) A' *féle* a' *fél* szóból ered, melly nem csak *felet*, hanem *felekezetet* is tesz, 's mélyhangú

gú szótagokat maga után, szinte úgy mint az előbbiek, nem szenved, a' sarkszámokhoz pedig, és egynehány névpótolóhoz ragasztatván, felekezetekre való osztást jelent, mint *kétféle*, *százféle*, *sokféle*, *annyiféle*.

4) A' *fi* név gyanánt is szolgál *fiú* helyett, mint *az ő fia derek fi*. Mint szóképző az utánna álló ragasztékokra nézve nem követi a' közönséges regulát, hanem a' következendőt. Mikor előtte mélyhangú hangzó áll, mind az egyes, mind a' többes számban mélyhangú szótagokat kíván, mint *Pálfi*, *Pálfinak*, *Pálfiak*. Egyébkép az egyes számban mind mélyhangú, mind másféle szótagokat megízenved, mint *férjfi*, *férjfinak* vagy *férjfinek*, *férjfitül* vagy *férjfitül*; *egérfi*, *egérfinak* vagy *egérfinek* 's a' t. de a' többes számban csak mélyhangúakat, mint *férjfiak*, *egérfiak*. A' familiáknak nevei mindazonáltal a' közönséges regulát követik, mint *Péterfi*, *Peterfinek*, *Péterfiak*.

24. §. *Minémű regulák alá vannak vetve a' formáló szavak fél, forma, fő, és való?*

Felelet. A' formáló szavak *fél*, *forma*, *fő* és *való* valóságos nevek lévén, más nevekkel csak öfvetetnek, és így a' 10. §ban előadott 3. Regula szerint a' hozzájuk ragasztandó szótagokra nézve fenntartják jussaikat. Itt csak az értelemről van a' szó, mellyet a' neveknek adnak.

1.) A' *fél* név az osztó számhoz adatván, felet tesz, mint *harmadfél*, *ötödfél*, *tizedfél*.
A'

A' jelenvaló üdöbéli részesülőhöz függesztve, állapotot vagy fekvést jelent, mint *halófélben volt; dőlőfélben van a' háza*. De ezen utolsó értelemben vigyázva kell vele élni.

2.) A' *forma* név hasonlatosságot jelent, mint *bikaforma állat, toronyforma épület*.

3.) A' *fő* név nem csak az állati testnek fejét teszi, hanem *kezdetet*, és *eredetet* is jelent, mint *kütfő, hetső*, melly helyett most már közönségesen *hetfü* mondatik. Némelly állatokról mondgya ezen értelemben a' Magyar *harmadfő, negyedfő, ötödfő*, az állat' esztendeinek kezdeit jelentvén. Az első esztendőben mindazáltal *üdeinek* vagy *ideinek*, a' másodikban pedig *tavalyinak*, vagy *tavaltinak* nevezi.

4.) A' *való* részesülő számtalan melléknevet formál, mellyekről a' Szókötésben különösen szóllok, mint *semmirevaló, nekemvaló, előttevaló, égetnivaló*.

25. §. *Mellyek a' neveknek két ágú és utlagos értelmű képzői?*

Felelet. A' neveknek két ágú's egyfzersmind világos értelmű képzői a' következők.

1) A' szóképző *andó* vagy *endó* a' jövendő üdöbéli részesülőköt képzí, mint *irandó, jövendő*. A' művelő igékből származván, mind művelő, mind szenvedő értelemmel bírnak, mert *irandó* annyit tesz, mint a' Deákban akár a' *scripturus*, akár a' *scribendus*. Mivel a' Magyar a' jövendőbéli üdőt a' jelenvalóval értelmesen

sen ki tudgya jelenteni, az *andó* és *endő* szóképzőre nem igen szorúl; és így a' *mulandó*, *forgandó*, *hajlandó* helyett bizvást mondhattya *múló*, vagy *mülekony*, *forgó*, és *hajló*. Igen ritka, mellynek értelme a' közönséges szokás által másféle, mint ezé *állandó*, melly az *álló-túl* különbözik.

2) A' szóképző *ds*, és valamennyi igékből, kivévén a' *van* igét, fő neveket formál, mint *trás*, *verés*. A' kicsodás igékből származnak, olyan az értelmek is, a' művelőkből művelő, a' szenvedőkből szenvedő, és így tovább. E' neveknek tehát értelmei különbözék: *épülés*, *éptetés*, *épttetés*, mivel anyaszavaiknak értelmei egymástól hasonlóképen különböznek: *épül*, *éptt*, *éptttet*. A' rendhagyó igék után e' szóképző *v* közbevetést kíván: *tévés*, *évés*, *ivás*, *alkuvás*, *szövés*. A' *megy* igéből *menés* támad.

3) Az *at*, *et* szóképző sok igéből fő neveket formál, mint *indulat*, *eredet*. Az előbbeni szóképző *ds*, és cselekvést jelent, ez pedig már meglett cselekedetet, mint *indulás*, *eredés*. E' különbség mindazonáltal sokból már elenyészett, mint *gondolat*, melly mind a' kettőt jelent, valamint az *trás* is. Az olyan igékből, mellyekből a' műveltető igék *at*, *et* képzővel formáltatnak, mint *trat*, *kéret*, inkább *mány*, *mény*, vagy *ds*, és képzővel kell a' fő neveket formálni, mint *tromány*, vagy *trás*, *kéremény*, vagy *kérés*. Ama' különös származékokról *jártomban*, *jártodban* 's a' t. *méntemben*, *méntedben*, *tudtommal*, *tudtoddal*, *nevettemben*, *nevettedben*, *jöttömben*, *jöttödben* 's a' t. lásd az *Analyticának* I. Részét, a' 74. old. d) alatt.

4) Az *abb*, *ebb* szóképző a' melléknevekből, sőt mikor a' fő nevek melléknevek helyett állanak, ezekből is hasonlító neveket szül, mint *bolondabb*, *bölcsebb*, *embéresebb*. A' hangzóval végződő szóhoz csak *bb* ragasztatik, melly az *a* és *e* végzést megvonnyá, mint *tisztább*, *hényebb*. Az *s* betűvel végződők eggy *b* betűvel is megelégszenek, mint *hatalmasb* a' rend szerint való és hasonlóképen szokott *hatalmasabb* helyett. Rendhagyók a' következendők *jobb*, *szébb*, *nagyobb*, *külömb*, vagy *különb* a' *különebb* helyett. A' több eredeti hasonlító név. Az *ü* és *ű* végzésű nevekből, mellyeknek a' többes számban háromféle nevező esetek van, az *abb* és *ebb* a' végzést elüti, mint *iszonyabb*, de az *iszonyúbb* és az *iszonyúabb* sem szokatlan. Az *ü* vagy *ű* végzésű *fél* melléknevekben, mint *szájü*, *eszü* az *abb*, *ebb* szóképző az előttök álló *egész* melléknevekhez ragasztatik, mint *nagyobb szájü*, *elevenebb eszü*. A' hasonlító nevek elejébe tetetvén a' *leg* előfzőcska, felmúltató nevek támadnak belőlök: *legtisztább*, *legszebb*, *leg hatalmasb*, *legnagyobb szájü*.

5.) A' *mány*, *mény*, úgy látszik, hogy fő neveket, a' *vány*, *vény* pedig mellékneveket szeret formálni: de erről bizonyos regulát szabni nem lehet. A' közbevetett betűk sem tartanak rendet, mert a' zárt *e* betűnek, melly a' *mény* és *vény* előtt találtatik, mint *lelemény*, *szökevény*, a' mélyhangúakban az *a* szokott felelni, ammint *e'* szóban *halavány* valóban meg is történik. De a' többiekben rendhagyó *o* találtatik, mint *tudomány*, *ingovány*. A' *szövevény* szóban az első *v* közbevetés, melly a' rendhagyó ígét
a'

a' vény képzőtül elválasztja, az *e* pedig a' másik közbevetés, melly a' két *v* betűnek öszveövetelét gátollya. Hihető, hogy e' helyett valaha *szövény* mondatott, mellybül a' sövény lett. Vannak régi szavaink, mellyek e' képzővel gyökérszavakbül támadottaknak lenni látnak, mint *bálvány*, *kormány*, *sármány*, *zfákmány*, *törvény*, 's mellyekben e' szóképzőknek értelme nagyon homályos. Ha régi szavaink vannak, ezek helyett e' szóképzőkkel újakat koholni üdötlen szószaporítás volna. Mirevaló vallyon az érthetetlen, és szokatlan *akarmány*, *bövílmény*, *előzmény*, *engedmény*, és több efféle üdötlen berbite az *akarát*, *bövílés*, *előzés* vagy *tárgy*, és *engedem* helyett, mellyeket minden Magyar ért?

6) Az *ö* és *ő* a' jelenvaló üdöbéli részesülő neveket képi, mint *tró*, *szökő*. Ezek, noha magokban csak melléknevek, a' Magyarban többnyire fő nevek gyanánt is szolgálnak, a' mi a' nyelvnek nagy elevenséget ad, ammint az *Analyt. 3. Részéb. a' 80. old. az 5. szám alatt megmutattam*. Illyenek a' *fűrő*, *szabó*, *kérő*, *törő*, *mutató* nevek. A' rendhagyó igék *v* közbevetést kívánnak, mint *ivó*, *szövő*. Van egynehány régi szó, mellyeknek végzései e' szóképzőhöz hasonlítanak, a' nélkül hogy részesülők volnának, mint *savó*, *erő*, *felhő*, *bimbó*, *böcső*, *himlő*. Ezek szerint új szavakat koholni üdötlenesség volna.

7) A' *ság*, és *ség* sok fő nevet formál, mellyek többnyire állapotot jelentenek, mint *barátság*, *szépség*. Némellykor a' könnyebb kimondásnak kedvéért, vagy hogy az elvetett vonás kipótoltasson, vagy mivel a' közönséges szókás

kás megkívánnya, az *a* vagy *e* közbevetés áll előtte, mint *társaság*, *uraság*, *vigaság*. A' *bölcsesség*, *békesség*, és több efféle szavakban az *s* betűnek duplázása szükségtelennek látszik lenni a' *bölcseség*, és *békeség* helyett. Formál e' képző neveket más fő nevekből, mint *Magyarság*, melléknevekből, mint *szentség*; múltt üdöbéli részeseülokből, mint *romlottság*, és egynehány ígéből, mint *imádság*, és egyéb szavakból, mint *ellenség*, *viszontagság*, *felség*. Ezen utólsókból és az ígéből újakat formálni nem tanácsos.

8) A' *tlan*, *ilen*, vagy *talán*, *telen*, vagy *atlan*, *etlen* szóképzőrül, melly fogyatkozást jelentő mellékneveket formál, a' következő négy esetet kell megkülömböztetni.

Először. A' hangzóval végződő fő nevekből legkönnyebb az ilyen mellékneveket formálni, ha a' többes számnak nevező esetében a' *k* helyett a' *tlan* vagy *talán*, és ha a' fő név nem mélyhangú, a' *ilen* vagy *telen* szóképzőt tesszük, mint *atya*, *atyák*, *atyátlan*. De még a' következő regulákat is tekintetbe kell ezen első esetben venni.

a) Az *a* vagy *e* végzésű fő nevek után szebb és rövidebb a' *tlan*, *ilen*, mint a' *talán*, *telen*. Illyen a' *szobátlan* és *elmétlen* a' *szabátlan*, és *elmételen* helyett.

b) Az *i*, *u*, *ü* végzésű szavak, ha eggy szótagból állanak, a' *talán*, és *telen* szóképzőt kívánnyák, mint *bútalán*, *fütelen*, nem pedig *bút-*

bütlan, fütlen. Ha pedig több szótagból állanak, kivált ha rövidek, a' *tlan, tlen* képzőt fzeretik, mint *kocsitalan, kaputlan, kofzorútlan, gyűrűtlen*, nem pedig *kocsitalan, kaputalan, kofzorútlalan, gyűrűtelen*.

c) A' rendhagyó fő nevekből, mellyek ó vagy ö hangzóval végződnek, és itt is *v* vagy *j* közbevetést kívánnak, a' fogyatkozást jelentő melléknevek imigy formáltatnak: *hó, hótalan*, vagy *havatlan*; *jó* mikor fő név, és birtokot jelent, *javatlan*; *só, sótalan, savatlan* vagy *sajtalan*; *szó, szótalan*, vagy *szavatlan*; *tó, tavatlan*; *ló, lovatlan*; *cső, csövetlen*; *kő, követlen*; *tő, tövetlen*; *hő, mikor fő név, hevetlen*; *fő, mikor fő név, fejetlen*; *nő, nőtelen*; *vő, vötelen*.

d) Az *ű*, vagy *ü* végzésű rendhagyókból pedig imigy: *daru, darutlan*, vagy *darvatlan*; *hamu, hamutlan, hamvatlan*; *falu, falutlan, falvatlan*; *odú, odútlan, odvatlan*; *szű, szüvatlan, szütalan*; *enyű, enyütlen, enyvetlen*; *fenyű, fenyütlen, fenyvetlen*; *nyű, nyüvetlen, szű, szütelen, szüvetlen*; *hű, noha csak melléknév, hütelen*; *fű, fütelen, füvetlen*; *mű, műtelen, művelten*; *bornyű, bornyútlan, bornyatlan*; *faggyű, faggyútlan, faggyatlan*; *gyapjú, gyapjútlan, gyapjatlan*; *sarnyű, sarnyútlan, sarnyatlan*; *tollű, tollútlan, tollatlan*; *varnyű, varnyútlan, varnyatlan*; *fiű, fiútlan, fiatlan*.

Másodszor. Noha az *atlan* és *etlen* csak az igéknek tulajdona, a' mássalhangzóval végződő nevek még is mind ezt, mind a' *ta-*
a'

lan, *telen* képzőt elfogadgyák, mint *lábatlan* vagy *lábtalan*. Úgy látszik mindazáltal, hogy mikor a' fő névnek végső szótagja rövid, jobban illik utánna a' *talán* és *telen*, mint *babatalan*, nem pedig *babatalan*; ellenben pedig inkább *lábatlan*, *szájtalan*, mint *lábtalan*, *szájtalan*. A' *talán*, *telen* képzőt, még a' két más-salhangzóval való végzések is jobban szeretik, mint *ránctalan*, *bércztelen*. Némelykor az eggyik szóképző ezek közül más értelmet ad a' névnek, mint a' másik: így mást tesz *dobatalan*, és *szemtelen*, és megmeg mást *dobtalan*, és *szemtelen*.

Harmadszor. Az igékből csak egyedül az *atlan*, és *etlen* képzővel lehet efféle mellékneveket formálni, a' miről a' következők jegyzései nem lesznek szükségtelenek.

a) A' művelő igékből nagyon szokott e' formálás, mint *iratlan*, *veretlen*; de a' közép rendűeknél vigyázva kell vele élni, meghagyván még is a' régi szavaknak, mint *romlatlan*, *pi-rúlatlan* ősi jussokot. A' tehetős igék után lehetetlenséget jelent, mint *irhatatlan*, *tűrhetetlen*. A' *szüntelen*, és *untalan* szokottabbak; mint a' *szünetlen*, és *unatlan*.

b) A' rendhagyó igékből e' mellékszavak is rendhagyók, úgymint: *hi*, *hivatlan*, *ró*, *rovatlan*, *fű*, *fiúvattan*; *szó*, *szóvetlen*; *fő*, *fővetlen* vagy *fötelen*; *lő*, *lővetlen*; *nyő*, *nyővetlen*; *iszik*, *ivatlan*; *eszik*, *evetlen*, *étlen*, *ételen*; *hisz*, *hietlen*; *tesz*, *tételen*; *vész*, *vétellen*; *visz*, *vitellen*; *alkuszik*, *alkuvatlan*.

A'

A³ *vi*, *látzik*, és *metfz* igékből valók a' régulat követik: *viatlan*, *látzatlan*, *metfzetlen*. A' *megy* igéből *menetlen*.

Negyedfzer. Melléknevekből e' képző új mellékneveket nem formál. Az egynehány régihez tehát, mellyek már szokásban vannak, mint *tisztátalan*, *méltatlan*, újakat koholni erőltetett üdöttség volna.

9) Az *ú* és *ű* képző különös tulajdonságú mellékneveket formál, mint *órrú*, *fejű*, mellyek' elejébe valóságos mellékneveket kell tenni, hogy egész értelmek legyen, mint *nagy órrú*, *kis fejű*. Errenézve *fél* mellékneveknek lehet azokat nevezni. Tekints vissza a' 4dik számra. Mikor a' fő névnek végzése mássalhangzó, többes számában az *ok* vagy *ak* helyett tégy *ú* betűt, a' többiek helyett pedig *ű* betűt, mint *láb*, *lábak*; *lábű*; *kéz*, *kezek*, *kező*. Ezt kell cselekedni akkor is, mikor a' hangzóval végződő neveknek többes száma *ak* vagy *ek*, mint *ló*, *lovak*, *lovű*; *fő*, *fejek*, *fejű*. De ha a' többes száma csak *k*, ezt a' mélyhangúakban *jú*, a' többiekben pedig *jű* szótagra kell változtatni, mint *fa*, *fák*, *fájű*; *elme*, *elmék*, *elmējű*. A' régi *ú* és *ű* végzésű törvényes és szokott szavak között vannak gyökérszavak, mint *gyanű*, *lassű*, *sutű*, *tanű*, *enyű*, *betű*, *fenyű*, *fésű*, *csöptű*. Vannak tovább olyan melléknevek is, mellyek az előbb megmagyarázott *fél* melléknevek közé nem tartoznak, mint *domborű*, *gömbölyű*, *háborű*, *savanyű*, *gyönyörű*, *könyörű*, 's mellyeknek gyökereit, *dombor*, *gömböly*, *hábor*, *savany*, *gyönyör*, *könyör*, elég értelmeseknek tartom arra, hogy

fő nevek gyanánt lassankint, és nagy vigyázással életre hozathassanak. Vannak végtére imitt amott gyökérszavakból is *ú* vagy *ű* végzéssel fő nevek, mint *ágyú*, *faggyú*, talán *a' fagy* gyökérből, *hoffzú*, *poronyú*, *a' por* gyökérből, és *gyűrű*; de új hasonló szavakkal ezeket, és az előbbieneket megfzaporítani, sem nem szükséges, sem az érthetlenségnek vészedeleme miatt nem tanácsos. Hogy *e'* képzővel *fél* mellékneveket formálhatunk, azzal meg kell elégednünk.

10.) *A'* só és *ső*, valamint *a' van* és *ven* szóképző is, csak egynehány szót formálnak, úgymint: *alsó*, *felső*, *túlsó*, *innenső*, *utolsó*; *a'* másik pedig *negyven*, *ötven*, *hatvan*, *hetven*, *nyolczvan*, *kilenczven*.

26. §. *Mellyek a' neveknek két ágú, de homályos értelmű képzői?*

Felelet. *A'* neveknek két ágú, de homályos értelmű, és errevalónézve az új neveknek formálására majdnem egészen alkalmatlan képzői *a'* következők.

1.) Az *alom* és *elēm* szóképzővel találunk egynehány régi szót néma gyökerekből, mint *irgalom*, *fzerelēm*; egynehány igéből; mint *rágalom*, *jutalom*, *siralom*, *értelēm*, *engedelēm*, *védelēm*; egynehány fő névből, mint *kegyelēm*, *sérelēm*, *fejedelēm*; de melléknevekből és névpótolókból egyet sem, mert *rútalom* és *sokadalom* újabb szavak. E' mindössze kevés származékokban *a'* közbevetések is változnak: mert *fájdalom* *a'* *d* betűt, *diadalom*, és *laka-*
da-

adalom az ad, győzedelém pedig, jövedelém, és késedelém az ed szótagot, a' nyugodalom végétére, és a' birodalom az od szótagot veti közé; a' mi bizonyos jele annak, hogy az alom és elém képzőkkel való szóformálás még régente sem volt rendbe szedve. E' szóképzőnek értelme pedig olly homályos, hogy még a' régi példákbul sem lehet tökéletesen érteni. Ezeket, mivel már régen szokásban vannak, nyelvünkben fenntartani kötelességnek ítélem; de hasonló kötelességnek nézem egyfaismind e' régi, és minden Magyar előtt ösmeretes, és világos szavakat uraság, buzgóság, fáradság, fenyíték, gyűlés, gyülekezet, hosszasság, játéksza, fabrika, püspökség, szenvedés, foglalat, társaság, tellyes hatalom, uralkodás, palántakert, vagy faoskola, vagy nevelő ház és vígság, vagy vígaság vagy mulatság a' következő szörnyeteknek bitangló gázolásai ellen védelmezni: uradalom, buzgalom, fáradalom, fegyelem, gyűledelem, hosszalom, látodalom, művödelem, püspökségedelem, szenvedelem, tartalom, társadalom, tellyedelem, uralkodalom, veteményedelem, vigadalom. Bár maradtak volna örökre szülőiknek agykoponyáiban!

2.) Az *ár* és *ér* szótag feltalaltatik némelly gyökkérszavakban, mint *agár*, *madár*, *tányér*, *egér*, *kenyér*, *kövér*, *tenyér*; igen kevés származékban, mint idegensége miatt gyanús szóképző, mint *habár*, *bogár*, *búvár*, *kopár*, *tündér* a' d közbevetéssel, *fűzér*, melyeket a' szóformálásban követni nagy hiba volna. Az idegen nyelvekbül kölcsönözött nevek e' végzéssel legfámasabbak, mint *bodnár* vagy *bognár*, *pén-*

*tér, fullajtár, mészár, molnár, mozár, ol-
tár, polgár, kulcsár, zsoldár, császár; pallér,
gyömbér, pelengér, czéger, vinczellér,
kaszár, szamár. A' vásár talán a' vasnak
árulásából tamadt, mellynek, hihető, a' vásár-
nap is megfelel.*

3.) Az *ás* és *ész* felette kevés neveket for-
mál egykét néma gyökekből, mint *egész*, és
elevenből, mint *halász, juhász, lovász, egerész,
mehész, révész*, mellyek, ammint látni, mind
alacsony hivatalokat jelentenek. Ezekhez az
ügyész vagy *pörész* név által a' *prókátort*, vagy
szószóllót, kinek tisztsége nemes, sőt sokszor
felséges is, kár volt valóban lealázni, annyi-
val is inkább, mivel *ügyész* inkább a' *negotia-
tor* és *factor* deák neveknek felel meg, mint az
advocatus névnek, mivel *ügy* annyit tesz, mint
negotium.

4.) Az *ékony, ékény* némelly származékok-
ban hajlandóságot jelent, de vigyázva kell vele
élni. Értelmesek e' szóképzővel a' következen-
dők: *hajlékony*, vagy közbevetéssel *hajladé-
kony, romlékony* vagy *romladékony, gyúra-
dékony, gyüladékony, olvadékony, alufzedékony,
feledékény, érzékény, esékény, termékeny,
töredékény* ed közbevetéssel, *kérkedékény, ne-
vedékény* a' *v*, és *ed* közbevetésekkel.

5.) A' *nok* képzőnek nincsen párja, 's az
országoknak fő hivatalyait jelenti, mint *tálnok,
pohárnok, tárnok*; más szavakban e' szótag
csupa végzés, és bizonyos értelem nélkül szüköl-
ködik, mint *putnok, csónok, álnok, bajnok,*
ko-

komornok, udvarnok. A' szónok valaha, mikor az egyik fejedelem a' másikhoz szófzöllőket, avagy orátorokat küldött, az országnak nagyobb tisztségviselői közé tartozhatott.

27. §. *Mellyek a' neveknek két ágú, és minden értele:n nélkül szükölködő puszta végzései?*

Felelet. A' neveknek két ágú, és minden értelem nélkül szükölködő puszta végzései ezek: *a, e*, mint *csuda, görbe*; *ád, éd*, mint *galád, beszéd*; *ág, ég*, mint *világ, vendég*; *ak, ek*, mint *szulak, fenék*; *ál, él*, mint *kanál, levél*; *ály, ély*, mint *homály, fekély*; *án, én*, mint *tallán, tehén*; *ány, ény*, mint *bálvány, erszény*. Lásd ezekről bővebben az Analyticának I. Részét a' 100. és köv. old. Az ilyen puszta végzésekkel új szavakat koholni, annyit tesz valóban, mint az emberi nyelveknek szonyomozásában, és kivált filozofiájában való sültt járatlanságot elárulni.

28. §. *Mellyek a' neveknek három, és ötdgú, 's világos értelmű képzői?*

Felelet. A' neveknek három ágú képzők csak egy van, az *ott, ét, őtt* tudni illik, melly a' múltt üdöbéli részesülőköt formállya, mint *vágott, égött, törött*. Ezek helyett sokszor csak *tt* találtatik, mint *vártt, verlt, szott*. Az öt ágú, 's világos értelmű névképzők pedig a' következők.

- 1) Az *ocska, észke, őcske, acska, ecske,*
G 2 a'

a' hangzók után pedig csak *cska*, vagy *cske*, kisebbítő neveket formál, mint *partocska*, *férgecske*, *töröcske*, *házacska*, *méhecske*, *fűcska*, *csibécske*. Ezenn kívül van még egy másik képző is, mely kisebbítő neveket formál, és csak két ágú, úgymint *ka* és *ke*; de az egy szótagból álló nevekhez soha sem függesztetik. Mikor az öt ágúval kell élnünk, legbizonyosabb, hogyha a' többes számnak *k* betűje helyett a' mélyhangúakban a' *cska* szótagot, a' többiekben pedig a' *cske* szótagot, tesszük, mint *ház*, *házak*, *házacska*, *férég*, *férgék*, *férgecske*. A' *ka*, vagy *ke* a' hangrendnek a' 10. §ban előadott regulái szerint, csak az egyes számú nevező esethez ragasztatik, mint *angyalka*, *embérke*. Mikor keilyen az öt ágúval, és mikor ellenben a' két ágúval élnünk, a' következő regulák meghatározzák, úgy mint: a) A' két vagy több szótagból álló neveknek *b*, *d*, *f*, *m*, *p*, *t*, *ty*, *v* végzései mind a' két szóképzőt egyaránt elfogadgyák, mint *darabka*, vagy *darabocska*, *ebédke* vagy *ebédecské*. b) Ugyanazoknak *cz*, *cs*, *gy*, *l*, *ly*, *n*, *ny*, *r*, *s*, *sz*, *z*, *zf* végzései jobban szeretik a' *ka*, *ke* szóképzőt, mint *számárka*, *vadászka*. c) A' *g* és *k* végzés ellenben a' *ka*, *ke* szóképzőtől irtódnak, mint *utrágocska*, *árnyékoeska*, nem pedig *utrágka*, *árnyékka*.

2) Az *od*, *éd*, *öd*, *ad*, *ed* őfztó számokat formál, mint *eggyed*, *ketted*, melyekkel mindazáltal csak a' tízesek, százások, és ezeresek után élünk, mint *tízeggyed rész*, *húszonketted rész*; mert az *egységet* a' *fél* névvel őfztjuk fel, a' *kettyöt* pedig a' *másod* névvel, mint *másod magával volt ott*. A' többiekkel, mint
har.

harmad, negyed, ötöd 's a' t. mindenütt élünk. Ezen ösztó számokhoz ik ragasztatván, a rendszámok támadnak, mint harmadik, negyedik 's a' t. Az egységnél az első szóval, a' ket-tőnél pedig a' második szóval élünk.

3.) Az *os, és, ös, as, es, és a'* hangzók után *s*, többnyire olly mellékneveket formálnak, mellyek tulajdonságokat jelentenek. Hogy formálásokban ne hibázzunk, legjobb ha azoknak többes számában *a' k* helyett *s* betűt teszünk, mint *asztal, asztalok, asztalos; láb, lábak, lábas; kéz, kezek, kezes 's a' t.* Az ilyen mellékneveket csak fő nevekből, más melléknevekből, és jelenvaló üdöbéli részesülökből lehet formálni, mint *mézes, sárgás, szürös.* A' nemzeteknek és a' polgári rendeknek neveiből olly melléknevek támadnak, mellyek valamely felvett idegen szokást jelentenek, mint *francziás, németes, katonás, parasztos.* A' sarkszámokból ilyenek támadnak: *eggyes, ket-tős, hármas, húszas 's a' t.* Az *s* képzővel formált melléknevekkel számtalanfzor fő nevek gyanánt is élünk, mint *ágas, fogas, üvegös; fazékas, jegyes, botos, nyergös, ürmös, adós.*

29. §. *Melleyek a' neveknek öt ágú, és minden értelem nélkül szükölködő puszta végzései?*

Felelet. A' neveknek öt ágú és minden értelem nélkül szükölködő végzései ezek: *g*, mint *dolog, férég, üszög, harag, beteg; k*, mint: *átok, remék, örök, csutak, ének; l*, mint *fátyol, kéczél, ököl, kancsal, kebel; ly*, mint *fo-*

fogoly, tengely, bögöly, tavaly, kesely; m, mint *barom, selyem, köröm, balsam, érdem,* *n,* mint *haszon, sztyén, ösztön, szappan, eleven; ny,* mint *affzony, keskeny, börtöny, arany, föveny; r,* mint *sógor, csupor, kender, csömör, agyar, fegyver; sz,* mint *gonosz, tavasz, rekesz.* Ezekkel lehetetlen egyéb szavakat koholni, hanem csak érthetetleneket, ammint az *Analytic. I. Rész. a' 110. és köv. old.* bővebben megmutattam. Ide tartozik ama' jegyzés, hogy nyelvünknek ifjú korából *al* és *el* végzéssel egynehány rendhagyó igéből formált olly értelmű fő nevek maradtak reánk, a' minőt a' rendkövető igeknek az *ás, és, vagy az at, et* ad. Ezek a' következők: *hi, hivatal; vi, viadal; lessz, létel,* melly helyett jobb a' *lét; eszik, étel, vagy eledel; iszik, ital; hisz, hitel; visz, vitel; jó, jövetel; megy, ménétel; tesz, tétel vagy tétel; vész, vétel vagy vétel.* Felette kártékony gondatlanság volt tehát mind azoké, kik *al* és *el* végzéssel a' rendkövető igékből, mint *hozatal* a' *hozás* helyett, mind azoké, kik e' rendhagyókból *at, et* képzővel koholtak hasonló értelmű fő neveket, mint *jövet, a' jövetel* helyett.

IV. S z a k a f z.

A' többes számnak formálásárúl a' nevekben.

30. §. *Minémű regulák szerint kell az ollyan neveknek többes számát formálni, melyek mássalhangzóval végződnek?*

Felelet. Az ollyan neveknek többes számát, mel-

mellyek mássalhangzóval végződnek, a' következendő regulák fzerint kell formálni.

Első Regula. Mikor a' névnek utólsó szótagjában a, o, vagy u hangzó van, mint *tag*, *orvos*, *kakuk*, akkor a' többes szám *ok* képzővel formáltatik, mint *tagok*, *orvosok*, *kakukok*. Mikor az utólsó szótagban ö vagy ú van, akkor a' többes számnak képzője *ök*, mint *török*, *törökök*, *füst*, *füstök*. Mikor pedig az utólsó szótagban e vagy ë van, akkor a' többes szám *ék* képzővel formáltatik, mint *felleg*, *fellegék*, *embër*, *embërek*.

Második Regula. Mikor a' névnek utólsó szótagjában é, vagy i van, a' többes számnak formálása kétféle, úgymint

a) Az eggyeggy szótagból álló nevekben a' többes szám *ék*, mint *pinty*, *pintyék*, *pih*, *pihek*, *bel*, *belék*, *kém*, *kémék*, *sztn*, *sztnék*.

Rivétel. Csak a' következők kívánnak a' többes számban *ok* képzőt: *csik*, *csikok*, *czél*, *czélok*, *gyik*, *gyikok*, *gyilk*, *gyilkok*, *htn*, *htnok*, *sik*, *sikok*, *stp*, *stpok*, *str*, *strok*, *zsr*, *zsirok*.

b) De mikor az ilyen név két vagy több szótagból áll, akkor az utólsó szótag előtt állónak hangzójára kell vigyázni, és ha ez mélyhangú, akkor a' többes számnak képzője *ok*, egyébkép pedig *ék*. Ha az utólsó előtt álló szótagban is é, vagy i hangzó volna, akkor az első szótagra kellene erre nézve vigyázni. Így e' szónak *hasíték* többes száma *hasítékok*, mivel a' két utólsó éles hangú szótagok előtt *iték* a' mélyhang.

hangú *ha* áll. Az ellenkező okból *e'* szónak *fenyíttek* többes száma *fenyítékék*.

Kivétel. E' regula alá nem tartoznak az ölfvetett szavak, mert ezekben az utóbbik megtartya ugyanazon többes számát, melly neki az ölfvetevésenn kívül tulajdonítatik. Így mivel *e'* szónak *szék* többes száma *székék*, *e'* szónak is *karaszék* többes száma csak *karaszékék*, és nem *karaszékok*.

31. §. *Vannak nevek, mellyek a' többes számnak formálásában az imént előadott regulától eltávoznak.*

Felelet. Vannak igen is. Némelleyek közülök *a'* többes számnak szokott képzőit, az *ok*, *ök*, *ők* szótagokat megtartják ugyan, de magokban egy szótaggal rövidebbek lesznek. Némelleyek ellenben az *ok* helyett *ak* képzőt, az *ök* helyett pedig *ek* képzőt kívánnak, és ezek négyfélék, ugymint az *alom* és *elém* képzővel végződők, mellyek egyszersmind megkurtúlnak; azután *a'* hasonlító nevek, és *a'* múltt üdöbéli részesülők, mellyek csak *a'* könnyebb kimondásnak okáért kívánnak *ak* és *ek* képzést; tovább az olyan nevek, mellyek az elvetett vonást az *ak* és *ek* képzővel minteggy kipótollyák; végtére pedig azok, mellyeknek *a'* többes számban csak *a'* közönséges szokás ad *ak* vagy *ek* képzőt.

32. §. *Melleyek ama' nevek, melleyek az ok, ök, ők képzést megtartják, de egy szótaggal rövidebbek lesznek?*

Fe-

Felelet. Ama' neveknek felekezete, melyek az *ok, ek, ök* képzést megtartják ugyan a' többes számban, de egy szótaggal rövidebbek lesznek, az eggyes számnak utolsó szótagjából az *o, ö, vagy é* hangzót elvetik. Így e' neveknek *akol, gödör, berék* többes számai ezek *aklok, gödrök, berék.* Ha az említett hangzót el nem vetnék, többes számaik ezek volnának *akolok, gödörök, berékek,* melyek tellyességgel szokatlanok. Az ilyen neveket mondjuk rövidségnek okáért *középkurtítóknak.* E' felekezet az egész nyelvben csak a' következő nevekből áll.

Először a' mely hangúak közül.

Akol.	Dolog.	Koboz.	Szatyor
Alom.	Fodor.	Korom.	Szirom.
Alom.	Fogoly.	Lator.	Szitok.
Arok.	Gyalom.	Majom.	Szulok.
Átok.	Gyomor.	Malom.	Szurok.
Bagoly.	Halom.	Marok.	Titok.
Balom.	Hafzon.	Mocsk.	Torok.
Barom.	Horog.	Murok.	Torony.
Bokor.	Horony.	Orom.	Tulok.
Csupor.	Hurok.	Pokol.	Váfzon.
Czimbalom.	Járom.	Sólyom.	
Czirom.	Kapocs.	Sulyok.	
Czukur.	Kapor.	Sulyom.	

Másodszor a' középhangúak közül.

Bürök.	Gödör.	Köröm.	Ökör.	Üröm.
Csübör.	Köböl.	Öböl.	Tücsök.	Vödör.
Göboly.	Kölyök.	Ököl.	Tükör.	

Harmadszor a' magoshangúak közül.

Berek.	Étek.	Petrezselém.	Péczek.	Szemérem.
Eczet.	Férég.	Kérég.	Retek.	Tegez.
Eper.	Fészék.	Mérég.	Selyem.	Telek.
Erek.	Kebel.	Nyerég.	Szedér.	Véték.

Ide

Ide tartoznak még ezek is, noha új különös. ségeik vannak a' rendhagyásban: *lélek, lelkek; tehér, terhek; vehem, vemhek.*

33. §. *Mikép formáltatik a' többes szám az alom és elem végzésű, a' hasonló, és a' részesülő nevekben?*

Felelet. Az *alom* és *elem* képzők a' többes számban imígy kurtúlnak meg: *almak* és *elmek*, mint *hatalom, hatalmak, kégyelem, kégyelmek.* Kurtítás nélkül, és *ok ek* képzővel e' többes számok, úgymint *hatalomok* és *kégyelmek* tellyességgel szokatlanok. A' hasonló nevekben a' *bb*, vagy *sb* után, valamint a' múltt üdöbéli részesülőkben a' *tt* után az *ak*, és *ek* tellyesebben hangzanak, mint az *ok* és *ek*, vagy legalább szokottabbak, mint; *jobb, jobbak, szép, szébbek, hatalmasb, hatalmasbak, trott, trottak, törött, töröttek, égetett, égetettek, vertt, verttek.*

34. §. *Mellyek ama' nevek, mellyek a' vonást a' többes számban elvetik?*

Felelet. Ama' nevek, mellyek a' többes számban a' vonást elvetik, és ezt az *ak*, és *ek* képzővel szinte kipótolni látszanak, mint *agár, agarak, egér, egerek*, nem pedig *agárok, egérek*, mellyek tellyességgel szokatlanok, mind öszve csak a' következendők.

A' melyhangúak közül:

Agár.	Kanál.	Madár.	Pohár.	Szamar.
Bogár.	Kosár.	Mozfár.	Rúd.	Úr.
Fonál.	Lúd.	Nyár.	Sár.	

Az

Az éleshangúak közül.

Cserép.	gennyed-	Jég.	Levél.	Szél.
Dél.	séget tesz.	Kényér.	Mész.	Szén.
Dér.	Fél.	Kerek.	Nehéz.	Tehén.
Ég.	Fenek.	Kevés.	Név.	Tél.
Eger.	Födél.	Kéz.	Réz.	Tenyér.
Er.	Geréb.	Kötél.	Seléb.	Veréb.
Esz.	Gyökér.	Közép.	Sükér.	Víz.
Év, mikor	Hét.	Légy.	Szekér.	

Ide tartoznának még a' *hév*, és *lév* nevek is, ha a' *hő* és *lé* helyett helyteleneknek nem tudnám. *Szél*, mikor határt tesz, a' regulát követi, valamint *év* is, mikor esztendő-t jelent: *szélék*, *évék*. E' két szó *dérék* és *fazék* az é betűt középső *é* hangzóra változtatták, és a' mélyhangúakat követik: *dérékak*, *fazékek*.

Az éleshangúak közül az *egyéb* szó is az *é* betűt középső *é* hangzóra változtatták: *egyébek*.

A' középhangúak közül az *eggy tűz* tartozik e' felekezethez, *tűzek*. A' *sűv* is idevaló volna, ha helyette a' *sü* helyesebb szó nem volna.

35. §. Mellyik neveknek ad a' közönséges szokás a' többes számban *ak*, és *ek* képzőt?

Felelet. Ama' nevek, mellyeknek a' közönséges szokás a' többes számban *ak* vagy *ek* képzőt ad az *ok*, *ök* és *ék* helyett, mind öszve a' következők.

A' mély hangúak közül.

Ág.	Ágy.	Áll.	Bog.	Gally.	Haj.
Ágy.	Áj.	Ár.	Fal.	Had.	Hái,
					Hal,

Hal.	Kút.	Máj.	Roffz.	Tág.	Vágy.
Has.	Láb.	Nád.	Rút.	Tál.	Vaj.
Hát.	Lágy.	Nyáj.	Sark.	Talp.	Váll.
Ház.	Lud.	Nyak.	Száj.	Tárgy.	Var.
Hold.	Lug.	Nyál.	Szál.	Toll.	Vár.
Hoffz.	Lucz vagy	Nyúl.	Szár.	Uj.	Vas.
Igaz.	luz.	Öly.	Szarny.	Ut.	
Kád.	Lyuk.	Orj.	Szarv.	Vad.	

Ide tartoznának még *ally*, de ennél az *al* szó helyesebb, melly a' regulát követi; azután a' *hár* az *ár* helyett, mikor vízözönt tesz, a' *kony*, mellyből a' *konyúl* ige származik, az *aj*, melly hasitékot tesz, 's mellyből *ajak* származott, a' *mál*, avvagy varrott, vagy himezett virág, a' *sarny*, és *varny* a' szokottabb *sarnyú* és *varnyú* helyett, és a' *szomj*, a' *szomjúság* helyett; de ezek szokatlan nevek.

A' középhangúak közül.

Bölcs.	Könyv.	Rügy.	Tölgy.
Csöpp.	Ol.	Sül.	Ügy.
Föld.	Ölyv.	Süly.	Ürügy.
Fül.	Örv.	Szög.	Zöld.
Füz.	Ofz.	Szűgy.	
Hölgy.	Ov.	Szök.	
Köny.	Oz.	Szüz.	

Ide tartoznának még a' *csöv* a' helyesebb *eső* helyett; azután *körny*, *szörny* a' szokottabb *környék*, és *szörnyet* helyett.

A' magoshangúak közül.

Begy.	Jegy.	Melly.	Senny.
Eb.	Jel.	Möny.	Szém.
Eggy.	Kedv.	Mönyy.	Szenney.
Enyv.	Kégy.	Nedv.	Tej.
Erny.	Keserv.	Nyel.	Vers.
Hégy.	Méggy.	Nyelv.	
Hely.	Melly.	Nyers.	

Az élehangúak közül ak képzőt kívánnak.

Dű.	Híg.	lh.	Ip.	Szűj.	Víg
Híd.	kj.	ln.	Nyil.	Szil.	Vfd.

Ellenben ek képzőt ezek.

Egész.	Kék.	Nép.	Íz.
Éj.	Kézf.	Rév.	Iz.
Ép.	Két.	Szép.	Illy.
Ev, esztendő	Lép.	Vég.	Nyír.
helyette	Méh.	Vén.	Rövid.
Férj.	Mély.	Vélg.	Szív.
Kéj.	Méz.	Friss.	

Ide tartozna még *ék*, mikor *szépséget* tesz, ammint az *ékes* szóból látni. De az *ék* szónak, mikor hasító szerszámot tesz, többes száma *ékék*, ammint az *ékéz* ige mutattya. A' *mtv* is ide tartozna, ha helyette *mtű* helyesebb nem volna.

E' rideg nevekhez kell még csatolnunk az *os* és *ös* végzésű melléknéveket, mint *világos*, *némés*, mellyeknek a' tellyesebb hangzás miatt *ak* és *ek* képzőt adunk: *világosak*, *némések*. nem pedig *világosok*, *némések*. De az *ös* végzés után az *ek* képzőt a' tiszta Magyar nem szereti: *bűnösök*, *füstösök*, nem pedig *bűnösök*, *füstösök*.

36. §. *Mikép formáltatik a' többes szám a' hangzóval végződő nevekben?*

Felelet. A' hangzóval végződő nevekben a' többes szám az eggy *k* betűvel formáltatik, kivéven hogy az *a*, és *e* végzés eggyfzersmind vonással is megélesítettik, mint *alma*, *almák*, *mégye*, *mégyek*, *bimbó*, *bimbók*, *kapu*, *kapuk*.

De

De azonnkivül, hogy az *i* és *e* végzések némelly kivételeket szenvednek, az *o*, *ö*, *ú*, *ü* végzésű nevek között egynehány rendhagyók is vannak.

37. §. *Minémű kivételek alá vannak vetve az i és e végzések?*

Felelet. Az *i*, és *e* végzések a' regulátul következendőképen távoznak.

1) Az *i* és *nyi* szóképzők, melyekről a' 22. §ban a' 3dik és a' 6ik számok alatt szóilottunk, ha előttök mélyhangú szótag áll, *ak* képzőt kívánnak; egyéhkép pedig *ek* képzőt, mint *Budai*, *Budaiak*, *égi*, *égiek*, *három lábnyi*, *három lábnyiak*, *két ölnyi*, *két ölnyiek*. A' *béli* és *évi* (23. §.) szüntelen *ek* képzőt kívánnak, mint *akkorbéliek*, *harmadéviék*. A' *fi*, *hi*, és *di* szavaknak többes száma *fiak*, *hiak*, *diak*. Mikor *fi*, mint képző, a' familiák' neve után áll, a' regulát követi, mint *Pálfiak*, *Péterfiekek*; a' többi származékokban mindég *ak* képzőt kíván, mint *férjfiak*, *egérfiak*. (23. §. a' 4. szám alatt.)

2) A' gyökérbetűnek é többes száma e' névben *lé*, *levekek*. A' kik *nő* helyett *né* szóval, és *haj* helyett *hé* névvel szeretnek élni, ezeknek ilyen többes számot adnak *nék* vagy *nejek*, és *hékek*. A' *né*, mint képző, az eggy *k* betűvel mindenkor megelégszik. Az *e* végzésnek, mikor szóképző, és birtokot jelent, nincs többes száma, mint e' *házak* a' *bíróé*; és ha a' birtokosok többben vannak, e' *ház*, vagy e' *házak* a' *bíróké*; mikor pedig familiát jelent, az eggy *k* betűvel megelégszik, mint *Pálfiék*, *Péterfiék*. (22. §. az 1. szám alatt.)

38. §.

38. §. *Micsoda rendhagyók vannak a' többes számra nézve az ó és ő végzésű nevek között?*

Felelet. Az ó és ő végzésű nevek között a' többes számra nézve a' rendet külömbféleképen ezek hagyják el.

a) A' mélyhangúak között: *hó, havak*; *jó, mikor fő név, javak*, mikor pedig melléknév, *jók*; *ló, lovak*; *ó, avak*, vagy *ók*; *só, savak*; *szó, szavak* vagy *szók*; *tó, tavak* vagy *tók*.

b) A' középhangúak között *bő, bővek*; *cső, csövek*; *kő, kövek* vonás nélkül; *tő, tövek*, *hő* mikor fő név, *hevek*, mint melléknév, pedig *hók*.

c) A' három következendő j közbevetést kíván: *fő*, mikor fő név, *fejek*, mikor pedig melléknév, *fők*; *nő, nejek* vagy *nők*; *vő, vejek* vagy *vők*.

Ezek és a' következendők reánk nyelvünknek gyermekkorából maradtak.

39. §. *Micsoda' rendhagyók vannak a' többes számra nézve az ú és ü végzésű nevek között?*

Felelet. Az ú és ü végzésű nevek között a' többes számra nézve a' következendő rendhagyók találhatnak.

a) Az *ú* és *ü* képző mindenkor *ak* vagy *ek*

ek többes számot kíván, mint *nagy hatalmú, nagy hatalmúak, felfzémű, felfzéműek*.

b) Az *ú* végzést elvetvén, *a'* többes számot *ak* végzéssel formállyák *a'* következendők, de úgy, hogy *a'* regula szerint való többest sem utállják: *hornyú* (némellyeknél *borjú*), *bornyak*, vagy *bornyúk*; *faggyú*, *faggyak* vagy *faggyúk*; *fattyú*, *fattyak* vagy *fattyúk*; *fiú*, *fiak* vagy *fiúk*; *gyapjú*, *gyapjak* vagy *gyapjúk*; *hiú*, *hiak* vagy *hiúk*; *hosszú*, *hosszak*, *hossziúk*, vagy *hosszúk*; *ifjú*, mikor fő név, *ifiak*, mikor pedig melléknév, *ifjúk*; *sarynú* (*sarjú*) *sarnyak* vagy *sarnyúk*; *szomjú*, *szomjak*, *szomjiúk* vagy *szomjúk*; *tollú*, *tollak* vagy *tollúk*; *varnyú* (*varjú*) *varnyak*, vagy *varnyúk*.

c) Az *ú* és *ű* végzést elvetvén, *v* közbevetést, és *ak*, *ek* képzőt kívánnak, noha egyébkép *a'* törvényes többessel is megelégszenek, *a'* következendők: *daru*, *darvak* vagy *daruk*, *falú*, *falvak* vagy *faluk*; *hamu*, *hamvak* vagy *hamuk*; *odú* vagy *űdű*, *odvak*, *odűak*, vagy *odúk*; *enyű*, *enyvek*, vagy *enyűk*; *tetyű*, (*te-tű*), *tetyvek* vagy *tetyűk*; *fenyű*, *fenyvek*, vagy *fenyűk*.

d) Egynehány az *ű*, vagy *ű* végzést megtartván, *v* közbevetőt, és zárt hangú *ek* képzőt kíván, úgymint *bű*, *bűvek*; *fű*, *fűvek* vagy röviden *fűvek*; *hű*, *hűvek*; *hű*, *hűvek*; *mű*, *művek* vagy *művek*; *nyű*, *nyűvek*; *sű*, *sűvek*; *szű*, *szűvek*, némellyeknél *szűvek*.

Jegyzések. E' negyedik Szakaszban többféle dolgok akadnak elő, melyekről *a'* Tanító Urakkal bővebben kell értekezniem.

1.) Hogy a Magyar nyelvnek tanításában a Deák Grammaticának rendjét némelykor nem lehet, némelykor pedig nem tanácsos pontosabban megtartani, már az imént előadott negyedik Szakalzból is nyilván kiteszik. A többes számnak nevező esete a Magyar Filológiában oly fontos, hogy attúl majdnem valamennyi Szóformálástokot függni kiki könnyen átlátta, a ki a bizonyos ismeret tudományában valamivel járatosabb. De még a tanuló ifjúságnak is kimondhatatlanul nagyobb könnyebbségére válik, ha előre a többes számnak formálásával a bizonyosan meghatározott regulákból jól megismerkedvén, azután a névragasztásnak (*declinációnak*) egész modját négy rövid példából megtanúlhatta; minísem ha a többes számnak formálását a Deák rendnek kedvéért, emulativán, többféle példájával kell közködni, a minők ezek: *fa, szarvas, szó, tábor, nalom, daru, ut, úrfi nyíl, málé, fazék, menté, ten, tehén, fejed'lem, ember, sziv, gyűrű, ököl, szüs*; melyek többnyire rendhagyó nevek lévén, közönséges példák gyanánt nem is szolgálhatnak, e mellett pedig minden előző esetnek meghatározására még is elégtelenek, és így alkalmatlanok is arra, hogy a tanulónak fejében bizonyos idéarendet szülessen. Míhelyt a Tanuló a többes számot formálni tudja, vagy azt legalább a negyedik Szakalzból könnyen kikeresheti, a névragasztást játszva megtanúlhatta, ammint az ötödik Szakalzból azonnal megláttuk.

2.) Már csak ez is elegendő okot adott volna nekem arra, hogy a többesnek nevező esetét pontosabban meghatározzam. De azonkívül szívemenn feküdt a nyelvnek *egyformasága és érzékenysége* is, melly szép és elkerülhetetlenül szükséges tulajdonságokat képtelenül megzavarják, s végtére egészen megrontják amaz Írók, kik, ammint ezekben jut, már az *ők* helyett *ak* képzőt írnak, vagy viszonttag; már meg *ők* helyett *ek* képzőt, és viszonttag; azután pedig az olyan hangeggyeztető Költők, kik az *é* és *e* hangzók között különbséget nem tesznek. Lásd a 3 § után a Jegyzést. Tudom én, hogy az Erdélyiek az *ak* és *ek*, a Dunamellékiek pedig az *ok* és *ök* végzést szeretik; de azt is tudom, hogy sem amazoknak, sem ezeknek tévovázó szokásait oly bizonyos rendbe szedni nem lehet, hogy meghatározott, és minden esetre szolgáló reguláknak nézhessük; valamint azt is önnkint megvallom, hogy a Tiszamellékiek, noha amazok között a közép úton járnak, a tökéletes rendtől még is több ízben eltávoznak. Ezen esetben tehát egy régibb Erdélyi tudós férfit, Páriz Pápaít, választottam közbenjárónak, és azt tettem törvényemnek, hogy a mely szavaknak a betűt ad, azoknak én is *ak* többest adok,

MAGYAR NYELVTUD.

H

mint

mint *nyáj*, *nyájas*, és nem *nyájos*, tehát a' többesben is *nyájak*, és nem *nyájok*; a' mellyeknek *ő* *o* hangzót ad, azoknak én is *ok* többest adok, mint *zafir*; *zafiros*, *zafir* *roz*, *zafirok*; a' mellyeknek *ő* *ö* betűt ad, azoknak én *ök* képzőt adok, mint *ökrök*, *ökröcske*, *ökrök*, és nem *ökrek*; a' mellyeknek *ő* zárt *e* hangzót ad, azoknak én is zárt *ek* többest adok, mint *tűz*, *tűzecske*, *tűzell*, *tűzes*, *tűzek* és nem *tűzők*. Így támadtak a' többesről, nem kis munkával, nem gondolom, vagy kényelem szerint, hanem hosszas nyomozás után, a' negyedik Szakaszban előadott regulák.

3.) A' Szónyomozásban való járatlanságból támadt valóban az is, hogy az Írók észre nem vévén a' közbevetések, és a' gyökérbetűk között való különbséget, a' *bő*, *cső*, *hő*, *fő*, *bű*, *enyű*, *hű*, *hü*, *mű*, *nyű*, *sű*, *szű* törzsfőkös Magyar nevek helyett ezekkel kezdetek élni: *böv*, *csöv*, *höv*, *fej*, *bűv*, *enyv*, *hűv*, *hüv*, *müv*, *nyüv*, *szüv*, *süv*, hozzájok ragasztván gyökérbetű gyanánt a' *v* közbevetést. Egynehányat közülök az idegen nemzetekkel való vegyülés imígy változtatott meg: *bév*, *csév*, *hév*, *hív*, *mív*, *nyív*, *sív*, *szív*. A' *hív* és *szív*, sőt még a' *mív* és *nyív* is, mivel többször előkerülnek, olly közönségesek lettek, hogy allig mer az ember velek nem élni. Illy izokott már a' *hívés*; vagy röviden a' *hives* is, a' tisztább és kellemetesebb hangú *hűs* vagy *hűvös* helyett. Illyen hiba történt a' *hi* és *szí* igéknél is, mellyek helyett némelleyek a' hibás *hív* és *szív* szavakkal élnek, mivel a' *hi* és *szí* igék némelleykor *v* közbevetést kívánnak, mint *hívom*, *szívom*.

V. S z a k a f z.

A' névragasztásról.

40. §. Mit értünk a' névragasztás által?

Felelet. Névragasztásnak nevezzük azt, mikor a' névhez bizonyos szótagokat ragasztunk, mellyek értelmét különbféleképen meghatározzák. Így mikor e' névhez *úr* e' szótagokat függesztjük *nak*, *at*, *túl*, és így állunk *úrnak*, *urat*, *úrtúl*, a' fő névnek *úr* más más értelmet adunk. Az illyen szótagokat a' Szónyomozás

nev-

névragasztékoknak nevezi, mellyek a' Magyarban általlyában kétfélék: mert egynehány közüllök, úgymint a' *birtokos*, melly egyfzersmind tulajdonító is, *nak*, *nek*, azután a' *szenvetőt*, *ét*, *öt*, *at*, *et*, és a' *fosztó túl*, *túl*, vagy *tól*, *től*; valamint szinte a' *nevező* és *hívó* esetek is, amaz úgy nevezett egyenetlen és egyenes eseteknek felelnek meg, mellyek Európának *napnyugoti* nyelveiben a' névhajlítást, avvagy a' declinációt végzik. A' többi Magyar ragasztékok az Európai nyelvekben előkerülő névhatározókat, avvagy *praepositiókat* fejezik ki. Itt csak az előbeniek adatnak elő.

41. §. *Mire kell a' névragasztásban különösen vigyázni?*

Felelet. A' névragasztásban a' következő dolgokra kell különösen vigyázni.

a) Mára a' név mindenkor ragaszték nélkül áll, mikor azzal valakit vagy valamit csak meg akarunk nevezni, mint *Péter*, *az Ország*. Ragaszték nélkül áll akkor is, mikor azzal valakit vagy valamit megfzöllitunk, mint *Péter! Ország!* E' két esetet a' Magyar Szönyomozás *nevező*, és *hívó*, vagy *szöllítő* eseteknek nevezi. Mikor valamelly dolognak birtokossát kell megneveznünk, nevéhez *nak*, vagy *nek* szótagot ragasztunk, mint a' *Királynak felsége*, *az Istennek hatalma*, hol a' *Király*, és az *Isten* nevekhez *nak* és *nek* ragasztatik. Mikor tovább valakinek, vagy valaminek valamit tulajdonítunk, akkor neveikhez megmeg *nak*, vagy *nek* szótagot teszünk, mint *add meg a' Császárnak*, a'

mi a' Császáré, az Istennek pedig, a' mi az Istené. Mikor a' tárgyat kell megneveznünk, melly valamit fzenved, nevéhez *t* betűt ragasztunk vagy magányosan, vagy elejébe még egy hangzót téven, mint *fzeresd az Istent, és embertársodot*, hol az *Isten* szó után *t*, az *embertársod* után pedig *ot* áll. Mikor végtére valamitül, vagy valamitül valamit elveszünk, neveikhez *tül*, vagy *tül*, vagy az Erdélyi szőejtés szerint *tól*, *tol* szótagot ragasztunk, mint *az atyámtül hallottam, nem a' nénemtül*, hol az *atyám*, és *nénem* nevek után *tül* és *tül* áll.

b) A' birtokos és tulajdonító ragaszték *nak*, *nek*, valamint a' fosztó is *tül*, *tül*, két ágú, a' fzenvedő pedig öt ágú, mert azonkívül, hogy a' *t* betű magányosan is szolgál, a' hangzókat ímígy változtattya: *ot*, *ët*, *öt*, *at*, *et*. Mikor több tárgyúl van a' szó, akkor a' neveknek, a' negyedik Szakaszban előadott regulák szerint, olly képzőt kell adni, melly a' többes számot jelenti, mint *ország, felleg, országok, fellegek*; azután pedig a' nevekhez úgy ragasztjuk a' *nak*, *nek*, *tül*, *tül*, a' fzenvedő ragasztékbul pedig csak az *ot*, *et*, *öt* végzéseket, mint az egyes számú nevekhez: *országoknak, fellegeknek, országoktül, fellegektül, országokat, fellegeket*. A' fzenvedő ragaszték tehát a' többes számban csak három ágú. Mikor kellyen pedig a' *nak*, *tül*, *ot*, *at* ragasztékokkal élni, mikor ellenben a' *nek*, *tül*, *ët*, *öt*, *et* ragasztékokkal, azt a' hangrendnek a' 10. §-ban előadott regulái határozzák meg, mellyeknek hatalma nem csak valamennyi szóképzőre, hanem a' ragasztékokra is kiterjed.

42. §. Mit kell a' névmutató szócskáról a' névragasztásban tudnunk?

Felelet. A' névmutató szócška, avvagy articulus a' Magyarban háromféle, úgymint *az*, *ez*, és *eggy*. A' két első helyett, mikor a' szó mássalhangzóval kezdődik, *a'* vagy *e'* mondatik, elvetvén a' *z* betűt, és a' fő névnek első mássalhangzóját a' kimondásban megduplázván; mert *e'* nevet a' *ló* valóban úgy kell kimondani, mintha így volna írva *alló*. E' duplázásnak, és így az elvetett *z* betű' kipotolásának is jele a' hiányjel, melly nélkül az *a*, vagy *e* névmutatót soha sem kell írni. Az egységnek névmutatója *eggy* a' többes számban nem szolgálhat, és ilyenkor a' nev minden névmutató nélkül marad, mint *eggy ember*, a' többes számban *emberek*. A' többi névmutató, úgymint *az*, *a'* *ez*, *e'* mind az egyes, mind a' többes számban minden változás nélkül marad, valamint az *eggy* névmutató is az egyes számban. A' *hívó* eset névmutatót nem szenved maga előtt.

43. §. Hányféle névragasztás van a' Magyarban?

Felelet. Mivel némelly nevek mássalhangzóval végződnek, némellyek pedig hangzóval, már erre nézve is kétféle a' névragasztás. Mivel tovább mind a' két felekezetben vannak mélyhangú nevek, ezek is elválnak a' névragasztásra nézve a' többiektől. Így hát mind öszve négyféle névragasztás van;

az első a' mássalhangzóval végződő és mélyhangú nevéké, mint a' tag.

a'

a' második a' hasonló végzésű, de nem mélyhangú nevéké, mint a' felleg.

a' harmadik a' hangzóval végződő és mélyhangú nevéké, mint a' fa.

a' negyedik a' hangzóval végződő, de nem mélyhangú nevéké, mint a' csibe.

44. §. *Mellyik az első névragasztásnak fő példája?*

Felelet. Az első névragasztásnak fő példája *a' tag*, melly szerint valamenyi olyan nevek ragasztatnak, mellyeknek végső szótagjában *a*, *o*, vagy *u* hangzó található, és mássalhangzóval végződnek; azután azok is, mellyeknek végső szótagjában éles hangzó van ugyan, de *a' IV.* Szakaszban előadott regulák szerint *a' mélyhangúaknak* felekezetéhez tartoznak. Ugyanezen *IV.* Szakasz szerint kell *a' többes számnak* nevező esetét is formálni, az egyes számnak szenvedő ragasztékát pedig az alább előadandó regulák szerint.

I. Névragasztás.

<i>Eggyes Szám.</i>		<i>Többes Szám.</i>	
<i>Nevező.</i>	<i>a' tag.</i>	<i>Nevező.</i>	<i>a' tagok.</i>
<i>Birtokos.</i>	<i>a' tagnak.</i>	<i>Birtokos.</i>	<i>a' tagoknak.</i>
<i>Tulajdonító.</i>	<i>a' tagnak.</i>	<i>Tulajdonító.</i>	<i>a' tagoknak.</i>
<i>Szenvedő.</i>	<i>a' tagot.</i>	<i>Szenvedő.</i>	<i>a' tagokat.</i>
<i>Hívó.</i>	<i>tag.</i>	<i>Hívó.</i>	<i>tagok.</i>
<i>Fosztó.</i>	<i>a' tagtól.</i>	<i>Fosztó.</i>	<i>a' tagoktól.</i>

Gyakorlásnak okáért ragasztassanak e' példa szerint e' nevek: *a' galamb*, *a' harc*, *az orvosság*, *az ajándék*, *az árnyék*, *a' gondolat*, *a' szünnyog*, *a' bót*, *a' malaszt*, *a' borított.*

45. §.

45. §. *Mellyik a' második névragasztásnak fő példája?*

Felelet. A' második névragasztásnak fő példája *a' felleg*, melly szerint ama' nevek ragasztatnak:

a) mellyeknek végső szótagjában *e* vagy *é* hangzó van, és mássalhangzóval végződnek;

b) mellyeknek végső szótagjában *ö* vagy *ü* hangzó van, és mássalhangzóval végződnek, kivévén, hogy az egyes számban *a'* szenvedő az *ét* helyett *öt* ragasztékot kíván, és csak akkor, ha *a'* többes szám *ők* képzővel végződik, *a'* többes számban is, mint *tők*, *tököt*, *tökök*, *tökököt*;

c) mellyeknek tovább végső szótagjában *élés* hangzó van, és *a'* IV. Szakaszban előadott regulák szerint *a'* mélyhangúak közé nem tartoznak.

Ugyanezen IV. Szakasz szerint kell itt is *a'* többes számnak nevező esetét, az egyes számnak szenvedő ragasztékát pedig az alább előadandó regulák szerint formálni.

II. Névragasztás.

Egyes Szám.

Nevező.	a' felleg.
Birtokos.	a' fellegnek.
Tulajdonító.	a' fellegnek.
Szenvedő.	a' fellegét.
Hívó.	felleg.
Fasztó.	a' fellegtül.

Többes Szám.

Nevező.	a' fellegék.
Birtokos.	a' fellegeknek.
Tulajdonító.	a' fellegeknek.
Szenvedő.	a' fellegüket.
Hívó.	fellegék.
Fasztó.	a' fellegéktül.

Gya-

Gyakorlásnak okáért ragasztassanak e' példa szerint a' következendő nevek: a' gyermek, az éb, a' bérce, a' perecz, a' tűz, az érdem, a' kém, a' kincs, az ebéd, a' rend, a' vendég, a' föld, a' kép, a' szirt; a' középhangúak közül pedig ők végzésű többes számmal a' küszöb, a' tömlöcz, a' köl, a' gyöngy, a' nyug, az ördög, a' dög, a' füst, a' gyümölcs, az erkölcs, melyek mind a' két számnak szenvedőjében öt ragasztékot kívánnak.

46. §. *Micsoda kivételek alá van vetve a' két első névragasztásban az egyes számú szenvedő ragaszték?*

Felelet. A' két első névragasztásban az egyes számú szenvedő ragaszték a' következendő kivételek alá van vetve.

1) Az *alom* és *elém* képzőnek (33. §.) egyes számú szenvedő ragasztéka *almat* és *elmet*, mint *hatalom*, *hatalmat*, *kégyelém*, *kegyelmet*.

2) A' hasonlító és a' részesülő nevekben is az egyes számú szenvedőnek ragasztéka *at*, *et*, mint a' *jobbat*, a' *szébbet*, az *trottat*, *törottet*, *égetettet*. (33. §.)

3) Azokban is, melyeknek vonása a' többes számban elvettetik, ammint a' 34. §-ban láttuk, mint *agár*, *agarat*, *dél*, *delet*.

4) Melyeknek a' közönséges szokás a' többes számban *ak* vagy *ek* képzőt ad, 's melyek a' 35. §-ban mind előszámláltatnak. Egynehány
kö-

közüllök még is az eggy magányos *t* betűt kívánna, úgymint: *ár, árt; has, hast; sült, sült, süly, sülyt, hely, helyt vagy helyet, jel, jelt, kéj, kéjt, vagy kéjet, vész, vész, nytr, nytrt.*

5) Mellyek *a'* többes számban *a'* 32. §. szerint megkurtulnak, az eggyes számú szenedőben is eggy szótaggal rövidebbek, mint *malom, malmot, gödör, gödröt, epër, eprèt.* Ide tartoznak *e'* három rendhagyók is: *lelek, lelkèt, teler, terhèt, vehèm, vemhèt.*

6) *A'* melly nevek az imént előszámláltt öt kivétel alá nem tartoznak, és j. l. ly. n. ny. r. s. sz. z. zf. betűvel úgy végződnek, hogy *e'* végzés előtt hangzó állyon, az eggyes számú szenedőben csak magányos *t* betűt kívánnak, mint *asztal, asztalt, baj, bajt, király, királyt, ösztön, ösztönt, arany, arányt, arany, arányt, vezér, vezért, kés, kést, tavasz, tavaszt, viléz, vilézt, darazs, darazst.*

47. §. Mellyik *a'* harmadik névragasztásnak fő példája?

Felelet. *A'* harmadik névragasztásnak fő példája *a'* *fa*, melly szerint az *a, o, u* végzésű nevek, azután az *e* vagy *i* végzésűek közül azok ragasztatnak, mellyek *a'* IV. Szakasz szerint *a'* mélyhangúakhoz tartoznak. *E'* IV. Szakaszból kell itt is *a'* többes számot, az alább előadandó regulákból pedig az eggyes számú szenedőt meghatározni. Vonást csak az *a* végzés kíván.

III. Névragasztás.

Eggyes Szám.		Többes Szám.	
<i>Nevező.</i>	a' fa.	<i>Nevező.</i>	a' fák.
<i>Birtokos.</i>	a' fának.	<i>Birtokos.</i>	a' fáknek.
<i>Tulajdonító.</i>	a' fának.	<i>Tulajdonító.</i>	a' fáknek.
<i>Szenvedő.</i>	a' fát.	<i>Szenvedő.</i>	a' fákat.
<i>Hívó.</i>	fa.	<i>Hívó.</i>	fák.
<i>Fosztó.</i>	a' fátúl.	<i>Fosztó.</i>	a' fák túl.

Gyakorlásnak okáért ragasztassanak e' példa szerint a' következendő nevek: *az orca, a' páva, a' kocsi, a' rigó, az olló, a' kofzorú, a' bú, a' tanú, a' korsó, a' dió, a' rósa.*

48. §. Mellyik a' negyedik névragasztásnak fő példája?

Felelet. A' negyedik névragasztásnak fő példája a' csibe, melly szerint az *e* végzésű nevek ragasztatnak, azután az éles hangúak, melyek a' IV. Szakasz szerint a' többes számot *ek* képzővel formállyák, úgyfint az *ő* és *ü* végzésű nevek is, kivéven hogy ezek a' többes szenvedőben *ök* ragasztékot kívánnak, mint *esztendő, esztendőköt*. A' IV. Szakasz szerint kell itt is a' többes nevezőt, az alább előadandó regulák szerint pedig az eggyes szenvedőt formálni.

IV. Névragasztás.

Eggyes Szám.		Többes Szám.	
<i>Nevező.</i>	a' csibe.	<i>Nevező.</i>	a' csibék.
<i>Birtokos.</i>	a' csibének.	<i>Birtokos.</i>	a' csibéknek.
<i>Tulajdonító.</i>	a' csibének.	<i>Tulajdonító.</i>	a' csibéknek.
<i>Szenvedő.</i>	a' csibét.	<i>Szenvedő.</i>	a' csibéket.
<i>Hívó.</i>	csibe.	<i>Hívó.</i>	csibék.
<i>Fosztó.</i>	a' csibétül.	<i>Fosztó.</i>	a' csibéktül.

Gya-

Gyakorlásnak okáért ragasztassanak e' példa szerint a' következendő nevek: a' *gerlicze*, a' *fejfe*, a' *mente*, a' *fecske*, a' *ki*, a' *körtve*, *akárki*, *akármí*, *valami*, a' középhangúak közül pedig az *erdő*, az *esztendő*, a' *mező*, a' *betű*, a' *gyűrű*, a' *fésű*, a' *tű*, melyek a' többes *szenvedőben* öt ragasztékot kívánnak.

49. §. *Minemű kivételek alá van vetve a' harmadik és negyedik névragasztásban az egyes szenvedő?*

Felelet. A' harmadik és negyedik névragasztásban az egyes szenvedő a' következendő kivételek alá van vetve

1) Amaz éles hangúak közül, melyeknek többes száma *ak* vagy *ek* képzővel formáltatik, csak három van, melly az egyes szenvedőben at ragasztékot kíván, úgymint *fi*, *fiat*, mikor nem képző, *hi*, *hiat*, és *di*, *diat*.

2) Az ó és ö végzésű nevek, melyek a' 38. §. szerint *v* vagy *j* közbevetést kívánnak, megkívánnyák ezt itt is, mint *hó*, *havat*, *ló*, *lovat*, *só*, *savat* vagy *sót*, *kő*, *követ*, *cső*, *csövet*; *fő*, *fejet* vagy *főt*, *nő*, *nejét*, vagy *nőt*, 's a' t.

3) Az *ú* és *ü* végzésű rendhagyó nevek (39. §.) valamint az előbbiek, a' többes számnak formálását az egyes szenvedőben is követik, mint *bornyú*, *bornyat*, vagy *bornyút*; *hű*, *hüvet*, *fű*, *füvet*, 's a' t.

50. §. *Hát ama' ragasztékokkal, melyek az Európai nyelvekben a' névhatározóknak szoktak megfelelni, mikép kell bánnunk?*

Fe-

Felelet. E' ragasztékok is a' 10. § ban előadott hangrendnek reguláit pontosan követik, 's mind a' két számban a' nevező esetekhez ragasztatnak. Kettő közüllök együgyű, úgymint a' *határozó: ig*, és az *okmutató: ért.* Het közüllök két ágú, úgymint a' *segítő: al*, vagy *el*, melly a' névnek utolsó mássalhangzóját megduplázza, mint *taggal*, *nénémmel*; utolsó hangzója után pedig *v* közhevetést kíván, mint *fával*; a' *helyeztető, ban, ben*; a' *beható; ba, be*; a' *kiható: bül; bül*, vagy az Erdelyi Szóejtés szerint *ból, bol*; a' *felható: ra, re*; a' *leható: rül, rül*, vagy az Erdelyi Szóejtésben *ról, röl*; és a' *melléklő: nál; nél* Kettő vegtére három ágú, úgymint a' *közelítő: hoz, hēz, hōz*; és az *állapító: onn, ěnn, önn*, vagy csupán csak *nn*.

51. §. *Mellyik a' névhatározó ragasztásnak első fő példája?*

Felelet A' névhatározó ragasztásnak első fő példája a' *tag*, melly szerint a' 44. § ban előadott első közönséges névragasztáshoz tartozó nevek ragasztatnak, úgymint:

A' névhatározó ragasztásnak

I. Példája a' tag.

<i>Eggyes Szám.</i>		<i>Többes Szám.</i>	
<i>Nevező.</i>	<i>a' tag.</i>	<i>Nevező.</i>	<i>a' tagok.</i>

Eggyügyű ragasztékok.

<i>Határozó.</i>	<i>a' tagig.</i>	<i>Határozó.</i>	<i>a' tagokig.</i>
<i>Okmutató.</i>	<i>a' tagért.</i>	<i>Okmutató.</i>	<i>a' tagokért.</i>

Ké-

Kétágú ragasztékok.

Eggyes Szám.

<i>Segítő.</i>	a' taggal.
<i>Helyezettő.</i>	a' tagban.
<i>Beható.</i>	a' tagba.
<i>Kiható.</i>	a' tagból.
<i>Felható.</i>	a' tagra.
<i>Leható.</i>	a' tagról.
<i>Melléklő.</i>	a' tagnál.

Többes Szám.

<i>Segítő.</i>	a' tagokkal.
<i>Helyezettő.</i>	a' tagokban.
<i>Beható.</i>	a' tagokba.
<i>Kiható.</i>	a' tagokból.
<i>Felható.</i>	a' tagokra.
<i>Leható.</i>	a' tagokról.
<i>Melléklő.</i>	a' tagoknál.

Három ágú ragasztékok.

<i>Közelítő.</i>	a' taghoz.
<i>Alapító.</i>	a' tagonn.

<i>Közelítő.</i>	a' tagokhoz.
<i>Alapító.</i>	a' tagokonn.

52. §. *Mellyik a' névhatározó ragasztásnak második fő példája?*

Felelet. A' névhatározó ragasztásnak második fő példája *a' felleg*, melly szerint a' 45. §. ban előadott második közönséges névragasztáshoz tartozó nevek ragasztatnak, azzal a' kivétellel, hogy a' középhangú szavak, mellyeknek tudni illik utolsó szótagjában *ö* vagy *ü* találattik, a' három ágú ragasztékok közül az *öz* és *önn* szótagokat kivánnyák, mint *tök*, *tökhöz*, *tökönn*, *tökök*, *tökökhöz*, *tökökönn*. Az olyan középhangúakban, mellyek a' többes számot *ek* képzővel formállyák, itt az egyes számban *öz*, *önn*, a' többesben pedig *öz*, *önn* ragasztatik hozzájuk, mint *tűz*, *tűzhöz*, *tűzönn*, *tűzek*, *tűzekhez*, *tűzekönn*.

A' névhatározó ragasztásnak

II. Példája: a' felleg.

Eggyes Szám.

<i>A' evező.</i>	a' felleg.
------------------	------------

Többes Szám.

<i>A' evező.</i>	a' fellegek.
------------------	--------------

Eg.

Eggyügyű ragasztékok.

<i>Eggyes Szám.</i>		<i>Többes Szám.</i>	
<i>Határozó.</i>	a' fellelgig.	<i>Határozó.</i>	a' fellegekig.
<i>Okmutató.</i>	a' fellegért.	<i>Okmutató.</i>	a' fellegekért.

Kétágú ragasztékok.

<i>Segítő.</i>	a' felleggel.	<i>Segítő.</i>	a' fellegekkel.
<i>Helyeztető.</i>	a' fellegben.	<i>Helyeztető.</i>	a' fellegekben.
<i>Beható.</i>	a' fellegbe.	<i>Beható.</i>	a' fellegekbe.
<i>Kiható.</i>	a' fellegből.	<i>Kiható.</i>	a' fellegekből.
<i>Felható.</i>	a' fellegre.	<i>Felható.</i>	a' fellegekre.
<i>Leható.</i>	a' fellegről.	<i>Leható.</i>	a' fellegekről.
<i>Melléklő.</i>	a' fellegnél.	<i>Melléklő.</i>	a' fellegeknél.

Három águ ragasztékok.

<i>Közelítő.</i>	a' felleghöz.	<i>Közelítő.</i>	a' fellegekhez.
<i>Allapító.</i>	a' fellegenn.	<i>Allapító.</i>	a' fellegekenn.

53. §. *Mellyik a' névhatározó ragasztásnak harmadik fő példája?*

Felelet. A' névhatározó ragasztásnak harmadik fő példája a' *fa*, melly izerint a' 47. §. ban előadott harmadik közönséges névragasztáshoz tartozó nevek ragasztatnak. A' vonást mindazonáltal itt is csak az *a* végzés kívánnya.

A' névhatározó ragasztásnak

III. Példája: a' *fa*.

<i>Eggyes Szám.</i>		<i>Többes Szám.</i>	
<i>Nevező.</i>	a' fa.	<i>Nevező.</i>	a' fák.

Eggyügyű ragasztékok.

<i>Határozó.</i>	a' fáig.	<i>Határozó.</i>	a' fákig.
<i>Okmutató.</i>	a' fáért.	<i>Okmutató.</i>	a' fákért.

Két

Két ágú ragasztékok.

Eggyes Szám.

<i>Segítő.</i>	a' fával.
<i>Helyezettő.</i>	a' fában.
<i>Beható.</i>	a' fába.
<i>Kiható.</i>	a' fából.
<i>Felható.</i>	a' fára.
<i>Leható.</i>	a' fáról.
<i>Melléklő.</i>	a' fánál.

Többes Szám.

<i>Segítő.</i>	a' fákkal.
<i>Helyezettő.</i>	a' fákban.
<i>Beható.</i>	a' fákba.
<i>Kiható.</i>	a' fákból.
<i>Felható.</i>	a' fákra.
<i>Leható.</i>	a' fákról.
<i>Melléklő.</i>	a' fák nál.

Három ágú ragasztékok.

<i>Közelítő.</i>	a' fához.
<i>Állapító.</i>	a' fánál.

<i>Közelítő.</i>	a' fákhoz.
<i>Állapító.</i>	a' fákonn.

54. §. Mellyik a' névhatározó ragasztásnak negyedik fő példája?

Felelet. A' névhatározó ragasztásnak negyedik fő példája a' *csibe*, melly szerint a' 48. §. ban előadott negyedik közönséges névragasztáshoz tartozó nevek ragasztatnak, kivéven, hogy a' középhangú szavak a' három ágú ragasztékokban ö hangzót kívánnak, mint *tű*, *tűhöz*, *tűk*, *tűkhöz*, *tűkonn*.

A' névhatározó ragasztásnak

IV. Példája: a' *csibe*.

Eggyes Szám.

<i>Nevező.</i>	a' csibe.
----------------	-----------

Többes Szám.

<i>Nevező.</i>	a' csibék.
----------------	------------

Eggyügyű ragasztékok.

<i>Határozó.</i>	a' csibéig.
<i>Okmutató.</i>	a' csibéért.

<i>Határozó.</i>	a' csibéig.
<i>Okmutató.</i>	a' csibékért.

Két ágú ragasztékok.

<i>Segítő.</i>	a' csibével.
<i>Helyest.</i>	a' csibében.

<i>Segítő.</i>	a' csibékkal.
<i>Helyest.</i>	a' csibékben.

Be-

<i>Beható.</i>	a' csibébe.	<i>Beható.</i>	a' csibékbe.
<i>Kiható.</i>	a' csibébül.	<i>Kiható.</i>	a' csibékbül.
<i>Felható.</i>	a' csibére.	<i>Felható.</i>	a' csibékre.
<i>Leható.</i>	a' csibéről.	<i>Leható.</i>	a' csibékről.
<i>Melléklő.</i>	a' csibénél.	<i>Melléklő.</i>	a' csibéknél.

Három ágú ragasztékok.

<i>Közelítő.</i>	a' csibéhez.	<i>Közelítő.</i>	a' csibékhez.
<i>Állapító.</i>	a' csibénn.	<i>Állapító.</i>	a' csibékénn.

55. §. *Micsoda kivételek alá van vetve az állapító általlyaban?*

Felelet. Az állapító általlyában a' következő kivételek alá van vetve.

a) Az *alom* és *elém* képző úgy rövidül meg, mint a' többes számban a' 33. §. szerint. Példának okáért: *hatalom*, *hatalmonn*, *felelém*, *felelmenn*.

b) A' középkurtítók, mellyek a' 32. §ban mind ki vannak jegyezve, itt is megkurtúlnak, mint *akol*, *aklonn*, *ökor*, *ökrönn*, *fészék*, *fészken*. A' *lélek*, *tehér*, és *vehém* a' kurtultt állapítónn kívül *lelken*, *terhenn*, *vemhenn* a' törvényest is felvelzik: *lélekenn*, *teherenn*, *vehemenn*.

c) A' *ló* és *kő* nevek a' rendet ebben elhaggyák: *loronn*, *körönn*.

A' *regulák*, mellyek a' IV. Szakaszban a' többes számnak formálásárúl, és az V. Szakaszban a' névragasztásárúl elő adatnak, a' melléknevekre is tökéletesen illenek, a' minők a' következők: *áru*, *görbe*, *zöld*, *fejér* 's a' t.

Ezek.

Ezeknek comparatiója, melly a' Deákban a' Tanulóknak nem kis dolgot ad, a' Magyarban felette könnyű, és csak amaz egynehány regulából áll, mellyek a' 25. §nak 4. száma alatt állanak. Emlékezetre méltó dolog a' Magyarban az, hogy valamint a' melléknevek fő nevek gyanánt, úgy ezek is amazok gyanánt, felette gyakran szólálhatnak.

Jegyzés. E' Szakaszban is kerülnek elő dolgok, melyekről a' Tanító Uraknak örömet számot adok.

1.) Mivel a' határozott beszéd sokkal közönségesebb, mint a' határozatlan, szükségesnek tartottam, a' névrágalmazásnak példáiban az *az* vagy a' névmutatót a' nevek' elejébe tenni. A' Deák Grammaticában a' *hic*, *haec*, *hoc* csak azért tetetik a' nevező' elejébe, hogy a' névnek nemét a' Tanuló lássa; a' többi esetek' elejébe pedig nem tetetik, mert a' Deák még akkor is, mikor beszédgye határozott, ezen articulussal nem él úgy, mint a' Magyar. Lám mikor a' Magyar így beszéll *a' napnak sugárjai*, a' Deák nem mondgya ezt imígy: *hujus solis radii*, hanem csak *solis radii*. Mikor a' Deáknak beszédgye mutató, mint ez: *hujus solis radii*, akkor a' Magyar így szól: *ennek a' napnak*, vagy *e' napnak sugárjai*. Valamint tehát a' Deák Grammaticában nagy hiba a' *mensa*, *mensae*, *mensam* utánni a' Magyart így tenni: *es az asztal*, *ennek az asztalnak*, *ezt az asztalt*, ezek helyett *az asztal*, *az asztalnak*, *az asztalt*; úgy ellenben nyelvünknek nemzetiségét nagyon rontya ama' deákmozás, melly még a' határozott beszédben is az *az*, vagy a' névmutatót elhaggya, ammint már jobb Íróinknak munkáiban is látjuk. Illyenek a' meséknek homlokirásai: *Bárány és farkas* a' Deák szerint *Agnus et Lupus*. Megesné a' mi nyelvünknek; ha e' névmutatót a' Deák szerint szabadon elhagynánk. De erről a' Szókötetésben többet.

2.) A' Deákban sok melleknévnek vocativussa az adverbiumtól csak abban különbözik, hogy amannak végső e betűje rövid, ezé pedig hosszú, mint *jucunde*. A' nominativussal sokakban, mint valamennyi neutrumokban, egészen megegyez. A' Magyarban a' nevező esettől csak abban különbözik egyedül, hogy az *az* vagy a' névmutatót maga előtt meg nem szenved. E' névmutatót tehát a' névrágasztás' példáiban egészen elhagyni csak ezért sem tanácsos.

3.) Az eddig előadott dolgokból nyilván kitetszik, hogy az emberi nyelvben a' szóképzőket a' szóragasztékoktól pontosan meg kell különböztetni. A' Deákban az *us*, *atio*, *ium*, *or* szóképzők, mivel új meg új szavakat formálnak, mint *dominus*, *dominatio*, *dominium*, *dominor*, melyeket declinálni, vagy conjugálni lehet; az *um*, *o*, *os*, *is*, *aris*, *abitur* pedig hajlítások, melyek a' fő szónak tökéletesen meghatározott értelmet adnak, mint *dominum*, *domino*, *dominos*, *dominis*, *dominarius*, *dominabitur*, melyeket sem declinálni többé, sem conjugálni nem lehet. A' Magyarban is tehát a' szóképző az, melly új szót formál, a' ragaszték pedig az, melly a' szónak értelmét tökéletesen meghatározza.

4.) Prolúdiumomban valaha az *nkint*, és *ül*, *ül*, valamint a' *stúl*, *stül* szótagokat is, a' névragasztékok közé tettem, de hibásan. A' ragaszték csak az, melly maga előtt az *az*. vagy a' névmutatót megszenvedi, 's mindennemű névhez illik. E' két tulajdonság nélkül szüsködővén az említett szótagok, az íghehatározóknak képzői közé tartoznak, mint *falunkint*, *óránkint*, *áldozatúl*, *büntetésül*, *házastúl*, *kertestül*.

5.) Akármikép forgassuk a' dolgot, ama' ragasztékok, melyek a' többi Európai nyelveknek praepositióit szokták a' Magyarban kifejezni, 's melyek itt az 56dik §túl fogva az 55kig előadattak, legkisebb tulajdonságban sem különböznek azoktól, melyek a' Deák casusoknak a' 40. §. szerint megfelelnek. Az tehát, hogy ezeket amazoktól elválasztottam, csak azért történt, hogy a' Deák declinációkhoz szokott Tanító Uraknak kedvezzek, a' Tanulóknak kedvét pedig a' ragasztékoknak nagy számával meg ne rémítsem.

6.) Az egyes számú szzenvedőt a' többesnek nevező esetéhez többnyire hasonlítani látván némelyek, a' Deákból pedig tudván, hogy a' genitivusból formáltatnak mind a' két számnak többi esetei, azt kezdték felfegetni, ha az egyes számú szzenvedő származike a' Magyarban a' többes nevezőből, vagy ez amabbúl? De ezen tudós férjfiaknak meg kellene gondolni *először* azt, hogy a' Deák nevek azért osztattak fel öt declinációra, mivel azokban ötféle genitivus található, melyet tehát méltán is lehetett a' formációk' vezetékének nézni; *másodszor* pedig azt, hogy a' neveknek Deák hajlítása, és a' Magyaroknak ragasztása között felette nagy különbség van. Amabban a' genitivusból, vagy az igékben a' többféle anyahajlításokból többnyire egész szótagok esnek el, hogy más szótagoknak helyt adgyanak; a' ragasztásban pedig felette ritkán, vagy talán soha

ha sem esik el csak egy betűcske is a' gyökérszóból, azaz a' nevekben az egyes számú nevező esetből, mint *tag*, az ígékben pedig a' jelentő módnak, jelenváló üdőnek, törzsfőös formának, rideg számnak harmadik személyéből, mint *von, lel*. E' gyökerekhez, vagy ha származékok, anyaszavakhoz ragasztatnak a' Magyarban minden kivétel nélkül valamennyi ragasztékok. A' Magyar szóformálásnak járása azt kívánja, hogy a' szoképző, a' minő a' többes számé, a' gyökérből, vagy az anyaszóból formállyon új származékok; megkívánja tovább, hogy az egyes számú ragaszték az egyes számú nevezőhöz, a' többes pedig a' többes számúhoz fűgesszessen. Mind az egyes szénvedőnek tehát, mind a' többes nevezőnek, az egyes nevezőből kell a' Magyarban eredni, azaz: e' gyökérből *hás* ered mind az egyes szénvedő *hásat*, mind a' többes nevező *házak*, amaz a' ragaszték által, ez pedig a' szoképző által.

7.) Régi vetekedés már az a' Magyar Nyelvművelők között, ha vallyon a' Magyar Genitivus, avagy Nemző, melly másoktól még a' Deákban is possessivusnak, azaz birtokosnak sokkal helyesebben neveztetik, az é betűből álle, vagy a' *nak, nek* ragasztékból? Hogy az é genitivus nem lehet, könnyű átlátni csak e' mondásokból is: a' *herczegé kert*, az *emberé lélek*, mellyek olly magyaratlanok, hogy senki sem érti. De értelmesek ellenben e' mondások a' *herczegnek kertye*, az *embernek lelke*. A' mit az ellenkező felekezet a' Deákból hoz elő: *ego sum Pompeji*; *hic pileus est patris mei*, melly mondásokat a' Magyar így ejti: *én Pompéjusé vagyok*; e' *kalap az atyámé*, erre azt felelem, hogy ez egyenesen az én állításomat erősíti. Hol tanúlljuk vallyon ama' Logicát, hogy a' copula *est* mellett a' subjectum nominativus, a' praedicatum pedig genitivus legyen? vagy mellyik Európai Grammaticában találjuk azt a' regulát, hogy a' verbum substantivum *sum*, nem két nominativust, hanem egy nominativust, és egy genitivust kíván? Az említett, és a' hasonló mondásokban a' *Pompeji* és a' *patris mei* ellipticus genitivusok, mellyekhez gondolatunkkal e' nominativusokat kell fűgesszetenünk: *Pompeji homo, cliens*, vagy *assecle*; *patris mei pileus*; és az illyen genitivust titkos nominativussával együtt fejezi ki az é Magyar képző, melly tehát valóságos nominativus. Kitélőzik ez tovább abból is, hogy az é képző a' ragasztékokot mind elfogadgya, valamint a' többi nominativusok: az *atyáménak*, az *atyámét*, az *atyámétül*, az *atyáméig*, az *atyáméért* s a' t. Mikor a' Deák így szól *cujus est haec domus*? ezt minden bizonynyal e' helyett mondgya *cujus domus est haec domus*? A' Magyarban is tehát e' kérdés *kié e' ház*? annyit tesz, mint *kinek a' háza*, vagy *ki' háza e' ház*? Eb-

bül tehát világos, hogy e' szócška *kié* ezen esetben annyit tesz, mint *kinek a' háza?* és hogy következendőképen a' genitívus a' nominatívussal öfzve van benne olvastva. Illyen nominatívus a' magányosan álló birtokos névpótló is *az övé.*

8) Minekutánna Nyelvművelőink a' declinációknak Deák és Magyar példáiban az *é* genitívust torkok' szakadtraig védelmezik, a' fellyebb említett Deák ellipticus genitívusnak fordításán kívül, a' többi véghetetlenül számosabb esetekben a' közönséges Deák genitívusokat akarván fordítani, a' *nek*, *nek* ragasztékhoz visszafazorúlnak, és így befzélnek: a' *herczegnek kertye*, *az embernek lelke*: de fájdalom! a' deákmaimozás ökött itt is megmeg, új hibára csábította, melly nyelvünknek szép nemzetiségét régi sarkaiból egéizen kifejzíti.

Könnyű tudni illik átlátni, hogy a' Magyar datívust genitívusra csupán csak az által változtattuk, mivel a' birtok' névéhez a' harmadik személynek birtokos képzőjét függesztjük. E' datívus a' *herczegnek*, melly a' birtokos' neve, csupa datívus maradna, ha e' szót adnánk hozzá *kert*; de genitívusra változik, mihelyt így szólunk: a' *herczegnek kertye*. Mikor több birtokoshoz tartozik egy birtok, eddig ezt a' tilzta Magyar így ejtette: a' *herczegeknék kertye*; de most már a' Deák syntaxiból kölesönözött *concordantia numeri* által elcsábítatván, azt mondgyák Nyelvművelőink, hogy ezt így kell ejteni: a' *herczegeknék kertyek*. Mikor mind a' birtokos több, mind a' birtok, eddig így szólott a' Magyar Nemzet: a' *herczegeknék kertyet*; de most már a' Deákos Nyelvművelők így akarják: a' *herczegeknék kertyeik*. Egykét Magyar Író tudni illik, a' ki az oskolabéli Deák Grammaticán kívül másfélét soha sem *tanult*, azt találta felkiáltani, hogy itt a' Deák szerint, melly vajmi művelt nyelv ám! a' számot meg kell egyyeztetni. A' többieknek legnagyobb része ezen állításnak süveget vett; mert a' Deákot majmozni könnyebbnek érzették, mint nyelvünknek *nemzeti* tulajdonságait okaikkal egygyűtt az irtóztató nehéz és messze terjedő Szónyomozásnak vezértése szerint kitanúlni, és rendbe fzedni. Némelly jobb Írók sem az egyik, sem a' másik részt nem akarván megbántani, már így, már amúgy írnak, és ha e' miatt számot kér az ember tőlök, azt szeretik felelni így is mondgyák, *amúgy is!* Ezek tudni illik azzal a' gazdálkodással akarnak élni, mellyel hajdan Róma élt, mikor a' megigázott népeknek babonáit mind hszogadta, hogy o' népeket magához édesítse; előre nem látván, hogy éppen ez lesz valaha végső romlásának jelebb kútfeje. A' Taní-

tó Ura®, tudom, másképp gondolkodnak, és a' következendő talpigazságokat jól megfontolják inkább, hogysem a' szabadon istovázó sereg után indullyanak.

a) A' Magyar birtokos nevekben kétféle többes szám akad előnkbe, úgymint a' *birtokos személyeké*, melly, mint a' névragszításokban, itt is *k* betűvel jelentetik; azután a' *birtokoké*, mellyeknek jele az *i* betű. Ezen igazságról tökéletesen meg kell győződnünk. Példának okáért: *tagom*, *tagod*, *tagja* csak egyes birtokost, és egyes birtokot jelentenek; *tagunk*, *tagotok*, *tagjok* már több birtokos személyt, és csak rideg birtokot, *tagjaim* *tagjaid*, *tagjai* az *i* betű miatt több birtokot, de csak egy birtokost; végtére *tagjaink*, *tagjaitok*, *tagjaik*, mivel itt már nem csak az *i* hanem a' *k* is megmeg mondatik, több birtokos személyt, és több birtokot is. Így van a' dolog a' magányosan álló birtokos névpótolókban is. Ezekben az *é* birtokos névpótolókat formal az *ő*, *te*, *én*, *ők*, *ti*, *mink* személyesekből, úgymint: *övé*, *tiéd*, *enyim* (*énem helyett*) *övék*, *tiétek*, *miénk*. Az első három egy birtokos személyt, és egy birtokot, a' másik három pedig több birtokost a' *k* miatt, és csak egy birtokot jelent. Az *enyimék* a' közregulát követi, és ide már nem tartozik: de az *övéi* és a' *tiéid* (*tiéid helyett*) az *i* miatt több birtokot, és csak egy birtokost jelentenek; az *övéik* pedig, a' *tiéitek*, és *miénk*, mivel benne az *i* betűn kívül a' *k* is elő jön, több birtokot, és több birtokost egyfzersmind.

Forduljunk már most vissza a' fő kérdéshez. Mikor én így szóllok a' *herczegeknek kertye*, vagy a' *herczegek kertye*, a' birtokos személyeknek, úgymint a' *herczegeknek* többségét a' *k* betűvel e' szóban *herczegeknek* már világosan kijelentem; mirevaló szaporítás tehát az, hogy a' *kertye* után is egy új *k* betűvel ugyanazon többséget megmeg másodszor jelentsem? Hisz ezt a' Deák sem cselekszi, mikor így szól: *principum hortus*. E' mondásban a' *herczegeknek kertyei* vagy a' *herczegek kertyei*, ugyanazon *k* betű e' szóban *herczegek* a' birtokos személyeknek többségét megmeg világosan, a' *kertyei* szóban pedig az *i* betű a' birtokoknak többségét szinte olly világosan jelenti. Mirevaló tehát itt is a' *kertyei* után új *k* betűvel a' birtokoknak ugyanazon többségét megmeg elő terjesztetni? E' betűszaporítás, azonkívül hogy haszontalan, és törvénytelen, egyfzersmind kellemetlen is a' sok *k* miatt: a' *herczegeknek kertyei*, *kertyeik*, ammint az Analyticának 3. Ré-
 lizében a' 120. §. a' 6. szám alatt a' 480. és követ. old. megmutattam. Itt valóban a' sok haszontalan *k* nem csak

a' nyelvnek nemzetiségét, hanem még a' józan ész is sérti, melly a' beszédben a' rövidséget és a' folyadékonyságot szükséges szépségeknek nem ok nélkül tartja.

b) Elhagyom én itt ama' kétes értelmű mondásokat, melyek a' *h* betűnek természetlen újításából támadnak, mint a' juhászok' ökrök, a' mészárosok' tulkok ezek helyett a' juhászok' ökre, a' mészárosok' tulka, 's mellyekről Tek. Nem. Veszprém Vármegye az 1807. élt. kiadott *Észrevételekben a' Magyar Nyelvnek a' polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról* az 51. old. felette sükeres és barátságos, de fájdalom! fogatlan intést bocsátott közre; 's ezek helyett inkább egynehány törzfőkös Magyar mondásokat hozok elő, mellyekkel magok ezen Deákos Nyelvművelők saját regulájok ellen mindeddig élni kénytelenek lévén, világosan megmutatták, hogy deákmaimozó regulájok a' Magyar nyelvnek természetével, és nemzetiségével meg nem egyez.

Először. E' mai napig mindenütt, még a' legújabb ráma'ra erőszakosan vontt nyelvű Magyar könyvekben is, így beszéll a' Magyar Nemzet: *Ezeknek mellyikét akarod? Virágjaimnak legszebbikét adom neked. Lovaidnak eggyikéért sem adnám paripámot.* Bizonyos pedig, hogy a' szavakban mellyikét, legszebbikét, eggyikéért egy csöpp többes szám sincsen, noha a' velek ölfüggelgett nevek ezeknek, virágjaimnak, és lovidnak mind a' többes számban állanak. A' mellyik, szebbik és eggyik szavaknak hirtökös képzéséből: mellyikem, mellyiked, mellyike, mellyikünk, mellyiketek, mellyikek; szebbikem, szebbiked, szebbike, szebbikünk, szebbiketek, szebbikek; eggyikem, eggyiked, eggyike, eggyikünk, eggyiketek, eggyikek, világosan kitetlik, hogy a' többes számú hirtökös harmadik izemények ezek: mellyikek, szebbikek, eggyikek. A' deákos Nyelvművelőknek tehát saját új regulájok lzerint a' fellyebb előadott törzfőkös Magyar mondásokat csinosan így kellene ejteni: *Ezeknek mellyikeket akarod? Virágjaimnak legszebbikeket adom neked. Lovaidnak eggyikekért sem adnám paripámot.* Melly irtóztató csínosság, melly természetlen szépség ez nemzetiségétől megfoltzott anyanyelvünkben!

Másodszor. E' közönségesen szokott mondásokban: én önnön magamnak legjobb baráttya vagyok; té önnön magadnak legjobb baráttya vagy; mink önnön magunknak legjobb baráttyai vagyunk; tik önnön magotoknak legjobb baráttyai vagytok; ök önnön magoknak legjobb baráttyai voltak, több izembetünő dolog van, mel-

mellyekbül a' figyelmetes Szönyomozó nyelvünknek különös egy nemzeti tulajdonságát és szójarását világosan kitanúlhat-tya.

Az első az, hogy a' többes számban a' *k* a' *baráttjai* szóhoz nem füglesztetik, ammint a' deákos Nyelvművelőknek új regulája megkívánná; mert magok e' tudós Férjfiak sem befészellenek így: *mink önnön magunknak legjobb barát-tjaik voltunk; tik önnön magatoknak legjobb barát-tjaik voltak*; jöllehet *magunknak és magatoknak* szinte olyan többes szám, mint *Magyaroknak*, mikor ők ezzel így hán-nak: a' *Magyaroknak királlyok*, vagy *királlyaik*, a' tör-zsökök Magyar rend helyett a' *Magyaroknak királlya* vagy *királlyai*.

A' második az, hogy a' dativusnak genitivusra való változtatásában a' nemzeti szójarás, avvagy idiotizmus, csak egyedül a' harmadik birtokos személyt kívánnyá még akkor is, mikor a' birtokosnak neve az első, vagy a' második sze-mély, mint itt *magam*, *magad*, *magunk*, *magatok*, mel-lyekhez e' harmadik személyek füglesztetnek *baráttja és baráttjai*. Ebből következik

A' harmadik, hogy e' mondasok: én magamnak leg-jobb barátom vagyok; te magadnak legjobb barátod vagy; mink magunknak legjobb barát-tjaink vagyunk; tik maga-toknak legjobb barát-tjaitok vagy barát-itok vagytok, tel-lyességgel helytelenek; mivel a' tökéletesen hasonló birtokos képzők mind a' birtoknak, mind a' birtokosnak nevében, mint az *m* e' kettőben *magam*, *barátom*, a' *d* ezekben *magad barátod*, az *nk* e' kettőben *magunk*, *baráttjaink*, vagy *barátink*, és a' *tok* ezekben *magatok és barát-itok*, a' bir-toknak neveit *barátom*, *barátod*, *baráttjaink*, *baráti-tok* tehetetleneknek teszik arra, hogy e' dativusokat *magam-nak*, *magadnak*, *magunknak*, *magatoknak* genitivusokra változtassák, melly erővel csak a' *baráttja*, és *baráttjai* birnak. Világosan következik tehát, hogy e' mondasban is: ők magoknak legjobb barát-tjaik a' *k* képző, melly a' *ma-gok* szónak végzéséhez mindenkép hasonlít, tehetetlennek teszi e' szót *baráttjaik* arra, hogy e' dativust *magoknak* geni-tivusra változtassa. Ha pedig nem változtattya, e' mondas is ők magoknak legjobb barát-tjaik szinte olly helytelen, mint az előbbieniek én magamnak legjobb barátom vagyok, 's a' t. Helyette tehát minden bizonynyal így kell magyarul tisz-tán szöllanunk: ők magoknak legjobb barát-tjai.

9) Úgy de mikor kell hát a' birtokos nevekhez a' *k* he-tűt ragasztani? Csak akkor egyedül, mikor e' nevek a' he-fzéd-

szédben magányosan állanak. A' ki az emberi nyelvnek tudományában csak egy keveset járatos, könnyen átlátta a' különbséget, mely a' beszédben a' szavaknak *magányos* és *társaságos állapottjai* között van, 's mellyek deákul a' *status absolutus*, és *status constructus* vagy *conjunctivus* nevezetek alatt ösmereteseek. A' magányos állapot az, mikor a' szónak határozott értelme más szónak társaságától nem függ; mikor pedig ettől függ, akkor állapottja társaságos. E' szó *alta* e' deák mondásban *haec turris non est alta* magányos állapotban van; e' mondásban pedig: *alta turris facile ruit* társaságosban. E' szó *patris* társaságos e' mondásban: *patris amor*, magányos pedig ebben: *filius non facile obliviscitur patris*. E' szerint már könnyű megérteni ama' regulát, hogy, mikor a' birtokos név a' beszédben magányosan áll, a' *k* betűvel meg kell benne a' birtokos személyeknek többségét jelenteni. Példának okáért:

a) Mikor így szóllunk: *a' Magyarok' királlya a' táborba ment, de királynéjok otthon maradt*, e' névben *királynéjok* a' *k* betű által a' birtokosoknak, úgy mint a' *Magyaroknak* többségét ki kell jelenteni, mivel a' *királynéjok* szó mellett az ő nevéket elhallgattuk.

b) Nyelvünknek e' nemzeti járása még világosabban kitelzik a' *ván* ige mellett lévő birtokosokból. E' mondásokban

Testvéremnek van a' kalmárnál pénze
 Testvéremnek vannak a' kalmárnál pénzei
 Testvéreimnek van a' kalmárnál pénzek
 Testvéreimnek vannak a' kalmárnál pénzeik

a' birtokosok pénze, pénzei, pénzek, pénzeik magányosan állanak, és így a' *testvéremnek* és *testvéreimnek* dativusokat genitivusokká nem változtatják: *germano meo est sua pecunia apud mercatorem*, azaz: *germanus meus habet apud mercatorem pecuniam*. Ez az oka, hogy e' két birtokosban *pénzek* és *pénzeik* a' *k* betű által a' birtokos személyeknek többségét ki kell jelenteni. Megtörténik ez, valahányszor a' *ván* igével a' Deák *habeo* ígét akarjuk kifejezni. E' mondásokban viszontag

Testvéremnek pénze a' kalmárnál van,
 Testvéremnek pénzei a' kalmárnál vannak,
 Testvéreimnek pénze a' kalmárnál van,
 Testvéreimnek pénzei a' kalmárnál vannak,

a' birtokosok *pénze* és *pénzei* társaságos állapotban állanak e' szavakkal *testvéreimnek*, és *testvéreimnek*, mellyek tehát való.

valóságos genitivusok: *pecunia germani mei est apud mercatorem* 's a' t. Ez az oka, hogy itt a' *k* betűvel az imént megnevezett birtokosoknak többségét újra jelenteni hasznoltam betűszaporítás, sőt a' nyelvnek nemzeti járásával ellenkező szarvas hiba volna. Illyenkor a' *van* ige a' Deák *sum, es, est*, ígét fejezi ki.

10) A' Magyar hangrendnek törvényeit nagyon sérti ama' rendtelenség is, melly a' többes számú szenvedőnek *at* és zárt hangú *et* ragasztékot ad, mint *országokat, házakat, malmokat, ökröket, erdőket, kestyűket* 's a' t. En erről így értekezek. Harmincz éltendejénél több már, hogy anyanyelvünknek nemzeti járásai után szemesen, ammint töllem csak kitelhetett, és szorgalmasan vizsgálodván, a' Magyar Szónyomozást szüntelen gyakorlom, a' nélkül hogy csak egyetlenegy példát találtam volna, melly a' következő két igazsággal ellenkezne:

Először, hogy a' három ágú szóképzőknek és ragasztékoknak rendtartása szerint, mihelyt a' mélyhangú szavak után *o* hangzó áll, a' középhangúak után *ö* hangzónak, a' magoshangúak után pedig a' középső *e* hangzónak kell állani, mint *írott, törött, égetett*, vagy *bantogat, küldöget, intéget*, vagy *irdogál, üldögel, mendedél*. E' rendtartásról méltó megtekinteni a' fellyebb előterjesztett 14. §t. hol azt is feltalálni, hogy az *a* hangzónak mindenkor a' zárt *s* felel meg.

Másodszor, hogy egész nyelvünkben csak egyetlenegy magos hangú név sem találtatik, mellynek többes számú szenvedőjében az *et* ragaszték középső *e* hangzóval ne volna, mint *embereket, népeket, egereket* 's a' t. E' törvényt még ama' középhangúak is szorosan követik, mellyek a' többes számban *ek* képzőt kívánnak, mint *tüzeket, őzeket*.

E' két igazságból tehát világosan következik, hogy a' mélyhangú szavak után soha sem állhat e' ragaszték *at*, hanem mindenkor csak *ot* szótagból, és hogy a' középhangúaknak *öt* ragasztékot kell adni: *országokat, házakot, malmokat, ökröket, erdőket, kestyűket* 's a' t. En anyanyelvünknek illy szép rendtartásokból álló nemzetiségeit oly mélyen tisztulem, oly gyönyörködéssel érzem, hogy sérelmeiket ellenben érzékeny epekedés nélkül a' Magyar könyvekben nem nézhetem. Minden rend szép, sőt minden szépségnek egyetlenegy kútfeje a' rend.

11) Az állapító ragasztéokra nézve is *onn, enn, önn, nn* akadnak előnkbe a' Magyar könyvekben rendtelenségek, mellyeket az egyformaságnak törvénye alá kell hozni.

a) Némelyek tudni illik ama' nevekben, melyek az egyes szenvedőben, és az egész többesben a' vonást elvetik, a' szótagot az állapító ragaszték előtt is megkurtítják, de csak némelyekben, mint *agaronn*, *szekerenn* e' helyesek helyett *agáronn*, *szekérénn*. E' hibát a' többi hasonló szavaknak példáiból kell megjobbítani, mint *télénn*, *héténn*, *jégénn*, *vizénn*.

b) Mások a' *ló* és a' *kő* neveknek példája után indulván, melyek e' ragasztékra nézve a' rendet valóban elhagyják *lovonn*, *kövönn*, egynehány hasonló nevekben is elhagyják a' rendet, és így szóllanak *csövönn*, *hevönn*, *enyvönn*. De én ezeket inkább, a' többieknek számosabb felekezetéhez kapcsolom, 's mivel ilyen szóragasztással *havonn*, *javonn*, *avonn*, *savonn*, *szavonn*, *tavonn*, *falvonn*, *darvonn* 's a' t. nem élünk, hanem helyette inkább e' rendkövetővel, *hónn*, *jónn*, *ónn*, *sónn*, *szónn*, *tónn*, *falunn*, *darunn*, amazokat is inkább így ejtem: *csönn*, *hönn*, *enyünn*.

VI. S z a k a f z.

A' Névhatározókrúl.

56. §. Mi, és hányféle a' névhatározó?

Felelet. A' névhatározók olly szavak, melyek a' fő neveknek értelméhez bizonyos környüállásokat függesztenek, hogy a' tárgyaknak fekvését, mozgását, üdejét, vagy egyéb tekinteteit meghatározzák. Az illyen szavak a' Magyarban kétfélék, az eredeti névhatározók tudni illik, és a' kölcsönözöttek, melyek fő nevekből erednek. E' két felekezetenn kívül van még egynehány ígehatarozó is, melyek ide csak azért tartozhatnak, mivel magok mellé ragasztékos neveket kívánnak. Az eredetiek megmeg kétfélék, mivel némelyek a' nevező eset után állanak, némelyek pedig ragasztékos nevek után.

57. §. *Mel melyek az eredeti névhatározók, mel melyek a' nevező esetek után állanak?*

Felelet. Az eredeti névhatározók, mel melyek a' nevező esetek után állanak, mint az *asztal alatt*, a' *házak előtt*, mindöszve a' következők:

Alatt, alá, alól, által, ellen, előtt, elől, felett vagy hegyett, felül, mel mely a' *fél* gyökérből ered, felé, felül, mel melyek a' *fél* gyökérből származnak, gyanánt, helyett, iránt, körül, között, közé, közül, megé, megett, megül, mellett, mellé, mellül, miatt, múlva, nélkül, szerint, után.

58. §. *Mel melyik eredeti névhatározók állanak ragasztékos nevek után?*

Felelet. Az eredeti névhatározók, mel melyek ragasztékos nevek után állanak, mindöszve ezek:

Alól és felül az állapotó után, mint az ő háza a' fő útszában a' *templomonn felül*, a' miénk pedig a' *templomonn alól* fekszik.

Eggyütt a' segítő után, mint kiment az erdőbe *gyermekével együtt*.

Fogva a' foztó után, mint három *nap-tól fogva* roszúl van. A' melléklő után más értelme van, mint *hajánál fogva* hurczolta haza.

Hépest a' közelítő után, mint *bátyához képest* angyalnak mondanád.

Ki-

Kivül az állapító után, mint a' várasann kívül sétáltunk.

Nézve a' felható után, mint esztendeire nézve nem gyermek.

59. §. *Melleyek a' kölcsönözött névhatározók?*

Felelet. A' kölcsönözött névhatározók, melleyek fő nevekből erednek, többnyire birtokos nevek egyfzersmind, melleyek az előttök vagy utánok álló tulajdonítóból birtokost csinálnak, úgymint. :

Általellenében a' templomnak, vagy a' templomnak általellenében, vagy a' templom' általellenében.

Elejébe megrövidített birtokos után áll, mint a' bíró' elejébe. Egész birtokos előtt is állhat, mint elejébe a' bírónak.

Felébe vagy heggyébe a' várasnak, vagy a' váras' felébe, vagy a' várasnak felébe, vagy heggyébe.

Íránnyában vagy aránnyában a' palótának, vagy a' palótának iránnyában, vagy a' palotta' iránnyában.

Javára a' fiának, vagy fiának javára, vagy fia' javára.

Kedvéért az atyámnak, vagy az atyámnak kedvéért, vagy az atyám' kedvéért.

Közepénn a' várasnak, vagy a' várasnak közepénn, vagy a' váras' közepénn.

Lét különös szóköztést kíván. Felkészítve tudni illik a' birtokos képzőkkel *létem, léted, léte, létünk, létetek, léték*, melyekhez a' felható ragaszték *re* függesztetik, mindenkor csak egyes számú nevező után áll, mint jól nevelt *gyermek* *léte*re nagy hibát követett el; igaz *hazafi létedre* ezt cselekedned nem kellett volna; *katoná*(nem pedig *katonák*) *létetekre* a' hidegtől félték?

Módra és *módon* mindenkor csak az egyes nevező után áll, mint *bika módra* vagy *bika módon* bögni. Ezeket öszvetett nevek gyanánt öszve is lehet írni *bikamódra, bikamódon*. De *bika'* *módgyára* már valóságos Magyar birtokos, avvagy genitivus.

Okáért mindenkor csak rövidítetlen birtokos ragaszték után áll, mint *példának okáért*.

Számra nevező után áll, mint *font számra* adgyák; melly esetben öszve is lehet írni: *fontszámra*. De *számára* Magyar birtokost formál, mint *az atyám'* vagy *az atyámnak számára*, vagy *számára az atyámnak*.

Tájban mindenkor csak egyes számú nevező után áll, mellyel öszve is lehet írni, mint *dél tájban*, vagy *déltájban*. *Tájánn* vagy *tájékánn* mindenkor megrövidített birtokos után áll, mint *Buda' tájánn* vagy *tájékánn* sok szőlő fekszik.

Trucczára az egész világnak, vagy az egész világnak *trucczára*, vagy az egész világ' *trucczára*. 6o. §.

60. §. *Az igehatározók közül melyek tartoznak ide?*

Felelet. Az igehatározók közül azok tartoznak még ide, melyek magok mellé ragasztékos neveket kívánni szoktak, úgymint:

a) Szenvedő ragasztékot *kivéven*, mint mindnyájan jelen voltunk, *tégedet kivéven*.

b) Fofztóval állanak *külön*, és *meffze* vagy *távul*; mint *külön jár a' többiektől*; a' *Dunától* nem *meffze* lakik.

c) Segítővel állanak *egyetemben*, mint az ellenség az *örizettel egyetemben* tört be a' várba; *szemközt*, mint az *ellenséggel szemközt* állottak; *tele*, vagy *teli*, mint *borral tele* (*telve*) jött haza; és valamennyi hasonlító igehatározók, melyek tudni illik *bb* képzővel végződnek, mint egy *újnyival fellyebb* áll.

d) Helyeztetővel áll *bénn* vagy *bént*, mint a' *szobájában bent* ül.

e) Közelítővel *közel*, mint *közel a' Dunához*; azután *arcczal*, mint *napkelethez arcczal* fordult.

f) Állapítóval állanak *túl*, mint *túl a' Tiszánn*; *innen*, mint a' *Dunánn innen*; *kereftől*, mint *kereftől a' mezőnn*; *fénn* vagy *fént*, mint *fénn* vagy *fént a' boglyánn*.

g) Ide tartoznak amaz előfzócskák is, melyek az igékkel némelykor ösze is iratnak, úgymint: *át*, melly helyett az Írók többnyire

az

az által névhatározóval élnek, 's melly az állapító ragasztékot szereti, mint *átúszott a' Dunán*; *bé* behatót kíván, mint *béugrott a' kertbe*; *el*, melly a' fosztót szereti, mint *elment az atyától*; *fél*, melly felhatót kíván, mint *felmászott a' fára*; *le* a' lehatót szereti, mint *leesett a' fáról*; *ki*, melly fosztót kíván, mint *kiszaladt a' házból*; *őszve*, melly a' segítő körül áll, mint *őszvejöttem az attyával*; *vissza*, melly a' közelítőt kíván, mint *visszament az attyához*.

VII. S z a k a f z.

A' Számnevekről.

61. §. *Mi és hányféle a' számnév?*

Felelet. A' számnevek olly melléknevek, mellyek számokat jelentenek, ammint már a' 11. §ban a' 2. szám alatt említettük. A' mellékneveknek tulajdonsága az, hogy nem csak a' fő neveknek társaságában, hanem magányosan is állhatnak. Így e' mondásban *az érett alma egészséges* a' melléknév *érett* az *alma* névhez tartozik, és így ennek társaságában, a' melléknév *egészséges* pedig magányosan áll. Illy tulajdonsággal bírnak a' számnevek is, mellyek ötfélék: a' sarkszámok tudni illik, a' rendszámok, az osztószámok, a' helyrendszámok, és a' gyűjtőszámok.

62. §. *Mellyek a' sarkszámok, és mit kell róllok észre vennünk?*

Fe-

Felelet. A' sarkszámok ezek: eggy, kettő, mikor magányosan áll, két pedig, mikor utánna fő név következik, mint *két ember, három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz.*

Tíz, tizeneggy, tizenkettő, vagy mint fellyebb tizenkét, tizenhárom, tizennéggy, tizenöt, tizenhat, tizenhét, tizennyolcz, tizenkilencz.

Húsz, huszoneggy, huszonkettő vagy huszonkét, huszonhárom, huszonnéggy, huszonöt, huszonhat, huszonhét, huszonnyolcz, huszonkilencz.

Harmincz, harminczeggy, harminczkettő vagy harminczkét, harminczhárom, harmincznégy, harminczöt, harminczhat, harminczhét, harmincznyolcz, harminczkilencz.

A' Harmincz szerint függesztetnek öfzye az egyesekkel a' következő tízesek is: negyven, ötven, hatvan, hetven, nyolczvan, kilenczven, és a' százások, és ezresek: száz, kétfáz, 's a' t. tízfáz vagy ezer, kétezzer, három ezer 's a' t. százezer, kétfázeezer, háromszázezer 's a' t. végtére a' milliom, két milliom, három milliom 's a' t.

E' sarkszámoknak nincsen többes számok; mert nem mondgyuk *eggyek, kettők, hárma, négyek, tízek, húszak, százak, háromszázak, kétezerek*, még mikor számlálunk is. Ez az oka, hogy utánnok mind a' fő névnek, mind az igének az egyes számban kell maradni, mint *háromszáz katona érkezett*, nem pedig *háromszáz*

száz katonák érkeztek; mert az illy beszéd deák, vagy német majmozás volna. Csak mikor mint ígehatározók magányosan állanak, többes számú ígét is kívánnak magok után, mint a' hegyenn hárman voltunk.

63. §. Mellyek a' rendszámok?

Felelet. A' rendszámok, mellyek a' sarkszámokból erednek, ammint a' 28. dik §nak 2. száma alatt említettük, a' következők:

Eggyedik és kettedik csak a' tizesek, százasok, és ezresek után, mint tizeneggyedik, tizenkettedik, százeggyedik, ezerkettedik; egyébkor ezek helyett az *első*, és *második* rendszámokkal élünk. A' többiek rendkövetők, úgymint harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, hetedik, nyolczadik, kilenczedik, tizedik, tizenharmadik 's a' t. hufzadik, hufzoneggyedik, hufzonkettedik 's a' t. harminczadik, harminczeggyedik, harminczkettedik, harminczharmadik 's a' t. és e' szerint a' többiek is: negyvenedik, ötvenedik, hatvanadik, hetvenedik, nyolczvanadik, kilenczvenedik, századik, ezredik vagy ezeredik. A' milliommak nincs rendszáma. Ezekről két dolgot kell észre venni, úgymint

a) Hogy az öszvetett nagyobb számokban csak a' tizest mondjuk rendszám gyanánt; az előttevalókat pedig mind sarkszám gyanánt ejtjük. Így a' most folyó esztendőnek rendszámát nem mondjuk a' Deák szerint így: *az ezere-dik, nyolczszázadik, tizennyolczadik* eszten-

dőben, hanem így: az ezer nyolczszáz tizen-nyolczadik esztendőben.

b) Hogy magányosan állván, a' többes számot elfogadják, mint az *elsők*, a' *másodíkok*, a' *harmadíkok* 's a' t, és hogy mind a' többes számnak formálásában, mind a' ragasztékokra nézve a' IV. és V. Szakaszokban előadott regulákat követik.

64. §. Mellyek a' helyrendszámok?

Felelet. A' helyrendet a' következő nevekkal jelentjük: *első*, vagy *legelső*, *utolsó* vagy *legutolsó*, *alsó* vagy *legsalsó*, *felső* vagy *legfelső*, *belső* vagy *legbelsőbb*, *külső* vagy *legkülsőbb*, *hátsó* vagy *leghátsó*, *középső*, *túlsó*, *innenső*, vagy *leginnensőbb*, nem pedig *innegső*, mert az *innen* határozóból származik.

65. §. Mellyek az osztó számok?

Felelet. Az osztó számok kétfélék, mellyek tudni illik az egésznek részeit, avvagy a' töredékeket jelentik, azután azok, mellyek a' nemekre és felekezetekre való felosztást mutatták.

a) Az egésznek részeit jelentik ezek: *fél*, *harmad*, *negyed* vagy *fertály*, *ötöd*, *hatod*, *heted*, *nyolczad*, *kilenczed*, *tized*, *tizeneggyed*, *tizenketted*; *hufzad*, *harminczad*, *negyvened*, 's a' t. *század*, *ezered*. Kivévén a' *fél* és *fertály* neveket, a' többiekhez a' *rész* nevet szoktuk adni, mint *harmad rész*, *negyed rész* 's a' t. Ezen osztókkal, ha hozzájuk *fél* ragasztatik, a' feleket

két is jelentyük, mint *harmadfél, negyedfél's* a' t. azaz: *kettő és fél, három és fél*. Az *eggy másfél* távozik el e' regulátúl, mivel nem mondjuk *másodfél*.

b) A' nemeknek és felekezeteknek jelentésére a' sarkszámokból formálunk a' *félé* képzővel osztó számokat, mint *egyfélé, kétfélé, háromfélé, tízfélé, százfélé, ezerfélé*.

66. §. Mellyek a' gyűjtő számok?

Felelet. Az eredeti gyűjtő számnevek a' *pár, tuczat, és somma*. A' származékok kétféleképen formáltatnak, úgymint:

a) A' *szor-, ször, ször* képzőhöz adván az *i* képzőt a' sarkszámokból, mint *eggyszeri, kétszeri, háromszori's* a' t.

b) Ugyanazon képzőhöz vagy a' sarkszámokhoz az *s* képzőt adván, mint *eggyszeres, vagy egyes, kétszeres vagy kettős, háromszoros vagy hármás, négyyszeres vagy négyes, tízszeres vagy tízes, hússzoros vagy húszas*. Az egyenesen a' sarkszámokból támadók, úgymint *egyes, kettős, hármás, tízes, húszas's* a' t. *szokottabbak*, és többnyire fő nevek gyanánt is állanak, kivált mikor a' pénzekről van a' szó.

Jegyzések. A' VII. Szakaszban két dolog akad elő, mellyek az újabb Magyar könyvekben nyelvünknek részént egyformaságát nagyon gátolják, részént nemzetiségét régi sikeréből kegyetlenül kiforgatták. Az egyik az *eggy* szóinak külömbféle írása; a' másik pedig a' sarkszámok utána való Deák és Német többes számnak majmozása, mellyről már az Előszónak 11. §ban a' d) alatt szóltam. Vigyázzunk meg mind a' kettőt.

Az *eggy* ellenben a' számoknak több egyenlő *eggy-ségre* felolízthatatlan, és számlálható kezdetét (principium numeri) jelenti, mellynek tehát származékait, valamint *dupla gy* hanggal mondjuk, úgy én mindenkor *duplával* írom: *eggyeggy, eggyénkint, eggyes, eggyesít, eggyes-ség, eggyes, eggyügyű, eggyütt, eggyenlít, eggyenlő*. A' miket tehát *Analytic. I. Részében* a' 110. *§*ban, *eggy bizonyos tekintetből*, az Íróknak kényyére hagytam, azokban én a' törvényektől, mellyekre nyomozásim vezet-tek, mikor Magyarúl írok, el nem távozhatok.

2.) A' Deák többes számnak majmozását, melly nyelvünknek mind nemzetiségét, mind a' sok *k* miatt szépségét, kegyetlenül rongállya, az *Analyticában* több helyen megtámadom olly okokkal, mellyek e' deákos Magyar beszédnek képtelenségét világosan megmutatták. Itt ezeket röviden *eggy tekintet alá gyűjtöm*.

Először. Abbúl, hogy a' Deák számneveknek nincsen egyes számok, helyesen következtettük, hogy az utánnok álló neveknek és ígéknek is a' többes számban kell állani. Ellenben tehát abbúl is, hogy a' Magyar számneveknek nincsen többes számok, helyesen következtettük, hogy az utánnok álló neveknek és ígéknek is az egyes számban kell lenni, mint *három ezer katona érkezett*; e' kalapot *húsz forintonn vettem*; nem pedig *három ezer katonák érkeztek*; e' kalapot *húsz forintokonn vettem*. Hogy pedig a' Magyar számoknak nincsen többes számok, csak abbúl is kitétfzik, hogy mink soha sem számlálunk imígy: *eggy, kettők, hármak, tízek, húszak, százak, kétszázak, háromszázak, ezerek, ötezerek*, mint a' Deák *unum, duo, tria, decem, viginti, centum, ducenta, trecenta, mille, quinque millia*; hanem mindenkor csak az egyes számban *eggy, kettő, három, tíz, húsz, száz, kétszáz, háromszáz, ezer, ötezer*. Már az Olaszban sincs a' *cento* szónak többes száma: *quattrocento, quadingenti, négyszáz*. De mind ezekre nem hajtanak az ollyan Írók, kik az emberi nyelveknek művelését és csinosítását abban gondolják állani, hogy a' Deák nyelvnek regulái alá szoríttassanak. Ezekkel tehát legjobb megéreztetni ama' Magyar szóllásoknak irtóztató természetlenségét, melly az ő regulájokból szükségképen következik. E' regula szerint tudni illik imígy kellene csinosan Magyarúl beszéllenünk:

a) Hogy a' búza? *Felelet. Tizenhat forintok. Hát e' kép hogy? Felelet. Két aranyok. Az árpának tizeneggy forintok mérője; e' képnek négy aranyok a' párja. A' bor-*

borpak húsz forintokonn volt akója, és én huszonötökön vettem.

b) Három *palafzkok borokot*, vagy három *palafzkak* bort, vagy három *palafzk borokot* tégy az asztalra. Két *poharak vízeket*, vagy két pohár *vízeket*, vagy a' *víznek két pohara*it ittam: *dua pocula aquae*.

c) Bécs Posonytól tíz mértföldök. Akkor az én lakásom a' tiédül csak ezer lépések volt.

d) Három *esztendai*, hogy nem láttalak. Öt *holnapjai*, hogy rajta dolgozok. Négy *órái*, hogy utánnad várakozok.

Másodszor. De nem csak akkor természetlen a' Magyar beszéd, mikor a' számnevek után a' Deák szerint többes számú neveket teszünk, hanem még akkor is, mikor erre nézve a' Deákot a' gyűjtő nevek után majmazzuk, mint: e' falka *sértések* a' kutyákra *rohantak*, vagy a' *sértéseknek* e' falkája a' kutyákra *rohant*, vagy három *falkak* *sértések* a' kutyákra *rohantak*. Sőt még magokkal a' *collectivumokkal*, avagy gyűjtő nevekkal sem kell soha az egyes számban élnünk; mert csak így lehet ám a' mi nyelvünk is olly csinos, olly művelt, mint a' Deák, ha így beszéllünk: tegnap *cseresnyéket* ettünk, ebédkor, pedig *lepcsőink* voltak; heri *cerasa* comedimus, et in prandio *lentes* habuimus. E' természetlenségekhez adgyuk végtére még azt is, hogy a' testnek tagjairól ne beszélljünk olly *barbare*, mint eddig, hanem egélsen a' szép Deákság szerint: *lábakkal* tapodta szerencsáját; *kezeimbe* vettem a' képet; *füleimet* sérti; ez *szemekbetűnő* dolog; *karjai* közé vette a' gyermeket; *fogai* között tartja; mert egyébkép a' Deák *cultúra* nélkül szükölködő szegény ügyefogyott Magyar nem is tudná, hogy a' beszéllőnek két lába, két keze, két füle, két szeme, két karja, és több foga van. Mit találunk még a' mi Nyelvművelőink a' Deák nyelvben, a' mi nélkül a' miénknek csinosítását lehetetlennek tartják? Fel mernék fogadni, hogy ők a' Görög nyelvet csak azért is tökéletlenebbnek, és bárdolatlanabbnak nézik a' Deákuál, mivel Ablativussa nincsen.

VIII. S z a k a f z.

A' birtokos neveknek formálásáról.

67. §. Mit értünk a' birtokos nevek által, és mit kell azokról tudnunk?

Felelet. A' birtokos nevek által azokat értjük, melyekhez birtokjelentő képzők függesztetnek, melyek tizenkétfélék, úgymint *sasom*, *sasod*, *sassa*, *sasunk*, *sasotok*, *sassok*, *sassaim*, *sassaid*, *sassai*, *sassaink*, *sassaitok*, *sassaik*. Ezekről a' következő dolgokat kell tudnunk.

a) Ezeknek kétféle egyes, és kétféle többes számok van, úgymint: az első egyes szám csak egy birtokost, és csak egy birtokot jelent, mint *sasom*, *sasod*, *sassa*. A' második egyes szám csak egy birtokot, de a' végső *k* betű által több birtokost, mint *sasunk*, *sasotok*, *sassok*. Az első többes szám csak egy birtokost, de az *i* betű által több birtokot, mint *sassaim*, *sassaid*, *sassai*. A' másik többes szám az *i* betű által több birtokot, és a' végső *k* által több birtokost jelent, mint *sassaink*, *sassaitok*, *sassaik*.

b) A' birtokos képzők között vannak öt, három, és két ágúak (14. §.) melyek a' hangrendnek a' 10. §-ban előadott közönséges reguláit követik. Vannak azonkívül nyomosítók is, melyekről a' 15. §-ban szóllottam, a' minők *sassa*, *sassok*, és mind a' két többes szám *sassaim*, *sassaid*, *sassai*, *sassaink*, *sassaitok*,
sas-

*sassai*k. Ezek a' fzőnak utolsó betűjét megduplázzák, vagy ha ezt meg nem tehetik, a' duplázást legalább kipótollyák.

68. §. *Melleyek a' birtokos neveknek képzői?*

Felelet. A' birtokos neveknek képzői a' következők.

Először azok, melleyek csak egy birtokost, és egy birtokot jelentenek, a' birtokosnak háromféle személye szerint háromfélék.

Az első személyé a' hangzó végzés után csak *m*, mint *fám*, *elmém*; de a' mássalhangzó után öt ágú, úgymint *om*, *öm*, *ëm*, *am*, és *em*, mint *tagom*, *ezüstöm*, *embërem*, *házam*, *tüzem*.

A' második személyé a' *d*, melly az előbbenihez tökéletesen hasonló, mint *fád*, *elmed*, *tagod*, *ezüstöd*, *embëred*, *házad*, *tüzed*.

A' harmadik személyé csak két ágú, úgymint *a*, és *e*, melly egyfzersmind többnyire nyomosító is, mint *fája*, *tagja*, *háza*, *elméje*, *ezüstye*, *embëre*, *tüze*.

Másodszor azok, melleyek csak egy birtokot, de több birtokost jelentenek, a' háromféle személyek szerint megmeg háromfélék.

Az első személyé két ágú *unk* és *ünk*; de a' hangzók után csak *nk*, mint *fánk*, *elménk*, *tagunk*, *ezüstünk*, *embërünk*, *házunk*, *tüzünk*.

A'

A' második személyé három ágú, úgymint *tok, tők, tők*, mint *fátok, elméték, fenyűtők*. De mikor közbe vetést kíván, öt ágúvá lesz, úgymint *otok, ötök, ötök, atok, eték*, mint *tagotok, embéreték, ezüstötök, házatok, tüzeték*.

A' harmadik személyé három ágú, 's egy-szersmind nyomosító, *ok, ök, ek*, mint *fájok, elméjük, tagjok, ezüstyük, embérek, házak, tűzők*.

Harmadszor azok, mellyek csak egy birtokost, de több birtokot tesznek, megmeg háromfélék.

Az első személyé két ágú és nyomosító; *aim, és eim*, a' hangzó után pedig csak *im*, mint *fáim, elméim, tagjaim, ezüstyeim, embereim, házaim, tüzeim*.

A' második személyé hasonló az előbbenihez, *aid, vagy eid, vagy id*, mint *fáid, elméid, tagjaid, ezüstyeid, embereid, házaid, tüzeid*.

A' harmadik személyé hasonló az előbbenihez, *ai*, vagy *ei* vagy *i*, mint *fái, elméi, tagjai, ezüstyei, emberei, házai, tüzei*.

Negyedszer azok, mellyek több birtokost és több birtokot jelentenek, megmeg háromfélék, két ágúak, és nyomosítók, úgymint:

Az első személyé *aink, eink*, vagy csak *ink*, mint *fáink, elméink, tagjaink, ezüstyeink, embereink, házaink, tüzeink*.

A'

A' második személyé *aitok, eitek*, vagy csak *itok, iték*, mint *fáitok, elméitek, tagjaitok, ezüstyeitek, embéritek, házaitok, tűzeitek*.

A' harmadik személyé *aik*, vagy *eik*, vagy csak *ik*, mint *fáik, elméik, tagjaik, ezüstyeik, embérik, házaik, tűzeik*.

69. §. Mit értünk a' nyomosító változás által, és micsoda regulák alá van vetve?

Felelet. A' nyomosító változás által azt értjük, melly a' szónak végenn történik, mikor hozzá nyomosító birtokos képző függesztetik. így e' szóban *sassa* a' nyomosító változás az utolsó s betűnek megduplázása e' névben *sas*. Regulái, mellyeknek mindazáltal sok kivételei vannak, a' következők.

Első Regula. Mikor a' névnek utolsó betűje fogbetű *cz, cs, s, sz, z, zf*, vagy inybetű *j, gy, ly, ny, ty*, ez a' nyomosító képzők előtt megdupláztatik, mint *sas, sassa, sas-sok, sassaim, sassaid, sassai, sassaink, sassaitok, sassaik*.

Második Regula. Mikor a' névnek utolsó betűje nyelvbetű *l, n, t*, ez előbb inybetűre változik, azután pedig megdupláztatik, mint *aczel, aczéllya, aczéllyok, aczéllyaim, aczéllyaid, aczéllyai, aczéllyaink, aczéllyaitok, aczéllyaik*. De ha e' végső betűk előtt egy más-salhangzó áll, a' duplázás elhagyatik, mint *kert, kertye, kertyek, kertyeim* 's a' t.

Har.

Harmadik Regula. A' d nyelvbetű után csak gy függelztetik, mint *nád, nádgya, nádgyok, nádgyaim, nádgyaid* 's a' t.

Negyedik Regula. Az ajakbetűk b, f, m, p, v, a' torokbetűk g, k, r, h, és a' tudóbetűk, avvagy a' hangzók a, e, é, i, o, ö, u, ü sem lágyítást, sem duplázást nem szenvedhetvén, mind a' kettőt j betűvel pótollyák ki, mivel a' j betű eredeti inybetű, és erős hangjára nézve a' duplával felér, mint: *dob, dobja, dobjok, dobjaim, dobjaid, dobjai* 's a' t. A' hangzókkal végződők a' j betűt csak az egyes számban szenvedik meg: *fája, fájok*; a' többesben soha sem: *fáim, faid* 's a' t.

70. §. *Mikor kíván a' tok, tők, tők képző közbevetést?*

Felelet. A' tok, tők, tők képző csak akkor kíván o, é, ö közbevetést, mikor a' névnek utolsó mássalhangzója a' t betűvel a' kimondásban alkalmatlanságot okozna. Ebből tehát a' következő regulák önnkint támadnak.

1) Mikor a' név két mássalhangzóval végződik, közbevetést kíván, mint *gond, gondotok, gyümölcs, gyümölcsötök, hüvelyk, hüvelykétök.*

2) A' b, cz, cs, d, gy, h, t, v, z végzések közbevetést kívánnak, mint *dobotok, léczétek, csúcsotok, ebédétök, özvegyétök, juhok, szózatotok.*

3.)

3) Az *eggy* szótagból álló nevek, melyek *g, j, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz* betűkkel végződnek, közbevetést kívánnak, mint *babajotok, sasotok, ünnepéték pörötök*.

4) A' több szótagból álló nevek, melyek *k, l, ly* betűvel végződnek, a' közbevetést elfogadják, de nem kívánnák, mint *ablakotok, vagy ablaktok, angyalotok vagy angyaltok*.

5) Az *atok* és *eték* közbevetések csak az olyan nevekben jönnek elő, melyeknek többes száma *ak* vagy *ek* képzővel formáltatik, amint alább megláttuk.

71. §. *Mellyek a' rendkövető birtokos nevek' formálásának fő példái?*

Felelet. A' rendkövető birtokos nevek' formálásának fő példáit a' Regulák szerint, melyek a' 69. §ban állanak, négy felekezetre osztom, azután mindenik felekezetet a' hangrendnek a' 10. §ban előadott regulái szerint, háromra.

I. Felekezet. Ama' neveknek, melyek a' 69. §ban előadott első Regulát követik, és így *j, gy, ly, ny, ty, vagy cz, cs, s, sz, z, zf* betűvel végződnek, fő példái, ha mélyhangúak, a' *Sas*, ha középhangúak, a' *Göz*, ha magoshangúak, a' *Mécs*. Az éleshangúakról tudgyuk a' 10. és 30. §§ból, hogy némellyek közülök a' mélyhangúakhoz, a' többiek pedig a' magoshangúakhoz tartoznak. E' példákban a' kétféle egyes szám egybe van vonva, valamint a' kétféle többes szám is.

Eg-

Eggyes Szám.

Sasom.	Gőzöm.	Mécsëm
Sasod	Gőzöd.	Mécsöd.
Sassa.	Gőzze.	Méccse.
Sasunk.	Gőzünk	Mécsünk.
Sasotok	Gőzötök	Mécsétök
Sassok	Gőzzök.	Méccsek

Többes Szám.

Sassaim.	Gőzeim.	Méccseim.
Sassaid.	Gőzeid.	Méccseid.
Sassai.	Gőzei.	Méccsei.
Sassaink.	Gőzeink.	Méccseink.
Sassaitok.	Gőzeitök.	Méccseitök.
Sassaik.	Gőzeik.	Méccseik.

II. Felekezet. Ama' neveknek, mellyek a' 69. § ban előadott második és harmadik Regulát követik, és így d, l, n, t betűvel végződnek, fő példái, ha mélyhangúak, a' *Dal*, ha középhan-gúak, a' *Köd*, ha magoshangúak, a' *Vén*.

Eggyes Szám.

Dalom.	Ködöm.	Vénëm.
Dalod.	Ködöd.	Vénöd.
Dallya.	Ködgye.	Vénnye.
Dalunk.	Ködünk.	Vénünk.
Dalotok.	Ködötök	Vénétök.
Dallyok.	Ködgyök.	Vénnyek.

Többes Szám.

Dallyaim.	Ködgyeim.	Vénnyeim.
Dallyaid.	Ködgyeid.	Vénnyeid.
Dallyai.	Ködgyei.	Vénnyei.
Dallyaink.	Ködgyeink.	Vénnyeink.
Dallyaitok.	Ködgyeitek.	Vénnyeitek.
Dallyaik.	Ködgyeik.	Vénnyek.

III.

III. Felekezet. Ama² neveknek, melyek a² 69. § ban előadott negyedik Regulát követik, és így b, f, m, p, v, vagy g, h, k, r betűvel végződnek; fő példái, ha mélyhangúak, a' *Tag*, ha középhangúak, a' *Gög*, ha magoshangúak, a' *Prém*.

Eggyes Szám.

Tagom.	Gögöm.	Prémom
Tagod	Gögöd.	Préméd.
Tagja.	Gögje.	Prémje.
Tagunk.	Gögünk.	Prémünk.
Tagotok.	Gögötök.	Prémétek.
Tagjok.	Gögjök.	Prémjék.

Többes Szám.

Tagjaim.	Gögjeim.	Prémjeim.
Tagjaid.	Gögjeid.	Prémjeid.
Tagjai.	Gögjél.	Prémjei.
Tagjaink.	Gögjeink.	Prémjeink.
Tagjaitok.	Gögjeitek.	Prémjeitek.
Tagjaik.	Gögjeik.	Prémjeik.

IV. Felekezet. A' hangzóval végződő nevek a' 69. § ban előadott negyedik Regulátul abban távoznak el, hogy a' j betűtől az egész többes számban irtóznak. Fő példáik, ha mélyhangúak, a' *Fa*, ha középhangúak, a' *Szello*, ha magoshangúak, a' *Zfenge*.

Eggyes Szám.

Fám.	Szellöm.	Zfengém.
Fád.	Szellőd.	Zfengéd.
Fája.	Szellője.	Zfengéje.
Fánk.	Szellőnk.	Zfengénk.
Fátok	Szellőtök.	Zfengétök.
Fájok	Szellőjük.	Zfengéjük.

Többes Szám.

Fáim.	Szellőim.	Zfengéim.
Fáid.	Szellőid.	Zfengéid.
Fái.	Szellői.	Zfengéi.
Fáink.	Szellőink.	Zfengéink.
Fáitok.	Szellőitök.	Zfengéitök.
Fáik.	Szellőik.	Zfengéik.

72. §. Mikép lehet a' két vagy több szótagból álló neveknek többes számú birtokos képzőit megrövidíteni?

Felelet. A' két vagy több szótagból álló nevek, mellyek mássalhangzóval végződnek, a' többes számú birtokos képzőknek végső szótagjaival is megelégszenek, mint a' hangzóval végződők. E' nevekhez tehát elég az *im, id, i, ink, itok* vagy *itök* szótagokat függesztetni, kivéven a' dupla többes számnak harmadik személyét. Példának okáért. Ezek helyett: *falattyaim, falattyaid, falattyai, falattyaink, falattyaitok*, ezeket lehet mondani: *falatim, falatid, falati, falatink, falatitok*. De *falattyaik* helyett a' *falatik* szokatlan. Úgy szinte ezek helyett *szelettyeim, szelettyeid, szelettyei, szelettyeink, szelettyeitök* helyesen mondgyuk ezeket: *szeletim, szeletid, szeleti, szeletink, szeletitök*. De *szelettyeik* meg nem rövidítették. Az eggy szótagból álló nevek e' rövidítést meg nem ismervedik: ezek helyett tehát *sassaim, sassaid, sassai, sassaink, sassaitok*, tellyességgel rossz és természetlen birtokos nevek volnának ezek: *sasim, sasid, sasi, sasink, sasitok*. Ellenben a' hangzóval végződő nevek a' nyomosító változástul irtóznak, mert *fáim, fáid, fái, fáink, fáitok, fáik* helyett hason-

sonlóképen rosz és természetlen birtokos nevek volnának ezek: *fájaim, fájaid, fájai, fájaink, fájaitok, fájatk.*

Jegyzés. Az Előszónak 17. §-ban a' *Második Regula* alatt elő terjesztettem már ama' zavarodást, melly a' Magyar írásban abból támad, hogy újabb Íróink a' *j* betűnek ötféle hangot tulajdonítanak. A' Nyelvtudománynak 4. §-a után a' *Jegyzésben*, az 55. old. említettem azt is, hogy akkorában, mikor a' régiebb Magyar könyvek közre hocsáttattak, a' könyvnyomtató műhelyekben nem voltak még mondva öntött Magyar betűk, hanem csak Deákok, mellyekben *x, y, z* felette kevés van, ö pedig és ü egy' sincs. A' Német könyvnyomtató tehát az *y* helyett csak *j* betűt vett, annyi-
val is inkább, mivel az efféle Magyar szavakat mint *baly-
lya, talállyya, kinynya, bánynya, gátytya, ta-
nitytya*, Németsen ejtven, mintha így voltak volna írva *balja, találja, kinja, bánja, gátja, tanítja*, elhitette magával, hogy az előbbeniekben is csak úgy kell ejteni a' végzéseket, mint a' *ja* szótagot ezekben írja, fogja. Az Analyticának I. Rész. a' 118. §. a' 198. old. említettem, hogy Gyöngyösinknek *Murányi Vénussában*, melly Kas-
sán az 1666. élt. közre hocsáttatott, az *lyly, nyny, ty-
ty*, sőt a' *d* végzéseknél a' *gygy* betűköt is, mint *tuggyya*, saját szemeimmel mindenütt olvastam: jele tehát, hogy a' Kassai Kiadó *y* betűt e' végből elegendőt öntetett. De a' Ko-
losvári Könyvnyomtató az 1710. élt. e' szép Poémát újra kiadván, 's meg is rontván, nem tartotta már méltónak, hogy e' Magyaros hangokat *lyly, nyny, tyty* a' Németsen ejtett *ja* vagy *je* hangoktól megkülömböztesse, és hogy e' végből Deák alfabetumához, mellyel élt, elegendő *y* betűt öntes-
sen. Ez a' pótoló *j* betűnek az eredete, mellyhez, csak a' rö-
vidségnek okáért is, az Írók és Íródeákok vaktában ragasz-
kodtak, 's mellytől az Erdélyi Magyarok a' kimondásban mai napig is mesélze távoznak. A' jelenvaló Nyelvtudománynak 8. §-a után a' *Jegyzésben*, a' 61. old. megmutattam azt is, hogy az efféle szavakat *talállyya, kinynya*, ha *j* betűvel így írjuk *találja, kinja*, a' sükeres orthographiának mindenütt be-
vett regulája szerint lehetetlen másképp elválasztani, hanem csak imígy *talál-ja, kin-ja*, és hogy következendőképen lehetetlen az Olvasótól is azt kívánni, hogy a' *j* betűt az előtte álló *l, n, t* betűktől el ne válassza, és Németsen ne ejtse. Itt, és az Előszónak fellyebb említett 17. §-ban meg-
feleltem amaz Írónak is, a' ki csak imént azokat, kik az effé-
le szavakban pótoló *j* betűvel nem élnek, tudatlanoknak me-
részli gyalázni, 's kinek egész filologiaibéli tudománya, mellyet e' kérdésnek megfejtésében mutat, csak abból a'
kímél-

kímélésből látszik állani, hogy a' j betűvel az Idegenek az efféle szavakat találja, kinja, könnyebben kimondhatván, mint a' Magyaros lly, nny hangokkal, kedvéért inkább csak j betűvel írjuk, ha a' Magyaros szójejtést megrontyuk is.

Itt hát nincs már egyéb hátra, hanem hogy ama' vélekedésnek sikeretlenségét megmutassam, melly a' j betűt a' birtokos nevekben, és az ígéknek mutató formájában *characteristicának*, avvagy *béllyegetűnek* kiáltja.

1) Ha a' vélekedésnek pártfogói olly tágas értelemben nézik a' j betűt a' birtokos nevekben, és a' mutató formában béllyegetűnek, mintha nálla nélkül sem birtokot nem lehetne jelenteni, sem a' határozott accusativus alatt fekvő tárgyra mutatni, csak két igazságot kell elejébe terjesztenem, hogy nevetséges tévelygésekből felserkennyenek.

a) Az első az, hogy az eggyes számú birtokosoknak első és második személlyeiben, mint *tagom*, *tagod*, *tagunk*, *tagotok*, a' birtok az egész Magyar nyelvben minden j nélkül értelmesen és magyarán jelentetik.

b) A' második az, hogy a' mutató formában a' jelenvaló üdőnek két első személlye, mint *vágom*, *vágok*, *vágod*, a' magas hangú ígékben pedig az egész jelenvaló üdő, kivéven a' többes számú első személyt, úgymint *verem*, *verlek*, *vered*, *veri*, *veritek*, *verik*, a' határozott accusativus alatt fekvő tárgyat minden j nélkül szinte olly világosan mutatták, mint ezek *vágja*, *vágjuk*, *vágjátok*, *vágják*, és *verjük*.

Illy erővel bírnak azonnkivül a' mutató formának alig múltt üdeje minden j nélkül, úgymint *vágám*, *vágád*, *vágá*; *verém*, *veréd*, *veré*; egészen múltt üdeje: *vágtam*, *vágtad*, *vágtá*, s' a' t. *vertem*, *verted*, *verte* 's a' t.

Meg van azonnkivül ezen erő, minden j betű nélkül, a' kívánó módnak jelenvaló és múltt üdőbéli egész mutató formájában, mint: *vágnám*, *vágnád*, *vágná* 's a' t. *verném*, *vernéd*, *verné* 's a' t. *vágtam volna*, *vágtad volna* 's a' t. *vertem volna*, *verted volna* 's a' t.

A' birtoknak és a' mutatásnak *csudálatos béllyegetűje* volna bizonynyára az, mellynek béllyegezése, nélkül illy sok esetben mind a' birtoknak jelentése, mind a' tárgymutatás, értelmesen végbe vitetik.

2.) Mit nem keres fel a' képzelés mindent, hogy vélekedéseit az igazságnak trónussára emelhesse! Még az e előtt

is kezdettek némellyek a' hangzók után j betűt írni, csak hogy ennek hatalmát méltóbb terjeszték, mint *fájé, elméjé*. De a' szemesebbek észre vévén az analogiából, mivel e' szavak *tagjé, fellegjé* tellyességgel szokatlanok, hogy a' hangzók után csak a' befédben röstelkedő köz népek közbevetése a' j betű az effélékben *fájé, elméjé*, éppen úgy, mint ezekben *országaim, lábajim, kezejim, mijeim, tijeim*, csak nem merészlették még is e' különös Nyelvművelőknek nyomdokit követni.

3) De tagoljuk fel tovább e' vélekedést, és vizsgáljuk meg, ha vane még is valami sükere, vagy sem? A j betű kizárulván, ammint az első szám alatt láttuk, egynehány birtokos névben, és a' mutató formának legnagyobb részében a' bélyegbetűnek hivatalyából, pártfogói kénytelenek ama' korlátozáshoz folyamodni, hogy a' bélyegbetűnek hivatalyát a' j a' birtokos nevekben, és a' mutató formában *csak a' nyomosító képzők előtt* viseli, úgymint

a' birtokos neveknek egyes számú harmadik személyeiben, mint *tagja, tagjok, fellegje, fellegjék*, és az egész többes számban, mint *tagjaim, tagjaid, tagjai, tagjaink, tagjaitok, tagjaik; fellegjeim, fellegjeid, fellegjei, fellegjeink, fellegjétek, fellegjeik*.

a' jelenvaló üdőnek egyes számú mutató harmadik személyében, mikor az ige mélyhangú, mint *vágja*, és az egész többesben, mint *vágjuk, vágjátok, vágják*.

ugyanazon jelenvaló üdőnek többes számú mutató első személyében, mikor az ige magashangú, mint *verjük*.

végére mind a' törzfőkös, mind a' mutató formának egész parancsoló módgyában, akár mélyhangúak legyenek az igeik, akár magashangúak, mint *vágjak, vágjál, vágjon, vágjunk, vágjátok, vágjanak; verjek, verjél, verjen, verjünk, verjétek, verjenek*, és a' mutató formában *vágjam, vágjad, vágja, vágjuk, vágjátok, vágják; verjem, verjed, verje, verjük, verjétek, verjék*.

De még az illy határozás után is felfegessük meg *tudatlannak* hirdetett elzünkkel e' különös tudosságú vélekedésnek nagy fáját!

a) Első fő és általlyában való jegyzésem az, hogy e' *tudós* Nyelvművelők a' j betűnek, ammint az imént előadott korlátozásból látni, háromféle hivalt adnak: a' birtokos nevekben tudni illik a' birtokot bélyegezi; a' mutató formában a' határozott accusativus alatt fekvő tárgyat jelenti: hát

az ígéknek törzsfőkös formájában, mint *vágjak*, *vágjál*, *vágjon*, 's a' t. *verjek*, *verjél*, *verjen*, 's a' t. vallyon mit béllyegez? mit mutat? E' harmadik hivatalt határozzák meg, ha lehet, magok a' j betűnek pártfogói.

b) Mennyünk tovább! A' *cs*, *cs*, *s*, *sz*, *s*, *sz* és a' *gy*, *ly*, *ny*, *ty* után magok a' j béllyegetűnek pártfogói nem írnak j betűt, ammint vélekedések szerint kellene: *sasja*, *sasjok*, *sasjaim*, 's a' t. vagy az ígékben *vadászja*, *vadászjuk*, *vadászjátok* 's a' t. úgy szinte a' parancsoló módnak mind a' két formájában sem: *vadászjak*, *vadászjál*, *vadászjon* 's a' t. *vadászjam*, *vadászjad* 's a' t. hanem a' j helyett az utolsó betűt duplazzák meg velünk együtt: *sassa*, *sassok*, *sassaim* 's a' t. *vadássza*, *vadásszuk* 's a' t. *vadásszak*, *vadásszál*, *vadásszon* 's a' t. *vadásszam*, *vadásszad* 's a' t. Ezekben tehát, és a' hasonló neveken, és ígékben, mellyek számosak, a' j nem béllyegetű.

c) A' *d*, *l*, *n*, *t* végzések azok, mellyek a' kérdésben leginkább foganak. A' Dunamellékiek, kik a' köz beszédben még a' törvényes j betűt is szeretik elhagyni, a' duplázást legalább az *l* betűnél el nem mulattják, mikor így befzéllenek: *talállá*, *találluk*, *talállátok*, *talállák*. Az igaz Magyaros szőejtés e' négy betűt az eleven beszédben meglágyítja és megduplázza: *talállya*. A' j betűnek pártfogói tehát mind a' két felekezettől eltávoznak, mikor így írnak: *találja*; mert a' j az *l* betűt sem meg nem lágyítja, sem meg nem duplázza; és így a' szőejtés *talál-ja* tellyességgel Németes.

d) Az *a* és *e* végzésű nevek, mellyeknek egyes számú harmadik személyei a' j betűt az egész Nemzetnél megkívánnyák, mint *fája*, *fájok*, *elméje*, *elméjék*, az egész többes számban viszontag a' j betűtől megmeg az egész Nemzetnél irtóznak: mert senki sem mondgya *fájaim*, *fájaid*, *fájai*, *fájaink*, *fájaitok*, *fájaiuk*, *elméjeim*, *elméjeid*, *elméjei*, *elméjeink*, *elméjeitek*, *elméjeink*, hanem ezek helyett minden j nélkül imígy: *fáim*, *fáid*, *fái*, *fáink*, *fáitok*, *fáik*; *elmém*, *elméd*, *elméi*, *elméink*, *elméitek*, *elméik*. E' neveknek többes számában tehát a' j betűt birtokbéllyegező betűnek okosan senki sem valhattya. Elhagyatik azonakivül a' középkurtítás által még a' mássalhangzóval végződő hosszabb neveken is, ammint a' 72. §ban elő terjesztetett: mint *salatim*, *salatid*, *salati*, *salatink* 's a' t. *széletim*, *széletid*, *széleti* 's a' t. és ezeket mindenik Magyar a' j béllyegetű nélkül is birtokosoknak ösmeri. Ezekből is kihűl tehát a' j betűnek béllyegező hivatallya, valamint azokból is, mellyek a' többes számban megrövidülnek, mint *malma*, *malmok*, *malmaim*, vagy a' vonást elvetik, mint

mint *egc*, *egék*, *egeim*, vagy *ak*, *ek* képzőt kívánnak, mint *háza*, *házok*, *házaim*, *töve*, *tövök*, *töveim*.

e) Ha a' b. f. m. p. v. g. k. r. h. végzésű szavakat naggyából számba vesszük, a' mit a' *Tiszta Magyarság* nevű könyvecskémben könnyű végbe vinni, és sommájokat a' többi neveknek sommájával öfvetartjuk, ha egyszermind meggondoljuk azt is, hogy ezek közül megmeg számtalokban már a' j, már meg a' duplázás is, ammint alább látni fogjuk, elhagyatik: meg kell bizonynyára vallanunk, hogy a' Magyar birtokos neveknek három negyed részében a' j betű még a' nyomosító képzők előtt is, fel nem találatik. Ki csoda mondhasa tehát e' betűt okosan a' birtokosok' bélyegbetűjének?

f) Lépjünk már most át az ígérekre. Azonkívül, hogy az eddig az a) b) és c) alatt imént tett Jegyzések az ígéreket is illetik, melyekben a' fogbetűk, mint *ássá*, *ássuk*, az ínybetűk, mint *haggya*, *haggyuk*, és a' nyelvbetűk, mint *találtya*, *találtyuk*, szintűgy megdupláztatnak, mint a' nevekben: a' t végzésre nézve olly ízemhetűnő mind a' két formában a' parancsoló módnak a' j betűtől való irtózása, hogy én meg nem foghatom, mikép lehetett még a' parancsoló módban is a' j betűt bélyegbetűnek nézni. Tekintsük meg a' dolgot közelebbről.

Először. A' t végzés, mikor előtte mássalhangzó áll, valamint az *it* képző is, melly felette számos ígékformát, az indicativusban ugyan a' nyomosító képzők előtt lágyulást és duplázást kívánnak, mint *tartya*, *tartjuk*, *tartjátok*, *tartják* és *szépittyük*, vagy ammint a' j betűnek pártfogói írják, *tartja*, *tartjuk*, *szépitjük* 's' a' t. de a' parancsoló módnak mind a' két formájában a' lágyulás és duplázás helyett, és így ezeknek hibás surrogátuma a' j helyett is, s betűt kívánnak az egész Nemzetnél: *tartsak*, *tartsál*, *tartsen* 's' a' t. *szépitsek*, *szépítsél*, *szépitssen* 's' a' t.

Másodszor. Az *fst* végzés, melly az indicativusban imígy hangzik *fárasztja*, *fárasztjuk*, *fárasztjátok*, *fárasztják*, és *eméšťyük*, melyekben a' Jottisták az y helyett j betűt írnak, a' parancsoló módnak mind a' két formájában a' t végzésből íz betűt csinál, hogy az előtte állót megduplázza: *fáraszszak*, *fáraszszam*, *eméšťszek*, *eméšťszem*, 's' a' t. Nincs itt a' j betűnek csak híre is.

Harmadszor. A' többiekben a' t végzés az indicativusban megmeg lágyítást és duplázást kíván, mint *íratya*, *írat-*

irattyuk, vettyük, vagy ammint a' Jottisták írják iratja, iratjuk, vetjük; a' parancsoló módnak pedig mind a' két formájában két s betűre változik, mint irassak, irassam 's a' t. vessek, vessem 's a' t.

g) Ezek így lévén, ha megfontoljuk, hogy valamennyi Magyar igéből lehet a' *hat, het* képzővel, melly *t* betűvel végződik, *tehetős* ígékét formálni, mint *irhat, verhet*, ha észre vesszük azt is, hogy valamennyi Magyar művelő igéből az *at et*, vagy *tat, tet* képzővel műveltető és szenvedő ígékét lehet formálni; mint *irat, olvastat, veret*, és *iratik, olvastatik, veretik*; ha végtére a' *d, l, n* végzéseket, mellyek kérdés alatt vannak, számba nem vévén, fontra tesszük azt is, hogy a' többi végzésű ígéknek több mint fele duplázást kíván minden j nélkül, mint *ás-sa, ássuk, vesszük*: szembetünöképen világos leísz előttünk, hogy valamennyi Magyar ígéknek csak *tized részében* sem találunk az egész Nemzetnél, és így még a' Jottistáknál is, a' nyomosító képzők előtt j betűt.

Ne álmодgyuk tehát a' j betűt béllyegbetűnek saját kárunkra, mellyet miatta nyelvünknek rendbelfezedésében, és csinosításában szenvedünk. Ha valamelly utazó egy idegen országnak széleinn ólálkodván, és ott egynehány faluban sok veres hajú embert látván, azt írná haza, hogy azon országban a' veres haj *nemzeti béllyeg*; a' másik pedig béllyebb hatván az országnak közepe felé, mind barna vagy fekete hajú embereket találva, mit mondana vallyon az előbbennek híradására? Ne ólálkodgyunk mink anyanyelvünknek széleinn, ha azt igazán művelni, és csinosítani akarjuk, azaz: ne indúlljunk az egymással küzködő auctoritások és rideg szokások vagy önnön kényünk utánn, hanem hassunk be serény, semmi részre nem hajló, semmi előítélettel félre nem csábítható, fáradhatatlan *tanulásunkkal* nyelvünknek szívébe, és ott keressük fel szép rendben álló nemzetiségeit. Merem én így jövendölni, hogy anyanyelvünk nem sokára a' legműveltebb és legérzékenyebb Európai nyelvek között fog díszeskedni. A' Magyaroknak a' termézzettől szép talentumai vannak, de mindaddig, még *egyforma* nyelvonn nem beszél, nem ír, talentumainak legdrágább gyümölcseit, a' kinyomozott *igazságokat*, és a' szívnek *nemes érzeménnyeit*, hazafitársaival *foganatosan* nem fogja közölhetni.

h) Azoknak, kik a' j betűnek béllyegző tulajdonságát ama' régi halotti kis prédikációból: *Latitatu feleim zumtuchel mic vogmuc*, vagy más régi könyvekből akarják megmutatni, Virág Benedek' szavaival felelek, ki a' *Magyar Századoknak I. Réfjében* a' 61. old. imígy szól: *Az Evangyélia-*

liomot Német és Cseh papok, többnyire Tót Benedictinusok hirdették, kiknek szájokból a' Jézus Mária nevekenn kívül alig érthettek valamit a' Magyarok; azután ama' tudósításival, mellyekkel ugyanott a' 355. old. Bertholdnak a' tudományokban való járatlanságát, egész könyvében pedig az első Magyar Századoknak setétségét férjfiasan rajzolta. És mink ezen üdőknek írásiból tanúlljuk meg a' Magyar orthographiát, a' j betűnek bélyegző tulajdonságát, és általljában a' tiszta Magyar nyelvet? Lásd a' régi Magyar könyvekről az Előszónak 10. §at.

IX. S z a k a f z.

A' rendhagyó birtokos nevekről.

73. §. *Hányfélék a' rendhagyó birtokos nevek?*

Felelet. A' rendhagyó birtokos nevek háromfélék. Az első felekezet a' rendet a' formálásban hagyja el; a' második azokból áll, mellyeknek többes száma *ak* vagy zártt *ek* képzővel formáltatik; a' harmadik pedig olyanokból, mellyek a' rendet a' nyomosító változásokra nézve sértik.

74. §. *Mellyek a' rendhagyó birtokos nevek, mellyek a' formálásban a' regulátul eltávoznak.*

Felelet. Ama' rendhagyó birtokos nevek, mellyek a' formálásban a' regulátul eltávoznak, háromfélék.

a) Az első felekezet ezekből áll: *atya* vagy *apa*, *anya*, *bátya*, *néne*, és *öcse*, mellyekhez a' harmadik személyekben nem a' *ja* vagy *je* függesztetik, hanem az *a* vagy *e* végzés előtt ál-

álló mássalhangzó megdupláztatik, az eggy apa nevet kivéven, mellyben e' duplázás a' j betűvel pótoltatik ki: atya vagy *apja*, *anyja*, *bátyja*, *nénnye*, *öccse*; azután *attyok*, *apjak*, *annyok*, *bátyok*, *nénnyek*, *öccsök*. A' többes számot kétféleképp formállyák; a' mélyhangúak im e' példa szerint: *attyaim*, *attyaid*, *attyai*, *attyaink*, *attyaitok*, *attyaik*, vagy *atyáim*, *atyáid*, *atyái*, *atyáink*, *atyáitok*, *atyáik*; a' többiek pedig e' szerint *nénnyeim*, *nénnyeid*, *nénnyei*, *nénnyeink*, *nénnyeitek*, *nénnyei*, vagy *nénéim*, *nénéid*, *nénéi*, *nénéink*, *nénéitek*, *nénéiek*.

b) A' második felekezet azokból áll, mellyek a' harmadik fzemélyekben az ó végső betűt *a* betűre, ha mélyhangúak, egyébképp pedig az ó végzést zártt *e* betűre változtatták, 's a' többes számot azután kétféleképp formállyák.

Az ilyen neveknek, ha mélyhangúak, fő példa gyanánt szolgál ez: *ajtó*, *ajtóm*, *ajtód*, *ajtaja*, *ajtónk*, *ajtótok*, *ajtajok*; a' többes számban pedig *ajtajim*, *ajtajid* 's a' t. vagy *ajtóim*, *ajtóid* 's a' t. Ezt követik: *apró*, *csikó*, *disznó*, *hintó*, *tinó* és *zsidó*.

A' középhangúaknak fő példája ez: *erdő*, *erdőm*, *erdőd*, *erdeje*, *erdőnk*, *erdőtök*, *erdejek*; a' többes számban *erdejim*, *erdejid*, 's a' t. vagy *erdőim*, *erdőid* 's a' t. Az első többesben a' j betűt szükséges némellyekben megtartani, mert *ereim*, *ereid* 's a' t. az *ér* gyökérből származnak, *erejim* pedig, *erejid*, *ereji* 's a' t. az *erő* gyökérből. E' formálásnak módgyát követik:

csi-

csipő, belső, elő, erő, esztendő, kettő, külső, söprő, szőlő, tető, tudó, üdő, velő, vessző, mező.

c) A' harmadik felekezet két rendhagyó névből áll. Az első a' *száj*, mellynek birtokosai ezek: *szám, szád, szája, szánk, szátok, szájok*; a' többes szám nem igen van szokásban: *szájaim, szájaid, szájai, szájaink, szájaitok, szájak*. A' másik a' *bű*, mellynek birtokosai ezek: *bűm, bűd, bűja, bűnk, bűtok, bűjok*; a' többes számban *bűjaim, bűjaid, bűjai, bűjaink, bűjaitok, bűjaik*.

75. §. *Hányféle ama' birtokos nevek, mellyek az ak vagy ek többes szám miatt a' regulátul eltávoznak?*

Felelet. Ama' birtokos nevek, mellyek az *ak* vagy a' zárt *ek* többes szám miatt a' regulátul eltávoznak, ötfélék, úgy mint 1) mellyek *alom* és *elēm* képzővel végződnek; 2) mellyek a' többes számban a' vonást elvetik; 3) mellyek más-salhangzóval végződven, a' közönséges szokás szerint a' többes számban *ak* vagy *ek* képzőt kívánnak; 4) az *o, ö* végzésű nevek, mellyek a' többes számban az *ak* vagy *ek* előtt *u* vagy *j* közbevetést kívánnak; 5) mellyek *ü* vagy *ű* hangzóval végződnek; 6) a' rideg rendhagyó szavak *fi, hi, és di*. E' felekezeteket a' IV. Szakaszban mind feltalálod. A' hasonlító nevek, mint *jobb*, a' múltt üdöbéli részesülők, mint *bízott*, és az *i* vagy *e* végzésű nevek a' birtokosokat a' regula szerint formállyák, mint *job-bom, jobbod, jobbja 's a' t.*

76. §. *Micsoda fő példák szerint kell az alom és elem végzésű neveknek birtokosságait formálni?*

Felelet. Az *alom* végzésű neveknek birtokosságait e' példa szerint kell formálni: *hatalom, hatalmam, hatalmad, hatalma, hatalmunk, hatalmatok, hatalmok*; a' többes számban: *hatalmaim, hatalmaid, hatalmai, hatalmaink, hatalmaitok, hatalmaik.*

Az *elem* végzésűekét pedig e' szerint: *kégyelem, kégyelemem, kégyelmed, kégyelme, kégyelmünk, kégyelmetek, kégyelmek*, és nem *kégyelmök*, mert az *ék* végzéstől a' többes számnak zártt *ek* képzője elegendőképen különbözik; a' többes számban *kégyelmeim, kégyelmeid, kégyelmei, kégyelmeink, kégyelmeitek, kégyelmeik.*

77. §. *Micsoda fő példák szerint kell az olyan neveknek birtokosságait formálni, melyek a' többes számban a' vonást elvetik?*

Felelet. Ama' neveknek birtokosságait, melyek a' többes számban a' vonást elvetik, ha mélyhangúak, a' következő fő példa szerint kell formálni; *úr, uram, urad, ura, urunk, uratok, urok*; *uraim, uraid, urai, uraink, uraitok, uraik.*

Kivévé a' *lúd*, és *rúd* neveket, melyek a' vonást az egyes számú harmadik személyekben, és az egész többes számban megtartják, és a' regulát követik: *ludam, rudam*; *ludad, rudad*,
lúd-

lúdgya, rúdgya, ludunk, rudunk, ludatok, rudatok, lúdgyok rúdgyok; lúdgyaim, rúdgyaim, lúdgyaid, rúdgyaid, és így a' többi fzemélyekben is.

Ha a' nevek magoshangúak, fő példájok ez: *kéz, kezem, kezéd, keze, kezünk, kezetek, kézek, (nem kezök) kezeim, kezeid, 's a' t.* Az eggy *ész* ezen fzemélyekben *eszëm, eszëd, és eszëtek* középső *ë* hangzót kíván. A' középsőhangú szavak, mellyek a' többes számban a' vonást elvetik, a' *kéz* fő példátul csak ezen eggy fzemélyben különböznek *tűz, tűzők.*

78. §. *Micsoda fő példák szerint kell ama' neveknek birtokossait formálni, mellyek más-salhangzóval végződven, közönséges szokás-ból a' többes számban ak, ek képzőt kívánnak?*

Felelet. Birtokossai ama' neveknek, mellyek mássalhangzóval végződven, a' többes számban *ak, ek* képzőt kívánnak, ha mélyhangúak, a' következő fő példa szerint formáltatnak: *fal, falam, falad, fala, falunk, falatok, falok, falaim, falaid, falai, falaink, falaitok, falaik.*

Kivéven e' tiz nevet: *ár, had, híd, hold, kád, kút, nád, rút, út, vágy*, mellyek a' *lúd*, és *rúd* neveket követik, és azonnkivül a' vonást is mindenütt megtartják. Ezekben tehát a' nyomosító változás a' regulát követi e' fő példa szerint: *út, útam, útađ, úttya, útunk, útatok, úttyok; és a' többes számban úttyaım, úttyaıd, úttyai, úttyaınk, úttyaıtok, úttyaık.* Így hát *ár, áram, árad, árja 's a' t. hadam, hadad, hadgya 's a' t.*

A'

A' középhangúak e' fő példát követik: *fül, fülem, füled, füle, fülünk, fülétek, fülök; füleim, füleid, fülei, fülünk, fülétek, füleik.*

Kivévéen ezen öt nevet: *föld, fűz, ősz, szűz, zöld*, melyek a' fő példátul csak abban különböznek, hogy a' nyomosító változást megsemmisítik, sőt szeretik is. Fő példájok legyen *föld, földem, földed, földgye, földünk, földetek, földgyök; a' többes számban földgyeim, földgyeid 's a' t. Így hát a' többiek is: fűzem, fűzed, fűzze, fűzünk, fűzetek, fűzzök, fűzeim, fűzeid 's a' t. ősz, őszem, őszed, ősze, őszünk, őszetek, őszök, ősszeim 's a' t. A' szűz, mint fűz, a' zöld pedig, mint föld.*

A' magoshangúak eme' fő példát követik: *szem, szemem, szemed, szeme, szemünk, szemetek, szemek, (nem szemök; mert a' többes szám a' nélkül is zárt e hangossal van szemek;)* a' többes szám *szemeim, szémeid, szémei, szémeink, szémeitek, szémeik.*

Kivévéen e' négyet: *egész, két, mély, vén*, melyek a' fő példátul csak abban távoznak el, hogy a' nyomosító változást megkívánnyák: *egéssze, egésszék, egésszeim; kéttye, kéttyék, kéttyeim; mélye, mélyék, mélyeim; vénnye, vénnyék, vénnyeim.*

79. §. *Mikép formáltatnak az ó és ő végzésű neveknek birtokossai, melyek a' többes számban v vagy j közbevetést kívánnak?*

Felelet. Ezeknek birtokossait legkönnyebb

a' többes számnak *vak*, *vek*, és *jek* végzéseiből formálni illyképen.

Hó, *havak*, *havam*, *havad*, *hava*, *havunk*, *havatok*, *havok*, *havaim*, *havaid*, *havai*, *havaink*, *havaitok*, *havaik*. *Jó*, *javak*, *javam*, *javad*, *java*; *javunk*, *javatok*, *javok*, *javaim* 's a' t. *Ló*, *lovak*, *lovam*, *lovad*, *lova*, *lovunk*, *lovatok*, *lovok*, *lovaim* 's a' t. *Ó*, *avak*, *avam*, *avad*, *ava*, *avunk*, *avatok*, *avok*, *avaim*, 's a' t. *Só*, *savak*, *savam*, *savad*, *sava*, *savunk*, *savatok*, *savok*, *savaim* 's a' t. *Szó*, *szavak*, *szavam*, *szavad*, *szava*, *szavunk*, *szavatok*, *szavok*, *szavaim* 's a' t. *Tó*, *tavak*, *tavam*, *tavad*, *tava*, *tavunk*, *tavatok*, *tavok*, *tavaim* 's a' t.

Bő, *bövek*, *bövem*, *böved*, *böve*, *bövök*, *böveim*, *böveid*, *bövei* 's a' t. *Úgy* a' *cső* is, *csövek*, *csövem* 's a' t. *De* a' *kő* a' vonást elveti: *kövem*, *köved*, *köve*, *kövünk*, *követek*, *kövök*, *köveim* 's a' t. *Elveti* a' vonást a' *tő* is, *tövem*, 's a' *kő* nevet mindenkép követi. *Hő*, *hevem*, *heved*, *heve*, *hevünk*, *hevetek*, *hevök* (nem *hevök*), *heveim*, *heveid* 's a' t. *Fő*, *fejem*, *fejed*, *feje*, *fejünk*, *fejetek*, *fejök* (nem *fejök*), *fejeim*, *fejeid* 's a' t. *Nő* és *vő* tökéletesen a' *fő* nevet követik: *nejem*, *vejem*: de nem szokatlanok e' személyek is: *nőm*, *vőm*, *nőd*, *vőd*, *nönk*, *vönk*, *nötök*, *vötök*.

80. §. *Mikép* formáltatnak *birtokossai* *amaz* *ű* és *ű* végzésű *neveknek*, *mellyek* *a'* *többes* *számban* *ak*, *vagy* *ek* *képzőt* *kivánnak*?

Felelet. *Birtokossai* az *ű* és *ű* végzésű *neveknek*, *mellyek* *a'* *többes* *számban* *ak* *vagy* *ek* *kép-*

képzőt kívánnak, ugyanezen többes számból legkönnyebben formáltatnak. Legyen azonban

A' mélyhangúaknak fő példája: *bornyú, bornyüm, bornyüd, bornyúja, bornyünk, bornyütök, bornyújok*, és a' többes számban *bornyüim, bornyüid, bornyüi, bornyüink, bornyüitök, bornyüik*, melly birtokosok a' rendkövető többes számból *bornyúk* formáltathatnak. A' másik többes számból *bornyak* imígy támadnak a' rendhagyó birtokosok: *bornyam, bornyad, bornya, bornyünk, bornyatok, bornyok, bornyaim, bornyaid, bornyai 's a' t.*

A' középhangúaknak fő példája: *fenyű, mellynek rendkövető birtokossai ezek: fenyüm, fenyüd, fenyüje, fenyünk, fenyütök, fenyüjök; fenyüim, fenyüid 's a' t.* rendhagyó birtokossai pedig ezek: *fenyvem, fenyved, fenyve, fenyvünk, fenyveték, fenyvék* (nem *fenyvök*) *fenyveim, fenyveid 's a' t.*

81. §. Miben távoznak el a' rendtől a' *fi, hi, és di* neveknek birtokossai?

Felelet. A' *fi, hi, és di* neveknek birtokossai abban távoznak el a' rendtől, hogy az ötágú képzőkben a' betűt kívánván, a' nyomosító változást, melly itt a' j betű, megkívánnyák. A' *fi* név mindazáltal j nélkül is szokott: *fia* vagy *fija*. A' *hi* némellyektől a' birtokosok előtt meghosszabbítatik, mint *hija*; mások pedig még a' j betűt is megduplázzák, mint a' rendhagyó igékben; *hijja, hijjok*. Ezeknek birtokossai tehát ilyenek:

Fiam,

Fiam, hiam, dtam, fiad, hiad, dtad, fia, hja, dtja; fiunk, hiunk, dtunk; fiatok, hiatok, diatok, fiok, hiok, dtjok; fiaim, hiaim, dtjaim, fiad, hijaid, dtjaid's a' t.

82. §. *Hányfélék ama' nevek, mellyek a' birtokosokban a' nyomosító változásra nézve a' rendet elhaggyák?*

Felelet. Ama' nevek, mellyek a' birtokosokban a' nyomosító változásra nézve a' rendet elhaggyák, ötfélék. Némelylek tudni illik a' nyomosító változást meg nem szenvedik: 1) a' középkurtulás miatt, melly alá vettetnek; 2) némelylek különös regulátlanságból; 3) némelylek képzőjök miatt; 4) némelylek végzések miatt; 5) némelylek pedig, mivel a' Nemzetnek szokása úgy hozza magával.

83. §. *Minémű fő példák szerint formálják birtokossaiat a' középkurtító nevek?*

Felelet. A' középkurtító nevek, mellyek a' 32. § ban mind elő vannak adva, ha mélyhangúak, e' fő példát követik: *malom, malmom, malmod, malma, malmunk, malmotok, malmok*, melly személy a' közönséges többes számtól betűire nézve nem különbözik; de a' beszédben egyes száma az igéből, melly mellette van, világosan kitetfzik, mint *szülőidnek háza elégett*, de *malmok épen maradt*. A' többes szám: *malmain, malmaid, malmai, malmaink, malmaitok, malmaik*.

A' középhanguáknak fő példája: *tűkőr, tuk-*

tükröm, tükröd, tükre, tükrünk, tükrötök, tükrök,
 mely külső formájára nézve a' többes számtúl
tükrök nem különbözik. A' többes szám: *tük-*
reim, tükreid, tükrei, tükreink, tükreitök,
tükreik.

A' magoshangúaknak fő példája *fészék*,
fészük, fészke, fészük, fészketök, fészkek,
 mely külső formájára nézve a' többes
 számtúl nem különbözik. A' többes számban
fészkeim, fészkeid, fészkei; fészkeink, fészkeitök,
fészkeik.

84. §. *Mikép formállyák birtokossai e'*
rendhagyó nevek: lélek, vehem, teher, és mag?

Felelet. A' *lélek* névnek birtokossai ezek:
lelkem, lelked, lelke, lelkünk, lelkötök, lelkék,
 (nem *lelkök*); *lelkeim, lelkeid, lelkei, lelke-*
ink, lelkeitök, lelkeik.

A' *vehemé* ezek: *vemhém, vemhéd, vemhe,*
vemhünk, vemhötök, vemhék (nem *vemhök*);
vemheim, vemheid, 's a' t.

A' *teheré* ezek: *terhém, terhéd, terhe, ter-*
hünk, terhötök, terhék, nem *terhök*, jóllehet
terhék külsőképen a' többes számtúl nem kü-
 lömbözik. (Lásd a' 83. §. a' *malom* névről.)
 A' többes szám *terheim, terheid, terhei, 's a' t.*

A' *mag* névnek, talán e' régi szó miatt
magvaszakadtt, mely helyett *magjaszakadtt*
 sem rosz, ilyen birtokosok adatnak: *magvam,*
magvad, magva, magvunk, magvatok, mag-
vok

vok, magvaim, magvaid, magvai, 's a' t. De én tanácsosabbnak, és szebbnek tartom; ha a' regula alá szoríttjuk: *magom, magod, magja, magunk, magotok, magjok, és a' többesben magjaim, magjaid, magjai 's a' t.* A' *magam* névpótólónak így csak egyetlenlen egygy személlyével lesz egyenlő, *magunk* tudni illik; mert ennek többi személlyei ezek: *magad, magga, magatok, magok*; többes száma pedig nincsen.

85. §. *Micsoda nevek kerülnek a' nyomosító változást képzők miatt?*

Felelet. A' nyomosító változást a' következő névképzők el nem fogadgyák.

a) A' *ság, ség* képző, mint: *jóság, jósága, és nem jóságja, azután jóságok, és nem jóságjok*, noha az előbbeni a' többes számtúl külsejére nézve nem különbözik; úgy szinte *jóságaim, jóságaid, jóságai 's a' t.* A' magoshangúak szinte e' törvényt követik: *szükség, szüksége, szükségék, nem pedig szükségjék, vagy épen szükségök, melly még az előbbeninél is rosszabb; azután szükségeim, szükségeid, szükségői.* A' *jóságok és szükségék* egyes számú harmadik személyt a' többes számtúl a' beszédben az ige különbözteti meg, ammint már fellyebb a' 83. §ban a' *mal-mok* névről példában megmutattuk.

b) Az *ás, és* képző sem fogadgya el a' nyomosító változást, melly itt a' végső s betűnek duplázásából állana: *áldás, áldása, áldások, áldásaim, áldásaid, áldásai 's a' t, nem pedig*

dig áldassa, áldások, áldásaim 's a' t. Úgy
szinte *kérés, kérése, kérésék, kéreseim 's a' t.*
nem pedig *kérésse, kéréssek, kérésseim 's a' t.*

c) Az *ik* képző a' nyomosító j betűtül-ir-
tózik, mint *jobbik, jobbika, jobbikok, jobbi-
kaim, jobbikaid 's a' t. szébbik, szébbike, szé-
bikék, szébbikeim, szébbikeid, 's a' t.*

d) Különös figyelmetességre méltó az, hogy
valamint az *at* képző a' mélyhangúakban a' nyo-
mosító változást megkívánnya, úgy párja az *et*
vizontag el nem fogadgya, mint *áldozat, áldo-
zattya, áldozattyok, áldozattyaaim 's a' t.* nem
pedig *áldozata, áldozatok, áldozataim 's a' t.*
ellenben pedig *dicséret, dicsérete, dicséreték,
dicséreteim 's a' t.* nem pedig *dicsérettye, di-
csérettyék, dicsérettyeim 's a' t.*

Az előszámláltt képzők a' többes számban
a' rövidítést kíváltkép szereztek, mellyről a' 72.
§-ban szóllottunk: *jóságim, jóságid, jósági 's
a' t.* úgy szinte *szükségim, áldásim, kérésim,
áldozatim, dicséretim*: de az *ik* végzés a' rö-
vidítést meg nem szenved.

86. §. *Minémű végzések kerülnek a' nyo-
mosító változást?*

Felelet. A' neveknek végzései, mellyek a'
nyomosító változást kerülnek, a' következők:

1) A' *cz, cs, gy* végzések, ha előttök más-
salhangzó áll, mint *bércz, bércze, bérczék,
bérczeim, 's a' t. kulcs, kulcsa, kulcsok, kul-*

MAGYAR NYELVTUD.

M

csaim;

csaim; rongy, rongya, rongyok, rongyaim,
's a' t.

2) A' h végzés az eggy szótagból álló nevekben, mint *juh, juha, juhok, juhaim, juhaid.* 's a' t.

3.) Az *eg, ég, ög, ég* végzések, mint *bellyege, bellyegék, bellyegeim; fűszög, fűszége, fűszegék, fűszégeim* 's a' t. *dög, döge, dögök, dögeim; vég, vége, végék, végeim.* De ellenben az *ag, og, ág* végzések a' regulát követik, mint *agyag, agyagja, agyagjok, agyagjaim; hályog, hályogja, hályogjok, hályogjaim; virág, virágja, virágjok, virágjaim,* 's a' t.

4) Az *ek, ek, ek, ök, ük, ük, ük* végzések, mint *ének, éneke, énekek, énekeim; gyermek, gyermeke, gyermekék, gyermekeim; árnyék, árnyéka, árnyékok, árnyékaim; üstök, üstöke, üstökök, üstökeim; ük, üke, ükök, ükeim, szük, szüke, szükök, szükeim; tyúk, tyúka, tyúkok, tyúkaim.* A' többi mélyhangú *k* végzések a' regulát követik, mint *ablak, ablakja, ablakjok, ablakjaim; zsák, zsákja, zsákjok, zsákjaim; pók, pókja* 's a' t. *kakuk, kakukja, kakukjok* 's a' t.

5) Az *l* végzés, mint *hajnal, hajnala, hajnalok, hajnalaim.* Kivévé a' következőket: *al, allya, allyok, allyaim; ál, állya, áll yok, áll yaim; aczél, aczéllya, atraczél, atraczéllya; bal, ballya; hál, bállya, bel, bellye, bellyék, bellyeim; csanállya; czél, czéllya; fagyallya; fia-*

fiatallya; föl, föllyá; hivatallyá; korállyá; muskatallya; ol, óllyá; pánozályá; utólyá, viadallyá.

6) Az *ely, ëly, öly, oly* végzések, mint *gépely, gépelye; tengély, tengélye; pöröly, pörölye; konkoly, konkolya.* Kivévéⁿ a' következendőket: *bivallya, böggöllye, gëröllye, köpöllye, pözföllye.*

7) Az *em, ëm, öm, om* végzések, mint *érdeme, nëme, öröme, temploma.* De *som* a' regulát követi: *somja, somjok, somjaim.*

8) Az *ëny, öny, ony* végzések, mint *érzékeny, érzékenye, érzékenyek, érzékenyeim; börtöny, börtönye; alköny, alkonya, alkonnyok, alkonnyaim.* Kivévéⁿ *bizonnya, döggönnye, lepénnye, rokonnya, szigonnya, szironnya, zubonnya.*

9) Az *ar, or, er, ër, ör, ör* végzések, mint *pitvar, pitvara, pitvarok, pitvaraim; bíbor, bíbora, bíborok, bíboraim; fegyver, fegyvere, fegyverék, fegyvereim; embër, embëre, embërek, embëreim; pör, pöre, pörök, pöreim; ször, szöre, szörök, szöreim.* Kivévéⁿ *kar, karja, karjok, karjaim, Magyar, Magyarja's* a' t. *major, majorja, majorjok, majorjaim; or, orja, orjok, orjaim; tor, torja, torjok, torjaim.*

10) A' *ty* végzés, ha mássalhangzó áll előtte, mint *ponty, pontya, pontyok, pontyaim; a' v* végzés pedig mindenkor, mint *öv, öve, övök, öveim, öveid.* 's a' t.

87. §. *Vannake még nevek, mellyeknek birtokossait a' szokás nyomosító változás nélkül formállya?*

Felelet. Vannak még egynehány nevek, mellyeknek birtokossait a' szokás nyomosító változás nélkül formállya, noha végzéseik azt a' regula szerint megkívánnák. Illyenek a' következők: *ajak, ajaka, ajakok, ajakaim 's a' t. baj, baja 's a' t. bél, béle; birtok, birtoka; bűn, bűne; denevér, denevére; ellen, ellene; est, eset helyett, este, esték, esteim; gyöp, gyöpe, gyöpök, gyöpeim; hát, háta, hátok, hátaim; határ, határa; ház, háza, házok, házaim; homlok, homloka; hűg, hűga, hűgök, hűgaim; jószág, jószága; Isten, Istene, Istenék; kár, kára; ködmön, ködmöne, ködmönök, ködmöneim; leány, leánya; minden, mindene, nyomdok, nyomdoka; nyűg, nyűge, nyűgök, nyűgeim; oltár, oltára; órr, órra, örrok; ország, országa; 's a' t. oszlop, oszlopa; ösztön, ösztöne; öszvér, öszvére; rész, része; sugár, sugára; szag, szaga; sziggyen, sziggyéne; sztn, sztine; talp, talpa; ülep, ülepe; ünnep, ünepe; vér, vére.*

Jegyzés. Nyelvtudományunknak e' részét jobb rendbe szedniem lehetetlen volt. Nyilvánvaló dolog az, hogy az Erdélyiek a' Szászoknak, a' Dunántúlvalók pedig a' Németeknek szomszédsága miatt, a' *j, gy, ly, ny, ty* ínybetűköt elhagydogálni szeretik, mellyek a' Szászoknak és a' Németeknek nyelvében ömeretlenek. Azért bezzéllenek némelly Erdélyiek, és kivált a' Dunántúlvalók ínyhangok nélkül olly örömet, mint *halla, szóllak, érdekellem, allában, honnából* ezek helyett *hallya, szóllyak, érdekellyem, allyában, honnyában*. De nyilvánvaló dolog ellenben az is, hogy a' Tisza mellékiek a' Tótoknak, Rácoknak, és Oláhoknak szomszédsága miatt az ínyhangokat, mellyek e' külső nemzeteknél nagyon járatosak, sokszor ott is zengtetik, a' hol nem kell,

kell. mint *jányom*, *tojja* ezek helyett *ledányom*, *tollya*. Ilyen különbség van a' betűknek duplázására, sőt még a' törvényes j betűvel való élésre nézve is. E' Scylla, és Charybdis között én a' következendő közép utat választottam. Hogy az inyhangokkal általlyában az egész Magyar Nemzet mindenütt él, és hogy a' birtokos neveknek és mutató igéknek nyomosító képzői és ragasztékai előtt feltalállyuk mind az Erdélyieknek, mind a' Tisza mellékieknek, mind pedig a' Dunánntúlvalóknál a' duplázásnak, a' lágyításnak, és a' j betűvel való pótolásnak elég rendetlen, de még is bizonyos, és tagadhatatlan nyomdokait; minden igazságfizerető Hazafi meg fogja vallani. Csak a' *Mondolatnak* végénn is a' *Függelékben* elég példáit talállyuk ennek a' Dunánntúl való szőejtésben; mint *tséllalom*, *szakálllyában*, *kévánja*, *gondgya*, *törvényjeiket*; *akargyák*, *igazéttyuk*, *formálotttyára*; úgy szinte *Szerköztetéssének*, *olvassóink* 's a' t.

Én tehát a' birtokos nevekben a' nyomosító képzők előtt való változásoknak reguláit a' 69. § ban bízvást úgy állíthatam fel, mint a' közönséges egyformaságnak avvagy analogiának törvényeit; annyival is inkább, mivel azokat az igékben, a' t végzést kivévén, az egész Nemzet, mikor beszéll, elég hüven fenntartja, ammint alább megláttuk. A' mi azután a' birtokosokban e' fő reguláknak sérelmeit illeti, ezekre nézve az Előszónak 14. § ban megírt törvények szerént, azt találtam a' művelt nyelvben legigazságosabbnak, hogy mi helyt valamely névnek, vagy névfelekezetnek birtokosaiban a' nyomosító változást mind a' három Szőejtés avvagy Dialectus elhaggya, én ezt a' fő regula alól való *közönséges* kivételnek nézzem; egyéhkép pedig inkább a' fő regulához szít-sak, meghagyván egyfzersmind a' tellyes szabadságot mindenik Dialectusnak, és minden embernek arra, hogy tetszése szerint beszélljen, és írjon.

X. S z a k a f z

A' birtokos neveknek ragasztásáról.

88. §. *Miben különbözik a' birtokos neveknek ragasztása a' közönségesekétül, és hányféle?*

Felelet. A' közönséges neveknek ragasztásátul, mellyet az V. Szakaszban elő terjesztettünk,
a'

a' birtokos nevéké abban különbözik, hogy ezeknek többes számát nem a' *k*, hanem az *i* betű képzí. Itt tehát azt a' fő regulát kell felvenni, hogy a' 68. §ban elő számláltt tizenkét birtokos képzőnek mindenike, úgymint *m*, *d*, *a* vagy *e*, *nk*, *tok*, *tők* vagy *ték*, *ok* vagy *ök* vagy *ék*, és a' többes számban *im*, *id*, *i*, *ink*, *itok* vagy *iték*, *ik*, csak ama' ragasztékokot fogadgya el, mellyek az V. Szakaszban a' fő példáknak egyes számaihoz függesztetnek. Mivel pedig e' képzők közül némelleyek mélyhangúak, némelleyek középhan-gúak, némelleyek pedig éleshangúak, 's mivel né-melleyek közüllök hangzóval, némelleyek pedig mássalhangzóval végződnek, ragasztások önnkint négy fő példára oszlik,

Az első azoké, mellyek mélyhangúak és más-salhangzóval végződnek, mint *házam*.

A' második azoké, mellyek mélyhangúak, és hangzóval végződnek, mint *háza*.

A' harmadik azoké, mellyek közép-vagy éleshangúak, és mássalhangzóval végződnek, mint *erkölcsöm*.

A' negyedik azoké, mellyek közép-vagy éles-hangúak, és hangzóval végződnek, mint *erkölcse*.

E' példákban előadatnak egyfzersmind a' névha-tározó ragasztékok is.

89. §. *Melleyik a' birtokos ragasztásnak első fő példája?*

Felelet. A' birtokos ragasztásnak első fő pél-dája *Házam*.

<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Töb. Szám.</i>	<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Töb. Szám.</i>
<i>Nev.</i> Házam.	Házaim.	<i>Hely.</i> Házamban.	Házaimban.
<i>Bir.</i> Házamnak.	Házaimnak.	<i>Beh.</i> Házamba.	Házaimba.
<i>Tul.</i> Házamnak.	Házaimnak.	<i>Kih.</i> Házambúl.	Házaimbúl.
<i>Szen.</i> Házamot.	Házaimot.	<i>Felh.</i> Házamra.	Házaimra.
<i>Hi.</i> Házam.	Házaim.	<i>Leh.</i> Házamról.	Házaimról.
<i>Fofsz.</i> Házamtúl.	Házaimtúl.	<i>Mel.</i> Házamnál.	Házaimnál.
<i>Hat.</i> Házamig.	Házaimig.	<i>Köz.</i> Házamhoz.	Házaimhoz.
<i>Okm.</i> Házamért.	Házaimért.	<i>Áll.</i> Házamonn.	Házaimonn.
<i>Seg.</i> Házammal.	Házaimmal.		

Az eggyes számú *házam* szerint ragasztatnak a' következőképzők; *am*, *om*, *ad*, *od*, *unk*, *atok*, *otok*, és *ok*, következőképen valamennyi birtokos nevek, mellyek e' képzőkkel végződnek, mint *falam*, *tagom*, *tagunk*, *házatok*, *tagotok*, *házok*; úgy szinte az *m*, *d*, *nk*, *tok*, ha előttök mélyhangú hangzó, úgymint *á* vagy *ó* vagy *ú* áll, mint *ruhám*, *bimbód*, *tinónk*, *falutok*.

A' többes számú *házaim* szerint pedig az *im*, *id*, *ink*, *itok*, *ik* végzések, ha előttök mélyhangú hangzó áll, mint *bimbóim*, *tagjaid*, *ruháink*, *faluitok*, *házaik*.

90. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak második fő példája?

Felelet. A' birtokos ragasztásnak második fő példája *Háza*.

<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Töb. Szám.</i>	<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Töb. Szám.</i>
<i>Nev.</i> Háza	Házai.	<i>Hely.</i> Házában.	Házaiában.
<i>Birt.</i> Házának.	Házainak.	<i>Beh.</i> Házába.	Házaiába.
<i>Tul.</i> Házának.	Házainak.	<i>Kih.</i> Házábúl.	Házaiábúl.
<i>Szen.</i> Házát.	Házait.	<i>Felh.</i> Házára.	Házaiára.
<i>Hivó.</i> Háza.	Házai.	<i>Leh.</i> Házáról.	Házairól.
		<i>Eg.</i>	

<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Töb. Szám.</i>	<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Töb. Szám.</i>
<i>Fosz.</i> Házátúl.	Házaitúl.	<i>Mell.</i> Házánál.	Házainál.
<i>Hat.</i> Házáig.	Házaiig.	<i>Köz.</i> Házához.	Házaihoz.
<i>Okm.</i> Házáért.	Házaiért.	<i>Áll.</i> Házánn.	Házainn.
<i>Seg.</i> Házával.	Házaival.		

A' *Háza* szerint ragasztatnak az *a* végzésű birtokosok; a' *Házai* szerint pedig az *i* végzésűek, ha az *i* előtt mélyhangú hangzó áll, mint *bimbói*, *falui* 's *a'* t.

91. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak harmadik fő példája?

Felelet. A' birtokos ragasztásnak harmadik fő példája *Erkölcsem*.

<i>Eggyes Szám.</i>	<i>Többsz. Szám.</i>
<i>Nevez.</i> Erkölcsem.	Erkölcseim.
<i>Birtok.</i> Erkölcsemnek.	Erkölcseimnek.
<i>Tulajd.</i> Erkölcsemnek.	Erkölcseimnek.
<i>Szenv.</i> Erkölcsemöt.	Erkölcseimöt.
<i>Hívó.</i> Erkölcsem.	Erkölcseim.
<i>Fosztó.</i> Erkölcsemtül.	Erkölcseimtül.
<i>Határ.</i> Erkölcsemig.	Erkölcseimig.
<i>Okmu.</i> Erkölcsemért.	Erkölcseimért.
<i>Segit.</i> Erkölcsemmel.	Erkölcseimmel.
<i>Helyez.</i> Erkölcsemben.	Erkölcseimben.
<i>Beható.</i> Erkölcsembe.	Erkölcseimbe.
<i>Kiható.</i> Erkölcsemből.	Erkölcseimből.
<i>Felható.</i> Erkölcsemre.	Erkölcseimre.
<i>Leható.</i> Erkölcsemről.	Erkölcseimről.
<i>Mellék.</i> Erkölcsemnél.	Erkölcseimnél.
<i>Közel.</i> Erkölcsemhöz.	Erkölcseimhez.
<i>Allap.</i> Erkölcsemönn.	Erkölcseimönn.

Az egyes számú *erkölcsem* szerint ragasztatnak az *m*, *d*, *nk* végzésű birtokosok, ha *e'* betűk előtt magoshangú vagy éleshangú hangzók állanak; azután az *ötök*, *tök*, *eték*, *ték*, *eték*, *ök*, és
ék

ők birtokosok, mint ösztönöm, beszéded, tünk, erkölcsötök, beszédetek, beszédgyék, kezék.

Kivévéen a' magoshangú birtokosoknak szenvedő, közelítő, és állapotító ragasztékait, mellyek ő helyett középső *ë* hangzót kívánnak, mint *beszédem, beszédemét, beszédémhez, beszédémenn,*

A' többes számú *erkölcseim* szerint ragasztatnak az *im, id, ink, iték, ik* képzők, ha előttök mélyhangú hangzó nem áll, mint *beszédgyeim, vagy beszédim, ösztöneid vagy ösztönid, tünk, beszédgyeitek, ösztöneik.*

92. §. Mellyik a' birtokos ragasztásnak negyedik fő példája ?

Felelet. A' birtokos ragasztásnak negyedik fő példája *Erkölcse.*

Eggyes Szám,

Nevez. Erkölcse.
Birt. Erkölcseinek.
Tulajd. Erkölcseinek.
Szenv. Erkölcset.
Hivó. Erkölcse.
Fosztó. Erkölcsetül.
Határ. Erkölcseig.
Okmut. Erkölcseért.
Segit. Erkölcseivel.
Helyez. Erkölcseiben.
Beható. Erkölcsebe.
Kiható. Erkölcseibül.
Felható. Erkölcseire.
Leható. Erkölcseirül.
Mellék. Erkölcseínél.
Közel. Erkölcsehöz.
Allap. Erkölcseinn.

Többes Szám.

Erkölcsei.
Erkölcseinek.
Erkölcseinek.
Erkölcseit.
Erkölcsei.
Erkölcseitül.
Erkölcseiig.
Erkölcseiért.
Erkölcseivel.
Erkölcseiben.
Erkölcseibe.
Erkölcseibül.
Erkölcseire.
Erkölcseirül.
Erkölcseínél.
Erkölcseihöz.
Erkölcseinn.

Az

Az *erkölce* szerint ragasztatnak az *e* végzésű birtokosok; *erkölcei* szerint pedig az *i* végzésűek, ha az *i* előtt mélyhangú hangzó nem áll, mint *beszédgye*, *beszédgyei* vagy *beszédi*, *öszönei* vagy *öszöni*, *tüi*.

XI. S z a k a f z.

A' Névpótolókrúl.

93. §. *Mik és hányfélek a' névpótolók?*

Felelet. A' névpótolók olly szócskák, melyek a' nevek helyett állanak, és hatfélék: a' személyesek tudni illik, a' birtokosok, a' mutatók, a' kérdők, a' visszaterők, és a' határatlanok. Ezek közül sokan kétfélekép szolgálnak a' beszédben, vagy magányosan tudni illik, vagy a' névnek vagy másféle szónak társaságában. Így e' mutató névpótolo *az* magányos e' beszédben *nem bölcs ember az*, a' *ki* mást tudatlan-nak mond; társaságos viszontag ebben *csak akkor bölcs az ember*, ha *magánn* győzedelmeskedik; mert itt az *ember* névhez tartozik.

94. §. *Mellyek a' személyes névpótolók, és mikép ragasztatnak?*

Felelet. A' személyes névpótolók ezek: *én* az első személyé, és a' többes számban *mink*, nem pedig *mí*; a' második személyé *tő*, és a' többes számban *tik*, nem pedig *tí*; a' harmadik személyé *ő*, és a' többes számban *ők*. Ezeknek ragasztása imígy vitetik végbe.

Eg-

E g g y e s S z á m.

1. Szem.	2. Szem.	3. Szem.
<i>Nevező.</i> én.	té.	ő
<i>Tulaj.</i> énnekém.	ténekéd.	őneki.
<i>Szenv.</i> engemét.	tégedét.	őt.
<i>Fosztó.</i> ontóllem.	tétölled.	ötölle.
<i>Okmut.</i> énértem.	téérted.	őérte.
<i>Segit.</i> énvelem.	téveled.	ővele.
<i>Helyez.</i> énbennem.	tébenned.	őbenne.
<i>Beható.</i> énbelélem.	tébeléd.	őbelé.
<i>Kiható.</i> énbelöllem.	tébelölled.	őbelölle.
<i>Felható.</i> énréám.	téréád.	őréá.
<i>Leható.</i> énróllam.	téróllad.	őrólla.
<i>Mellék.</i> énnállam.	ténállad.	őnállá.
<i>Közeli.</i> énhozzám.	téhozzád.	őhozzá.
<i>Allapít.</i> énrajtam.	térajtad.	őrajta.

T ö b b e s S z á m.

1. Szem.	2. Szem.	3. Szem.
<i>Nevező.</i> mink.	tik.	ők.
<i>Tulaj.</i> minekünk.	tinekték.	őnekik.
<i>Szenv.</i> minket.	tiktékét.	őkök.
<i>Fosztó.</i> mitőlünk.	titölleték.	ötöllok.
<i>Okmut.</i> miértünk.	tiértetek.	őérték.
<i>Segit.</i> mivelünk.	tiveleték.	ővelék.
<i>Helyez.</i> mibennünk.	tibennetek.	őbennék.
<i>Beható.</i> mibelénk.	tibeléték.	őbeléjük.
<i>Kiható.</i> mibelölünk.	tibelölleték.	őbelöllok.
<i>Felható.</i> miréánk.	tiréátok.	őréájok.
<i>Leható.</i> miróllunk.	tiróllatok.	őróllok.
<i>Mellék.</i> minállunk.	tinállatok.	őnállok.
<i>Közeli.</i> mihozzánk.	tihozzátok.	őhozzájok.
<i>Allapít.</i> mirajtunk.	tirajtatok.	őrajtok.

Jegyzés. Nagyon könnyű átlátni, hogy az imént előadott izemélyes névpótlóknak többes számában a' *mink*, *tik*, és *ők* nevezők szétosztának, úgy hogy a' *mi*, *ti*, és *ő* első betűik a' *nek*, *től*, *ért*, *vel*, *ben* 's a' t. ragasztékok előtt állyanak, *nk*, és *k* betűik pedig úgymint a' többes számnak képzői, ugyanazon ragasztékok után, mint *mi-nek-ünk*, *ti-nek-ték*, *ő-nek-ik*; *mi-től-lünk*, *ti-től-le-ték*, *ő-től-lök* 's a' t. Kitérfszik ebből világosan, hogy Íróink a' *mi*, és *ti* szócskákkal *k* nélkül, *t* i bes nevezők gyanánt felette helytelenül élnek a' *mink* és *tik* helyett. Hísz

e' példák szerint az *ő* is lehetne *k* nélkül többes szám, a' mit minden Magyar képtelenségnek tartana. Ezen írók látván, hogy a' *mi* a' kérdő névpótolótól nem különbözik, kapták magokot 's vonást tettek reá, valamint a' *ti* szócskára is, noha szemeinkkel láthattuk, hogy az egész többesben, mint *minekünk, tinektek, mitőlünk, titölletek* 's a' t. a' *mi* és *ti* mindenütt rövid. Ugy van ám az, mikor az ember a' *Szónyomozásnak*, a' *Szókötésnek* és az *Érsestudománynak* mennél fáradságosabb, annál szükségesebb gyakorlása nélkül a' nyelvet vaktában művelni, 's csak valamelly indúlatoz pártvezérnek fejében tompán hangzó kolomp után csinosítani akarja.

95. §. *Mire kell még a' személyes névpótolóknak ragasztásában vigyáznunk?*

Felelet. A' személyes névpótolóknak ragasztásában a' következő dolgokra kell még vigyáznunk.

1.) Az *én, te, ő* nevezők, és a' többesben a' *mi, tt, ő* félnevezők az egész ragasztásban, a' mind a' két számú szenvedőt kivéven, el szoktak hagyni, mint *nekem, neked, neki, nekünk, nektek, nekik; töllem; tölled, tölle, tölünk* 's a' t. *velem, veled, vele* 's a' t.

2.) Az *engemet* és *tégedet* szenvedőknek végei meg szoktak kurtítani; melly esetben az elhagyott szótag helyett hiányjel tetetik; *engem', téged'*. Az *őt* szenvedő ellenben majdnem mindenkor meghosszabbítatik *ötet*. A' többesben tehát, melly hosszabbítást nem szenved, *öket* rövidül mondatik, *öket* helyett.

3.) Az okmutató közbevetést szeret; *énérétem, teéréted* 's a' t. vagy a' nevezők nélkül, *érétem, éréted, érétte, éréttünk, éréttetek, érélték*.

4)

4.) Némellyek a' tulajdonitót és a' segitőt megvonnyák, mint *énnekem, teneked, önéki* 's a' t. *envelem, tevéled, övéle* 's a' t. de mivel ezek a' *nek* és *vel* ragasztékokból erednek, valamint nem mondgyuk *könék, kövél* ezek helyett *könék, kövel*, úgy e' két névpótolóban is, *énnekem, teneked* 's a' t. és *énvelem, tevéled* 's a' t. a' vonás tellyességgel szükségtelen.

5.) E' két tulajdonító *öneki*, és *önekik* e betűt szokott magához venni: *önekie*, vagy *nekie*, és *önekiek*, vagy *nekiek*. A' Póétában el lehet nézni a' *nékie*, és *nékiek* tulajdonítókat is.

6.) A' Tifzamellékiek a' fofztóban, kihatóban, és lehatóban ő helyett ü hangzót mondanak és írnak: *entüllem, énbelüllem, énrüllem* és így a' többi fzemélyekben is.

7.) Mások a' fofztóban, kihatóban, lehatóban és melléklőben az l betűt meg nem duplázák; de mivel e' duplázást a' *bennem* és *hozzám* névpótolókbán az egész Nemzet kimondgya és írja, a' *töllem, belöllem, róllam* és *nállam* névpótolókbán sem kell elmulatni. Lám azért, hogy az olyan ígékben, mint *ráz*, hosszú hangzó áll a' *z* előtt, ennek duplázását az illyenekben *rázza, rázzuk, rázzátok* 's a' t. elhagyni nem szabad.

8.) A' felhatóban *énräd*, *tëräd* 's a' t. a' középső *ë* csak a' hangrendnek közbevetése; azért nélküle is jól mondatnak ezek: *énräm, tëräd* 's a' t. vagy *räm, räd, rá, ränk, rátok, rájok*.

9.) E' nevezők *én, té, ő, mink, tik, ök* társaságos állapotban csak akkor vannak, mikor az igék előtt állanak, mint *én írok, té írsz, ő ír; mink írunk, tik írtok, ök írnak*: de ragasztékokkal társaságos állapotban még az igék előtt sem lehetnek.

Jegyzés. Az *én önnönmagam, té önnönmagad, ő önnönmaga* névpótolókból támadtak e' helytelenek, *ennemmagam, ténnemmagad*, melyeknek helytelensége a' szokatlan többes számúakból *minnenmagunk, tinnenmagatok* világosan kitetűzik, a' *mink önnönmagunk*, és *tik önnönmagatok helyett*. Ha mindgyárt az *önnön* az ő harmadik személyből eredett volna is, éppen semmi természetlenséget sem lehetne abban találni, hogy a' többi személyek után tetetik. Lám a' Deákban is az *ipse*, harmadik személy létere, a' többiek után áll, mint *ego ipse, tu ipse, ille ipse, nos ipsi, vos ipsi, illi ipsi*. Az *önnön* szóban a' végső szótag csak hozzátásnak látszik: azért legszívesebben tartom é névpótolókat *önmagam, önmagad, önmaga, önmagunk, önmagatok, önmagok*, mivel legrövidebbek.

96. §. *Melleyk az eredeti névhatározókból származó személyes névpótolók?*

Felelet. Az eredeti névhatározókból szinte azonkép támadnak személyes névpótolók, mint a' névragasztékokból, ha elejekbe az *én, té, ő* nevezők és a' többes számban a' *mi, ti, ő*, félnevezők, utánnpok pedig a' hirtokos képzők tetetnek, mint *énalattam, téalattad, őalotta, mi-alattunk, ti-alattatok, őalattok*, melyekből mindazáltal az egész és félnevezők közönségesen elhagyatnak: *alattam, alattad* 's a' t. Efféle névpótolók mindazáltal, nem valamennyi eredeti névhatározókból, hanem csak a' következőkből származnak.

Alá: alám, alád, alája vagy alá, aláink, alátok, alájuk. *Alatt:* alattam, alattad, alatta, alattunk,

tunk, alattatok, alattok. *Alól*: alóllam, alóllad, alólla, alóllunk, alóllatok, alóllok. *Által*: általam, általad, általa, általunk, általatok, általok. *Ellen*: ellenem, ellened, ellene, ellenünk, ellenetek, ellenék. *Elöl*: előllem, előlled, előlle, előllünk, előllettek, előllök. *Előtt*: előttem, előtted, ellötte, előttünk, előttetek, előttök. *Felé*: felém, feléd, feléje vagy felé, felénk, felétek, feléjük. *Felött*: felöttem, felötted, felötte, felöttünk, felöttek, felöttek; ez a' Dunnántúlvalóktól ő hangzóval jobban ejtetik: fölöttem, fölötted 's a' t. *Felül*: felüllem, felülled, felülle, felüllünk, felüllettek, felüllök; itt az ű helyett az Erdélyiek ő hangzót mondanak: felöllem, felölled 's a' t. *Hegyett*: hegyettem, hegyetted, hegyette, hegyettünk, hegyettetek, hegyették, mely helyett *félött* szokottabb. *Helyett*: helyettem, helyetted, helyette, helyettünk, helyettetek, helyették. *Íránt*: írántam, írántad, íránta, írántunk, írántatok, írántok. *Körül*: körüllem, körülled 's a' t. mely helyett közbevetéssel szokottabb a' következő formálás: körülöttem, körülötted, körülötte, körülöttünk, körülöttetek, körülöttök. *Közé*: közém, közéd, közéje vagy közé, közénk, közétek, közéjük. *Között*: közöttem, közötted, közötte, közöttünk, közöttetek, közöttök. *Közül*: közüllem, közülled, közülle, közüllünk, közüllettek, közüllök. *Mégé*: mégém, mégéd, mégéje vagy mégé, mégénk, mégétek, mégéjük. *Mégött*: mégöttem, mégötted, mégötte, mégöttünk, mégöttek, mégöttek. *Mégül*: mégüllem, mégülled, mégülle, mégüllünk, megüllettek, megüllök, hol az Erdélyiek az ű helyett ő hangzót mondanak. megöllem, megölled 's a' t. A' Dunánntúlvalók e' háromban mégé, mégött, és mégül a' középső ő helyett,

helyett ő hangzót mondanak: mögé, mögött, mögül, vagy mögöl. *Mellé*: mellém, melléd, melléje vagy mellé, mellénk, melléték, melléjük. *Mellett*: mellettem, melletted, mellette, mellettünk, mellettetek, mellettük. *Mellül*: mellüllem, mellülled, mellülle, mellüllünk, mellülleték, mellüllök, hol az ü helyett az Erdélyiek ő hangzót mondanak: *mellöllem, mellölled 's a' t.* *Miatt*: miattam, miattad, miatta, miattunk, miattatok, miattok. *Nélkül*, vagy inkább röviden *nélkül*, mivel a' *kül* gyökér nem hosszú: nélkülém, nélküled, nélküle, nélkülünk, nélkületék, nélkülök, a' köz beszédben nem igen szokott. *Utánn*: utánnam, utánnad, utánna, utánnunk, utánnatok, utánnok.

97. *Mellyek a' kölcsönözött névhatározókból származó személyes névpótolók?*

Felelet. A' kölcsönözött névhatározókból származó személyes névpótolók a' következő nevekből imígy formáltatnak.

Általellen: általellenemben, általellenédben, általellenében, általellenünkben, általellenétékben, általellenékben. *Elő*: előmbe, elődbe, elejébe, előnkbe, előtökbe, elejekbe. *Fél* vagy *föl*: félémbe, félédbe, félébe, félünkbe, félétékbe, félékbe, vagy fölömbe, fölödbe 's a' t. *Hégy*: hégyémbe, hégyédbe, hégyébe, hégyünkbe, hégyetékbe, hégyékbe. *Irány*: irányomban, irányodban, irányában, irányunkban, irányotokban, iránynyokban. *Jó*: javamra, javadra, javára, javunkra, javatokra, javokra. *Kedv*: kedvemért, kedvedért, kedvéért, kedvünkért, ked-

vetékért, kedvéért. *Szám*: számomra, számodra, számára, számunkra, számotokra, számokra. *Truccz*: trucczomra, trucczodra, trucczára, trucczunkra, trucczotokra, trucczokra.

98. §. *Melleyek a' viszontagos, és a' határozatlan személyes névpótolók?*

Felelet. A' viszontagos személyes névpótolók *magam, magad, maga, magunk, magatok, magok*, melleyek birtokjelentő többes szám nélkül szükölködnek. A' harmadik személy *maga* úgy veszi magához a' ragasztékokot, mint a' 90. §ban a' *Háza* név az egyes számban, *magának, magát* 's a' t. a' többiek pedig, úgy mint *magam, magad, magunk, magatok, magok*, mint a' 89. §ban *Házam* megmeg csak az egyes számban *magamnak, magamot* 's a' t. A' határozatlan személyes névpótoló az *ember*, melly a' ragasztékokban ama' regulát követi, mellynek fő példája a' *felleg*. (45. §.)

99. §. *Melleyek a' birtokos névpótolók?*

Felelet. A' birtokos névpótolók, melleyek a' beszédben mindenkor magányosan, és az az vagy a' névmutatóval állanak, a' következők.

<i>Egyes Szám.</i> az enyim.	a' tiéd.	az övé.
Egy birtokos, egy birtok.		
<i>Többes Szám:</i> az enyímek.	a' tieid.	az övéi.
Egy birtokos, több birtok.		
<i>Egyes Szám:</i> a' miénk.	a' tiétek.	az övék.
Több birtokos, egy birtok.		
<i>Többes Szám:</i> a' mieink.	a' tieitek.	az övéik.
Több birtokos, több birtok.		

Az *övé* és az *övéi* úgy ragasztatnak, mint a'

92. §ban *Erkölcse* és *Erkölcsei*. A' többiek, úgy.

úgy mint *az enytm*, *a' tied*, *a' miénk*, *a' tiétek*, *az övék*, mint *a' 91. §ban Erkölcsem*, kivéven hogy *a' Szenvedőben őt* helyett *ét* ragasztékot kívánnak; többes számaik pedig úgy ragasztatnak, mint ugyanott *Erkölcseim*. *A' társaságos birtokos névpótolók* helyett *a' Magyar birtokos nevekkel él*, mellyekről *a' VIII. IX. és X. Szakaszokban* szólottunk.

100. §. *Melleyek a' mutató névpótolók, és mikép ragasztatnak?*

Felelet. Mutató névpótoló kettő van, *a' távullévő tárgyakról az*, *a' közellévőkről ez*. Társaságos állapotban lévén névmutató főcsofaknak neveztetnek, és *a' nevek előtt változás nélkül állanak*, ammint *a' 42. §ban* mondtuk. Magányosan állván imigy ragasztatnak:

E g g y e s.

T ö b b e s.

<i>Nevez.</i> az.	ez.	azok.	ezék.
<i>Birtok.</i> annak.	ennek.	azoknak.	ezeknek.
<i>Tulajd.</i> annak.	ennek.	azoknak.	ezeknek.
<i>Szenv.</i> azt.	ezt.	azokat.	ezeket.
<i>Fosztó.</i> attúl.	ettúl.	azoktúl.	ezéktúl.
<i>Határ.</i> azig.	ezig.	azokig.	ezékig.
<i>Okmut.</i> azért.	ezért.	azokért.	ezékért.
<i>Segítő.</i> azzal.	ezzel.	azokkal.	ezekkel.
<i>Helyest.</i> abban.	ebben.	azokban.	ezekben.
<i>Beható.</i> abba.	ebbe.	azokba.	ezékbe.
<i>Kiható.</i> abbúl.	ebbúl.	azokbúl.	ezékbúl.
<i>Felható.</i> arra.	erre.	azokra.	ezekre.
<i>Leható.</i> arrúl.	errúl.	azokrúl.	ezékrúl.
<i>Mellék.</i> annál.	ennél.	azoknál.	ezéknél.
<i>Közel.</i> ahhoz.	ehhöz.	azokhoz.	ezékhez.
<i>Atlapi.</i> azonn.	ezénn.	azokonn.	ezékénn.

Az egyes szenvedő meg is hosszabbíttatik, úgy mint *aztat*, és *eztet*. *A' határozó azig és azig* nem elég szokott, melly helyett inkább
ama-

amazig és *emezig* mondatik, mint ígehatározó pedig *addig* és *eddig*, mellyek hosszatitást is fzenvednek, *addiglan*, és *eddiglen*. A' segitőt sokan így is ejtik *avval*, és *evvel*. A' névpótólók, mellyek e' kettőből *az* és *ez* öszvetetnek, úgy mint *amaz*, *emez*, *ugyanaz*, *ugyanez*, *szinteaz*, *szinteez*, *szintaz* *szintez*, úgy ragasztatnak, mint az *az* és *ez* eredetiek.

101. §. Mellyek a' kérdő névpótólók?

Felelet. A' kérdő névpótólók a' következők.

1.) Ki? és kicsoda? mellyek csak a' személyekről mondatnak, és a' beszédben mindenkor magányosan állanak.

2.) A' következők mind magányosan, mind társaságosan is szolgálnak: *mi?* *mellyik?* *mélly?* *micsoda?* *minémű?* *mifele?* *milyen?* *ménnyi?* *hány?* *ménnyiféle?* *hányféle?*

102. §. Mikép ragasztatik a' mi névpótóló?

Felelet. A' *mi* névpótóló következőképen ragasztatik:

<i>Eggyes.</i>	<i>Többes.</i>	<i>Eggyes.</i>	<i>Többes.</i>
<i>Nevező.</i> mi?	mik?	<i>Helyez.</i> miben?	mikben?
<i>Birtok.</i> minek?	miknek?	<i>Behat.</i> mibe?	mikbe?
<i>Tulajd.</i> minnek?	miknek?	<i>Kiható.</i> miből?	mikből?
<i>Szenv.</i> mit?	mikét?	<i>Felható.</i> mire?	mikre?
<i>Fosztó.</i> mitől?	miktől?	<i>Leható.</i> miről?	mikről?
<i>Határ.</i> miig?	mikig?	<i>Mellék.</i> minél?	miknél?
<i>Okmut.</i> miért?	mikért?	<i>Közel.</i> mihöz?	mikhöz?
<i>Segit.</i> mivel?	mikkel?	<i>Allap.</i> minn?	mikénn?

Jegyzés. Ha meggondoljuk, hogy valamin a' *miért* okmutatóból a' *mért?* kérdező névpótóló, úgy valóban a' *miig* határozóból eredhet a' *még* ígepótóló is; ha

tovább megfontoljuk azt is, hogy a' beszédben a' *míg* és a' *még* között hangjaikra nézve nehéz különbséget tenni; a' *míg* tovább, ha e' végül megvonatik, kellemetlenül sérti a' tület, az értelemre nézve pedig különbséget tenni szükség-telen, mivel ugyanazon egy szónak mindenik nyelvben több értelmei lehetnek; nem látom valóban okát, minek kel-lene a' *míg* szóval nyelvünköt megterhelni. Nagyon könnyű átlátni, hogy e' mondásban: *még akkor otthon volt a' még* szónak más értelme van, mint ebben *mindaddig, még ott-hon volt*, vagy mint ebben *még sem volt otthon*.

103. §. Hát a' többi kérdező névpótolóknak mikép ragasztatnak?

Felelet. A' többi kérdező névpótolóknak ra-gasztásárul a' következő jegyzéseket kell esz-re venni.

Ki? úgy ragasztatik, mint a' rendkövető fő példa *csibe*.

Kicsoda? és *micsoda?* mint a' fő példa *fa*.

Mellyik? úgy, mint *felleg*, de többes szá-ma nincsen.

Melly? mind a' két számban, mint *felleg*.

Micsodás? úgy, mint *tag*, kivévén hogy az egyes szenvedője *micsodást?*

Minemű az egyes számban úgy ragasztá-tik, mint *tű*; de mivel többesse *mineműek*, a' többes számban a' *csibe* fő példát követi.

Mifele? mind a' két számban, mint *csibe*.

Millyen? mind a' két számban, mint *felleg*.

Mennyi az egyes számban, mint *csibe*; de többes száma nincsen; mert *mennyien* íge-határozó, és nem ragasztatik.

Hány,

Hány? az egyes számban, mint *tag*. Töb-
bes száma nincsen, mert *hányan* igehatározó,
melly *a'* ragasztékokot el nem fogadgya.

Mennyiféle? és *hányféle?* mind *a'* két szám-
ban, mint *csibe*.

104. §. *Melleyek a' visszaterő névpótolók?*

Felelet. A' visszaterő névpótolók, melleyek
az előre bocsátott mondasban foglaltt nevek he-
lyett állanak, mikor személyekről van *a'* beszéd
a' ki, egyébkép pedig *a' melly* és *a'* határatlan
mondasban *a' mi*. Ezek úgy ragasztatnak, mint
a' kérdező *ki?* *melly?* és *mi?* névpótolók, mel-
lyektől csupán csak *a'* névmutató *a'* szócska ál-
tal különböznek. Ha mindazáltal *a'* visszaterő
névpótolók előtt *e'* szócska az értelmesség végett
nem szükséges, el is lehet hagyni, mint *az*
öcsém, kit (*a'* *kit* helyett) *tavaly láttál, kö-*
szöntet.

105. §. *Mik és hányfélék a' határatlan név-*
pótolók?

Felelet. A' határatlan névpótolók *a'* nevek
helyett *a'* határatlan beszédben állanak, és ha
magányosak, többnyire *a'* rendkövető neveknek
fő példái szerint, *tag, felleg 's a' t.* ragasz-
tatnak. Nevek előtt társaságosan állván, nem vál-
toznak. A' Magyar határatlan névpótolókat há-
rom felekezetre kell osztani, úgymint *a'* gyökér,
a' formáltt, és az öszvetett névpótolókra.

106. §. *Melleyek a' határatlan gyökérnév-*
pótolók? Fé-

Felelet. A' határatlan gyökér névpótolók ezek: *ily, ilyen, vagy illyes. Olly, ollyan,* vagy *ollyas. Ki, Más, Mind,* melly magához ragasztékokot nem vesz. *Sok,* melly az egyes számban a' tag fő példát követi, kivéven a' *sokat* szenvedőt, és többes szám nélkül szükölködik, noha már most ez sem szokatlan. A' többes számú *sokan* igehatározó. *Több* szintolylan tulajdonságú, mint *sok,* és a' regula szerint ragasztatik, mint a' fő példa *tök.* A' többes számú *többen* igehatározó. Ezek közé tartoznak még *éggy és egész.*

107. §. *Melleyek a' formáltt határatlan névpótolók?*

Felelet. A' formáltt határatlan névpótolók eleven szavakból képzők által formálttatnak, és a' következők: *Afféle, efféle. Annyi, ennyi. Annyiféle, ennyiféle. Egyéb. Egyébféle. Egyik. Külömb. Külömbféle. Legkisebb. Másik. Minden. Mindenik, vagy Mindeggyik. Mindenféle. Mindnyájan* tulajdonképen igehatározó; de birtokos képzők által névpótolókra változik: *mindnyájunk, mindnyájotok, mindnyájok,* mellyek a' *házunk, házatok, házok* szerint ragasztatnak, de többes szám nélkül szükölködnek, mivel már az egyes számban is többséget jelentenek. E' többes számak tehát *mindnyájaink, mindnyájaitok, mindnyájaink* tellyességgel szokatlan és helytelen szavak. Az egyes számban *mindnyája* mondatik, de nem helyesen, *mindnyájok* helyett; mért így *mindnyájam* és *mindnyájad* is helyes lehetne, mellyekkel senki sem él.

108. §.

108. §. *Melleyek az öfzvetett határatlan névpótolók?*

Felelet. A' két vagy több szóból öfzvetett háta-
ratlan névpótolók ezek: *Akárki*, és *Akárki-*
csoda. *Akármi* és *Akármicsoda*. *Akármelly*
vagy *Bármelly*, *Akármellyik* vagy *Bármellyik*.
Akárminő, vagy *Bárminő*. *Akárminémü* vagy
Bárminémü. *Akármicsodás* vagy *Bármicsodás*.
Ammennyi vagy *A' mennyi*. *Amminő* vagy *A'*
minő. *Amminémü* vagy *A' minémü*. *Ammicsodás*,
vagy *A' micsodás*. *Éppenannyi*, *Eppen-*
ennyi. *Szintannyi*, *Szintennyi*. *Ugyanannyi*,
Ugyanennyi. *Egyedül maga*. *Eggy csöpp*.
Eggy kevés. *Eggy sem*, hol a' ragasztékokot
csak az *eggy* vezzi magához, mellynek többes
száma ezen értelemben nincsen. *Eggyvalaki*.
Egynéhány, vagy *Néhány*, mellynek éppen
úgy, mint a' *hány*? gyökernek, többes száma
nincsen. *Egynéhányan*, és *néhányan* ige-hatá-
rozók. *Kiki*, mellyben a' ragasztékokot mind a'
két *ki* megkívánnya, mint *kinekinek*, *kitül-*
kitül's a' t. d. többes száma nincsen. *Eggyeggy*
szinte olly tulajdonságú, mint *kiki*. Mind a' két
a' név előtt, de magányosan mind a' *kettő*; töb-
bes száma nincsen; mert mind a' *ketten* csak
ige-határozó. *Senki* az egyes számban úgy ra-
gasztatik, mint *ki*; többes száma nincsen. *Sem-*
mi, melly a' *mi* szerint ragasztatik, de csak az
egyes számban. *Némelly*. *Valaki*. *Valamennyi*,
mellynek többes száma nincsen; mert *valamen-*
nyien csak ige-határozó. *Valamelly* magányosan
nem mondatik. *Valamellyik*, melly a' *mellyik*
szónak tulajdonságival bír. *Valami*.

XII. Szakasz.

Az ígéknek neveiről, és formálásáról.

109. §. *Mi az ige, és hányféle?*

Felelet. Az ige olly szó a¹ beszédben, melly létet, cselekedetet, vagy szenvedést jelent, és magához olly ragasztékokot vesz, mellyek a¹ létnek, cselekedetnek, és szenvedésnek módgyát, és üdejét, a¹ lévő, cselekvő vagy szenvedő személyeknek rendgyével és számával egygyütt kifejezik. Így ezen ige *írnatok* az írásnak kívánó módgyát, és jelenvaló üdejét, az íróknak pedig többes számú második személyét jelenti. Az ígéknek külömbféle nemei ezek:

1.) A¹ *középrendű* ige, avvagy *neutrum*, melly létet, mint *van*, vagy levést, mint *lessz*, vagy ollyan szenvedést, melly külső okból nem ered, mint *betegszik*, *aggódik*, *alszik*, vagy ollyan cselekedetet jelent, melly sem külső okból nem támad, sem külső tárgyat nem illet, mint *jár*, *vigyáz*. A² középrendű ígéknek legnagyobb részét művelő ígékre lehet változtatni, és ezek *változható középrendűeknek* neveztetnek. Illyen a¹ középrendű ige *mozog*, mellyből a² művelő ige *mozgat* ered. A¹ többiek *változhatatlan* középrendűek, mint *álmodik*, *hizelkedik*, mellyekből művelő ígét formálni nem lehet.

2.) A¹ művelő ige olly cselekedetet jelent, melly külső tárgyat illet, a¹ mi háromféleképen szokott megtörténni:

a.)

a) Mikor a' cselekedet csak egy fő októl intéztetik a' külső tárgyra, akkor a' művelő ige együgyű, vagy közönséges. E' példában *az atyám levelet ír*, az írásnak egyetlen egy és fő oka *az atyám*, ki az írást a' *levélre* intézi: az *ír* ige tehát *eggyűgyű művelő ige*.

b) Mikor a' cselekedet a' fő oknak parancsolatgyára egy második októl intéztetik a' külső tárgyra, akkor az ige *műveltető*, mint az *írat* e' mondásban: *az atyám általam levelet írat*, melly mondásban *az atyám* a' fő ok, én pedig a' második vagyok.

c) Mikor a' tárgy, mellyre a' cselekedet a' fő októl intéztetik, maga a' fő ok, akkor az ige *viszontagos művelőnek* neveztetik, mint a' *bátyám szereti magát*, hol a' fő oknak, a' bátyámnak, szeretete önnönmagára intéztetik.

Két fő dolog tartozik még a' művelő ige-
ről való tanításhoz.

Az *első* az, hogy a' tárgy, mellyre a' cselekedet intéztetik, általlyában *szenvedő tárgy-
nak* neveztetik, azután hogy nevéhez minden-
kor *szenvedő* ragasztékot kell fűggeszteni, vég-
tére pedig, hogy e' szenvedő ragasztékkal felké-
szített nevet a' Nyelvtudomány az *ige' szenve-
dőjének* nevezi. Illyenek az imént előadott pél-
dákban e' szenvedők: *levelet*, és *magát*.

A' *második* az, hogy a' művelő ige-
k között is találtnak *változhatók* és *változhatatlanok*. A' változható művelők azok, mellyekből
szenv-

fzenvedő igéket lehet formálni. Így *e'* művelőből *vág* *e'* fzenvedő formáltatik *váगतik*. A' változhatatlan művelőkből fzenvedőket formálni nem lehet. Így az olyan művelők, mellyek a' középrendűeknek *dik*, *zik* és *g* képzőiből, az *ik* végzést elvetvén, a' *tat*, *tet* képző által formáltatnak, mint *barátkoztat*, *küzködtet*, *ragyogtat*, a' fzenvedő igéknek képzőjét el nem fogadják, mert senki sem mondhattya valóban ezen szavakat, *barátkoztattatik*, *küzködtettetik*, *ragyogtattatik*, nem mondom fzenvedő igéknek, hanem csak *értelmes* szavaknak is.

3.) A' *fzenvedő* ige olly fzenvedést jelent, melly külső okból származik; a' művelő igének fzenvedőjét tehát nevezőre, nevezőjét pedig fosztórá változtattya. Így *e'* művelő mondasbúl *az atyám levelet írt* *e'* fzenvedő mondas támad: *az atyámtól levél íratott*. Valamint tehát a' középrendűek, úgy a' fzenvedő igék is magok körül fzenvedő ragasztékkal felkészültt nevet nem fzenvedhetnek. A' Magyar fzenvedő ígét tehát a' műveltetőtől nagyon könnyű az igének fzenvedőjéből megkülömböztetni. E' mondasban *az atyám levelet íratott* az igének *e'* fzenvedőjéből *levelet* könnyű átlátni, hogy *íratott* műveltető ige. E' mondasban viszontag *az atyámtól levél íratott*, mivel az igének nincsen fzenvedője, könnyű átlátni, hogy *íratott* fzenvedő ige.

4) A' *tehetős* ige a' Magyarban az, melly a' létre, mint *lehet*, a' cselekedetre, mint *irhat*, vagy a' fzenvedésre való hatalmat vagy tehetséget jelenti, mint *olvastathatik*, *irathatik*. Látni való dolog, hogy ezen értelmet a' Magyar igéknek a' *hat* vagy *het* képző adgya.

5.)

5.) A' *többszöröző* ige a' cselekedetnek vagy szenvedésnek többszöri megújítását, vagy folytatását jelenti, mint *irdogál, olvasgat*.

6.) A' *kezdetjelentő* ige ugyanazon cselekedetnek vagy szenvedésnek kezdetét jelenti, mint *futamodik, csendesedik, lobban, rezzen*.

7.) A' *személyetlen* ige az, mellynek csak eggyes számú harmadik személye van. A' Magyarban allig van talán olly személyetlen ige, mellyet legalább más értelemben személyesnek nem lehetne tenni. Illyen az *esik*, mikor az esősről van a' szó; más értelemben, mikor *esést* tesz, személyes ige: *esek, esel, esünk, esték, esnek*.

110. §. Mit kell az igéknél a' gyökérről, vagy az anyaszóról észre vennünk?

Felelet. Az igéknél a' gyökérről, vagy az anyaszóról azt kell észre vennünk, hogy ez mindenkor a' mutató módnak, jelenvaló üdönék, törzsfőkös formának eggyes számú harmadik személye, mint *vág, ás, kér, éget, vághat, kérdegél, áskál* 's a' t. és hogy e' gyökérhez, vagy anyaszóhoz kell függeszteni mind ama' ragasztékokot, mellyek a' létnek, cselekedetnek, vagy szenvedésnek módgyát, és üdejét, 's a' lévő, cselekedő, vagy szenvedő személyeknek rendgyét és számát jelentik, mint *ások, vágtam, kérne, égettünk, vághatnának* 's a' t. Az *ik* végzésű igékben mindazáltal nem az *ik* szótaghoz, hanem az előtte álló betűhöz kell a' ragasztékokot függeszteni; mert példának okáért, ezen ígét *azik*
nem

nem így ragasztjuk *ázikok*, *áziktunk*, *áziknál*, *ázikjanak*, mint a' *k* végzésűeket szoktuk, amint a' *rak* igéből kitettség: *rakok*, *raktunk*, *raknál*, *rakjanak*, hanem a' *z* betűhöz következőképen tesszük a' ragasztékokot: *ázok*, *áztunk*, *áznál*, *ázzanak*.

Jegyzés. Kitettség ebből világosan, hogy az ilyen igékben az *ik* végzés csak hosszabbító szótag, mely az ige' mivoltához nem tartozik, és a' gyökértől, vagy az anyaszótól azonnal elesik, mihelyt ehhez ragaszték vagy képző függesztenek, mint *eshet*, *áztat*, nem pedig *esikhet* vagy *áziktat*. Ha gyanakodni szabad, elejente az *ik* végzés az egy szótagból álló személytelen igékhez tetetett, hogy azoknak mintegy gyámol gyanánt szolgállyon, mint *esik*, *válik* az *es* és *vál* helyett, vagy hogy a' kimondást megkönnyítse, mint ezekben *remlík*, *tettségik*, *villámlik*. Így azután lassaukint a' személytelenség' jelének nézetett, 's mivel sok középrendű ige ugyanezen személytelenséghez nagyon közelíteni látszott, ezekhez is oda ragasztatott, mint *barátkozik*, *aggódik*, *hengeredik* 's a' t. A' szenvedő igéknek anyaszavaikhoz, hihető, hogy ugyanazon okból függesztenek, mint *iratik*, *hallatik*, *kíméltetik*.

111. §. Mit kell általlában az igéknek képzőiről tudnunk, és mellyek ezek közül az együgyű képzők?

Felelet. Az igéknek képzőiről általlában azt kell tudnunk, hogy a' hangrendnek ama' reguláit hüven követik, mellyeket a' II. Szakaszban elő adtunk, és hogy ezeket is együgyűekre, két ágúakra, háromágúakra, és ötágúakra kell felosztani, mint a' neveknek képzőit. Együgyű ige-képző csak kettő van; úgymint az *ít*, és az *sz* vagy *szik*.

Az *ít* mind a' mélyhangú szavakhoz, mind a' többiekhez egygyaránt függesztenek. (10. §. 4. Reg.) Felette sok művelő ige'ket formál; egy-
ne-

nehányat tudni illik néma gyökerekből, mint *tanít*, *ástit*, *feszít*, *terít*; legfőzamosabbakat melléknevekből, mint *bütorít*, *tellyesít*, melyeknek végső hangzóit el is táfzította, mint *aprít*, *barnít*, *hasonlít*, *feketít*, *keserít* a' következő melléknevekből *apró*, *barna*, *hasonló*, *fekete*, *keserű*. (15. §.) Az *ő* és *jő* melléknevekből az *avtt* és *javtt* igék származnak, melyek tehát a' többes számnak a' 38. § *ban* előadott rendhagyását itt is megtartják. Fő névből e' képzővel ige feletté kevés van, és ez is többnyire olyan, melly a' gyökérnek értelmétül eltávozik; mint *száritt*, *öblit*. Ezeket tehát nem kell követni, hanem a' nagyobb seregnek példája fzerint az efféle igéket melléknevekből formálni, mint *házastt*, *vizesít*, nem pedig, *háztt*, *víztt*, melyek valóságos képtelenségek. Formál e' képző egynehány igéből is művelő igéket, mint *szálltt*, *szólltt*, *vertt*, melly helyett *viritt* is mondatik: de ezeket követni nem kell, kivált ha más izokott igéink vannak, melyekkel helyettek élhetünk. A' g végzésű igékből az *itt* képző kezdetjelentő igéket formál, a' g betűt d betűre változtatván, mint *fordtt*, *indtt*, *pendtt*, melyeknek gyökerei *forog*, *inog*, *pöng*. A' *ránt* igéből a' kezdetjelentő *rándtt*. Íghatározókból csak kevés ige támad e' képzővel, mint *ámttt*, *közélttt*. Ezeknek formálását sem lehet tehát követni. Vannak, kik *itt* helyett az *ét* képzővel élnek. Némelyekben *n* vonáspótoló betű találtatik, mint *emelttt*, *érttt* az *emelttt* és *érttt* helyett. A' *tekinttt* és *tapinttt* igéket ezen *n* betű nélkül érteni nem lehetne. Mivel az *itt* képző végkurtító, ammint az *aprít*, *barnít* 's több efféle igékből látszik, közbevetést nem szenvedhet: a' *simitt*
vagy

vagy *siméjt* és hasonló igék tehát a') közbevetéssel helytelenek a' rendkövető *simít* helyett. Az *egyelt* igében az *el* előfócska áttételt (metathesist) szenved, melly helyett a' rendkövető ige *elegytt*. A' *siütt* igében, a' *st* rendhagyó gyökérből, a' *v* betű a' rendhagyó igéknek szokott közbevetése.

Az *sz* vagy *szik* mind a' mély hangú, mind a' többi szavakhoz egyaránt függesztetvén, többnyire rendhagyó igéket formál néma gyökekből, mint *játszik*, *iszik*, *eszik*, *alszik*, *nyugszik*, *hisz*, *metisz*; egynehány eleven szavakból, mint *alkuszik*, *haragszik*, *látszik*. Ha meggondoljuk, hogy ezen igék így is mondatnak: *aluszik*, *nyugoszik*, *feküszik*, *cselekeszik*, ama' kétkezés nem ok nélkül támadhat bennünk, ha vallyon ezen igék nem formáltattake valaha rendkövető képzőkkel illyformán: *alozik*, *nyugozik*, *fekszik*, *cselekezik*, mellyek most tellyességgel szokatlanok. Mivel az *sz* vagy *szik* képző többnyire rendhagyó igéket formál, és határozott értelem nélkül szükkölködik, új igéket vele formálni oktalanság volna. A' legrégebbi igéket e' képzővel, úgymint közönségesen bevett rendhagyókat, szentül megtartván, az újabbakra nézve nagyon szükséges azt a' törvényt szabni, hogy mihelyt helyettek más szokottabbakkal élhetünk, nyelvünkben számkivessük. Illyenek a' hangeggyeztető Poétáknak szüleménnyei: *tántoroszik*, *ősz*, *munkálkoszik*, vagy *munkáloszik*, *fejérszik*, *hérkeszik*, *természik*, *vénheszik* vagy *vénhüszik* és több efféle szószörnyetek, a' szokott, és rendkövető *tántorog*, *tántorodik*, *ő*, *munkálkodik*, *fejérlik*, *kérkedik*, *terem* és *venül* helyett.

112. §. *Melleyek az igéknek két águ eleven képzői?*

Felelet. Az igéknek két águ eleven képzői a' következendők.

1) Az *at*, *et* vagy *tat*, *tet* képzőnek kétféle hivatallya van; mert a' középrendű igékből művelőköt, ezekből pedig műveltetőköt formál a' következendő regulák fzerint.

a) Az *at*, vagy *et* csak egynehány egy-szótagú középrendűekből formál művelőköt, mint *lógat*, *ofzlat*, *éget*, *tetfzet* a' következendők: *lóg*, *ofzlik*, *ég*, *tetfzik*. A' *tat*, *tet* képző a' *kodik*, *kedik*, *kodik*, és *kozik*, *kézik*, *közik* végzésű igékből formál művelőköt, mint *barátkoztat*, *emlékeztet*, melleyek változhatatlannok, mivel belőlők szenvedő igéket formálni nem lehet. (§. 109. a' 2. szám alatt.) Formál azonnkivül más középrendűekből is egynehány művelőt, mint *kaczagtat*, *bömböltet*, *szüntet*, *folytat*. A' *g*, *og*, *ég*, *ög* végzésű igékből mind az *at*, *et*, mind pedig a' *tat*, *tet* képző formál művelőköt, melleyeknek értelmei egymástól különböznek: mert a' *mozog* és *hempelyeg* középrendűekből származó *mozgat*, és *hempelyget* igék mást tetznek, és *mozogtat*, *hempelygetet* megmeg mást.

b) Műveltető igéket az *at*, *et* vagy *tat*, *tet* képző csak művelőkből formálhat e' regulák fzerint.

Első Regula. Az egy szótagú művelőkből

az

az *at*, *et* formál műveltetőköt, mint *vádat*, *hozat*, *kéret*, *veret*.

Kivévén először ezen öt rövid igét *vet*, *nyit*, *köt*, *süt*, *üt*, melyeknek műveltetői *tat*, *tet* képzővel formáltatnak *vettet*, *nyittat*, *köttet*, *süttet*, *üttet*; azután e' négy rendhagyót *hísz*, *vísz*, *vész*, *tész*, melyekből a' műveltetők így támadnak: *hitet*, *vitet*, *vétet*, *tétet*; végtére a' következendő hét rendhagyót: *hi*, *rö*, *szö*, *nyö*, *lő*, *szí*, *ó*, melyeknek műveltetői ezek: *hívat*, *rovat*, *szövet*, *nyövet*, *lövet*, *szívat*, *óvat*.

Második Regula. A' két vagy több szótagú művelő igékből a' műveltetők *tat* vagy *tet* képzővel formáltatnak, mint *olvasat*, *égettet*.

Kivévén az *ant*, *ent*, *ont*, *önt*, *aszt*, *eszt*, *ézt*, *ejt*, *ért* végzéseket, melyek *at*, *et* képzőt kívánnak, hogy a' sok mássalhangzó össze ne ütközzön, mint *fárasztat*, *emésztet*. Ezekhez számittyák némelyek az *it* végzést is, mint *szépitet*.

2) A' *gat*, *get* képző, mely a' kemény mássalhangzók után közbevetést kívánván, három ágra oszlik, úgymint *ogat*, *öget*, *éget* képzőre, többszöröző igéket formál egynehány néma gyökérből, mint *hasogat*, *feszéget*, *fenyőget*; sok művelő igéből, mint *bontogat*, *intéget*, *küldöget*, melyek közül némelyek megkurtítottatnak, mint *rántogat* helyett *rángat*; fő nevekből igen kevéset, mint *hiteget*; mirenezve a' *csinogat* és *gyorsogat*, 's több hasonló igék helyett, melyek nem rég koholtattak, inkább

a' szokott régi *csinosltgat* és *gyorsltgat* igékhez kell visszatérni. A' középrendüekből az ilyen igék még helytelenebbek, mint *hüllogat*, mert ezeket előbb művelőkre kell változtatni, azután pedig többszörözőkre, mint *hullajltgat*. A' *hüll* középrendüből a' többszöröző *hülldogál*, vagy *hüllong* is középrendü. Egynehány *aszt* végzésű igékből formáltt többszöröző megkurtítatik, mint *aggat*, *faggat*, *szaggat*, *lyuggat* az *akasztgat*, *fakasztgat*, *szakasztgat*, *lyukasztgat* helyett; de ezt a' többiekben, és kivált az *eszt* végzésűekben követni nem kell.

3) A' *hat*, *het* a' tehetős igéket formállyá a' többiekéből, valamennyien vannak. Természete hozza magával, hogy minden egyéb képző után álljon, mint *irogattathat*; a' szenvedőkben hasonlóképen, de az *ik* hosszabító előtt, mint *olvastathatik*. A' középrendüekből, sőt még a' személyetlen igékből is ezen *ik* szótagot eltaszíttya, mint *bitzhat*, *dolgozhat*, *tükhözhet*, *eshet*, *tetshet*, *illhet*. A' következő rendhagyó igékből a' tehetősek imígy formáltatnak: *aluszik*, *alhat*; *alkuszik*, *alkudhat*, vagy *alkhat*; *betegszik*, *betegédhet*, *cselekszik*, *cselekedhet*; *eszik*, *ehet*; *esküszik*, *esküdhet*; *fekszik*, *fekhet*; *hísz*, *hihet*; *haragszik*, *haragudhat*; *hidegszik*, *hidegedhet*; *iszik*, *ihat*; *leffz*, *lehet*; *melegszik*, *melegedhet*; *megy*, *méhet*; *nyugszik*, *nyughat* vagy *nyugodhat*; *öregszik*, *öregedhet*; *rakoszik*, *rakodhat*; *réfzagszik*, *részegedhet*; *tesz*, *tehet*; *törekszik*, *törekedhet*; *ügyekszik*, *ügyekezhet*; *vajuszik*, *vajudhat*; *vész*, *véhet*; *vész*, *vihet*.

4) Az *odik* és *ödik* középrendü igéket formál, melyeknek értelme a' szenvedőkéhez na-

gyon közelít, mint *tródik*, *ütődik*. Szenvedő értelmű igéket e' képző valamennyi művelőkből formálhat; de némelyeknek értelme inkább művelő még is, mint szenvedő, mint *átmozódik*. Vannak tovább olyanok is, melyek a' gyökérnek értelmétül messze távoznak, mint *szegődik*, *kérődik*, a' szokottabb *kérődzik* helyett. Néma gyökerekből, fő nevekből, és mellék nevekből csak kevés ige maradt a' nyelvnek ifjú korából reánk e' képzővel, mint *dobzódik*, *kínlődik*, *bajlődik*, *aggódik*. Ezeket majmozni, mikor más szokottabb igéink vannak, sem nem haszon, sem nem dücsösség, sőt kézf. nyelvromlás. Mirevalók e' főszőrnyetek *dolgotódik*, *munkálódik*, *lassódik*, és több effélék a' rendkövető *dolgozik*, *munkálkodik*, és *lassul* igék helyett? A' régi effélé igék között van egynehány *ol*, *él*, *öl* közbevetéssel, mint *forgolódik*, *kötölódik*, *sürgölódik*, melyeket követni hasonlóképen nem kell. A' köz nép, és némely Írók az *odik*, *ödik* rövid képzővel formáltt igéket felette helytelenül meghosszabították, mint *sompolyódik* a' törvényes *sompolyodik* helyett; mások a' *kodik*, *kedik*, *kodik* képzőből a' *k* betűt elhaggyák, megmeg helytelenül, és vonással kipótollyák, mint *munkálódik*, *harsolódik* vagy *harczolódik* a' törvényes *munkálkodik*, *harczolkodik* vagy *harczol* helyett; megmeg mások szokatlan és valóban képtelen közbevetésekkel élnek, mint *verhődik*, vagy *vergődik* a' törvényes *verődik* helyett. Az ilyenektől a' csinos nyelvnek egészen menttnek kell lenni.

5) Az *ül*, *ül* képző felette sok, és többnyire középrendű igéket formál néma gyökerekből, mint *borul*, *tanul*, *feszül*, *merül*; egynehány

fő

fő névből, mint *árul*, *fajul*, *dücsöl* vagy *dücsül*, mellyeket követni tellyességgel nem tanácsos; egynehány igéből, mint *járul*, *térül*. A' g, og, ég, ög végzésű igékből kisebbítőköt formál, mint *fordul*, *indul*, *rendül*, *pëndül* ezekből *forog*, *inog*, *zeng*, *peng*. Ide tartozik a' *rándul* is a' *ránt* igéből. Formál tovább igéket az *ám* és *áh* szócskákból, úgymint *ámúl*, és *ájul*, melly *áhul* helyett mondatik; de legtöbbeket olyan melléznevekből, mellyek igehatározókat *ül*, *ül* képzővel nem formállyák, és az *odik*, *edik*, *odik* képző által igékké nem változhatnak, mint *épül*, *búsul*, az *ép* és *bús* melléznevekből, mellyeknek igehatározói *epen* és *búsan*. Van ugyan nyelvünkben egynehány olyan ige az *ül*, és *ül* képzővel, melly egyfzersmind igehatározó is, mint *bolondul*: de az ilyen példákat követnünk nem kell, 's általlýában szólván, ne csinállyunk szokatlan igéket, ha már szokottakkal bővelkedünk. Helytelenek valóban, és rútak ezen új koholások: *parlagul*, *hatalmasul*, *hajasul*, *házasul*, *vastagul*, *gonofzul*, *büdösul*, *édesul*, *betegul*, *erösul* és több effélék, a' szokottabb és kellemetesebb *parlagosodik*, *hatalmasodik*, *hajasodik*, *házasodik*, *vastagodik*, *gonofszodik*, *büdösodik*, *édesedik*, *betegszik*, *erösodik* igék helyett. Helytelenek viszontag, 's a' Magyar igék közül szinte kisértnek ezek *aggodik*, *avodik*, *bolondodik*, *búso-dik*, *lassodik*, *elegyedik*, *vénedik* vagy *vénhedik*, a' régen szokott és törvényes *aggul*, *avul*, *bolondul*, *búsul*, *lassul*, *elegyül*, és *vénül* igék helyett. Az *ül* és *ül* képző a' mellézneveknek végső hangzóit eltaszíttya, mint *barnul*, *görbül*, mellyeknek gyökerei *barna* és *görbe*.

113. §. *Mellyek ama' kétágú képzők, melyek új formálásra nem alkalmatosak?*

Felelet. Az olyan kétágú képzők, melyek az új igéknek formálására alkalmatlanok nem csak azért, mivel értelmeik homályosak, hanem azért is, mivel a' velek formált igék tellyességgel szükségtelenek, a' következendők.

1) Az *ad, ed* magtalan képző, így látszik, hogy az *odik, ödik, edik* három ágúhoz tartozik, kivéven, hogy az *ik* hosszabbítottúl irtózik, mivel senki sem mondgya *akadik, ébredik a'* szokott *akad, ébred* helyett. Formál e' képző egynehány igét néma gyökerekből, mint *akad, gerjed*; eleven gyökerekből hasonlóképen csak keveset, mint *árad, forrad, ered, csügged*. Vannak közöttök eggykét művelő igék is, mint *tagad, halad, ragad, támad, enged*. Az *ozik, ézik, özik* képzőnek származékaiból *ad, ed* végzésű igéket rövidítés által csak az koholhat, a' ki a' Magyar szónyomozásban, és így a' szavaknak törvényes formálásában is járatlan, melly a' Deáktúl olly távúl jár, mint a' föld az égtől. A' *hullad* tehát, az *omlad*, és több effélék a' *hulladozik* és *omladozik* helyett nem helyesek. Szinte illy járatlanságot mutat e' tudományban a' közbevetett *h* betű is az ilyenekben *poshad; roshad; szélhed* ezek helyett *possad, roshad, rothad, széllad*. Az *ad, ed* képző csak azzal is, hogy olly kevés származékai vannak, elegendőképen elárulván értelmetlenséget, szokatlanságát, és így az új igéknek formálására való alkalmatlanságát is, vessük ki nyelvünkül az effele új szemetet, mint *avad, lázzad, lappad, enyhed,*

je-

feled, görhed, csöpped 's *a'* t. mellyek újabb Nyelvöntőinknek idomatlan formáiból eredtek, 's vegyük helyettek vissza *a'* regiebb, szokottabb, és törvényesebb *avül, lapül, lázül, enyhül, se-lejt, görbül, csöppen*, 's *a'* t. ígéket.

2) Az *ál, el* magtalan képzőnek is felette homályos értelme, és csak kevés régi származeka van egynehány néma gyökérből, mint *kínál, sajnál, sétál, tétl*, igen kevés eleven gyökérből, mint *bírál, használ*, melly középrendű ígét *a'* *hasznol* művelőtül jó megkülömböztetni. Né-melly régi ígék *e'* képzőnek *l* betűjét megdupláz-zák, mint *befszell, himell, tökell*. *A'* mélyhan-gúak *a'* duplázott *l* betűvel, mint *ócsáll, drá-gáll* ama' felekezethez látfzanak tartozni, mel-lyeknek képzője csak *l*, mint *tréfál, kassál, bé-kel, cserél*. Az *eszmél* ige új koholás: de ha régi volna is, *a'* *meggondol, megfontol* helyett *a'* csinos nyelvből való számkivetést megérdem-lené.

Jegyzés. Rendes jelenés az *a'* mi nyelvünkben, hogy még *a'* Magyar szavaknak formálását *a'* io. *span* elő adott hangrendnek reguláihoz *szorosán* alkalmaztattya, *a'* Deák, Franczia, és Német szavakból csinált ígéket mindenkor csak az *ál, os* vagy *ol* képzővel végzi, akár mélyhangúak, akár éleshangúak legyenek az idegen szavak. Illyenek *a'* középü-dőbéli Tudósoknak, és az újabb Katonáknak kedves ígái: *diktál, repetál, czitál, decidál, mellíroz, zseníroz, kuníroz, aufírol, puczol, cassíroz, avanzsíroz*, és több efféle idegen szemet.

3) Az *an, en* magtalan képző csak egyne-hány *g* végzésű ígék-ből formál kisebbitőköt, ha értelmek megengedi, mint *csattan, retten*, mellyeknek gyökerei *csattog, retteg*. *E'* kisebbi-tőkben *a'* gyökereknek középső mássalhangzója töb-

többször megdupláztatik, mint *zokkan*, *roppan*, *szisszen*, *röffen*, melyeknek gyökerei *zokog*, *ropog*, *sziszög*, *röfög*. Más igékből e' képző újakat nem formál, az *eggyfogan* igét kivéven, melynek gyökere *fog*. Az *an*, *en* képzőtől jól meg kell különböztetni az *ön* és *én* hosszabbító szótagokat, melyek egynehány rendhagyó igékben vannak, mint *vagyon*, *megyén a' van* és *megy* helyett. Az *ön*, *án*, *én* az igékben csupa végzések, mint *köszön*, *kíván*, *történik*.

4) Az *ant*, *ent* magtalan képző csupán csak a' *t* betű által különbözik az előbbentől. Az *an*, *en* végzésű igék tudni illik középrendűek, melyekből tehát a' *t* betű művelőket formál, mint *csattant*, *rettent*. Némelyek e' művelők közül olly annyira visszontagosak, hogy másképelek élni sem lehet, mint: *elrröffenti magát*; *elfszisszenti magát*; *elhortyantya magát*. A' *t* mindazáltal még az *an*, *en* végzésű igékből sem formálhat mindnyájokból művelőket: a' miből kiteszik, hogy e' képzőknek új formálásokra semmi hasznát sem lehet venni.

5) Az *ász*, *ész* csak igen kevés igéket formál eleven gyökerekből, mint *vadász*, *nyúlász*, *egerész*.

6) Az *aszt* *eszt* magtalan képző csak egynehány *ad*, *ed* végzésű középrendűekből formál művelőket, mint *araszt*, *koppaszt*, *fullaszt*, *ereszt*, *szélleszt*, *élleszt* a' következőkből *árad*, *koppad*, *fullad*, *ered*, *szélled*, *éled*. Ha ilyenekből más végzésű és régen szokott igéink úgy is vannak, az *aszt*, *eszt* végzéssel helyettek másokat

köt formálni nagy üdötlenség. Mirevalók nekünk a' szokatlan, és így érthetetlen *maraszt, vigaszt, száaszt, hasaszt, engeszt* és több efféle igék, mikor már a' *hasad, szárad, marad, vigad, enged* igékből régtől fogva illy igéink vannak: *hasít, szárit, marasztal, vigasztal, engesztel*. Még a' *szakajt, szalajt, és hullajt* igék is sokkal ösmeretesebbek és jobbak ezeknél *szakaszt, szalaszt, hullaszt*, mellyeknek gyökerei *szakad, szalad, hullad*.

114. §. *Mel melyek az igéknek három ágú képzői?*

Felelet. Az igéknek három ágú képzői ezek.

1) A' *dogál, dögél, dögél* a' művelőkből, és középrendüekből, kivált ha egy szótagból állanak, többszöröző igéket formál, mint *álldogál, szegdögél, üldögél*. Egynehány két vagy több szótagból álló igékből mind e' képző, mind másféle is formál többszörözőket, mint *olvasdogál* vagy *olvasgat*; *beszélldögél* vagy *beszéllget*; de ezek közül a' rövidebbek minden bizonnyal jobbak. Még az egy szótagból álló igék között is vannak, mellyek a' *gat, get* képzőt jobban szeretik, mint *mosogat, rejteget*. Itt tehát kényünköt a' hangrendhez, és a' bevett szokáshoz, és kivált, ha egyébaránt lehet, ama' jó regulához kell szabnunk, hogy a' rövidség valószínűsége. Egynehány rendhagyó igéből a' többszörözők is rendhagyók, mint *iddogál, eddegél, hiddegél, teddegél, veddegél, viddegél, aluddogál* vagy *aldogál, cselekeddegél, mendegél, fekdegél, esküddögél* ezekből *iszik,*

e-

eszik, hisz, tesz, vesz, visz, alszik, cselekszik, megy, fekszik, esküszik. De a többi rendhagyókból a' többszörözők rend szerint formáltatnak, mint *tetfzdegél, metfzdegél, hídogál, rídogál, szídogál, ródogál, fűdogál, bűdogál, jődögél, nyődögél, nődögél, fődögél, lodögél, szodögél.*

Különös figyelmet érdemelnék e' képzőnek külömbféle rövidítései, úgymint

a) A' *kál, kél* végzés, melly helyette *tetik*, mint *irkál, maszkál, szurkál, mérkél* ezek helyett *irdogál, mászdogal, szürdogál, mérdegél.*

b) A' *gál, gél* végzés, mint *vakargál*, mellynél jobb még is a' *vakargat; aludgál, rongál, metfzgél, keresgél.* Valamint pedig a' *rongál*, úgy ezek is *hagyigál, taszigál*, és az előbbiek közül *sántikál*, a' *t* betűt elvetik, ezek helyett *rontgál, hagyítgál, 's a' t.*

c) A' *dal, del* végzés, mint *vagdal, furdal, szegdel, tépdél, tördél* ezek helyett *vágdogál, fűrdogál, szegdegél 's a' t.* Ide tartozik a' *harapdál* is.

d) Az *ál, él*, mint *ugrál, számlál, gyomlál, metél, vetél, szemlél* ezek helyett *ugordogál, számoldogál, metfzdegél, vetdegél 's a' t.*

e) Az *érdekel*, és *esdeklík* vagy *esdekel* igeik nagyon rendetlenek az *érdegél*, és *esdegél* helyett, de elég szokottak.

f)

f) Már az eddig előadott rövidítéseknek nagy részével is csak vigyázva kell a' csinos nyelvben élnünk, melly a' rendkövetést nagyon szerezeti. Annyival inkább kell irtóznia a' következő szófőzörnyetektől: *nyírbál, ránczígál, vakarcsál*, az alligmúltt idővel egygyenlő *nézél, jövel, menél, őrizél, szökél, tekintél* útálatos és alacsony többszörözőktől, azután e' dísztelen nyomorékoktól *mércsikél, sántikál, tekintgél, segitgél, követgél, meritgél* vagy *mereget, segél, szökél*, vagy *szököll*, és több efféléktől, a' következő törvényesek helyett: *nyírdogál* vagy *nyirkál, rántogat* vagy *rángat, vakargat, nézdegél* vagy *nézeget, jödogél, mēndegél, őrizget, szökdögél, tekintget, mérdegél* vagy *mēreget, sántítgat, tekintget, követget, meritget, segitget, szökdös*.

2) A' *dos, dēs, dös, és doz, dēz, döz* képzők a' magtalanok közé tartoznak, mert csak egynehány régi többszöröző igét formálnak, és még ezek közül is némellyeket elég rendetlenül; mire nézve új formálásokra alkalmatlanok is. Származékaik ezek: *bükdös, búdos*, melly helyett *büjdos* szokottabb, *fogdos, tépdös, csipdös, köpdös* vagy *pökdös, öldös, futkos, repdös*; azután *kendez, vondoz, öldöz*, melly helyett *üldöz* szokottabb.

3) A' *kodik, kēdik, ködik* cselekvő közép-rendűeket formál, mellyek tudni illik csak magában a' valóban munkálkodó, nem pedig külső tárgyat érdeklő cselekvést jelentenek. Ezekről két dolgot kell jól megfontolni.

Az *első a'* szavakat illeti, melyekből *e'* képző igéket formál. Találunk tudni illik vele igéket néma gyökerekből, mint *iparkodik*, *tusakodik*, *szepelkedik*; sokban az eleven gyöker van megrontva, mint *álmélkedik*, melynek gyökere *elme*; sokban *a'* formálásnak módgya különös, mint *fohászkodik*; melyeket új koholásokkal követni sem nem tanácsos, sem nem szükséges. Fő nevekből, kivált melyek állapotot, hivatalt, tisztséget, vagy mesterséget jelentenek, *e'* képző számtalan igét formál, mint *kapitánykodik*, *mesterkedik*. A' hol *a'* névnek végzése *a'* képzőnek első *k* betűjével nem könnyen olvad öszve, közbevetés gyanánt *a'* fő név *s* végzésű melléknévre változik, mint *bajnokoskodik*, *parasztkodik*, mivel *bajnokkodik*, és *parasztkodik* nehezebb kimondású szavak. Sokszor az ilyen melléknévek még szokatlanok is, úgy hogy velek magányosan élni az értelmességnek veszedelme nélkül nem lehet. Illyenek volnának *a'* *vakos*, *vias*, *pelypes* ezen igékből *vakoskodik*, *viaskodik*, *pelypeskedik*. Formál tovább igéket számtalan melléknévből is, mint *bátorkodik*, *dühöskodik*, *kedveskedik*, és más igékből, mint *bánkodik*, *emelkedik*, *költözkodik*. Az *ng* végzésű igék *a'* *g* betűt elvetik, mint *bosszong*, *bosszonkodik*, *berzeng*, *berzenkedik*; az *aszt* és *eszt* végzésűek pedig *a'* *t* betűt, mint *duzmaszt*, *duzmaszkodik*, *ereszt*, *eresztkedik*. Némelyekben *aszt* és *eszt* talán az ötágú *az*, *ez*, *öz*, *oz*, *öz* képző helyett áll, mint *kapaszkodik*. Formál végtére *e'* képző igéket még egy két igehatározóból is, mint *átalkodik*, vagy *altalkodik*, és *viszálkodik*.

A' *másik*, a' mit e' képzőből tudnunk kell, a' közbevetéseket illeti. Mikor a' *kodik*, *kedik*, *kodik* képző egy szótagból álló igékhez fűggesz-tetik, mellyeknek végső betűi a' *k* betűvel nem szereznek öfzveolvadni, a' vagy e' vettetik közbe, mint *vonakodik*, *törekedik*, ezek helyett *vonko-dik*, *törködik*. A' hangzóval végződő igék a' rendhagyóknak szokott *v* közbevetésénn kívül, *al* vagy *el* szótagot is kívánnak, a' vonást pedig elvetik, mint *fuvalkodik*, *nevelkedik*, melly helyett a' *nevekedik* is szokott. Az egy szótagból álló fő és mellék nevek után *al*, *el*, *öl* közbevetés van, mint *társalkodik*, *bölcselkedik*, *szü-
kölkodik*. Ha a' fő, vagy mellék név hangzóval végződik, az a' vagy e' végzés vonást, és közbevetés gyanánt *l* betűt kíván, mint *alamizsnál-
kodik*, *elmélkedik*. A' rendhagyók pedig a' szo-
kott *v* közbevetésénn kívül *al* vagy *el* szótagot ki-
válnak, mint *htvalkodik*, *bövelkedik*. A' gya-
nakodik igében a' második a' az *ú* gyökérbetű helyett áll,

Az újabb Nyelvművelőknek botlásai e' ré-
gen szokott, és a' Magyar nyelvnek járásából könnyen kinyomozható regulák ellen többfélék. Nem tesznek ők különbséget, mivel a' Magyar szónyomozást nem tanulják, az egy szótagból álló, és a' mással hangzóval végződő igéknek, és neveknek közbevetései között, 's a' *bizalko-
dik*, *húzalkodik* 's több efféle rendetlen igéket tetszik a' *bizakodik*, *húzakodik* helyébe; vagy ellenben a' törvényes *társalkodik*, *bölcselkedik* igék helyett ezen roszakkal élnek, kivált a' ver-
sekben *társakodik*, *bölcselkedik*. Mások a' *ko-
dik*, *kedik*, *kodik* képző előtt az *ál*, *él*, *al*, *el*
köz-

közbevetéseket az alább megírandó *l* képzőtől meg nem tudván különböztetni, 's a' Deák nyelvnek szóformálását a' Magyarra egyenlőnek álmódván, elvetik az említett képzőt, 's azt gondolják, hogy ez által új Magyar igéket formálnak. Illy fonákul fordult formálás által támadtak e' szófzörnyetek: *gazdál, munkál, elmél, bölcsel, fuval* 's a' t. ezek helyett *gazdálkodik, munkálkodik, elmélkedik, bölcselkedik, fuvalkodik*, mellyek közönséges szokásban vannak, 's mellyeknek értelme minden Magyar előtt világos. Mások a' szönyomozásban olly járatlanok, hogy az *ál, él* magtalan képzőt (113. §. a' 2. szám alatt) meg nem tudják különböztetni az *l* képzőtől, mikor az *a* vagy *e* végzéshez ragasztatik, 's azt gondolván, hogy ezen igék *kíndál, sajnál, itél* éppen azonkép formáltatnak, mint ezek *tréfal, káfszal, cserél*, mindent öfzvezavarnak. Vannak végtere még ollyanok is, kik észre nem veszik, hogy e' képző előtt más értelmet szül az *l*, és megmeg mást az *s* közbevetés; mást tefzám *munkálkodik*, mintsem *munkáskodik*, mást *elmélkedik*, mintsem *elméskedik*.

4) A' *kozik, kézik, közik* képző hasonlóképen cselekvő középrendűeket formál, de nem olly számosan, egynehány fő névből, mint *tanácskozik, fegyverkezik*; egynehány igéből, mint *imádkozik, nevetkezik, ütközik*; egynehány változhatatlan szócskából, mint *ellenkezik* az *ellen* névhatározóból. A' közbevetés itt az egy szótagból álló igék utánn, mellyeknek végső betűi a' *k* betűvel öfzve nem szeretnek olvadni, *a* vagy *e*, mint *adakozik, gyülekezik*. Egyébaránt közbevetés nélkül formáltatnak, mint

zár-

szárhozik, férkezik. Egynehány régi és szokott igében *at* szótag a' közbevetés, mint *csalátkozik, fogyathozik, nyilatkozik*, de ezeket követni nem kell. A' *botránkozik*, és *stránkozik* igék azoknak formálását követik, melyek az *ng* végzésüekből származnak; de ebből a' két példából helytelen volna következtetni, hogy a' *botrong* és a' *strong* igék törvényesek. Nagyon hibáznak a' Szókoholók, mikor mind a' bevett szokástól, mind a' szónyomozásnak nemzeti járásától eltávozván, a' *közik, kèzik, közik* képzőt a' *kodik, kèdik, ködik* képzővel kénynek szerint felcserélik, 's a' Magyar beszédet szépitni akarván, öfzvezavarják. Mint a' *barátkodik* a' *baratkozik* helyett, úgy ellenben a' *lesekezik* a' *lesekedik* helyett valóságos képtelenség.

5) Az *odik, èdik, ödik* képző szenvedő középrendűeket formál. Ezek tudniillik olly változást jelentenek, melly által valami lessz, vagy új tulajdonsághoz jut. Formáltatnak legtöbbszörre melléknevekből, mint *bátorodik, fèrgesèdik, erösödik*; egynehány fő névből, mint *alkonyodik, álmodik, estelèdik* vagy *estvelèdik*; egynehány igéből, mint *zavarodik, vetemèdik*; elég számos néma gyökerekből, mint *sompolyodik, zsfugorodik, szèndèrèdik, telepèdik*. Az *ü* és *ü* végzésü melléknevek e' végzést elvetik, mint *domborodik, háborodik, keserèdik*. A' közbevetések ezen egyébaránt régi és szokott igékben olly külömbfélék, és rendetlenek, hogy azokat új formálásokban követni tellyességgel veszedelmes. Illyen legelőször az *am* és *em* ezekben *folyamodik, futamodik, elemèdik, vetemèdik*; némelyekben *am* találtatik, mint *vidamodik, villámo-*

modik. Jóllehet pédig *e'* két utolsóból *a'* *utdám* és *villám* nevek *a'* *utd* vagy inkább *utg*, és *vil-*
lanat vagy *villanás* helyett *a'* jobb könyvfzer-
 zóktól oltalomba vetettek, nem következik va-
 lóban, hogy az ilyen nevek is, mint *ficzam*,
folyam, *futam*, *úszam*, *csúszam*, *húzam*, *élem*, *ve-*
tem, melyek valóságos szörnyetek, *a'* csinos nyelv-
 ben helyt érdemlenek. Az eggy szotagú mellék-
 nevekből *a'* szenvedő középrendű igék az *ül*, *ül*
 képzővel helyesebben formáltatnak, mint *lágyl*,
frissül; sőt még egynehány kétágú szóból is, mint
drágl, *barnl*, *lassl*, melyek az *odik*, *edik*,
ödik képzőt egyébkép el sem fogadgyák, ha csak
 az *s* képző által előbb kisebbítő melléknevekké
 nem változnak, mint *barnásodik*, *szentesedik*,
sűrűsodik. Ezen új koholások tehát *drágodik*,
lassodik, *sűrődik*, és *a'* hozzá hasonlók *a'* csinos
 nyelvben helyt nem érdemlenek. Az *ap*, *ep* köz-
 bevetés csak *e'* kettőben találtaik *állapodik* és
ülepedik; 's mivel az utóbbikból *ülep* már rég-
 től fogva fő név gyanánt szolgál, némellyek
 azonn voltak, hogy *állap* is szokásba vetessen
állapot helyett, de fogamat nélkül. *A'* *nappalo-*
dik és *éjjeledik* igékben az *al* és *el* nem közbe-
 vetés; hanem *a'* formálás *a'* *nappal*, és *éjjel* ige-
 határozókból történik. Az *egyeledik* áttétel *ele-*
gyedik helyett. *A'* régiebb hangeggyeztetők még
 fő nevekből, és *h* szokatlan közbevetéssel is ko-
 holtak egynehány ígét, hogy verseik kimennye-
 nek. Ilyen szófzörnyetek ezek *hírhedik*, *vén-*
hedik, *bűnhödik*, *bűzhödik*, ezek helyett *hírese-*
dik, *vénül*, *bűnösödik*, *bűzsödik*. Ilyen, sőt
 még rosszabb *a'* *szélhüdik* is. *Mered* helyett *a'*
merevedik szokott ige; de követést nem érdemel.

6) A' *dik* tudtomra csak a' *mosdik* igét formállyá, melly inkább talán csak rövidítés a' *mosódik* vagy a' *mosakodik* igébül. A' *vajudik* ige, melly helyett *vajuszik* is mondatik, a' *hajlódik* igébül származhatott a' rosz kimondás, és felírás által. *Alkudik* helytelen az *alkuszik* helyett, valamint az *ugordik*, és *vágyódik* is az *ugrik*, és *vágyódik* helyett. A' *dik* végzésben gyökérbetű, és nem képző, a' *d* ezekben: *okádik* vagy *okád*, *hazudik* vagy *hazud*, és *száguldik*, vagy *szágúdik*, mellynek eredete bizonytalan, és így divattyá sincsen.

7) Az *og*, *ög*, *ög* képző sok középrendű, és többnyire hangkövető igéket formál. A' hangzó elvettetik belőle, mihelyt a' *g* végzése a' gyökérfőzónak végső betűjével könnyen öfzeolvad, mint *bolyg*, *zeng*, *pörg*, *dörg* ezek helyett *bolyog*, *zénög*, *pörög*, *dörög*. Az efféle igék középkurtitítóknak neveztetnek. Vannak ellenben igék, mellyek a' *g* előtt még *n* betűt kívánnak, mint *szállong*, *eseng*, *fötrög*. Formál e' képző igéket számtalan néma gyökérből, mint *barczog*, *dadog*, *dunnog*, *fecseg*, *nyöfög*; sok szenderedő gyökérből, mint *szomorog* vagy *szomorg*, *tebolyog* vagy *tévelyög*, *hunyorog*, *mosolyog*, *hempelyeg* vagy *hengereg*, *szendereg*, *könyörög*; egynehány fő névből, mint *zajog*, *szivárog*, mellynek gyökere *szivár*; *dobog*, *zsembeg*, *verseng*, *kereng*, *köhög*, *nyavalyog*; egynehány melléknévből, mint *búsong*, *pelyeg* vagy *selyeg*, *kesereg*; és más igékből, mint *vonog*, nem pedig *vonalog*, *tolong*, *csuszog*, nem *csusztoz*, *tekereg*, *hüllong*, *eseng*, *szállong*, *párolog*, *gőzölög*, *füstölög*,
és

és *émelyeg* a' szokatlan *emeleg* helyett. Találunk egykét *ag* végzésűeket is, mint *farag*, *ballag*, *kaczag*, *lappang*; de ezeknek zártt *e* betűvel *eg* végzés az egész nyelvben nem felel.

115. §. Mellyek az *igéknek* ötágú képzői?

Felelet. Az *igéknek* ötágú képzői a' következők.

1) Az *ol*, *él*, *öl*, *al*, *el* képző művelő *igéket* formál néma gyökerekből, mint *apol*, *csiripél*, *szürcsöl*; számos fő nevekből, mint *ácsol*, *ingەرél*, *bőjtöl*; egynehány melléknévből, mint *vakol*, *tarol*; de más *igékből* újakat nem formál. Közbevetést e' képző nem szenved, kivéven a' rendhagyóké, mellyhez semmi köze sincsen, 's melly a' *v* betűből áll az ilyenekben: *müvel*, *büvöl*, *nevel*. A' *lovagol* *igében* az *ag* szótag a' közbetés; mire nézve a' *lovag* névnek formálása szinte olly természetlen, mint a' többieké, mellyek a' Deák mód szerint a' szavaknak megkurtításai által támadnak. Az ollyan fő nevekből, mellyeknek többes száma *ak* vagy zártt *ek*, művelő *igéket* az *al* vagy zártt *el* képző formál, mint *tálat*, *vállat*, *ural*, *meszel*, *ölel*, *tüzel*. Némellyek a' végső *l* betűt megduplázzák, mint *javall*, *roffzal*, *sokall*, *kedvell*, *röstöll*. A' *sugall* és *ócsáll* a' *sugarol* és *ócsarol* *igékből* vannak megrövidítve. Az *ócsell* nem olly jó, mint az *ócsétel*, mert a' gyökér *ócsét*. Vannak egynehány szokott *igék*, mellyekben a' képző *lal* és zártt *lel*, ha csak az első *l* betűt közbevetésnek nem akarjuk tartani, úgymint *hizlal*, *koplal*, *váslal*, mellynek gyökere *vásik*, *fagylal*.

tal, fájtal, foglal, öklel, izlel, kémlél, kérlel, késlel, mélyeket új formálásokkal követni üdöt-lenség volna. A' *hazudtol*, és *nehezstel* igékben a' képző *tol*, és zártt *tel*, ha csak itt is a' *t* be-tűt közbevetésnek nem akarjuk nézni. Példájok szerint a' *rovátol* már helytelen a' rendkövető *rovásol* helyett. Egynehány *aszt*, *oszt*, *eszt* vég-zésű szokatlan igéből az *al*, és a' zártt *el* szokott igéket formál, úgymint *magasztal*, *marasztal*, *nyugosztal*, *vitgasztal*, *engesztel*. Egynehány *ol*, *él*, *öl* végzésű ige nem ide tartozik; hanem ki-sebbitökből helytelenül támad, mint *faldokol* vagy *faldoklik*, *érdekél*, melly már nagyon szo-kott, *nyeldekél*, *öldököl*, a' törvényes *faldogál*, *érdégél*, *nyeldégél*, *öldögél* igék helyett. A' *szök-döcsél* és *körömszöl*, és több effélék a' helyes *szökdőgél* és *körmöl* igék helyett a' csinos nyelv-ben tűrhetetlenek. Az olyan névekhez; mellyek hangzóval végződnek; csak *l* függesztetik; mint *formál*, *cserél*, *fésül*, *bosszúl*, mellyeket jól meg kell amaz igéktől különböztetni, mellyek az *al*, *él*, vagy az *ül*; *ül* két ágú képzők által formáltatnak. Vannak igék, mellyek az *l* előtt a' hangzót elvetik, mint *ajánl*, *szitgyénl*, az *ajánol* és *szitgyenel* helyett.

Az eddig előterjesztett regulák ellen nagyot vétének először azok, kik e' képzővel más igék-ből formálnak megmeg újakat; mint *hatol*, *vonzol*, *nézél* a' törvényes *hat*, *vonz*, és *néz* helyett; azután azok, kik az *l* képzővel írják az olyan igéket; mellyek más képzővel szokottab-bak, mint *botol*, *hangol*, *sövényel*, *világol*, *frissel* a' régen szokott és világos értelmű *botoz*, *hangzik*, *sövényez*, *világít*, és *frissít* igék he-

lyett. Eggy általlyában nagyon szükséges a' nyelvnek rendbefeledésében, művelésében, és csinosításában ama' fő regulát szentül követni, hogy mihelyt bizonyos képzők által formáltt név, vagy ige nyelvünkben a' nélkül is találtatik, melly mindenütt szokott és ösmerős, helyette vagy melléje más képző által újat ne köhöllyunk. Ezt még a' Versszerzőnek sem kell megengedni, vagy elnézni; mert ha verseket a' szokott Magyar nyelvonn csinálni nem tud, hagygon fel inkább a' Poézissal, hogysem magának új nyelvet csinállyon. Éppen a' versekben legtisztábbnak, és legrendesebbnek kell a' beszédnek lenni.

2) A' *lik* tulajdonképen az előbbeni képzőhöz tartozik, mellybül a' hangzó elvettetik, 's mellyhez a' hosszabító szótag *ik*, a' személytelenységnek jele függesztetik. De vannak ám olly ígékink is, mellyekben az *l* végzés gyökerbetű, 's mellyek mind személyesek, mind rendkövetők. Hogy ezeket a' többi *lik* végzésű ígéktől meg lehessen különböztetni, a' következő bizonyos és közönséges regulához kell folyamodnunk. Mikor a' *lik* előtt hangzó áll, akkor az *l* gyökerbetű, az ige pedig rendkövető, mint *múlik*, *nyúlik*, *válik*, *telik*; mikor pedig a' *lik* előtt mássalhangzó áll, akkor az *l* képző betű, az ige pedig többnyire személytelen. Formál ez személyetlen ígéknek néma gyökerekből, mint *omlik*, *romlik*, *oszlik*, *csuklik*, *illik*, *feslik*, *tündöklik*, és az *ám* vagy *am* közbevetéssel *csillámlik*, vagy *csillamlík*, *villámlík*. A' *háramlik* ige a' *hár* gyökerből, melly helyett most a' vízözönt *ár* névvel jelentyük, csak árnyéka sem lehet a' *hárúl* szokott, rövid,

és

és rendkövető igének. Formál tovább igéket egy-
 néhány névből is, mint *döglük, párlik, hám-
 lik nyárlik, fejerlik, vöröslik, zöldellik*. A' *si-
 kamlik*, és a' *szokatlan sudamlik* igékben az
am közbevetés. A' *vaklik* és *világlik* igék új,
 vagy legalább köz szokásba be nem vett koho-
 lások *vakoskodik* és *világoskodik* helyett. For-
 mál végtére egynehány más igéből is, mint
nyilamlik, szóllamlik, vedlik, a' nyílik, szóll,
 és *vet* igékből. A' *hallik* rövidítés által támad
 a' *hallatik* igéből. A' *bújdoklik, bukdoglik,*
hatlik, késlik rendetlen koholási a' *szónyomo-
 zásban való tudatlanságnak a' búdogál, buk-
 dogál, vagy bukdos, hat és késik* igék helyett.

3) Az *oz, ész, öz, az, ez* képző sok mű-
 velő, és egynehány középrendű ígét formál né-
 ma gyökerekből, mint *motoz, evez*; sok fő-
 névből, mint *aranyoz, hegýez, szögez, ágyaz,*
ezüstöz, deszkáz, ígéz. E' két utolsó példából
 látszik, hogy a' gyökérnek végső hangossához
 csak *z* függesztenek. Formál azután más igék-
 ből is újakat, mint *áldoz, érez, kötöz*; és egy-
 néhány változhatatlan szócskából, mint *aláz,*
ellenész vagy ellenz, mellész, melly helyett szo-
 kottabb a' *mellöz*. Az olyan nevekhez, mellyek
 a' többes számot *at, et* képzővel formállyák,
az vagy zártt *ez* függesztenek, mint *ágyaz, ol-
 talmaz, kedvez, figyelmez, kötelez*; azok pe-
 dig, mellyek a' többesben *ü* vagy *j* közbevetést
 kívánnak, ezt itt is megtartják, mint *kövez,*
fejez. Hogy az *oz* képzővel a' Francia és Német
 szavakat meg szoktuk magyarosítani, a' 113.
 §. a' 2. szám alatt a' Jegyzésben említettem. Il-
 lyenek a' *frizíroz, liferoz, mastroz, emallyt-*

roz igék a' *fodroz*, *szerez*, *beszerez*, *beküld*,
megy, *utaz*, és *zománczoz* Magyar igék helyett.

4) Az *ozik*, *ëzik*, *özik*, *azik*, *ezik* közép-
rendűeket formál néma gyökerekből, mint *tá-
vozik*, *származik*; fő nevekből, mint *dohá-
nyozik*, *dolgozik*, *gyökerezik*; igékből, mint
akadozik, *repedezik*, *öltözik*. Az olyan nevek-
hez, melyeknek többes száma *ak* és zártt *ek*
képzővel formáltatik, itt is *azik* és zártt *ezik*
függesztetik, mint *ágazik*, *gyökerezik*. Közbe-
vetések itt nincsenek, kivéven eggykét egyéb-
aránt szokatlant, mint a' *h* a' *kárhozik*, és a'
va a' *magvazik* igében, a' helyesebb *kározik*
és *magozik*, vagy *magzik* helyett. Így a' *szom-
júhozik* is helytelen a' *szomjazik* helyett.

5) A' *zik* szinte olly tulajdonságú, mint a'
lik. Ha a' *zik* előtt hangzó áll, akkor a' gyö-
kérhez tartozik, mint *ázik*, *bízik*, melly igék
rendkövetők is. Egyébaránt a' *z* képző betű, az
ige pedig többnyire személyetlen, mint *fogzik*,
magzik. Találunk e' képzővel egynehány igét fő
nevekből, mint *fajzik*, *lángzik*, *rögzik*, *szem-
zik*, *vérzik*; és az *ödik*, *ödik* képzésű igékből,
mint *takaródzik*, *nyújtódzik*, *dörgölödzik*.

XIII. S z a k a f z.

Az ígeragasztásról általlyában, és a' Van ígének
ragasztásáról különösen.

116. §. *Mi az ígeragasztás, és hányféle
formája van?*

Fe-

Felelet. Az igeragasztás által azt értyük, mikor az ígének gyökeréhez vagy anyaszavához, melyekről már a' 110. §ban szóllottam, olly ragasztékokot függesztünk, melyek a' létnek, cselekedetnek, vagy szenvedésnek módgyát, és üdejét, a' lévő, cselekvő, vagy szenvedő személyeknek pedig rendgyét és számát jelentik. (109. §.) Az igeragasztásban tehát vigyázni kell a' módra, az üdöre, a' személyre, és a' számra, mint akármellyik egyéb emberi nyelvnek ígeváltoztatásában, akár ragasztékok által történnyen, mint nállunk, akár hajlítások által, mint a' Deákban. A' Magyar ragasztékok, melyek mindezeket kifejezik, kétfélék; a' törzsfőkösek tudni illik, és a' mutatók, melyek amazoktól az értelemre nézve abban különböznek, hogy a' szenvedő tárgyra mutatnak, és így az *ígének szenvedőjét* (109. §. a' 2. szám alatt) szinte magokban foglalják, mint *trom* már a' *levelet*, hol ezen ige *trom* a' tudvalévő levélre mutat. Ellenben az *írók* ígének illy ereje nincsen, mert e' mondásban *levelet írók* nem mutat tudvalévő, bizonyos, és meghatározott levélre. E' kétféle ragasztékokból támad a' Magyar igeragasztásnak kétféle formája, melly az idegeneknek, mikor nyelvünköt tanúllják, legnagyobb fáradságot okoz. A' két formából vegyítettek azután az Írók egy harmadikot, melyről majd alább szóllok.

117. §. *Hányféle mód van a' Magyar igeragasztásban?*

Felelet. A' Magyar igeragasztásban ötféle mód vágyon. Az első a' *Jelentő* mód, mellyel tudni illik a' létet, cselekedetet vagy szenvedést

csu-

csupán csak jelentjük, mint mikor így szólunk: *trók, trtam, trni fogok*. A' második a' *Kívá-*
nó mód, melly a' létet, cselekedetet, vagy szen-
 vedést csak kívánja, vagy bizonytalanul em-
 líti, mint *trnek, trtam volna*. A' harmadik a'
Parancsoló, melly a' létet, cselekedetet, szen-
 vedést parancsolja, mint *trjon, trjunk, trja-*
tok. A' negyedik a' *Kapcsoló*, melly a' Magyar-
 ban a' *Parancsolótól* nem különbözik, és más
 nyelvekben kapcsolónak azért nevezetik, mivel
 többnyire az egybe kapcsolt mondasoknál szol-
 gál, mint *akarom, hogy trjatok*. Az ötödik a'
Határozatlan mód, melly a' létről, cselekedetről,
 és szenvedésről a' módnak határozása nélkül
 szól, mint *trni*. Ide tartoznak még a' *Részese-
 lő* nevek, mellyek az igékből származnak, és igéik-
 nek tulajdonságiban részeseülnek, mint *tró, trott,*
trandó; azután az *Állapotjegyző* szavak, mel-
 lyeknek egyike művelő, mint *vonván*, a' más-
 ka pedig szenvedő, mint *vonva*.

118. §. *Hányféle üdö jelentetik az igeragasz-
 tásban?*

Felelet. Az igeragaszásban ötféle üdöt le-
 het jelteni, úgymint a' *jelenvalót*, mint *trók*,
 a' *félmúltat*, mint *trék*; az *elmúltat*, mint *tr-*
tam, a' *régenmúltat*, mint *trtam volt*; a' *jö-*
vendőt, mint *trni fogok*. A' jelentő módban
 mind az öt feltaláltatik; a' kívánóban a' jelen-
 való és elmúlt, a' parancsolóban pedig a' jelen-
 való üdö elegendő, valamint a' határozatlan
 módban is. A' részeseülőknek is van jelenvaló,
 elmúlt, és jövő üdejek.

119. §.

119. §. *Hányféle személy és szám van a Magyar igeragasztásban?*

Felelet. Személy a' Magyar igeragasztásban három van, az első *én*, a' második *té*, a' harmadik *ő* az egyes számban; a' többesben pedig az első *mink*, a' második *tik*, a' harmadik *ők*. E' társaságos névpótolók mindazáltal az igék elől elhagyatnak, mivel az igéknek ragasztékai azokat világosan kifejezik, mint *irok*, *írsz*, *ír*, *írunk*, *írtok*, *írnak*. A' mutató formában az első személy az egyes számban kétféle; az eggyikkel tudni illik akkor élünk, mikor az igének szenvedője az első személy, mint *szeretem magamot*, vagy mikor ugyanazon szenvedő a' harmadik személy, mint *szeretem őtet*; a' másikkal pedig akkor élünk, mikor az igének szenvedője a' második személy, mint *szeretlek tégedet*, vagy *tikteket*.

120. §. *Minémű renddel függesztetnek a' ragasztékok az igékhez?*

Felelet. A' ragasztékok az igékhez a' következő renddel függesztetnek.

1ör) A' gyökérből származnak a' ragasztás által a' jelentő módnak jelenvaló üdőnek valamennyi személlyei mind a' két formában, mint: *von*, *vonfsz*, *vonok*, *vonunk*, *vontok*, *vonnak*; a' mutató formában *vonom*, *vonlak*, *vonod*, *vonnya*, *vonnyuk*, *vonnyátok*, *vonnyák*.

2or) Ugyanazon gyökérből a' többi módoknak és üdőknek valamennyi egyes számú har-

harmadik személyei, úgymint: *vona*, *vont*; *vonna*, *vonnyon*; úgy szinte a' határatlan mód is *vonni*, a' részesezők *vonó*, *vontt*, *vonandó*, és az állapotjegyzők *vonván*, *vonva*.

3or.) E' harmadik személyekből származnak azután a' többiek, úgymint:

vona, *vondl*, *vonék*, *vonánk*, *vonatok*, *vonának*, és a' mutató formában *voná*, *vonád*, *vonam*, *vonalak*, *vonánk* vagy *vonók*, *vonatok*, *vonák*.

vont, *vontál*, *vontam*, *vontunk*, *vontatok*, *vontak*, és a' mutató formában *vonta*, *vontad*, *vontam*, *vontalak*, *vontuk*, *vontatok*, *vonták*.

vonna, *vonndl*, *vonnék*, *vonndánk*, *vonndtok*, *vonndának*, és a' mutató formában *vonná*, *vonnad*, *vonndám*, *vonndalak*, *vonndánk*, vagy *vonnök*, *vonndtok*, *vonnak*.

vonnyon, *vonnydl*, vagy *vonny*, *vonnyak*, *vonnyunk*, *vonnyatok*, *vonnyanak*, és a' mutató formában *vonnya*, *vonnyad* vagy *vond*, *vonnyam*, *vonnyalak*, *vonnyuk*, *vonnyatok*, *vonnyák*.

121. §. Mikép ragasztatik a' *Van* ige?

Felelet. A' *van* ige hiányos, és a' módokat, vagy üdököt, mellyek nélkül szükölködik, a' *leffz* igétül kölcsönözi következendöképen.

*Jelentő Mód.
Jelenvaló üdö.*

Eggyes.

Többs.

Vagyok.	Vagyunk.
Vagy.	Vagytok.
Van (vagyon.)	Vannak.
Nincs (nincsen.)	Nincsenek.
Sincs (sincsen.)	Sincsenek.

Félmúlt üdö.

Valék.	Valánk.
Valál.	Valátok.
Vala.	Valának.

Elmúlt üdö.

Voltam.	Voltunk.
Voltál.	Voltatok.
Volt.	Voltak vagy Voltanak.

Régenmúlt üdö.

Voltam volt.	Voltunk volt.
Voltál volt.	Voltatok volt.
Volt volt.	Voltak volt. vagy Volta- nak volt.

Jövendő üdö.

Lefzek.	Lefzünk.
Lefzel.	Lefztek.
Lefsz vagy	Lefznek.
Lefzen vagy	
Léfzen.	

Öszvetett Jövendő.

Lenni fogok.	Lenni fogunk.
Lenni fogsz.	Lenni fogtok.
Lenni fog.	Lenni fognak.

*Kívánó Mód.
Jelenvaló üdö*

Eggyes.

Többs.

Volnék.	Volnánk.
Volnál.	Vonátok.
Volna.	Volnának.

Elmúlt üdö.

Voltam volna	Voltunk volna.
Voltál volna.	Voltatok volna.
Volt volna.	Voltak volna.

*Parancsoló és
Kapcsoló Mód.*

Legyek.	Legyünk.
Legyél (Légy)	Legyetek.
Legyen vagy	Legyenek.
Légyen.	

Határatlan Mód.

Lenni.	Lennünk.
Lennem.	Lennetek.
Lenned.	Lenniek.
Lennie.	

Részesülők.

Jelenvaló.	Való.
Elmúlt.	Volt.
Jövendő.	Leendő.

Allapotjegyző.

Lévé.	
A' fzenvedő Léve	szokatlan.

122. §. Mikép ragasztatik a' személyetlen
Van tge?

Felelet. A' személyetlen *Van* igének ragasztása különös figyelmetességet érdemel.

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

<i>Mind a' birtokosnak, mind a' birtoknak eggyes száma.</i>	<i>A' birtoknak többes, a' birtokosnak eggyes száma.</i>
---	--

<i>Van nekem almám. Van neked almád. Van neki almája. Van a' bátyámnak almája.</i>	<i>Vannak nekem almáim. Vannak neked almáid. Vannak neki almái. Vannak a' bátyámnak almái.</i>
--	--

<i>A' birtoknak eggyes, a' birtokosnak többes száma.</i>	<i>Mind a' birtoknak, mind a' birtokosoknak többes száma.</i>
--	---

<i>Van nekünk almánk. Van nektek almátok. Van nekik almájok. Van öcséimnek szép almájok.</i>	<i>Vannak nekünk almáink. Vannak nektek almáitok. Vannak nekik almáik. Vannak öcséimnek szép almáik.</i>
--	--

A' tagadó beszédben, de csak a' jelentő módnak e' jelenvaló üdejében, a' *van* helyett *nincs*, *nincsen* vagy *sincs*, *sincsen* mondatik, a' *vannak* helyett pedig *nincsenek* vagy *sincsenek*, azzal a' különbséggel, hogy a' *sincs*, *sincsen*, *sincsenek* hiányos igékkel a' mondást kezdeni nem lehet: *nekem sincs almám*; de a' *nincs* mindenütt állhat, mint *nincs nekem almám*, vagy *nekem nincs almám*, vagy *almám nekem nincs*.

A' félmúltt üdőben a' *van* helyett *vala*, a' *vannak* helyett *valának* mondatik, mint: *vala nekem almám* 's a' t. *valának nekem almáim* 's a' t.

'Az elmúltt üdöben *volt*, és *voltak*, a' jövődöben *leffz* és *lesznek*; a' kívánó módnak jelenvaló üdejében *volna* és *volnának*, az elmúlttban *volt volna*, és *voltak volna*; a' parancsoló módban pedig *legyen* és *legyenek* mondatik. A' személyetlen *Van* igének sem határatlan módgya, sem részesülői, sem állapotjegyzői nincsenek.

XIV. S z a k a f z.

A' rendkövető igéknek ragasztásáról.

123. §. *Hányféle ragasztása van a' rendkövető igéknek?*

Felelet. A' hangrendnek a' 10. §ban előadott regulái szerint az igéknek kétféle ragasztása van; az első a' mélyhangú igéké, mellyeknek tudni illik végső szótagjaiban, hozzá nem számálván az *ik* hofszabbítót, *a*, *o*, vagy *u* hangzó találtatik, mint *rak*, *vág*, *von*, *szóll*, *tud*, *rüg*, a' második a' magoshangú igéké, mellyeknek végső szótagjaiban zártt *e*, vagy középső *é* találtatik, mint *ver*, *rëng*; azután a' középhangú igéké, mint *tör*, *tür*, *gyöz*, kivéven egynehány ragasztékot, mellyekre nézve a' magoshangúaktól eltávoznak. Az éles hangú igék, mellyeknek végső szótagjaiban *é*, *i*, vagy *í* találtatik, a' 10. §. szerint két felekezetre oszlanak, úgymint

1) Ha két vagy több szótagból állanak, és végső éles hangú hangzóik előtt mély hangú hangzó találtatik, a' mélyhangúaknak ragasztását követik,

vetik, egyébaránt pedig a' magoshangúakét. Így *hasít* a' mélyhangú ragasztáshoz tartozik, *merít* pedig a' magoshangúakéhoz.

2) Ha egygy szótagból állanak, a' magoshangú igéknek ragasztását követik, mint *kér*, *vét*, *hint*, *int*; kivéven a' következő mélyhangúakat *bir*, *bitz*, vagy *bizik*, *hizik*, *ir*, *irt*, *iszik*, *izik* régi szó a' *tűszent* helyett, *nyílik*, *sir*, *nyit*, *szit*, *tílt*, *nyír*, melyet némelyek a' magoshangúak közé számlálnak. A' hangzóval végződők közül mélyhangúak ezek: *di* (régí szó) *hi*, *nyit*, *ri*, *si*, *szit*, *vit*, melyek egyébaránt is rendhagyók.

124. §. Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az *tgékben* a' jelentő módnak jelenvaló üdeje?

Felelet. A' jelentő módnak jelenvaló üdeje a' következő ragasztékokkal fejeztetik ki.

A' mélyhangúakban.		A' magoshangúakban.	
Törzfökös formában.	Mutató formában.	Törzfökös formában.	Mutató formában.
Vonok.	Vonom.	Lelek.	Lelem.
	Vonlak.		Lellek.
Vonsz.	Vonod.	Lelfz.	Leled.
Von.	* Vonnya.	Lel.	Leli.
Vonunk.	* Vonnyuk.	Lelünk.	* Lellyük.
Vontok.	* Vonnyátok.	Leltek.	Lelitek.
Vonnak.	* Vonnyák.	Lelnek.	Lelik.

A' középhangúak, melyeknek végső szótagjaiban *ö*, *ő*, vagy *ü*, *ű* találatik, csak négy ragasztékban távoznak el a' magoshangúaktúl; a' mint a' tör igének következő példái mutatják: *török*, *törtök*, *töröm* és *töröd*.

165. §.

125. §. *Micsoda regulák szerint kell a' jelentő módnak jelenvaló üdejében a' nyomosító ragasztékokot az igékhez függeszteni?*

Felelet. A' jelentő módnak jelenvaló üdejében a' csillagocskákkal kijegyzett nyomosító ragasztékok a' következendő regulák szerint függesztetnek az igékhez, éppen úgy, ammint a' nyomosító birtokos képzők a' 69. §. szerint a' nevekhez.

Első Regula. Mikor az igének végső betűje fogbetű vagy inybetű, megdupláztatik, mint *ás, ássa, ássuk, ássátok, ássák; les, lessük, öntöz, öntözzük.* Illyen végzés, az *ik* hosszabbítót nem számlálván, (110. §.) az igékben csak hét találtatik, úgymint *s. sz. z. gy. j. ly. ny.*

Második Regula. Mikor az igének végső betűje nyelvbetű, úgymint *l, n, t,* ez előbb *ly, ny, ty* inybetűre változik, azután pedig megdupláztatik, mint *von, vonnya, vonnyuk, vonnyátok, vonnyák; lel, lellyük, öl, öllyük.*

Harmodik Regula. A' végső *d* nyelvbetű után csak *gy* tetetik, mint *tud, tudgya, tudgyuk, tudgyátok, tudgyák; szed, szedgyük.*

Negyedik Regula. A' *g. k. r.* végső torokbetűk, és a' *b. f. m. p.* ajak betűk, a' duplázást és a' lágyítást *j* betűvel pótollyák ki, mivel *e'* betű hangjára nézve majd más kettővel felér, és a' lágyító inybetűk közé tartozik, mint *vág, vágja, vágjuk, vágjátok, vágják; szeg, szegjük.*

Kivétel. A' duplázást az *l. n. t.* betűk elhagyják, ha előttök mássalhangzó betű áll, mint *márt, mártya, mártyük 's a' t.* A' hangzóval végződő igék rendhagyók, 's e' regulák alá nem tartoznak. Egyéb kivételei e' Reguláknak nincsenek.

Jegyzés. Valamint a' 69. §ban, úgy itt is a' *d* végzésről az a' regula, hogy utánna csak *gy* tetetik. Ennek okát a' következő jegyzésben fel lehet találni. Amaz ínyhang, melyet Oseleink a' *gy* betűvel fejeztek ki, 's melyet mink is ugyanazon betűvel jelentünk, nem támadhat a' *g* torokbetűből, hanem csak egyedül a' *d* hangból. A' *g* hang egyenesen a' torokból ered, úgy hogy annak formálására a' fekvő nyelv meg sem mozdul. A' *d* hangot ellenben a' nyelv formálja, a' fogakhoz támasztván magát, valamint az *l, n,* és *t* hangokat is. Mind a' négyből végtére ínyhang támad, mikor a' nyelv egyszersmind az ínyhez is felemelkedik. Így hát a' *gy* hangot *dy* betűkkel kellett volna kifejezni. De mivel ez meg nem történt, mink pedig már a' hibát, mely az írásban közönséges szokásba vetetett, zavarás nélkül meg nem jobbíthatjuk, meghagyjuk a' *d* gyökérbetűt, és csak egy *gy* hangot függesztünk hozzája. Ezzel egyszersmind azt is nyerjük, hogy a' *d* végzésű neveket és igéket megkülömböztettjük a' nyomosító ragasztékok előtt azoktól, melyek *gy* betűvel végződnek, és ezt megduplázzák, mint *hágy, haggya, haggjuk, haggjátok, haggják.* A' Murányi Vénusnak Kassai kiadásában a' *d* végzésűeket is kéikét *gy* betűvel talállyuk, mint *tud, tuggy, tuggyuk.* 's a' *t.*

126. §. *Micsoda kivétel alá vannak vetve a' két mássalhangzó betűvel végződő igék?*

Felelet. A' két mássalhangzó betűvel végződő igék az olyan ragasztékok előtt, melyek mássalhangzóval kezdődnek, közbevetés gyanánt hangzó betűt kívánnak, hogy három mássalhangzó betű öfzve ne jöjjön. Ez pedig a' következő regulák szerint történik.

Első Regula. Mikor a' mássalhangzó betűvel kezdődő ragaszték háromágú, akkor a' mélyhangúakban a' közbetés o, a' középhangúakban ö, a' többiekben pedig é, ammint a' II. Szakaszban előadott hangrendnek közönséges törvényei kívánnyák. Illyen három ágú ragaszték a' jelentő módnak jelenvaló üdejében a' tok, tők, ték; mire nézve az irt, dönt és emészt igékhez imigy függesztetnek: irtotók, döntötök, emésztötök, nem pedig a' 124. § ban előadott vontok, letek fő példák szerint imigy irttok, dönttök, emészttek, mellyeket a' beszédben az első személytől irtok, döntök, emészték meg nem lehetne különböztetni.

Második Regula. Mikor a' mássalhangzóval kezdődő ragaszték csak két ágú, akkor a' mélyhangúakban, a' II. Szakaszban előadott hangrendnek törvényei szerint, a' közbevetés a, a' többiekben pedig zártt e. Illyen a' jelentő módnak jelenlévő üdejében kettő találtatik, a' nak, nek tudni illik, és az egygyű ragaszték sz; mirenézve az irt, dönt, és emészt igékhez imigy függesztetnek: irtanak, döntenek, emésztének, irtasz, döntesz, emésztesz, nem pedig a' von és lel fő példák szerint irtnak, döntenek, emésztnek, irtsz, döntsz, emésztasz.

Illyen kétágú közbevetést kíván a' kívánó módnak jelenlévő üdeje, és az egész határatlan mód is, mint irtanék, döntenék, emésztanék, 's a' t. irtani, dönteni, emésztteni, irtanom, döntenem, emésztanem 's a' t. nem pedig irtnek, döntenek, emésztnek, irtni, irtnom 's a' t. a' von és lel fő példák szerint. Az egy állapotjegyző ragasztékok ván, és vén vannak e' törvény

vény alól kivéve, *irtván*, *döntvén*, *emésztvén*; mivel a' *v* betű még a' két mássalhangzó után is könnyen és értelmesen hangzik. Az elmúltt üdönek közbevetése nem ide tartozik. El nem kell azonnkivül felejtetni, a' mit már az I. Szakaszban mondtam, hogy a' *cs*, *cz*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *sz*, *zf* öszvetett betűket kétkét mássalhangzóknak nem kell tartani, mivel mindenike csak olly együgyű hangot fejez ki, a' minő a' *b*, *d*, *f*, vagy akármelly egyéb mássalhangzó.

127. §. *Micsoda kivételt szenved az egyéb-
aránt rendkövető igékben a' jelenlévő üdönek
eggyes számú második személye?*

Felelet. Mikor a' közönséges szokás még az ollyan igék után is *sz* képzőt kíván, melyeknek végzése e' betűvel nem könnyen olvad öszve, olly szorosán megmarad e' törvénnye mellett, hogy a' hangrend által inkább közbevetést kívántat, ammint a' 126. §ban a' második Regulából kitetszik, hogysem az *sz* betűvel felhaggyon: *irtasz*, *döntesz*, *emésztesz*, hol az *sz* előtt az *a* és *e* valóságos közbevetések. Ha tehát a' közönséges szokás még az *s*, *sz*, *z* végzések után is meg akart volna maradni az *sz* képző mellett, itt is legalább közbevetést kívánt volna, és ezen igéknek *ds*, *visz*, *kölcsönöz* második személyeit így paranesolná formálni: *ásasz*, *viszesz*, *kölcsönözesz*. Mivel tehát ez nem történik, és az *ásasz*, *viszesz*, *kölcsönözesz* szavak tellyességgel szokatlanok, bizonyos jele, hogy ugyanazon közönséges szokás e' végzéseknek *állandó kivétel* által az *ol*, *öl*, *él* képzőt rendelte, hozzájuk adván a' *szenvedő*, és egynehány egyéb igéket is a' következő regulák szerint.

El-

Első Regula. Az *s*, *sz*, és *z* végzésű igéknek második személtje *ol*, *öl*, *él*, mint *dsol*, *szökdösöl*, *keresöl*; *haragszol*, *fekülszol*, vagy *fekszöl*, *tetfszöl*; *ágyazol*, *kérdészöl*, *födözöl*.

Második Regula. A' szenvedő igéknek, talán attúl fogva, hogy a' Deák után az Íróktúl felállítottak, második személtjei *ol*, és *él* képzővel formáltatnak, mint *számláltatol*, *veretél*, *öletél*.

Harmadik Regula. Minekutánna a' szenvedő igékrül az *ol*, *öl*, *él* képzőre egy kis *szenvedő* értelem ragadt, a' *d* végzésű középrendűeknek is, ha szenvedést jelentenek, *ol*, *öl*, *él* adatik, mint *allyasodol*, *gyötrődöl*, *evesedél*. De ha cselekvést jelentenek, jobb az *sz* képző, mint *almodsz*, *dühösködsz*, *törekedsz*. A' művelő igék ellenben mindenkor *sz* képzőt kívánnak a' *d* végzés után, mint *adsz*, *kezdesz*, *szedsz*, *küldesz*, *födsz*.

126 Jegyzés. Olly irtóztató szépséget csak nem találtam én, sem a' régi, sem a' mostani művelt és csinosított Európai nyelvekben, mellyeket részént érteni, részént beszélleni szerencsém vagyon, 's mellyeknek Grammaticáit többnyire a' végből szorgalmasan áttanúltam, és kinyomoztam, hogy nyelvünknek csinosítására fordíthassam, úgy mint a' Görögben, Deákban, Németben, Francziában, Olaszban, és Anglusban, a' minőre a' mi drága, rendtartó, és szép nyelvünknek *gyönyörű* Művelői vetemedtek, mikor a' jelentő módnak jelenvaló üdejében az egyes számú második személt még az *s*, *sz*, és *z* fogbetűkkel végződő igékben is *sz* képzővel formállyák, és így írják *olvassz*, *viszsz*, *kölcsönözzsz*. Már akkor, mikor még a' Filozofia és a' Filologia zsfengéiből a' Nemzeteknél ki nem fejtődtek volt, arra a' szép leleményre vezette a' nyelveknek első szülőt a' józan emberi ész, hogy a' gyökér neveknek, és az igéknek a' képzők és a' ragasztékok által más-más értelmeket adgyanak. Nem írtak ők még akkor, hanem

csak befűllettek. Olly képzőkkel és ragasztékokkal éltek tehát, megmeg a' józan emberi észnek ösztönéből, mellyeket a' hallgatónak fűte könnyen megválasztihasson, az ész pedig az általok jelentett másmás értelmeket könnyen megfoghassa. Ektelen nagy fűlű hallgatónak kellene bizonynyára annak lenni, a' ki az *sz* betűnek hangját, melly a' második személynek *határozott értelmét* jelenti, az illyen ígékben *olvasz*, *viszsz kölcsönösz*, az előtte álló *s*, *sz*, és *z* hangoktól tökéletesen meg tudná választani. Ezen esetekben az *sz* betű csak az írásban a' szemnek szolgálhatna ragaszték gyánánt, de nem a' fűlnek, nem a' nyelvnek, melly azt az *s*, *sz*, *z* után ki nem tudgya értelmesen mondani. Több illyen képzők, és ragasztékok olly gyönyörűen megcsinosítanak a' mi nyelvünköt, hogy végtére elnémúlna. Azoknak, a' kik a' Francia nyelvnek néma ragasztékait akarják ebben követni, mint *je parle*, *tu parles*, *il parle*, *tu as*, *il a*, el nem kell felejtteni, hogy e' Nemzet a' néma ragasztékoknak fogyatkozását helyre hozza a' *je*, *tű*, *il* névpótolók által, mellyek nélkül az ígék nem conjugálhattya; és hogy mink névpótolók nélkül conjugállyuk, vagy inkább ragasztjuk ígünket, mint a' Deák.

2dik Jegyzés. Némelly betűk utánna az *sz* ugyanazon betűknek hangjával úgy öfzveolvad, mintha a' *cs* betűnek hangja megdupláztatna. Így e' szavak *adsz*, *mutatsz* úgy hangzanak, mintha így volnának írva *acsasz* vagy *accsz*, *mutaccsz*. De ebből nagy képtelenség volna azt következtetni, hogy ezen ígék *adsz*, *mutatsz* így is helyesen lehet írni *accsz*, *mutaccsz*; mert a' józan Orthographia megkívánnya, hogy mind a' szavaknak, mind a' képzőknek és ragasztékoknak gyöker vagy törzfők betűi az írásban hűven fenntartassanak, ha csak némellykor a' *községes szokás* ellenkezőt nem paráncsol. Így van a' dolog némelly ígéknek paráncsoló módgyában is, mikor a' *t* végzéshez a' nyomosító *s* ragasztatik, mint *tart*, *tartson*, *tartsunk*, hol a' *t* és *s* betűk olly hangot adnak, melly a' *cs* betűnek hangjához tökéletesen hasonlít. Itt is tehát röfz volna az említett ígék így írni *tarcson*, *tarcunk*. Hasonló okokra nézve kell a' *d* végzést is az effélékben fenntartani *nádgya*, *tudgya*, *tudgyuk*, jöllehet itt a' *d* a' *gy* betűvel úgy hangzik, mint a' duplázott *gy* betűnek hangja, 's jöllehet azt a' régiek így is írták: *nágygya*, *tuggygya*.

128. §. Minéműtű ragasztékokkal fejeztetik ki az ígékben a' jelentő módnak felmúltt üdeje?

Felelet. A' jelentő módnak félmultt üdöje a' következendő ragasztékokkal fejeztetik ki.

A' mélyhangúakban.		A' magóshangúakban.	
Törzsfőkös forma.	Mutató forma.	Törzsfőkös forma.	Mutató forma.
Vonék.	Vonám. Vonálak.	Leléék.	Leléém. Leléélek.
Vonál.	Vonád.	Leléél.	Lelééd.
Vona.	Voná.	Lele.	Lelé.
Vonánk.	Vonánk, vagy Vonók.	Leléénk.	Leléénk, vagy Lelők.
Vonátok.	Vonátok.	Leléétek.	Leléétek.
Vonának.	Vonák.	Leléének.	Leléék.

A' *vonók* és *lelők* első személy a' többes számban Erdélyi ízöejtés, melly követést érdemel. A' középhangú ígék ezen üdöben, mint *tör*, a' magóshangúaktól nem különböznek: *törék, törél, töre, törenk, törétek, törének, törém, törelek, töred, töré, törénk, vagy török, törétek, törék*. A' régi hangeggyeztető Magyar Poéták a' jelenvaló üdönek ragasztékaihoz függesztették e' ízöcskát *vala*, mint *vonok vala, vonsz vala, von vala* 's a' t. és ezt azután a' Grammaticusok félmultt üdönek nevezték. Ugyanazt cselekedték amazok az eredeti félmultt üdövel is, mint *vonék vala, vonál vala, vona vala* 's a' t. és ez öszvetett elmúltt üdönek neveztetett. A' Poéták tudni illik olly könnyen vették akkor a' hangeggyeztetést, hogy a' négy versből álló strófában mindenik versnek vége *vala* volt. E' haszontalan szószaporitást azután az akkori Írók még *szépségnek* is nézték. Most már tudgyuk, hogy a' szépség nem ilyen nyelvpiperekből áll.

129. §. *Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' jelentő módnak elmúltt üdeje?*

Felelet. A' jelentő módnak elmúltt üdeje a' következő ragasztékokkal fejeztetik ki.

<i>A' mélyhangúakban</i>		<i>A' magoshangúakban.</i>	
<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutato forma.</i>	<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutato forma.</i>
Vontam.	Vontam.	Leltem.	Leltem.
	Vontalak.		Leltelek.
Vontál.	Vontad.	Leltél.	Lelted.
Vont.	Vonta.	Lelt.	Lelte.
Vontunk.	Vontuk.	Leltünk.	Leltük.
Vontatok.	Vontátok.	Leltetek.	Leltétek.
Vontanak.	Vonták.	Leltenek.	Lelték.
vagy Vontak.		vagy Leltek.	

A' középhangú igék, mint *tör*, a' *lel* szerint ragasztatnak.

130. §. *Micsoda regulák szerint történnek a' jelentő módnak elmúltt üdejében a' közbevetések?*

Felelet. A' *von* és *lel* igékhez az elmúltt üdőnek *t*, *tál*, *tam* 's a' *t*. ragasztéka minden közbevetés nélkül függesztetik. Ámde vannak igék, melyeknél a' hangrend a' könnyebb kimondásnak okáért három ágú közbevetést kíván, *ot* szótagot a' mélyhangúakban, *öt* szótagot a' középhangúakban, *ét* szótagot pedig a' magoshangúakban; mint *tartott*, *öntött*, *mén-tett* 's a' *t*. Ezen igék kétfélék; mert némelyek közüllök a' közbevetést az egész elmúltt üdőnek mind a' két formájában, és valamennyi személyeiben megkívánnyák; némelyek pedig a' közbe-

bevetéstül, az egy harmadik személyt kivén, a' többiekben irtóznak, ammint a' következendő regulákból látni fogjuk.

Első Regula. A' két mássalhangzó betűvel végző igék a' közbevetést mindenütt megkívánnyák, mint: *tart, tartottam, tartottál, tartott, tartottunk, tartottatok, tartottak, vagy tartottanak*; és a' mutató formában: *tartottam, tartottad, tartotta, tartottuk, tartottatok, tartották. Önt, öntöttem, öntöttél, öntött 's a' t. Mént, menttettem, menttél, mentett 's a' t.*

Kivéén az olyan igéket, mellyeknek végső betűje a' *t* betűvel könnyen öszveolvad, mert ezek közbevetés nélkül is ellehetnek, kivén a' harmadik személyt. Így a' *hord* igének kétféle elmúltt üdeje van: *hordottam, hordottál, hordott, hordottunk 's a' t.* vagy a' *hordott* harmadik személyt kivén, közbevetés nélkül: *hordtam, hordtál, hordtunk 's a' t.*

Második Regula. A' gyökérnek vagy anyafőzőnek *t* végzése, mikor előtte hangzó betű áll, a' közbevetésre nézve több felekezetre öfzlik, úgymint

a.) Az *ít* végzés, és az egy szótagból álló igékben a' *t* végzés a' közbevetést mindenütt megkívánnya, mint *hasít, hasítottam, hasítottál, hasított, hasítottunk 's a' t.* még a' mutató formában is. Úgy szinte *vet, vettettem, vettéél, vetétt, vetéttünk 's a' t.*

Kivéén a' *lát* ígét, melly közbevetést csak a'

a' harmadik személyben kíván látott, a' többiekben pedig azt meg nem szenvedti láttam, láttál, láttunk 's a' t. mind a' két formában.

b) A' két vagy több szótagból álló igéknek t végzése a' közbevetést csak a' harmadik személyben kívánnyá, mint *vonat, vonatott, a' többiekben pedig meg nem szenved, mint vonattam, vonattál, vonattunk 's a' t. mind a' két formában. Úgy szinte nézhet, nézhetett, a' többiekben pedig nézhettem, nézhettel 's a' t.*

Harmadik Regula. A' b. g. gy. d. f. h. m. p. s. sz. z. végzések a' közbevetést csak a' harmadik személyben kívánnyák, mint szab, szabott, és szeg, szegett; a' többiekben pedig meg nem szenvedik, mint szabtam, szabtál, szabtuk 's a' t. szegtem, szegtél, szegtünk 's a' t. mind a' két formában.

Kivéven az *ad* vagy *ed* végzést, mely még a' harmadik személyben is ellehet némelykor a' közbevetés nélkül, mint *akad, akadott* vagy *akadt, ered, eredett* vagy *eredt. A' szenved közbevetést kíván szenvedett.*

131. §. *Mikepp formáltatik a' régen múltt üdö?*

Felelet A' jelentő módnak régen múltt üdöje az imént előadott elmúltt üdöbül támad, ha személyeihez a' volt ige adatik, mint: *vontam volt, vontál volt, vont volt, vontunk volt 's a' t. mind a' két formában; úgy szinte leltem volt, leltél volt, lelt volt 's a' t. mind a' két formában.*

132. §.

132. §. *Mikép formáltatik a' jöendő üdö?*

Felelet. Valaha a' Magyarinak jöendő üde-
je hihetőképen nem volt. A' Deákból kölcsönöz-
tetett azután az *and*, *end* képzője; de ez már
most csak szemenként kerül elő nyelvünkben.
A' Német szerint formálttnak ellenben oly nagy
a' divattya, hogy azt az olyan Magyarok, kik
más nyelvenn gondolkoznak, és másann beszél-
lenek, még ott is mondgyák, a' hol nem kel-
lene. A' Német szerint formáltt a' fő ígének ha-
tára módgyából támad, és a' fog segítő ígé-
ből ekkeppen.

Törzfőkös forma.

Vonni vagy lelmi fogok.
Vonni vagy lelmi fogsz.
Vonni vagy lelmi fog.
Vonni vagy lelmi fogunk.
Vonni vagy lelmi fogtok.
Vonni vagy lelmi fognak.

Mutató forma.

Vonni vagy lelmi fogom.
Vonni vagy lelmi foglak.
Vonni vagy lelmi fogod.
Vonni vagy lelmi fogja.
Vonni vagy lelmi fogjuk.
Vonni vagy lelmi fogjátok.
Vonni vagy lelmi fogják.

Az *and* és *end* képző az ígétet, kivált ha
már magokban több szótagokból állanak, kép-
telenül meghosszabította, ammint e' példákból
látni.

A' mélyhangúakban.

<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vonandok.	Vonandom.
Vonandasz.	Vonandalak.
Vonand.	Vonandod.
Vonandunk.	Vonandgya.
Vonandotok.	Vonandgyuk.
Vonandanak.	Vonandgyátok.
	Vonandgyák.

A' magoshangúakban.

<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Lelendék.	Lelendém.
Lelendesz.	Lelendelek.
Lelend.	Lelendéd.
Lelendünk.	Lelendi.
Lelenditök.	Lelendgyük.
Lelendik.	Lelendititek.
	Lelendik.

Ki-

Kitettségik e' példákbul, hogy a' ragasztékok a' jelenvaló üdöbül vannak kölcsönözve.

133. §. *Minémü ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' kívánó módnak jelenvaló üdeje?*

Felelet. A' kívánó módnak jelenvaló üdejét a' következendő ragasztékok fejezik ki:

<i>A' mélyhangúakban.</i>		<i>A' magoshangúakban.</i>	
<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vonnék.	Vonnám.	Lelnék.	Lélném.
	Vonnálak.		Lelnélek.
Vonnál.	Vonnád.	Lelnél.	Lelnéd.
Vonna.	Vonna.	Lelne.	Lelné.
Vonnánk.	Vonnánk <i>vagy</i>	Lelnénk.	Lelnénk <i>vagy</i>
	Vonnók.		Lelnők.
Vonnátok.	Vonnátok.	Lelnéték.	Lelnéték.
Vonnának.	Vonnák.	Lelnének.	Lelnék.

A' *vonnók* és *lelnők* többes első személyek az Erdélyieké. Ama' regulák szerint, mellyeket a' 126. § ban előterjesztettem, a' két mássalhangzóval végződő igékben, ha mélyhangúak, a, egyébaránt pedig e közbevetést kell itt a' ragasztékok' elejébe tenni, mint *irtanék*, *irtandál*, 's a' t. *értanék*, *értanél* 's a' t, mind a' két formában, az *irt* és *ért* igék után; nem pedig *irtnék*, *irtnál*, *értnek*, *értnél* 's a' t.

134. §. *Mikép formáltatik a' kívánó módnak elmúltt üdeje?*

Felelet. A' kívánó módnak elmúltt üdeje a' jelentő módnak elmúltt üdejébül támad, ha ennek

nek személyeihez *volna* függesztetik, mint: *vontam volna, vontál volna, vont volna, 's a' t. leltem volna, leltél volna, lelt volna 's a' t. mind a' két formában.*

Jegyzés. A' kívánó módnak jövődő üdeje olly szem-betünöképen sűr ki a' Magyar nyelvhül, hogy azzal senki sem is él egyébb, hanem a' ki a' Német, Deák, vagy Francia nyelvet majmozza. A' *fog* segítő ige' kívánó módgyának jelenlévő üdeje függesztetik a' fő ige'nek határatlan módgyához, és ez nekik kívánó jövődő üdö gyanánt szolgál, mint *vonni*, vagy *lelni fognék, fognál, fogna, fognánk, 's a' t. mind a' két formában.* Mások az *and*, *end* képzőhöz folyamodnak, melly itt az ige'ket még hosszabbaknak teszi, miut a' jelentő módban, úgymint: *vonandanék, vonandanál, vonandana, vonandanánk, vonandanatok, vonandanának,* és a' mutató formában: *vonandanám, vonandanálak, vonandanád, vonandaná, vonandanánk,* vagy *vonandanók, vonandanatok, vonandanák.* Ugyszinte *lelendenék, lelendenél, lelendene, lelendenék, lelendenétek, lelendenének,* és a' mutató formában *lelendeném, lelendenélek, lelendenéd, lelendené, lelendenénk* vagy *lelendenők, lelendenétek, lelendenék.* Illy képtelen szépségekre vezetik még ma is nyelvművelőinket az idegen nyelveknek majmozásai.

135. §. *Minémű ragasztékok fejezik ki a' parancsoló és kapcsoló módnak jelenvaló üdejét?*

Felelet. A' ragasztékok, mellyek a' parancsoló és kapcsoló módnak jelenvaló üdejét kifejezik, mind nyomosítók, 's a' t végzést kivén, a' birtokos neveknek nyomosító képzőirül a' 69. §ban, a' jelentőmód' jelenvaló üdejének nyomosító ragasztékirül pedig a' 125. §ban előadott regulákat *minden kivétel nélkül* követik. Itt tehát e' regulákat ugyanannyi példálkal megvilágositva, újra elő kell terjesztenem.

Első

Első Regula. Az igének utolsó fogbetűje *s*, *sz*, *z*, és inybetűje *gy*, *j*, *ly*, *ny* a' nyomosító ragasztékok előtt megdupláztatik. Szolgálynon példa gyanánt az *ás*, és az *öntöz* ige.

Mélyhangúak.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Ássak.	Ássam.
Ássál vagy	Ássalak.
Áss.	Ássad vagy
Ásson.	Ássd.
Ássunk.	Ássa.
Ássatok.	Ássuk.
Ássanak.	Ássátok.
	Ássák.

Középhangúak.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató. forma.</i>
Öntözzek.	Öntözsem.
Öntözzél v.	Öntözzelek.
Öntözz.	Öntözzed vagy
Öntözzön.	Öntözd.
Öntözzünk.	Öntözzé.
Öntözzetek.	Öntözzük.
Öntözzenek.	Öntözzétek.
	Öntözzék.

A' magoshangúak a' középhangú *öntöz* igtől csak a' harmadik személyben *öntözzön* különböznek, mint *érez*, *érézzaen*, mivel az *on*, *ön*, *én* ragaszték három ágú.

Második Regula. Az igének utolsó nyelvetűje *l* vagy *n* meglágyíttatik, az az, *ly*, vagy *ny* inybetűjére változtatik, azután pedig megdupláztatik, kivéven, ha a' végső *l*, vagy *n* előtt még egy másik mássalhangzó áll, mint *ajánl*, *ajánlyon*, nem pedig *ajánllyon*. Példák gyanánt legyenek a' *von* és a' *lel* ige.

Mélyhangúak.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vonnyak.	Vonnyam.
Vonnyál v.	Vonnyalak.
Vonny.	Vonnyad vagy
Vonnyon.	Vond.
Vonnyunk.	Vonnya.
Vonnyatok.	Vonnyuk.
Vonnyanak.	Vonnyátok.
	Vonnyák.

Magoshangúak.

<i>Törzsfőkös. forma.</i>	<i>Mutató. forma.</i>
Lellyek.	Lellyem.
Lellyél vagy	Lellyelek.
Lelly.	Lellyed vagy
Lellyen.	Leld.
Lellyünk.	Lellye.
Lellyetek.	Lellyük.
Lellyenek.	Lellyétek.
	Lellyék.

A' középhangúak csak a' harmadik személyben különböznek a' *lellyen* igétül, mint *öl*, *öllyön*.

Harmadik Regula. Az igének utolsó d betűje után csak gy tetetik. Fő példák gyanánt szolgálnak a' *tud*, és a' *széd* igék.

Mélyhangúak.

<i>Törzsfőkösz forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Tudgyak.	Tudgyam. Tudgyalak.
Tudgyál v. Tudgy.	Tudgyad vagy Tudd.
Tudgyon.	Tudgya.
Tudgyunk.	Tudgyuk.
Tudgyatok.	Tudgyátok.
Tudgyanak.	Tudgyák.

Magoshangúak.

<i>Törzsfőkösz forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Szédgyek.	Szédgyem. Szédgyelek.
Szédgyél v. Szédgy.	Szédgyed vagy Szédd.
Szédgyén.	Szédgye.
Szédgyünk.	Szédgyük.
Szédgyeték.	Szédgyéték.
Szédgyenek.	Szédgyék.

A' középhangú igék csak a' harmadik személyben távoznak el a' *szédgyén* igétül, mint *föd*, *födgyön*.

Negyedik Regula. Az igének végső torokbetűje g, k, r, és ajakbetűje b. f. m. p. a' duplázást, és a' lágyítást j betűvel pótollyá ki. Példái ennek a' *vág* és a' *szeg* igék.

Mélyhangúak.

<i>Törzsfőkösz forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vágjak.	Vágjam. Vágjalak.
Vágjál vagy Vágj.	Vágjad vagy Vágd.
Vágjon.	Vágja.
Vágjunk.	Vágjuk.
Vágjatok.	Vágjátok.
Vágjanak.	Vágják.

Magoshangúak.

<i>Törzsfőkösz forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Szegjek.	Szegjem. Szegjelek.
Szegjél vagy Szegj.	Szegjed vagy Szegd.
Szegjén.	Szegje.
Szegjünk.	Szegjük.
Szegjeték.	Szegjéték.
Szegjenek.	Szegjék.

A'

A' középhangúak csak a' harmadik személyben távoznak el a' *szejjën* igétül, mint *függ*, *függjön*.

136. §. Minémű regulák szerint kell a' nyomosító ragasztékokot a' parancsoló módban a' t végzéshez függesztetni?

Felelet. A' nyomosító ragasztékokot a' parancsoló módban a' t végzéshez a' következő regulák szerint kell függesztetni.

Első Regula. Az olyan igékben, melyeknek t végzése előtt még egy mássalhangzó áll, azután azokban, melyek *it* képzővel végződnek, és e' négyben *tát*, *vét*, *füt*, és *hüt*, a' lágyítás és a' duplázás s betűvel pótoltatik ki, ammint a' *tart* és a' *széptt* igéknek fő példáiból látszik.

Mélyhangúak.		Magoshangúak.	
Törzsfőkös forma.	Mutató forma.	Törzsfőkös forma.	Mutató forma.
Tartsak.	Tartsam.	Szépítsek.	Szépítsem.
	Tartsalak.		Szépítselek.
Tartsál vagy Tarts.	Tartsad vagy Tartsd.	Szépítsél v. Szépíts.	Szépítsed vagy Szépítsd.
Tartson.	Tartsa.	Szépítsen.	Szépítsen.
Tartsunk.	Tartsuk.	Szépítsünk.	Szépítsük.
Tartsatok.	Tartsátok.	Szépítsétek.	Szépítsétek.
Tartsanak.	Tartsák.	Szépítsenek.	Szépítsék.

Kivéven a' *fest* igét, melyben a' t végzés s betűre változik, mint *fessek*, *fessel* vagy *fess*, *fessën*, *fessünk*, *fesseték*, *fessenek*, és a' mutató formában *fessem*, *fesselek*, *fessed* vagy *fesd*, *fessük*, *fessétek*, *fessék*.

A'

A' középhangú igék csak a' harmadik személyben távoznak el a' *szépítsen* fő példátúl, mint *tölt, töltson*.

Második Regula. Az *sz*t végzésben a' *t* betű *sz* betűre változik, és így a' szokott duplázás, melly a' nyomosítás' fő béliyegének látszik lenni, még a' végzésnek néműnémű fogyatkozásával is megesszközöltetik. Fő példái ennek a' *fáraszt*, és az *emésszt* igék.

<i>Mélyhangúak.</i>		<i>Magoshangúak.</i>	
<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Fárasztak.	Fárasztam. Fárasztalak.	Emésszek.	Emésszem. Emésszelek.
Fárasztál v. Fáraszt.	Fárasztad vagy Fáraszd.	Emésszél v. Eméssz.	Emésszed vagy Emésszd.
Fárasztzon.	Fárasztza.	Emésszén.	Eméssze.
Fárasztunk.	Fárasztuk.	Emésszünk.	Emésszük.
Fárasztatok.	Fárasztátok.	Emésszetek.	Emésszéték.
Fárasztanak.	Fáraszták.	Emésszenek.	Emésszék.

A' középhangúak csak a' harmadik személyben távoznak el az *emésszén* fő példátúl. mint *fürösz*t, *füröszzön*.

Harmadik Regula. A' *t* végzésű igékben, mellyek az első és második regula alá nem tartoznak, a' *t* két *s* betűre változik, Fő példái ennek a' *hat* és a' *vet* igék.

<i>Mélyhangúak.</i>		<i>Magoshangúak.</i>	
<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Hassak.	Hassam. Hassalak.	Vessek.	Vessem. Vesselek.
			Has-

129. §. *Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' jelentő módnak elmúltt üdeje?*

Felelet. A' jelentő módnak elmúltt üdeje a' következő ragasztékokkal fejeztetik ki.

<i>A' mélyhangúakban</i>		<i>A' magoshangúakban.</i>	
<i>Törzsfőkö forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzsfőkö forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vontam.	Vontam.	Leltem.	Leltem.
	Vontalak.		Leltelek.
Vontál.	Vontad.	Leltél.	Letted.
Vont.	Vonta.	Lelt.	Lelte.
Vontunk.	Vontuk.	Leltünk.	Leltük.
Vontatok.	Vontátok.	Leltetek.	Leltétek.
Vontanak.	Vonták.	Leltenek.	Lelték.
vagy Vontak.		vagy Leltek.	

A' középhangú igék, mint *tör*, a' *lel* szerint ragasztatnak.

130. §. *Micsoda regulák szerint történnek a' jelentő módnak elmúltt üdejében a' közbevetések?*

Felelet. A' *von* és *lel* igékhez az elmúltt üdőnek *t*, *tál*, *tam* 's a' *t*. ragasztéka minden közbevetés nélkül függesztetik. Ámde vannak igék, melyeknél a' hangrend a' könnyebb kimondásnak okáért három ágú közbevetést kíván, *ot* szótagot a' mélyhangúakban, *öt* szótagot a' középhangúakban, *ét* szótagot pedig a' magoshangúakban; mint *tártott*, *öntött*, *mén-tett* 's a' *t*. Ezen igék kétfélék; mert némelyek közüllök a' közbevetést az egész elmúltt üdőnek mind a' két formájában, és valamennyi személyeiben megkívánnyák; némelyek pedig a' közbe-

bevetéstől, az egy harmadik személyt kivéven, a' többiekben irtóznak, ammint a' következő regulákból látni fogjuk.

Első Regula. A' két mássalhangzó betűvel végző igék a' közbevetést mindenütt megkívánnyák, mint: *tart, tartottam, tartottál, tartott, tartottunk, tartottatok, tartottak, vagy tartottanak*; és a' mutató formában: *tartottam, tartottad, tartotta, tartottuk, tartottatok, tartották.* *Önt, öntöttem, öntöttél, öntött 's a' t. Mént, méntettem, méntéttél, méntett 's a' t.*

Kivéven az olyan igéket, mellyeknek végső betűje a' *t* betűvel könnyen öfzveolvad, mert ezek közbevetés nélkül is ellehetnek, kivéven a' harmadik személyt. Így a' *hord* igének kétféle elmúltt üdeje van: *hordottam, hordottál, hordott, hordottunk 's a' t.* vagy a' *hordott* harmadik személyt kivéven, közbevetés nélkül: *hordtam, hordtál, hordtunk 's a' t.*

Második Regula. A' gyökérnek vagy anyafőznek *t* végzése, mikor előtte hangzó betű áll, a' közbevetésre nézve több felekezetre öfzlik, úgymint

a.) Az *ít* végzés, és az egy szótagból álló igékben a' *t* végzés a' közbevetést mindenütt megkívánnya, mint *hasít, hasítottam, hasítottál, hasított, hasítottunk 's a' t.* még a' mutató formában is. Úgy szinte *vet, vetettem, vetéttél, vetett, vetettünk 's a' t.*

Kivéven a' *lát* igét, melly közbevetést csak
a'

a' harmadik személyben kíván látott, a' többiekben pedig azt meg nem szenvedti láttam, láttál, láttunk 's a' t. mind a' két formában.

b) A' két vagy több szótagból álló igéknek t végzése a' közbevetést csak a' harmadik személyben kívánnyá, mint *vonat, vonatott*, a' többiekben pedig meg nem szenvedti, mint *vonattam, vonattál, vonattunk* 's a' t. mind a' két formában. Úgy szinte nézhet, nézhetett, a' többiekben pedig nézhettem, nézhettel 's a' t.

Harmadik Regula. A' b. g. gy. d. f. h. m. p. s. sz. z. végzések a' közbevetést csak a' harmadik személyben kívánnyák, mint *szab, szabott*, és *szeg, szegett*; a' többiekben pedig meg nem szenvedik, mint *szabtam, szabtál, szabtunk* 's a' t. *szegtem, szegtél, szegtünk* 's a' t. mind a' két formában.

Kivéven az *ad* vagy *ed* végzést, mely még a' harmadik személyben is ellehet némelykor a' közbevetés nélkül, mint *akad, akadt* vagy *akadt, ered, eredett* vagy *eredt*. A' *szenved* közbevetést kíván *szenvedett*.

131. §. *Mikepp formáltatik a' régen múltt üdö?*

Felelet A' jelentő módnak régen múltt üdöje az imént előadott elmúltt üdöbül támad, ha személyeihez a' volt ige adatik, mint: *vontam volt, vontál volt, vont volt, vontunk volt* 's a' t. mind a' két formában; úgy szinte *leltem volt, leltél volt, lelt volt* 's a' t. mind a' két formában.

132. §.

132. §. *Mikép formáltatik a' jöendő üdö?*

Felelet. Valaha a' Magyarinak jöendő üde-
je hihetőképen nem volt. A' Deákbul kölcsönöz-
tetett azután az *and*, *end* képzője; de ez már
most csak szemenként kerül elő nyelvünkben.
A' Német szerint formálttnak ellenben uly nagy
a' divattya, hogy azt az ulyan Magyarok, kik
más nyelvenn gondolkoznak, és másann beszél-
lenek, még ott is mondgyák, a' hol nem kel-
lene. A' Német szerint formáltt a' fő igének ha-
táratlan módgyából támad, és a' *fog* segítő igé-
ből ekképpen.

Törzsfőkös forma.

Vonni vagy lelui fogok.
Vonni vagy lelui fogsz.
Vonni, vagy lelui fog.
Vonni vagy lelui fogunk.
Vonni vagy lelui fogtok.
Vonni vagy lelui fognak.

Mutató forma.

Vonni vagy lelui fogom.
Vonni vagy lelui foglak.
Vonni vagy lelui fogod.
Vonni vagy lelui fogja.
Vonni vagy lelui fogjuk.
Vonni vagy lelui fogjátok.
Vonni vagy lelui fogják.

Az *and* és *end* képző az igéket, kivált ha
már magokban több szótagokból állanak, kép-
telenül meghosszabította, ammint e' példákbul
látni.

A' mélyhangúakban.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vonandek.	Vonandom.
Vonandasz.	Vonandalak.
Vonand.	Vonandod.
Vonandunk.	Vonandgya.
Vonandotok.	Vonandgyuk.
Vonandanak.	Vonandgyátok.
	Vonandgyák.

A' magoshangúakban.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Lelendek.	Lelendém.
Lelendesz.	Lelendelek.
Lelend.	Lelendéd.
Lelendünk.	Lelendi.
Lelenditök.	Lelendgyük.
Lelendik.	Lelendititek.
	Lelendik.

Ki-

Kitetszik e' példákból, hogy a' ragasztékok a' jelenvaló üdöbül vannak kölcsönözve.

133. §. *Minémü ragasztékokkal fejeztetik ki az igékben a' kívánó módnak jelenvaló üdeje?*

Felelet. A' kívánó módnak jelenvaló üdejét a' következő ragasztékok fejezik ki:

<i>A' mélyhangúakban.</i>		<i>A' magoshangúakban.</i>	
<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vonnék.	Vonnám. Vonnálak.	Lelnék.	Lélném. Lelnélek.
Vonnál.	Vonnád.	Lelnél.	Lelnéd.
Vonna.	Vonná.	Lelne.	Lelné.
Vonnánk.	Vonnánk <i>vagy</i> Vonnók.	Lelnénk.	Lelnénk <i>vagy</i> Lelnők.
Vonnátok.	Vonnátok.	Lelnéték.	Lelnéték.
Vonnának.	Vonnák.	Lelnének.	Lelnék.

A' *vonnók* és *lelnők* többes első személyek az Erdélyieké. Ama' regulák szerint, mellyeket a' 126. § ban előterjesztettem, a' két mássalhangzóval végződő igékben, ha mélyhangúak, a, egyébaránt pedig e közbevetést kell itt a' ragasztékok' elejébe tenni, mint *irtanék*, *irtandál*, 's a' t. *értanék*, *értanél* 's a' t, mind a' két formában, az *irt* és *ért* igék után; nem pedig *irtnék*, *irtnál*, *értnek*, *értnél* 's a' t.

134. §. *Mikép formáltatik a' kívánó módnak elmúltt üdeje?*

Felelet. A' kívánó módnak elmúltt üdeje a' jelentő módnak elmúltt üdejéből támad, ha ennek

nek személyeihez *volna* függesztetik, mint: *vontam volna, vontál volna, vont volna, 's a' t. lelttem volna, leltél volna, lelt volna 's a' t. mind a' két formában.*

Jegyzés. A' kívánó módnak jövendő üdeje olly szembetünöképen sűr ki a' Magyar nyelvűl, hogy azzal senki sem is él egyébb, hanem a' ki a' Német, Deák, vagy Francia nyelvet majmozza. A' *fog* segítő ige' kívánó módgyának jelenlévő üdeje függesztetik a' fő ige'nek határatlan módgyához, és ez nekik kívánó jövendő üdö gyanánt szolgál, mint *vonni*, vagy *lelni fognék, fognál, fogna, fognánk, 's a' t. mind a' két formában.* Mások az *and, end* képzőhöz folyamodnak, melly itt az ige'ket még hosszabbaknak teszi, mint a' jelentő módban, úgymint: *vonandanék, vonandanál, vonandana, vonandanánk, vonandanátok, vonandanának, és a' mutató formában: vonandanám, vonandanálak, vonandanád, vonandaná, vonandanánk, vagy vonandanók, vonandanátok, vonandanák.* Ugyisint *lelendenék, lelendenél, lelendene, lelendenénk, lelendenétek, lelendenének, és a' mutató formában lelendeném, lelendenélek, lelendenéd, lelendené, lelendenénk vagy lelendenők, lelendenétek, lelendenék.* Illy képtelen szépségekre vezetik még ma is nyelvművelőinket az idegen nyelveknek majmozásai.

135. §. *Minémű ragasztékok fejezik ki a' parancsoló és kapcsoló módnak jelenvaló üdejét?*

Felelet. A' ragasztékok, mellyek a' parancsoló és kapcsoló módnak jelenvaló üdejét kifejezik, mind nyomosítók, 's a' t végzést kivévén, a' birtokos neveknek nyomosító képzőiről a' 69. §ban, a' jelentőmód' jelenvaló üdejének nyomosító ragasztékiról pedig a' 125. §ban előadott regulákat minden kivétel nélkül követik. Itt tehát e' regulákat ugyanannyi példálal megvilágosítva, újra elő kell terjesztenem.

Első

Első Regula. Az igének utolsó fogbetűje *s*, *sz*, *z*, és inybetűje *gy*, *j*, *ly*, *ny* a' nyomosító ragasztékok előtt megdupláztatik. Szolgályn példán gyanánt az *ds*, és az *öntöz* ige.

Mélyhangúak.

<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Ássak.	Ássam.
Ássál vagy Áss.	Ássalak.
Ásson.	Ássad vagy Ásd.
Ássunk.	Ássa.
Ássatok.	Ássuk.
Ássanak.	Ássátok.
	Ássák.

Középhangúak.

<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Öntözzek.	Öntözzem.
Öntözzél v. Öntözz.	Öntözzetek.
Öntözzön.	Öntözzed vagy Öntözd.
Öntözzünk.	Öntözzé.
Öntözzetek.	Öntözzük.
Öntözzenek.	Öntözzétek.
	Öntözzék.

A' magoshangúak a' középhangú *öntöz* igtől csak a' harmadik személyben *öntözzön* különböznek, mint *érez*, *érézzén*, mivel az *on*, *ön*, *én* ragaszték három ágú.

Második Regula. Az igének utolsó nyelvetűje *l* vagy *n* meglágyíttatik, az az, *ly*, vagy *ny* inybetűjére változtatik, azután pedig megdupláztatik, kivéven, ha a' végső *l*, vagy *n* előtt még egy másik mássalhangzó áll, mint *ajánl*, *ajánlyon*, nem pedig *ajánllyon*. Példák gyanánt legyenek a' *von* és a' *lel* ige.

Mélyhangúak.

<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vonnyak.	Vonnyam.
Vonnyál v. Vonny.	Vonnyalak.
Vonnyon.	Vonnyad vagy Vond.
Vonnyunk.	Vonnya.
Vonnyatok.	Vonnyuk.
Vonnyanak.	Vonnyátok.
	Vonnyák.

Magoshangúak.

<i>Törzfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Lellyek.	Lellyem.
Lellyél vagy Lelly.	Lellyetek.
Lellyén.	Lellyed vagy Leld.
Lellyünk.	Lellyé.
Lellyeték.	Lellyük.
Lellyenek.	Lellyétek.
	Lellyék.

A' középhangúak csak a' harmadik személyben különböznek a' *lellyen* igétül, mint *öl*, *öllyön*.

Harmadik Regula. Az igének utolsó d betűje után csak gy tetetik. Fő példák gyanánt szolgálnak a' *tud*, és a' *széd* igék.

Mélyhangúak.

<i>Törzsfőkö forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Tudgyak.	Tudgyam. Tudgyalak.
Tudgyál v. Tudgy.	Tudgyad vagy Tudd.
Tudgyon.	Tudgya.
Tudgyunk.	Tudgyuk.
Tudgyatok.	Tudgyatok.
Tudgyanak.	Tudgyák.

Magoshangúak.

<i>Törzsfőkö forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Szédgyek.	Szédgyem. Szédgyelek.
Szédgyél v. Szédgy.	Szédgyed vagy Szédd.
Szédgyén.	Szédgye.
Szédgyünk.	Szédgyük.
Szédgyeték.	Szédgyéték.
Szédgyenek.	Szédgyék.

A' középhangú igék csak a' harmadik személyben távoznak el a' *szédgyén* igétül, mint *föd*, *födgyön*.

Negyedik Regula. Az igének végső torokbetűje g, k, r, és ajakbetűje b. f. m. p. a' duplázást, és a' lágyítást j betűvel pótollyá ki. Példái ennek a' *vég* és a' *szeg* igék.

Mélyhangúak.

<i>Törzsfőkö forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vágjak.	Vágjam. Vágjalak.
Vágjál vagy Váji.	Vágjad vagy Vágd.
Vágjon.	Vágja.
Vágjunk.	Vágjuk.
Vágjatok.	Vágjátok.
Vágjanak.	Vágják.

Magoshangúak.

<i>Törzsfőkö forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Szegjek.	Szegjem. Szegjelek.
Szegjél vagy Szegj.	Szegjed vagy Szegd.
Szegjén.	Szegje.
Szegjünk.	Szegjük.
Szegjeték.	Szegjéték.
Szegjenek.	Szegjék.

A'

A' középhangúak csak a' harmadik személyben távoznak el a' *szejn* igétől, mint *fugg*, *fuggjön*.

136. §. Minémű regulák szerint kell a' nyomosító ragasztékokot a' parancsoló módban a' t végzéshez függesztetni?

Felelet. A' nyomosító ragasztékokot a' parancsoló módban a' t végzéshez a' következő regulák szerint kell függesztetni.

Első Regula. Az olyan igékben, melyeknek t végzése előtt még egy mássalhangzó áll, azután azokban, melyek *it* képzővel végződnek, és e' négyben *tát*, *vét*, *füt*, és *hüt*, a' lágyítás és a' duplázás s betűvel pótoltatik ki, ammint a' *tart* és a' *széptt* igéknek fő példáiból látszik.

<i>Mélyhangúak.</i>		<i>Magoshangúak.</i>	
<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Tartsak.	Tartsam.	Szépítsek.	Szépítsem.
	Tartsalak.		Szépítselek.
Tartsál vagy	Tartsad vagy	Szépítsél v.	Szépítsed vagy
Tarts.	Tartsd.	Szépíts.	Szépítsd.
Tartson.	Tartsa.	Szépítsen.	Szépítsen.
Tartsunk.	Tartsuk.	Szépítsünk.	Szépítsük.
Tartsatok.	Tartsátok.	Szépítsétek.	Szépítsétek.
Tartsanak.	Tartsák.	Szépítsenek.	Szépítsék.

Kivéven a' *fest* igét, melyben a' t végzés s betűre változik, mint *fessek*, *fessel* vagy *fess*, *fessén*, *fessünk*, *fessetek*, *fessenek*, és a' mutató formában *fessem*, *fesselek*, *fessed* vagy *fesd*, *fessük*, *fessétek*, *fessék*.

A'

A' középhangú igék csak a' harmadik személyben távoznak el a' *szépttsen* fő példátúl, mint *tölt, töltson*.

Második Regula. Az *sz*t végzésben a' *t* betű *sz* betűre változik, és így a' szokott duplázás, melly a' nyomosítás' fő béliyegének látszik lenni, még a' végzésnek néműnēmű fogyatkozásával is megessközöltetik. Fő példái ennek a' *fáraszt*, és az *emésszt* igék.

Mélyhangúak.

<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Fárasztak.	Fárasztam.
	Fárasztalak.
Fárasztál v.	Fárasztad vagy
Fáraszt.	Fáraszd.
Fárasztón.	Fárasztá.
Fárasztunk.	Fárasztuk.
Fárasztatok.	Fárasztátok.
Fárasztanak.	Fáraszták.

Magoshangúak.

<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Emésszek.	Emésszem.
	Emésszelek.
Emésszél v.	Emésszed vagy
Eméssz.	Emésszd.
Emésszén.	Eméssze.
Emésszünk.	Emésszük.
Emésszetek.	Emésszéték.
Emésszenek.	Emésszék.

A' középhangúak csak a' harmadik személyben távoznak el az *emésszén* fő példátúl. mint *fürösz*t, *füröszsön*.

Harmadik Regula. A' *t* végzésű igékben, mellyek az első és második regula alá nem tartoznak, a' *t* két *s* betűre változik, Fő példái ennek a' *hat* és a' *vet* igék.

Mélyhangúak.

<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Hassak.	Hassam.
	Hassalak.

Magoshangúak.

<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
Vessek.	Vessem.
	Vesselek.
	Has-

Hassál vagy	Hassad vagy	Vessél vagy	Vessed vagy
Hasó.	Hasd.	Vess.	Vesd.
Hasson.	Hassa.	Vessen.	Vesse.
Hassunk.	Hassuk.	Vessünk.	Vessük.
Hassatok.	Hassátok.	Vessétek.	Vessétek.
Hassahak.	Hassák.	Vessenek.	Vessék.

A' középhangúak csak a' harmadik személyben távoznak el a' vessen fő példátul, mint *köt, kössön.*

Kivétel. Az olyan igék, mellyek már most vonáspótoló betűkkel szokottabbak, mint nél, külök, az első regula alá tartoznak. Illyenek a' *dölt, vagy dönt, az olt, az ölt, a' fojt* igék, mert ha ezek helyett a' *döt, öt, öt, füt* igékkel akarna is valaki élni, parancsoló módgyaitkot még is az első regula szerint imígy kellene formálnia: *dötsek, ötsak, ötsek, fűtsak 's a' t.*

137. §. *Minémű regulák szerint történik a' parancsoló módban az egyes számú második személynek rövidítése?*

Felelet. A' parancsoló módban az egyes számú második személynek rövidítése a' következő regulák szerint történik.

Első Regula. A' törzfőkös formában az *ál* vagy *el* ragaszték elvettetik, a' nyomosító változás pedig meghagyatik, mint *vonnyál, vonny, ássál, áss; törjél, törj; lellyél, lelly; tudgyál, tudgy; eméffzél, eméffz; szépttsél, széptts.*

Második Regula. A' mutató formában a' nyomosító változás vettetik el a' képzőnek hangzójával együtt, és a' képzőből csak a' végső

á betű hagyatik meg, mint *vonnyad, vond; lellyed, leld, törjed, törd; ássad, ásd; tudgyad, tudd; emésszed, emésszd.*

Kivétel. A' *t* végzésű igék, mellyek a' lágyítást és a' duplázást a' 136. § ban előadott első regula szerint, s betűvel pótollyák ki, a' mutató formában ezen s betűt megtartják, mint *íartsad, íartsd; széptísed, széptísd.* Az olyan *t* végzésűek, mellyek e' végzést ugyanazon § ban a' harmadik regula szerint két s betűre változtatták, az egyiket ezek közül megtartják, mint *hassad, hasd; vessed, vesd.*

Jegyzés. A' parancsoló és kapcsoló módnak elmúltt, és jövődő üdeje szinte úgy sír ki a' Magyar nyelvből, mint a' kívánó módnak jövődője, mellyről a' 134. § a' jegyzésben szóllottam. A' jelentő módnak elmúltt üdejéhez *légyen* függelztetik, mint *vontam légyen, vontál légyen, vont légyen* 's a' t. mind a' két formában, és ezt az idegen nyelveknek majmozása a' kapcsoló mód' elmúltt üdejének nevezi, mellyre a' Magyarnek semmi szüksége sincs. A' jövődő üdö itt is kétféle. Az egyik a' határatlan mód után telfi a' *fog* segítő igének parancsoló jelenvalóját illyképen: *vonni* vagy *lelni fogjak, fogjál* vagy *fogj, fogjon, fogjunk, fogjatok, fogjanak*, és a' mutató formában: *vonni* vagy *lelni fogjam, fogjálak, fogjad* vagy *fogd, fogja, fogjuk, fogjátok, fogják.* A' másik az *and, end* képzőből e' jövődöt imígy képzí: *vonandgyak, vonandgyál* vagy *vonandgy, vonandgyon, vonandgyunk, vonandgyatok, vonandgyanak*; és a' mutató formában *vonandgyam, vonandgyalak, vonandgyad*, melly rövidítést nem szenvedhet, *vonandgya, vonandgyuk, vonandgyátok, vonandgyák.* Ugy szinte *lelendgyek, lelendgyél*, vagy *lelendgy, lelendgyen, lelendgyünk, lelendgyeték, lelendgyenek*, és a' mutató formában *lelendgyem, lelendgyelek, lelendgyed*, melly a' rövidítést meg nem szenvedí, *lelendgye, lelendgyük, lelendgyéték, lelendgyék.* Az illyen képtelen egyizersmind és haszontalan majmozásokat, hár-melly régiek légyenek, el kell felejtenuk, és nyelvünk-ből ki kell szorgalmatosan irtanunk, ha nemzeti szépségeit, mellyek azoktúl eltakartatnak, elfojtatnak, szembetünőknek akarjuk tenni.

138. §. *Minémű ragasztékokkal fejeztetik ki az ígéknek határatlan módgya?*

Felelet. Az ígéknek határatlan módgya a' *ni* ragasztékkal fejeztetik ki, mint *vonni*, *lenni*; és ez sem *személyt*, sem *számot* nem jelent, hanem csak jelenvaló üdöt. Elmultt üdeje nincsen; de jövendőt adnak neki a' Deákos Magyarok, úgymint *vonandani*, *lелendeni*, melly nélkül azonban a' Deáktalan Magyar ellehet, ki a' jelenvaló üdövel még a' jövendőt is értelmesen ki tudgya fejezni. Mikor az ige két mássalhangzóval végződik, a' *ni* kezű előtt *a* vagy zártt *e* közbevetés tetetik a' 126. §nak második regulája szerint. A' Magyar nyelvnek nemzeti tulajdonságihoz, és szépségeihez tartozik, hogy olly határatlan módgya is van, melly egyfeszersmind *személyeket* jelent, 's melly a' *ni* által formáltt határatlanbúl következendöképen származik.

A' mélyhangúakban: *vonnom*, *vonnod*, *vonnia*, *vonnunk*, *vonnotok*, *vonniok*; a' magas hangúakban pedig: *lelnem*, *lelnöd*, *lennie*, *lelnünk*, *lelnötök*, *lelniök*; a' középhangúakban pedig: *törnöm*, *törnöd*, *törnien*, *törnünk*, *törnötök*, *törniök*. A' Deákos Magyarok a' *vonandani*, és *lелendeni* határatlan jövendöbül hasonló személyes határatlan jövendőt faragtak: *vonandanom*, *vonandanod*, *vonandania*, *vonandanunk*, *vonandanotok*, *vonandaniok*; *lелendenem*, *lелendenöd*, *lелendenie*, *lелendenünk*, *lелendenötök*, *lелendeniök*; de a' Deáktalan Magyar ezek nélkül is ellehet.

139. §. Minémű ragasztékok fejezik ki a' részesülőköt, és az állapotjegyzőket?

Felelet. A' részesülőköt, és az állapotjegyzőket a' követkendő ragasztékok fejezik ki.

A' jelenvaló részesülőt az ó vagy ő képzí, mint *vonó*, *lelő*. Ezek melléknevek, de fő nevek gyanánt is szolgálnak, mint (*hegedű*) *vonó*; (*mozfár*) *törő*; (*óra*) *mutató's a' t.*

Az elmúltt üdöre mutató részesülő két *t* be-tüvel formáltatik, mint *vonott*, *leltt*. Azon igékben, melyek a' jelentő módnak elmúltt üdejében közbevetést kívánnak, ettől itt sem állanak el; melly esetben az elmúltt részesülő amattúl csak abban különbözik, hogy a' neveknek ragasztékait elfogadgya, és így a' melléknevek közé számláltatik.

A' jövendő üdöre mutató részesülő az *andó* és *endő* képző által formáltatik, mint *vonandó*, *lelendő*. Egynehányat kivéven, melyek nagyon szokásban vannak, mint *halandó*, *mulandó*, *állandó*, *eredendő*, a' többiek nélkül a' Magyar ellehet. (*Lásd a' részesülőknek képzőirül a' 25. §. és a' 28. §nak elejét.*)

Az állapotjegyző kétféle, az egygyik tudni illik művelő, mivel cselekvést jelent, a' másik pedig szenvedő. A' művelő a' *ván*, *vén*, a' szenvedő pedig a' *va*, *ve* ragasztékok által támad, és olly határozott értelmű, hogy sem képzőt, sem más ragasztékot magához nem vehet: *vonván*, *lelvén*, *vonva*, *elve*. Ezen állapotjegyzők

a' Magyar nyelvnek nemzeti szépségei közé tartoznak, ammint a' szókötésben megláttuk.

Jegyzés. Némelly Grammaticákban találni még némelly ragasztásokat a' *Supinumoknak* neve alatt, mint *fogóban, fogófélben, fogtában*, és több efféléket. De valamint a' neveknel, úgy az igéknel is csak az olyan szótagokat lehet valóságos ragasztékoknak ösmerni, melyeket az ember mindenik ígéhez ragaszthat. E' véltt supinumok pedig csak egynehány igékből formáltathatnak. A' *fogóban* nem egyéb, hanem a' *fogó* részcsülőnek, mely fő név is lehet, mellék név is, helyezettő ragasztéka. A' *fogófél* a' *fél* együgyű képzőből formáltt, és a' *romlófél, dülőfél*, és egynehány efféle névhez hasonlító, de homályos értelmű név. A' *fogtában* azokhoz hasonlít, melyekről már a' 25. (han 3) a' 89. old. szólottunk, mint *tudtomra, mentemben, nevettében* 's a' t.

140. §. Mellyik az tgeragasztásnak harmadik formája?

Felelet. Nem csak a' hosszabbító *ik* szótaggal végződő, hanem a' másféle, és mindeddig közönségesen a' rendkövetők közé számláltatni szokott igékre nézve is, találtatnak a' régi könyvekben, és még most is a' köz népnél, egykét hibás ragasztékok, mint *méltóztassék, adgyék, mennyék, tessék*, a' törvényes *méltóztasson, adgyon, mennyen, tessén* helyett; vagy *férküzöm, adakozom, öltözöm* a' törvényes *férküzék, adakozók, öltözök* helyett. Az újabb időkben egynehány Írók és Nyelvüvelők e' hibákat törvényes rendhagyásoknak, avagy úgy nevezett kivételeknek nézven, és a' hibás *ék* ragasztékból azt gondolván, hogy az *ik* hosszabbítónak kedvéért kell a' harmadik személyeket *k* végzésű ragasztékokkal formálni; felállították végtére erőnek erejével nyelvünkben a' harmadik formát, mely a' törzfökösből és mutatóból van
ösz-

összevegyítve. Én a' régi könyvekben szemeim-
mel látván, és *Tiszta Magyarság* nevű mun-
kámnak 165. old. b) alatt, és 170. old. a' 3.
szám alatt, magának a' harmadik forma' legfőbb
és legbuzgóbb védelmezőjének nyilvánvaló val-
lásából megmutatván, hogy a' régi Írók a' har-
madik formát *állandóképen* olly annyira nem
követték, hogy sokszor töllök ugyanazon egy-
ige ugyanazon egy személyben már a' harma-
dik forma szerint, már a' regula szerint ragasz-
tatott: tudván tovább azt is, hogy a' harmadik
formával a' Magyar Nemzetnek csak egyik ré-
sze, és még ez is csak tétovázva él; tapasztalván
végtére a' szörnyű képtelenségeket, mellyek a'
harmadik formából nyelvünkre hárúltak: a' Fi-
lozofiának vezérlése szerint ama' filológiabéli
fő törvényhez folyamodtam „hogy az ollyan
„ nyelvben, melly a' műveltnek, rendbeszedett-
„ nek, és csinosnak nevét meg akarja érdemleni,
„ a' *közönségesen* bevett rendhagyásokat ugyan,
„ mellyek a' nyelvnek gyermekségétől fogva
„ erőben vannak, mint a' rendhagyó neveknek
„ *ló, só, kő 's a' t.* vagy a' hasonló igéknek, mint
„ *hísz, eszik, sző 's a' t.* ragasztásai, szentül
„ meg kell hagyni, de a' *nem közönséges, nem*
„ *állandó*, hanem csak imitt amott, vagy még
„ a' nagyobb résztül is elfogadott *rideg* szoká-
„ sokot ellenben a' közönségesen bevett egyfor-
„ maságnak állhatatos törvényei alá kell szorí-
„ tani,“ és így a' harmadik formát a' *művelt,*
renbeszedett és csinos Magyar nyelvből számki-
vettem, a' nélkül hogy ez által a' vele élni akaró
Íróknak, vagy Beszéllőknek kénnyét igazni akarjam.
Hogy pedig a' harmadik formának a' másik ket-
tőnek vegyüléséből való eredetét a' tanuló Ifjú.

ság könnyebben átlássa, olly két ígét választok itt fő példának, melyekkel még magok is a' harmadik formának pártfogói nem csak ebben, hanem a' mutató formában is közönségesen élnek, úgymint *almodik* és *átszökik*. A' harmadik forma' pártfogóinak okait, ezeknek czáfolását, az ellene viaskodó okokat, de kivált a' belőlle nyelvünkre kiáradtt képtelenségeket, alább a' szenvedő ígékről való regulák alatt egy különös Jegyzésben fogom előadni.

A' háromféle formának képe.

Mélyhangúak.

Törzsfőkös
forma.

Mutató
forma.

Harmadik
forma.

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

Almodok.
Almodsz.
Almodik.
Almodunk.
Almodtok.
Almodnak.

Almodom.
Almodod.
Almodgya.
Almodgyuk.
Almodgyátok.
Almodgyák.

Almodom.
Almodol.
Almodik.
Almodunk.
Almodtok.
Almodnak.

A' felmúltt üdö.

Almodék.
Almodál.
Almoda.
Almodánk.
Almodátok.
Almodának.

Almodám.
Almodád.
Almodá.
Almodánk.
Almodátok.
Almodák.

Almodám.
Almodál.
Almodék.
Almodánk.
Almodátok.
Almodának.

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

Almodnék.
Almodnál.
Almodna.
Almodnánk.
Almodnátok.
Almodnának.

Almodnám.
Almodnád.
Almodná.
Almodnánk.
Almodnátok.
Almodnák.

Almodnám.
Almodnál.
Almodnék.
Almodnánk.
Almodnátok.
Almodnának.

A'

A' parancsoló és kapcsoló módnak jelenvaló üdeje.

Álmodgyak.	Álmodgyam.	Álmodgyam.
Álmodgyál vagy	Álmodgyad vagy	Álmodgyál vagy
Álmodgy.	Álmodd.	Álmodgy.
Álmodgyon.	Álmodgya.	Álmodgyék.
Álmodgyunk.	Álmodgyuk.	Álmodgyunk.
Álmodgyatok.	Álmodgyátok.	Álmodgyatok.
Álmodgyanak.	Álmodgyák.	Álmodgyanak.

A' háromféle formának képe

A' közép - és magoshangúakban.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Harmadik forma.</i>
------------------------------	--------------------------	----------------------------

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

Átiszökök.	Átiszököm.	Átiszököm.
Átiszökfsz.	Átiszököd.	Átiszököl.
Átiszökik.	Átiszöki.	Átiszökik.
Átiszökünk.	Átiszökjük.	Átiszökünk.
Átiszöktök.	Átiszökitek.	Átiszöktök.
Átiszöknek.	Átiszökik.	Átiszöknek.

A' felmúltt üdö.

Átiszökék.	Átiszökém.	Átiszökém.
Átiszökél.	Átiszökéd.	Átiszökél.
Átiszöke.	Átiszöké.	Átiszökék.
Átiszökénk.	Átiszökénk.	Átiszökénk.
Átiszökétek.	Átiszökétek.	Átiszökétek.
Átiszökének.	Átiszökék.	Átiszökének.

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

Átiszöknék.	Átiszökném.	Átiszökném.
Átiszöknél.	Átiszöknéd.	Átiszöknél.
Átiszökne.	Átiszökné.	Átiszöknék.
Átiszöknénk.	Átiszöknénk.	Átiszöknénk.
Átiszöknétek.	Átiszöknétek.	Átiszöknétek.
Átiszöknének.	Átiszöknék.	Átiszöknének.

**A' parancsoló és kapcsoló módnak jelen-
való üdeje.**

Átszökjek.	Átszökjem.	Átszökjem.
Átszökjél vagy	Átszökjed vagy	Átszökjél vagy
Átszökj.	Átszököd.	Átszökj.
Átszökjön.	Átszökje.	Átszökjék.
Átszökjünk.	Átszökjük.	Átszökjünk.
Átszökjétek.	Átszökjétek.	Átszökjétek.
Átszökjenek.	Átszökjék.	Átszökjenek.

Az *átszökik* fő példátul a' magoshangúak, mint *ehezik*, ezekben távoznak el: *ehezek*, *ehezem*, *ehezed*, *ehezel*, *ehezték*, *ehezett*, *ehezzén*.

A' többi üdőkben a' harmadik forma a' rendkövető törzfököstül nem különbözik. Abból a' regulából, hogy az *ik* kedvéért a' harmadik egyes számú személyeket *k* végzésű ragasztékkal kell felfegyverkeztetni, az következik, hogy a' jövőendő üdőben, melly a' törzfökösben *álmodand*, *átszökend*, a' harmadik formában *ik* szótagot kell hozzájok adni: *álmodandik*, *átszökendik*. Hát vallyon a' másik jövőendőben is nem kelle talán e' regula szerint így szóljanunk *álmodni fogik*, *átszökni fogik* a' közönségesen szokott *fog* helyett?

141. §. *Mikép ragasztatnak a' szenvedő igék?*

Felelet. A' harmadik formának pártfogói ezeket ugyanezen forma alá szoríttják; én pedig még a' szenvedőket is a' közönségesen bevett egyformaságnak regulájához, a' fellyebb említett törvény szerint, visszavezetem. A' következendő rendhagyásokban mindazáltal mindnyájan meg-
eggyezünk.

1ör) A' jelentő módok jelenvaló üdejében az egyes számú második személy mindenkor *ol, él, mint vonatol, leletél.*

2or) A' jövődő üdők harmadik személye az egyes számban *ik* hosszabbítóval mondatik, ha az *and, end* képzőből ered, *vonatandik, leletendik.*

3or) A' parancsoló vagy kapcsoló módban az egyes számú második személy a' rövidítést meg nem szenved. Ezek tehát mindenkor egészek, mint *vonassál, lelessél.*

4er A' szenvedő igék a' mutató formát fel nem vállalhatták.

De lássuk a' szenvedő igéknek fő példáit mind a' két formában.

A' mélyhangúak.

*Törzfőkös
forma:*

*Harmadik
forma.*

A' magoshangúak.

*Törzfőkös
forma.*

*Harmadik.
forma.*

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

*Vonatok.
Vonatol.
Vonatik.
Vonatunk.
Vonatlok.
Vonatnak.*

*Vonatom.
Vonatol.
Vonatik.
Vonatunk.
Vonattok.
Vonatnak.*

*Leleték.
Leletél.
Leletik.
Leletünk.
Lelették.
Leletnek.*

*Leletém.
Leletél.
Leletik.
Leletünk.
Lelették.
Leletnek.*

A' félmúlt üdő.

*Vonaték.
Vonatál.
Vonata.
Vonatánk.
Vonatátok.
Vonatának.*

*Vonatám.
Vonatál.
Vonaték.
Vonatánk.
Vonatátok.
Vonatának.*

*Leleték.
Leletél.
Lelete.
Leleténk.
Leletéték.
Leletének.*

*Leletém.
Leletél.
Leleték.
Leleténk.
Leletéték.
Leletének.*

Az

Az elmúltt üdö mind a' két formában rendkővető: *vonattam, vonattál, vonatott, vonatunk, vonattatok, vonattak; lelettem, lelettel, leleteit, lelettiünk, lelettetek, lelettek.*

A' mélyhangúak.

Törzfőkös
forma.

Harmadik
forma.

A' magoshangúak.

Törzfőkös
forma.

Harmadik
forma.

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

Vonatnék.

Vonatnám.

Leletnék.

Leletném.

Vonatnál.

Vonatnál.

Leletnél.

Leletnél.

Vonatna.

Vonatnék.

Leletne.

Leletnék.

Vonatnánk.

Vonatnánk.

Leletnénk.

Leletnénk.

Vonatnátok.

Vonatnátok.

Leletnétek.

Leletnétek.

Vonatnának.

Vonatnának.

Leletnének.

Leletnének.

A' parancsoló módnak jelenvaló üdeje.

Vonassak.

Vonassam.

Lelessek.

Lelessem.

Vonassál.

Vonassál.

Lelessél.

Lelessél.

Vonasson.

Vonassék.

Lelessen.

Lelessék.

Vonassunk.

Vonassunk.

Lelessünk.

Lelessünk.

Vonassatok.

Vonassatok.

Lelessetek.

Lelessetek.

Vonassanak.

Vonassanak.

Lelessenek.

Lelessenek.

A' fog segítő igével formáltt jövődö üdökben a' kétféle forma nem mindenkor egyenlő. A' jelentő módban a' második izemélyt a' harmadik forma *fogol*, a' rendkővető pedig *fogsz* igével formállya: *vonatni fogol, vonatni fogsz*. A' kívánó módban a' harmadik forma így be-szél: *vonatni fognám, fognál, fognék*; a' rendkővető pedig így: *vonatni fognék, fognál, fogna*. A' parancsoló módban a' harmadik forma ez: *vonatni fogjam, fogjál, fogjék*; a' rendkővető pedig ez: *vonatni fogjak, fogjál, fogjon*.

Az *and*, *end* képzővel ilyenek a' jövendők. A' harmadik formában *vonatandom*, *vonatandol*, *vonatandik*, *leletendém*, *leletendél*, *leletendik*; a' rendkövető formában csak az első fzemély különbözik: *vonatandók*, *leletendék*. A' kívánó módban a' harmadik forma *vonatandandám*, *vonatandandál*, *vonatandandának*; *leletendendeném*, *leletendendenél*, *leletendendenék*; a' rendkövető pedig *vonatandandának*, *vonatandandál*, *vonatandandana*; *leletendendének*, *leletendendenél*, *leletendendene*. A' parancsoló módban a' harmadik forma *vonatandgyam*, *vonatandgyál*, *vonatandgyék*; *leletendgyem*, *leletendgyél*, *leletendgyék*; a' rendkövető formában: *vonatandgyak*, *vonatandgyál*, *vonatandgyon*; *leletendgyek*, *leletendgyél*, *leletendgyén*.

Hogy e' jövendők a' Magyarban idomatlan, és szükségtelen majmozások, már fellyebb emlitettem.

Jegyzés. A' 140. §ban elő terjeztettem én rövideden amaz okokat, mellyek engemet arra birtak, hogy a' harmadik formát a' *müveltt*, *rendbeszedett*, és *csinos* Magyar nyelvhül számkivessém, és az ígéknek ragasztását, akárminé műek legyenek, a' rendkövető ígéknek ragasztásában közönségesen bevett regula alá szorítsam. Már tíz éfztendő előtt közre hozsátottam én ezen okokat több egyebekkel, és az ellenkező vélekedés hofizas czáfolásával egygyütt a' *Tiszta Magyarság* nevű munkámban a' 96. és köv. old. de kivált a' 164. és köv. old. Nem rég ismét az *Analyticának* I. Részében a' XXV. Szakaszban a' 379. és köv. old. ezen értekezést új rendbe szedtem, és új okokkal megerősítettem, kiadván azonnkivül ezeknek sommáját az *Epitome* nevű könyvemnek IV. Részecskéjében, a' 3. Szakaszban a' 26. és köv. old. És még is azon ellenvetésekbül, mellyeket nekem a' harmadik forma miatt egynehány új írók könyveikben, egykét jelesebb Könyv ízerző pedig, kiknek hozzám való barátságárúl nem kételked, beszédközben tesznek, világosan látom, hogy e' tárgyrúl kiadott írásimot sem ezek, sem amazok, nem csak meg nem fontolták, hanem még nem is olvasták, és hogy e' ízerint még

még most is egészen más malomban órlenek. Kénytelen vagyok tehát a' minduntalan' felmelegített *Ene be nad nülra*, mellyről e' könyvemnek elejénn az *Előszónak* 8. §ban szözlottam, én is a' Magyar kápuftztát felmelegíteni, nem a' Szolnoki dialectusnak, tüze mellett, ammint azok gondolják, kik Grammaticákot írnak ugyan, vagy grammaticalis viaskodásokat, de a' harmadik formáról való kérdést nem is értik, hanem a' Filozofiának, és az ebből eredő nemzeti Filologyiának józan vezérlése szerint, mellyekben sok Nyelvművelőnk sokkal járatanabb, hogysen kellene. Meréféle közöllök csak egy is, ha egy csöpp böcsület van benne, Deákul könyvet kiadni, a' nélkül hogy a' Deák grammaticát és syntaxist sükeresen megtanúllya? És hány van közöttök, a' ki a' Magyar nyelvet, minekelőtte Magyar könyvét közre hocsássa, csak fél annyi szorgalommal tanulta volna is, mint a' Deákot? Itt azonban ezen értekezéseknek sommáját egyedül csak a' Tanító Uraknak kedvéért terjesztem elő, kikről bizonyosan tudom, hogy a' dolgot minden részrehajlás nélkül szívekre veszik, és hogy a' tudományokban számtalan író *Ephemerumainknál* járatosabbak lévén, sükeresen megítélik, és igazságosan megválasztyák.

1.) Ellenkezőim közül azt kiáltják némelleyek, hogy a' régi könyvekben a' harmadik forma világosan feltaláltatik; némelleyek pedig, hogy már most szokásba vetetett, és a' legújabb könyvfzerzőktől is befogadtatott: nekem tehát egyedül magamnak nem kellene annyi auctoritással ellenkezni.

Hogy a' régi Magyar könyvekben, mellyeket ifúságomtól fogva untig eleget, és nyomozóbb szemmet forgattam, mint ellenkezőimnek nagy része, kik, ammint munkáikból látfzik, abban keresik, mint nyelvművelők a' dücsösséget, hogy még a' mocsárookban csillogó ál tüzecskéket is világító reguláknak nézzék, és hogy még a' Szent János' bogaraihoz hasonló szépségek után is kapkodgyanak; hogy, mondám, a' régi könyvekben a' harmadik forma világosan feltaláltatik, azt én soha kétségbe nem vettem, 's nem is tagadtam. Ha ellenkezőim olvasták volna a' *Tifsta Magyarország* nevű munkámat, és egyéb könyveimet, mellyekben a' nyelvről értekezek, megérthették volna azokból vallásomat, hogy ifúságomban a' régi könyveknek auctoritásától egy híres Literátorunk' vezérlése szerint elcsábítatván, a' harmadik formával magam is élttem. De más ám az auctoritásoknak kolompja után indulni, és megmeg más a' Filozofiának vezérlése szerint a' nyelvnek reguláit magából a' nyelvből *sáját eszünkkel* kinyomozni. Írhat énmiattam akárki Magyarul az' imádott auctoritások szerint, ammint tetszik; de ha az' imént megírt nyelvyomozásra, és nyelvművelésre szükséges tulajdonságok nélkül szükkölködik, a' nyelvbéli reguláknak szabására ne erefszkeggyen; egyéb-

aránt

aránt magát minden bizonytalansággal neveltségessé teszi. Mihelyt én arra vetettem fejemet, hogy a' mit a' közönséges beszédnyomozásnak tudományából ifianta a' Zsidó és Görög nyelvben, mint tanítvány, később pedig mint tanító, örömmel gyakoroltam, anyanyelvünknek sikeresebb művelésére és rendbejlesztésére fordítam, és hogy e' munkálkodásomban a' Filozófiának és a' Filológiának sikeres intéseit kövessem inkább, mintsem a' már cselőre, már hajszra igazító auctoritásoknak ostorcsattogásait; naponkint világosabban tapasztaltam, hogy a' régi Magyar könyvek a' harmadik formával, melly nekem már az előtt is, mikor vele éltem, szembeütő természetellenességeket látszott okozni, csak *tétovázva* élnek, olly annyira, hogy nem csak az egyikben ugyanazon íge illyen, a' másikban pedig másféle végzessel olvastatik, hanem gyakorta ugyanazon egy régi író is ugyanazon ígét itt a' harmadik forma szerint, amott pedig a' rendkövető ígéknek példája szerint ragasztja.

Ezt nekem ellenkezőim nem hitték volna: mire nézve *Tiszta Magyarságomban* a' 165. old. b) alatt, *argumento ad hominem*, e' jegyzést írtam. „Maga az Auctor (boldogult Révaink) a' 928. és követ. azután pedig a' 953. és 954. old. (*Elaborat. Gramm. Volum. 2.*) sok példát hoz elő, a' régi Magyar Grammaticusokból, és más Auctorokból, mellyekben az *ik* verbumok nem az ő tólos formája szerint, hanem a' közönségesen bevett reguláris forma szerint conjugáltak. „A' *tétovázó* szokásból a' józan Filozófia regulát nem állíthat: a' sikeres Nyelvművelő tehát kénytelen a' többféle szokások közül ahhoz ragaszkodni, melly a' közönségesen bevett regulához, és a' benne foglalt közönséges szokáshoz szít, és így kénytelen végtére azzal is, hogy a' harmadik formát a' régi könyvekben *valóságos hibának* nézze, az ígéknek ragasztását, akárminéműek legyenek, legalább a' művelt, rendbejlesztett és csinos nyelvben, a' fő és közönséges regulához szabotni kívánnya, tanácsollja.

Arról sem kételkedtem én soha, hogy a' Nemzetnek egyik része a' harmadik formával él; sőt tudom, és boldogult Révaink is megvallotta, hogy a' köz nép e' formával sokszor még a' reguláris ígékben is visszaél, mint *állyék*, *vegyék*, *szóllyék*, a' rendkövető *állyon*, *vegyen*, *szóllyon* helyett. (Lásd a' *Tiszta Magyars.* 169. old.) De mivel tudtam, nem csak a' születésem helyének környékében szokott eleven beszédből, hanem több T. N. Vármegyének Magyar Repräsentációiból is, hogy az Országban némely részeiben a' harmadik forma szokatlan; mivel tapasztaltam tovább azt is, hogy még ott is, a' hol szokásban van, szinte olly *tétovázó* és állhatatlan, mint a' régi könyvekben; mivel végtére egy Üri embernek, ki született

tett Székely, Magyar Literaturánknak tudós tisztelője, és itt köztünk nyilvánvaló tisztséget visel, bizonyításából értettem, hogy a' Székelyeknél a' harmadik forma tellyességgel ösmeretlen: mit volt mit tennem egyebet, hanem hogy itt is a' harmadik formát *valóságos hibának* nézzem, és nyelvünknek rendbeszédésében a' mindenütt szokott regulához ragafzkodgyak. Lásd az Analytic. I. Rész. a' 392. old.

De még ezeknél is többet mondok. Mai napiglan, nem csak a' mértékletes Könyvszerzők, kik inkább a' tárgyra, melyről írnak, mintsem a' nyelvnek tisztaságára vigyázván, a' harmadik formát csak azért követik, mivel czivakodni nem akarnak, hanem még az olyan Írók is, kiknek a' harmadik formának védelmezésében legnagyobb szájok van, mind a' köz beszédben, mind nyomtatott írásaikban e' formátul olly gyakran, és olly szembetünöképen eltávoznak, hogy saját szájokból és munkáikból világosan látni, hogy a' harmadik formát tökélltesen nem is ösmerik, vagy hogy a' regulát, melyeknek fenntartásáért viaskodnak, magok is megtapodgyak. Mihelyt rajtam fontosabb munkáim egy keveset tágitanak, előveszek én e' Kiáltóknak írásiból egynehányat, és Nemzetünk' színének e' mondásomnak igazságát világosan megmutatom.

Ha én a' régi könyvekben nem külömben, mint a' most élő egész Nemzetnek eleven beszédgyében, és a' legújabb írásokban a' harmadik formát *állandónak, mindenütt és mindenkor szokottnak, és bizonyosan meghatározott regulákra épültnek* találtam volna; nyelvünknek e' képtelen rendtelenségénn magamban siránkozván, a' harmadik formát ama' rendhagyások, avvagy anomaliák mellé tettem volna, melyek még most is *közönséges szokásban* vannak, mint a' *ló, só, kő* 's a' t. neveknek, 's *az eszik, alszik, hisz, nő, sző* 's a' t. igéknek némelly ragasztékai. De így a' harmadik formát csak *rideg és tétovázó* szokásnak ösmervén, vétenék bizonynyára a' józan ész ellen nem külömben, mint ama' tisztelet ellen is, mellyel mint Hazafi Nemzetemhez viseltetni köteles vagyok, ha anyanyelvünkben azt, a' mit ezem és szívem hibának ösmer, rendnek és szépségnek hirdetném. Lásd ezekről bővebben az Analyt. I. Rész. a' 391. és követ. old.

Arra tehát, a' mit a' mai Könyvszerzők szememre hánynak, hogy egy olly sok auctoritásra épült, és töllök már szinte köz akarattal lábra állított grammaticabéli törvénnyel nekem magamnak nem kellene ellenkeznem, én vilzontag azt felelem, hogy a' mai Nyelvművelők' gyűlekezetének, mellytől a' Magyarok a' tudományokban való járatosságot annyival

val méltóbban megvárhatták, mivel ezekben őket könyvei által oktatni akarja, nem kellene a' Filozofiának józan vezérlése ellen rugdalódnia, mely az emberi nyelvekben az *egyformaságot* avagy analógiát, méltán úgy nézi, mint az értelmességnek elkerülhetetlenül szükséges talpfalát, a' *rendet* pedig úgy, mint mindennémű szépségünk kútfejét; nem kellene magát, ha a' tudományoknak országában ezerszerte nagyobb tekintetű gyülekezet volna is, mintsem a' kicsodás, a' nemzeti nyelv' urának nézni, melynek az egész Nemzet-től az ígeragasztásban régen felállított, és a' hosszas gyakorlás által megerősített törvényeit, úgymint az egyformaságnak szent reguláit, kénnye szerint feldúlhassa, és öfvezavarhassa; nem kellene tovább e' gyülekezetnek magát jobban szeretni, mint a' Hazát, melynek nyelvét saját előítéleteinek feláldozásával is csinosítania kellene, nem pedig csinosítását a' fellegek' tartománnyából kölcsönözött hypothesiseknek méltatlan jármába szorítani, mely alatt naponkint tikkadni láttunk, 's talán nem sokára el is hervadni sírva tapasztahtyuk. Mit csináltak szép nyelvünk-ből csak az ímént elfolyt tiz, tizenöt elztendő alatt az olyan Nyelvművelők, kik, ammint az Előszóban említettem, a' Filozofiának intéseit megvetvén, a' Filologyiának és kivált a' Szönyomozásnak nehéz tudománnyátúl irtóztván, részént az auctoritások után indúltak, részént szabad kénnyeket követték, 's a' régi szokott szavak helyett idomatlan és érthetetlen szavakat koholtak, a' nemzeti syntaxist idegennek tették, 's a' Magyar idiotizmusok helyett külföldiekhez ragaszkodtak? Mit csináltak, mondám, nyelvünk-ből egyebet Babilóniai zavaréknál, melyet a' Magyar nem érthet? Nem eleven bizonyságae ennek a' *Mondolat*?

2.) Szinte érzették azt elejétől fogva a' harmadik formának bajnoki, hogy az auctoritásokkal nem mészé mennek: mirenézve egy- szinte olly hallatlan, mint képtelen hypothesist koholtak, melyre azt mint talpfalra felépíthessék, 's mely abból áll, hogy a' hosszabbító *ik* szótagot névpótólónak nevezték, azt vitatván, hogy az ígéknek ragasztékai mind illyen névpótólókból származtak, és hogy az *ik* névpótólót a' harmadik személyekben; mint *ásék, áznék, ázsék* meg kell tisztelni, valamint megmeg az első személyben az *m* névpótólót, *ázom*, a' többi első személyekben is, *ázám, áznám, ázzam*.

Gyönyörű állítás, mely az emberi nyelvnek Filozofiájában való járatlanságot egészen és világosan elárúllyá. E' Filozofia nekünk azt mondgya, hogy a' neveknek pótólói csak későbbben támadhattak a' nyelvekben, mint megak a' nevek. Azt mondgya tovább, hogy mihelyt valamely emberi nyelvben

ben nevek voltak, voltak igeik is, melyek nélkül a' pufzta neveket *emberi beszédnek* tartani nem lehet. Sőt ugyanazon Filozofia sükeres okokból azt állította, hogy az igeik még a' neveknél is régiebbek; mert az ige már magában valóságos emberi beszéd, mint mikor azt mondom *írok*; azután pedig, mivel sok emberi nyelvben magok a' nevek az igeikből eredtek, a' minék a' Magyarban számtalan példáit láttuk, mint *jogó, ásó, törő, adó, mutató, forgó, függő, szülő, evező, csengető* 's a' t. Ezekből tehát ugyanazon Filozofia helyesen következteti, hogy az emberek a' *nevekhez igeiket* illyformán függesztvén; a' *szél fú, a' fa mozog*, sokkal előbb *igazán* beszéllettek; minekelőtte névpótolókat gondoltak volna ki, melyek a' beszédben a' nevek helyett állyanak. Ne tegyük tehát magunkot az által nevetégesekké, hogy a' ragasztékokot vélt névpótolókból származtassuk. Az a' Magyarban sokkal hihetősebb, hogy az igeiknek egynehány ragasztékai, mint *m, d, a, nk, tok, tők, ak, ek*, az illyen igeikben *vágom, vágod, vágja, vágunk, vágtok, vágnak, néznek* 's a' t. az analogiának, avvagy egyformaságnak természetes ösztönéből mustrák gyanánt szolgáltak a' birtokos, és a' többes számú képzőknek válásztására, mint *tagom, tagod, tagja, tagunk, tagotok, ágak, méhek* 's a' t. melyek amazoknál ifjabb, vagy legalább velek együldős lelemények. Ha meggondoljuk, hogy Americában a' vad emberek önnön magokról a' harmadik személyben beszéllenek, és hogy a' névpótolóknak szükséges voltát az emberek csak a' *hoffzabb beszédekben* tapasztalhatták, mikor a' nevet minduntalan ki kellett mondaniok, mint a' *fa mozog*, és a' *fárul a' gyümölcs lehull*, és a' *gyümölcsöt megesszük*, e' helyett: a' *fa mozog*, és a' *gyümölcs rólla lehull, melyet* megesszünk; ha, mondám, ezeket meggondoljuk, el nem hitethetjük bizennyára magunkkal, hogy az igeiknek ragasztékai valaha névpótolók lehettek. De még azok is, kik a' Filozofiának efféle okoskodásiban nem igen járatosak, könnyen átláthatták az említett hypothesisnek semmiségét e' következő két jegyzésből.

a) Ha az *ik* szótag a' harmadik személynek szinte olly névpótolója volna, mint a' XII. Szakaszban előadott *it, at, et, gat, get, hat, het, ül, ül* 's a' t. képzők, melyek, nem ugyan mint névpótolók, hanem mint képzők, a' harmadik személyt valóban jelentik, az következne, hogy valamint a' ragasztékok egyenesen e' képzökhöz függesztetnek, mint az *újít* igeiben az *it* képzőhöz, mikor így beszéllünk *újítok, újítasz, újítunk* 's a' t. úgy az *ásik* igeiben is a' ragasztékokot az *ik* végzéshez kellene imígy ragasztanunk: *ásikok, ásiksz, ásikunk, ásiktam* 's a' t. nem pedig a' *s* betűhöz, ammint valóban ragasztjuk: *ások, ázol*.

ázol, ázunk, áztam, elvetvén mindenütt az *ik* szótagot. Amde az *it, at, et, gat, get* 's a' t képzőket a' ragasztásban soha sem vettyük el: ezek közé tehát az *ik* szótagot számlálni semmikép sem lehet.

3) Mások átlátván, hogy e' vélekedésnek, melly az *ik* szótagot névpótólónak akarja tenni, semmi sikere sincsen, azt vitatták, hogy ezen *ik* kedvéért, ha mindgyárt csak hosszabbító szótag is, a' harmadik személyeket még is *k* végzéssel, és így az elsőket *m* betűvel kell végezni. Ezeknek imígy felelek.

a) Hogy az *ik* szótag miatt, akár hosszabbító, akár megavultt névpótoló legyen, a' harmadik személyeket *k* az elsőket pedig *m* betűvel kell formálni, csak szabad kényből csináltt, és ölyy sükeretlen regula, hogy allig méltó rólla szólni. A' jelentő módnak elmúltt üdejében az első személy mind a' törzsfőkös, mind a' mutató formában *m* végzésű, mint *ettem, ittam, áztam, cselekedtem*; itt tehát a' harmadik formának kedvéért a' *k* betűt az első személytől el sem kellene venni; és e' formának pártfogói még sem metik abban a' harmadik személyt, az *ik* szótagnak tiszteletére, *k* betűvel imígy formálni: *evettik, ivottik, ázottik, cselekedtek*, az egyébkép is szokott törzsfőkös *evett, ivott, ázott, cselekedett* harmadik személyek helyett. E' regula szerint végtére a' jövendő üdőt is a' *fog* segítő igével így kellene ejteni: *ázni fogom, fogol, fogik*, nem pedig *ázni fogok, fogsz, fog*; mert hízl itt is az első személynek *k* végzését a' harmadikra, az *m* mutató ragasztékot pedig az elsőre kellene tenni, hogy az *ázik* ígének *ik* végzéséről, jóllehet a' szónak értelméhez tellyességgel nem tartozik, el ne felejtkezzünk. Hogy a' második személynek a' harmadik formában mindenütt *l* betűt kell adni, azt e' formának szerzői szinte ölyy fontos és változhatatlan regulának tették, mint a' harmadik személynek *k* végzését. Valamint tehát az *eszel, iszol, ázol, cselekedel*, vagy *cselekszel* második személyeket *l* végzéssel mondgyák a' jelenvalóban, úgy kötelesek, hogy a' jövendőben is így befűzüljenek: *enni fogol, ázni fogol*, nem pedig *fogsz*, mint mások mondgyák.

b.) Az egyformaságból vontt okoskodásnak a' Filológiában felelt nagy ereje vagyon. A' *hísz, vész, tész, vész, megy, lepsz*, és *van* ígékhez az egész Nemzet *én* vagy *on* hosszabbító szokott függeszteti: *híszén, vészén, tészén* vagy *tészén, vészén, lepszén* vagy *lepszén*, és *uagyon*; és még sem jutott még észbe senkinek, hogy ezen ígékben az *n* hosszabbító' kedvéért a' harmadik személyeket mind *n* betűvel kell formálni, ammint a' parancsoló még a' rendkövető ígék-

igékben is valóban formáltatik: *higgyen, végyen, tegyen, viggyen, mennyen, légyen*, és a' rendkövetőkben *kérjen, hegedgyen*. Mi végre álmódgyunk mink tehát az *ik* kedvéért hasonló regulát nyelvünkbe, melly ennek rendtartását, egyformaságát, és több szépségének valóságos talpfallát, sőt nemzetiségének is nagy részét, melly a' törzsfőkös és a' mutató ragasztékok' értelmének különbségeiben foglaltatik, egészen feldúllyá, és öfvezavarja. Ha az *ik* szótag az igékben az értelemnek csak legkisebb árnyékát is megváltoztaná, nem csudálnám, ha némelly gyengébb Nyelvművelők, a' nyelvnek rendtartását, és egyformaságát e' szótagocskának feláldoznák: de valamin az *en* végzés a' *híszén, téfszen* igékben, az *on* hosszabbító a' *vagyon* igében, a' *lan, len* hosszabbító ezen íghatározókban *addiglan, pediglen*, az értelmet, melly a' *hísz, téfs, van, addig, pedig* szavakban fekszik, csak egy hajszálnyiban sem változtattya meg: úgy az *ik* hosszabbító az igéknek értelmét tellyességgel nem érénti. Mind egy bizonynyára az értelemre nézve, akár így beszéllyünk: *homol, csíszamol, dohányoz, haboz, omol, virágoz, vonagol, zöldell*, akár imígy *homlik, csíszamlik, dohányzik, habzik, omlik, virágozik, vonaglik, zöldellik*. A' hosszabbító betűknek, és szótagoknak egytellen egy czéllyá mindennémű emberi nyelvben az, hogy a' szavakat fontosabbaknak, vagy hogy a' kimondást könnyebbnek tegyék. Az *ik* az egy szótagból álló személytelen ígétet, mint *esik, illik, pállik, vásik, tűnik* fontosabbaknak tette őseleinknél, valamint még most is a' *bollik, csuklik, döglük, fénylik*, és több effélékben a' kimondást valóban megkönnyebbíti. A' szokás azután a' személytelen ígék mellett meghagyta az *ik* hosszabbítót akkor is, mikor őseleink velek úgy éltek, mint személyesekkel, mint *fogd meg jól; egyébaránt a' kezedből kiesik; nem illesz te ő hozzá; valamint ő sem illik tehozzád; tűnnyetek el szemem elől otromba elöitéletek, mint a' nap elől a' setétség eltűnik*, s a' t. Ebből végtére ama' homályosan lappangó vélekedés támadhatott, hogy valamint a' személytelen igékben, úgy a' középrendűekben is szükséges az *ik* hosszabbító, mint *kapitánykodik, szomorkodik, aggódik, kereskedik, dühösködik, virágozik* s a' t. noha bizonyos, hogy az értelemnek rövidsége nélkül ezeket így is lehetett volna hagyni: *kapitánykod, szomorkod, aggód, keresked, dühösköd, virágoz*, mint *ízáz* egyéb d' végzésű ígétet mai napig is *ik* nélkül mondunk, noha szintollyan *neutromok*, mint amazok: *hasad, tikkad, mered* s a' t. Hogy az *ik* a' *neutralitásnak* jele tellyességgel nem lehet, kitetfzik világosan a' következő okokból.

Először. Számtalan neutrumaink, avvagy középrendű ígéink vannak, mellyekhez *ik* szótagot senki sem fűgelszt,

gefzt, mint *akad, apad, terjed, ijed, szépül, tá-
gúl 's a' t.*

Másodszor. Még azon igék közül is, mellyeket némel-
lyek *ik* szótaggal meghosszabbítanak, sokat mások, egyne-
hányat magok is a' harmadik formának védelmezői *ik* nélkül
mondanak, a' nélkül hogy értelmek megváltozzon. A' *hasud,*
habos, dohányoz, virágos, vétkez, ellenkez, ik nélkül is
középrendűek, és szinte azt teszik, a' mit az *ik* hosszabbí-
tóval *hasudik, habozik* vagy *hábszik, dohányozik 's a' t.*

Harmadszor. Vannak ellenben nem kevés ígéink, mel-
lyek még az *ik* hosszabbítóval is szinte öly *activumok*, mint
akármelly egyéb művelő igék, mellyek accusativussal con-
struáltatnak, mint: *fejér kenyeret eszik, jó bort iszik,*
naponkint kilencs órát alszik; hát azután mit cselek-
szik? egygy nagyot hazudik 's a' t.

De minek is bajlódom én az effélékkel? A' kinék iga-
zán szívén fekszik nyelvünknek valóságos tökéletesedése
és csinosodása, annak csak egy kis akarat kell arra, hogy
a' Filozófiának, Filológiának, és kivált a' Szónyomozás-
nak vezérlése által ezen igazságokat önnkint kiányomozhassa:
a' többiekkel pedig hosszasan értekezmem annyi valóban,
mintha a' süketnek mesét mondanék. Átlépek tehát inkább
ama' természetlen rendtelenségekre, mellyek nyelvünkben
a' harmadik formából szükségképen támadnak.

4.) Ha tudni illik mind azok, a' miket eddig a' har-
madik forma ellen szóllottam, öly rezzenthetetlenül erős
lábom nem állának is, a' minönn valóban állanak; ha a'
régí Íróknak könyveiben, és az egész Nemzetnél nem öly
tétovázó és habzó szokásban volna is e' harmadik forma, a'
minöbön tagadhatatlanul vagyon: ama' képtelen rendtelensé-
gek miatt még is, mellyeket okoz, minden bizonynyal meg-
érdemlené, hogy a' *műveltt, rendbesszett, és csinos* nyelv-
ből számkivettessen. Ha ezeket a' Nyelvűművelők eddig meg-
fontolták volna, régen átláthatták volna, hogy a' harmadik
forma a' nyelvnek rendbesszedését, egyformaságát, csinosítá-
sát, és értekenyítő erejét nagyon akadályoztattya, 's va-
lóságos művelésében, azalatt hogy előítéleteik mellett mint
grammaticusok viaskodtak, vagy az új szavaknak koholásá-
ban, 's idegen syntaxisoknak és idiotizmusoknak majmozásá-
ban fáradoztak, óriáslépéseket tehettek volna. A' Tanító
Urak pedig ugyanezen rendtelenségekből könnyen észre ve-
endik, hogy a' Magyar nyelvet a' harmadik forma nélkül
kimondhatatlanul könnyebb mind tanulni, mind tanítani,
mint e' formának méltatlan igája alatt.

MAGYAR NYELVTUD.

S

A

A' Rendetlenségek, mellyek a' Magyar nyelvben a' harmadik formából támadnak.

A.) Említettem már másott is, úgymint a' 127. §. 1. Jegyzés. hogy az emberi nyelvekben a' természetes józan ész a' végbül gondolta ki lassankint a' képzőket, és a' ragasztékokot, vagy az ezekhez hasonló hajlításokat, hogy azoknak segédelmével a' neveknek és az ígéknek, ammint a' környüállások megkívánnyák, külömbféle és tökéletesen meghatározott mellékértelmeket adhasson. Az *ok* képző e' szóban *tagok* többes számot, az *om* e' szóban *tagom* az én birtokomat, az *ék* ezen ígében *kérék* a' kérdésnek jelentő módgyát, jelenvaló üdejét, és a' kérőnek egyes számú első személyt oly határozással jelenti, hogy azokat a' Magyar hallgató tökéletesen úgy érti, ammint a' beféllő gondollya és mondgya. Azt ellenben, a' ki e' szótagokat a' beféldben elváltoztatná, vagy más képzőkkel és ragasztékokkal felcserélné, tökéletesen megérteni lehetetlen volna. Ez így lévén, látjuk a' Magyar igeragasztásnak a' XIV. Szakaszban előadott fő példáiból, hogy a' törzfökös formának, és a' mutató ragasztékai egymástól, nem csak külső formáikra, hanem még érteleimre nézve is, nagyon külömböznek: mert a' mutató formának mindenik ragasztéka még az ígének szenvedőjét is (*accusativum verbi*) magában foglalja, azaz, a' szenvedő tárgyra mutat. A' harmadik forma tehát, mikor a' törzfökös, és a' mutató formáknak ragasztékait vegyíti, ezeknek határozott érteimeit is szükségképen öfvezevarja. Megtörténik ez a' következő esetekben.

Először. A' harmadik forma az első személyeket, mint *álmodom, álmodám, álmodnám, álmodgyam*, úgy szinte *átfökhöm, átfökhém, átfökhém, átfökhjem* a' rendkövető mutató formából kölcsönözi: az *m* mutató ragasztékának természete pedig azt hozza magával, hogy az ígének szenvedőjére (*accusativus verbi*) mutasson, sőt azt értelmesen magában is foglalja; mert ezen ígét hallván *mondom, én úgy állítom* hogy, el nem *hitethetem* magammal, *szeretem* hogy *hallom* 's a' t. minden Magyar az *ast* vagy *est* szenvedőt, avvagy *accusativust* is hozza érte: *ast* *mondom, én ast* úgy *állítom* hogy, el nem *hitethetem* magammal, *szeretem ast*, hogy *est* *hallom* 's a' t. A' harmadik forma ellenben, mivel a' fő regula szerint csak az *ik* végzésű ígét, következőképen csak a' középrendűeket, (*neutra*) és a' szenvedőköt (*verba passiva*) illeti, lehetetlen, hogy az *accusativust*ul mindenkép ne írtozzon. Lássuk már most a' rendetlenséget, melly ebbül támad.

a) A' mutató formában még a' harmadiknak pártfogói is az egész Nemzettel így beszélnek: ha én terölad *azt álmodnám*, hogy katona lettél; hol az *álmodnám* ige az *azt* accusativusra olly világosan mutat, sőt *azt* magában olly értelmesen foglallya, hogy az *azt* szócskát el is lehetne a' beszédben hagyni, és a' Magyar még is minden bizonnyal hozzá értené, hozzá gondolná. (*Az accusativusoknak elhagyásáról majd alább a' Szókötésben többet szóllok.*)

b) A' harmadik formának pártfogói az *álmodnám* ígét még akkor is mondgyák, mikor a' beszédben az accusativusnak tellyességgel semmi helye sem lehet, azaz, mikor ezen ige, nem művelő értelemben, (*active*) hanem mint középrendű (*neutaliter*) vetetik; mint szeretném, ha egyszer rollad *álmodnám*; vagy mikor a' beszédben határatlan accusativus áll, mellynél a' Magyar Nemzet az ige-nek mutató formájával soha sem él, mint: szeretném, ha rollad valami jót *álmodnám*; melly mondas hasonló ehhez: *szeretném, ha Magyarul tudnám*, a' helyes tudnék helyett.

Nem természetesebb, nem értelmesebb, nem rendesebb és így nem tökéletesebb és csinosabb beszéde vallyon azoké, kik, minekutánna az első példában: ha én terölad *azt álmodnám*, hogy katona lettél, az *álmodnám* ige-nek *m* ragasztékával az *azt* accusativust mutattyák; a' másik ket-tőben, mikor már accusativust mutatni nem lehet, vagy nem kell, így szöllának: szeretném, ha egyszer rollad *álmodnék*, és *szereiné*m. ha rollad jót *álmodnék*, azaz, a' rendkövető törzfőkös formában; melly accusativusra nem mutat? A' mutató formának a' törzfőköstől való megkülömböztetése a' Magyar nyelvnek *fő nemzeti* tulajdonságai közé tartozik: a' nemzeti tulajdonságokkal pedig a' Grammaticusoknak, és a' Nyelvművelőknek csak nem kellene úgy bánni, mint Csáki' szalmájával.

Mávodszor. Minekutánna a' rendkövető ige-knek egyes számú első személlyeit a' jelentő módnak félmúltt üdejében *ék* ragasztékkal, mint *olvasék*, *kérdezék*, a' kívánó módnak jelenvaló üdejében *nék* ragasztékkal, mint *olvas-nék*, *kérdeznék*, a' parancsoló módnak jelenvaló üdejében pedig *ak* vagy *ek* ragasztékkal, mint *olvassak*, *kérdezzek*, az egész Nemzet világosan és értelmesen jelenti; a' harmadik formának szerzői az *ék*, *nék* első személyekből *harmadik* személyeket csinálnak, valamint az *ak* és *ek* ragaszték-ból is, minekutánna mind a' kettőt *ék* végzésre változtatták, a' *vállyak*, *ressek* első személyekből így formálván harmadik személyeket, *vállyék*, *tessék*.

Nem közelgete így nyelvünk nagy lépésekkel ama' zavarékhoz, melly a' Babilóniai torony mellett támadt? 's vallyon szükségese, mikor nyelvünköt rendbe szedni, művelni és csinosítani, egy szóval tökéletesebb emberi nyelvek tenni akarjuk, azt vizsgáltni előbb, és sokáig nyomozgatni: a' régi Írók zavartáke így öszve, vagy a' mostaniak? a' Hazának némelly részeiben a' köz népe? vagy a' szomszéd Tótok, Németek, Oláhok, Magyar Deákok, kik a' conjugációnak kétféle formáját nyelveikben fel nem talállyák? Legyen az nekünk untig elegendő, hogy meg van zavarva, és hozzuk legalább az Oskolákban és az újabb Könyvekben rendbe. De lássuk e' második rendtelenséget eleven példákban.

A' harmadik formának Szerzői így beszéllenek.	A' rendkövető Magya- rok pedig így szól- lanak.	
I. <i>Az első személy- ben.</i>	Egész éjfélig <i>ülék</i> és <i>irék</i> , de azután rofszúl <i>aluvám</i> , mert szüntelen álmodám.	Egész éjzaka <i>ülék</i> és <i>irék</i> ; de azután rof- szúl <i>aluvék</i> , mert szün- telen álmodék.
A' 3. <i>sze- mélyben.</i>	Egész éjfélig <i>üle</i> és <i>ira</i> , de azután rofszúl <i>aluvék</i> , mert szüntelen álmodék.	Egész éjzaka <i>üle</i> és <i>ira</i> , de azután rof- szúl <i>aluva</i> , mert szün- telen álmoda.
II. <i>Az 1. személy- ben.</i>	Ha egész éjfélig <i>ülnék</i> és <i>irnék</i> , azután rofszúl <i>aludnám</i> , mert szüntel- en álmodnám.	Ha egész éjfélig <i>ül- nék</i> és <i>irnék</i> , azután rofszúl <i>aludnék</i> , mert szüntelen álmodnék.
A' 3. <i>Sze- mélyben.</i>	Ha egész éjfélig <i>ülne</i> és <i>irna</i> , azután rofszúl <i>aludnék</i> , mert szüntelen álmodnék.	Ha egész éjfélig <i>ül- ne</i> és <i>irna</i> , azután rof- szúl <i>aludna</i> , mert szün- telen álmodna.
III. <i>Az 1. személy- ben.</i>	Hifz azt csak nem kí- vánhatod, hogy egész éj- félig <i>üllyek</i> és <i>irjak</i> , azután pedig szüntelen <i>álmodgyam</i> , és rofszúl <i>aludgyam</i> .	Hifz azt csak nem kívánhatod, hogy egész éjfélig <i>üllyek</i> és <i>irjak</i> , azután pedig szüntelen <i>álmodgyak</i> , és így rofszúl <i>aludgyak</i> .
A' 3. <i>sze- mélyben.</i>	Hifz azt csak nem kí- vánhatod, hogy egész éj- félig <i>üllyön</i> , és <i>irjon</i> , azután pedig szüntelen <i>álmodgyék</i> , és rofszúl <i>aludgyék</i> .	Hifz azt csak nem kívánhatod, hogy egész éjfélig <i>üllyön</i> és <i>irjon</i> , azután pedig szüntelen <i>álmodgyon</i> , és rofszúl <i>aludgyon</i> .

A' harmadik formának Szerzői
így beszélnek.

A' rendkövető. Magya-
rok pedig így szól-
lanak.

IV. As 1.
személy-
ben.

Én *átiszökém* az ár-
konn. Ha én *átiszökném*
az árkonn. Azt akarod,
hogy *átiszökjem* az ár-
konn.

Én *átiszökék* az ár-
konn. Ha én *átiszöknék*
az árkonn. Azt akarod,
hogy *átiszökjek* az ár-
konn.

A' 3. szo-
mélyben.

Ő pedig *átiszökék* az
árkonn. Ha ő *átiszöknék*
az árkonn. Azt akarod,
hogy a' katoná *átiszökjek*
az árkonn.

Ő pedig *átiszöke* az
árkonn. Ha *átiszökne*
az árkonn. Azt akarod,
hogy a' katoná *átiszök-*
jön az árkonn.

A' mutató formában mind a' két felekezet egyformán
beszél: Én *átiszökém* az árkot. Ha *átiszökném* az árkot.
Akarod, hogy *átiszökjem* az árkot. Azt arka, hogy a'
katonák *átiszökjek* az árkot. Ha a' katonák *átiszöknék* az
árkot. A' katonák végre *átiszökék* az árkot.

Tegyük már most ama' nagy kérdést, vallyon a' két-
féle szövejtés közül mellyikben találunk jobb, szebb, igazabb
és tökéletesebb rendet, abbane, melly az egyforma végzésű
ragasztékokkal *mindenkor* egyforma személyeket jelent, vagy
abban, melly egy és ugyanazon ragasztékkal már az első
személyről a' harmadikra, már erről az elsőre ugrik, itt
az egyikét jelentvén vele, amott a' másikat? Kérdezzük
azután azt is, vallyon e' kétféle szövejtés közül mellyiket
könnyebb tanulni, és tanítani, azte, melly az egyforma-
ságnak törvényére van építve, vagy azt, mellynek regu-
lái a' tanítványt kereftül kocsul vezetik?

B.) Ha a' hosszabbító *ik* végzésű ígék mind változha-
talan középrendűek, azaz, olly *neutrumok* volnának. mel-
lyekkel művelő értelemben (*active*) élni soha sem lehetne,
mint *ázik*, *férgesedik*, akkor az A.) alatt imént előadott
rendetlenségek csak együgyűek volnának, mellyek ellen
ama' regulát lehetne felállítani, hogy az *ik* végzésű ígékben
a' mutató ragasztékokot soha sem kell mutató értelemben
venni. De minekutánna bizonyos, hogy az *ik* végzésű
ígéknek nagy részével az egész Nemzet, nem csak mint
neutrumokkal, hanem azonkívül művelő, (*active*) és ki-
vált viszontagos értelemben, (*reciproce*) következendőké-
pen a' mutató formában is él: a' rendetlenségek azzal sza-
porodnak meg, hogy a' harmadik formának követői a' mutató
formát, ammint nyelvünknek nemzetisége megkívánnya, ele-
gendőképen meg nem különböztethetik, mivel a' törzfőkös
for-

formátul eltávozván, a' mutató formának néhány ragasztékival mind a' határozott, mind a' határozatlan accusativusnál, mind accusativus nélkül egyaránt élnek, szinte miként a' Magyarúl beüzellő idegenek, kik e' két forma között külömbiséget tenni nem tudnak. Példának okáért: Budánn *lakom*, Budát *lakom*, dölékeny házat *lakom*, melly mondásokat a' rendízerető, 's a' nyelvnek nemzeti tulajdonságait tisztelő Magyarok így ejtik: Budánn *lahok*, Budát *lahom*, dölékeny házat *lahok*. Hogy a' Tanító Urak könnyebben átláthassák, melly sokszor kerül elő a' harmadik formában e' különös rendetlenség, ide írok egynehány *ih* végzésű ígét a' számos hasonló közül, mellyekkel az egész Nemzet művelő és vilzontagos értelemben is él.

Alszik még az atyád? *Kialudtade* magadot? *Elaludtuk* az ebédet.

Aldozik a' szent gyónás után. Abrahámnak megparancsolta az Ur, hogy *aldozza* fel fiát.

Bizik emberségedben. Legfontosabb ügyét rád *bizta*.

Dolgozik ő éjjel nappal szép verseinn. Mit *dolgozol*? *Kidolgoztade* már költeményedet?

Éhezik szegényke, mint az eh. Boldogok, kik az igazságot *éhezik*.

Észik ő is, mikor éhezik, ha van mit. Szaladgy, mert *megefsz* a' farkas; nem pedig *megefszik*, mivel a' *megefsz* a' *zégedet* accusativust foglallya magában. *Megettede* már kenyeredet?

Folyik a' víz, még erezkéd földízint talál. A' patak *átfollya* a' várast.

Fajzik majd ebből sok rendetlenség. Az is roffz volt, a' ki őtet *fajzotta*.

Gyónik a' szent áldozat előtt. *Meggyónta* minden vétkei

Gyümölcsözik már kertemben a' baraszksa. Ezt a' henyelés *gyümölcsözte*.

Hangzik még most is fülemben szép versed. E' szavakat *hangzotta* fülemben.

Játszik a' gyermek, mikor tanulnia kellene. *Megjátoszták* balgatag szomszédgyokot.

Lakik ő már Budánn vagy húlz elzítendeig. Posonyt sokáig *lakta*; most már Pestet *lahja*.

Mászik, mint a' féreg. *Úgy máfssa* a' fát, mint a' macska.

Magzik már kertünkben a' mák. Sok szép virágot *magzott*.

Nyugszik a' fűben. *Kinyugodta* magát.

Rajzik a' méh. A' harmadik köpűt ezen első most *rajzotta*.

Szokik ő már ifúságában a' nyomorúsághoz. *Megszokta* már az idevaló levegőt.

Szopik még a' gyermeke?

Mind *kiszopta* már a' tejet. *Tojike* már e' jércze? Tyúkaink *kitojták* már magokat.

Ugrik e' gyermek szüntelen, mint a' kis kecske. *Atugrotta* az árkot.

Úszik a' vízezn sokáig a' tők, de végre csak elsüllyed. *Atúszták* a' Dunát.

Vérzik az órából. *Megvérzette* a' bálttyát.

És több effélék.

C) A' harmadik formának szerzői meg nem elégedvén e' rendetlenségekkel, a' jelentő módnak jelenvaló üdejében az eggyes számú második személyről ama fő regulát állították fel, hogy ez a' harmadik formában mindenkor *ol*, *öl*, *él* ragasztékkal, a' törzfökösben pedig mindenkor *sz* betűvel formáltasson. Melly képtelen és nevetséges következtetései lettek e' regulának az *sz* betűre nézve, megmutattam a' 127. §. I. Jegyz. az *olvaszsz*, *vissz*, *kölcsönözsz* példákbul. Itt már egynehány *ik* végzésű igének *l* betűvel formáltt. és hasonlóképen szokatlan és nevetséges második személyéről tegyünk itéletet. Hozzájok adom én a' következő példákban az *sz* betűvel való rendkövető második személyt is, hogy azokat az Olvasó könnyebben egybe hasonlíthassa.

A' jelentő mod' jelenvaló üdejének második személye.

<i>Az ige.</i>	<i>3. forma.</i>	<i>Törzfökös.</i>
Bánik.	Bánol.	Bánsz.
Bomlik.	Bomlol.	Bomlasz.
Botlik.	Botlol.	Botlasz.
Bukik.	Bukol.	Buksz.
Csifzamlík.	Csifzamlol.	Csifzamlasz.
Csömörlik.	Csömörlöl.	Csömörlesz.
Csuklik.	Csuklol.	Csuklasz.
Döglík.	Döglöl.	Döglesz.
Érik.	Érel.	Érsz.
Fejérlik.	Fejérlél.	Fejérlesz.
Feketlik.	Feketlél.	Feketlesz.
Fénylik.	Fénylél.	Fénylesz.
Feslik.	Feslél.	Feslesz.
Fofzlik.	Fofzlol.	Fofzlasz.
Fürdik.	Fürdöl.	Fürdesz.
Gyóník.	Gyónol.	Gyónsz.
Hajlik.	Hajlol.	Hajlasz.
Hajnallík.	Hajnallol.	Hajnallasz.
Hámlik.	Hámlol.	Hámlasz.
Hanyatlik.	Hanyatlol.	Hanyatlasz.

Ha-

<i>Az ige.</i>	<i>3. forma.</i>	<i>Törzsfőkö.</i>
Háramlik.	Háramlol.	Háramlasz.
Hasonlik.	Hasonlol.	Hasonlasz.
Hazudik.	Hazudol.	Hazudsz.
Illik.	Illél.	Illesz.
Iramlik.	Iramlol.	Iramlasz.
Kétlik.	Kétlél.	Kétlesz.
Kopik.	Kopol.	Kopasz.
Kotlik.	Kotlol.	Kotlasz.
Küklük.	Küklöl.	Kükleasz.
Küzdik.	Küzdöl.	Küzdesz.
Lakik.	Lakol.	Lakasz.
Múlik.	Múlol.	Múlsz.
Nyárluk.	Nyárlol.	Nyárlasz.
Nyilamluk.	Nyilamlol.	Nyilamlasz.
Nyílik.	Nyílol.	Nyílsz.
Nyúlik.	Nyúlol.	Nyúlsz.
Omluk.	Omlol.	Omlasz.
Ofzlik.	Ofzol.	Ofzlasz.
Ötlük.	Ötlöl.	Ötleasz.
Pálluk.	Pállol.	Pállasz.
Párluk.	Párlol.	Párlasz.
Rémlik.	Rémlél.	Rémlesz.
Romlik.	Romlol.	Romlasz.
Sínlik.	Sínlél.	Sínlesz.
Szökik.	Szokol.	Szokasz.
Szóllamluk.	Szóllamlol.	Szóllamlasz.
Szopik.	Szopol.	Szopasz.
Szökik.	Szököl.	Szökasz.
Szünik.	Szünöl.	Szünsz.
Tojik.	Tojol.	Tojasz.
Törük.	Töröl.	Törasz.
Történik.	Történél.	Történasz.

<i>Az ige.</i>	<i>3. forma.</i>	<i>Törzfőkös.</i>
Tündöklík.	Tündöklöl.	Tündöklesz.
Tüník.	Tünöl.	Tünfsz.
Ugrik.	Ugrol.	Ugrasz.
Válik.	Válol.	Válsz.
Vedlik.	Vedlöl.	Vedlesz.
Vöröslik.	Vörösöl.	Vöröslesz.
Villámlík.	Villámlöl.	Villámlasz.
Vonaglik.	Vonaglöl.	Voraglasz.
Zöldellik.	Zöldellöl.	Zöldellesz, vagy Zöldellfsz.

Lehete idomatlanabb és szokatlanabb rendsérelmeket nyelvünkben kigondolni a' harmadik formának itt előadott *ol*, *öl*, *él* végzésű második személyeinél? Az *s*, *fsz* és *s* végzésű igék, ammint a' 127. §. mondgya, ha mindgyárt *ik* hosszabbítójak van is, a' második személyt *ol*, *öl*, *él* képzővel formállyák. (Lásd a' 110. §.) Illyenek a' következők: *dohányzik*, *dohányzol*; *fogzik*, *fogzol*; *fajzik*, *fajzol*; *habzik*, *habzol*; *kéredzik*, *kéredszöl*; *lángzik*, *lángzol*; *vérzik*, *vérzol*. Ezek csábították talán el a' harmadik formának szerzőit arra, hogy az *ik* végzésűeknek általlýában *ol*, *öl*, *él* második személyt rendellyenek; azt gondolván, hogy a' *sik* végzésű igék azért kívánnýák az *l* képzőt, mivel középrendűek egýszersmind, és *ik* hosszabbítóval végződnek. Amde a' 127. §nak 1. Jegyzéséből látszik, hogy az *s*, *fsz*, és *s* végzések előtt az *ol*, *öl*, *él* képzést csupán csak a' hangrend kívánnýa.

D.) Még egy tetemes rendetlenség abból is támad, hogy ama' Nyelvemesterek, kik az *ik* végzésű igéknek a' harmadik formát nagy diadalomkiáltások között felállították, ezen új grammaticabéli regulának tárgya iránt meg nem tudnak önnön magokkal egyyezni, mivel számtalan Magyar igéink vannak, melyekről lehetetlen meghatározniok, ha *ik* végzéssel kelle azokat ejteni, vagy nélkülé? Az egýyik felekezet imígy szól: *szopik*, *mászik*, *úfszik*, *hazudik*, *habzik*, *dohányozik*, *virágozik*, *vétkezik*, *lépik*, *ellenkezik* 's a' t. a' másik így: *szop*, *mász*, *úfsz*, *hazud*, *haboz*, *dohányoz*, *virágoz*, *vétkez*, *lép*, *ellenkez* 's a' t. Az egýyik tehát közülök ezen ígékét a' rendkövető törzfőkös, a' másik pedig a' harmadik forma szerint ragasztja

tya. Az ily tarkaságnak a' rendbeszedett és csinos nyelvben helyt adni nem lehet.

E.) A' ki mértékes Magyar verseket írni próbált, minden bizonnyal tapasztalta, hogy nyelvünkben a' rövid szótagoknak nagy szűke van, és hogy a' sok hűfzű szótag miatt a' beszéd gyakorta húzósabb, hogysen azzal eleven indulatokat rajzolni lehetne. Az olyan Nyelvművelőnek tehát, a' ki az Erzéstudományban nem járattan, méltán nem kis gondgya van arra, hogy a' hűfzű szótagokat, a' hol a' nyelvnek járása megengedi, annyival inkább, a' hol még törvényesen meg is kívánhattya, megrövidítse. A' Musikából bizonyos tovább az is, hogy az *i*, *í* és *é* éles hangzók ama' rövid és egygyűű lengések miatt, (*oscillationes*) mellyekből támadnak, legkellemetlenebbek; a' Nyelvészpítőnek tehát azonn is kell egyfzersmind iparkodni, hogy az imént meghatározott esetekben az *é* hangzót tehetsége szerint kerűltye. Melly húzós, és kellemetlen e' beszéd: *bélépék hozzá, búcsút vevék tőlle, mert meffse földre menendő valék*, ehhez képest: *belépék hozzá, búcsút vevék tőlle, mert meffse földre menendő valék*, mellynél a' következendő még kellemetesebb és férjhasabb: *beléptem hozzá, búcsút vettem tőlle, mert meffse földre menendő voltam*, hol az egész mondásban csak egy *é* található. Alkalmaztassuk már most ezeket a' harmadik formára.

a) A' harmadik formában az *ék* végzés a' harmadik személyekben *álmodék, átszökék, álmodnék, átszöknék, álmodgyék, átszökhék* mind hűfzű, és ezek mellett e' két elsőben is az *ám* és *ém* végzések *álmodám, átszökém. álmodnám, átszökném* hasonlóképen hűfzűak. A' törzfökös formának e' két első személyében *álmodék, átszökék, és álmodnék, átszöknék* az *ék* végzés hűfzű ugyan, de rövidek ellenben e' harmadik személyekben az *a* és *e* végzések: *álmoda, átszöke, álmodna, átszökne*; és ha hangzó következik utánna, rövid lehet az *en, én, ön* végzés esekben is *álmodgyon, erefszhedgyen, átszökhön*. És csak e' három végzéssel is, úgymint *a, e, azután na, ne, és on, én, ön*, hány ezer rövid szótagot nyer nyelvünk az *ik* végzésű ígékben!

b) A' kellemetlen *ék* végzés a' harmadik formában csak eggyel több, mint a' törzfökösben, az *álmodgyék, és átszökhék* parancsoló harmadik személy tudni illik, melly a' törzfökösben kimondhatatlanúl, kellemetesebben ejtetik imígy *álmodgyon, átszökhön*. Ámde valamint a' félmutt üdőben az *ék* végzést még a' harmadik formában is el lehet ke-

kerülni, ha helyette az elmúlt idő mondatik, úgy a' kívánó és a' parancsoló módban nincs e' kellemetlen hangtúl semmi szabadulás, ha a' harmadik formát követtyük, *álmodnék, álmodgyék; át/zöknék, át/zökjék*. A' parancsolóban azonkívül az *ék* végzés még sokkal kellemetlenebb is ezeknél *álmodék, át/zökék, álmodnék, át/zöknék*; mert ha előtte *ly. ny. gy. vagy j* betű áll, olly nyifogást okoz, melly a' fület irtóztatóképen hasogatiya, ammint a' következő lajstomból látni, melly a' C. alatt előfzámálalt ígéknek mind az *ék* végzésű, mind pedig az *on, en, ön* törzsfőképzővel formált kellemetes harmadik személlyeit előterjeszti.

Az ik végzésű egynehány ígéknek harmadik személlyei.

3. forma.	Törzsfőkö.	3. forma.	Törzsfőkö.
Bánnyék.	Bánnyon.	Múllýék.	Múllýon.
Bomollyék.	Bomollyon.	Nýllýék.	Nýllýon.
Bukiék.	Bukjon.	Nýúllýék.	Nýúllýon.
Csifzamlýék.	Csifzamlýon.	Ötlyék.	Ötlyön.
Csömörlyék.	Csömörlyön.	Rémlyék.	Rémlyön.
Csuklyék.	Csuklyon.	Sínlyék.	Sínlyön.
Dögöillyék.	Dögöillyön.	Szokjék.	Szokjon.
Fénylyék.	Fénylyön.	Szóllamlýék	Szóllamlýon.
Feslyék.	Feslyön.	Szopjék.	Szopjon.
Fofzlyék.	Fofzlyon.	Szökjék.	Szökjon.
Füzdgyék.	Füzdgyön.	Szünnyék.	Szünnyön.
Gyónnyék.	Gyónnyon.	Tojjék.	Tojjon.
Hajollyék.	Hajollyon.	Törjék.	Törjön.
Hajnallyék.	Hajnallyon.	Történnyék.	Történnyön.
Hámlyék.	Hámlyon.	Tünnyék.	Tünnyön.
Hazudgyék.	Hazudgyon.	Ugorjék.	Ugorjon.
Illyék.	Illyön.	Váilyék.	Váilyön.
Kétlyék.	Kétlyön.	Vedlyék.	Vedlyön.
Kopiék.	Kopjon.	Vereslyék.	Vereslyön.
Küklyék.	Küklyön.	Villámlyék.	Villámlyon.
Küzdgyék.	Küzdgyön.	Vonaglyék.	Vonaglyon.
Lakjék.	Lakjon.	Zöldellyék.	Zöldellyön.

XV. S z a k a f z.

A' középkurtító, és a' rendhagyó ígéknek
ragasztásáról.

142. §. *Mik és hányfélék a' középkurtító
ígék?*

Felelet. A' középkurtító ígék azok, melyek vagy a' ragasztékok előtt, vagy még a' gyökérben, és az anyafzóban is, hangzó betűjököt elvetik, éppen úgy, ammint a' 32. §ban a' nevekről mondtuk. Illyen a' *haborog* és megkurtítva *háborg*. Ezen ígék, akár elvessék ezen hangzójokat, akár nem, a' ragasztásban a' rendet követik, kivéven hogy megrövidülvén, az olyan ígéknek felekezetéhez tartoznak, melyek két más-salhangzó betűvel végződnek, 's melyeknek ragasztásáról a' közönséges regulák a' 126. §ban foglaltatnak. A' középkurtító ígéket két felekezet-re kell osztani, melyeknek egyike a' *g, l, z* végzésű, a' másika pedig a' *lik*, és *zik* végzésű ígékül áll. A' *g, l, z* végzésűek azután meg-meg kétfélék: mert némelyek, noha a' gyökérben vagy az anyafzóban a' kurtitást nem igen kívánnyák, ennek származékaiban még is a' kurtító ragasztást a' rendkövetőnél jobban szeretik; némelyek pedig a' rendkövető ragasztáshoz szítanak inkább, mint a' kurtítóhoz.

Jegyzés. Ama' kurtító ígéknek lajstromát, melyek a' kurtító ragasztást a' rendkövetőnél jobban szeretik, ide füg-geszttem olly rendtartással, hogy az egész és a' kurtított gyökök vagy anyafzavak közül azt tölzem előre, mely izokottabb, a' szokatlant pedig elhagyom.

Abajog, vagy abajg. Abárol. Ácsorog, ácsorg, vagy áncsorog, áncsorg. Ajánl. Amolyog, amolyg. Bérel. Bolyg, bol-

bolyog. Bong, bönög, vagy böng, bönög. Búsolyog, bú-
solyg. Buzog, buzg. Cseng, cseneg, vagy csöng, csönög;
Csörög, csörg. Csurog. csurg. Dong, Donog, vagy döng,
dönög. Dödörög, dödörg. Dörög, dörg. Édeleg, édelg. Edz. El-
lenz. Émelyeg, émelyg. Enyeleg, enyelg. Érdekel. Erdemel.
Érez. Fanyalog, fanyalg, vagy fanyarog, fanyarg. Füstölög,
füstölg. Görg, görög. Gőzölög, gőzölg. Gyakorol. Háborog,
háborg. Halzonol. Hatol, melly helyett jobb a' *hat*. Hempelyeg,
hempelyg, vagy hömpölyög, hömpölyg, vagy hengereg, hen-
gerg. Hunyorog, hunyorg. Jajg, jajog. Igazol. Ihel. Ingerel.
Inog, ing. Irigyel. Izog. Káromol. Képez. Kesereg, keserg. Ke-
vesel. Kímel vagy kímez. Kínoz. Kóborol. Kong, konog. Ko-
rog, korg. Könyörög, könyörg. Közöl. Leng, lenög. Lová-
gol. Lúgoz. Meréssel. Mértékel. Mészárol. Mezgérel. Morog,
morg. Mosolyog, mosolyg. Mozog, mozg. Nehezel. Nemz, ne-
mez. Nyavalyog, nyavalyg. Nyeldekel. Nyikorog, nyikorg, és
csikorog, csikorg. Nyomorog, nyomorg. Ocsárol. Oroz. Or-
szágol. Ostromol. Öröl. Öröz, vagy ammint szokottabb, őriz.
Özvegyel. Panaszol. Párolg, párolg. Pazarol. Peng, peneg,
vagy pöng, pönög. Pereg, perg, vagy pörög, pörg. Pözfög,
pözlg, vagy pozlog, polzg, vagy pezleg, pezsg. Pöröl. Ra-
bol. Reményel, reméni, vagy remél. Reng, reneg. Rezeg,
rezg. Sanyarog, sanyarg. Somolyog, somolyg. Sümörög, só-
mörög. Sugarol. Sürög, sürg, vagy fűrög, fürg. Szédeleg, szé-
delg. Szendereg, szenderg. Szerez. Szígyenl, szígyenel. Szi-
nel. Szivárog, szivárg. Szomorog, szomorg. Szorg, szorog.
Tántorog, tántorg. Téholyog, téholgy vagy tévelyeg, tévelyg.
Tékozol. Tekereg, tekerg. Teng, teneg. Torol. Udvarol. Uga-
rol. Udvözöl. Ünnepel. Vándorol. Vánfzorog, vanfzorg. Va-
rázsol. Vásárol. Végez. Vendégel. Veztegel. Vezérel. Vérez.
Vigyorog, vigyorg. Vitézel. Vonalog, vonalg. Vonz, vonoz.
Zajog, zajg. Zeng, zeneg, vagy zöng, zönög. Zörög, zörg.
Zseng, zseneg. Zsugorog.

A' többi végződű igék közül ide tartozik még *söpör*,
térem és *ugrik* vagy *ugor* is.

A' kurtító igék, mellyek a' rendkövető ragasztást a'
kurtítottnál jobban szeretik, ezek: Arányoz vagy arányz.
Béllyegez. Birságot. Bitangol. Csatol. Csépel. Ebédel. Elé-
gel. Enekel. Fenekel. Fűrészol. Gázol. Gőzöl. Hámoz. Hí-
mez. Hitel. Kormányoz. Másol. Nyűgöz. Orvosol. Öcsetel.
Padol. Présel. Rebeg. Szögez. Tagol. Tanácsol. Tarol. Tér-
dapel, térgyepel. Tolmácsol. Vizeg, vizg, vagy víszeg, víszg.

143. §. Mellyek a' kurtító igeragasztásnak
fő példái?

Fe.

Felelet. A' kurtító igeragasztásnak fő példái gyanánt veggyük fel a' sugarol, és az üdvözlő igéket.

A' kurtító igeragasztásnak példái.

Törzfökös. | Mutató. || Törzfökös. | Mutató.

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

Sugarlok.	Sugarlom.	Üdvözlök.	Üdvözlöm.
Sugarlasz.	Sugarlod.	Üdvözlefsz.	Üdvözlöd.
Sugarol.	Sugarlya.	Üdvözlöl.	Üdvözli.
Sugarlank.	Sugarlyuk.	Üdvözlünk.	Üdvözljük.
Sugarlotok.	Sugarlyátok.	Üdvözlötök.	Üdvözlíték.
Sugarlanak.	Sugarlyák.	Üdvözlenek.	Üdvözlük.

A' felmúlt üdö.

Sugarlék.	Sugarlám.	Üdvözlék.	Üdvözlém.
Sugarlál.	Sugarlád.	Üdvözlél.	Üdvözléd.
Sugarla.	Sugarlá.	Üdvözle.	Üdvözlé.
Sugarlánk.	Sugarlánk.	Üdvözlénk.	Üdvözlénk.
Sugarlátok.	Sugarlátok.	Üdvözléték.	Üdvözléték.
Sugarlának.	Sugarlák.	Üdvözlének.	Üdvözlék.

Az elmúlt üdö.

Sugarlottam.	Sugarlottam.	Üdvözlöttem.	Üdvözlöttem.
Sugarlottál.	Sugarlottad.	Üdvözlöttél.	Üdvözlötted.
Sugarlott.	Sugarlotta.	Üdvözlött.	Üdvözlötte.
Sugarlottunk.	Sugarlottuk.	Üdvözlöttünk.	Üdvözlöttük.
Sugarlottatok.	Sugarlottátok.	Üdvözlöttétek.	Üdvözlöttétek.
Sugarlottak.	Sugarlották.	Üdvözlöttek.	Üdvözlötték.

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

Sugarlanék.	Sugarlanám.	Üdvözlenék.	Üdvözleném.
Sugarlanál.	Sugarlanád.	Üdvözlenél.	Üdvözlenéd.
Sugarlana.	Sugarlaná.	Üdvözlene.	Üdvözlené.
Sugarlanánk.	Sugarlanánk.	Üdvözlenénk.	Üdvözlenénk.
Sugarlanátok.	Sugarlanátok.	Üdvözlenétek.	Üdvözlenétek.
Sugarlanának.	Sugarlanák.	Üdvözlenének.	Üdvözlenék.

A' kurtító tgeragasztásnak példái.

Törzfökös. | Mutató. || Törzfökös. | Mutató.

A' parancsoló módnak jelenvaló üdeje.

Sugarlyak.	Sugarlyam.	Üdvözlyek.	Üdvözlyem.
Sugarlyál.	Sugarlyad.	Üdvözlyél.	Üdvözlyed.
Sugarlyon.	Sugarlya.	Üdvözlyön.	Üdvözlye.
Sugarlyunk.	Sugarlyuk.	Üdvözlyünk.	Üdvözlyük.
Sugarlyatok.	Sugarlyátok.	Üdvözlyeték.	Üdvözlyétek.
Sugarlyanak.	Sugarlyák.	Üdvözlyenek.	Üdvözlyék.

A' határatlan mód: Sugarlani. Sugarlanom, sugarlanod, sugarlania, sugarlanunk, sugarlatok, sugarlaniok. Úgy szinte: Üdvözleni. Üdvözleném, üdvözlenéd, üdvözlenie, üdvözlenünk, üdvözlenetek, üdvözleniek.

A' részesülők. Sugarló, sugarlott, sugarlandó. Üdvözlő, üdvözlött, üdvözlendő. *Az állapotjegyzők:* Sugarlván, sugarlva, vagy a' regula szerint sugarolván, sugarolva. Az üdvözölvén, üdvözölve állapotjegyzők a' kurtitást meg nem szenvedik.

A' magoshangú igék az Üdvözöl fő példátul csak a' következőkben távoznak el: Énekel, éneklém, énekléd, éneklétek, éneklött, melyből az egézf elmúltt üdönek mind a' két formája támad, mint éneklöttem, éneklöttél, éneklöttünk 's a' t. Eltávoznak tovább a' magoshangúak a' fő példátul ezekben is: énekellyén, éneklött, énekelvén, és énekelve.

144. §. *Minémű regulák szerint formállyák a' parancsoló módot a' g, l, z végzésű kurtító igék?*

Fe-

Felelet. A' *g*, *l*, *z* végzésű igék a' kurtitást azért szenvedik meg, mivel e' végzések a' ragasztékoknak első mássalhangzóival a' kimondásban könnyen öfzveolvadnak. A' parancsoló módban a' *g* végzés öfzve jön a' *j* betűvel, az *l* végzés lly mássalhangzóra változik, a' *z* végzés pedig megdupláztatik. A' kurtitás által a' *g*, *l*, *z* végzések előtt álló hangzó elvettetik, és így három mássalhangzó betű jön öfzve, mellyek a' kimondást némellykor megnehezíthetik, némellykor még lehetetlennek is tehetik. Illyenkor tehát a' kurtitást el kell hagyni. A' következendő regulák ezt világosabbnak tefzik.

A) Regulák a' *g* végzésről.

1) A' *g* végzés az előtte álló *l*, *ly*, *j* és *n* betűkkel, 's egyfzersmind az utánna következő nyomosító *j* betűvel is könnyen öfzveolvad. Itt tehát a' parancsoló módot tefzésünk szerint megkurtíthattyuk, vagy egéfsznek hagyhattjuk, mint *füstölög*, *füstölgjön* vagy *füstölögjön*; *émelyeg*, *émelygjén* vagy *émelyegjén*; *abajog*, *abajgjon* vagy *abajogjon*; *csèng*, *csèngjén*, vagy *csènègjén*, és így a' parancsoló módnak többi személlyeiben is mind a' két formában, ha az igék művelők, égyébkép pedig csak a' törzfökös formában.

Kivévéen a' *jajog* és *inog* ígéket, mellyek a' kurtitástúl idegenkedni látszanak: *jajogjon*, *inogjon*, nem pedig *jajgjon*, *ingjon*.

2) A' *g* végzés az előtte álló *r* betűvel az ollyan ígékben, mellyek a' kurtitás által eggyfzó-

szótagúak lesznek, nem könnyen olvad össze; a' parancsoló módban tehát a' kurtitást el kell hagyni. Illyen a' *csörög*, és megkurtítva *csörg* ige, mellynek parancsolója *csörgjön* a' kurtitást nem szereti: *csörgjön*. A' hosszabb igékben a' kurtitás tűrhető, mint *ácsorog*, *ácsorgjon*, *kesereg*, *kesergjen*, *dödörög*, *dödörgjön*, a' következő rendkövetők helyett: *ácsorogjon*, *keseregjen*, *dödörögjön*.

3) A' g végzés az előtte álló s. sz. z. zf betűkkel olly nehezen olvad össze, hogy a' kurtító parancsolót ki sem lehet mondani, vagy a' fület legalább nagyon sérti. Így a' *buzog*, *pözfög*, és *viszég* igéknek kurtított parancsolói *buzgjon*, *pözfgjön*, *viszgjén* nagyon kellemetlenek a' rendkövető *buzogjon*, *pözfögjön*, és *viszégjön* helyett.

B) Regulák az l végzésről.

1) Az l végzésű igék közül csak a' következők kívánnyák az egész parancsolóban a' kurtitást: *Ajanl*, *ajánlyon*. *Reményel*, *reménylyen* vagy *reménlyen*. *Sztgyenl*, *sztgyenlyen*. *Irtgyel*, *irtgylyen*, *káromol*, *káromlyon*. *Ihél*, *ihlyén*. *Hafzonol*, *hafzonlyon*. *Özvegyel*, *özvegylyen*. *Sztnél*, *sztnlyén*. A' rendkövető parancsoló csak e' négyben találta-tik fel közülök: *irtgyellyen*, *káromollyon*, *hafzonollyon*, *özvegyellyén*.

2) A' három szótagú igékben, mellyek a' kurtitás által két szótagúakká lesznek, az l végzés, ha előtte k. m. g. p. cs. s. sz. vagy zf áll,

a' kurtitást megfzenvedi, de legfellyebb a' szükség' üdejen a' versben. Így a' Poéta némellykor mondhattya: éneklyen, érdemlyen, országlyon, ünneplyen, tolmácslyon, orvoslyon, panaszlyon, varázfyon, a' rendkövető, és az én vélekedesem szerint sokkal kellemetesebb énekellyen, érdemellyen, országollyon, ünnepellyen, tolmácsollyon, orvosollyon, panaszollyon, és varázfollyon parancsolók helyett. A' rövidebb ígékben az l végzés még ezen betűk előtt is irtózik a' kurtitástul, mint tagollyon, másollyon, mellyek helyett taglyon, és máslyon még a' versben is tűrheteilen képtelenség volna.

3) Az l végzésű ígékben, ha az l előtt b. r. d. t. áll, a' kurtitás még tűrhetelenebb. A' rabollyon, öröollyon, ebédellyen, csatollyon parancsolók helyett tehát nem kell mondani: rablyon, örlyon, ebédlyen, csatlyon.

C) Regulák a' z végzésről.

A' z végzésű ígék közül csak kettő van, melly a' kurtitást megkívánnya, ellenzen tudni illik, és edzén. A' többiek a' parancsoló módban a' kurtitást meg nem fzenvedik, és így szérzén, végzén, vérzén roffszúl mondatik a' rendkövető szérëzzén, végezzén, vérëzzén helyett.

145. §. Mellyek a' lik és zik végzésű kurtító ígék?

Felelet. A' 115. §ban a' 2. és 5. szám alatt áttuk már, hogy az olyan ígék, mellyekben a' lik,

lik és *zik* előtt hangzó áll, rendkövetők. A' többiek tehát mind ide tartoznak, úgymint:

Bomlik. Botlik. Csillagzik. Csillámlik. Csizamlik vagy csuszamlik. Csömörlik. Csuklik. Dohányzik. Döglük. Dörgölődik. Fajzik. Fejérlük. Feketlik. Fénylik. Festik. Fiadzik. Fogzik. Foszlik. Habzik. Hajlik. Hajnallik. Hámlik. Hanyatluk. Háramlik. Hasonlik. Hőlyagzik. Illik. Iramlik. Kéredzik. Kérődzik. Késlik a' törvényesb késik helyett. Kétlik. Kotlik. Kötölődik. Küklik. Lángzik. Leányzik. Magzik. Nyárluk. Nyilamluk. Nyújtódik. Omlik. O'zlik. Ötlik. Övedzik. Pállik. Párluk. Rajzik. Rémlük. Romlik. Rögzik. Sínlik. Sudamluk, nem igen szokott. Szemzik. Szóllamluk. Tajtékzik. Takaródik. Tündöklük. Tűrődzik. Vakaródik. Váslik a' törvényes vásik helyett. Vedlik. Vereslik. Vérzik. Villámluk. Virágzik. Vonaglik. Zöldellik.

Ezek közül némelyek többnyire csak személyetlen igék, mint *csillagzik*, *csillámluk*, *fénylik*, *hajnalluk*, *illik*, *ötlik*, *pálluk*, *rémlük*, *tündöklük*, *vedlik*, *villámluk* 's a' t.

146. §. Minémű regulák szerint formállyak a' parancsoló módot a' *lik* és *zik* végzésű igék?

Felelet. A' parancsoló módot a' *lik* és *zik* végzésű igék a' következő regulák szerint formállyak.

1) A' *mlik* végzés a' hosszabb igékben kurtitást kíván, mint *villámlukon*, nem pedig *villámollukon*: a' két szótagból állókban pedig a' kurtitást meg nem szenved, mint *bomollukon*, nem pedig *bomlyukon*.

Kivéven *rémlukon* és *hámlyukon*, a' *rémlük*, és *hámlik* igékben.

2) Mikor *a' lik* végzés előtt *l. k. n. r. ny.* *d* betű áll, kurtitást kíván, mint *ilyen, csuklyon, sinlyen, fejerlyen, fénylyen, vedlyen.*

3) Ha *a' lik* előtt *g. j. s. sz* áll, *a'* kurtitást meg nem szenved, mint *ofzollyon, döggöllyön, hajollyon, veresellyen.*

Kivévé *hészlyen* és *vászlyon*, *a'* miből világosan látszik, hogy *a' hészik* és *vásik* igék *a'* törvényesek, nem pedig *a' hészlik* és *váslik*.

4) *A' tlik* végzés *a'* kurtitást meg szenved, de nem kívánja, mint *hanyatollyon* vagy *hanyatlyon.*

Kivévé *a' kotlik, ötlik, és kétlik* igéket, melyek *a'* kurtitást szeretik: *kotlyon, ötlyön, és kétlyen.*

5) *A' dzik* végzés kurtitást kíván, mint *övedzen, kérödzön.*

6) *A'* többi *zik* végzésű igék *a'* kurtitást meg nem szenvedik, mint *habozzon, virágozzon.* Mert *virágzál, virágzék, virágzunk, virágzanak* *a'* jelentő módnak, jelenvaló és félmultt üdönek személyei; ezekkel tehát *a'* parancsoló *virágozzál, virágozzék, virágozzunk, virágozzanak* személyek helyett élni nem lehet.

147. §. *Hányfélék a' rendhagyó igék?*

Felelet. *A'* rendhagyó igék általlyában háromfelek. Azok tudniillik, melyek *sz, va, y szik* be-

betűkkel végződnek; azután azok, melyeknek végzése hangzó betüből áll; végtére pedig a' *megy*, *veszt* és *von* igék; melyekhez a' *nincs*, *sincs*, és *gyer*, vagy *gyere*, *gyerünk*, *gyertek*, vagy *jer*, vagy *jere*, *jerünk*, *jertek* hiányosokat is oda számlálhattuk. A' *van*, *nincs* és *sincs* igékről a' 121. és 122. §§ ban szóllottunk. A' *gyer* vagy *jer* igének, azokonn kívül, melyek imént előadattak, több személlyei nincsenek, sem a' parancsolónn kívül több módgyai. Az *sz* vagy *szik* végzésű igék megmeg három felekezetre oszlanak: mert némelyekben az *sz* gyökérbetű, némelyekben pedig *d* helyett, és megmeg másokban *z* helyett áll.

148. §. Melyek ama' rendhagyó igék, melyekben az *sz* végzés gyökérbetű?

Felelet. A' rendhagyó igék, melyekben az *sz* végzés gyökérbetű, ezek: *iszik*, melly mélyhangú; azután *eszik*, *hísz*, *léssz*, *tész*, *vész*, *visz*, melyek magoshangúak. A' *vesz* zártt e betűvel, mellyből a' *veszély* és *veszedelem* nevek származnak, rendkövető ige, és mást *tesz*, mint a' középső *ë* betüből álló *vész*. Valamint az *iszik* és *eszik* igékhez az *ik* hosszabbító, úgy a' többiekhez *ën* függesztetik, de csak mikor ragaszték nélkül mint puszta gyökerek állanak, úgymint: *híszén*, *leszen*, *teszen*, *veszen*, *viszen*. Némelyek a' következőkre még vonást is tesznek: *lészen*, *tészen*, és *vészen*. Mivel a' *lessz* igét kivéven, a' többiek művelők, a' mutató formát is elfogadgyák, sőt bizonyos esetekben meg is kívánnák. Az *eszik* és *iszik* igék tovább *ik* szótaggal végződven, a' harmadik forma szerint

rint ragasztatnak azoktúl, kik e' formát védelmezik. Itt hát fő példák gyanánt mind a' három forma szerint ragasztva előadatnak azért, hogy a' harmadik formából eredő rendetlenségek itt is szembe tűnnyenek.

Az Ifzik és Eszik igéknek ragasztása.

Törzsfő- | Mutató | Harma- | Törzsfő- | Mutató | Harma-
kös forma | forma | dik forma | kös forma | forma | dik forma

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

<i>Ifzok.</i>	Ifzom. Ifzok.	<i>Ifzom.</i>	Ifzek. Ifzek.	<i>Eszem.</i>	<i>Eszem.</i>
Ifzol.	Ifzod	Ifzol	Efzel.	Efzed	Efzel.
Ifzik.	Ifza.	Ifzik.	Efzik.	Efzi.	Efzik.
Ifzunk.	Ifzunk.	Ifzunk.	Efzünk.	Efzük.	Efzünk.
Ifzok.	Ifzátok.	Ifzok.	Efztek.	Efzitek.	Efztek.
Ifznak.	Ifzák.	Ifznak.	Efznek.	Efzik.	Efznek.

A' felmúltt üdö.

<i>Ivék.</i>	Ivám. Ivák.	<i>Ivám.</i>	<i>Evék.</i>	<i>Evém.</i>	<i>Evém.</i>
Ivál.	Ivád.	Ivál.	Evél.	Evéd.	Evél.
<i>Iva.</i>	Ivá.	<i>Ivék.</i>	<i>Eve.</i>	Evé.	<i>Evék.</i>
Ivánk.	Ivánk.	Ivánk.	Evénk.	Evénk.	Evénk.
Ivátok.	Ivátok.	Ivátok.	Evétek.	Evétek.	Evétek.
Ivának.	Ivák.	Ivának.	Eyének.	Evék.	Evének.

Az elmúltt üdö.

<i>Ittam.</i>	Ittam. Ittalak.	<i>Ittam.</i>	<i>Ettem.</i>	<i>Ettem.</i>	<i>Ettem.</i>
Ittál.	Ittad.	Ittál.	Ettél.	Etted.	Ettél.
Itt. (ivott)	Itta.	Itt. (ivott)	Ett (evett)	Ette.	Ett. (evett)
Ittunk.	Ittuk.	Ittunk.	Ettünk.	Ettük.	Ettünk.
Ittatok.	Ittátok.	Ittatok.	Ettetek.	Ettétek.	Ettetek.
Ittak.	Itták.	Ittak.	Ették.	Ették.	Ették.

Az

Törzfő- kös forma	Mutató forma	Harma- dik forma	Törzfő- kös forma	Mutató forma	Harma- dik forma.
----------------------	-----------------	---------------------	----------------------	-----------------	----------------------

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

Innék.	Innám.	Innám.	Ennék.	Enném.	Enném.
Innál.	Innák.	Innák.	Ennél.	Ennék.	Ennél.
Inna.	Inná.	Innék.	Enne.	Enné.	Ennék.
Innánk.	Innánk.	Innánk.	Ennének.	Ennének.	Ennének.
Innátok.	Innátok.	Innátok.	Ennétek.	Ennétek.	Ennétek.
Innáinak.	Innáik.	Innáinak.	Ennének.	Ennék.	Ennének.

A' parancsolónak jelenvaló üdeje.

Igyak.	Igyam.	Igyam.	Egyek.	Egyem.	Egyem.
Igyál.	Igyalak.	Igyál.	Egyél.	Egyelek.	Egyél.
Igyon.	Igyad.	Igyék.	Egyen.	Egye.	Egyék.
Igyunk.	Igyad.	Igyünk.	Együnk.	Együk.	Együnk.
Igyatok.	Igyatok.	Igyatok.	Egyetek.	Egyétek.	Egyetek.
Igyanak.	Igyák.	Igyanak.	Egyenek.	Egyék.	Egyenek.

A' határatlan mód: inni, innom, innod, innia, innunk, innotok, inniok. Enni, ennem, enned, ennie, ennünk, ennetek, enniek.

A' részestülők. Ivó, evő. Itt vagy ivott, ett vagy evett. Ivandó vagy iandó; evendő vagy éendő.

Az állapotjegyzők. Iván, iva. Evén, éve.

Az öfzvetett üdők szinte úgy formáltatnak a' törzfőkös és mutató formában, mint a' rendkövető ígékben. A' harmadik formában lásd ezekről a' 140. és 141. §§. Az *and* és *end* végzésű jövőendő üdőkben a' *v* közbevetés többnyire elhagyatik valamennyi személyekben: *iand*, *ënd* a' törvényes *ivand*, *évend* helyett.

149. §. *Miben távoznak el az iszik és eszik fő példáitól a' többi sz végzésű rendhagyó igék?*

Felelet. A' többi sz végzésű rendhagyó igék, úgymint *hisz, tész, vész, visz, léffz* a' következőkben távoznak el az *iszik* és *eszik* igéknek fő példáitól.

1) Mivel ezek nem *ik* végzésűek, a' harmadik forma alá semmikép sem tartoznak, hanem mindenkor vagy a' törzfőkös, vagy a' mutató forma szerint ragasztatnak, kivéven a' *léffz* igét, melly középrendű lévén, a' mutató formát el nem fogadhattya.

2) A' *léffz* ige a' ragasztékok által meghosszabbodván, az egy *sz* hangot elveti, mint *lészék, lészél, lészünk, lésztek, lésznek*. A' fél-múltt üdöben az egyes számú harmadik személye kétféle: *léve*, és *lön*, mellyek közül az elsőre némelylek haszontalan vonást tesznek: *léve*. Illyen kétféle személy a' *tész* és *vész* igékben is találhatik: *téve*, vagy *tön*, *vëve* vagy *vön*. Itt is a' *tëve* és *vëve* igékben a' vonás haszontalan, sőt káros is azért, mivel azoknak külömbségét a' szenvedő állapotjegyzőktől megrontya.

3) Az *iszik* és *eszik* igéknek elmúltt üdejében a' közbevetéssel formáltt *ivott* és *évett* harmadik személyeket a' többi sz végzésű rendhagyók nem követik, hanem az egy *hitt, tét, vett, vött, lét* személynél maradnak: mert a' *hivett, tévett, vëvett, vüvett, lëvett* szavak tellyességgel szokatlanok. A' régieknél *tött, vött, lött*

lött olvastatik; a' miből kiteszik, hogy számtalan egyéb szavakban is a' középső *ë* az *ö* hangzó helyett áll.

4) A' parancsolóban a' *hifz* ige duplázott *gy* hangot kíván; melly *dgy.* betűkkel jobban íratik: *hidgyek, hidgyél, vagy hidgy, hidgyen.* Hogy ez helyesebb írásmód, mint *higgyek, higgyél* 's a' t. kiteszik a' *hidd* mutató második személyből, melly a' *hidgyed* egészéből a' 137. §ban előadott regulák szerint támad. A' *higgyed* igéből *higyd* támadna. Lásd a' 125. §. után álló Jegyzést is.

5) A' parancsolóban a' második személyeket imígy rövidítik meg ezen igék: a' törzsfőkös formában *hidgy, tégy, végy, vígy, légy*; a' mutatóban pedig *hidd, tēdd, vēdd, vidd.*

6) A' jelenvalónak részeseülői a' *tēsz*, és *vēsz* igékből *tēvő*, és *vēvő*, mellyekben némelyek a' kellemetlen *é* hangzót mondgyák: *tēvő, vēvő.* Az elmúlttnak részeseülői ezek; *hitt, tētt, vētt, vītt, lett.* A' régi könyvekben itt is közönséges a' *tōtt, vōtt, lōtt.*

7.) A' *lēvén, tēvén, és vēvén* művelő állapotjegyzők szokottabbaknak látszanak lenni, mint a' *lēvén, tēvén, és vēvén* rövidek. De a' többiekben a' vonás szükségtelen: *iván, ēvén, hivén, vivén.* A' szenvedő állapotjegyző ellenben mindenütt vonást kíván: *iva, ēve, hīve, tēve, vīve, vive.* A' *lēssz* igenek *lēve* állapotjegyzője szokatlan.

8) A' jövendő üdőkben, mellyek *end* képzővel formáltatnak, a' v. közbevetés majdnem egéfszen szokatlan: *hiend*, *téend*, *véend*, *viend*, *léend*, nem pedig *hivend*, *tévend* 's a' t. Az *é* helyett *é* hangzóval élni *téend*, *véend*, *léend* nagy hiba; azonkívül pedig még az *end* képzőt is megvonni, *téend*, *véend*, *léend* valóságos nyifogás, és nem emberi beszédhez illő szózat.

150. §. Mellyek a' rendhagyó igék, mellyekben az *sz* végzés d helyett áll?

Felelet. A' rendhagyó igék, mellyekben az *sz* végzés d helyett áll, ezek: *Aluszik* vagy *al-szik*. *Alkuszik*. *Haraguszik*, vagy *haragszik*. *Vajuszik* vagy *vajudik*. *Nyugoszik* vagy *nyugszik*. *Rakoszik* vagy *rakodik*. *Cselekeszik* vagy *cselekszik*. *Esküszik*. *Feküszik* vagy *fekszik*, mellyek az *Aluszik* és *Cselekszik* fő példák szerint imigy ragasztatnak.

Az Aluszik igének ragasztása.

Törzfőkös forma.		Mutató forma.		Harmadik forma.
---------------------	--	------------------	--	--------------------

A' jelentő módnak jelenvaló üdeje.

<i>Aluszok</i> vagy <i>al-szok</i> .	<i>Aluszom</i> vagy <i>al-szom</i> .	<i>Alu'zom</i> vagy <i>al-szom</i> .
<i>Aluszol</i> vagy <i>al-szol</i> .	<i>Aluszod</i> vagy <i>al-szod</i> .	<i>Aluszol</i> vagy <i>al-szol</i> .
<i>Aluszik</i> vagy <i>al-szik</i> .	<i>Alu'szik</i> .	<i>Aluszik</i> vagy <i>al-szik</i> .
<i>Aluszunk</i> vagy <i>al-szunk</i> .	<i>Alu'fzunk</i> .	<i>Aluszunk</i> vagy <i>al-szunk</i> .
<i>Alusztok</i> vagy <i>al-szotok</i> .	<i>Alu'fzátok</i> .	<i>Alusztok</i> vagy <i>al-szotok</i> .
<i>Alusznak</i> vagy <i>al-szanak</i> .	<i>Alu'fzák</i> .	<i>Alusznak</i> vagy <i>al-szanak</i> .

Tör.

Törzfőkös
forma.Mutató
forma.Harmadik
forma.

Félmúlti üdö.

<i>Aluvék vagy alvék.</i>	<i>Aluvám vagy al- vám.</i>	<i>Aluvám vagy al- vám.</i>
<i>Aluvál vagy alvál.</i>	<i>Aluvád vagy al- vád.</i>	<i>Aluvál vagy alvál.</i>
<i>Aluva vagy alva.</i>	<i>Aluvá vagy alvá.</i>	<i>Aluvék vagy alvék.</i>
<i>Aluvánk vagy al- vánk.</i>	<i>Aluvánk vagy al- vánk.</i>	<i>Aluvánk vagy al- vánk.</i>
<i>Aluvátok vagy al- vátok.</i>	<i>Aluvátok vagy al- vátok.</i>	<i>Aluvátok vagy al- vátok.</i>
<i>Aluvának vagy al- vának.</i>	<i>Aluvák vagy al- vák.</i>	<i>Aluvának vagy al- vának.</i>

Elmúlti üdö.

<i>Aludtam.</i>	<i>Aludtam.</i>	<i>Aludtam.</i>
<i>Aludtál.</i>	<i>Aludtad.</i>	<i>Aludtál.</i>
<i>Aludott vagy aludt.</i>	<i>Aludta.</i>	<i>Aludott vagy aludt.</i>
<i>Aludtunk.</i>	<i>Aludtuk.</i>	<i>Aludtunk.</i>
<i>Aludtatok.</i>	<i>Aludtátok.</i>	<i>Aludtatok.</i>
<i>Aludtak.</i>	<i>Aludták.</i>	<i>Aludtak.</i>

A kíváncsi módnak jelenvaló üdeje.

<i>Aludnék.</i>	<i>Aludnám.</i>	<i>Aludnám.</i>
<i>Aludnál.</i>	<i>Aludnád.</i>	<i>Aludnál.</i>
<i>Aludna.</i>	<i>Aludná.</i>	<i>Aludnék.</i>
<i>Aludnánk.</i>	<i>Aludnánk.</i>	<i>Aludnánk.</i>
<i>Aludnátok.</i>	<i>Aludnátok.</i>	<i>Aludnátok.</i>
<i>Aludnának.</i>	<i>Aludnák.</i>	<i>Aludnának.</i>

A parancsoló módnak jelenvaló üdeje.

<i>Aludgyak.</i>	<i>Aludgyam.</i>	<i>Aludgyam.</i>
<i>Aludgyál vagy a- ludgy.</i>	<i>Aludgyad vagy a- ludd.</i>	<i>Aludgyál vagy a- ludgy.</i>
<i>Aludgyon.</i>	<i>Aludgya.</i>	<i>Aludgyék.</i>
<i>Aludgyunk.</i>	<i>Aludgyuk.</i>	<i>Aludgyunk.</i>
<i>Aludgyatok.</i>	<i>Aludgyátok.</i>	<i>Aludgyatok.</i>
<i>Aludgyanak.</i>	<i>Aludgyák.</i>	<i>Aludgyanak.</i>

A

A Cselekeszik igének ragasztása.

*Törzsfőkö-
forma.*

*Mutató
forma.*

*Harmadik
forma.*

A jelentő módnak jelenvaló üdeje.

<i>Cselekefszek vagy cselekfszek.</i>	<i>Cselekefszem vagy cselekfszem.</i>	<i>Cselekefszem vagy cselek'zem.</i>
<i>Cselekefszel vagy cselekfszel.</i>	<i>Cselekefszed vagy cselekfszed.</i>	<i>Cselekefszel vagy cse- lekfszel.</i>
<i>Cselekefszik vagy cse- lek-zik.</i>	<i>Cselekefszi vagy cse- lekfszi.</i>	<i>Cselekefszik vagy cse- lekfszik.</i>
<i>Cselekefszünk vagy cselekfszünk.</i>	<i>Cselekefszük.</i>	<i>Cselekefszünk vagy cselekfszünk.</i>
<i>Cselekefsztek vagy cselekfsztek.</i>	<i>Cselekefszitek vagy cselek'zitek.</i>	<i>Cselekefsztek vagy cselekfsztek.</i>
<i>Cselekefsznek vagy cselekfszenek.</i>	<i>Cselekefszik vagy cselekfszik.</i>	<i>Cselekefsznek vagy cselekfszenek.</i>

Félmúlt üdö.

<i>Cselekevék v. cse- lekvék.</i>	<i>Cselekevéem v. cse- lekvém.</i>	<i>Cselekevéem v. cse- lekvém.</i>
<i>Cselekevél v. cselek- vél.</i>	<i>Cselekevéd v. cse- lekvéd.</i>	<i>Cselekevél v. cselek- vél.</i>
<i>Cselekeve v. cse- lekvé.</i>	<i>Cselekevé v. cselek- vé.</i>	<i>Cselekevék v. cse- lekvék.</i>
<i>Cselekevének v. cse- lekvénk.</i>	<i>Cselekevének v. cse- lekvénk.</i>	<i>Cselekevének v. cse- lekvénk.</i>
<i>Cselekevétek v. cse- lekvétek.</i>	<i>Cselekevétek v. cse- lekvétek.</i>	<i>Cselekevétek v. cse- lekvétek.</i>
<i>Cselekevének v. cse- lekvének.</i>	<i>Cselekevék v. cse- lekvék.</i>	<i>Cselekevének v. cse- lekvének.</i>

Elmúlt üdö.

<i>Cselekedtem.</i>	<i>Cselekedtem.</i>	<i>Cselekedtem.</i>
<i>Cselekedtél.</i>	<i>Cselekedted.</i>	<i>Cselekedtél.</i>
<i>Cselekedett.</i>	<i>Cselekedte.</i>	<i>Cselekedett.</i>
<i>Cselekedtünk.</i>	<i>Cselekedtük.</i>	<i>Cselekedtünk.</i>
<i>Cselekedtetek.</i>	<i>Cselekedtétek.</i>	<i>Cselekedtetek.</i>
<i>Cselekedtek.</i>	<i>Cselekedték.</i>	<i>Cselekedtek.</i>

*Törzsfőköz
forma.*

*Mutató
forma.*

*Harmadik
forma.*

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

*Cselekednék.
Cselekednél.
Cselekedne.
Cselekednének.
Cselekednétek.
Cselekednének.*

*Cselekedném.
Cselekednéd.
Cselekedné.
Cselekednének.
Cselekednétek.
Cselekednék.*

*Cselekedném.
Cselekednél.
Cselekednék.
Cselekednének.
Cselekednétek.
Cselekednének.*

A' parancsoló módnak jelenvaló üdeje.

*Cselekedgyek.
Cselekedgyél vagy
cselekedgy.
Cselekedgyen.
Cselekedgyünk.
Cselekedgyetek.
Cselekedgyenek.*

*Cselekedgyem.
Cselekedgyed vagy
cselekedd.
Cselekedgye.
Cselekedgyük.
Cselekedgyétek.
Cselekedgyék.*

*Cselekedgyem.
Cselekedgyél vagy
cselekedgy.
Cselekedgyék.
Cselekedgyünk.
Cselekedgyetek.
Cselekedgyenek.*

A' határatlan mód: Aludni. Aludnom, aludnod, aludnia, aludnunk, aludnotok, aludniok. Cselekedni. Cselekednem, cselekedned, cselekednie, cselekednünk, cselekednetek, cselekedniek.

A' részesülők: Aluvó vagy alvó. Aludtt vagy aludott. Cselekező vagy cselekző. Cselekedett.

Az állapotjegyzők. Aludván, aludva. Cselekedvén, cselekedve.

Kivételek, mellyek ezen első felekezethez tartozó igéket illetik.

Az alkuszik, vajuszik vagy vajudik, rakoszik vagy rakodik és esküszik igék az sz előtt álló hangzót el nem vetik, és így az alszok, alszol,

szol, alszik 's a' t. cselekszek, cselekszel, cselekszik 's a' t. megrövidített ragasztást meg nem szenvedik.

Az öszvetett üdök szintúgy formáltatnak a' törzsfőkös és mutató formában, mint a' rendkövető igéknél. A' harmadik formáról lásd a' 140. és 141. §§ kot. Az *and* és *end* végzésű jövődőkben ezen igéknél a' *v* közbevetés el nem vetetik, *aluvand* vagy *alvand*, *cselekewend*, vagy *cselekvend*.

Hogy a' parancsolókban ezen igék dgy betűkkel helyesebben íratnak, mint *gygy* vagy *ggy* betűkkel: *aludgyak*, *cselekedgyek 's a' t.* kiteszik itt is a' megrövidített második személyekből: *aludd*, *cselekedd*, *nyugodd*. Lásd a' 149. §. a' 4. szám alatt a' *hísz* ígérül. Lásd azonnkívül a' 125. §. utánnálló jegyzést, és a' 137. §t.

Hogy a' középrendű igék, mint *alkuszik*, *vajuszik*, *esküszik 's a' t.* a' mutató formát el nem fogadgyák, és hogy az *esküszik* és *fehüszik* középhangú igék a' *cselekszik* magoshangúul a' ízokott személyekben a' XIV. Szakaszban foglaltt regulák szerint különböznek, szükségtelen emlitenem.

151. §. *Mellyek ama' fél rendhagyó igék, melyekben az sz végzés a' d betű helyett áll?*

Felelet. A' fél rendhagyó igék, melyekben az *sz* végzés a' *d* betű helyett áll, ezek: *betegszik*, vagy *betegedik*, *elégpszik* vagy *elégedik*, *hidegpszik*, vagy *hidegedik*, *melegpszik* vagy *meleg-*

legedik, öregszik vagy öregedik, részegszik vagy részegedik, törekszik, vagy törekedik. Ezek az *sz* betűt csak a' jelentő módnak jelenvaló ideojében tartják meg, és a' *cselekszik* fő példának csak megrövidített ragasztását követik, mint *betegszik, betegszel, betegszünk, 's a' t.* nem pedig *betegeszik, betegeszél, betegeszünk.* Az egy *törekszik* vagy *törekeszik* mind a' két ragasztást elfogadgya: *törekeszik, vagy törekszik 's a' t.* Mivel középrendűek, a' mutató formát nem követhetik. A' többi *sz* végzésű igék-ről lásd a' 111. §. az *sz* képző alatt.

152. §. *Melleyek a' rendhagyó igék, melleyekben az sz végzés z betű helyett áll?*

Felelet. A' rendhagyó igék, melleyekben az *sz* végzés *z* betű helyett áll, ezek: *metisz, látszik, tetszik* és *ügyekszik*, melleyek a' rendkövető ragasztástól csak a' parancsolóban távoznak el következőképen:

Látszassak (a' 3. forma szerint *látszassam*), *látszassál* vagy *látszass*, *látszasson* (a' 3. forma szerint *látszassék*), *látszassunk*, *látszassatok*, *látszassanak*.

Tessek (a' 3. forma szerint *tessem*), *tessel* vagy *tess*, *tessen*, (a' 3. forma szerint *tessek*) *tessünk*, *tessetek*, *tessenek*.

Messek, *messel* vagy *mess*, *messen*, *messünk*, *messetek*, *messenek*, és a' mutató formában *messem*, *messed* vagy *mesd*, *messe*, *messük*, *messétek*, *messék*.

Ügyek-

Ügyekszik a' rendkövető ügyekszik helyett, az sz betűt csak a' jelentő módnak jelenvaló üdejében tartja meg: ügyekszik, (a' 3 forma szerint ügyekszem), ügyekszel, ügyekszünk, ügyekszetek, ügyekszenek.

153. §. *Melleyek a' hangzóval végződő rendhagyó igék?*

Felelet. A' rendhagyó igék, melleyek hangzóval végződnek, kétfélék, úgymint mélyhangúak, és középhangúak. A' mélyhangúak ezek: *hi, di*, melly most már szokatlan, *nyi, ó, ri, si, szí, vi, fü, ró, és búik*; a' középhangúak pedig ezek: *jö, vagy hosszabítással jön, fő, lö, nő, nyö, és szö.* Ragasztások a' *Hi* és *Szö* fő példák szerint imigy történik.

A' Hi és Szö igéknek ragasztása.

<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzsfőkös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
------------------------------	--------------------------	------------------------------	--------------------------

A' jelentő módnak jelenvaló üdje.

Hívok.	Hívom.	Szövök.	Szövöm.
Hísz.	Hívlak.	Szöfz.	Szöflek.
Hí.	Hívod.	Szö.	Szövöd.
Hívunk.	Híjja.	Szöv.	Szövi.
Hítok.	Híjjuk.	Szövünk.	Szöjjük.
Hínak.	Híjjátok.	Szötök.	Szövitek.
	Híjják.	Szőnek.	Szövik.

A' félmúlt üdő.

Hívék.	Hívám.	Szövék.	Szövém.
Hívál.	Híválak.	Szövélek.	Szövéiek.
Hívál.	Hívád.	Szövé.	Szövé.
Híva.	Hívá.	Szövé.	Szövé.
Hívánk.	Hívánk.	Szövének.	Szövének.
Hívátok.	Hívátok.	Szövétek.	Szövétek.
Hívának.	Hívák.	Szövének.	Szövék.

<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>	<i>Törzfökös forma.</i>	<i>Mutató forma.</i>
-----------------------------	--------------------------	-----------------------------	--------------------------

Az elmúlt idő.

Híttam.	Híttam.	Szöttem.	Szöttem.
Híttál.	Híttalak.	Szöttél.	Szöttélek.
Hítt.	Híttad.	Szött (szövétt)	Szötted.
Híttunk.	Híttá.	Szöttünk.	Szöttéte.
Híttatok.	Híttuk.	Szöttetek.	Szöttétek.
Híttak.	Híttátok.	Szöttök.	Szöttétek.

A' kívánó módnak jelenvaló üdeje.

Hínék.	Hínám.	Szönék.	Szöném.
Hínál.	Hínálak.	Szönél.	Szönélek.
Hína.	Hínád.	Szöne.	Szönéd.
Hínánk.	Híná.	Szönéne.	Szöné.
Hínátok.	Hínánk.	Szönének.	Szönének.
Hínának.	Hínátok.	Szönétek.	Szönétek.
	Hínák.	Szönének.	Szönék.

A' parancsoló módnak jelenvaló üdeje.

Híjjak.	Híjjam.	Szöjjek.	Szöjjem.
Híjjál vagy híjj.	Híjjalak. hídd.	Szöjjelek.	Szöjjelek.
Híjjon.	Híjjad vagy hídd.	Szöjjél vagy szöjj.	Szöjjed vagy szödd.
Híjjunk.	Híjja.	Szöjjön.	Szöjje.
Híjjatok.	Híjjuk.	Szöjjünk.	Szöjjük.
Híjjanak.	Híjjátok.	Szöjjetek.	Szöjjetek.
	Híjják.	Szöjjenek.	Szöjjék.

A' határatlan mód. Híni. Hínom, hínod, hínia, híunk, hínotok, híniok. Szöni. Szönöm, szönöd, szönie, szönünk, szönötök, szöniök.

A' részeselek. Hívó, szövé. Hítt vagy hívott; szött vagy szövétt.

Az állapotjegyzők. Híván, híva, szöven, szöve.

Az öszvetett üdők úgy formáltatnak, mint a' rendkövető igékben, az *and*, *end* végzésű jövendők pedig *v* közbevetéssel: *hívand*, *szövend* 's a' t.

154. §. *Micsoda kivételek alá vannak vetve a' többi rendhagyók, mellyek hangzóval végződnek?*

Felelet. A' *hi* és *szö* fő példaktól a' többi rendhagyók, mellyek hangzóval végződnek, a' következőkben távoznak el.

1) A' *ró* és *fű* mélyhangúak a' *v* közbevetés előtt a' vonást elvesztik; *rovok*, *fuvok*, jóllehet *fűvok* is mondatik. A' *ri*, *si*, *di*, és *büik* középrendűek lévén, a' mutató formát el nem fogadják.

2) A' *jő* a' jelentőnek és a' kívánónak jelenvalójában, valamint a' jelentő elmúltban is, a' vonást elveti, 's a' képzőnek első mássalhangzóját megduplázza, és így következőképen ragasztatik:

Jelentő jelenvaló: Jövök, jössz, jő vagy jön, jövünk, jöttök, jönnek. *Elmúlt.* Jöttem, jöttél, jött, jöttünk, jöttetek, jöttek. *Hívandó jelenvaló.* Jönnék, jönnél, jönne, jönnénk, jönnétek, jönnének. A' *jönek* tehát *jönnék* helyett hibás, mivel e' közönséges regulától eltávozik, melyet az egyformaság szerez.

3) A' *fő*, *nő* és *jő* az elmúlttnak egyes harmadik személyét a' *vő* közbevetéssel meg nem hozzabítták: a' *főtt*, *nőtt*, *jött* helyett tehát nem lehet mondani *fövvött*, *növvött* és *jövvött*. De a' *szövvött* után jól mondatik ellenben *lövött*, és *nyövvött* a' *lött* és *nyött* helyett. Ugyanazon *fő*, *nő* és *jő* igék középrendűek lévén, a' mutató formát el nem fogadják.

155. §. *Mikép ragasztatnak a' Megy és Veszt rendhagyók?*

Felelet. A' *Megy* és *Veszt* rendhagyók imígy ragasztatnak.

Jelentő jelenvaló. Megyek, mégý (nem *mész*), megy *vagy* megyen; megyünk, menték, mennek. *Felmúlt.* Menék, menél, mene (nem *pedig méne*), menénk, menétek, menének. *Elmúlt.* Mentem, mentél, ment, mentünk, mentetek, mentek vagy mentenek. *Kívánó jelenvaló.* Menék, mennél. menne, mennénk, mennétek, mennének. *Parancsoló jelenvaló.* Mennyek, mennyél vagy menny, mennyen, mennyünk, mennyetek, mennyenek. A' *határállan mód.* Menni. Mennem, menned, mennie, mennünk, mennetek, menniek. A' *részestülők.* Menő, mentt, menendő. *Az állapotjegyzék:* Menvén, menve. Az öszvetett üdők a' rendkövető igék szerint, az *end* jövendő pedig a' *ménend* gyökből formáltatnak.

A' *Veszt* ige csak a' *veszejt* (nem *veszefzt*) igéből van öszvevonva, és a' regula szerint ragasztatik: *vesztek*, *vesztefsz*, *veszt*, *vesztünk*,
U 2 *vesz-*

vesztetek, vesztenek: csak az egy parancsolóban tér vissza a' *veszejt* igéhez: *veszejtsek, veszejtsél* vagy *veszejts 's a' t*, tellyesen a' regula szerint.

XVI. S z a k a f z.

A' kapcsolatokról, ígehatározókról, és az indúlatjelekről.

156. §. *Mik a' kapcsolatok, az ígehatározók, és az indúlatjelek, és mikép formáltatnak?*

Felelet. Kapcsolatoknak neveztetnek ama' szócskák, mellyek két mondást, vagy egy mondasban két tagot öfzve függesztenek, mint: *ha, valamint, úgy, és, vagy 's a' t*. Az íge határozók az igének értelmét határozzák meg a' helynek, üdönnek és más efféléknek környülállásai szerint, mint *fel, ki, nagyon, tegnap, itt, amott*. Az indúlatjelek olly szócskák, mellyek a' beszéd között a' beszéllőnek indúlattyaait fejezik ki, mint *ah! oh! jaj!* E' háromféle szavak, hozzájok adván még a' névhatározókat is, köz névvel a' beszéd' részecskéinek is szoktak neveztetni, és eredetekre nézve három felekezetre oszlanak; úgy-mint eredeti gyökérszavakra, származékokra, és öfzvetett szavakra. A' gyökerek azok, mellyek más szavakból nem erednek, mint *hogy, nem, és, úgy, ott*. A' származékok gyökerekből támadnak képzők által, mint *mivel, nagyon*. Az öfzvetett beszédrészecskék végtére kettőből tetetnek öfzve, mint *minthogy akármi*kor. A' gyökereket, és az öfzvetett részecskéket könnyű lefz meg-

megválasztani, mihelyt a' származékoknak képzőivel megösmarkedünk, melyek im' itt következnek.

1) A' beszédrészekkének egytűgyű avagy egy ágú képzői ezek.

É? kérdést jelent, és nem csak a' beszédrészekkéhez, hanem a' nevekhez, és az igékhez is függesztetik. Némelyek, kik a' három Magyar e betűt meg nem tudják fűleikkel jól különböztetni, 's az írásban még is a' kérdező é betűt a' zárt hangútúl meg akarják választani, mivel ezt szükségesnek érzik, vonást tesznek reá, és így a' nyelvben a' kellemetlenül nyifogó és húzakodó é betűt megint szaporitják. Valaha a' kérdésnek jele a' szótúl, melyhez függesztett, fekvő vonáskával választatott el, mint úgy-e? Az Analiticában csak akkor hagytam én ezt helyben, mikor az öfveírás az értelmet kétségesse tehetné: itt pedig még ezen esetben is azt javaslom, hogy inkább csak két pontocskával különböztessen meg, mint *kérté?*

Képen vagy *kép'* módot jelent, mint *ekképen* az *ez* mutató névpótolóbúl, *háromféleképen*. *Képen* a' *kép* névből ered, és maga is az *en* képző által formáltatik. Mikor tehát az *en* képzőt elhaggyuk az írásban, a' hiányjellel ki kell azt pótolnunk: *kétfélekép'*.

Hor magában név, és üdöt tesz, mint *akkor*, *ekkor* az *az* és *ez* mutató névpótolókból, *akár-mikor*, *egyébkor*, *három órákor*, vagy *háromkor*, *távaszkor*, *őszkor*.

Óta

Óta vagy vonáspótoló *l* betűvel *olta* *a'* múltt üdöre mutat, mint *mióta* vagy *miolta*, *azóta*. Némelly Nyelvművelők új szavakat is szeretnek *a'* képzővel koholni, mint *tégnapóta*, *régóta*: De mikor *a'* szokottabb beszédűl *tegnaptúl fogva*, *régtúl fogva* illy hafzontalanúl eltérnek, *a'* nyelvet valóban nem szépítik, hanem csak legfellyebb olyan Olvasóknál, kik *a'* betyáros czikornyát, 's az új szavaknak hegyke vadászását szépségeknak tartják.

Tájban *a'* *táj* névből, mint *Pünkösdtájban*, *éjfeltájban*. *A'* helyről szokottabb *a'* *tájék*, mint *Pest' tájékánn*.

2) *A'* két ágú képzők ezek.

a vagy *e* egynehány névhatározót formál, mint *alá*, *felé*, *közé*, *megé*, *mellé*, mellyeket *a'* hasonló személyes névpótolóktól hiányjellel kellene megkülömböztetni, *alá'*, *felé'* 's *a'* t. mivel *a'* végkurtítás által ezek helyett állanak: *alája*, *feléje*, *közéje*, *megéje*, *melléje*. *A'* többes számban *a'* *ja* és *je* szótagot *jo* és *jé* szótagokra változtattuk, mellyeket elvetni nem szabad: *alájok*, *feléjék* 's *a'* t. Az *a* és *e* *a'* névpótolók közül csak ezeket formállyá: *hozzá*, *belé*, és *reá* vagy *rá*, mellyek *a'* *ja* és *je* szótagot hasonlóképen elvetik, mert ezek helyett állanak, *hozzája*, *beléje*, *reája* vagy *rája*, mellyeknek többes számában megmeg *a'* *jo* és *jé* akad elő: *hozzájok*, *beléjék*. Ugyanezen *a*, *e* formál egynehány igehatározót is, mint *hová?* melly helyett *hova* is jól mondatik. *Soká*, noha hihetős, hogy ez *a'* *sokáig* szóból *a'* kurtítás által támad.

To-

Továbbá a' tovább szóból. Többé a' több névpótolóból. Elé az el előszócskából. A' kevesé a' kevésig, vagy keveset helyett idomatlan és rendhagyó, a' kevesé pedig azonkívül még nyifogó is. A' keveset legszébb.

* á és * é nyomosító kepző a' fő és mellék nevekből ígehatározókat formálhat, mint porrá lett, vérré válik. Ha a' név hangzóval végződik, v közbevetést kíván, mint lóvá lett, kövé vált. A' két a' vonást előtte elveszti, mint ketté vágta. Sokszor a' tulajdonítóval szedben pótoltatik ki, mind bolondnak tette e' helyett, bolonddát tette.

* al vagy * el a' neveknek segítő ragasztéka itt képző gyanánt szolgál, mint éjjel, nappal, azonnal, bizonynyal, annyival, mivel. A' közel szóban a' z meg nem dupláztatik. A' kiavultt rég névből támad réggel, nem pedig regvel, mert a' v közbevetés csak a' hangzók után tetetik, mint fával, kövel. Az eset, megrövidítve est névből támadhatott valaha esttel, és ebből nagyon helytelenül estvel, mellyből a' kurtítás által a' most közönséges szokásban lévő estve eredt. Így eredhetett a' szét előszócskából is szelt, széllel, széllyel, széjjel, mellyek helyett a' szét legszébb, és legtörvényesebb. Így támadt az át előszócskából is ált, és ebből által névhatározó, mellyet az át gyökértől a' befzedben és írásban meg kell különböztetni.

bb hasonlító ígehatározókat formál, mellyekből a' leg előszócska által a' felmúltatók támadnak. Néma gyökérből támad az inkább, és

és ebből *a'* leginkább; elevenekből, vagy származékokból ezek alább, legálább, tovább, legtovább, közelebb, legközelebb.

ba, be, ban, ben *a'* neveknek beható, és helyzetető ragasztékai itt képzők gyanánt szolgálnak, mint *hiába, szembe, szeltemben, mostanában*.

lag, leg csak kevés származékot szül, mint *újolag, váltólag, vegyesleg, közöslég, oldalaslag, támadólag, védőleg*.

nál, nél *a'* neveknek melléklő ragasztéka, mint képző, csak keveset formál, mint *annál, meannel*. *A'* *mennél* helyett *a'* *minél* haszontalan rendhagyás, jöllehet az *a'* *mi* visszatérő névpótlóból támadhatott.

ra, re *a'* neveknek felható ragasztéka, mint képző, sok igehatározót szül, mint *arra, amarra, erre, emerre, merre?* *jobbra, balra, előre, többnyire, végre, elvégre, végtére*.

fza, fze toldalék inkább, hogysen képző, és csak *a'* parancsoló igékhez ragasztatik, mint *lássukfza, nézdfe*. *A'* *jöszte* öfzve van vonva ezekből *jöjfsze te!* *A'* *noffza!* indulatjelben képző gyanánt látfzik állani *a'* *no* után.

ván, vén állapotjegyzőket formál az igékből, mint *járván, kelvén*.

ta, te több igehatározót formál többnyire eleven gyökerekből, mint *gyakorta, ifianta, szin-*

szinte, elejente, szerte, kétszerte, százszorta
's a' t.

ül, és ül sok igehatározót és névhatározót formál: néma gyökerekből, mint *távul, mellül*, melyek helyett *mellől, és távól* is mondatik. *Mellül*, mint névhatározó szolgál. Eleven gyökerekből, mint *hátul, belül, kívül, egyedül, felül*, és a' névhatározók *alul, közül, körül*. Ezek közül is egynehányat némellyek *ól, öl* képzővel ejtenek, mint *belől, felől, alól*, de a' többiekben a' regula mellett maradnak. Pedig, ha az *ól, öl* helyesebb, és szokottabb képző volna, ezeket is vele kellene ejteni: *hától, kívől, egyedől, közől, körül*; mert az egyformaságnak avagy analogiának törvényre az emberi nyelvben legfzentebb; egynehány nemzeti névből, mint *de-ákul, magyarúl, görögül*; az állatok' neveiből, mint *kutyául, ebül, szamárul*; egynehány egyéb fő névből, mint *ajándékul, kötelességül*, melyek helyett jobbnak tartom a' tulajdonító, vagy helyezettő ragasztékokot, vagy a' gyanánt és helyett névhatározókat, mint *ajándékban adtam; kötelességnek vette; barátság gyanánt*. A' mellék nevekből igehatározók kétféleképen formálatnak, vagy *ül, ül* képzővel tudni illik, vagy az öt ágú *n, an, en, on, ön, ön* képzővel, melyekről ezek a' regulák.

Mikor kell a' melléknevekből ül, ül képzővel, és mikor ellenben n képzővel az igehatározókat formálni?

a) Az *a* és *e* végzés *n* képzőt kíván, mint *tisztán, gyengén*. Kivéven *csúnyául*, és egynehány három szótagút, mint *ostobául, gorombául*.

b)

b) A' *d* végzés az *n* képzőt szereti, mint *vidan*, *szabadon*, *röviden*, *szeliden*. Kivévéen ezeket *vadul*, *mordul*, *bolondul*, *galádul*, *csalárdul*.

c) Az *f* és *g* végzések az *n* képzőhöz szítanak, mint *hígan*, *tágan*. Kivévéen *csúfúl* és *bolgatagúl*.

d) A' *k* végzés a' mélyhangúakban *ül* képzőt kíván, mint *álnokúl*; kivévéen *vakon*. A' többiekben az *n* képzőhöz áll, mint *kereken*, *meredeken*.

e) Az *l* végzés *ül*, *ül* képzőt akar, mint *balul*, *belül*. Kivévéen *fiatalan* és *külön*.

f.) Az *ó* és *ö* végzés *n* képzőt kíván, mint *apron*, *késön*. Kivévéen a' jövendő részesülőket, mint *állandóul*, *illendőül*, mellyek helyett az *állandóképen*, és *illendőképen* 's a' t. szebbek.

g) Az *sz* végzés a' mélyhangúakban *ül*, a' többiekben pedig *n* képzőt akar, mint *gonoszul*, *egészen*.

h) A' *t* végzés az *ül*, *ül* képzőt szereti, mint *rútul*, *szentül*. Kivévéen *rösten* és *setéten*.

i) Az *n* végzés mindenkor *ül*, *ül* képzőt kíván, mint *oktalanul*, *kegyetlenül*.

k) A' *cs*, *cz*. *gy*. *h*. *ly*. *ny*. *p*. *r*. *s*. *u*. *ü*. *z*. *zf*. végzések pedig mindenkor *n* képzőt akarnak, mint *bölcsen*, *virgonczan*, *nagyon*, *mohon*,
mélyen,

mélyen, vékonyan, szépen, bátran, álmosan, üresen, hosszan, keserűen, szárazan, nehezen, dűzsen.

3) A' három ágú képzők ezek.

onkint, ennekint, önkint, mint tagonkint, fejenkint, törönkint.

szor, ször, ször a' sarkszámokból, mint kétszer, háromszor, ötször; a' névpótlókból, mint annyiszor, mennyiszor; a' rendszámokból, mint először, utólszor a' fokatlan elsőször, és utólsószor helyett, másodszor, negyedszer. 's a' t.

ton, tén, tön az igékhez adatván, folytatást jelent, mint adton adni, folyton folyni; verten verni, szótön szöni.

4) Az ötágú képzők ezek.

on. ön. ön. an. en. és n, mellyről már felyebb az ül, ül alatt fzóllottam. Formál ez ige-határozókat a' nevekből, mellyek hangzóval végződnek, az eggy n betűvel, mint tompán, gyengén; ha pedig mássalhangzóval végződnek, an vagy en fzótaggal, mint módosan, keményen. Csak kevés van on, ön és ön képzővel, mint nagyon, mohon, szabadon, vastagon, szárazon, hidegön, melegön, részegön, özvegyön, ehön, külön. Vannak közbevetésekkel is, mint gyengédedön, édesdedön, rövidedön, kerékdedön, mellyeknél a' gyengén, édesen, röviden, kereken sokkal kellemetesebbek.

Stúl,

stúl, stúl a' hangzó után, egyébkép pedig *astúl, estúl, ostúl, éstúl, östúl*, mint *házastúl, nőstúl, feleségüstúl, gyermeküstúl*, melyek helyett *házával együtt, nejével együtt 's a' t.* szebben mondatik.

t és tt külömbféle befzédrészecskéket formál, mint *kivált, megett vagy mögött, mellett, miatt, alatt, iránt vagy aránt, mihelyt, együtt, egyebütt.*

5) A' képzőktől meg kell választani a' hozzabítókat, és a' toldalék betűket.

a) A' hozzabítók, melyek semmi értelmet nem adnak, az ígék után, *ih*, mint *esih*, és *on*, *ën*, *n*, mint *vagyon, mëgyën, jön, a' van, mëgy* és *jö* helyett; az *az* és *ez* névpótolók után *on* és *ën*, úgymint *azon, ezen*; az ígehatározók után pedig *an, en*, mint *tünan, mostan, ottan, itten, majdan, máran*; úgyfzinte *lan, len*, mint *addiglan, pediglen, méglen, megintlen.*

b) A' toldalék betűk a' parancsolók után *sza, sze*, mint *hozd'sza ide, nézzük'sze meg jobban*. A' többiek csak a' köz népnél kerülnek elő, úgymint *la, a, e* ezekben: *az la, annak la, azt a, ezt e, ennek e, ettül e, ahol la, ahol a, ihol e!*

157. §. Hányfélék a' kapcsolatok?

Felelet. A' kapcsolatok értelmekre nézve a' következendő felekezetekre osztatnak.

1.)

1) Az okmutatókra, mint: *azérthogy. hogy. honnan van az hogy. mert. miért vagy mért? minek hogy. minthogy. mire. mivel. ne hogy.*

2) A' hasonlítókra, mint *a' mennyire, a' mint, mint vagy valamint, mintha, szintűgy, úgy, valaminthogy.*

3) Az engedőkre, kivevőkre, és határozókra, mint *az által, vagy a' miatt hogy, csak hogy, vagy kivéven hogy, de mindazonáltal, ha csak, ha mindgyárt, hanem ha, igaz ugyan, jöllehet, bátor, noha, legalább, legyen úgy, megvallom ugyan, nem mintha.*

4) Az alkuvókra, mint *azon esetre, ha. de az am a' kérdés, ha. hogyha. ha csak nem. ha mindgyárt. olly alku alatt hogy. de úgy hogy. tudni illik, ha. úgy mindazonáltal hogy. úgy azonban hogy.*

5) A' következtetőkre, mint *ámde. de. következendőképen. már pedig. mire nézve. erre nézve. erre való nézve. ennek okáért, ezokáért. annál fogva. ennél fogva. mivel pedig. tehát. hát. így hát.*

6) Az üdörendelőkre, mint *allig, állighogy. a' meddig. a' mint. azonban. azalatt. még. mihelyt. azonnal hogy. mikor. minekelőtte. minekutánna. végre. végtére. elvégre.*

7) Az átvezetőkre, mint *a' mi illeti. de mindazonáltal. egyébaránt. még is. továbbá. eggy szóval. röviden. rövidzden. rövid szókkal.*

8) Az egymásra mutatók, mint *a' mennyivel, annyival. mennél, annál. mennyivel, annyival, olly, mint.*

9) Az ellenkezőkre, mint *hanem, pedig, ámde, mindazonáltal.*

10) A' magyarázókra, mint *azaz, tudni illik, úgy mint, mint példának okáért, akarom mondani, ez annyit tesz, hogy.*

11) Az öfzveköthőkre, mint *azonnifelül, azonnkivül, ezennfelül, ezennkivül, és vagy 's, is. mind, mind.*

12) A' szétválasztókra, mint *sem, se, akár, vagy, avvagy.*

158. §. Hányfélék az ígehatározók?

Felelet. Az ígehatározók következendőképen osztatnak fel.

1) Az időt illető ígehatározók ezek: *akkor. a' minap. attülfogva. azalatt, azelőtt. azonban. azonnal. azontúl. azóta, vagy azótától fogva. azután. délkor. déltájban. dél előtt. dél után. eggy éjjel. eggy nap. eggy ideig. egész nap. egész éjjel. egyébkor. egykor. egymás után. egyszer. egyszerre. egyszerismind. eifelkor. eifeltájban. éjjel. éjjel nappal. ekkor. életemben, életedben, életeben 's a' t. előadandó alkalmatossággal. előbb. estve. estvefele. esztendőre. ettülfogva. ezelőtt. ezentúl. hajdan, hajdanában. hajnalkor. hamar. hamarabb. hirtelen. holnap, holnapig, holnapra, holnap után*

utánn. imént. jövődöben. jókor. későn, későbbben, legkésőbbben. korán, korábban, legkorábban. közönségesen. legfellyebb. legot-tan. ma. maig. mára. mához eggy hétre. majd. már. mászor. meddig? mennél ha-marább. mennél előbb. mikor? mindég. min-détig. mindennap. mindgyárt. most, mos-tan, mostanában. mostanig. most egyszer. nappal. napról napra. nem rég. nem sokára, vagy kevés üdö múlva. némellykor, vagy olly-kor, vagy helyelközze. óránkint. örökre. reg-gel. reggelre. reggelig. régen. régente. rit-kán. rosszkor. sietve. soha. sokáig. sokára. sokszor. szüntelen. szürkületkor. tavaly. teg-nap. tegnapi. tegnapig. tegnapról fogva. teg-nap előtt. többnyire. többször. töstént. untalan. valaha. véletlenül.

2) A' helyt illető ígehatározók: addig. ál-talellenben. alól. alólról. amarra. amonnan. amoda, amott. arra. azon. balra. balfelé. bal-ról. balfelől. bē. bēféle. belül vagy belől. belül-ről vagy belőlről. bēnn, vagy bēnt. eddig. ele-jébe. elől. előlről. előre. emerre. erre. ezenn. fel. felfelé. felre. felül, vagy fétől. felülről, vagy fétőlről. hátul. hátúlról. hol? honnan? hová? ide. idalá, itt alól. idebe. ideben. itt bent. ide-stova. imitt amott. innen. itt, itten. itthon. jobbra. jobbfele. jobbról. jobbfelől. kanyaról. ki valaha kü. kifelé. kívül, kívülről, keresztül. környöskörül. körülbelül, közel, közetről, közepett. külön. le. lefelé. másfele. más-felül. máshonnan. máshová. másott, másutt, messze. messzeről. mindenfele, mindenfe-lül, mindenünne. mindenütt. oda. odabe. oda-

odaben, ott bent, odalá, ott alól, oldalást, oldalaslag, onnan, ott, ottan. othón. rézfunt. sehol, nem sohol, mert a' se és hol szavakból tetetik öszve. sehonnán, sehoval, szemközt, távúl vagy távól, távúlról vagy távólról, tovább, túnan vagy túl. túnanról vagy túlról. valahol, valahonnán. valahová. végén. visszárúl, vagy visszajárúl vagy fonakúl.

3) A' módot és minémüséget jelentő igehatározók: alattomban vagy tiikon, allig, általában, barátságosan, be! bizonyosan, bizonyára, valóban, valójában, csudálatosan, eggy hüzomban, egyenesen, előre, elököllve, emberségesen, éppen nem, erővel, erőszakosan, erőszakkal, erőnek erejével, fél vagy fenn szóval, fonakúl, felfordítva, gyalog, hajadon fővel, halkal, lassan, hasztalanúl, hiába, hiában, hátra, hideg vérrel, igazán, igen, igen-jol, így, illendőkepen, illetlenül, immel ámmal vagy kordéra, irasban, jó móddal, vagy módgyával, vagy okkal móddal, készakartva, vagy szánttszándékkal, kétség hívül, könnyen, könnyenélkül, következőkepen. közönségesen. lóhátonn. maskep. meggondolatlanúl. méltán. méltatlanúl. naggyábúl. nagyon. nehezen. nem örömet. nevezet szerint. nyilván. örömet. öszvetett kézzel. rosszúl, rosszabbúl, semmikep, semmikepen. susogva, szabadon. szembe. szemlátomást. szerencsére. szilajúl. szívesen, tiszta szívbúl. szóval. teli torokkal. térgyenn alva. tréfábúl. tudtomra, tudtodra, tudtára 's a' t. úgy, úgy szólván, úriásan, vaktában, valamikep, valamikepen, véghetetlenül, véletlenül, versengve, veszteg vagy vezteg.

4) A' rendet és mértéket illető igehatározók: akkortájban. alkalmasint. a' mi több. a' mennyire lehet. a' mint lehet. át még át. azután. csak. egészen. egyébkép, máskép. egyedül. egyetemben. egymás után. egyszerre. egy szívvvel, lélekkel. együtt. egy általtyában. elég. elegendőképen. elejente, eleinte. éppen akkor. éppen úgy. felette, felettebb. felette nagyon. főképen, legfőképen. hasonlóképen. hovatovább. ismét. kézzel kézre. kivált, kiváltkép, kiváltképen. koronkint, üdönkint, helyel közzel, külömbféleképen. különösen. lassankint. lassan-lassan. legalább, legelőször. legfőképen. leginkább. lépésenkint. lo' halálában. majdnem. megint, megmeg. meg, ismét. meglehetősen. mennél tovább. minden egyéb előtt. mindenkor. mintha. némellykor. hébehóba, melly szó talán a' hétben, holnapban szavakból tetetett öszve. ollykor. némünémüképen. olly annyira. öszveséggel. rendesen, annak rendgye szerint. részent, rész szerint. sorjában. söt, söt inkább. szintűgy. szórúl szóra. távúl legyen. tététül fogva talpig. tűrhetőkepen. úgy. utólyára. üdövel. végre, vegyest.

5) A³ helybenhagyó, kérdező, kétkedő, és tagadó igehatározók: bizonyosan, bizonynyára. valóban, valójában, igazan. csupán csak. énmíattam. éppen nem. hányszor? hihetőképen. hogy? hogyan? hogyhogy? hol? honnan? hova, hová? igen. merre? meddig? mi dolog? mikép? mint? miért vagy mért? miért nem? mikor? minden bizonynyal. minek? nehezen. nem. nem igaz? sem, mikor tiltunk se. semmikép. soha. talán, tán, talántán. úgy.

159. §. *Mellyek a' Magyarban az indulatjelek?*

Felelet. A' Magyarban az indulatjelek ezek. A' bosszonkodó *ah!* A' fájlaló *áh!* A' nevető *ahá!* A' pirongató *ahha!* A' bizonyító *bizony!* A' szánakodó *boldog Isten!* A' némitő *csitt!* A' szemrehányó *csúfság!* A' kérlelő *de még is.* A' segítségül hívó *egek!* A' csudálkozó *ejnye!* A' tagadó *éppen bizony!* A' panaszzkodó *fájdalom!* Az intő, vagy üző *félre!* A' magát feláldozó *ha!* A' nevető *ha, ha, ha!* A' dúcsekedő *haj!* A' némitő *hallgass!* A' hívó *hej!* A' tudakozódó *hogyhogy?* A' kétkedő *hohó!* Az újjal mutató *ím! ime! ihol!* A' segítségül hívó *Istenem!* A' fájlaló vagy panaszzkodó *jaj!* A' fenyegető *jaj neked!* A' kétkedő *lehetetlen!* Az előre intő *nono!* A' biztató *noffza, noffzarajta.* Az undorodó *piha!* A' biztató *rajta!* A' csudálkozó *rendes!* A' félénk *megesne!* A' szánakodó *szegény!* A' szemrehányó *szígyen, gyalázat!* A' bosszonkodó *oh!* A' sohajtó *óh!* A' panaszzkodó vagy dúcsekedő *vaj!* A' csendesítő *vezteg!* A' megijedő *utfszu!*

A'

Magyar Nyelvtudománynak

II. Rész.

A' Szókötés.

XVII. Szakasz.

A' névmutatónak kötéséről.

160. §. *Mi és hányféle a' szókötés?*

Felelet. A' szókötés által ama' tudományt értjük, melly a' szónyomozásnak törvényei szerint felkészült szavakat olly rendbe szerkezteti, hogy a' befzélőnek gondolatit, ítéleteit, és vélekedéseit értelmesen, és pontosan kifejezzék. Példának okáért: ha e' szavakat a' *Magyar nyelv, nemzeti szépség, nem kell, az idegen, majmozás, és megront, a' szónyomozásnak törvényei szerint a' szükséges végzésekkel felkészítvén, illy rendbe szerkeztetem: a' Magyar nyelvnek nemzeti szépségeit nem kell az idegeneknek majmozásával megrontani*, olly ítéletet fejezek ki, mellyet minden Magyar könnyen, és egészen megérthet. Az illyen kifejezés *mondásnak*, a' szavak pedig, mellyekből áll, a' *mondás' részeinek* neveztetnek. E' szókötés mindennemű emberi nyelvben kétféle: az *emberi tudniillik és a' nemzeti.* Az emberi szókötés a'

beszédnek ama' reguláira ügyel, melyek az emberi nyelvnek mivoltához tartoznak, és így az egész emberi nemzetnél közönségesek, mint az, hogy a' ragaszték vagy hajlítás által tökéletesen meghatározott értelmű névhez vagy ígé-
 hez, mint *uraknak*, *dominis*, vagy *irok*, *scribo*, soha új ragaszték vagy képző által más értelem ne függesztessen, és hogy e' szavaknak végzései *nak*, *is*, *ok*, *o* a' beszédben mindenkor ugyanazon egygy értelemben mondassanak. A' nemzeti szókötés ama' különös regulákat illeti, melyek szerint egy és ugyanazon mondás az egygy emberi nyelvben illy ragasztékokkal, hajlításokkal, vagy szórenddel, a' másokban pedig másfélekkel fejeztetik ki. Példának okáért, mikor a' Deák és a' Német e' mondásokban: *memineris mei*; *erinnere dich meiner*, a' *mei* és *meiner* genitivusokkal él, akkor a' Magyar a' *róllam* lehető ragasztékot mondgya, és így szól: *emlékezz meg róllam*. Ezek általlýában idiotizmusoknak, avvagy szójárásoknak neveztetnek.

161. §. *Micsoda különbséget kell a' határozott, és a' határozatlan értelmű mondások között tenni?*

Felelet. Az emberi nyelvben nagy különbség van a' határozott és a' határozatlan értelmű mondások között. Határozott a' mondás, mikor egygy egész nemről, vagy felekezetről, vagy bizonyos rideg és hasonlókra felfozthatatlan tárgyakról valamit szólunk, mint: *az ember halandó*, vagy *az emberek halandók*, hol az egész emberi nemzetet értjük, olly annyira hogy helyette így is szólhatunk: *minden ember halan-*

landó. Illy határozott mondás ez is: *a' módos ember mindenütt kedves*, vagy *a' módos emberek mindenütt kedvesek*; mert itt is *a' módos embereknek* egész felekezete értetődik, úgy hogy helyette így is lehet szólni: *minden módos ember mindenütt kedves*. Határozott mondás végtére ez is: *a' katonák, a' kiket tegnap láttunk*, és ez: *a' kertész, a' ki tegnap nekem levelet hozott*; mert itt *a' katonák'* felekezetének bizonyos és rideg tagjai, 's *a' kertészek'* gyülekezetének eggy és bizonyos tagja értetődik.

Ámde ha valamelly nemnek vagy felekezetnek némelly bizonytalan, és semmikép meg nem határozott tagjairúl van *a' szó*, *a' mondás* határatlan, mint *bölcs emberekhez sem lehet mindenkor tanácsért folyamodni*; vagy *mondgy nekem embert, a' ki így vélekedgyen*; vagy *a' hegyenn gyermekeket látok*. E' mondásokban sem valamennyi, sem bizonyos bölcs emberek, vagy gyermekek nem értetődnek, hanem csak némellyek, és még ezek is minden határozás nélkül.

E' két értelmet, kivált *a' Deákos Magyar-nak*, *a' ki e' két nyelvenn kívül többet nem tanult*, jól meg kell *a' beszédben választania*, ha csak anyanyelvünknek nemzeti szójárásait minduntalan megrontani nem akarja.

162. §. *Micsoda fő regula szerint kell a' Magyar beszédben a' névmutatóval élni?*

Felelet. *A' névmutatóval csak a' határozott értelmű Magyar beszédben kell élnünk, mint a' gyer-*

gyermeknek szeretnek játszani, ha csak a' névnek értelme névmutató nélkül is valami egyéb által nincsen meghatározva, mint a' tulajdon nevekben; mert itt már a' névmutató szükségtelen, és így olly hiba, melly az emberi nyelvnek köz törvényt sérti, mint: *Magyar ország termékeny*, nem pedig a' *Magyar ország termékeny* A' határatlan értelmű beszédben pedig a' névmutatót el kell hagyni, mint: *gyermeknek játszanak a' hegyenn*, nem pedig a' *gyermeknek*, mert itt nem valamennyi gyermek jelentetnek, sem bizonyos gyermek nem értetődnek.

Mikor azonnkivül, hogy a' névnek értelmét a' névmutatóval meghatározzuk, a' tárgyat egyszersmind mutatni is akarjuk, a' névmutató elejébe, melly sem az egyes, sem a' többes számban soha sem változik, mutató névpótolót is teszünk, melly a' számra, és a' ragasztékokra nézve a' fő névvel megegyez, mint: *az az ember*, a' *ki tegnap nállam volt*; *annak az embernek*, a' *ki tegnap nállam volt*; *azt az embert*, a' *ki nállam volt*; *azok az emberek*, a' *kik nállam voltak*; *azoktól az emberektől*, a' *kik nállam voltak*, 's a' t. A' csinosabb nyelvben a' mutató névpótoló és a' névmutató helyett *amaz*, vagy *azon* névpótoló áll társaságos állapotban: *amaz*, vagy *azon ember*, a' *ki tegnap nállam volt*; *amaz*, vagy *azon embernek*, a' *ki nállam volt*; *amaz* vagy *azon embert*, a' *ki 's a' t. amaz* vagy *azon emberek*, a' *kik tegnap nállam voltak*; *amaz* vagy *azon emberektől*, a' *kik 's a' t.* A' mássalhangzóval kezdődő nevek előtt *ama'* mondatik, mint: *ama'* vagy *azon katonák*, *kik nállam voltak*.

Jegyzés. A' Deák, és, ammint mondgyák, a' Tót nyelv a' határozott értelmű beszédet a' határozatlanul a' névmutató avagy articulus által meg nem különböztetik, úgy hozván magával nemzeti tulajdonságok. Azok tehát, kik a' Magyar nyelvnek csinosítását abból vélik állani, hogy saját nemzetiségeit elhagyván, a' Deáknak nemzetiségeivel felpiperézkedgyen, a' névmutatókat a' Magyar beszédben, és kivált, mikor megfzorúlnak, a' versekben, kénnyek szerint elhaggyák, és az efféle természetlen Magyarságot még szépségnek is nézik. De lássuk, mire vezet bennünköt az ilyen deák-majmozás. Ha az egyik egynehány esetben elhaggya a' névmutatót, a' másik, harmadik, negyedik Író annyira terjeszti majd e' Deákos szépséget, hogy az esetek egynehány százra, sőt még ezerre is mennek. A' Deákos Magyarok látván, hogy névmutató nélkül az ígékben a' mutató forma egészen föükségtelen, ezt is elvetik lassankint, hogy nyelvünköt a' Deákhoz közelebb vigyék, és így az ő vélekedések szerint, megcsinosítsák. A' Tótok is, közelebb jönni látván így nyelvekhez a' Magyarat, amazokkal kezdet fognak, és Magyarul velek együtt imígy írnak: *Tyúk, és Csibék. Sok csibének szorgalmatos annya, tyúk, nagyon gondoskodott arról, hogy kánya egyiket vagy másikat el ne fogjon. Megint tehát ökö, hogy szárnyai alá siessenek, mihelyt madaraknak gyors és kegyetlen ellenségét repülni látnak.* - - - *Ezt kánya megragadott, körmei közé szorított, és felfalt.* Ez lefz ám még a' szép classicus Magyarság! A' Francia, Olasz, Anglus és Német a' határozott értelmet a' határozatlanul egészen úgy különbözteti meg bizonyos névmutatók, avagy articulusok által, mint a' Magyar: és azoknak még is, kik e' nyelvekből Magyarra fordítanak, nem ajánlhatom elegendőképen a' figyelmetességet arra, hogy a' Magyar sokszor határozott beszéddel szokott élni, mikor e' nyelvekben határatlan kifejezések akadnak elő, és viszontag. Mikor a' Német így szól: *Ein Vater, der seinen Sohn liebt; eine solche Mutter, die schon erwachsene Töchter hat;* a' Magyar határozott mondasokkal él: *az atya* (nem pedig *eggy atya*) *ki fiát szereti;* *'s az olyan anyja* (nem pedig *eggy olyan anyja*), *kinek már eladó leányai* (és nem *leányok*) *vannak.*

163. §. *Kelle a' Magyarban a' tulajdon nevek előtt névmutatóval élni?*

Felelet. A' fő regula szerint ugyan mindenik tulajdon név olly határozott értelmű, hogy annak határozására a' névmutató tellyességgel föük-

szükségtelen: de vannak még is a' Magyaroknak különös szójárásai, melyekben a' tulajdon nevek' elejébe névmutatót tesz. Lássuk ez iránt a' regulákat.

1) Mikor a' személyeknek tulajdon nevei előtt melléknév nem áll, a' névmutató előttök nagyon természetlen, mint *Terentiust már átolvastam*; most *Cicerót veszem elő*; nem pedig a' *Terentiust*, a' *Cicerót*. Úgy szinte *Jupiter*, *Plútó*, *Vénus*, *Ámor*; nem pedig a' *Jupiter*, a' *Plútó*, a' *Vénus*, az *Ámor*. Csak mikor a' személynek tulajdon neve közös névre, avagy appellativumra változván, határozott értelmét elveszti, maga' elejébe névmutatót is kíván. Megtörténik ez:

a) Mikor a' tulajdon név több személyeknek tulajdonítatik, mint: *ritkák a' mostani időkben a' Plátók és a' Pythagorások*; vagy *az Imrék és az Istványok többnyire jó emberek*; vagy *az Eszterháziak régi nemből valók*.

b) Mikor több személyt, kik ugyanazon nevet viselik, egymástól meg akarunk különböztetni, mint *nem arról a' Péterről szóllok én*; vagy *nem ezt az Istványt értem*, vagy a' 162. §. szerint: *nem azon Péterről szóllok*; *nem ezen Istványt értem*.

c) Mikor valakit megvetéssel, vagy fenyegetéssel, vagy barátságosan nevezünk, neve' elejébe tesszük a' névmutatót is, mint: *avval a' Pistával nekem ne társalkodgy. Azt az Illést én egyszer jól megszidom*. Ez az oka, miért tartvuk

tyuk gorombaságnak, és parafztos befzédnek, mikor valaki az ollyanoknak neveit articulussal mondgya, kikhez tífztelettel viseltetni tartozik, mint: *az Eszterházy jön az Illésházival. Tegnap a' Jelenfinével a' Pécsinénél voltam.*

2) Mikor a' személyeknek tulajdon nevei előtt melléknév áll, akkor a' névmutató iránt ezek a' regulák.

a) Ha a' melléknév olly ösmeretes és fzo-kott, hogy mintegy a' tulajdon névnek mivoltához tartozik, akkor a' névmutatót elejébe tenni, képtelen hafzontalanság volna: mint *Nagy Sándor, Szent András, Harmadik Istvány Pápa, Kopasz Károly, Madarász Henrik,* 's a' t.

b) Mikor a' melléknév külömbiséget akar tenni több személy között, kik ugyanazon nevet viselik, a' névmutató szükséges, mint: *nem a' Budai Kénköviről szóllok, hanem a' Vácziről.*

c) Mikor olly személyről szólunk, ki már előre küldött befzédünkből ösmeretes, akármellyféle melléknév előtt sem kell névmutatót mondanunk, mint: *minekutánna tehát híres Zrinyi* (vagy *híres Zrinyink*) *ezeket mondotta,* 's a' t.

3) A' birodalmaknak tulajdon nevei, akár az ország névvel állyanak, akár nélküle, a' névmutatót meg nem szenvedik, mint *Görög ország, China, Persia.* De a' *birodalom* név előtt névmutatót kívánnak, mivel melléknevek gyanánt

nánt mondatnak, mint *a' Török birodalom, a' Német birodalom, a' Görög birodalom, a' Muszka vagy az Orosz birodalom*; sőt *a'* többiekben az *i* képző által még valóságos mellékevekre is változnak, mint *a' Római birodalom, a' Chinai, a' Persiai, az Assiriai birodalom*.

4) *A'* városoknak, mezővárosoknak, faluknak, holnapoknak, és napoknak tulajdon nevei *a'* névmutatót magok előtt meg nem szenvedik, mint: *Pestenn mulat. Júniustúl fogva nem láttam. Húsvét tájban történt. Keddre vádom. A' névmutató csak akkor szükséges, mikor több ugyanazon nevű tárgyakot meg akarunk különböztetni, mint nem a' Prágát értem, mely Csehországban, hanem mely Szala Vármegeében fekszik. Szükséges a' névmutató akkor is, mikor a' tulajdon név előtt melléknév áll, mely azt közös névnek teszi, mint: a' tavalyi Majus nagyon hideg volt. A' múlt Vasárnap-tól fogva a' jövő Szombatig.*

5) *A'* hegyeknek, és vizeknek, kivált *a'* honiaknak nevei névmutatót kívánnak, mint *a' Mátra mellett jó bor terem. A' Tifzában sok hal van. Átmentek a' Rajnánn.* *A'* névmutató megmarad akkor is, mikor *e'* tulajdon nevek *a'* hegy és víz közös nevekkal összefüggesztetnek, mint *a' szent Gellért' hegyénn új csillagnéző torony építettett. A' Duna' vize mellett.*

164. §. Mikor kell *a'* közös, és *a'* melléknevek előtt névmutatóval élni?

Fele-

Felelet. A' közös és a' mellék nevek előtt a' névmutatóval a' következendő regulák szerint kell élni.

1) A' közös nevekre nézve a' névmutató a' 162. §ban előadott törvényt követi: a' határozott beszédben, tudni illik, mondatik, a' határozatlanban pedig elhagyatik. De vannak még is egynehány esetek, melyekben még a' határozott értelmű közös nevek előtt is szükségtelen lehet. Ezen esetek a' következendők.

a) A' könyveknek, és részeiknek homlokírásiban, mint *Új Magyar Grammatika. Első Könyv. Második Rész.* Csak mikor a' homlokírás a' könyvet szinte személyesíti, névmutatót is kíván, mint: *A' tökéletes Keresztény.*

b) A' hívó esetben a' közös név a' névmutatót meg nem szenved, mint *Egek, oh tik kegyelmes Egek!* nem pedig *Az Egek!*

c) Az *és* és *vagy* kapcsolatok után, ha előttiök névmutató áll, el lehet hagyni, mint *az ajtatos és szent ember. A' madarak vagy halak.*

d) Mikor egymás után több közös nevek állanak, elég az első' és az utolsó' elejébe névmutatót tenni, mint *az emberség, jámborság, jó erkölcs, tudomány, és a' módosság az ifjú embernek legszébb tulajdonságai.*

e) Az *Isten* név előtt névmutató áll, mint *jó az Isten;* kivéven egynehány beszédmódokat, mint: *Isten hozott. Isten hozzád. Isten ments,*
vagy

vagy *mentsen meg. Isten' nevében. Isten veled. Isten téged'. Isten neki. Isten' hírével. Isten bocsáss.*

2) Mikor a' melléknév a' mondásban állítás gyanánt áll, a' névmutatót meg nem szenvedí. Illyen e' melléknév *szép e' mondásban: a' harmadik nyár szép volt.* Mikor fő név gyanánt áll, névmutatót kíván, mint a' *szép és ostoba* melléknévek e' mondásban: a' *szép még az ostobát is megilleli.* Mikor a' fő név előtt társaságos állapotban áll, a' 162. §ban előadott fő regulát követi. Így e' határozott beszédben a' *mostani üdők nehezek, a' mostani* melléknév előtt névmutató van; de az *ostoba* előtt e' határozatlan mondásban nincs helye: *ostoba emberekkel nehéz társalkodni.* Mikor a' melléknév több szavakból áll, a' fő név pedig határozott értelmű, a' névmutató amazok előtt áll, ha mindgyárt határatlanok is, mint: a' *mennykövekkel már meffszerül fenyegető mennydörgés, hol az a' névmutató a' mennydörgés fő névhez tartozik, a' közöttök fekvő szavak pedig melléknév gyanánt állanak.*

165. §. *Mikor kell a' számnevek, a' névpótolók, és az igehatározók előtt névmutatóval élni?*

Felelet. A' számnevek, névpótolók, és igehatározók előtt névmutatóval a' következő regulák szerint kell élni.

1) A' sarkszámok a' 162. §ban előadott regulát követik. Így e' határozott mondásban: az
öt

öt esztendőt, melyeket nálla töltöttem, életemnek legvigabb napjai közé számláltam, az öt számnév előtt névmutató áll. Másképp van a' dolog a' következő határozatlan mondasban: öt esztendő könnyen elmúlik. E' törvényt követik a' többi számnevek is. Csak a' rendszámok előtt függ tetfszésünktől a' névmutatót elhagyni, vagy mondani, mint: én tölle ötödik, vagy az ötödik voltam.

2) A' névpótolók, ha már magokban határozott értelemmel birnak, a' névmutatót meg nem szenvedhetik. Illyenek a' személyesek, a' mutatók, és a' kérdezők, mint *én vagyok; azt mondgyák; ki jön?* Meg nem szenvedik a' névmutatót az olyanok is, melyek természettyek szzerint határozatlan értelműek, mint: *külömbfélélt szólottunk.* A' magányosan álló birtokosok névmutató nélkül nem lehetnek, mint *az enyim, a' tiéd's a' t.* (99. §.) A' birtokos nevek előtt szokott ugyan a' névmutató, de szükségtelen; mert *hozd vissza könyvemet* szinte olly jól, sőt ízebben mondatik, mint *a' könyvemet.* A' visszaterő névpótolókat a' névmutató különbözteti meg a' kérdezőktől, mint *a' katona, a' kit tegnap láttunk,* és ellenben *kit láttatok tegnap a' hegyenn?* De ha az értelmességnek veszedelme nélkül megtörténhet, a' névmutatót még a' visszaterők előtt is el lehet hagyni: *a' katona, kit tegnap láttunk.*

3) A' Magyarban még az ígehatározók előtt is találunk kétféle esetben névmutatót,

a) Mikor az ígehatározó fő név gyanánt vetetik, a' határozott értelmű beszédben a' 162. §.
sze-

Szerint névmutató áll előtte, mint: *az úgy és a' nem úgy minden pörnek a' forrása.*

b) Különös tulajdonsága nyelvünknek az, hogy a' határozatlan értelmű igehatározókat a' névmutató által, melly némelly íróktól csak elejekbe függesztetik, némellyektől pedig velek öszve íratik, határozot értelműekre változtattya. Peldának okáért: *mint vagy? jól, ammint vagy a' mint látod.* Hogy a' névmutató a' következő mássalhangzót a' kimondásban megduplázza, már a' 42. §-ban említettem: mivel tehát az efféle igehatározókat a' *mint, a' kor, a' minap, a' mennyire* 's a' t. illy duplázással kell kimondani: *ammint, akkor, amminap, ammenyire*, azoktól is, kik a' névmutatót velek öszveírják, ugyanezen duplázást méltán megkívánhattuk. Ezekből könnyű átlátni azt is, hogy a' névmutatót olly igehatározók' elejébe tenni, mellyek határozatlan értelműekből ki nem vetkezhetnek, felette nagy hiba, mint a' *midőn*; mert így két egymással ellenkező dolog tetetik öszve; a' határozatlan értelmű *midőn* tudniillik a' határozott értelemnek jelével, az a' névmutatóval.

166. §. *Mit kell még az ez és eggy névmutatókról tudnunk?*

Felelet. Mikor a' 162. §. szerint a' névmutató' elejébe még mutató névpótolót is teszünk, a' távúllévő tárgyakról az *az* névpótolót mondjuk, mint *az az ember, annak az embernek, azt az embert, azok az emberek, azoktól az emberektől*; az előttünk fekvő tárgyakról pedig az *ez* névpótolót, mint *ez az ember, ennek az em-*

embernek, ezt az embert, ezek az emberek, ezektől az emberektől. Valamint tovább az előbbeni példákban ezek helyett: *az az, annak az, azt az, azok az, azoktól az* rövidebben és szebben *azon* mondatik: *azon ember, azon embernek, azon emberek 's a' t. úgy az* utóbbik példákot rövidebben és szebben ejtyük imígy: *ezen ember, ezen embernek, ezen embert, ezen emberek, ezen emberektől.* Az ilyen esetekben végtére az *ezen* szócska helyett a' hangzók előtt lehet az *ez* névmutatóval élni, mint *kösd a' jászolhoz ez ökröt*; noha meg kell vallanom, hogy az ilyen *ez a'* köz beszédben nem igen járatos. De a' mássalhangzók előtt az *e'* annyival szokottabb és kellemetesebb, mint *e' lovakonn jöttem.*

Az *eggy* számnevet én allig merem Grammaticussaink után névmutatónak nevezni. A' Német, Franczia, Olasz és Anglus. nyelvekben az egységnek névmutatója (*articulus unitatis*) nagyon szokott; de a' Deákban fel nem találattik. Jele tehát, hogy az egységnek névmutatója a' nyelvnek sem mivoltához, sem csínosságához nem tartozik, és hogy azok nagyon eltévedtek, a' kik azt gondolták, hogy a' Magyar tökéletes és csinos nyelv nálla nélkül nem lehet. Az *eggy* szócska a' Magyarban háromféleképen szolgál, mint szükségtelen névmutató, mint szükséges szám-név, és mint szükséges határatlan névpótló.

a) Mihelyt a' Magyar az *eggy* szócska nélkül ellehet, azonnal csak hafzontalan Németes szójárásnak lehet tartani. Így a' Magyar e' mondat: *az alázatosság olly erkölcs, melly az embert*

bert nagyon kedvelteti, tökéletesen¹ annak ért-
vén, a' minek a' Németes Magyar ezt: *az alá-
zatosság egygy olyan erkölcs, melly 's a' t. lát-
ni való dolog, hogy abban az egygy fzőcska tel-
lyességgel hafzontalan.*

b) Számnév a' következendőkben: a' *he-
gyenn csak egygy embert látok; egygy fillérje
sincs; adgy nekem egygy cseresnyét; adgy ne-
kem egygy dinnyét.* Mikor a' Német így fzőll:
ich sehe auf dem Berge einen Menschen, a' nur,
azaz *csak* nélkül, akkor a' Magyar e' mondást
így ejti: *a' hegyenn embert látok.* Nagy kü-
lömbőség van tovább e' Magyar mondások kö-
zött: *fillérje sincs*, és *egygy fillérje sincs.* Lehet
tudni illik valakinek arany pénze, lehetnek hú-
szassai, és tizessei, és én rólla így fzőllhatok:
*nincs neki sem márvássa, sem petákja; fillérje
sincs.* De mikor azt mondom valakiről, hogy
egygy fillérje sincs, azt értem, hogy minden-
némű pénz nélkül fzőkölködik. Úgy fzínte mikor
cseresnyét vagy dinnyét kérek, egynehány cse-
resnyét, és a' dinnyéből egygy fzeletet értek: de
mikor *egygy cseresnyét, egygy dinnyét* kérek,
eggnél több szem cseresnyét nem kívánok; din-
nyét pedig egészét kérek.

c) Határatlan névpótoló az ilyen monda-
sokban: *Tölts rá egygy kis vizet. Egygy kevés
mézet hozott. Neked többé egygy fzálat sem hi-
fzek. Egygy csöppel sem jobb a' testvérénél.
Igyál egygy pohár bort.* Nyomositó befzéd mód
a' Magyarban, mikor e' névpótoló a' melléknév
és a' fő név közé tetetik, mint *sógora böcsüle-
tes egygy ember.* Ha e' mondásban az *egygy* név-
pó-

pótoló a' melléknév' elejébe tetetik Németesen: *sógora egy böcsületes ember*, egészen mást tesz, mintsem ha így szólunk: *sógora böcsületes ember*.

Jegyzés. A' ki a' Németből Magyarra fordít, nem kis hasznát veheti annak, a' mit Pestenn 1805. eszt. kiadott Grammaticámban a' 154. és köv. old. irtam.

XVIII. S z a k a f z.

A' ragasztékoknak és névhatározóknak kötéséről.

167. *Mikép kell bánnunk a' Magyarban a' nevező esettel?*

Felelet. A' nevező esettel a' Magyarban a' következő regulák fzerint kell bánnunk.

1) Az emberi nyelvnek mivoltához tartozik, hogy a' tárgyat, melyről szólni akarunk, megnevezzük. A' Magyar nyelvben is tehát fő dolog az, hogy a' nevező eset a' tárgyat, melyről szó történik, minden mondasban megnevezze, mint *a' fa gyümölcsöt hoz*, hol e' név *a' fa* a' nevező eset. E' regula még a' személytelen igéket is illeti, noha mellettek a' nevező eset csak titkon értetődik, mint *villámlik*, tudni illik *az ég*. E' mondasban *esső essik* a' nevező eset *esső* nyilván kimondatik. Némellykor a' nevező eset helyett a' személytelen igénél egy másik személyes igének a' határatlan módgya találtatik, mint *nekem az atyámhoz levelet kell*

irnom, hol a' *kell* ige személytelen, az *irnom* ige pedig nevező eset gyanánt szolgál.

2) Mikor egy tárgynak több szóból álló neve van, e' szavak összességgel egy nevező eset gyanánt állanak, mint *szent István első Magyar Király*. Az ilyen esetekben csak az utolsó szó vetetik fő név gyanánt, az előttevalók pedig mind melléknevek. Innen van, hogy mikor az utolsó szóhoz ragaszték függesztetik, a' többiek mindnyájan a' nevező esetben maradnak, mint: *e' szabadságot szent István első Magyar Királytól nyerték*, hol a' *től* ragaszték csak a' *Király* név után tetetik. Nyelvünknek e' nemzeti tulajdonsága a' Deákban és a' Németben fel nem találatik. A' Francziában, Olaszban és Anglusban a' *declinatio* csak az *articulussal* végeztetik, és így valamennyi szavak a' nevező esetben maradnak: ezekben sem lehet tehát a' Magyar nyelvnek e' nemzetiségét feltalálni.

3) Két vagy több egymástól különböző nevező eset egy és ugyan azon mondasban kétféleképp kerülhet elő, ugymint a) mikor az állítás több egymástól különböző tárgyakot illet, mint *a' tehenek és a' kecskék együtt legelnek*, és ilyenkor az efféle nevező eseteket kapcsolat által, a' minő itt az *és*, öfzve kell függeszteni; b) két nevező eset kerül elő a' létjelentő ige-
nél is, mellyeknek egyike a' mondasnak tárgya, a' másika pedig a' mondasnak állítása, mint: *az alázatosság szép erkölcs*; hol a' *van* ige eltitkoltatik, *az alázatosság* a' mondasnak tárgya, a' *szép erkölcs* pedig az állítása. Úgy színte e' mondas *az öcsém katona lett* a' két nevező

vező esetet úgy választja el, hogy az *öcsém* a' tárgy, a' *katona* pedig az állítás legyen. Ezen esetekenn kívül két egymástól különböző nevező eset olly jelenés az emberi beszédben, melly az értelmességet könnyen meggátolja. Errevaló nézve javasoltatik, hogy a' csinos nyelvben a' ragasztékoknak kényünk szerint való elhagyását tehetségünk szerint kerülyük. Sokkal értelmesebb valóban e' szerkeztetés a' *királynak palotája*, vagy az *életemet szeretem*, mint ez a' *király palotája*, vagy *életem szeretem*. Az írásban való röstség az effélékben még a' hiányjelet is el kezdi már hagyogatni, mint a' *király palotája*, *életem szeretem*; hanem ha talán gazdasagbúl mulattyák el némelly Írók e' hiányjeleket, mint ama' Prókátor, a' ki az *i* betűkre pontokat nem rakott, hogy tintáját megkíméllye.

168. §. *Micsoda regulák alá van vetve a' Magyar birtokos ragasztéknak kötése?*

Felelet. A' birtokos ragaszték a' tulajdonítótól csak abban különbözik, hogy a' birtoknak nevével mindenkor társaságos állapotban, a' tulajdonító pedig mindenkor magányosan áll. E' mondásban: a' *Herczegnek paripákat hoztak*, e' név *Herczegnek* tulajdonító ragasztékkal mondatik: ebben pedig: a' *Herczegnek paripái elérkeztek* ugyanazon szó *Herczegnek* a' birtok' nevével *paripái* társaságos állapotban áll, és vele egy öszvetett gondolatot jelent. E' társaságos állapot (Lásd az 55. §. után a' *Jegyzést* a' 7. 8. és 9. szám alatt) abbúl áll, hogy a' birtok' nevébúl, ha rideg, mindenkor az *a* vagy *e* képzővel, ha pedig többes, min-

denkor az *ai* vagy *ei* képzővel kell birtokos nevet csinálni, akár egy legyen a' birtokos, akár több. Példának okáért:

A' Herczegnek paripája vagy paripái;
A' Herczegeknek paripája vagy paripái;

mellyekhez azután a' X. Szakaszban előadott regulák szerint a' szokott ragasztékok függesztetnek. A' birtokos ragasztéknak kötéséhez tartoznak még a' következő jegyzések:

a) A' birtokos ragasztékkal akkor élünk, mikor azt akarjuk jelenteni, kihez tartozik valamelly dolog, vagy minék a' tulajdonsága? mert ilyenkor a' birtokos személynek vagy tárgynak a' neve birtokos ragasztékot kíván, mint a' *böcsület a' jó erkölcsnek jutalma; az álom a' halálnak a' képe.*

b) A' tulajdonító, mikor birtokosra változik, általlyában szóllván, egészen maradhat, vagy a' *nak*, *nek* ragaszték nélkül hiányjellel állhat. (167. §. 3.) Példának okáért: a' *várasnak tornya*, vagy a' *váras' tornya*. Mikor egészen marad, a' birtok' neve' elejébe, ha amaz után áll, csupán csak azért, hogy a' beszéd fontosabb legyen, névmutató tetetik, mint a' *várasnak a' tornya*; egyébaránt névmutató nélkül a' beszéd rövidebb és szebb: a' *várasnak tornya*. Állhat a' beszéd' elejénn a' birtok' neve is, mint *tornya a' várasnak*; de ilyenkor a' névmutató a' beszédet fontosabbnak nem teszi, sőt természetlenek látszik, mint a' *tornya a' varasnak*. A' birtok' nevét a' birtokos' ne-

vétül el is lehet választani, úgy hogy a' birtokos a' mondás' elején; a' birtok pedig a' végén neveztesse meg, mint e' példában: a' *bíró-nak néztük meg tegnap este felé a' kertjét*, hol a' *bíró* a' birtokos, a' *kert* pedig a' birtok. Mikor a' birtokos' nevéből a' *nak*, *nek* elvettetik, a' birtok' neve utánna és névmutató nélkül áll, mint a' *váras' tornya*.

c) Valamint bizonyos, hogy a' kurtított birtokos, ammint a' 167. §. a' 3. szám alatt mondtam, az értelmességnek nagyon veszedelmes; úgy ellenben igaz, hogy a' szokás a' kurtítást némelly esetekben még szükségesnek is tette. Így a' várasok' neveit mindenkor kurtítva mondjuk, mikor e' közös név *váras* utánok tetetik, mint *Buda' várassa*, *Pest' várassa*, nem pedig *Budának* és *Pestnek várassa*. Ez mindazonáltal a' mezővárasoknak, és a' faluknak neveire ki nem terjed, mellyek csak öfzvetetnek, mint *Árokszállás*, *Budaköz*. Megrövidítetnek tovább a' folyóvizeknek, és a' hegyeknek nevei is, mint a' *Duna' vize*, a' *Mátra' hegye*. Az olyan nevekben végtére, mellyeket a' szokás a' birtokok' neveivel szinte már egybe kapcsolt, mint a' *váras' háza*, a' *falu' korcsmája*.

Jegyzés. Nagyon közönséges hiba az a' Filozofának és a' Filológiának sáklója nélkül a' setében idestova kapkodó Nyelvművelőknél, hogy a' törvényes kivételekből, avagy exceptiókból, közönséges regulákat akarnak csinálni. Ez akármelly tudományos systemában fenékel fordúlt tanítás volna. Az imént előadott példákból: *Buda' várassa*, a' *Duna' vize* s' a' t. azt következtették az ilyen Nyelvművelők, hogy a' Magyar birtokosokat, avagy genitivusokat mind meg kell kurtítani, vagy hogy legalább a' kurtítottakat öfzvetett nevek gyanánt öfzve kell a' birtokok' ne-
voi-

veivel imígy írni: *Budavárassa*, *a' Dunavize*, *a' váras háza*, *a' házfüdele*. A' ki az emberi nyelvek' grammaticájának filozófiájára figyelmetes, könnyen átlátta, hogy a' szavakban a' társaságos állapot (*status constructus*) az öfzvetetésnek állapotjátúl (*status compositus*) nagyon különbözik. Könnyen átlátta tovább azt is, hogy az öfzvetetésben szintúgy lehet a' nemzetiségnek helye, mint a' nyelvnek egyéb részeiben. Abbúl tehát, hogy a' Deák, és a' Német a' genitívust teszi öfzve a' birtok' nevével, mint *argentifodina*, és *Heiratsgut*, nem következik bizonyára, hogy ezt a' Magyarban is kell követni.

a) Ha mink e' két idegen nyelvnek nemzetiségét a' miénk helyett akartjuk befogadni, így kellene e' neveket ejtenünk: *ezüstnekbánya*, és *jegynekjósága*, és ezt senki sem értené. Az imént említett Nyelvüvelők tehát, mikor e' neveket imígy öfzveírják: *ezüstbányája*, *jegyjósága*, az idegen nyelveknek nemzetiségét nem is követik igazán, nyelvünkét pedig (egyszersmind megrontják: mert noha e' szavakat: *a' váras' háza*, *a' Duna' vize* minden ember érti, akár öfzveírjuk, akár nem; ezeket ellenben és az ebféléket, *ezüstbányája*, *jegyjósága*, akár öfzve legyenek írva, akár nem, hasonlóképen senki sem érti.

b) Fordítsuk meg már most a' dolgot. A' Deákban mind egy, akár azt mondgyam *argentifodina*, akár ezt *fodina argenti*, mert mind a' kettő járatos. A' Németben *das Gut der Heirath* a' *Heiratsgut* helyett olly szokatlan, hogy az olvasót kaczagásra fakasztaná. Hát nállunk az *ezüstnek bányája*, a' *jegynek jósága* olly szokott, olly értelme, mint ezen öfzvetett nevek *ezüstbánya*, *jegyjósága*?

c) E' neveken tehát *Buda' várasa*, *a' Duna' vize*, *a' váras' háza*, *a' ház' füdele*, valamint ezekben is az *ezüst' bányája*, a' *jegy' jósága* a' Filologus társaságos állapotot talál, azzal a' különbséggel, hogy a' két utolsó, úgymint *ezüst' bányája*, a' *jegy' jósága* szokatlan szókötések. Ezekben viszontag *Dunavizet* *isznak*, *házfüdelet* *rontanak*, *ezüstbányát* *találtak*, *jegyjóságot* *nem kapott* azonnal átlátta, hogy e' nevek *Dunavíz*, *házfüdél*, *ezüstbánya*, *jegyjóság*, koránt sem társaságos állapotban, hanem az igaz öfzvetetésnek állapotjában vannak. E' különbségenn kívül megvizsgálja tovább a' Magyar öfzvetetésnek nemzeti reguláit is, és kíváltkép azokat, mellyek szerint a' Magyarban az idegen öfzvetetéseket sokszor genitívusokkal vagy egyébképen, és ellenben az idegen genitívusokat öfzvetetéssel kell kifejeznünk, ha csak nyelv-

nyelvünknek nemzeti járását talpfalaiból kiforgatni nem akarjuk. Kicsoda merje a' házfizola, házkulcs, házkapu öfzetett, nevéket a' Német szerint mondani, a' nélkül hogy a' tizta Magyarság, a' szájából ki ne sírjon? Mikor fontoljuk meg már egyszer ama' régen előttünk fekvő világos igazságot, hogy az emberi éfznek és szívnek kultúrája, úgy mint az emberi nyelvnek egyetlen egy czéllya, nem a' szavaktól, mellyekhez nállunk annyi száz hafzontalan újak nyakra főre koholtatnak, sem a' szavaknak kötésétől, mellyhez az idegen nyelvekből a' Magyarban ösmeretlen és érthetetlen idiotizmusokat olly fáradsággal, mellyet nemesebb és hafznosabb czélra lehetne fordítani, öfzvekdőlgettünk; hanem ama' fontos igazságoktól, és nemes érzeményektől függ, mellyek a' Nemzet elejébe értelmesen, és indulatosan terjefzetnek. Egy és ugyanazon igazságot egy és ugyanazon indulatot, más szavakkal, más szókötéssel, más szójárással fejez ki a' Görög, mással a' Deák, mással a' Franczia, a' Német, az Anglus, az Olasz; és még is mindgyájan egyformán értik, egyformán érzik. Az igazság és az érzemény emberi, de az eszköznek, mellyel közöltenek, nemzetinek kell lenni. Negyven elztendeje már, hogy új szavakat koholunk, és idegen szókötéseket vadáfzunk. Ha maradékaink valamelly tudós tárgyról írni akarnak, könyveinkben egy tárgynak tízféle nevét is találják. E' sok közül mellyikhez fíztsanak? Hogy ezt megválaszthassák, a' Filozofiához és a' Filologyiához kell folyamodniok. Miért nem folyamodunk mink most ezekhez, hogy maradékaink, a' helyett hogy nyelvünknek tisztogatásával bajlódgyanak, az éfznek és szívnek kultúrájához foghassanak. Minek töltjük az üdőt a' szereknek öfzvehordásával, mellyeknek tán csak század része sem lefz alkalmatos az építésre? Az idegen nyelvekből a' mesterseges szavakat kölcsönözni és csak, a' mennyire fzukságes, megmagyarosítani, ha sajáttyaink nincsenek, vagy ha azokat tökéletesen fordítani nem lehet, nem csak nem hiba, hanem még dicséretes és hafznos dolog is azért, mivel az építést, az éfznek és szívnek kultúráját tudni illik, meggyorsíttják, megkönnyebbítik, sőt meg is erősítik, valamint a' vályogból épült falat a' kövek, mellyek amazok közé, kivált a' szögletekben vegyítettnek. Nem eze az oka ama' nagy előmenetelnek, mellyet az Európai nemzetek a' kultúrában a' Görög és a' Deák nyelveknek illy segedelmével olly kevés üdő alatt tettek? Akármikép dücskedgyen purizmussával a' Német, csak el nem lehet még is a' Görög és Deák nevek nélkül, mint *physisch*, *metaphysisch* *Firmung*, *Altar*, *Capelle*, *Cadet*, *Cabinet*, *Koch*, és ezer effélék. De az idegen nyelvekből még a' szókötéseket, szójárásokat, és idiotizmusokat is öfzvehordani, nem csak hafzontalan, hanem még ártalmas dolog is: mert ezek nyelv-

nyelvünknek értelmességét megrontják, vagy legalább nagyon meggátolják. Az idegen szavakat, melyek a' Deák iskoláktól a' nélkül is ismeretesek, könnyen megérti a' *tanuló* könyvben kiki. a' kinek számára íratik. De az idegen szójárásokat a' Magyar, ha csak magát az idegen nyelvet nem tudja, melyből kölcsönöztetnek, meg nem értheti, a' Nemzetnek pedig egynehány század kell arra, hogy velek megismerkedjen.

169. §. *Mikor kell a' tulajdonító, szenvedő és fofztó ragasztékokkal, és a' hívó esettel élnünk.*

Felelet. A' tulajdonító ragasztékot *nak*, *nek*, ama' személynek vagy tárgynak nevéhez függesztjük, kinek vagy melynek valamit tulajdonítunk, mint a' *birónak* egy *kosár körtvét küldött*; a' *házat* nem az *egereknek* építjük. A' szenvedő ragasztékot, mely *t* betűből áll, ama' személynek, vagy tárgynak nevéhez tesszük, ki vagy mely az ige által jelentett cselekedetet, bármely tágas értelemben is, szenvedő. Ilyenek e' mondásokban az *atyá szereti a' fiát*; *levelet tr*, a' *fiát*, és *levelet* nevek. A' hívó esettel akkor élünk, mikor valakit megszólítunk, mint *Hegyelmes Uram!* *Nyájasi Uram!* *Barátom!* *Egek!* *Boldog Isten!* A' fofztó ragasztékkal megtoldjuk a) Annak a' nevét, a' kitől valamit bármely tágas értelemben is veszünk, mint *Páltól hallottam.* *Az atyámtól tanultam.* b) Ama' személynek, vagy tárgynak nevét, kitől vagy melytől valaki vagy valami eltávozik, mint az *atyádtól jövök.* A' *csillagok napkelettől napnyugot felé forognak.* c) Az üdőnek nevét, melytől fogva valami történik, mint *Húsvétől fogva nem láttam.* d) Amaz érzésnek nevét, melytől valamit szenvedünk,

dünk, mint *tajtékzik a' haragtúl; rezketek a' hidegtúl.* e) Ama' helynek nevét, mellytül a' másíknak távúlléte meghatároztatik, mint *mesze vane Soprony Bécstúl?*

170. §. Mikor és mikép kell élni a' névhatározó ragasztékokkal?

Felelet. A' névhatározó ragasztékokkal a' következendő regulák szerint kell élni.

1.) Az *ig* határozó az üdőnek vagy a' helynek nevéhez ragasztatik, mellyek valamelly dolognak határt telznek, mint *a' htdig elmegyek veled. Könyvemet a' jövő csütörtökig visszahozd.* Nyomositásnak okáért az *egész* vagy *mind* szavak tetetnek elejébe, mint: *-egész ekkoráig hallgattam; mind végig elolvastam.*

2.) Az *ért* okmutatóval akkor élünk, mikor valaminek okát adgyuk, mint *kicsínységet kaptak öszve.* Így élünk a' személyes névpótólónak okmutatójával is: (94. §.) *énérettem, teéretted, 's a' t. mint öérettek is meghalt Krisztus.*

3.) Az *al* vagy *el* segítő ragasztékkal készítjük fel a) a' szerfzámok' neveit, mint *túvel keresi kenyerét; saját kezével írta;* b) az eszközök' neveit, mint *pénzzel nyitott magának e' tífzteletre útát;* c) a' cselekvés' módgyainak neveit, mint: *sietséggel ment hozzá; kárával tanúlt.* d.) A' készüléteknek neveit, mint *hajókot láttam vitorlákkal és evezőkkel; borsót ettünk szalonnával;* e) a' hasonlításokban a' külömb-

sé-

ségeknek neveit, mint: *hat forinttal több*; f) a' társaknak neveit, mint: *magadhoz hasonlóval barátkozz*; az *élettel az érzés is megszűnik*; g) a' műveltető igéknél a' második, avagy al oknak, vagy művelőnek nevét, mint: *fiával levelet íratott*. h) Illy haszonra fordítottuk a' személyes névpótolónak segítő ragasztékát is: *velem*; *veled*, *vele s' a' t.* mint *teveled én nem megyek*.

4) A' *ban*, *ben* helyzetető ragasztékot ama' nevekhez függesztjük, mellyek a' helyt, a' személyt, az üdöt, vagy a' szert jelentik, mellyben valaki vagy valami vagyon, vagy történik, mint a' *szobában van*; a' *véneken van az okosság*; a' *múlt esztendőben*; *fejer ruhában jár*; úgy szinte a' foglalatosságnak nevéhez is, mint a' *lovaglásban gyakorollya magát*, és az indulatnak nevéhez, mellyben valamit cseleksztünk, mint *mérgében öszveszaggatta az írást*. Így bánunk a' személyes névpótolónak helyzetetőjével is: *bennem*, *benned*, *benne s' a' t.* mint *nagy öbenne az ész*.

5.) A' *ba*, *be* beható ragasztékot ama' személynek vagy szernek nevéhez tesszük, a' kibe vagy a' mihe valamit beférkezni mondunk, mint *vidd e' könyvet a' szobába*. Így bánunk a' személyes névpótolónak behatójával is *énbelém*, *tebeléd s' a' t.* mint *belé* vagy *beléje ütötte a' kést*.

6.) A' *bül*, *bül* kiható ragasztékot annak a' nevéhez függesztjük, a' mibül valami származik, kihat, vagy következik, mint *az életbül úgy megyek ki*, *mint szállásombül*, *nem pedig*

dig mint házamból. Így bánunk a' személyes névpótolónak kihatójával is *énbelöllem, tebelölled 's a' t. mint öbelölle könnyű kivenni a' tilkot.*

7.) A' *ra, re* felható ragasztékot az olyan tárgynak nevéhez függesztjük, melyre valami helyeztetik, mint a' *varnyúk a' házra szállottak; a' téglá a' fejére esett.* A' helynek vagy az üdőnek nevéhez, mikor folyamatot vagy határt említünk, mint *útszárúl útszára; napról napra; valamint a' célnek nevéhez is, mint ezt az attyának tiszteletére cselekedte; az asztalára sokat költ; és az esküvésekben, mint böcsületemre mondom.* Illyen hasznát vesszük a' személyes névpótoló felhatójának is *énreám, tereád 's a' t. mint egygy kövecske esett reám.*

8.) A' *rúl, rül* leható ragasztékot a' magosabb helynek, melyről valami lemozdúl, vagy az olyan tárgynak nevéhez függesztjük, melyről a' szó történik, mint *lejött a' hegyről; a' ház' tetejéről esett le; vidd el az asztról a' poharakot; fontos dolgokról beszéllgettünk.* Így bánunk a' személyes névpótolónak lehatójával is *énróllam, teróllad 's a' t. mint ttróllatok tanácskoztunk.*

9.) A' melléklő *nál, nél* ragasztékkal az olyan személynek vagy tárgynak neve után élünk, kinél vagy mellynél valami történik, mint *az attyánál volt; hajánál ragadta meg.* Altala jelentyük azonnkivül a' szomszédságot is, mint a' *folyónál sétáltunk; a' kertemnél egygy vtzerecske folyik; a' tűznél vannak már az éte-*

ételek. Így van a' dolog a' személyes névpótólónak melléklőjével is *énállám, tenállad 's a' t. mint mindállunk* négy első esett.

10.) A' *hoz, hez, höz* közelítő ragasztéko t az olyan tárgyaknak nevei után tesszük, melyekhez járulunk vagy szitunk, mint a' *királyhoz folytindott; légy irlalmas a' szegényekhez; légy há a' házihoz.* Így bününk a' személyes névpótólónak közelítőjével is *hozzám, hozzád, 's a' t. mint beszállott hozzánk.*

11.) Az *onn, enn, önn, nn* állapotó ragasztéko t az olyan helynek nevéhez tesszük, mellynek szinén valami fekszik vagy mozog, mint *két gulán' ül a' fánn; az asztalonn vannak mír az ételek; kocsin mentünk; hujónn jöttünk.* Mondgyuk némellykor az üdörül is, mint a' *múltt kedden, és a' pénzrül, mint tiz garason vettem.* Ide tartozik ama' nemzeti szójárás is: *kivetette az ablakonn, és szöget ütött át az asztalonn.* Így bününk a' személyes névpótólónak állapotójával is *énrajtam, terájtad 's a' t. mint őrajta fekszik a' kormányozásnak súllya.*

171. §. Minémnt ragasztékokkal felelünk a' városoknak, és egyéb helységeknek nevetel a' hol? hová? és honnan? kérdésekre?

Felelet. A' városoknak nevei erre nézve két felekezetre oszlanak a' következő regulák szerint.

Első Regula. A' helységeknek nevei, melyek j. m. n. ny. r. betűvel végződnek a' hol? kér-

kérdésre *ban*, *ben* helyzetetével, a' *hová?* kérdésre *ba*, *be* behatóval, a' *honnan?* kérdésre pedig *bül*, *bülkíhatóval* felelnek, mint: *Tokajban*, *Tokajba*, *Tokajbül*; *Komáromban*, *ba*, *bül*; *Debreczenben*, *be*, *bül*; *Egerben*, *be*, *bül*.

E' regula szerint bánunk a' külső országoknak, és helységeknek neveivel is, mint *Tirolisban*, *ba*, *bül*; *Bécsben*, *be*, *bül*.

Kivévén a' *Kőhalom* nevet, 's mellyek a' *halom* szóval végződnek, mellyek a' második regulát követik.

Második Regula. A' többi végzések a' *hol?* kérdésre *nn* állapítóval; a' *hová?* kérdésre *ra*, *re* felhatóval, a' *honnan?* kérdésre pedig *rül*, *rül* lehetővel felelnek, mint *Mohácsn*, *Mohácsra*, *Mohácsrül*; *Gyöngyösn*, *re*, *rül*; úgy szinte a' *halom* végzésűek is, mint *Kőhalmonn*, *Kőhalomra*, *Kőhalomrül*.

Kivévén az *i*, *ly*, *vár* és *úr* végzéseket, mellyek kétfélekép felelhetnek, mint *Apátinn* vagy *Apátiban*, *Apátira* vagy *Apátiba*, *Apátirül* vagy *Apátibül*. Újhelyben vagy Újhelyenn, *re* vagy *be*, *rül* vagy *bül*.

Kivévén tovább a' *Zágráb*, *Belgrád*, *Bród*, *Szolnok*, *Márjatal*, *Brassó* és a' *Szombat* végzésű neveket, mellyek az első Regulát követik mint *Szolnokban*, *ba*, *bül*.

Kivévén végtére a' *Győr*, *Diósgyőr*, *Pécs*, *Keszthely*, és *Kolosvár* neveket, mellyek a' *hol?* kér-

kérdésre *a' t* vagy *tt* ígehatározó képzővel felelnek: Györött, Pécsett, Kolosvárott.

Harmadik Regula. *A'* Vármegyéknek nevei, ha egyébaránt *a'* második regulához tartoznak is, az elsőt követik. Így mikor Heves csak *a'* helységet jelenti, az említett kérdésekre így felel: Hevesenn, Hevesre, Hevesről; de mikor *a'* Vármegyét teszi, imígy Hevesben, Hevesbe, Hevesből. Úgy szinte Tolnánn, *ra*, *rúl*; de mikor *a'* Vármegyét jelenti Tolnában, *ba*, *búl*. Ama' nevekhez tehát, mellyek mint helységeknek nevei az első regulát követik, mint Posonyban, *ba*, *búl*, hozzájuk kell mindenkor kölömbségnek okáért *a'* *Vármegye* közös nevet is adni, mint Posony Vármegyében, *be*, *búl*. E' regula alá vannak vetve *a'* Csallóköz, Rábaköz, és Muraköz nevek is.

172. §. *Micsoda hasznát vesszük a' beszédben az eredeti névhatározóknak?*

Felelet. Az eredeti névhatározóknak *a'* beszédben következő hasznát vesszük.

1.) Az *alatt*, *alá*, és *alól* között az *a'* kölömbség, hogy az *alá* mozdulást jelent valamelly tárgy alá, az *alól* megmeg mozdulást *a'* tárgy alól kifelé; az *alatt* pedig valamelly tárgy alatt való fekvést. Lássuk ezt példáknban:

a) *Az ágy alá hagyította. Pláto a' haragot a' mellybe, a' kívánságot a' sziv alá helyeztette.* Szintillyen értelme van *a'* belölle formált

máltt névpótolónak is *álám*, *alád 's a' t. Alája* vagy megrövidítve *alá tolta a' széket*. A' régi könyvekben e' névhatározó az ígék előtt is találtatik mint előfzócška, mint *alászállott a' poklokra*; de ez a' *leszállott* helyett hibás szókötés. A' hasonlító *alább*, melly belölle formáltatik, valamint a' felmúltató *legalább* is, ígehatározók, mint *alább szállott a' húsnek az ára*. Azt *legalább* nem tagadhatod, hogy előre megintettelek.

b) Az *alatt* névhatározó fekvést jelent, mint *nyugodgy az árnyék alatt*; *Augustus' országlása alatt*. *Kéz alatt cselekedni valamit*. *Eggy óra alatt három levelet írtam*. Illy értelme van a' belölle származó személyes névpótolónak is, mint *alattam kalmár lakik*; *letörik alattatok a' pad*. Az *alatt* névhatározótól meg kell az *alant* ígehatározót különböztetni, mellynek hasonló garádicsai is vannak, mint *én alant ülök*, *te még alantabb ülsz*, *ő pedig legalantabb ül*.

c) Az *alól* megmeg mozdulást jelent, mint *kibútt az ágy alól*. Úgy szinte a' személyes névpótoló is *alóllam*, *alóllad 's a' t. mint elrántotta alólla a' széket*. Mikor az *alól* névhatározó állapító ragaszték után áll, fekvést jelent, de másfélét, mint az *alatt*; példának okáért: *Pest a' Duna' mentében Váczon alól fekszik*, hol a' *Vác* név állapító ragasztékkal mondatik. Mikor magányosan áll, akkor ígehatározó, mint e' mondasban: *e' ruha nekem felül nagyon bő, alól pedig szűk*.

2.) Az *által* névhatározó az eszköznek neve után tetetik, melly *által* valamit végbeviszünk, mint az *inas által megüzentem*; *rendetlen élete által megrontotta egészségét*. Így bánunk a' névpótolóval is *általam*, *általad*. 's a' t. mint *levelet fogok általad szülőimnek küldeni*. Nagyon szokásba vették az újabb Magyarok, hogy az *által* névhatározóval egyfzersmind úgy is éllyenek, mint igehatározóval; de csak igaz biz az, hogy az *által* az ígék előtt csak úgy támadott az eredeti *át* előszócska helyett, mint a' *széjjel*, *széllyel* 's több efféle a' *szét* hasonlóképen eredeti szócskából. A' kétes értelmet, melly az *által* szónak e' kétféle élelméből támad, az írásban ugyan el lehet kerülni, ha az *által* előszócskát az igével öfzveirjuk, vagy amint most megint egyikét Írónak tesszik, vonáskával öfzvefüggesztyük, mint e' mondásban: *az inas általküldötte* (*átküldötte* helyett) e' levelet; de az eleven beszédben e' mondást így is lehet érteni: *az inas által küldötte e' levelet*. (tudni illik *valaki*.)

Jegyzés. Elhültem, mikor egyikét új könyvben megint megláttam a' nyelvünkben már harmincz elzteendő előtt sikeres okokkal számkivetett vonáskakat az efféle ígékben: *meg-marad*, *ki-megy*, mellyek imigy *megmarad*, *kimégy* sokkal jobban és szebben íratnak. Ne gondollyák e' könyvszerző Urak, hogy mink írásait egyébkép nem tudgyuk folyvást olvasni, ha csak a' szavakat úgy el nem választják, mint a' szótagok a' silabizálni tanuló gyermekek' számára kiadott könyvecskékben egymástól elválasztatni szoktak. A' többi Európai csinos nyelvekben is megvoltak valaha e' vonások, de csak addig, még a' nemzet folyvást olvasni nélkülök nem tudott. Ha e' vonásokkal talán nagyobb tekintetet akarnak tudós szüleményeiknek adni, gondollyák meg, kérem, hogy harmincz árkusban allig telfzik e' vonások a' könyvet egy fertály árkussal vastagabbnak. Ha pedig a' Régiségek' tilzteletéből akarják visszahozni a' régi tökéletlenségeket és nyelvhibákat, ügyekezzenek rajta, hogy mindnyá-

jan

hogy az *alatt*, *alól*, és *alá* névhatározókhoz hasonlitsanak. De találunk még több olyan névhatározót is, melyek harmadik társ nélkül szükölködnek. Az *elő* nem egyéb előfőcskánál, vagy inkább pufzta igehatározónál, mely helyett *elő* jobban mondatik, mint: *elő vette vén-ségében*, *a' mit ifjú korában megvetett*. A' másik kettőről jó a' következendőt észre venni.

a) Az *előtt* fekvést jelent, mint *a' tükör előtt ül*; de az üdörül is mondatik, mint *két esztendő előtt*. Ugy a' névpótoló is, mint *a' kik előttünk éltek*.

b) Az *elől* mozdulást jelent, mint *takarodgy szemeim elől*. Ugy a' névpótoló is, mint *futni látszott előlle hazája*, *mikor hajóját a' szelek a' mélyre ragadták*. Mikor név nélkül maga áll, igehatározó, mint e' mondasban: *elől ment ő mindenkor*, *mikor harczolni kellett*. Igehatározó a' lehető ragasztékkal is, mint *előlről szép a' ház*.

5.) A' *féllett* és *félül* névhatározókról, mikor a' *fél* gyökérből származnak, a' következendőkre kell vigyázni.

a) A' *féllett* névhatározóval az olyan nevek után élünk, melyeknek tárgyai felett valami fekszik vagy történik, mint *a' hold féllett örök minden*; az *asztal féllett volt erről szó*. Némelyek ő betűvel *főlött* nem helytelenül írják, mivel e' betűt a' gyökér is elfogadgya *föl*, *tejföl*. Mások helyette a' *hégýett* névhatározóval élnek. Így bánunk a' névpótolóval is, mint *féllett*.

löttem (vagy *fölöttem*, vagy *hëgyëttem*) szabó lakik. Ennek harmadik személye *felette*, és ennek hasonlítója *felettebb* ígehatározók gyanánt szolgálnak, mint *felettebb iszik*; de kivált más ígehatározóknak, vagy a' mellék neveknek értelmét szerezik nagyobbítani, mint *felette kegyesen fogadott*; *felettebb irgalmas a' szegényekhez*.

b) A' *félül* mozdulást jelent ama' helyről, melly felett valami állott, vagy feküdt, mint a' *szelek a' váras félül* (vagy *fölül*) elűzték a' *fellegeket*. Úgy van a' dolog a' névpótolóval is: *hajtsd el félüllünk* (vagy *fölüllünk*) a' verebeket a' *fárül*. De mivel a' *félül* ezen értelemben alkalmasint szokatlan, tanácsosabb a' *fél* és *hëgy* nevekből kölcsönözött névhatározókkal élni, mint a' *szelek a' váras félébül* vagy *hegyébül elűzték a' fellegeket*; *hajtsd el félünk-bül*, vagy *hegyünk-bül a' verebeket*. A' *félül* névhatározó sokkal szokottabb az állapító ragaszték után, mikor mértékhaladást tesz, mint *érdemedenn félül foglak megjutalmazni*; *ez reménységemenn félül történt*; *már ő akkor hatvan esztendőnn félül volt*. Magányosan állván ígehatározó, mint a' *fal félül mindenkor vékonyabb, mint alól*.

6.) A' *felül* és *felé* a' *fél* gyökérből származik, melly a' vonást sok származékában elveti. Ezekben az ő betűnek helye nem lehet.

a) A' *felül* mozdulást jelent valamelly helyről, mint *napkelet felül látok felhőket kerekedni*. Élünk vele sokszor a' *rül*, *rül* ragaszték helyett

lyett is, mint *mit itélsz e' dolog felül*, vagy *e' dologról?* Illy hasznát vesszük a' névpótolónak is, mint *felülled jó vélekedésben van*. Formál igehatározókat is, mint *jobbfelül*, *mindenfelül*.

b) A' *felé* is mozdulást jelent, de valamelly tárgy felé, mint *e' váras éjszak felé fekszik*; *e' patak dél felé folyik*. Élünk vele az üdőrül is, mint *estve felé*. A' névpótolóknak hasonló hasznát vesszük, mint *felém jött*; *felénk futt a' szél*. Formál igehatározókat is, mint *jobbfelé*, *kifelé*, *mindenfelé*.

7.) A' *fogva* a' *fog* igének második avvagy fzenvedő állapotjegyzője, 's a' *nál*, *nél* melléklő utánáll, mint *kezénél fogva vezette ide*. Szolgál névhatározó gyanánt is, és ilyenkor a' névhez fofztó ragasztékot kell függeszteni, mint *születésétől fogva szerencsétlen*; vagy *e' folyóvíz forrásától fogva nevezetes*. Élünk tehát vele, mind az üdőrül, mind a' helyrül. Ebből mind az által névpótolók nem támadnak, de annyiaval több igehatározók, mint *attól fogva*, *innentől fogva*, *régől fogva* 's a' t.

8.) A' *gyanánt* hasonlatosságot jelent, mint *fia gyanánt szereti*, és névpótolókat nem szül.

9.) Az *iránt* névhatározóval élünk a' *rül*, *rül* ragaszték helyett, mint *mit mond e' dolog iránt* (*e' dologról*) *az atyád?* vagy a' *hoz*, *höz* ragaszték helyett, mint *nagy tisztelettel viseltetik tanítója iránt*, vagy *tanítójához*. Szül névpótolókat is, mint *irántad* (rólad) *ő jól gon-*

gondolkodik; irántunk (hozzánk) ő nagy szívesseggel van.

10.) A' képest közelítő ragaszték után ha-sonlítást jelent, mint *testvéréhez képest tudatlan.* Névpótolókat nem szül.

11.) A' kívül állapító ragaszték után el-különözést jelent, mint *a' várasonn kívül van a' kertye; az örömönn kívül, melyet neki teszel, engemet is lekötelezel; ezenn kívül mind neked engedem.* Élünk vele, mint névpótolóval is, mint *tekivülled mindnyájan ott voltak.* A' kétség kívül ígehatározóban a' nevező eset után áll. Magányosan állván ígehatározó gya-nánt szolgál, mint *e' ház kívül szép,* melly helyett a' kívülrül is mondatik.

12.) A' körül a' nevezők után áll, s' mind a' helyről, mind az üdőrül mondatik, mint *a' váras körül szép kertek vannak; a' múlt századnak ötvenedik esztendeje körül.* Névpótolókat szülvén, öt közbevetést kíván, mint *sok hízkelkedő forog körülöttem.* Szolgál mint ígehatározó is, mint *körül nézte magát,* de gyökérszó nem lévén, az igékkel öfzve nem iratik.

13.) A' között, közé, és közül névhatározókról a' regulák a' következőkből állanak.

a) A' közé mozdulást jelent olly helyre, melly két vagy több tárgy között fekszik, mint *rokonyi közé visszament.* Szül névpótolókat is, mint *énközém és téközéd meffze földeket vetett a' sors.* A' többi névpótólók ezek: *közéje* vagy *közé, közénk, közétek, közéjük,* melyektől a' köz

köz névből származó birtokosokat *közöm*, *közöd*, *köze*, *közünk*, *közötök*, *közök*, mikor a' *be* ragasztékkal mondatnak, még az értelemre nézve is, jól meg kell különböztetni, mint *közömbe*, *közödbe*, *közébe*, *közünkbe*, *közötökbe*, *közökbe*. A' *közinkbe*, *közitekbe*, *közikbe* a' *köz* népek nyelvéből kölcsönözött romlott szavak.

b) A' *közül* mozdulást jelent olly helybül, melly két vagy több tárgy között fekszik, mint a' *fák közül ránk rohantak az ebek*. Élünk vele megválasztás gyanánt is, mint *valamennyi érzékenységeink közül legélesebb a' látás*; a' *két rossz közül a' kisebbiket kell választanunk*; a' *Rómaiak közül sokan elestek*. Szül névpótolókat is, mint *sokat megfogtak közülök*.

c.) A' *között* fekvést jelent két vagy több tárgyak között, mint a' *reménység és a' félelem között éltünk*; *Húsvét és Pünkösd között történt*; *három és négy óra között halt meg*. Szül névpótolókat is, mint *közöttem és közöted nagy a' különbség*. Megrövidítve *köztt* két *t* betűvel íratik, hogy a' *köz* névnek *közt* szenvedőjéül különbözzön. A' névpótolókban a' két *t* nem szükséges: *köztem*, *közted*, *közte* 's a' *t*.

14.) A' *megett*, *megé*, *megül* egymástól imígy különböznek.

a) A' *megett* fekvést jelent, mint a' *házunk megett kert van*; úgy szinte a' névpótolók is, mellyek belölle támadnak, mint *megettetek jár a' halál*.

b)

b) A' *megé* mozgást jelent arra a' helyre, mely valamely tárgy megett van, mint a' *bo-
kor megé rejtette magát*; úgy a' belőlle származó névpótolók is, mint *egyszer megém, mászor pedig megéd szalad*.

c) A' *megül* mozgást jelent olly helyről, mely valamely tárgy megett van, mint a' *hegy megül nagy felhő kerekedik*; úgy a' belőlle eredő névpótolók is, mint *hajtsd el megüllünk az ebeket*.

15.) A' *mellett, mellé, és mellül* névhatározókkal imígy élünk:

a) A' *mellett* a' szomszédságban való fekvést jelenti, mint a' *váras a' folyónak torkolattya mellett építtetik*. Úgy a' belőlle származó névpótolók is, mint *mellettem ült*.

b) A' *mellé* mozgást jelent valamely tárgynak szomszédságába, valamint a' belőlle származott névpótolók is, mint *tedd az asztalt a' fal mellé; mellénk ült*.

c) A' *mellül* és a' belőlle származó névpótolók mozgást jelentenek valamely tárgynak szomszédságából, mint a' *templom mellül elköltözödött; eredgy el mellüllem*.

16.) A' *múlva* névhatározóval csak az üdőről élünk, mint *fél esztendő múlva*. Az óra név után az óráknak csak sarkszámát jelenti, mint *hat óra múlva ismét itt leszek*, akárhol kezdgyük tudni illik e' hat órát számlálni; mert
a'

a' ki ezt reggel kilencz órakor mondgya, annak visszakerkezése dél után három órára esik. Az óráknak rendszámárul az *utánn* névhatározóval kell éinünk, mint *hát ora utánn* (estve vagy reggel) *ismét itt leszek*, hol ama' reggeli vagy estveli hatodik óra értetődik, melly öt óra után, és hét óra előtt van. A' *múlva* névhatározónak névpótólói nincsenek.

17.) A' *nélkül* fogyatkozást jelent, mint *ezt az atyád nem ok nélkül írta*. A' személyes névpótólók után melléklő ragasztékot kíván, mint *nállad nélkül is el tud ő oda menni*. Az újabb írásokban névpótólók is találtnak e' névhatározóból rövid *ü* betűvel, mint *nélküled* is megtörténhet ez. A' rövid *ü* a' szónyomozásnak törvényne szerint jobb, mint a' hosszú, mert e' névhatározó a' *nél* ragasztékból, és a' *kül* névből támad.

18.) A' *nézve*, melly a' *néz* igének szenvedő állapotjegyzője, felható ragasztékot kíván maga előtt, mint *érdemeire nézve nincs párja*. Névpótólók belőlle nem származnak.

19.) A' *szerint* valamelly mértékkel való egyezést, és így rendet jelent, melly Magyarúl *szernék* is neveztetik; mert *szertartás* és *rendtartás* mind egy. A' *szer* a' deák *series* szóból latszik eredni. *Az én ítéletem szerint*. Névpótólói nincsenek, de lehetnének: *szerintem*, *szerinted*, *szerinte*. 's a' t.

20.) Az *utánn* folyó rendet jelent, valamint a' névpótólók is, mellyek belőlle származnak,
mint

mint *dél* után *érkezett*; *egy* sereg *szarvas* *marha* jön utánunk.

Jegyzés. A' kölcsönözött névhatározóknak és egy-
nehány ígehatározóknak kötéséről szólottunk már az
59. és 60. §ban, a' 140. és köv. old.

XIX. S z a k a f z.

A' fő neveknek kötéséről.

173. §. *Micsoda* *rendben* állanak a' Magyar
beszédben a' *személyeknek tulajdon nevei?*

Felelet. A' Magyar beszédben a' személyek-
nek tulajdon nevei illy rendben állanak. Előre
küldetik az úgy nevezett *praedicatum*, utánna
következik a' vezeték név, aztutánn pedig a' ke-
resztnev. A' két első mindenkor a' rideg számú
nevező esetben marad, és a' ragasztékok csak a'
keresztnevhez függesztetnek, mint *Galanthai Esz-*
terházy Jánosnak; *Korompai Brunsvik Jó-*
sefhez.

174. §. *Melleyek* a' Magyarban a' *tisztelet-*
mutató nevek?

Felelet. A' Magyarban, valamint a' többi
Európai nyelvekben is, a' tiszteletmutató nevek
kétfélék, úgymint a' közönségesek: *Úr*, *Affzony*,
Úrfi, *Kisaffzony*, *Leányaffzony*, *Kegyelmed*,
Rigyelmed, *Helmed*, *Kend*, *Ked*; azutánn a'
különösek, melleyek a' születést, vagy a' méltó-
ságot illetik, úgymint *Felséges*, *Kegyelmes*, *Mél-*
tóságos, *Nagyságos*, *Tekintetes*, *Főtisztelendő*,
Tiszteletes, *Nemes*, *Nemzetes*, és *Vitéz*.

1.)

1.) A' közönségesekről ezeket kell észre venni. Az ige mellett a' harmadik személyben áll, mint *mikép mulattya magát az Úr? Mint van az Affzony?* A' szállításnál, sőt még, a' mi az *Úr* és *Affzony* neveket illeti, akkor is, mikor távúllévökről beszéllünk, a' birtokos első személyt függesztyük hozzájuk, mint *Magyari Uram! Magyariné Affzonyom! kedves Kisaffzonykám!* Úgy szinte: *eredgy és hidd el Magyari Uramot, és Vizdomfi Affzonyomot ebédre. A' Hegye' med* név valaha a' Királynak mondatott, 's legfellyebb a' nagy Úraknak. Az Íródeákok külömbféleképen megrövidítvén, okot adtak arra, hogy bööse lezállott, és több ágra szakadt. Most már a' *Hegyelmed*, vagy *Kigyelmed* névvel azt szállíttjuk meg, a' kit *Úrnak* vagy *Affzonynak* nevezni nem akarunk, a' minők a' mesteremberek, és a' tekintetesebb gazdák és gazdaaffzonyok. Az ezeknél alábbvalóknak *Helmed* mondatik, a' legalsó rendűeknek pedig *Kend*, vagy *Ked*, akár férjfiak, akár affzonyok legyenek. A' mezővárosi büszkébb emberek, kik az *Úr*, *Affzony*, *Úrfi*, *Kisaffzony*, *Leányaffzony* nevekkal élni nem méltóztatnak, a' *magga* nevet vetik oda annak, a' kivel beszéllenek, és így a' finomabb világtól nem ok nélkül górombáknak tartatnak. Szép szokás ellenben nálunk az, hogy valamint az ifiabbak az öregebbeket, ha nem atyafiak is, az *Uram Bátyám*, *Affzonyom Néném* nevekkal tisztelik, úgy az öregebbek az ifiaknak e' tiszteletet az *Öcsém Uram*, és *Öcsém Affzony* nevekkal visszaadgyák.

2.) A' különös tiszteletnevekről a' következő rendet szabta a' közönséges szokás. a)

a) A' Fejedelmeket imígy szólítyuk meg: *Felséges Uram, Felséges Affzonyom!* vagy *Felséges Császár, Felséges Császárné, Felséges Király, Felséges Királyné!* mellyek után az *Uram* és *Affzonyom* nevek természetlenek és nevetségesek volnának. Beszédközbén a' *Felséged*, és ha többekkel szólunk egyszerre, a' *Felségtek* névvel élünk. A' távúllévő Fejedelmekről imígy szólunk: *Felséges Urunk* vagy *Királyunk, Felséges Affzonyunk* vagy *Királynénk*.

b) A' Herczegeknek és Herczegnéknek tiszteletneve, ha királyi vérből származnak, *Felséges Herczeg, Felséges Herczegasszony*, és beszédközbén *Felséges Herczegséged*; egyébaránt pedig *Kegyelmes Herczeg, Kegyelmes Herczegasszony, Kegyelmes Herczegséged*. A' hol szükséges, a' *Herczeg, Herczegasszony, és Herczegséged* nevek' elejébe a' *Fő* vagy *Nagy* melléknevek tételnek, mint *Felséges Fő Herczeg; Kegyelmes Nagy Herczegasszony* 's a' t.

c) A' titkos belső Consiliáriusnak, és Affzonyának, ha mindgyárt nem született Gróf vagy Báró is, és akár a' papi, akár a' világi, akár a' hadi rendhez tartozzon egyébaránt, tiszteletneve a' szólításban *Kegyelmes Uram, Kegyelmes Affzonyom*; beszédközbén pedig *Excellentiád, Excellentiátok*.

d) Tiszteletneve a' Grófnak, Bárónak, Referendáriusnak, udvari Consiliáriusnak, Püspöknek, akár felszentelt legyen, akár nem, úgy színte a' Generálisnak is, mihelyt nem titkos belső Consiliárius, a' szólításban *Méltóságos Uram*.

Uram, Méltóságos Affzonyom, beszéd közben *Méltóságod, Méltóságtok*.

e) A' Consiliáriusnak, a' ki nem udvari, és annak, a' ki hozzá hasonló hivatalt visel, tiszteletneve *Nagyságos Uram, Nagyságos Affzonyom*, beszéd közben *Nagyságod, Nagyságtok*.

f.) A' birtokos Nemesnek, vagy a' ki nagyobb hivatalt visel, tiszteletneve *Tekintetes Úr, Tekintetes Affzony* mind a' szólításban, mind beszéd közben.

g) Tiszteletneve a' Kanonoknak *Fő Tisztelendő Úr*, a' többi Pap Uraké *Igen Tisztelendő* vagy csak *Tisztelendő Úr*, a' Szerzetesé *Tisztelendő Atya*, az Apáczáé *Tisztelendő Szűz* vagy *Anyá*, a' Protestans Prédikátoré *Tiszteletes Úr*. Beszéd közben csak a' Szerzetesnek van különös tiszteletneve: *Tisztelendő Atyaságod*; jöllehet némelyek már az *Úr* névből is csinálnak hasonlót, mint *Főtisztelendő Uraságod, Tekintetes Uraságod*, úgy szinte *Tekintetes Affzonyságod*.

h) A' nem birtokos Nemesnek tiszteletneve *Nemes, Nemzetes Uram, Affzonyom*. A' katoná a' *Vitéz* tiszteletnévvel böcsüli Tiszttyeit, a' miben ötet mások is követik: *Vitéz Kapitány Uram*.

175. §. Mikép köttetnek össze a' beszédben a' különös tiszteletnevek?

Felelet. A' különös tiszteletnevek a' beszédben a' következő regulák szerint köttetnek össze.

1.)

1) A' különös tiszteletnevek, mellyek a' szü-
letést illetik, a' vezetékek nevek' elejébe tetetnek,
mint *Herczeg* Elzterházy Miklós' jószágában.
Gróf Brunsvik Úrnak házában. *Báro* Zsennyei
Úrhoz ment.

2.) A' különös tiszteletnevek, mellyek méltóságot, tisztséget, hivatalt jelentenek, a' tulajdon nevek után állanak, mint *Első* Ferencz *Császár*. *Szent István Király*. *Főherceg* Józseph *Nádorispány* Úrnál voltunk. *Gróf* Nádasdy Mihály *Főispány* Úrnál ebédeltünk. *Szily Viczispány* Úrtól jövök. Vay *Consiliarius* Úrnál voltam. *Ordódy Generalis* Úrtól hallottam. Ezt cselekefztük a' kézi mesterségeknek neveivel is, mint *Spiller Antal Ácsmesterrel* megalkudtam. E' rend még a' szállításnál is megtartatik, mint *Kegyelmes Gróf* Brunsvik József *Főispány* Uram!

3.) A' tiszteletnevek, mellyekkel a' szállításnál élünk, az olyan beszédben, melly valamit előad, mindenkor elől állanak, mint *Felséges* első Ferencz Királyunk Budára érkezett. *Kegyelmes* Gróf Szápáry János titkos Tanácsos Úrnak üdvözlésére mentünk.

4.) A' tiszteletnevek, mellyekkel beszéd közben élünk, már a' tulajdon nevek előtt állhatnak, már utánok, de a' következő külömb-
séggel.

a) Ha a' beszéd közben való tiszteletnevet a' tulajdon nevek' elejébe tesszük, olly ragasztékot kell neki adni, a' minőt az utolsó névnek adunk; a' többi nevek pedig e' kettő között a' rideg
szá-

számú nevező esetben, szinte mint ugyanannyi mellék nevek állanak, mint: *Ő Excellentiáját*, Gróf Niczky Kristóf Országbíró *Urat* ösmerte az *Úr*? hol a' tiszteletnév *Excellentiáját* az utolsó névvel *Urat* a' szenvedő ragasztékban megegyez.

b) De ha a' tulajdon nevek után akarjuk tenni, akkor még az *Úr* vagy *Affzony* nevet is elejébe kell állítani, mellyekkel a' ragasztékban itt is megegyez, mint Gróf Niczky Kristóf Országbíró *Urat*, *Ő Excellentiáját*, ösmerte az *Úr*?

176. §. *Hát a' többi tulajdon neveknek kötéséről mit kell tudnunk?*

Felelet. A' többi tulajdon neveknek kötéséről a' következő regulákat kell tudnunk.

1.) Némelleyek a' birodalmaknak, országoknak, republicáknak, tartományoknak, városoknak, mezővárosoknak, faluknak, hegyeknek és folyóvizeknek tulajdon nevei közül névmutatót kívánnak, némelleyek pedig nem, ammint már a' 163. §ban bővebben előadtuk. Elszre vettük ott azt is, hogy a' városoknak, hegyeknek, és vizeknek neveit a' megrövidített birtokosba kell tenni, mihelyt e' neveket *várassa*, *hegye*, és *vize* utánok suggestyuk, mint *Buda' várassa*, *Eged' hegye* Eger mellett, *a' Tisza' vize*; és hogy az ilyen kötet a' mezővárosoknak és a' faluknak nevei meg nem szenvedik. Itt hát csak a' városoknak ama' neveit is e' kivételhez kell még kapcsolnunk, mellyek a' *vár* névvel végződnek, mert nem mondgyuk *Fejérvár' várássában*, hanem *Fejérvároitt*.

2.)

2.) Az üdőnek tulajdon neveiről ezek a' regulák.

a) A' holnapoknak kétféle neveik vannak, Magyarok tudni illik, és Deákok. Az utólsók a' Magyaroknál szokottabak; ezeket tehát ide feljegyezni nem árt, mivel a' régi írásokban sokszor előakadnak. 1.) Boldog Álfzony' hava, vagy Kis Karácsony' hava. 2.) Böjt elő (*első helyett*) hava. 3.) Böjt más (*második*) hava. 4.) Szent György' hava. 5.) Pünkösöd' hava. 6.) Szent Iván' hava. 7.) Szent Jakab' hava. 8.) Kisalfzony' hava. 9.) Szent Mihály' hava. 10.) Mind Szent' (*minden Szentek'*) hava. 11.) Szent András' hava. 12.) Karácsony' hava. Maga a' holnapoknak köz neve is kétféle, úgymint *holnap*, melly annyit is tesz, mint *holnapi nap*, és *hó*, melly félfagyott essőt is jelent.

b) A' Magyar nevek mindenkor a' *hava* névvel állanak, és a' megrövidített birtokosban, noha *Karácsonynak hava*, *Szent Györgynek hava* sem volna rosszúl mondvá. A' Deák nevek a' *holnap* szóval tetetnek öszve, mint *Májusnak holnapja*, vagy megrövidítve *Május' holnapja*. De legjobb, ha a' *holnapja* egészen elhagyatik, mint *Májusban érkezett*.

c) A' dátumok imígy ejtetnek: *Januáriusnak első, második, harmadik, utolsó napjann*. Az *első* és *utólsó* kivéven, a' többi rendszámok az állapító ragasztékot elfogadgyák, és akkor a' *napjann* elhagyatik, mint *Januáriusnak másodikánn*. E' rend a' Magyar nevekben is megtartatik: *Szent György' havának első, má-*

sodik, utolsó napján, vagy harmadikán. A dátum azonban legrövidebben adatik, mikor a szükséges ragaszték egyenesen a' holnap' nevéhez függesztetik; mint *első Januariusban; harmadik Májustól* fogva nem láttam; és a' kik e' rövidítést nevetik, vagy éppen mardossák, azt árúlyák el, hogy az emberi nyelveknek úgy nevezett figuráival nem ösmerősek, mellyek még valóságos szépségek is. E' mondásban: *harmadik Májusban* metonymia fekszik, melly az egéksz a' rész helyett szokta, vagy viszontag, megnevezni.

d) A' hét' napjainak tulajdon nevei, midőn a' *mikor?* kérdésre felelnek, állapot ragasztékot kívánnak, mint *Hetfünn* (*hétfönn* helyett) együtt voltunk. *Péntekenn* történt. Az egy *Vasárnaponn* megrövidítve szokottabb, mint *Vasárnap' érkezett.*

e) Ugyanazon kérdésre az ünnepeknek nevei a' *kor* képzővel felelnek, mint *Húsvétkor* történt. De ha a' *hét,* vagy *nap* nevekkel végződnek, az állapot ragasztékot kívánnyák, mint a' *nagy hétenn,* a' *kerefzhétenn,* *Úr' napján.* A' *hét,* valamint a' *bőjt* is, a' helyzetető ragasztékot jobban szereti: a' *nagy hétben,* a' *kerefzhétben,* a' *nagy bőjtben.*

177. §. *Mikép kell általlyában a' közös neveknek rideg és többes számával bánni?*

Felelet. A' közös neveknek rideg és többes számárúl az általlyában a' fő regula, hogy mihelyt a' többséget magábúl a' rideg számbúl
kön.

könnyű megérteni, a' többes számmal ne éllyünk. Nyelvünknek e' férjfiás nemzetiségéből a' köve. kezendő regulák erednek.

1.) A' sarkszámok után, melyek többes szám nélkül szükölködnek, mivel a' többséget már magokban foglalják, a' nevek és az igék a' rideg számban maradnak, mint *háromezer téglá kellett még az épületre*, nem pedig *háromezer téglák kellették még*.

2.) Mikor a' fő név előtt gyűjtő melléknév, vagy gyűjtő névpótoló áll, a' fő név a' rideg számban marad, mint *sok embert* (nem pedig *embereket*) *láttam a' hegyenn. Minden ember mondgya*, nem pedig *minden emberek mondgyák. E' falka sertés a' kutyákra rohant*, nem pedig *e' falka sertések a' kutyákra rohantak*.

3.) Mikor maga a' név úgy áll a' beszédben, mint gyűjtő név, a' rideg számban kell maradnia, mint *ma lencsét ettünk*, nem pedig *lencsüket*; *mennyünk a' szőlőbe*, *cseresnyét szedni*, nem pedig *cseresnyüket*; *hat garasára almát vettem*, nem pedig *almákat*.

4.) A' testnek tagjairól a' többes szám nagyon természetlen: merta' tiszta jó Magyar így beszéll: *lábbal tapodta szerencsáját*, nem pedig *lábakkal*; *kezembe vettem a' képet*, nem pedig *kezeimbe*; *haszontalan beszéded füleimet sérti*, nem pedig *füleimet*; ezen igazság *szembe* tűnik, nem pedig *szemekbe*; *karja közé vette a' gyermeket*, nem pedig *harjai közé*; a' *foga között tártya*, nem pedig a' *fogai között*.

5.) Ide tartozik *a' Magyarok' királlya, és királlyai is*; nem pedig *a' Magyarok' királlyok és királlyaik*; mert *a'* birtoknak nevében egyáltalánban *a'* birtokosoknak többségét újra kifejezni, valóságos és felette izetlen tautologia. *A' Magyarok'* névben *a' k* *a'* birtokosoknak többségét már elegendőképen meghatározza; *a'* birtoknak többségét pedig *a' királlyai* névben az *i* jelenti.

178. §. *Micsoda regulák alá van vetve az üdőjelentő neveknek kötése?*

Felelet. Az üdő' neveinek kötése *a'* következő regulák alá van vetve.

1.) Az *esztendő*, melly helyett az *év* névvel (*a'* Deák *aevum* névnek elejével) majdnem csak egyedül *a'* Poéták mernek élni, *a'* múltt üdőrül *ben* ragasztékot, vagy *előtt* névhatározót kíván, mint: én az ezer hétfüz ötvenhetedik *esztendőben* születtem. Nyolcz *esztendő előtt* erős tél volt. Azonkívül *a'* rideg számú birtokos harmadik személybe is tetetik, melly esetben az *annak*, akár nyilván álló, akár titkon értett birtokossal társaságos állapotban van, mint három *esztendeje* már (*annak*), hogy házamat nem láttam; hol *a'* Deák szerint az *esztendei* többes számmal élni, nagy természetlenség volna.

2.) *A'* múltt *esztendőköt* *a'* *tavaly*, *harmadéve*, *negyedéve*, és egynehány hasonló meghatározókkal is kifejezhettyük, mint *a'* szomszédom *tavaly* halt meg; *a'* húgom *negyedéve* ment férj-

férjhez. A' jelenvaló esztendőről imígy szöllumk: a' folyó vagy ezen esztendőben száraz nyarunk van. De e' helyett is van ígehatározónk az *idénn*, mint az *idénn* nagy dolgok történnek. A' jövő esztendőt felható ragasztékkal jelentyük, mint *esztendőre* musikát tanulok. A' többi jövő esztendőkről a' sárkiszám után *múlva* névhatározóval élünk, a' rendszám után pedig az *utánn* névhatározóval, mint *három esztendő múlva*; a' *harmadik esztendő utánn*.

3.) A' *tavasz*, *kikelet*, és *ősz* a' *kor* képzöt kívánnák, a' *nyár* pedig és a' *tél* az állapító ragasztékot, midőn a' *mikor?* kérdésre felelnek, mint harmadéve *tavaszkor* (vagy *kikeletkor*) beteg voltam. Negyedéve *nyáronn* és *őszkor* sok esső esett. Ott *téleln* nagy hidegek járnak.

4.) Az embernek korát az *esztendős* melléknévvel jelentyük, vagy a' külömbféle ragasztékokkal felkészültt *esztendő* fő névvel, ammint a' környüllállások megkívánnák, mint e' *gyermek három esztendős*; e' *leányka pedig negyedik esztendőre* (vagy *esztendejére*) jár. Ma *tizenkettedik esztendőmöt töltöm*. Az állatokról az *idei*, *tavalyi*, *harmadfő*, *negyedfő*, *ötödfő*, vagy *három*, *négy*, *öt esztendős* nevekkal élünk.

5.) A' *holnap*, *hét*, *nap*, *éjszaka*, *óra* nevek az egyés számú birtokos harmadik személyre változtatván, a' nyilván álló, vagy titkon értett *annak* birtokossal társaságos állapotba tettenek, mint fellyebb a' 178. §ban az 1. szám

alatt az *esztendő* névről mondtam. Példának okáért: három *holnapja* (*annak*) hogy az atya meghalt; *négy hete*, hogy itt van; *öt napja*, hogy fekszik; *negyedik éjszakája*, hogy nem aludtam; *öt órája*, hogy reád várakozok.

6.) Némellyek az üdönek nevei közül a' helyezettő ragasztékot kívánnyak, mint a' folyó *holnapban*; ezen *órában*; a' múltt *esztendőben*. Ide tartozik a' *hét* is, ha előtte olly melléknév áll, mely azt szinte tulajdon névnek teszi, mint a' *nagy hétben*; a' *kerezhétben*, a' *kántor-hétben*. Egyébkép állapító ragasztékot kíván, mint a' *múltt hétenn*; a' *jövő hétenn*. E' ragasztékot szereti a' *nap* is, mint *nevem' napján*; *hétköznaponn*, vagy *köznaponn*, vagy rövidítve *hétköznap'*, *köznap'* dolgozni kötelesség. Ide tartozik az *ünnep* is, mint *ünnepenn* dolgozni nem szabad. Magányosan a' segítő ragasztékkal áll, valamint az *éj* is, mint sem *nap*al nincs nyugtom, sem *éjjel*. Az *éjszaka* a' nevező esetben marad az efféle esetekben, mint *éjszaka* megbetegedtem. Helyette az *éjszakának üdején* is mondatik,

7.) A' jöendő üdőről, mikor mind a' múltt vagy a' jelenvaló, mind a' jöendő meghatároztatik, a' múlttnak vagy a' jelenvalónak neve a' közelítő *hoz*, *hez*, *höz* ragasztékot kívánnyá, a' jöendőé pedig a' felható *ra*, *re* ragasztékot, mint *tegnaphoz* két *hétre*; *mához* öt *holnapra*.

8.) Az *éjfél*, *dél*, *óra* a' kor képzővel meghatározókat szülnek, mint *éjfélnél* nagy szél támadt.

madt. *Délkor* az ég heborúlt. Három órakor ettünk. A' kétséges üdöt e' nevek a' *tájban* szó által jelentik, mint *éjféltájban*, *déltájban*, *három óratájban*.

9.) Ama' kérdésre *hány az óra?* a' sarkszámmal felelünk: *három, négy, tizenkettő*. A' részeket pedig imigy fejezzük ki: *eggy fertály egyyre; két fertály kettőre; három fertály és két minutum háromra*. A' *két fertály* helyett a' *fél* képzővel is élünk, mikor így szólunk: *másfél óra* volt délutánn; *negyedfél óra* lefz. Jól efzre kell azonnkjvül venni a' külömbséget, melly e' mondások között az értelemre nézve szembe tűnik: *négy órája hogy érkezett*, és *négy óra előtt érkezett*; az elsőben a' *négy* sarkszám, a' másodikban pedig a' *negyedik* rendszám helyett áll. Úgy szinte *egész három óráig vártalak*, melly tudni illik a' délutánni két és négy óra között áll; *három egész óráig vártalak*, hol a' három akárminémű órákot jelent. Végtére *nyolcz óra után*, melly tudni illik a' kilenczedik előtt van; ellenben pedig e' mondásban *nyolcz óra múlva* a' nyolcz akárminémű órákot tesz.

179. §. *Mikép élünk a' rokonyságnak neveivel?*

Felelet. A' köz embereknel a' gyermek imigy szólította szülőit: *Apám Uram, Anyám Affzony*; a' mezővárosi már az *Apám* helyett az *Atyám* névvel él. A' városi ellenben így mondgya *Uram Atyám, Affzonyom Anyám*, vagy megrövidítve *Affzonyanyám*, melly helyett

az

az *Affzonyám* romlott és illetlen szó; *Uram Bátyám*, *Uram Öcsém*, *Affzonyom Néném*. A' többi neveknél ez nem szokás, mint *Sógor Uram*, *Öcsém Affzony*. A' szülőknek köz nevét é betűvel némellyek rosszul írják *szülek*, mert a' rideg számú néy *szülő* a' Deák utánn *parens*, és így a' *szül* igének részeseülője, nem pedig *szüle*. A' rokonságnak nevei ezek:

1.) A' felelmekedő sorban: atya vagy apa; anya; nagy atya, nagy apa, vagy ös; nagy anya vagy ösné; déd, a' nagy atyának vagy a' nagy anyának az attya; ük, a' nagy atyának vagy a' nagy anyának az annya; ösös; ükanya; dédös; ükük; öselő, vagy ös, öseleink, őseink.

2.) A' lefzálló sorban: fiú vagy fi; leány, fiúonoka, leányonoka; gyermek, onokagyermek. A' többiek a' *fi* és *leány* nevekkal fejeztetnek ki, mint *fiam'onokája*, *leányom'onokája*.

3.) Az oldalsorban: bátya, néne, öcse, hóg, anyabátya, atyanéne, anyaöcse, atyahóg, nagyanyabátya, nagyatyanéne, ükbátya, ükőcse, dednéne, dédhóg, ükükbátya, ükükőcse, dédös-néne, dédöshóg, atyabátya, atyaöcse, ösbátya, ösöcse, anyanene, anyaöcse, nagyanyanéne, nagyanyaöcse.

4.) A' sógorságnak nevei: vő, meny, a' régieknél ara, ipa vagy ip, napa vagy nap, ángy, sógor.

180. §. *Mikép kell banni a' mértékeknek neveivel?*

Fé-

Felelet. A' mértékeknek neveivel illyképen kell bánni.

1.) Mikor a' mérték' nevét a' fő név elejébe tesszük, változás nélkül marad melléknév gyanánt; mint tizenhat *ókó* bort vettek; hozz nekem egy *meffzely* vizet. A' fő név után állván, ezzel a' ragasztékban megegyez, mint *vajat* vettem, harmincz *fontot*.

2.) Mikor a' magosságot, szélességet, hosszúságot, vagy mélységet akarjuk kifejezni, a' mérték' nevéhez *nyi* képzőt adunk, a' *magos*, *hosszú*, *széles* és *mély* melléknevekből pedig a' *ság*, *ség* képzővel fő neveket; az *ú*, *ű* képzővel végtére fél mellékneveket csinálunk, mint a' *váras'* fala hat *ölnyi magosságú*; a' Herczeg' kertye fél *mértföldnyi hosszúságú*; két *rőfnyi szélességű* posztót vettem; a' mi kútunk *nyolcz ölnyi mélységű*. Ezek helyett így beszélni: *a' váras' falának hat ölnyi magossága van*, 's a' t. magyartalanság, hogy deákmaimozásnak ne mondgyam.

181. §. *Mikép köttetnek öszve az árnak nevei?*

Felelet. Az árnak nevei a' következő regulák szerint köttetnek öszve.

a) Mikor az árnak neve a' *van* létige mellett, mellynék jelenvaló tideje a' jelentő módon elhallgattatik, állítás avvagy praedicátum gyanánt áll, a' rideg számú nevező esetben marad, mint hogy a' búza? *Felelet: öt forint.* E' kép két

két *arany*. E' nyolcz ifiú gyümölcsfa harmincz *forint*, nem pedig *forintok*. A' *van* létige a' többi üdőkben nyilván mondatik, mint a' búza négy *forint volt* eddig, de nem sokára öt *forint lesz*; nem pedig a' búza négy *forintok* volt eddig, de nem sokára öt *forintok* lesz; ammint azok szerint beüzélni kellene, kik a' számszám után a' neveket és az igéket a' többes számba tetetni kívánnák.

b) Ha a' mértéknek nevét is meg kell mondani, ez is a' rideg számú nevező esetben marad, 's az árnak neve után tetetik, de a' rideg számú harmadik személynek birtokos képzőjével; mint a' búzának öt forint a' *mérője*. E' képeknek négy arany a' *párja*.

c) A' jelenvaló üdőt kivén, a' többiekben a' *van* létige megfzenvedi, hogy az árnak neve az állapító ragasztékkal álljon, melly esetben az *ad* és *vesz* igéknek természetét követi, mint a' bornak nyolczvan *forintonn* volt akója; de nem sokára *harminczonn* lesz. Így élünk az *ad* és *vesz* igékkel is: öt *forintonn* adgyák már a' kenyérlisztnek mázfáját; de én még *tizenötön* vettem.

d) Mikor gyűjtőleg, avvagy collective szólnunk, az *ara* név szóképző gyanánt szolgál, mint három *garasára* almát vettem. Mennyi bort adott el az Úr? Két ezer *forintárá*.

182. §. *Mikép kell a' szerszámoknak és eszközöknek neveivel bánni?*

Felelet. A' szerszámoknak és eszközöknek neveivel következendőképen kell bánni?

a) A' szerszámoknak nevei segítő ragasztékot kívánnak, mint *késsel* sebesítette meg magát. *Bardal* vette meg az egész tartományt. E' ragasztékot kívánnyák az eszközöknek és módoknak nevei is, mint *ésszel* nagy méltóságra emelkedni, dűcsösséges dolog. *Könyörgéssel* bírta reá.

b) A' hangefszközöknek nevei állapotó ragasztékot kívánnak, mint a' *fortepiánónn* szép adágiót játszott, vagy vert. Ha a' musikamű meg nem neveztetik, mint itt az *adagió*, a' *ver* ige a' hangefszköz nevét a' szenvedő ragasztékkal, a' *játszik* pedig az állapotóval kívánnya öszvefűggesztetni, mint *orgonát ver*, *orgonánn játszik*.

c) A' Magyarban mindazáltal legtermészetesebb ezekről a' beszéd, ha a' hangefszköznek nevéből formáltt igével élünk, mint *orgondl*, *hegedül*, *hárfa*, *trombitál*.

183. §. *Mikép kell a' gyűjtő neveket, és az edényeknek neveit a' beszédben egybekötni?*

Felelet. A' gyűjtő nevek azok, mellyek egy nemű tárgyakból álló öszveséget, vagy valamelly határatlan mértéket, vagy a' sarkszám után állván, bizonyos sommát, határozott számot vagy bizonyos mértéket jelentenek. E' nevek az utánok következő fő nevekkal együtt a' rideg számban maradnak, és melléknevek gyanánt, a' ragasz-

gafztékokot, mellyek a' fő nevekhez függesztetnek, el nem fogadgyák, mint három *sereg katonát* láttam; nem pedig három sereget katonát, vagy három sereg katonákat, vagy három seregek katonákat, mellyek a' Magyar nyelvnek nemzetiségét irtóztatóképen sértik. E' regula alá vannak vetve az edényeknek nevei is, mint *nyolcz hordó bort* (és nem *borokot*) vettem. Három *palasz bor* tégysz az asztalra. Két pohár *vizet* ittam.

184. §. *Mikép kell ama' nevekkal bánni, mellyek tisztségeket, hivatalokat, állapotot, és mesterségeket jelentenek?*

Felelet. Ama' nevekkal, mellyek tisztségeket, hivatalokat, állapotot, és mesterségeket jelentenek, következőképen kell bánnunk.

a) Ezekben a' *ság*, *ség* szóképző legnemzetiebb és így legtermészetesebb is, mint *püspökségre* emeltetett; *szolgabíróságot* visel; a' *katonaságra* van kedve; a' *közüvességből* él. A' *ság*, *ség* szóképző helyett a' *méltóság*, *tisztség*, *rend*, *mesterség* nevekkal élni, mint *püspöki méltóságra* emeltetett; *szolgabírói tisztséget* vagy *hivatalt* visel; a' *katonai életre* van kedve; a' *közüvesi mesterségből* él, annyi valóban, mint a' Németet szükségtelenül majmozni.

b) Mikor a' tisztséget vagy hivatalt akarjuk jelenteni, mellyet valaki visel, vagy a' mesterséget, mellyet üz, vagy a' rendet, mellyhez tartozik, akkor csak e' tisztségnek, hivatalnak, mesterségnek, vagy rendnek nevét mondgyuk, mint:

mint: az ő bátya *püspök*; a' fia *szolgabíró*; a' szomszédgya *képiró*; az öccse *katoná*. Némelyekbül az efféle nevek közül igéket is csinálhatunk, mint a' fia *szolgabíróskodik*; az öccse *katonáskodik*; a' szomszédgya *képiróskodik*. A' kézi mesterségekrül az *üz* igével élünk, mint az öccse *afzталosságot*, vagy *kömvés mesterséget üz*.

185. §. *Mikor kell a' Magyar beszédben a' fő neveknek öszvetevésével élni?*

Felelet. A' Magyar beszédben a' fő neveknek öszvetevésével a' következő esetekben kell élni.

a) Mikor a' szert akarjuk jelenteni, mellybül valami áll, vagy készítettett, mint *aranyláncz*, *fakanál*, *ezüstpénz*, *köhtd*, *cserépedény*; úgy szinte az ételekrül és az italokrül is, mint *borleves*, *marhahús*, *bornyúpecsenye*; *meggybor*, *borpálinka*, *rózsaviz*, *dunaviz*, *tiszaviz*.

b) Mikor hivatalt, mesterséget, vagy czélt akarunk jelenteni, mint *udvarmester*, *nyelvemester*, *kerekgyártó*, *köteleresztő*, *képiró*, *rézmet-sző*, *búzamalom*, *szélmalom*, *tűtartó*, *tintatartó*, *halpiarcz*, *szögletház*. Kivéven e' kettőt *kézi malom*, és *utzi malom*, mivel a' kézi és utzi melléknevek nagyon szokásban vannak.

c) A' részeknek nevei az egészeknek neveivel öszvetegetnek, mint *lúdtojás*, *házfödel*, *ajtósark*, *ökörfzem*, *medveláb*, *falhasadék*.

Jegyzés. Mivel az imént előadott esetek közül némelyek a' Deák, vagy Német öszvetevésnek reguláival megegyez:

eggyeznek, némellyek pedig ellenkeznek, a' legújabb Magyar könyvekben a' Magyar öfzvetevésre nézve kétféle barbarizmusokat találunk. Némellyek tudni illik Íróink közül a' Német szerint ott is öfzvetezik a' neveket, a' hol nem kel-
lene, mint *irjafstalt* *Schreibtsch*; *borkorsó*, *Weinfrug*; *vármegyeorvos*, *Komitatsarjt*; *várasház*, *Stadthaus*; *ház-
szolga*, *Hausknecht*, *házkulcs*, *Hauschlüssel*. Némellyek el-
lenben tellyességgel szokatlan mellékneveket csinálnak az i
képzőnek segedelmével, hogy a' Deákot vagy a' Németet
majmozgassak, mint *aranyi láncz*, *aurea catena*; *gölbent
sette*; *fai székh*, *sedes lingnea*, *hőszerner Stuhl*; *kövi híd*,
pons lapideus, *steinerne Brücke*; *szögleti ház*, *domus an-
gularis*; *hali piarcs*, *forum piscarium*; *marhai hús*, *ca-
ro babula*; *bori leves*, *jus vinarium*; *dunai víz*, *tiszai
víz*, *aqua Danubiana*, *Tibiscana*.

XX. S z a k a f z.

A' mellékneveknek kötéséről.

186. §. Mellyik fő regulák szerint köttet-
nek a' beszédben öfzve a' melléknevek?

Felelet. A' fő regulák, mellyek szerint a'
melléknevek a' beszédben öfzveköttetnek, a' kö-
vetkezendők.

1. *Regula.* Mikor a' melléknév fő név he-
lyett áll, tökéletesen úgy kell vele bánni, mint-
ha fő név volna. Példának okáért: a' szem és
a' fül a' *széptül* illetődik meg; a' szív pedig a'
jóhoz szít; a' *szépnek* hogy hasznos legyen,
jónak is kell lenni; a' gyermekek az *édest* sze-
retik; ezen embertül semmi *jót* sem lehet re-
ményleni.

2. *Regula.* Mikor a' melléknév a' fő név-
vel társaságos állapotban, és így előtte áll, min-
den-

denkor a' rideg számú nevező esetben marad, akármi történnyen a' fő névvel, mint ez jó ember; ezek jó emberek; ezt én eggy jó embertől tanultam; mond meg e' jó embereknek, hogy jöjjenek hozzám.

3. *Regula.* Mikor a' melléknév a' beszédben a' fő név helyett, és így névpótoló gyanánt áll, úgy kell vele bannunk, mint a' fő névvel bannánk, ha jelen volna. Példának okáért: végy egy forintára almát, de *szépeket*; válogasd ki a' *szebbeket* az asztalra, a' *hiányosokból* pedig főzz ételt. Megtörténik némellykor, kivált a' Poézisban, az is, hogy a' melléknév, szinte egy egész új mondás gyanánt, a' fő név után tetik; melly esetben a' fő névvel a' számra és a' ragasztékra nézve meg kell eggyeznie, mint bosszút állok rajta, *hallatlant*, e' helyett: bosszút állok rajta, melly *hallatlan* lesz.

4. *Regula.* Mikor a' melléknév a' beszédben az állításnak, avagy praedicátumnak hivatallját viseli, a' fő névvel mind a' számra, mind a' ragasztékra nézve megeggyez, mint ezen ember jó; ezen emberek *jók*; mindnyájan *szomorúak* voltunk; a' tavalyi almák *jobbak* voltak. Mikor mindazáltal az ige azt kívánja, hogy e' melléknév, mint állítás, a' tulajdonító ragasztékkal álljon, fő nevével csak a' számban eggyez meg, mint e' katonákat *legvitézebbeknek* mondgyák.

5. *Regula.* Mikor a' melléknév a' beszédben két vagy több fő névhez tartozik, kétféle az eset.

a) Ha e' fő nevekkal társaságos állapotban áll;

áll, a' rideg számú nevező esetben marad, és csak egyszer mondatik, mint: az ő *legfőbb* szerencséjének és szerencsétlenségének lehet azt *tartani*, hogy.

b) Ha magányosan áll, és így a' beszédben az állításnak hivatallját viseli, a' többes számba kell tenni, ha mindgyárt a' fő nevek, melyekhez tartozik, az egyes számban vannak is, mint a' leánya, és az öccse nagyon *merészek* kezdetek lenni.

187. §. *Mikép kell bänni a' részesülőkkel, mikor melleknevek gyanánt szolgálnak?*

Felelet. A' részesülő nevekkal, mikor melleknevek gyanánt szolgálnak, következőképen kell *bänni*.

a) Mivel a' részesülők, akár a' jelenvaló, akár a' múltt, akár a' jövődö üdöt jelentsék, a' mellettek álló nevekben olly ragasztékokot kívánnak, a' minökököt igéik, melyekből származnak, a' fő regula az, hogy valamint a' részesülök a' fő nevek előtt, úgy az említett ragasztékú nevek a' részesülök előtt állyanak, mint mindennel *bövelkedő* ország, mivel a' *bövelkedik* ige a' mellette álló névben, mint *mindennel, nál, nél* melléklő ragasztékokat kíván. Több példa világosabbnak teszi a' regulát. Dobzódáshoz *szokott* fiát az örökségből kizárta. Az üdökhöz *szabott* erkölcsök. Katonaságra *termett* ifiú. Viszontagságokra *született* fiát sirattya. Hazájából *számkivetett* testvérét levelekkel *vígasztallya*. *Mentt* vagyok én a' vétektől; szabadnak kell

tehát lennem büntetésétül is. Az őrizet nélkül *szükölködő* várost az ellenség megvette.

b) Mikor a' részesülőnek a' hozzá tartozó ragasztékos névvel együtt a' beszédben az állításnak hivatalyát kellene viselni, mint mondgyák, hogy ezen ország *mindennel bővelkedő*, sokkal jobb és szebb, ha ígére változtattuk, mint mondgyák, hogy ezen ország *mindennel bővelkedik*.

c) Jóllehet egynehány öszvetett régi szavaink vannak is, mellyek a' részesülőből és a' hozzá tartozó ragasztékos névből támadnak, mint *szembetűnő*, *közbenjáró*, az öszvetevésben már most meg nem szenvedi még is a' férjfi-korú tökéletesebb nyelv, hogy a' ragasztékos nevet a' másikkal öszveírjuk, mint *mindennel bővelkedő*, *tűzethányó*, *tűtartó*; az elsőt külön kell tudni illik írni *mindennel bővelkedő*, a' hol pedig lehet, a' ragasztékos név helyett nevező esetet tenni, mint *tűzhányó*, *tűtartó*.

188. §. *Mellyek ama' melléknevek, mellyek a' mellettük lévő nevekben bizonyos ragasztékot kívánnak?*

Felelet. A' melléknevek, mellyek a' mellettük álló nevekben bizonyos ragasztékot kívánnak, a' következők.

1.) Felható *ra*, vagy *re* ragasztékot kívánnak a' következő példákban előkerülő melléknevek. Ez *méltó* a' jutalomra. Ő *méltatlan* e' tiszteletre. E' rossz ember *képes* mindenre. E' *gyer-*

gyermek *képtelen* a' tanulásra. A' bátyád *alkalmatos* mindenre. E' leányka *alkalmatlan* a' musikára. Ez nekünk jó lesz holnapra. Ez az egésznek fenntartására nem igen *hasznos*. Nagyon *kész* legény a' szolgálatra. Ne légy oly *lassú* a' munkára.

2.) Tulajdonító *nak*, vagy *nek* ragasztékot kívánnak ezek. Ez a' betegnek nem *hasznos*. *Haszontalan* neki minden fáradsága. A' henyélés még az egésznek is *ártalmas*. A' kés a' gyermeknek nagyon *veszedelemes*. Az imádság a' léleknek *üdvözseges*. Jelenléted nekem *kívánatos*. A' katonának félni vagy a' félénkség *gyalázatos*. Ez nekem *szükséges*.

3.) Helyezettő *ban*, vagy *ben* ragasztékot kívánnak ezek. *Járatos* a' tudományokban, de *járatlan* a' szép mesterségekben. *Fáradhatatlan* a' munkában. *Telhetetlen* a' játékban. *Vétkes* vagy *bűnös* vagy *részeg* ő ebben nem volt. Ő e' dologban *ártatlan* allig volt. *Lassú* a' jóban.

4.) Közelítő *hoz*, *hez* *höz* ragasztékot kívánnak ezek. *Hasonló* az atyához. Hozzá *hasonlítható*, vagy hozzá *fogható* egy sincs az iskolában. Ő énhozzám nagyon jó. Ez egy jól nevelt ifjúhoz *illendő* vagy *illetlen*. *Kegyes* ő minden emberhez. Senkihez sem *kemény*.

5.) Segítő *al*, vagy *el* ragasztékot kívánnak ezek. *Teljesen* a' földek orvos füvekkel. *Eggyenlőnek* tartsa magát mindenben szomszédgyával. Ő énvelem *eggyűdös*. A' legnagyobb gyönyörűséggel *határos* az únalom.

6.)

6) Némelyek magok mellé határatlan módú igét kívánnak, mint *képes ő e' terhet viselni; könnyű ezt mondani, de nehéz végbe vinni.*

189.) §. *Mikép kell a' hasonlító nevekkal bánni?*

Felelet. A' hasonlító nevekkal a' beszédben a' következők szerint kell bánni.

a) Mindenik hasonlításnál ama' tárgynak neve, mellyel valami öfzvehasonlítottatik, a' melléklő *nál*, vagy *nél* ragasztékot kívánnyá, mint semmi sem kellemetesebb a' jó *erkölcsnél*. Alábbvaló az *aranynál* az ezüst, az *erkölcsnél* az arany. Azonban a' hasonlítást, kivált ha hofszabb, a' *mint* kapcsolat által is ki lehet fejezni, mint jobb a' bizonyos békesség, *mint* a' remélt győzelem.

b) Neve a' mértéknek, melly az öfzvehasonlított tárgyaknak különbségét jelenti, a' segítő *al* vagy *el* ragasztékot kívánnyá, mint három *forinttal* kevesebb a' pénz, hogysem kellene. E' gyermek az öcsémnél két *esztendővel* ifiabb. A' te hajad *sokkal* feketébb a' koromnál.

c) Különös a' mi nyelvünkben az, hogy jól lehet a' *nállam*, *nállad*, *nálla*, *nállunk*, *nállatok*, *nállok* melléklő ragasztékból formáltt névpótolók; a' hasonlításokban még is a' *nál* ragasztékot újra megkívánnyák, mint gazdagabb ő *nálladnál*. A' hangya okosabb legyene *nállatoknál?*

d) A' hasonlító ígehatározók után *hogysem* következik, mint *hamarabb* visszatért, *hogysem*

sem véltük. Későbbben történt, hogysem remél-
lették.

190. §. *Mikép élünk a' felmúltató nevekk-
kel?*

Felelet. A' felmúltató nevekkal következen-
dőképen bánunk.

a) A' felmúltató névvel csak akkor él a' Magyar, mikor olly tárgyról szól, melly a' többieket valóban felhaladgya, mint e' torony a' városban *legmagosabb*. A' bátyád az egész hadi seregnél *legvitézebb* tiszt volt. *Legjobb*, ha az ember egyenes úton jár. *Legnagyobb* kincs a' világonn a' jó lelkiösméret. Felkészíti azonnkivül némellykor a' felmúltatót vagy annak fő nevét a' birtokos szóképzővel is, mint amaz atyámfiaiinak *legközelebbikéről* szóllok, kik még élnek. A' bátyád az egész hadi seregnek *legvitézebb* tisztje volt. Ama' függelékekkel, mellyek a' Német felmúltatók körül lenni szoktak, a' Magyar nem él.

b) Egyébaránt a' Magyar, mihelyt a' hasonlító névvel a' felmúltatót könnyen kifejezheti, inkább csak amavval él, mint e' fák, mellyeknek virágjai minden egyéb illatnál gyönyörűebb szagokkal kedveskednek. *Bocskületesebb* embert nállánál nem ösmerek. *Nyomorultabbnak* véli magát *akárkinél* egyébnél a' világonn. Olly kellemetes ember, hogy *kellemetesebbet* nállánál kívánni nem lehet.

191. §. *Mikép kell bännünk a' helynek és az üdönék mellékneveivel?*

Fe-

Felelet. A' helynek és az üdőnek mellékneveivel következőképen kell bánnunk.

a) A' helynek melléknevei *i* vagy *béli* képzővel formáltatnak, mellyek közül a' *béli* olly helyről mondatik, melly valamit belső részeiben foglal. Egyébaránt e' melléknevek a' szókötésben a' fő regulákat követik, mint a' *Budai* lakosok; a' *kastélybéli*ek. A' *vár* szó a' *béli* képzőt kívánnyá, mint a' *várbéli* katonák; de mikor más névvel tetetik öfzve, az *i* képzőt, mint a' *Földvári* Plébános.

b) Az üdőnek melléknevei hasonlóképen az *i* vagy *béli*, és *évi* képzőkkel formáltatnak, kivévén azokat, mellyek kort jelentenek, mert ezek az *s* vagy *fő* képzőt kívánnyák. Az *évi* csak az esztendőket jegyzi, mint ez *harmadévi* bor. A' jelenvaló esztendőről mindazáltal az *idei*, a' múlttról pedig a' *tavalyi* nevekkel élünk, mint az *idei* búza nedves; a' *tavalyi* nyár száraz volt. A' *tavalyi* helyett a' *múlt esztendőbéli*, valamint az *évi* helyett is az *esztendőbéli* névvel élhetünk, elejébe tévén a' rendszám nevet, mint a' *negyedik esztendőbéli* (negyedévi) gyümölcs férges volt. A' többiekben az *i* szokottabb, mint Buda Egertől két *nap*i járás; a' *holnapi* ünnepre készülünk; a' *mai* nap igen szép. Az *s* képző a' kort jelenti, mint e' gyermek hét *esztendő*s, *három holnapos*, és *két hetes*. Nyolcz *napos* gyermeke meghalt. Egynéhány nagyobb állatról a' fő képzővel élünk, mint e' ló már *ötödfő*.

192. §. *Mikép élünk ama' melléknevekkel, mellyek minémüségét, készületet, árt, módot, vagy az edényeknek mirevalóságát jelentik?*

Felelet. A' minémüséget, készületet, valami-
nek árát, a' módot, az edénynek mirevalóságát a'
Magyar olly melléknevekkel fejezi ki, mellyek s
képzővel formáltatnak, mint a' *böcsületes* em-
bernek boldogsága legtovább tart; a' Dunánn is
járnak némellykor *vittorlás* hajók; ma *szalonnás*
borsót, és *kapro*s kápuftát ettünk; huszoneggy
krajczáros bort iszik; az én szomszédom *kato-*
nás, de jó ember; a' *vizes* korsót eltörte.

193. §. *Hát a' helyeknek távullétét miné-
mű melléknevekkel kell kifejezni?*

Felelet. Mikor a' helyeknek távullétét akar-
juk kifejezni, a' mértéknek nevét a' *nyi* képzővel
melléknévre kell változtatni, azután pedig a' *ra*
vagy *re* ragasztékkal felkészíteni, mint a' mi fa-
lunk három *mértföldnyire* fekszik a' várastúl;
a' hajóban egykét *arasznyira* vagyunk a' halál-
túl. Lehet e' távullétet úgy is jelenteni, hogy a'
mértéknek neve a' nevező esetben maradván az
eltitkoltt *van* ige mellett állítás helyett állyon,
mint Bécs Posonytúl tiz *mértföld*. A' *van* ígé-
nek többi üdei kifejeztetnek, mint akkor az én
lakásom a' tiédnél csak ezer lépés volt.

194. §. *Minémű melléknevekkel kell a' ta-
gokat, részeket, és a' birtokot jelentenünk?*

Felelet. A' tagokat, részeket, és a' birtokot
olly melléknevekkel jelentjük, mellyek *ü* vagy
ű képzővel formáltatnak, 's mellyeknek két kü-
lönös tulajdonságáról el nem kell felejtkeznünk.
Az első az, hogy előttök más melléknévnek kell
állani, mint *nemes szivű*; a' másik pedig az,
hogy

hogy a' ragasztékokot elfogadgyák ugyan, de a' hasonlító vagy felmúltató képzőket az előttök álló melléknévre bizzák, mint *nemesebb szívvű, legnemesebb szívvű, nemesebb szívvűektől, legnemesebb szívvűekhez*. Az annya jó lelkű afszony; attya pedig nagy tudományú, és jeles érdemű férfiú volt.

195. §. *Minémű értelmeik vannak az olyan mellékneveknek, mellyek a' ragasztékos névből és a' való részesüléből támadnak?*

Felelet. Az olyan mellékneveknek, mellyek ragasztékos névből és a' való részesüléből támadnak, következő értelmeik vannak.

1.) Az *ig* határozó ragaszték után a' való bizonytalan számot vagy mértéket jelent, mint a' sereg nyolcz *ezerig való* emberből állott; vagy három *icczeig való* vizet kell belé tölteni. Egyébkép a' visszatérő névpótoló és az *íge* helyett nemzeti és valóban férjfiás rövidítés, mint a' *templomig való* útonn éjszaka lámpások világítanak, e' helyett: azonn az útonn, *melly a' templomig megy, vizz, vagy van*.

2.) Az *ért* okmutató ragaszték után hasonló rövidítés, mint a' *hazáért való* halált legfőbb dicsősségnek tartották; a' halált tudni illik, *mellyet a' hazáért szenvedtek*. Három esztendő-beli *szolgálattyáért való* bérét elvesztette; a' bért tudni illik, *mellyet szolgálattyáért kapott*.

3.) Az *al* vagy *el* segítő ragaszték után megmeg szép rövidítés, mint az *ellenséggel való*
tit-

titkos szövetkezés elárulta a' várat. A' jámbor *emberekkel való* társalkodás a' nevedéknek leg-hafznosabb.

4.) A' *ba* vagy *be* beható ragaszték után tartozást jelent, mint *kocsiba való* lovakot vett; vagy a' *kertbe való* székeket zöldre festik; a' székeket tudni illik, *mellyek a' kertbe tartoznak*.

5.) A' *bül*, *bül* kiható ragaszték után eredetet jelent, vagy olyan szert, mellybül valami támad, mint a' *varásbül való* emberek a' mezőre gyűltek. A' mi *porbül való* rajtunk talál-tatik, az ismét porrá lesz.

6.) A' *ra*, vagy *re* felható ragaszték után alkalmasságot vagy iparkodást tesz, mint ez *tűz-re való* fa. *Semniire való* gyermek. *Akasztófá-ra való* ember. A' *holnapra való* kenyeret meg-ette. A' *böcsületre való* vágyakodás veszedelmes útakra csábította az embert.

7.) A' *rül* vagy *rül* lehető ragaszték után nemzeti rövidítés, mint *közelrül való* atyafiak voltak nállam, Köszönöm az Úrnak *róllam való* emlékezetét.

8.) A' *hoz*, *hez*, *höz* közelítő ragaszték után indulatot és hajlandóságot mutat, mint nagy benne a' *házához való* szeretet. A' jó *baráthoz való* hűség a' régi üdőkben egész a' mértékletlenségig üzetett.

9.) Az *nn* állapotó után többnyire átmene-telt jelent, mint a' *vizekenn való* átgázolás, a' *Dunánn való* átmenétel.

10) *A' nak* vagy *nek* tulajdonító ragaszték után alkalmasságot jelent, mint *a' tífztség*, melyet kér, nem *neki való*. Ez csak *eczetnek való* bor. Az ilyen posztó nem *mentének való*.

11) *A' túl* vagy *túl* fosztó ragaszték után rövidítés, mint *attyátul való* elválása miatt szerencsétlen lett. *Töllem való* elmeneteled után legottan megbetegedtem.

Jegyzés. Nem hiszem, hogy nyelvünknek nemzetiségei közül csak egyetlen egy legyen is még hátra, melyet Nyelvművelőinknek egyike vagy másika képzésének kényye szerint meg nem rongálta, vagy legalább meg nem fosztegette volna már *a' végből*, hogy *a' jobbításnak* színe alatt megvesztegetse. Nem rég még *a' szegény Való* részesülőnek is támadt közöttök ellensége, mivel azzal sem *a' Deák*, sem *a' Német* nem él. Az imént előterjesztett, és azonnal előadandó példákban látni, hogy azoknak legnagyobb részét Deákosan vagy Németesen, ammint ő kívánja, ki sem lehet ejteni, mint *a' sereg nyolcz ezer ember körül* vagy *felé állott*, *a' tífztség*, melyet kér, *érte nincs*, vagy *érte nem ér*; e' bor csak *eczethez ér*. *A' rövidítéseket* *a' Német és Deák* szerint lehetne mondani, de új meg új *az* vagy *a'* névmutatóval, *a' mi* *a'* beszédet nem csak nemzetiségétől, hanem még szépségétől is megfosztja, mint *a' szeretet a' házához*; *a' halál a' házáért*; *a' szövethetés az ellenséggel* 's *a' t.* Hasonló beszéd volna ez ama' Tót deákéhoz, ki e' Deák mondást: *filius prudens laetificat matrem*, mely neki az Exámenban próba gyanánt, ha igazán tud Magyarul, hirtelen feladatott, imígy fordította: *az a' fiú az az okos vőgnak tesz az anyját*.

196. §. *Minéműt hasznát veszi a' Magyar a' névhatározók után állani szokott Való részesülőnek?*

Felelet. *A' névhatározók után állani szokott Való* részesülővel *a' Magyar* szinte úgy, mint azzal, mely *a' ragasztékok után tetetik*, *a' beszédet* férjfiasan és szépen megrövidíti, ammint
a'

a' következendő példákból világosan kitetszik. A' hordók *alá való* fák ; a' fák tudni illik, mellyek a' hordók alá tartoznak. Az *alád való* vánkost elvitték. Az ágy *alól való* szemetet vidd ki. A' tűz *által való* próba: A' hideglelés *ellen való* orvosság. *Ellenem való* agyarkodása felette nagy. Gyermekségétől *fogva való* hajlandósági világosan mutatták, mi leszz belőlle. Az atyádnak *javadra való* ügyekezését böcsüld meg. A' bíró' *elejébe való* idézése egy hét előtt történt. *Írántam való* figyelmetességedet szívesen köszönöm. A' templom' építése *íránt való* tanácskozások. A' *közöttünk való* ösmeretségből barátság nehezen válik. A' Budai vár *között* és a' Duna *között való* keskeny helyenn a' vízi város fekszik. A' hegyek *közül való* ködből terhes felhő lett.

Kivétel. Mikor az *alá* névhatározó a' *való* részesülövel öszvetetetik, különös melléknév gyanánt szolgál, mint *alávaló* ember. Az *alatt* névhatározóból is támadnak nevek, de csak úgy, ha utánna birtokos szóképző tetetik; mellyek mindazáltal nem valóságos öszvetett nevek, úgy mint az *alattam való* gyermekek; az *alattam való*k, vagy *alattam való*im; az *alattad való*k, vagy *alattad való*id; az *alatta való*k, vagy *alatta való*i; az *alattunk való*k, vagy *alattunk való*ink; az *alattatok való*k, vagy *alattatok való*itok; az *alattok való*k vagy *alattok való*ik.

197. §. Mit kell észre vennünk az olyan melléknevekről, mellyek *ígehatározókból* és a' *való* részesülöből támadnak?

Felelet. Az olyan melléknevekről, mellyek *ígehatározókból* és a' *való* részesülöből támadnak

nak, azt kell észre vennünk, hogy ezek valóságos öfzvetett melléknevek, és hogy a' beszédnek nemzeti rövidítésére szolgálnak, ammint e' példákbul kitetszik. Az ostoba ember nagyon *alávaló* állat, de még *alábbvaló* a' hízeltető, *legalábbvaló* pedig a' gonosztető. Az *idevaló* újságok. Ez *idevaló*, amaz pedig *amodavaló*. Az *odavaló* emberek magosak. *Messzünnevaló* vagy *távulrúvaló* uraságok érkeztek. Az *onnanvaló* gyümölcs egészséges. A' *tünánrúvaló* juhok kisebbek. A' hozzám *legközelebbvaló* atyafi a' bátyám.

198. §. *Mirevalók a' melléknevek, melyek az igéknek határatlan módgyaibul és a' való részesülöbül támadnak?*

Felelet. Az igéknek határatlan módgyaibul és a' való részesülöbül támadó melléknevek, melyeket öfzve is, külön is lehet írni, többnyire arravalók, hogy az alkalmasságot jelentsék, mint *égetni való* fa; nincs *ennivalója*; *eladni való* ház; semmit sem talállok benne *gúnyolni-valót*; ez *követni való* tanács; ez *tartani való* gyümölcs. A' ki a' pörököt szereti, annak vagy *vesztégetni való* üdeje, vagy *kihányani való* pénze van.

199. §. *Mi hasznát vesszük a' beszédben ama' mellékneveknek, melyek a' lévő, fekvő, álló részesülökbül támadnak?*

Felelet. Az olyan melléknevek, melyek a' lévő, fekvő, és álló részesülökbül támadnak, a' beszédben többnyire csak fekvést jelentenek. Találtatnak e' részesülök egynehány ragaszték után,
mint

mint a' *várasban lévő* vagy *fekvő* katonák; a' *háznál lévő* vagy *fekvő* kert; a' *hegyenn lévő*, vagy *fekvő*, vagy *álló* templom. Azután egy-néhány névhatározó után is, mint a' *váras kapuja előtt álló (lévő, fekvő)* házak; a' *váras felett álló (fekvő, lévő)* felhő; a' *víz' mentében* a' templomonn *alól fekvő* kertek. Állhatnak e' részesülők a' *kivül, körül, között, megett, és mellett* névhatározók után is.

200. §. *Mikép kell a' beszédben a' sarkszámnevekkel bánti?*

Felelet. A' sarkszámnevekkel a' következő regulák szerint kell bánti.

1) Mikor a' sarkszámnév társaságos állapotban a' fő név előtt áll, ez a' következőkével együtt, ha e' fő névhez tartozik, a' rideg számban marad, mint Krisztus' születésétől fogva ezer, nyolczszáz, tizenhét *esztendő múlt el*, nem pedig *esztendők* múltak el. Három házat vett. Két pohár vizet ittam. Sőt vettem *harmincz fontot*. Hogy párja a' lúdnak? *három forint*.

2) Mikor a' sarkszámnév magányosan áll, megmeg a' rideg számban kell hagyni, mivel többes száma nincs is, mint emberei közül az ellenség ezer kétszáz *tizennégyet* vészített; nem pedig *tizennégyeket*. Dinnyét hoztak *huszonötöt*, nem pedig dinnyéket hoztak *huszonötököt*, a' mi természetlen deákmaimozás volna.

3) Mikor a' sarkszámnév magányosan áll, és a' körülállások megkívánnák, hogy a' többes számba tetessen, íg meghatározót kell belőlle formálni, mint *hármán voltunk a' hegyenn*.
Nem-

Nemde négyen mentetek Pestre? Öten jöttek hozzám.

4) A' bizonytalan számot háromféleképen szoktuk kifejezni: a) a' vagy kapcsolattal, mint egygy vagy két hete lesz, hogy történt, vagy a' valami határatlan névpótolóval, mint Buda lesz ide valami öt mértföld; b) az *ig* határozó ragasztékkal, és az utánna függesztett való részesülövel, mint *kétezerig való* ember dolgozott a' töltésenn; c) vagy két számnak kapcsolat nélkül való egybefüggesztésével, mint *nyolcz, kilencz* ezrtendeje, hogy láttam. Némellykor mind a' három móddal egyfzersmind élünk, mint *valami tiz (vagy) tizeneggy ezerig való* embert fogtak el.

201. §. *Mikép kell a' rendszámokkal élni?*

Felelet. A' rendszámokkal e' regulák szerint kell élni:

1) A' tulajdon nevek előtt, és a' homlekirásokban névmutató nélkül állanak, mint *Második Lajos Király. Harmadik Könyv.* Ezen esetekenn kívül mind névmutatóval, mind nélküle egygyaránt állhatnak, mint én (*az*) *ötödik* voltam tölle.

2) Különös szójárás a' Magyarban az, hogy a' rendszámhoz, valamint az *ik* képzővel felkészültt hasonlító és felmúltató nevekhez is, a' rideg számú harmadik személynek birtokos képzője függesztetik, melly az elhallgatott fő névnek megkurtított tulajdonítójával, mint birtokossal, társa-

tarsaságos állapotban van, mint: ha gyermekeid otthon vannak, add e' könyvet a' legöregeb-bikének, ezt pedig a' másodikának; az az gyer-mekeid' másodikának, gyermekeid' legöregeb-bikének. Jól mondatik mindazáltal a' rendszám e' birtokos képző nélkül is, mint add e' könyvet a' legöregebbiknek, ezt pedig a' második-nak.

3) A' helyrend a' só vagy ső képzővel je-lenterik, mint ezen ebnek első lábai tarkák, a' hátulsók pedig feketék. Ösmerem e' dolognak mind külsejét, mind belsejét.

202. §. *Micsoda regulák alá vannak az osztószámok vetve?*

Felelet. Az osztószámok a' következő re-gulák alá vannak vetve.

1) A' *fél*, mikor fő névnek vetetik, a' fő neveknek reguláit követi, mint add nekem a' *fe-lét*. Mint melléknév a' melléneveknek regulái-hoz szít, mint *fél óra* múlva. Mikor az osztó-számok után képző gyanánt áll, velek öszvete-tetik, mint *másfél óra* múlva; *harmadfélre* el-várlak. Az ilyen öszvetett nevekből a' *kor* kép-ző igehatározókat szül, mint *ötödfélkor* érkezett haza,

2) A' többi osztószámok után a' *rész* ne-vet szoktuk tenni, a' töredéket pedig az egész-nek neve után, mint *három rőföt* vettem, és két harmad részt; de *két harmadot* is jól volna mondva *rész* nélkül.

3) Különös szójárás a' Magyarban, hogy valamelly egybegyűlt tárgyaknak számát az osztószámokkal és a' vizszontagos névpótolóval *magam, magad, maga* szoktuk kifejezni, mint mondgyák, hogy a' szőlőben *harmad magaddal*, vagy *másod magaddal* voltál. *Nyolczad magával* üzött el harmincz ellenséget. E' szójárásban a' *magunk, magatok, magok* többes számmal élni nem lehet.

4) A' külömbséget a' rendszám és az osztószám között soha sem kell a' beszédben elfelejteni. *Tizedik része* a' könyvnek az, melly a' kilenczedik után következik, akár egyenlők legyenek a' részek, akár nem: de *tized része* a' könyvnek akármellyikét jelenti amaz *eggyenlő* részeknek, melyekre a' könyv felosztatik.

5.) A' felekezeteknek és nemeknek felosztását a' *féle* képzővel jelentjük, mint a' mi ruháink *eggyféle* posztóból vannak. E' könyvben a' papiros *kétféle*. *Többféle* emberek gyűltek ott öszve. A' kertben *húsféle* fánk van.

6.) Az olyan osztást, melly ugyanazon egy sarkszámot több tárgynak tulajdonittya, csak a' sarkszámnak kettőztetésével jelentjük, mint hogy a' csibe? *eggyeggy* forint párja. Adgyál nekik *kéthét* forintot. A' katonáknak *tíz* krajczárt, és *eggyeggy* kenyeret adatott. A' többes számban a' sarkszámból igehatározó formaltatik, mint *kettenketten* sétálnak.

203. §. *Mikép kell a' gyűjtő nevekkal bánni?*

Fele-

Felelet. A' gyűjtő nevekkal imigy kell banni:

1.) A' sarkszámnevek ama' tulajdonságot, hogy többes számú fő neveket magok után nem szenvednek, akkor is hűven megtartják, mikor utánuk gyűjtő nevek állanak, annyival is inkább, mivel magok a' gyűjtő nevek is olly erővel bírnak, hogy a' többséget önnkint jelentik. E' regula szerint tehát így kell szóllanunk *mind az öt ház elégett; négy pár galamb repült felénk; három tuczat kezkenőt vettem.*

2.) Így kell banni ama' gyűjtő nevekkal is, melyek határatlan számot jelentenek, mint: három *sereg* katona érkezett, nem pedig a' Deák szerint három seregek katonák érkeztek; hat *falka* juhok hajtottak a' vásárra.

3.) A' gyűjtő határatlan névpótlók is, mivel a' többséget magokban foglalják, hasonlóképen e' regulát követik, mint *sok* gonosz ember van a' világon; *több* jó könyve van, mint rosz; *egynehány* arató érkezett. Ha ezek a' fő nevek után mondatnak, többes számú ígehatározókká változhatnak, mint gonosz emberek *sokan* vannak a' világon, de a' többes szám nélkül még így is ellehetnek, mint gonosz ember *sok* van a' világon. Ugyanezen mondás határozott értelemben a' többes számban nem is állhat, mint a' gonosz ember *sok* a' világon; a' gonosz ember mindenkor *sok* volt a' világon.

XXI. S z a k a f z.

A' névpótolóknak kötéséről.

204. §. *Mikép kell élnünk a' személyes névpótolókkal?*

Felelet. A' személyes névpótolókkal a' következendő regulák szerint kell élnünk.

1.) Mivel a' Magyar más visszaterő névpótolóval él a' személyekről, mással az állatokról és szerekről, ammint alább megláttunk, vannak, kik azt tartják, hogy a' személyeseknél is külömbiséget kell tenni. Amde valamint a' lelketlen szereket megfőzöltván, a' *te* és *tik* személyes névpótolókkal élünk, mint óh! *tik* homályos erdők, siralmimnak bizonyosságai! úgy bizonyos, hogy a' hasonló esetekben az *ő*, és *ők* harmadik személlyel is élhetünk, sőt hogy ezek helyett a' mutató névpótolókkal élni még haszontalan természetlenség is. Hallode csipogni a' csirkéket? adgy *nekik* (nem pedig *azoknak*) enni. A' virágok ellankadtak; máször *őköt* (nem pedig *azokot*) jobban megöntözd. Hallottad hírét ama' nagy tűznek, melly Budánn volt? *Felelet:* Hallottam; maga az atyám sokat befzél még most is *rólla* (nem pedig *arrúl*.) E' névpótolók tudni illik nem azért neveztetnek személyeseknek, mintha nem volna szabad vagy illendő azokkal egyébkép élni, hanem csak személyekről; hanem csak azért, mivel ama' tárgyak között, mellyekre illenek, legnemesebbek a' személyek.

2.) Különös nemzetiség a' Magyarban az, hogy ugyanazon ragasztékkal, melly a' közép-rendű ige után a' fő névhez függesztetik, névpótólót is teszünk az ige' elejébe, mint *rajta* ül a' *lovonn*, és keresi; *rá* dült az *asztalra*, és letörte; *neki* ment az *ellenségnek*, és harczolt; *hozzá* kapott a' *kardgyához*; *belé* esett a' *kútba*. E' szójárás annál különösebb, mivel az előre küldött névpótoló a' rideg számban marad még akkor is, mikor a' fő név a' többesben van, mint *rajta* állottak a' jég *darabokon* 's úgy mentek át a' Dunánn; *rá* döltek az *asztalokra*, és letörték; *neki* ment egynehány emberével az *ágyúzóknak*, és szétverte őket; *hozzá* szokott már a' jó *ételekhez*; *bele* fúltak a' *vizekbe*.

3.) A' *rajta* névpótoló, de ő nélkül, háromféle különös szójárást szül, úgymint először az efféle mondásokban: kéfzen lessze hamar a' ruhám? *Felelet: rajta vagyunk*; másodszor az ilyenekben: e' gyermekkel nagyon *rajta voltam*; harmadszor a' biztatásoknál: no csak *rajta* fiaim! negyedszer gúnyképen, mint csak *rajta!* sok szerencsét hozzá.

4.) A' személyes névpótolók némellykor csak szó bővítésnek okáért avagy pleonastice is mondatnak, mint irigylem *nekik az ő sorsokot*; a' rövidebb *irigylem sorsokot* helyett; *én nekéd a' te leveledre nem feleltem volna*, ha; e' helyett: *nem feleltem volna leveledre*; van *nekik kinekkinek házok*, e' helyett *kinekkinek van háza*.

5) Az *én, te, ő, mink, tik, ők* nevezők társaságos állapotban vannak, mikor az igék előtt állanak, mint *én sokat szenvedek; te még sem mentél haza; ő már meghalt, 's a' t.* Ezek a' Németben, Francziában, és az Anglusban az igéknek conjugációjára elkerülhetetlenül szükségsek, mivel e' nyelvek elegendő igeragasztékok nélkül szükölködnek. Minállunk, valamint a' Deákban is, az ellenkező okból sükségtelenek, sőt még természetlenek is, kivéven a' következendö eseteket.

a) Az egymás ellen helyezettett mondasokban, mint *te elmegy, én pedig itt maradok. Mink Magyarok nem így gondolkodunk.*

b) Mikor a' beszédben a' nevezőre esik, a' nyomadék, a' nevező pedig személyes névpótlóbul áll, akkor ezt világosan ki kell mondani, mint *én, vagy én magam vezetlek oda; te mondd ezt meg neki? ő hozta e' nagy újságot.*

c) A' visszaterő névpótlók előtt, mint *én, ki neked jó barátod vagyok, károdot valóban nem kívánom. Tik* voltatok azok, *kik* tegnap az ablakot betörtétek?

d) Megtörténik ez akkor is, midőn a' visszaterő névpótló elhagyatván, az ige az állapotjegyzőbe tetetik, mint *én neked jó barátod lévén, károdot valóban nem kívánom.*

205. §. *Mikép kell a' Maga viszontagos, és az Ember személytelen névpótlóval bannunk?*

Felelet. E' két névpótlónak regulái ezek.

1) A' *maga*, *magad*, *magam*, *magek*, *magatok*, *magunk*, nem csak mint viszontagos, hanem mint határatlan névpótoló is szolgál. A' kétes értelemnek eltávoztatására a' viszontagos' elejébe *önnön* tetetik, mint hihető, hogy *önnön maga* jön; mert e' mondást: hihető, hogy *ma-ga* jön, úgy is lehet, sőt kell is érteni, hogy minden társ nélkül, *egyedül maga* jön. Ezen utolsó értelemben tehát az *egyedül*, vagy a' *csak* ígehatározó tetetik elejébe, mint hihető, hogy *csak maga* jön. A' ragasztékos állapotban a' viszontagost a' kétszerezésből könnyű megösmerni, mint *maga magának* árt. A' nevező eset ilyenkor el is hagyatik, mint a' rossz fű *magátúl* nő, e' helyett *maga magátúl* nő. Mind a' kettő helyett az *önnkint* ígehatározó szintazon értelmet szüli: a' rossz fű *önnkint* nő.

2) A' személytelen névpótolóval *az ember*, *az emberek* többnyire a' Deáknak szenvedő mondásait fejezzük ki, mint ezt *az ember* megteheti: istud praestari potest. De egyébkép is nagyon élünk vele, mint: nem tudja *az ember*, mit csinállyon? Meg kell *az embernek* különböztetni magát, ha valamire akar jutni. A' többes számban el lehet hagyni, mint mit beszéllenek a' hadakozásról? Némellykor még el is kell hagyni, mint mondgyák, hogy a' békesség már megkötöttet, nem pedig *mondgyák az emberek*. A' Deák passivumot a' személyes névpótolónak első személyével is kifejezzük, melly mindazáltal az íge előtt, mellyel társaságos állapotban áll, elhallgattatik, mint, *tudgyuk*, hogy a' dolog különben van, mintsem mondatik: *scitur rem aliter esse, ac narretur*. Egyéb esetekben a'

ragasztékos első személlyel is élünk, mint híz-
kednek akkor, mikor szükségek van *reánk*, e'
helyett: hízkelkednek akkor *az embernek*, mikor
az *emberre* szükségek van. Mikor *az ember*
névpótolóval egygy mondásban kétszer kellene él-
nünk, az egygy helyett a' *világ* nevet mond-
gyuk, mint csák rá sem néz *az emberre a' vi-
lág*, akármelly jó és bölcs legyen, ha külseje
nincsen, e' helyett: csak rá sem néznek *az em-
berre az emberek 's a' t.*

206. §. *Minémű reguláik vannak a' bir-
tokos névpótolóknak, melyek' a' beszédben
magányosan állanak?*

Felelet. A' beszédben magányosan álló bir-
tokos névpótolóknak regulái ezek:

1) Mikor a' beszédben nem kerül elő, sem
titkon, sem világosan, ama' tulajdonító ragasz-
tékú név, melly a' birtokost jelenti, akkor a'
magányosan álló birtokos névpótolókkal kell él-
nünk, mint ez *az enyém*; soha sem lessz ez a'
tied; e' templom nem a' *miénk*; e' falu a' *tie-
tek*?

2) Mikor pedig a' birtoknak neve elhall-
gattatik, és így a' birtokosnak neve a' beszéd-
ben maga áll, ehhez az *é* képzőt kell függesz-
teni, melly azután a' szükséges ragasztékokot
is elfogadgya, mint kié e' ház? *Felelet a' bátyá-
mé.* A' házakkal most változást tettünk: a' *bá-
tyámét* eladtuk, a' *nénéméhez a' szomzédét* meg-
vettük, a' *húgoméra* pedig új padlatot építet-
tünk.

207. §. Mit kell a' birtokos neveknek egybekötéséről tudnunk?

Felelet. A' birtokos neveknek egybekötéséről, melyeknek formálását a' Szónyomozásnak X. XI. XII. XIII. XIV. XV. Szakaszzaiban előterjesztettük, a' következő dolgokat kell tudnunk.

1) Ezekkel akkor élünk, mikor a' birtoknak nevét a' birtokoséval együtt világosan kimondgyuk, mint az *égnek kéksége; az én vélekedésem; az ő gondgyok.* Ezek' elejébe az *én, a' te, az ő, a' mi, a' ti* szócskák csak akkor tetetnek, mikor a' beszédben reájok különösebb nyomadékat akarunk tenni, mint az *én vélekedésem* az övétől nagyon különbözik. A' köz beszédben ezen eseten kívül is szokottak, de szószaporitást okoznak, mint: (az *én*) baráttyaim átadták (az *ő*) jószágaikat (az *ő*) házi gazdájoknak. Szinte illy hafszontalanság a' névmutatókat is elejekbe függeszteni, mint eladtade már (a') lovaiddot: hozd vissza már egyszer (a') könyvemet. Kivévén a' rideg számú harmadik személynek birtokosságát, mikor a' meg nem kurtított tulajdonítóval birtokost formál, és a' tulajdonító után tetetik, mint Nagy Sándornak a' lova; noha az a' itt is elmaradhat.

2) A' birtokos neveknek öfzvekötéséből kétféleképen látszik kétes értelem támadni.

a) Az elsőről *Tsétsi* szól ama' nyelvtudományos jegyzéseiben, melyeket Páriz Pápainak Lexiconnyához függesztett, és következő példá-

dáját adgya: megszabadította az Isten az ő népét az ő bűneiből, melly helyett ő a' névmutató névpótolót javasollya annak bűneiből. Ámde itt a' józan ész is megmutattya, hogy a' bűneiből nem az Istent illeti. Ha pedig a' szavaknak rendgyét megváltoztattuk, melly, nihelyt a' Deák vagy más idegen nyelvnek beszédrendgyét követi, többnyire természetlenné válik, a' kétes értelem azonnal eltűnik, mint népét az ő bűneiből az Isten megszabadította, vagy bűneiből népét az Isten megszabadította.

b) A' másik kétes értelem ama' különös szokásból támad, melly azt kívánja, hogy másokkal a' te második személyben ne beszéljünk. Példának okáért; a' bátyámnak visszaadta már az Úr a' könyvét? mert itt a' könyv a' bátyámé is lehet, az Uré is. De az illy kétes értelem a' beszédnek körülállásaiból, vagy a' beszédnek egy kis fordulása által könnyen meghatározatik.

208. §. *Micsoda nemzetiségeket szülnek a' Magyar nyelvben a' birtokos nevek?*

Felelet. A' nemzetiségek, avvagy nemzeti szójavások, mellyeket a' Magyar nyelvben a' birtokos nevek szülnek, a' következők.

1) A' birtoknak nevéhez függesztetvén a' harmadik személynek birtokos képzője *a* vagy *e*, és ha több birtokról van a' szó, *ai* vagy *ei*, ez által a' tulajdonító ragaszték *nak* vagy *nek* birtokos ragasztékká válik, mint a' *Magyaroknak Királya*, vagy a' többes számban *Királyai*;

lyai; a' földes *Uraságoknak réttye* vagy a' többes számban *réttyei*. A' birtokosoknak többségét jelentő *k* betű a' birtok', vagy birtokok' névhez csak akkor függesztetik, mikor a' birtokosok' nevét elhallgattyuk, mint a' Magyaroknak Királya a' táborba ment, de *Királynéjok* ott-hon maradt; vagy a' földes Uraságoknak réttyei sok szénát ígérnek, de *szölleik* a' jégtől elverettek.

2) A' sarkszámok és rendszámok után e' nevekhez *esztendő*, *holnap*, *hét*, *nap*, *éjszaka*, *óra* a' rideg számú birtokos harmadik személy *a*, vagy *e* függesztetik, melly az elhallgatott *anna*k tulajdonitóból birtokost csinál, mint harmadik *esztendeje* már (*anna*k tudni illik) hogy nem láttam. Négy *holnapja* (nem pedig *holnapjai*) hogy betegen fekszik. Két *hete*, hogy meghalt. Harmadik *éjszakája*, hogy nem alhatok. Ötöd *napja*, hogy megjött. Három *órája*, hogy várom (178. §.) Ez történik a' mértékeknek neveivel is, mint három forintot adtam *párjáért*: hat forint *fontya*. (180. §.)

3.) Az indulatok' neveihez birtokos szóképzők adatnak, 's mind a' számra, mind a' személyre nézve az igével megegyeztetnek, úgy mindazáltal, hogy a' birtokos nevekhez még a' helyezettő ragaszték is oda függesztessen, mint sírt *örömeben*; nem alhat *bújában*; majd megfúltak *harágjokban*; szinte tajtékzottak *dühösségekben*; *tjedtünkben* majd meghaltunk; *nevetlekben* majd megfakadtak.

4.) Az *Úr* és *Affzony* tiszteletnevekhez a'
ri-

rideg számú, ha pedig a' Fejedelemről van a' szó, többes számú első személynek birtokos képzőjét függesztjük, mint hidd el Magyar *Urakot* és Magyariné *Affzonyomat* hozzánk egy kanál levesre. Felséges *Urunkot* ide várjuk.

5.) A' hasonlító és felmúltató nevekben is szerettyük a' harmadik személynek birtokos képzőjét, mint add nekem a' *szebbikét*, a' *szebbiket* helyett. A' *legszebbikét* a' bátyám vette meg. *Mellyikét* akarja az Úr? *eggyikét* sem.

6.) Az árnak nevéhez a' birtokos képzőnek külömbféle személlyeit függesztjük, ammint a' beszéd megkívánnya, mint három *forintomban* telt. Száz *tallérával* vagyok adós.

7.) A' személytelen *van*, *lesz*, és *lehet* igék mellett, mikor velek a' birtokot akarjuk jelenteni, a' birtok' nevéhez birtokos képzőt ragasztunk, mint van nekem *pénzem*; lesz neki annyi *esze*; lehet neki valami harmincz ezer *forintya*.

8.) Különös szójárás a' Magyar dorgálásokban, vagy felkiáltásokban, hogy a' fő névhez a' birtokos képzőnek harmadik személlyeit ragasztjuk, mint ebfzülette *bottya!* majd kereftül estem rajta. Isten adta *gyermekei*, egész nap petyegnek. Eb a' híre derék *paripája*, melly kényesen jár. Eb ugatta *szamara*, mikor tanúlod meg már egyszer ezt a' csekélységet.

209. §. *Mikép kell bánni a' mutató névpótolókkal?*

Fele-

Felelet. A' mutató névpótolókkal a' követ-
kezendő regulák szerint kell banni.

1.) A' távúllévő dolgokról a' mutató névpótoló *az*, a' közellévőkről *ez*. Mikor az utánna álló névvel társaságos állapotban áll, semmi változást sem szenved, és névmutatónak neveztetik, mint *az ember, az embernek, az emberek; a' tag, a' tagnak, a' tagok*. Magányosan állván ragasztékokot kíván, mint *arról* vagy *erről* már én sokat hallottam. Nem *abban* vagy *ebben* áll a' boldogság.

2.) Határatlan névpótoló gyanant is szolgál, mint nem vagyok én *az*, a' minek gondoltok. És a' feleletekben, mint ezeket te Magyaroknak tartod? *Felelet: azoknak.* Holnap vendéget vársz? *Fel. azt.* A' következő mondásban már mutató névpótoló: a' te atyád volt *az*, a' ki engem' tegnap keresett?

3.) A' bizonyító feleletekben a' mondásnak praedicátuma avvagy állítása *az* névpótolóval fejeztetik ki, mint te beteg vagy? *Fel. az* vagyok; jöllehet mind a' kettő helyett a' praedicátummal is felelhetünk *beteg*. A' te házi gazdád kalmár? *Fel. az*, vagy *kalmár*. A' tagadó feleletben *az* csak a' harmadik személyről mondatik, mint ez a' te atyád? *Fel. nem az*. A' bátyád beteg? *Fel. nem az*. A' többi személyekben *az* nélkül felelünk, mint tik kémelek vagytok? *Fel. nem vagyunk*. Mikor a' fő név előtt mellék név áll, vagy mikor a' fő névnek értelme határatlan, megmeg nem *az* névpótolóval, hanem vagy a' mellék névvel felelünk, mint szép könyv-

veket vettél? *Fel. szépeket*; vagy magával a főnévvel, mint a' várbúl jössz? *Fel. a' várbúl*, vagy e' helyett igehatározóval, mint az utolsó példában a' várbúl helyett *onnan*.

4.) A' kétferezett az magyarázó mondás, mint vedd a' gyűrűt a' szádba, *azaz* hallgass.

5.) A' magányosan álló *az* el is hallgattatik, mint dicsérd (*azt*) a' mi dicséretet érdemel. Tisztelet az Istent, (*az*) a' ki ösmeri. A' mit a' szerencse nem adott, (*azt*) el nem ragadja.

6.) Szereti a' Magyar e' névpótolót a' névmutató' elejébe is tenni, és a' következő fő névvel megegyeztetni, mint *azt* az embert; *ezek-től* az emberektől; a' mi még a' névhatározókkal is megtörténik, mint e' *megett* a' hegy megett van a' helység, melybe ügyekszünk. De ezek helyett rövidebb és csinosabb az *amaz*, *ama'*, vagy *emez*, *eme'* névpótolókkal a' beszéd, mint *amaz* embert; *emez* vagy *ezen* emberektől; *ama'* fától fogva; *eme'* hegy megett.

7.) A' mutató névpótolóknak mutató ereje megnagyobbíttatik az *im*! indulatszóciska által, melly az egyikben *am*, a' masikban *em* szótagra változik, *amaz*, *emez*, *ama'*, *eme'*. Élünk ezekkel mind magányosan, mint *amazit* add ide, *emezt* pedig tedd el; mind társaságos állapotban, mint *amaz* inasodtúl hallottam, a' ki nekem tölled *eme'* nádpálczát hozta. Megerősítettnek tovább az *éppen*, *szinte*, és *ugyan* igehatározókkal is, mellyekkel öszve is írjuk, mint *éppenazt* akartam, hogy válaszd. *Szinteazoktól* vagy *szintezok-*

zoktúl hallottam, a' kiktől te. *Ugyanaz* vagyok hozzád, a' ki eddig voltam. A' *la*, *a* és *e* toldalék betűkkel e' névpótolókat csak a' köz nép szokta megerősíteni, mint *ama' la! az la! a' la! e' la! ez la! az a! ez e! e' la! ez la! eme' la! emez e!*

210. §. *Micsoda regulái vannak a' kérdező névpótolóknak?*

Felelet. A' kérdező névpótolóknak következő regulái vannak.

1.) A' *ki?* és *kicsoda?* csak magányosan, és csak a' személyekről mondatnak, mint *lásuk, ki* vagy *kicsoda* nyeri el a' jutalmat? *Kivel* voltál ott? *Kinek* a' háza ez, vagy *kié* e' ház? *Kik* vagy *kicsodák* vallyon azok, a' kik amott sétálnak?

2.) Az oktan állatokról és a' lelketlen dolgokról *mi?* és *micsoda?* mondatik vagy magányosan, mint *mit* akarsz? *mivel* mulatod magadot? *mik* vagy *micsodák* a' testi javak a' bölcsességhez képest? vagy társaságos állapotban, mint *mi* okra nézve?

3.) *Mi* és *micsoda* sokszor a' *mellyik* vagy *melly* helyett mondatnak, mint *micsoda* nagy fzerencsétlenség ez? De a' felkiáltásokban a' *mi* inkább bizonyít, mint kérdez, mint *mi* nagy bajom van e' gyermekkel!

4.) A' *mellyik* névpótolónak az *ik* képző miatt hasonló ereje van, és így akkor monda-

datik, mikor több tárgyak közül az egyiket különösen akarjuk jelteni, mint *mellyik* a' te könyved? *Mellyiknek* küldöd ezt baráttyaid közül? A' többes számban az *ik* elvettetik, mint e' lovak közül *mellyek*, nem pedig *mellyikek* tetfszenek neked jobban? Mikor a' hasonlítás szükségtelen, a' rideg számban társaságosan *melly* mondatik, mint *melly* szerencsétlenség érhetette vallyon? és illyenkor *melly* helyett *micsoda* is állhat. Némelley hasonlításokban lehet a' *melly* vagy *micsoda* névpótolókkal is élni *mellyik* helyett, mint *melly* vagy *micsoda* órában jöjjenek hozzád? A' *melly* magányosan nem kérdez, kivéven, mikor a' többes számban *mellyik* helyett áll, ammint csak imént mondtam.

5.) A' számlalhatatlan dolgokról *mennyi*? a' többiekről *hány*? mondatik, magányosan, mint *mennyit* akarsz e' posztóbúl? *hányat* etél meg az almábúl? vagy társaságosan, mint *mennyi* pénzed van még? *hány* forintod van még? A' *mennyi* névpótolónak többes száma nincsen, mivel gyűjtő; és így többes szám' elejébe sem kell tenni, mint *mennyi* rossz következése lehet e' vigyázatlanságodnak? nem pedig *következései lehetnek*. A' társaságos *hány* sem szenved ugyanazon okbúl maga után többes számot, mint *hány forintonn* vetted e' kalapot? nem pedig *forintokonn*. Magányosan állván a' többes számban igehatározó, mint *hányan* vagytok? nem pedig *hányak*?

6.) Az öfzvetett kérdező névpótolókról csak a' következőt kell tudni.

a) Mindenkor csak magányosan áll a' *ki-féle*? mint *kiféle* vagy?

b) Mindenkor csak társaságosan áll a' *hány-féle* és *mennyiféle*, mint *hányféle* ételetek volt? *Mennyiféle* rongálást nem szenvedett már e' tartomány?

c) Mind magányosan, mind társaságosan ezek: *Mirevaló* ez? *Mirevaló* szögek ezek: *Minémü* vagy *minő* e' bor? vagy *minémü* bor, *minő* bor ez? *Micsodás*, *micsodaféle* vagy *micsodanemü* e' palánta, vagy *micsodás*, *micsodaféle*, *micsodanemü* palánták ezek?

211. §. *Mikép kell bänni a' visszaterő névpótolókkal?*

Felelet. A' visszaterő névpótolókkal a' következő regulák szerint kell bänni.

1) A' személyekről a' *ki* mondatik, mindenkor magányosan, és mind a' két számban, de úgy, hogy a' névvel, melly helyett áll, csak a' számban eggyezzen meg, a' ragasztékra nézve pedig saját igéjének hatalma alatt legyen, mint ama' legény, a' *kit* tegnap erre menni látunk. A' katonák, a' *kikről* tegnap szólottunk. Mikor a' visszaterő a' *ki* az előtte álló személyes névpótolót illeti, igéjét ugyanezen személyessel kell megegyeztetni, mint *te* voltál az, a' *ki* tegnap erre *mentél*, nem pedig *ment*; a' miből kitetszik, hogy az a' *ki* még a' személyt is kipótollya. Kivéven az *Uram*, *Uraim*, *Affzonyom* és a' többi hasonló megfőzölítések nál, melyek

lyek magokban a' második személyt foglalják; mert itt az ígét, a' bevett emberségnek okáért, a' harmadik személybe tesszük, mint *Uraim! kik* neki már több kegyelmet mutatni *méltóztattak*, a' természetesebb de a' bevett szokás miatt illetlen *méltóztattatok* helyett.

Az a' *melly* névpótólórúl ezek a' regulák.

a) Magányosan csak az állatokról és lelketlen dolgokról mondatik, még névmutató nélkül is, mikor a' kétes értelemről nincs mit tartanunk; úgy mindazáltal, hogy a' névvel, *melly* helyett áll, csak a' számban egyezzen meg, a' ragasztékra nézve pedig saját igéjének hódoltyon, mint ez olyan dolog, *mellyrúl* már régen tanácskozunk.

b) Társaságosan a' személyekről is mondatik, de névmutatóval, mikor a' beszédet kezdi, mint a' *melly szolgákat* Máriussal küldöttél, azok nekem levelet hoztak, e' helyett: a' szolgák, a' *kiket* Máriussal küldöttél 's a' t. Úgy szinte: a' *melly* mesterséghez kiki ért, azt gyakorollya, e' helyett ama' mesterséget gyakorollya kiki, a' *mellyhez* ért. A' mondás' közepénn névmutató nélkül áll, mint te a' paripát csupán csak a' lovaglásnak okáért vetted; *melly* hasznát én is tudnám venni.

c) Mikor a' névmutatóval melléknév előtt áll, különös nemzeti szójárást okoz, mint öbelölle, a' *melly ostobának* ösmerem, soha sem lesz semmi. A' *melly szegény* vagyok, veled még sem cserélek. Ezekben az a' *melly* helyett

az

az *a' micsoda*, vagy *a' micsodás*, vagy *bár* *melly* is állhat.

d) Névmutató nélkül *a'* fő nevek előtt kérdező erővel bir, mint *melly öröm* lesz az, ha majd szülőidhez egészen visszatérsz, e' helyett: *micsoda öröm* lesz az.

e) Névmutató nélkül *a'* melléknevek vagy az ígehatározók előtt, erősítő ígehatározó gyanánt szolgál, mint óh! *melly csendesen* fognak akkor az én hamvaim nyugodni. Nézdfe, *melly gyöngyöztű* üdö van.

3) Az *a' mi* névpótólórúl *a'* regulák ezek.

a) Magányosan állván névmutatót kíván, mint mond meg, *a' mit* tudsz. *A' mi* e' dologban legfontosabb, az; hogy. Minek ez neked? Felelet: *a' minek* neked volna. De mikor *a' van*, *nincs*, *lesz*, *lehet* ígék után magányosan áll, *a'* névmutatót meg nem szenved, mivel *a'* beszéd határatlan, mint van neki *miből* élni. Nincs *mit* ennem, ezek helyett van neki, *a' miből* éllyen; nincs *a' mit* egyek. Szinte azon határatlanság miatt az ígehatározók és *a'* kapcsolatok is, mellyek *a' mi* névpótólóból származnak, névmutató nélkül állanak, mint *mire* ő elment; *mivel* itt vagy.

b) Társaságosan névmutatóval áll, mint *a' mi* fontost tudsz, beszélld el. *A'* felkiáltásokban, mikor *melly* helyett áll, *a'* névmutatót meg nem szenved, mint *mi* nagy balgatagság volt ez!

212. §. *Minémű regulák szerint kell a' határatlan névpótolókat a' beszédben egybe kötni?*

Felelet. Mivel a' határatlan névpótolók számok és a' beszédben külömbféle regulák alá vannak vetve, legtanácsosabb azokat egyenkint a' betűrend szerint elő adni, 's mindegyik mellé a' regulákat is röviden oda fűggeszteni.

Afféle a' távullévő dolgokrúl, efféle a' többiekrúl mind magányosan szólgálnak, mind társaságosan. Az affélékhez nincs kedve. Az efféléket nem örömet hallya. Az efféle posztó most már ritka. Az efféle embereket kerüld.

Akárki csak a' személyekrúl és mindenkor magányosan mondatik, mint akárki mondotta ezt neked, hazudott. Akárkinek a' fia, a' büntetést megérdemlette. Akárkit találsz elő, köszönts. A' Deákos Magyarok az ígét a' parancsoló módba teszik; de ez haszontalan és természetlen deákmajmozás: akárki mondotta legyen ezt neked; akárkinek a' fia legyen; akárkit találly elő. Az akárki helyett bárki, és bátorcki is mondatik.

Akármelly a' rideg számban [társaságosan mind a' két számú fő nevek előtt állhat, mint akármelly helyenn van, felkeresem; akármelly érdemeket szerfszel magadnak, ne kérkedgy vele. A' Deákos Magyarok itt is az ígét a' parancsoló módba teszik: akármelly helyenn legyen; akármelly érdemeket szerezz magadnak. Magányosan a' rideg számban nem; igen akad elő: mert illyenkor az akármellyik névpótolóval inkább

kább élünk; de a' többes számban viszontag e' helyett jobbnak tartom, ammint azonnal megláttuk. A' melléknév vagy az ígehatározó előtt az értelmet korlátozza, mint *akármelly jó* Deák volt is, mi haszna, ha magát rosszul viseli? *Akármelly barátságosan* kérem, nem fogadgya szavamot.

Akármellyik az *ik* képző miatt hasonlító erővel bír, 's mind társaságosan mind magányosan mind a' két számban járatos, kivéven, hogy mikor magányosan a' többes számban áll, nem hangzik olly kellemetesen, mint az *akármelly*. Mellyik ruhát akarod? *Felelet.* Add ide *akármellyiket*. Mond meg *akármellyiknek* közüllök, vagy mond meg *akármellyikének*. Mellyik fákrúl szedgyük le először a' gyümölcsöt? *Felelet: akármellyikekrúl*, vagy inkább *akármellyekrúl*. A' személyekrúl *akárki* helyett mondatik, mint *akármellyik* jöjjön közülletek velem, vagy *akármellyiketek*, és megrövidítve *akármellyitek* jöjjön velem, nekem mind egy: *Akármellyik* és *akármelly* helyett *bármellyik*, és *bármelly* is helyesen mondatik.

Akármi, *akármicsoda*, mellyek helyett *bármí* és *bármicsoda* is mondatik, magányosan mind a' két számban járatosak, mint *akármi* vagy *akármicsoda* történik velem, a' jótúl el nem állok. *Akármit* vagy *akármicsodát* mond ellenem, hazugságban hagyom. *Akármik* vagy *akármicsodák* vagytok, visellyétek magatokat tisztességesen. *Akármi* társaságosan ritkán szolgál, 's az *akármelly* helyette szokottabb, mint rosszat cselekedni *akármi* (*akármelly*) végbül
nem

nem szabad. *Akármicsoda* ellenben társaságosan inkább szolgál, mint magányosan, mint *akármicsoda* (*akármelley*) tárgyakrúl okosan tud szólani.

Akárminémű vagy megrövidítve *akárminő*, úgy szinte *akármicsodás*, *bárminémű*, *bárminő*, *bármicsodás*, mind társaságosan, mind magányosan állhatnak, mint *minémű*, *minő*, vagy *micsodás* almákat hozzak? *Felelet akárminéműeket*, *akárminőköt*, *akármicsodásokat* 's a' t. Társaságosan *akárminémű* víz jó hozzá. *Akárminőköt* küldenek vagy deákosan *küldgyenek*, szívesen veszem. *Akárminő* madarakot fogok vagy *fogjak*, mind megeszi a' macska.

Ammennyi vagy *a' mennyi* csak a' rideg számban áll, és maga után is a' többes számot meg nem fzenvedi. Annyit adok érte, *a' mennyit* kívánsz. Társaságosan *a' mennyi* vizet töltesz bele, annyi bort is végy hozzá. *A' mennyi* nyelvet (nem *nyelveket*) tudsz, annyi embert (nem *embereket*) érsz. A' többes számban ígehatározó, mint *a' mennyien* ott voltak, mind látták. Az *a' mennyire* is ígehatározó mint *a' mennyire* töllem kitelhet.

Amminémű vagy *a' minémű*, *amminő* vagy *a' minő*, *ammicsodás* vagy *a' micsodás*, mind magányosan szolgálnak, mind társaságosan. *A' minő* az Úr, olyan a' szolga. *A' minőköt* a' házamnál találtam, olyanokat küldök. *A' minő* emberekkel társalkodsz, olyan leszel. A' társaságos állapotban különös nemzeti szójárást okoz, mint *a' minő* vagy *a' micsodás*

embernek ősmertelek, ezt tölled nem vártam volna.

Annyi a' távúllévő, *ennyi* a' közelfekvő tárgyakról, mikor társaságosan állanak, a' többes számot magok után nem szenvedik, mint *annyi dinnyét* (nem *dinnyéket*) evett, hogy kitörte a' hideg. Valahány fő, *annyi vélekedés*. Mangányosan csak a' rideg számban állhatnak, mint ez még most is *annyit* ér, mint mikor új volt. Az *ennyi* után soha sem következik *mint*. Péld. okáért: *ennyit* adok érte, de többet nem. *Ennyivel* be nem érjük. A' többes számban ígehatározók: *annyian* vagy *annyin* voltak ők is, a' mennyien vagy mint mink. Csak *ennyien* vagy *ennyin* voltunk nálla. Mind a' kettő előtt a' *szinte*, *ugyan*, és éppen ígehatározók is állhatnak, mint ezek is *szinte annyiban* teltek. Némelly ragasztékokkal *annyi* ígehatározó gyanánt szolgál, mint olly *annyira* gyűlöli, hogy. *Annyit* a' világot senki sem csalta, mint ő. *Annyiból* jó, hogy így történt, mivel. *Annyival* inkább vagy *annyival* jobban szeretem, hogy. *Annyi* mint az! *Annyi*, mintha.

Eggy, melly szó egyébaránt sarkszámnév, némellykor határatlan névpótoló gyanánt is szolgál, mint ez nekem mind *eggy*. A' tagadó beszédben *sem* vagy *se* áll utánna, mint *eggy sem* jött el közüllök; *eggyet se* szólly többet. Mikor társaságosan áll, a' *sem* vagy *se* a' fő neve után áll, mint *eggy* fapénzt *sem* adnék érte. A' *hajszál*, *csöpp*, *mörzsa*, és több efféle nevek előtt parányiságot jelent, mint én ötölle *eggy*
csöp-

esőppet sem félek; *eggy hajszálonn* múlt, hogy el nem estem. Határatlan értelme van még a' bizonyos melléknév előtt is, mint *eggy bizonyos* emberre akadtunk, a' ki 's a' t. Van benne *eggy bizonyos* savanyúság, melly az inyt sérti. A' többes számban *eggy* elmarad, mint *bizonyos* madarakot látni Americában, mellyek 's a' t. *Eggy valaki* csak személyekről mondatik, mint *eggy valakitől* hallottam, hogy. *Eggyetlen* *eggy* mind magányosan, mind társaságosan szolgál, mint *eggyetlen egytől* félek: az ő *eggyetlen* *eggy* vitézsége által lett meg a' győzedelem. A' többes számban csak akkor mondatik, mikor *megegyezőt* jelent, mint a' sok alkudozás után *eggyek* lettek. Mikor megkét-fereztetik és magányosan mondatik, a' ragasztékot mind a' kettő megkívánnya, mint hány forintot adtál e' csibékért? *Felelet*: párjáért *eggyeteggyet*. Többes száma nincsen.

Eggyik mindenkor csak a' rideg számban, a' határatlan beszédben névmutató nélkül áll, mint *eggyik* a' legközelebbbről való atyámfiai közül, vagy *közül* helyett a' birtokos képzővel: legközelebbbről való atyámfiainak *eggyike*; egyébkor névmutatót kíván, mint *az eggyik* olyan, mint a' másik. A' birtokos képzőköt szereti, mint csak *az eggyikét* add ide; *eggyiktek* sem ér *eggy* batkát; csak *eggyikünköt* fogta el az ellenség. A' tagadó beszédben *sem* következik utánna, mint *eggyik sem* volt közülök a' szólóban; az állatoknak *eggyike sem* okosabb az elefántnál. Mikor társaságosan áll, a' *sem* a' fő nevet követi, mint *eggyik* falóban *sem* találtam vendégfogadót.

Egyéb a' fzoikatlan egy gyökérnek compa-
rativussa, avvagy hasonlító neve, mind magá-
nyosan, mind társaságosan, mind a' két szám-
ban, de többnyire a' lelketlen dolgokról szolgál,
mint semmi sincs egyéb hátra, hanem hogy;
semmi egyebet nem mondott? egyebekről csak
eggy szó sem volt; egyéb fájdalmat már nem
érzek, hanem csak a' lábamban. A' személyek-
ről más vagy a' többi mondatik. Egyébféle mind
társaságosan, mind magányosan mondatik, mint
egyébféle könyveim is vannak; beszéllünk egyéb-
féléket.

Egyedül maga csak magányosan áll, mint
egyedül magunk voltunk. Az egyedül helyett
csak, vagy csupán csak is mondatik, mint csak
magát vetette ki a' víz; csupán csak magokról
gondolkodnak.

Egymás csak a' rideg számban és magá-
nyosan szolgál, mint szeretik egymást; kezét ad-
tak egymásnak.

Egynehány gyűjtő lévén, csak a' rideg szám-
ban mondatik, 's mikor magányosan áll, a' töb-
bes számot maga után nem igen szenvedi. Egy-
nehányat láttam közüllök. Egynehány nap múl-
va. A' többes számban ígehatározó, mint egy-
nehányan voltak nállam. Helyette néhány is
mondatik.

Illy, illyen, illyes a' jelenlévő dolgokról és
személyekről mind magányosan mind társaságo-
san szolgálnak: de illy és illyen a' társaságot
jobban szeretik, az illyes pedig a' rideg szám-
ban,

ban, és *ilyen* a' többesben a' magányosságot. *Illy* csudálatos volt az ő halála. *Illy* móddal nem sokra mégy. *Illyeket* szólott hozzám. Már én egyszer *ilyen* vagyok. Mit társalkodsz te *ilyen emberrel*? *Illyen* (vagy *illyes*) volt az ő halála. Találunk mink *ilyeneket* másott is. Tíz esztendeje, hogy semmi *illyest* nem láttam.

Ki névmutató nélkül mind a' személyekről, mind az állatokról és lelketlen dolgokról, de mindenkor csak magányosan, és többnyire csak a' rideg számban áll, mint mind elszaladnak, *ki* ide, *ki* amoda, *ki* erre, *ki* amarra, *ki* a' mezőre, *ki* a' szigetbe. *Kit* agyon löttek, *kinek* fejét vették, *kire* béllyeget sütöttek. Lóvaink mind elvesztek, *ki* éhen, *ki* a' szaladásban, *ki* az ütközetben. A' fában a' csövek választyák el a' nyirkokot, melyeket a' gyökerek a' földből szíznak, *kit* virágnak, *kit* csemetének, *kit* levélnek, *kit* gyümölcsnek. *Kiki* magányosan, és mindég a' rideg számban áll, és csak a' személyekről mondatik, úgy hogy a' ragaszték mind a' kettőhöz függesztessen. *Kiki* megvallya. *Kinek**kinek* megüzentem. *Kitül**kitül* kérdezd meg.

His és *kevés* az *eggy* névpótoló után tetetnek, mikor parányiságról van a' szó, és vele együtt társaságosan állanak. Adgy nekem *eggy kis* kenyeret, és *eggy kevés* vizet. A' *kevés* mindazáltal, valamint a' *kicsiny* is, magányosan is állhat, mint ebből nekem csak *eggy keveset* adgy. Csak *eggy kicsinyt* várakozz még.

Külömbfele mind magányosan, mind társaságosan, és mind a' két számban szolgál, mint
külömb-

külömbféléket vagy *külömbféléket* beszélt. *Külömbféle* híreket hallani.

Legkisebb magányosan és társaságosan áll, de többnyire csak a' rideg számban. Vane még belőle? *Fel. legkisebb* sincs. *Legkisebb* gondom is nagyobb annál. Te busúlsz? *Fel. legkisebbet* sem, hol ígehatározó gyanánt áll.

Más a' személyekről, állatokról, és dolgokról, magányosan és társaságosan mind a' két számban egyaránt szolgál. *Másnak* beszéll te ilyeneket. *Mást* forral ő magában. *Mások* pedig azt mondják hogy. Egészén *más* ember lett belőle. *Más* tulajdonságai vannak neki, hogyszem gondoltuk. *Más valaki* a' személyekről mondatik, *más valami* a' dolgokról, de csak a' rideg számban, mint *más valakihez* ment; *más valamit* is mondott. *Más valamelly* mind a' személyekről, mind a' dolgokról társaságosan áll, mint *más valamelly* embereket keres; *más valamelly* könyveket adgy. *Másé* mindenkor névmutatót kíván, és sem társaságosan, sem a' többes számban nem szolgál. Ne bántsd a' *másét*. A' többes számban a' *másoké* határatlan névpótlónak szükségtelen szó; mert mikor azt mondjuk a' *máséval* ne parancsolly, szinte annyit tesz, mintha azt mondanánk a' *másokéval* ne parancsolly.

Másik a' személyekről és dolgokról mind magányosan, mind társaságosan de mindig névmutatóval, és csak akkor szolgál, mikor a' beszédben valamelly hasonlítás fekszik. Add ide a' *másikat*, melly a' *másik* szobában van, Többes szá-

száma nincsen; de a' többes számú fő nevek előtt állhat, mivel utánna *rendbéli* értetődik, mint a' *másik* (rendbéli) lovakot már eladta. Megfelel az *eggyik* névpótolónak is, mint az *eggyik* olyan, mint a' *másik*. Magányosan a' birtokos képzőt szereti, mint add ide a' *másikát*, a' *másikot* helyett. Adgy a' *másikának* is. A' nagy atya és nagy anya helyett mondgya a' köz nép ezeket is: *másik apa*, *másik anya*.

Mind a' ragasztékokot el nem fogadgya, és így inkább gyűjtő igehatározó, hogysem névpótoló. Magányosan csak a' dolgokrúl és az állatokrúl mondatik. *Mind* megittátok a' bort? Ha gyűjtő név van előtte, igéje a' rideg számba tetetik, mind az ellenségnek *lovassága mind* a' vízbe *veszett*. A' személyekrúl *mindnyájan* helyett magányosan állhat: *mind* oda mentünk. Mikor társaságosan áll, a' következő regulához alkalmaztattya magát: a) A' fő névnek, mellyhez tartozik, nem elejébe, hanem utánna tetetik, mint a' *jövevényeket mind* szívesen fogadgya. A' név előtt kapcsolat gyanánt szolgál, mint *mind* a' *jövevényeket*, *mind* a' *hazafiakot* szívesen fogadgya. b) Mikor a' fő név a' többes számban vagyon, e' számot kívánnyá a' *mind* után az ige is, mint az atyám, az anyám, és *testvéreim mind ott voltak*. c) Mikor több rideg számú név megy előre, a' *mind* után az ige mind a' rideg számban állhat, mind a' többesben, mint az atyám, az anyám, és valamenyi rokonyom *mind ott volt*, vagy *mind ott voltak*. Mikor kapcsolat gyanánt szolgál, helyette a' *mint* roszúl mondatik. E' mondás, szereti ő *mint* a' bort, *mint* a' vizet helytelen e' helyett

lyett szereti ő *mind* a' bort, *mind* a' vizet. A' *mint* helyett, még mikor úgy következik is, *valamint* helyesebben mondatik: szereti ő *valamint* a' bort, úgy a' vizet is. A' *mind* csak nemzeti szójárást szül az ilyenekben: *mind* csak eszik, iszik és alszik. A' sarkszám előtt gyűjtő számnevet tesz, mint *mind* a' két madarat megfogtad. Az egység előtt szójárás: ez nekem *mind* egy.

Mindegyik vagy *mindenik* magányosan és társaságosan, de csak a' rideg számban akkor szolgál, mikor a' befédben némünémű rend, vagy hasonlítás fekszik. *Mindegyiknek* van háza, vagy *mindeniknek* van háza, vagy birto-
kos képzővel *mindegyikének* vagy *mindenké-
nek* van háza. *Mindenik* vagy *mindegyik* lo-
vának fejr csillag van a' homlokán.

Minden magányosan és társaságosan, de csak a' rideg számban állhat, és a' többest még maga után is haszontalannak teszi. *Mindenre* alkalmas. Jó tudni *mindent*. *Minden* ember mondgya, nem pedig *minden emberek mondgyák*. *Minden* lehetséges tisztelettel fogadták. *Minden* bolondnak van saját nádlova. *Minden* cselédünk ott volt.

Mindenféle és *mindennémű* magányosan és társaságosan is állhatnak; de magányosan csak a' rideg számban. Hoztam neked *mindenfelét*. Társaságosan a' többes számú név előtt is szolgál, mint *mindenféle*, *mindennémű* embereket láttam.

Mind-

Mindnyájan, úgy látszik, hogy a' *mind* és *nyáj* szavakból van öszvetéve, de *an* nélkül, melly többes számú igehatározókat képez, seha sem mondatik, és így valóságos gyűjtő számige-határozó. *Mindnyájan* elveztek. *Mindnyájan* sirtunk. A' szokatlan *mindnyáj* a' többes számú birtokos képzők által névpótolóvá lessz, melly a' ragasztékokot is elfogadgya: *mindnyájunknak* meg kell halni. Megjelenek holnap *mindnyájotoknál*. *Mindnyájokhoz* elküldött. E' három birtokos névpótolóból az *e'* képző által új nevek formáltatnak. A' napfény *mindnyájunké*. *Mindnyájotokéből* vesznek valamit. Némellyek a' *mindnyáj* szokatlan szóhoz a' rideg számú harmadik személynek birtokossát is fűggesztik, mint *mindnyáját* láttam, e' helyett *mindnyájokat* láttam. Ámde valamint *mindnyájam* és *mindnyájad*, úgy *mindnyája* is nagyon természetlen.

Némelly magányosan, és társaságosan, mind a' két számban, a' személyekről és dolgokról, de névmutató nélkül mondatik. Az állatok közül *némellyek* bőrrel vannak befödve, *némellyek* szőrrel vagy gyapjával. *Némelly* akadályok adták elő magokat.

Olly a' távúllévő tárgyakról mind a' két számban szolgál, melly helyett *ollyan* és *ollyas* csak a' tellyesebb hangrendnek kedvéért mondatnak. Nekem *ollyakot* vagy *ollyanokat* többé ne hozz. Illyent akarfe vagy *ollyant*? Nem tudnám, hogy valami *ollyast*, vagy *ollyas* valamit szólott volna. Társaságosan: *Olly* emberrel, mint ő, szólani sem szeretek. *Ollyan* ruhája van, mint neked. Én az *ollyas* emberektől nagyon

tar-

tartok. Az *ollyan* és a' fő név közé, nyomadék gyanánt, *eggy* mondatik, mint *ollyan eggy ifiút*, mint ő, nem *eggy* hamar lattam. Az *olly* és *ollyan* a' *szinte*, *éppen*, és *ugyan* ígehatározókkal szoktak öszvetetetni, melyek értelmeknek nagyobb erőt adnak, mint te is *szintollyan* vagy, mint ő. Az *im* az *ollyan* előtt *am* szótagra változik, mint *imillyent* (íme illyent) hozz nekem, nem pedig *amollyant*. *Olly* az ígehatározóknak és a' mellék neveknek értelmét korlátozza, mint nem *olly gazdag* ő, mint a' báltya; nem *olly könnyen* fogja ő czéllját elérni.

Semmi magányosan és társaságosan, de mindég a' rideg számban, és csak a' dolgokról mondatik. *Semmire* sem tudott felelni. Az igazság *semmi* jutalmat sem vár. A' *semmi* után mindég a' *sem* tagadás tetetik. Mikor a' *nincs* és *nincsenek* ígék mellé a' *sem* tagadást kellené mondani, ez velek öszvetetetik, mint *sem-mim sincs*; erre *semmi* okaim *sincsenek*. A' társaságos *semmi* után lehet a' *nem* tagadást is mondani, mint *semmi* egyebet *nem* tudott rólla; kivéven némelly beszéd módokat, melyek a' *sem* tagadást megkívánnyák, mint *semmi* legkisebbet *sem* búsúl. A' *sem* a' magányos *semmi* után is elmarad, mikor ez fő név gyanánt áll, mint mi hasznod van benne? *Fel. semmi*. A' *sem* helyett a' magányos *semmi* előtt ígehatározó is állhat, mint mit felelt? *Fel. tellyességgel* semmit, vagy *éppen* semmit.

Senki csak személyekről, magányosan, és a' rideg számban mondatik, 's maga után, *szinte úgy mint a' semmi*, a' *sem* tagadást, vagy

vagy a' *sincs* ígét kívánnya. Errül nekem *senki sem* szóllott. *Senkitül sem* fél az igaz ember. *Senki sincs* itthon.

Sok magányosan és társaságosan mind a' személyekről mind a' dolgokról mondatik, de csak a' rideg számban, mivel gyűjtő névpótoló, és a' többséget már magában foglallya. Csak az is *sok* tölle, hogy hozzá kezdett. *Sok* olyant tudok én, ki üdejét henyeléssel tölti. Légy te kevésnek biztossa, *soknak* baráttya. A' *sok* irástul megvakúlt. A' többes számban az *an* képző által igehatározóra változik: *sokan* vannak a' templomban. A' *sokkal* igehatározó gyanánt szolgál, mint *sokkal* könnyebben tanulok reggel, mint dél után.

Több magányosan és társaságosan, a' személyekről, és dolgokról, de csak a' rideg számban, és a' rideg szám előtt áll, mivel gyűjtő értelme miatt a' többséget a' nélkül is magában foglallya. Még *többet* mondok. *Több* kocsisa van, mint lova, nem pedig *több kocsissai vannak*. Mikor hasonlítást jelent, úgy kell vele bántani, mint a' hasonlító nevekkel, mint *egygy talérral több* a' pénz. *Többet* ér egy jó barát sok *atyafinál*. Mikor a' külömbségnek neve üdöt tesz, a' birtokos képzőt szereti, mint *több három holnapjánál*, hogy itt van. A' többes számban az *en* képző által igehatározóvá válik: *többen* elestek három ezernél.

Többi magányosan, és társaságosan, a' személyekről és dolgokról, és mind a' két számban, de mindég névmutatóval áll. A' *többit* hozzá

zá gondolhatod. *A' többiek* mind elfzaladtak. *A' többi* könyveket mind eladtam.

Valahány magányosan és társaságosan, a' személyekről és dolgokról, de csak a' rideg számban szolgál. *Valahányhoz* mentem, mind megösmert. *Valahány* fő, annyi vélekedés. A' többes számban ígehatározó, *valahányan* e' törvényt áthágjátok, mind meghaltok.

Valaki csak magányosan, és csak a' személyekről névmutató nélkül mondatik. *Valaki* jön. *Valakitől* hallottam. A' többes szám helyett, mint *valakikhez* még mentem, mind betegek voltak, a' rideg számmal mindenkor élhetünk, kivált ha a' *közüllök* névpótólót hozzá tesszük: *valakihez* még mentem *közüllök*, mind beteg volt.

Valamennyi magányosan és társaságosan, a' személyekről és dolgokról, de csak a' rideg számban szolgál, mivel gyűjtő. *Valamennyi* ott volt, mind láttam, vagy *valamennyit* láttam. *Valamennyivel* szóllottam. *Valamennyi* rokonnyom mind ott volt. A' többes számban ígehatározó: *Valamennyien* ott voltak.

Valamelly és *valamellyik* mind a' személyekről, mind a' dolgokról csak a' rideg számban, és csak társaságosan mondatnak. *Valamelly* könyvet adott a' kezembe. *Valamellyik* még is magányosan, és többnyire birtokos képzővel is mondatik a' rideg számban, melly helyett a' többesben *némellyek* áll. *Valamellyike* mondotta testvéreimnek, vagy *valamellyik* testvérem

mon-

mondotta. Szolgáid közül küld hozzám *valamellyiket*, vagy küld hozzám szolgáidnak *valamellyiket*. Nem lehet olly balgatagságot mondani, melyet *valamellyi*, vagy *valamellyik* tudóska, vagy a' tudóskáknak *valamellyike*, már valaha nem vitatott volna.

Valami magányosan és társaságosan a' dolgokról és személyekről, de a' többes számban ritkábban mondatik. jöjjfe ide, valamit mondok, *Valamiket* még tölle hallottam, mind hazugságok voltak. *Valami* újságot nem hallottál? *Valami* ollyast mondott. *Valami* ember jön. A' számok előtt határatlanságot jelent, mint *valami* három esztendő is lehet. Mondatik ösmeretlen személyekről is, mint *valami* Nagyrúl mondgyák, hogy meghalt.

XXII. S z a k a f z.

Az ígéknek nemeiről a' szókötésre nézve, és az ígeragasztásnak kétféle formájáról.

213. §. *Hányféle az íge a' szókötésre nézve?*

Felelet. Az ígéket a' szókötésre nézve a' következő négy felekezetre kell osztani.

1.) A' művelőkre, középrendűekre, és szenvedőkre. A' művelő íge mellett szenvedő ragasztékú név állhat ugyan, de az illyen név nélkül a' művelő íge el is lehet. Így e' mondasban *levelet trok*, a' szenvedő ragasztékú név a' *levelet*; de mikor így szóllok: *én éjjel nappal trok*, a'
mű-

művelő ige *irok* szenvedő ragasztékú név nélkül áll. A' középrendű igéhez ellenben szenvedő ragasztékú nevet függeszteni semmikép sem lehet, mint *hullanak* már a' fákról a' levelek. Vannak azonban a' középrendű igék között számtalan olyanok, melyek mint művelők, vagy mint viszontagosak is szolgálhatnak, 's ilyenkor a' szenvedő ragasztékú nevet is megfeszvedik, mint *elaludta a' vocsorát; kialudta magát; átszökte az árkot*. A' szenvedő mondás mindenkor csak a' művelőből támadhat, melynek nevező esete fofztó ragasztékot vesz magához, szenvedő ragasztékú neve pedig nevező esetre változik. Így e' művelő mondásból *az atyám levelet tr* imigy lesz szenvedő: *az atyámtól levél iratik*.

2) Felfoztatnak tovább az igék személyekre, és személyetlenekre: mivel amazokkal mind a' három személyben, mint *vágok, vágysz, vág*, ezekkel pedig csak a' harmadik személyben élünk, mint *villámlik, villámlott, villámlana, villámlyon*; esső *esik, esett, esne, essen*.

3) Segítő igének a' Németeknél, Francziáknál, Olaszoknál és Anglusoknál az mondatik, mely a' fő ige helyett conjugáltatik, még ez a' határozatlan módban, vagy a' részeseülő állapotban állandóképen megmarad. Ilyen segítő ige a' Magyarban az *eggyfog*, mikor a' jövő üdöt kifejezni segíti: *trni fogok, trni fogsz, trni fog 's a' t*. Fél segítőknak lehet tehát mondani a' Magyarban a' *vala, volt, volna*, és *legyen* igéket, melyek ellenben minden változás nélkül maradnak, még a' fő ige szokott ragasztékokkal felkészítettik. A' fél segítők közül a' *vala és legyen*
vagy

vagy legyen tellyességgel szükségtelenek, mert *a' von vala, vont vala, vont legyen* helyett sokkal jobb, rövidebb és természetesebb *a' vona*, és *vont*, ammint alább megláttjuk. *A' volt* ellenben, és *a' volna* szükségesek, mert *a' volt* *a'* régen múltt üdöt, *a' volna* pedig *a'* kívánó módnak múltt üdejét fejezi ki, mint *vont volt*, *vont volna*. *A'* kívánó és *a'* parancsoló módhan még *a' fog* segítő is tellyességgel hafzon-talan: sőt *a'* tiszta Magyar Író azt még *a'* jelentő módban is kerüli.

4.) *A'* szolga igék *a'* Magyarban *szokik*, vagy közönségesebben *szokott*, *kezd*, *kell*, *megszü-nik*, mellyekhez *a'* fő ige *a'* határatlan módban függesztetik, mint keveset *szoktam aludni*; *es-ni kezdett*; *irnom kell*; *megszüint élni*. *E'* szolga igéknek hivatallyát másfélék is viselhetik, mint *irni akartam*; *hazudni merészelt*; melly esetben ezek is szolga igéknek mondathatnak. *A'* Deáknak többi szolga igéit *a'* Magyarban *a' hat*, *het*, vagy az *at*, *et*, és *tat*, *tet* képzőkkel fejez-zük ki, mint *írhat*, *írat*.

214. §. *Mellyek általlyában az igeragasztásnak kétféle formájárul a' fő regulák?*

Felelet. Az igeragasztásnak kétféle formájárul *a'* fő regulák általlyában ezek.

1) *A'* szenvedő igék és *a'* középrendűek *a'* mutató formát meg nem szenvedik; mert *a'* mutató formának tulajdonsága és hivatallyá az, hogy *a'* szenvedő ragasztékú névre mutasson, melly az ígéhez tartozik, sőt hogy *e'* nevet még magába

ba is foglalja, mint *mondgyák*, hogy. 's a' t. e' helyett: *azt mondgyák*, hogy. Mivel tehát a' szenvedő és a' középrendű igék szenvedő ragasztékú nevet magok mellett nem szenvedhetnek, (213. §. 1. szám) következik, hogy az igeragasztásnak mutató formáját sem vállalhatták fel.

2.) Ámde mivel a' 213. §-nak 1. száma szerint számtalan középrendű igéink vannak, melyek mint művelők, és mint vizöntagosak is szolgálni szoktak, ezen esetben a' mutató formát is felvállalhatták, és így a' következő regula alá tartoznak.

3) A' művelő, és az olyan középrendű igék, melyek művelők gyanánt szolgálnak, a' mutató formát általlýában csak akkor vehetik fel, mikor mellettek szenvedő ragasztékú név, és ez előtt azonkívül a' határozott névmutató *az*, *a'*, *ez*, *e'* vagy ezek helyett *amaz*, *emez*, *ama'*, *eme'*, *azon*, *ezen* áll, vagy ha hozzá birtokos képző ragasztatik. Példának okáért: a' röst gyermek nem *szereti a' tanulást*; és birtokos képzővel: minden *jószágát eladta*. E' mondasokban a' törzsfőkös forma *szertet*, és *eladott* természetlen hibák volnának.

215. §. *Micsoda formát kívánnak az igében a' szenvedő ragasztékú tulajdon nevek?*

Felelet. A' szenvedő ragasztékú tulajdon nevek még akkor is mutató formát kívánnak, mikor előttök határozott névmutató nem áll, mint, Nagy Sándor *meggyőzte Dáriust*. Egész Görög Országot *megjárta*. Budát *dicsérte*; nem pedig *meg-*

meggyőzött, megjárt, dicsért. Annyival inkább, ha előttök névmutató áll, mint a' *Dunát* is *látuk*, nem pedig *láltunk*.

Első Kivétel. A' holnapoknak és a' napoknak tulajdon nevei csak akkor kívánnak az igében mutató formát, mikor előttök névmutató áll, mint a' tavalyi *Májust* felette hidegnek *tapasztaltuk*, nem pedig *tapasztaltunk*. De mihelyt előttök névmutató nem áll, a' törzfőkös formával kell élni; mint hidegebb *Májust* a' tavalyinál a' legöregebb emberek sem *tapasztaltak*, nem pedig *tapasztalták*. *Húsvétot tart*, nem pedig *tártya*.

Második Kivétel. Mihelyt a' személyeknek, városoknak, országoknak, és folyóvizeknek tulajdon nevei úgy állanak, mint közös nevek, úgy hogy névmutató sincsen előttök, a' törzfőkös formával kell élni, mint: a' mostani üdőben ritka *Cicerót látunk*, nem pedig *láltjuk*. Rajnát meg-sajditván; azt gondoltam, hogy *Dunát látok*, nem pedig *látom*.

216. §. *Micsoda formát kívánnak az igében a' szenvedő ragasztékú személyes névpótolók?*

Felelet. A' szenvedő ragasztékú személyes névpótolók közül némellyek a' mutató, némellyek pedig a' törzfőkös formát kívánnák, a' következő regulák szerint.

1) A' személyes névpótolónak szenvedő ragasztékú első személyei, úgymint *engemet* vagy

megrövidítve *engem'* és *minket* vagy *bennünköt* az igében mindenkor törzfökös formát kíván, mint *engemet* ő nem *szeret*, nem pedig *szereti*. *Minket* nem *látott*, nem pedig *látta*. Magához *hítt* *bennünköt*, nem pedig *hítta*.

2.) A' második személyek *tégedet* vagy *téged'*, *tikteket* vagy *benneteket* a' mutató formából csak az eggy *lak*, *lek* ragasztékú első személyt kívánnyák, mint *látalak* én *tégedet*. *Tikteket* értelek. *Szereltek* *benneteket*. A' többi személyű igék e' névpótolók után mind a' törzfökös formában állanak, mint *tégedet látott*, nem pedig *látta*. Mink ott *tikteket* is *láttunk*, nem pedig *láttuk*.

3) A' harmadik személyek *öt*, vagy *ötet* és *ököt* az igében mindenkor mutató formát kívánnak, mint én *ötet* nagyon *tisztelem*, nem pedig *tisztelek*. Mink *ököt* nem *láttuk*, nem pedig *látunk*.

217. §. *Micsoda formát kíván az igében a' szenvedő ragasztékú Maga névpótoló?*

Felelet. Mivel a' *maga*, *magad*, *magam*, és a' többeshen *magunk*, *magatok*, *magok* már viszontagos, már határatlan névpótolók gyanánt szolgálnak, az igében külömbféle formát kívánnak a' következő regulák szerint.

1) Mikor személyes viszontagos névpótolók gyanánt szolgálnak, az ige mellett mindenkor a' mutató formában áll, mint *ösmeri magát*, nem pedig *ösmer*. Ha *magatokat* jól *viselitek*, nem pedig *viseltek*.

2) Mi-

2) Mikor pedig határatlan névpótolók, a következő regulák szerint kell igéiknek formáját válasszani.

a) A' *magát* és *magokat* szenvedő ragasztékú határatlan névpótolók mindenkor mutató formát kívánnak, mint *magát találtuk*, nem pedig *találtunk*. Csak őket *magokat láttad*, nem pedig *láttál*.

b) A' *magadot* és *magatokat* névpótolók a' mutató formából csak az első rideg számú *lak*, *lek* személyt kívánnák, mint *magadot talál-lak*? Egyedül *magatokat láttalak* az ablakomból. A' többi személyekben az ige a' törzfőkös formát követi, mint *magadot látott*, nem pedig *lát-ta*.

c) A' *magamot* és *magunkot* az igét a' törzfőkös formában hagyják, mint *magunkot leg-jobbban szeret házánál*, nem pedig *szereti*. Egyedül *magamot láttál* az ablakodból, nem pedig *láttad*.

218. §. Minémű formát kívánnak az igében a' birtokos, a' mutató, a' kérdező, és a' visszaterő névpótolók?

Felelet. E' külömbféle névpótolók az igének formájára nézve illy regulákat követnek.

1) Az *eny/m*, *tiéd*, *övé* birtokos névpótolóknak mind a' két számú szenvedői az igében mutató formát kívánnak, mint *az eny/meket* nem bántotta a' jégesső, nem pedig nem bánt

Ec 2

tott

tott. A' mi juhaink kikerültek, de a' *tietieket* nem talállyuk, nem pedig találunk.

2) A' mutató névpótolóknak *szenvedői* azt, ezt, amazt, emezt, és a' többes számban azokat, ezeket, amazokat, emezeket, mutató formát kívánnak, mint *amazt add ide, ezt pedig tedd el*, nem pedig *adgy, adgyál, tegy, tegyél*. Fenn marad e' regulának ereje még akkor is, mikor a' mutató névpótólónak *szenvedője* elhallgattatik, mint *írják*, hogy drágúl minden, e' helyett *azt írják* hogy, nem pedig *írnak*, vagy *azt írnak* hogy.

3.) A' kérdező névpótolóknak *szenvedői* ellenben törzfőkös formát kívánnak, mint *kít látok* amott jönni? nem pedig *látom*. *Mit akarsz?* nem pedig *akarod*. Kivéven a' *mellyik* névpótólót, melly mutató formát akar, mint *mellyiket akarod* lovaim közül? nem pedig *akarsz*.

4) A' visszatevő névpótolóknak *szenvedői*, ha mindgyárt a' névmutató áll is előttök, az ígét még is a' törzfőkös formában hagyják, mint a' *katona, a' kít* tegnap *láltál*, nem pedig *lát-tad*. A' *lovak, a' mellyeket* tegnap *mégvásároltatok*, nem pedig *vásároltátok*. Nem igazak, a' *miket* tegnap *hallottunk*, nem pedig *hallottuk*.

219. §. *Mellyik* határatlan névpótolóknak *szenvedői* kívánnak az ígében mutató formát?

Felelet. Az ígékben mutató formát a' következő határatlan névpótolóknak *szenvedői* kívánnak.

1) Mel-

1) Mellyek *ik* képzővel végződnek, ammint *e'* példákbul látszik. *Akármellyiket akarod*, nem pedig *akarasz*. *Eggyiket sem találta meg*, nem pedig *talált*. *A' másikat inkább szeretné*, nem pedig *szeretne*. *Mindegyiket vagy mindeniket tiszteli*, nem pedig *tisztel*. *Valamellyiket csak elő találod*, nem pedig *találsz*.

2) *A' maga, egymás, mind, valamennyi*. Egyedül magát találta és nem talált. (217. §.) Nagyon szeretik egymást, nem pedig szeretnek. *Mind meg itátok?* nem pedig *ittatok*. *Valamenyt látta*, és nem látott.

220. §. *Mellyik határatlan névpótolóknak szenvedői váltják fel a' törzfökös, és a' mutató formát?*

Felelet. *A' törzfökös és a' mutató formát a' következő határatlan névpótolóknak szenvedői váltogattyák.*

1) Valahány határatlan névpótoló *a'* beszédben kétféleképen állhat, *az* vagy *a'* névmutatóval tudni illik, vagy nélküle, az igének formáját is változtattya *a'* fő regula szerint, úgy hogy névmutatóval mutató formát kívánnyon, névmutató nélkül pedig törzfökös formát, mint *az afféléket* vagy *az efféléket* nem örömet hallya. Ellenben pedig *afféléket* vagy *efféléket* nem örömet hall.

2) *A' mindnyájan* névpótolónak szenvedője csak akkor lehet, mikor birtokos képzőkkel áll. Illyenkor pedig szenvedői az igének formájára nézve imígy oszlanak fel.

a)

a) A' harmadik személynék szenvedője mutató formát kíván, mint *mindnyájokat szeretem*, nem pedig *szeretek*.

b) A' második személynék szenvedője a' mutató formából csak a' *lak*, *lek* első személyt kívánja, mint *mindnyájotokat szeretlek*; a' többi személyekben az ige a' törzfőkös formánál marad, mint *mindnyájotokat szeretünk*, nem pedig *szerettyük*.

c) Az első személynék szenvedője az igét a' törzfőkös formában hagyja, mint *mindnyájunkot szeret*, nem pedig *szereti*.

221. §. *Mellyik határatlan névpótolóknak szenvedői kívánnak az igében törzfőkös formát?*

Felelet. Az igében törzfőkös formát a' következendő határatlan névpótolóknak szenvedői kívánnak. *Akárkit látott*, mind megfőllította. *Akármelly érdekemet szerezzen*. *Akármit mondjon*. *Akármicsodát üzennyen*. *Akárminéműt küldgyön*. *Akármicsodást kívánnyon*. *Annyit adgy neki a' mennyit kíván*. *Ennyit adtak érte*. *Eggyet adott belőlle*. *Eggyet sem adott*. *Eggy csöppet sem adott*. *Eggyeteggyet kívánt* (péld. ok. forintot) párjáért. *Eggyebet nem tud*, hanem csak a' kézset nevetni. *Eggyébfélet nem szeret*. *Egynehányat látott*. *Egynehány embert látok a' hegyenn*. *Illyeket, illyeneket, illyeseket főllott*. *Kit itt látott a' halállal küzködni*, *kit amott*. *Kitkit szeret közölletek*. *Eggy kis kenyeret*, és *eggy kevés vizet hozz nekem*. *Kiölömbfélet említett a' régi üdökből*. *Legkisebbet*
sem

sem szökött. Mást irj. Mindent tud. Mindenfelét beszélt. A' lovak közül némellyeket megvásárolt. Ollyat, ollyant vagy ollyast szeret. Semmit sem tanul. Senkit sem talált otthon. Sokat beszélt. Többet tud, mint te. Valahányat látott, mind megvette. Valakit megfeszített. Valamelly könyvet adott a' kezembe. Valamit szököttől talán?

XXIII. S z a k a f z.

Az ígéknek számairúl, személyeirúl, üdeirúl, és módgyairúl.

222. §. *Micsoda regulák szerint kell az ígét a' nevező esettel megegyeztetni?*

Felelet. Az ígét a' nevező esettel a' következő regulák szerint kell megegyeztetni.

1) A' határozott módú személyes ígét meg kell a' nevező esettel, akár nyilván álljon a' beszédben, akár titkon, mind a' számra, mind a' személyre nézve egyeztetni, mint *katonák érkeztek*, hol a' nevező eset *katonák* nyilván áll. *Ha egességesebb volna, örvendének*, hol az első mondasban a' *te* nevező, a' másokban pedig az *én* titkon állanak.

2) Az özfűggesztett nevek többnyire többes számot kívánnak az ígében, mint a' *nénem* és *az öcsém is itt vannak velünk*. De némellykor a' rideg számmal is megelegfszenek, mint *az ész*, és *az okosság*, és a' jó tanács, vagy az ész
kap.

kapcsolat nélkül, az ész, az okosság, a' jó tanács a' vénekben van.

3) Ha kétféle személyű nevező esetek jönnek öszve, az ige a' nemesebb személyt követi, mint *ha te és a' húgod egészségesek vagytok, én és a' bátyám rajta különösen örvendünk*, hol a' *vagytok* többes számú ugyan, de a' *te* második személyt, az *örvendünk* pedig az *én* első személyt követi. Ha a' visszaterő névpótoló az előre mentt személyes névpótolóhoz tartozik, amannak igéjét a' személyessel kell megegyeztetni, mint *én voltam az, a' ki tegnap tégedet kerestelek*, hol a' *ki* névpótolónak igéje *kerestelek* az előre mentt *én* személyes miatt az elsőben áll.

4) Az *én, te, ő, mink, tik, ök* nevező esetek, valamint a' Deákban, úgy a' Magyarban is, az igék előtt elhallgattatnak, mivel azokat az ige ragasztékok elegendőképen jelentik. Csak mikor a' beszédben különös nyomadék esik rájuk, akkor azokat nyilván is ki kell tenni, mint *én az egészséget szeretem, te pedig rontod. Te volna' jobb a' testvérednél?*

223. §. *Mikép kell az igéknek üdeivel bánni?*

Felelet. Az igéknek üdeivel a' következő regulák szerint kell bánni.

1) A' jelenvalóval akkor élünk, mikor olly cselekvést jelentünk, melly szinte kezdődik, vagy végeztetik, mint *levelet írok*.

2) Az

2) Az alligmúltt üdö, melly hihetőképén a' középső századokban a' Deák nyelvnek kedvéért a' kívánó módból koholtatott, fel nem juthatott nállunk ama' hivatalra, mellyet neki a' Deákok adtak, hogy tudni illik végbe nem vitt cselekedetet jelentsen, mellyet más valamelly foglalatosság félbe szakasztott, mint *szinte mikor levelet akarék az atyámnak írni, maga elérkezett*, hol az *akarék* által jelentett cselekedet az atyának érkezése által félbe szakasztatik. A' Magyar erre olly annyira nem vigyáz, hogy itt az *akarék* helyett az elmúltt üdöt *akartam* is helyesen mondgya. Az alligmúltt üdö, melly a' Magyarúl írtt szent könyvekben leginkább uralkodik, Hazánknak némelly részeiben nagyon szokott, mivel szépségnek tartatik.

3) A' múltt üdövel akkor élünk, mikor tökéletesen végbe vitt cselekedetről van szó, úgy mindazáltal, hogy más valamelly cselekedetről ne tetesen emlékezet, melly amazt követte, mint *Hannibal, valahányszor a' Rómaiakkal megütközött, mindenkor győzedelmeskedett*. Mihelyt más cselekedetről szóllunk, melly az elsőt követte, a' régen múltt üdövel kell élnünk, mint *akkor már ő meghalt volt, mikor én Egerbe érkeztem*.

4) A' jövődö üdövel akkor élünk, mikor jövődö dolgokról szóllunk, mint *holnap levelet fogok írni*. A' *fog* segítő igével sokkal szoktobb a' Magyar jövődö üdö, mint az *and*, *end* ragasztékkal. De a' tiszta Magyar, a' hol csak lehet, még amazt is a' jelenvalóval fejezi ki, mint *holnap az atyámnak levelet írok*, mert

a'

a' holnap igehatározó a' jövődő üdőt világosan jelenti.

224. §. *Mikor élünk a' jelentő móddal?*

Felelet. A' jelentő móddal akkor élünk, mikor valamit határozással és bizonyosan jelentünk, beszéllünk, bizonyítunk, tagadunk, vagy mikor kapcsolat nélkül úgy kérdezzünk, hogy a' kérdés semmi legkisebb parancsolatnak vagy tilalomnak nyomdokát magába ne foglalja. Mihelyt *meglátott*, mindgyárt *elment*. Örülök, mikor *látlak*. Örülök, hogy *látlak*. Kit *keresel*? Mikép *tetfzett* neked a' tegnapi mulatság? Jelező móddal élünk tehát

1) A' bátor, jöllehet, ha mindgyárt, és noha kapcsolatok után is, jöllehet a' Deák ilyenkor a' kötő módban beszéll, mint bátor vagy noha tudós vagy is, bölcs még is nehezen vagy. Jöllehet vagy ha mindgyárt javaslo nem voltál is e' dologban, de csak helyben hagytad még is.

2) A' hogy után, mikor parancsolatra vagy tilalomra nem mutat, mint *nem szeretem*, hogy *hitrem nélkül elment*. Az, a' *kirül gondolom*, hogy *neked ezt mondta*, nagy hitelt nem érdemel.

3) A' ha után, mikor kérdés gyanánt áll, úgy szinte a' bárha, mivel, midőn, mikor és még kapcsolatok után is, mint *megnézem*, ha *otthon vané*? Bárha ereje nincsen is, akaratya még is *dicséretes*. Elifzonyodott, mivel
tege-

tégedet látott. Midőn vagy mikor otthon voltam. Még Budára érkezel. Még elek.

(4) A' visszatérő névpótolók után, mint olly ifjú embernek tartott engemet, a' ki ide tanulni jött. Vannak, kik azt tartják. Találkoztak, kik azt állították.

5) Az egyenetlen kérdésekben, mint azt kérdezte tőlem, *ki az atyám*, nem pedig Deákosan *ki volna vagy ki legyen az atyám*. Tudni akarta, *mikép vittem ezt végbe*. Tudakozni kezdette, *ki hánt vele olly csúfúl*. Az orczájából akarta kinézni, *miről gondolkodik*.

225. §. *Mikor élünk a' kívánó móddal?*

Felelet. Valahányszor a' beszédben valamely nyilvánvaló vagy titkos kívánságot jelentünk, a' kívánó-móddal kell élnünk, mint *szerezném, ha itt volna. Bárcsak eljönne. Örültem volna, ha beszéllhettem volna vele*. Úgy szinte, mikor a' beszéd magában valamely kétkedést foglal, mint *nagy kérdés még az, ha illy vége lett volna a' pörnek*. E' regula szerint tehát kívánó móddal kell élni:

1) A' *mintha* után, mint *nem azért mondom, mintha hitelességedről kételkednek*. Ollyan az emberi élet, *mintha kockával játszánál*. Hallgatsz, *mintha semmit sem tudnál, semmit sem hallottál volna a' dologról*.

2) A' *vajha*, bár, *ha*, örömet és szerez szavak után, mikor a' szerez a' kívánó módban előre küldetik. *Vajha otthon volnék. Bár úgy*

így volna. Ha akárnám is. Örömetst írnék, ha üdöm volna. Szeretnéd, ha dicsérnélek. Ját-szani szeretne, ha laptája volna.

3) Ide tartozik ama' Magyar szójárás, melly a' kívánságot a' *hat, het* igéknek kívánó mód-gyával szereti kifejezni, mint *tánczolhatna, veszkekedhetne*. A' köz népnek efféle kifejezése *ihat-nék, ehetnék, alhatnék*, és a' harmadik forma szerint *ihatnám, ehetném, alhatnám* hasonló-képen ide tartoznak; de az efféléket szebben le-het imígy ejteni: *szomjan vagyok, éhen va-gyok, vagy szomjazok, éhezek, álmos vagyok.*

226. §. *Mit kell a' parancsoló módról előre tudni?*

Felelet. A' parancsoló módról előre a' kö-zendőköt kell tudni.

1) A' Magyarban a' parancsoló mód kap-soló gyanánt is szolgál, ammint im e' példák-ból látfzik. *Parancs.* Barátom! *elmennyeke* ha-za, vagy sem? melly mondás e' helyett áll: aka-rodé, javaslodé, hogy *elmennyeke*? *Kapcsol.* Szülőim azt akarják, hogy haza *menneke*. A' második *személy a' parancsoló módban: kö-szöntsd* nevemmel az atyádot. *Kapcsol.* Hány-szor kértelek, hogy nevemmel az atyádot kö-szöntsd. A' 3. *személy. Parancs.* A' kiknek szí-ve van hozzám, kövessen. *Kapcsol.* Én neki egyenesen megmondottam, hogy engemet ne kö-vessen. A' többes számnak 1. *személye. Pa-rancs.* Nyújtsunk a' nyomorúttaknak segedel-met. *Kapcsol.* Mennyei Atyánk parancsollya, hogy

hogy a' szükölködőknek élelmet nyújtsunk. A'
 2. *szem. Parancs. Mennyetek haza. Kapcsol.*
 Azt üzeni az atyátok, hogy haza *mennyetek.* A'
 3. *személy. Parancs.* Királyi hatalommal ketten
birjanak, és polgármestereknek *neveztesse*nek.
Kapcsol. Azt ohajtotta szüntelen, hogy gyerme-
 kei nagy vagyonnal soha se *birjanak*, és min-
 den embertől jó polgároknak *neveztesse*nek.

2) A' Magyar parancsoló vagy kapcsoló
 mód kétféle, mert vagy valóban parancsol vala-
 mit, vagy ellenben tilt. Mikor tilt, a' *ne* és *se*
 szócskákat kívánnyá magához, mert a' *nem* és
sem ígéhatórozók csupán csak tagadnak, a' nél-
 kül hogy tiltsanak. A' pufzta parancsoló módnak
 példáit látni e' mondásokban. Egészségedre szor-
 galmatosan *vigyázz*; mihelyt haza érkezel, ne-
 kem levelet *írd*. A' tiltónak példája legyen e'
 mondás: Az olyan helyekre, melyek sokáig be-
 voltak zárva, hirtelen be *ne menny*, és sokáig
 benne *se maradj*.

3) A' kapcsoló mód a' Magyarban nem
 függ a' kapcsolatoktól, mert találunk olly Ma-
 gyar kapcsolatokat, melyek után már a' jelen-
 tő, már a' kívánó, már a' kapcsoló avagy pa-
 rancsoló állhat. Illyen a' *hog*y, melly után e'
 mondásban jelentő mód áll: tudtam, hogy ott
van; ebben kívánó: kívánnám, hogy úgy *volna*,
 ammint beszéllik; ebben pedig kapcsoló: mond
 meg neki, hogy estvére itt *legyen*.

4) A' *hog*y sokszor elhagyatik, mikor után-
 na kapcsoló mód áll, mint: kérlek, *tedd* meg
 nekem azt a' barátságot, és *jöjj* hozzám; e'
 helyett: kérlek, *hog*y *tedd* meg, és *hog*y *jöjj*.

5) A'

5) A' parancsolóhoz sokszor a' *szá, sze* szótag függesztetik, mint *mond szá* meg, hol voltál. *Nézd sze* meg magad. *Allyatok szá* oda. *Mennyünk sze* a' kertbe.

227. §. *Mikor kell a' parancsoló móddal élnünk?*

Felelet. A' parancsoló avvagy kapcsoló móddal csak akkor élünk, mikor magában a' beszéd akár nyilván, akár titkon még tágasabb értelemben való parancsolatot vagy tilalmat is foglal, a' mi többnyire a' következő esetekben történik.

1) A' *hogy* után, mikor bármelly tágas értelemben is parancsolat vagy tilalom jön utánna, mint kívánom, *hogy jól aludgyál* vagy *aludgy*. Arra birtál, *hogy utállyalak*. Végbe nem vihetem, *hogy reád ne haragudgyak*.

2) A' *hogysem*, *hadd*, és *csak* kapcsolatok után, mint nagyobb vagyok, *hogysem* nekem a' fzerenese ártáson. *Hadd, mennyen* dolgára. *Csak otthon legyen*.

3) A' *kicsoda?* és *mellyik?* kérdező névpótolók után, valamint a' *mikép?* és *minek?* kérdező kapcsolatok után is, mint *kicsoda* az, a' ki jótévőnek látszani ne *akarjon?* vagy *kicsoda* ne *akarjon* jótévőnek látszani? *Kicsoda kételkedgyen* arról? *Mellyik* böles *vesse* bizodalmt gyarló javakba? *Minek híjjalak* én tégedet magamhoz, mikor előre tudom, *hogy* nem erőstenek. A' *mikép* után csak akkor áll parancsoló, mikor előtte kétkedő mondás van, mint *haszontalan*

talán volna mibennünk a' jóra való hajlandóság, ha nem tudhatnánk, mikép jussunk hozzá.

4) Az a' *ki*, a' *melly*, és a' *mi* névpótolók után a' következő esetekben.

a) Mikor az ilyen névpótoló a' *hog*y helyett áll, mint Pyrrhus követet küldött a' Rómaiakhoz, *ki* békeséget *kérjen*, az az *hog*y békeséget *kérjen*.

b) Mikor a' visszatérő névpótoló előtt a' határatlan *olly*, *ollyan*, vagy a' mutató *az* áll, mint nem vagyok én *olly* nagy, *ki* e' tiszteletet megérdemellyem. Nem nézlek én tégedet *annak*, *ki* azt *véllye*, hogy Jupiternek a' mennyköveket a' Cyclopok koholták.

c) Mikor a' visszatérő névpótoló előtt tagadó mondás áll, mint *nincs ország, mellynek* a' jók mellett rossz polgárai ne *legyenek*. *Senki sem fog találkozni*, a' *ki* rajtad megkönyörüllyön.

d) Mikor előtte a' *Van* ige áll, mint *van a' minek örülly*. *Nincs* benne, a' *mit megvess*.

5) Az olyan ígékben is a' parancsoló mód áll, mellyek az *akar* vagy *bár* szócskákból öszvetett határatlan névpótolóval vannak a' beszédben öszvekötvé, mint *jöjjön akárki*, és *nézzé meg. Akárki mit mondgyon*, nem hiszem. Megtörténik ez akkor is, midőn e' névpótolók helyett az *akar* ige tetetik, mint *cselekedgyen a' másikkal*, a' *mit akar*, az az *ahármit*. A' kétséges beszédben mind-

mindazáltal még az *akár* és *bár* szócskákból ösz-
vetett névpótolóknál is az ige a' kívánó módban
áll, mint megvenném, *akármiben telne*, ha le-
hetne; mikor pedig a' beszéd csak valamit je-
lent, a' jelentő módban, mint *akármiben telik*,
megveszem.

228. §. Mit kell előre a' határatlan módról
tudnunk?

Felelet. A' határatlan módról előre ezeket
kell tudnunk.

1) A' határatlan mód kétféle, úgymint sze-
mélytelen, mint *trni*, és személyes; mint *trnomi*
kell, *írnod* kell, 's a' t.

2) A' határatlan mód a' beszédben sokszor
nevező eset helyett áll; mint *hazudni* nem az
én dolgom. Bűn nélkül *lenni* nagy vigasztalás.
Utálatos dolog mást *beszelleni*; mást gondolni.
Ez többnyire akkor történik; mikor a' *van* ige
mellett két nevező eset áll.

3) A' határatlan mód a' szolga igékhez füg-
gesztetik, mellyek szorosabb értelemben ezek:
szokik, *kezd*, *kell*, *szünik*; *lehet*, mint a' ki
hazudni szokott, könnyen hamisan is esküszik.
E' vélekedés iránt *habzani kezdek*. Semmi fá-
radságnak sem *kell* a' kötelességet *meggátolni*.
Az erek nem *szüntek* még meg *verní* haldokló
testében. Nem *lehet* e' várasban vigan *élni*.

4) A' határatlan mód a' személytelen igék-
hez is függesztetik, mint nekem a' vénségről tet-
szett

szett írni. Nekem Péter betegnek látszik lenni. A' szolgák nekem henyélni látszanak. Illik neki jámbornak lenni. Szükséges volt, e' gonofzságot megbüntetni.

5) Más igékhez is függesztetik, ha nyilván vagy titkon kapcsolat nem áll közöttök, mint *élni és halni kíván* éretted. *Írni tanul. Siess* hozzánk *jönni. Görögül olvasni jól tud.*

6) A' való rézfesülő által képesnek tetetik a' határatlan mód arra, hogy melléknév gyanánt szolgállyon, mint a' gyermekeknek *tanúlni való* sententiákat adunk. Ez nem *enni való.*

229. §. *Minémű regulák szerint kell a' határatlan móddal bánni?*

Felelet. A' határatlan móddal a' következő fő regula szerint kell bánni. Valahány-szor tudni illik két ige úgy függesztetik öfzve, hogy közöttök kapcsolat se nyilván, se titkon ne álljon, az egyik a' határatlan módba tetetik. Megtörténik ez, mikor az ige szolgálgaígevel, vagy fzemélyetlennel, vagy más igével is a' befzédben öfzvetalálkozik, ammint a' következő példák-ból látni.

1) Mikor valamelly ige szolgálgaígevel jön öfzve, a' határatlan módba kell azt tenni, mint

a) A' *szokik* szolgálgaige mellett, mellynek csak nem egyetlen egy múltt üdejével élünk. Meg *szokta bánni*, mikor valamit haragjában cselekszik. Hét óránál többet nem *szoktam alud-*

ni. A' *cselekedni*, *tenni* igéket a' *szokik* mellett el is lehet haligatni, mint ezt *szoktam* én is, tudni illik *cselekedni*.

b) A' *kezd* mellett, mint *bánni kezdette* cselekedetét. A' határos népek ökök meg *kezdeték* vetni.

c) A' *szűnik* mellett, mint a' katonák *megszűntek hadakozni*. Mihelyt a' dolgot közelebb-ről látta, *megszűnt* rajta *álmélkodni*.

d) A' *lehet* ige mellett, melly itt személytelenül vetetik, mint ezenn *átmenni* nem *lehet*. Ezt könnyen *lehetett* előre gyanítani.

e) A' *kell* ige mellett, melly itt hasonlóképen, mint személytelen ige¹ szolgál. Harczoltak, ammint vitéz férjfiaknak *harczolni kellett*. A' mit el *kell készíteni*, készítsd el.

2) Akármelley egyéb ige is, mihelyt a' fő igével öfzve találkozik, a' szolgáléának természetét veszi magára, mire nézve a' fő igét mellett a' határatlan módba kell tenni. Illyen szolgálteformák kiváltkép a' következők: *akar*, *iparkodik*, *irtózik*, *kíván*, *megün*, *méltóztatik*, *mer* vagy *merészlel*, *szitgyenl*, *tanul*, *tannt*, *ügyekszik*, és a' személyes *van*. Példának okáért. Nem könnyen gondolkodnak azok, a' kik nagy dolgot *akarnak* végbe *vinni*. Jól *tanulni* kiváltképen *iparkodgy*. *Irtózik* a' toronyra *felmenni*. Az első köz *kíván* jutni. *Megün* velek *veszkekedni*. Rám sem *méltóztatott tekinteni*. Ha ő ezt *merte* vagy *merészlette* *cseleked-*

*kedni. Szilgyenli cselekedetét megvallani. Tán-
czolni tanul. Énekelni tanít. Ügyekezettek jók
lenni. Képes voltam volna én ezt neki megfi-
zetni.*

a) Ezekről mindazáltal még egy fő regulát kell észre venni. Ha tudni illik a' fő ige művelő, a' mutató formába kell azt tenni, mihelyt olly szenvedő ragasztékú név kerül a' beszédben elő, melly mutató formát kíván, jöllehet az illy név a' határatlan módú igehez tartozik. Így e' mon-
dásban: *nem mindnyájan tudgyák a' jótéte-
ményt meghálálni, a' tudgyák* ige a' mutató formában áll a' szenvedő ragasztékú név miatt, melly névmutatóval áll, *a' jótéteményt*, és e' névmutatóra nézve mutató formát kíván, jöllehet a' *meghálálni* igehez tartozik.

b) Következik ebből, hogy mikor az illy tulajdonságú név akad a' beszédben elő, fő ige-
nek középrendű ígét választani nem lehet, mivel ez a' mutató formát fel nem vállallja. E' mon-
dás *ügyekezettek a' tolvajt megfogni*, soloecis-
mus, mivel az *ügyekezik* ige a' mutató formát el nem fogadgya; e' mondás pedig *ügyekez-
ettek a' tolvajt megfogni* barbarismus, mivel e' név a' tolvajt a' fellyebb megírtt regula sze-
rint az *ügyekezik* igeiben mutató formát kíván. Illyenkor tehát a' *hogy* kapcsolathoz kell folya-
modni, és tisztán Magyarúl így szólani: *ügye-
kezettek, hogy a' tolvajt megfogjátok.*

c) Az egy *méltóztatik* ige mutató forma nélkül is állhat a' szenvedő ragasztékú név mel-
lett, melly egyébaránt mutató formát kíván,

mint *méltóztasson* az Úr nekem *e' kegyelmet* megtenni. Ezt tudni illik a' tisztességes társalkodásnak nyelvében a' szokás már helyesnek, vagy legalább tűrhetőnek tette.

3.) Mikor a' fő ige személyetlennel jön öfve, hasonlóképen a' határatlan módba tetetik. Illyenek a' következő esetek.

a) A' személyetlen *illik* mellett, mint minden emberhez *illik* egész erejével azonn *lenni*, hogy életét tehetetlenséggel ne töltse el, mint a' marha.

b) A' *látszik* mellett, mint a' nyavalya *nevekedni latszik*. A' *látszik* ige még akkor is állhat más határatlan módú ige mellett, mikor személyes, mint *tréfálni látszottam* neki.

c) A' *tetszik* mellett, mint *hajónktúl távozni tetszettek az erdők*. Ez is állhat, mikor személyes, más határatlan módú ige mellett, mint jó volna, ha némellykor *haragudni tetszenél*.

d) A' titkon álló *van* mellett, mellynek egyéb üdei nyilván mondatnak, mikor melléknevek mellé személyetlenül függesztetik, mint *szabadé bemenni?* Szabad *volté, bemenni?* Szabad *lesszé bemenni?* Melly szorgalmatosságot fordítottam én erre, nem *szükséges*, több szóval, vagy *szükségtelen volt* több szóval *emliteni*. Illyenkor *szükséges lessz* a' gyermeket *megbüntetni*. *Hafznos* nektek *fürdeni*. *Hafznos volna* nekünk *falura menni*.

230. §. *Mikor kell a' személyes határatlan móddal élni ?*

Felelet. A' személyes határatlan móddal a' személyetlen *van*, *kell*, *lehet*, és *illik* igék után élünk akkor, mikor a' tulajdonító ragasztékú nevet, mellyet ezen igék kívánnak, nyilván kimondani nem akarjuk; ez pedig csak akkor történhet meg, mikor az ilyen név helyett személyes névpótoló áll. E' példában *haza kell mennem*, a' tulajdonító ragasztékú névpótoló *nekem* elhallgattatik, és a' *mennem* személyes határatlan módú igével kipótoltatik. Mikor a' tulajdonító ragasztékú név vagy névpótoló a' beszédben nyilván kimondatik, a' személyes határatlan mód szükségtelen ugyan, de fontosságnak okáért nagyon szokott. Így e' mondások: *nekem haza kell mennem*; és a' *bátyámnak* haza kellett *mennie*, nagyon szokottak, noha a' *mennem* és *mennie* helyett a' puszta *menni* is helyesen állana. De lássunk az említett igékkel egynehány példát.

a) *Van*, mikor a' *szabad*, *szükséges*, *szükségtelen* és *hasznos* mellékevekhez ragasztatik, mint *szabad* ezt *cselekednetek*. Róston *lenned* soha sem *lejj szabad*. A' Poétáknak középszerűeknek *lenni* vagy *lennie* soha sem *volt szabad*. Nem *szükséges* *említenem*, hogy e' tűztől nagyon megijedtünk. Ezt *neked* nem *volt volna szükséges cselekedned* vagy *cselekedni*. A' *gazdagnak* nem *szükséges* élelménn *aggódni*, vagy *aggódnia*. *Hasznos* *nektek* jóknak *lenni* vagy *lennetek*. *Hasznos* *volna* *nekik* a' régi történeteket *tanulni*, vagy *tanulniok*. Úgy
szin.

szinte mikor a' személyetlen *van* igével a' birtokot jelentyük, mint *leffz* ott (*neked*) mit *érsz*. *Nincs* mit *tennem*. *Volt* mit *harczolniunk*, még az ellenséget meggyőzhettük. *Van* az atyámnak mit *írni* vagy *írnia* elég.

b) A' *kell* ige után. Ma (*nekem*) egy levelet kellene *írnom*. Holnapig oda *kell* (*neked*) *érsz*. Pompéjust rá *kell* (*nekik*) *beszélniük*, hogy baráttyok legyen. Az Orátornak az illendőre nagyon *kell vigyázni* vagy *vigyáznia*.

c) A' *lehet* ige után. Nem adnám sokért, ha (*nekem*) hozzá *lehetne jutnom*. Mikor *lehet* (*nektek*) az erdőbe *kimennetek*?

d) Az *illik* után, mint *illett* volna (*neki*) emberségesnek *lennie*. *Illik* a' bölcs embernek, előbb szóval *megpróbálnia* vagy *megpróbálni* mindent, minekelőtte fegyverhez fogjon.

Jegyzés. Mikép kellyen sok Deák idiotizmust a' Magyar határatlan móddal kifejezni? 's mikép ellenben a' *quod* és *ut omissiókat* Magyarúl helyesen kitenni, az *Analyticának* 2. Részében, a' 285. és a' 293. 's köv. oldal. bőven elő van adva.

231. §. Mikép *kell* a' jelenvaló részesülőkkel bánni?

Felelet. A' jelenvaló részesülők többnyire mint fő nevek is szolgálnak, mint *adó*, *szabó*, *fogó*, *biró*, *vonó*, *arató*, *hordó*, *fúvó*, *fűrő*, *függő*, *mérő*, *törő* 's a' t. de magokban csak melléknevek; mire nézve ezeknek tulajdonságival is birnak, mind semmi sem lehetetlen az *álmodónak*, vagy az *álmodó embernek*. Szolgálnak tehát a' beszédben mind magányosan, mind társaságos állapotban. Ha előtte nevek állanak, mel-

mellyek hozzájuk tartoznak, olly ragasztékot kell hozzájuk függeszteni, a' minőt az igék kívánnak, mellyekből a' részesülők erednek, mint a' törvény *jót parancsoló és rosszát tiltó* akaratya az Istennek. A' *tűzhelynél ülő* Curius; mivel a' *parancsol* és *tilt* igék szenvedő ragasztékot kívánnak a' mellettek álló nevekben *jó és rossz, ül* pedig melléklőt, mint *tűzhelynél*.

232. §. *Mikép kell a' múltt és jövőndő részesülőkkel bántni?*

Felelet. A' múltt részesülők között allig találni olyant, melly fő név gyanánt szolgálna, mint *tett*. Mint mellék név magányosan is állhat, mint a' *megbántottnak* jussa van a' *panaszra*; társaságosan is, mint a' hangyak a' *kőrülharapott* magot teszik el, hogy ki ne zsongjen. Mivel a' művelő igéknek múltt részesülőiben az értelem valóságos szenvedő, mint a' *megírtt* történet, a' *kimértt* föld, a' *megívott* bor, a' *megevett* gyümölcs; világosan következik, hogy a' szenvedő igéknek a' Magyarban részesülői nincsenek, és hogy amazok helyett a' *megíratott, megíratatott, kiméretett, kiméretett* haszontalan sőt szörnyetes szavak, akármelly szokottak legyenek is a' mostani Íróknál. A' műveltető igéknek, mint *megírat, kiméret* múltt részesülőivel élhetünk ugyan, de nem mint szenvedő igékkel, mint Péter a' töllem szolgája által *ellopott* lovat már eladta. A' jövőndő részesülők helyett a' jelenvalókkal majdnem mindenkor élhetünk, mert akár a' *következendő, jövőndő, hajlandó*, akár a' *következő, jövő, hajló* valóban mind egy. Csak egynehány van, melly a' jelen-

tenvalótúl különbözik, mint álló víz; *állandó* egészég; hamar *múló* az üdö; *mulandó* e' világ; a' *haló* ember nem érez; minden ember *halandó*. A' jövendő részesülők helyett sokszor a' határatlan üdövel és a' *való* részesülövel lehet élni, mint az okosság a' *kivánni való* és a' *kerülni való* dolgoknak a' tudománya; ezek helyett a' *kivánandó* és a' *kerülendő* dolgoknak.

233. §. *Mikép kell az állapotjegyzőkkel bänni?*

Felelet. Az állapotjegyzőkkel a' következő regulák fzerint kell bänni.

1) A' *midön*, *mikör*, *ammint*, *minekutánna* és több efféle kapcsolatok és határozott módú igéik helyett, ugyanezen igéknek *ván*, *vén* ragasztékával ékesen élünk, mint az emberek semmit sem *cselekedvén*, roffzat cselekedni tanulnak, e' helyett: *mikör* az emberek semmit sem *cselekszenek*, roffzat 's a' t. Így hát a' *ván*, *vén* állapotjegyző a' határozott módú igének akár-mellyik személlyét mind a' két számban tökéletesen kifejezi, mint *hallván*, hogy a' bíró megérkezett, tiszteletére *mentem*, *mentél*, *ment*, *mentünk*, *mentetek*, *mentek*, e' helyett *mikör* *hallottam*, *hallottad*, *hallotta*, *hallottuk*, *hallottátok*, *hallották*, hogy a' bíró megérkezett, 's a' t. Ezen állapotjegyzőt szenvedő értelemben venni nem lehet, mire nézve e' mondas helyett, *megfogatván* a' vezér, a' sereg megadta magát, így kell szólani, minekutánna a' vezér *megfogatott* vagy még értelmesebben, *fogságba esvén* a' vezér 's a' t.

2) A'

2) A' *va, ve* állapotjegyzőnek szenvedő értelmében van, mint reád vannak *függesszve* gondolatim. *El* lévén *adva* marhái, haza ment. *Kötözve* hozták. A' *van* személyes ige az előszócska, és a' *va, ve* állapotjegyző közé tetetik, mint *el voltak merülve* munkájokba. De mikor a' nyomadék az állapotjegyzőre esik, ez előre mondatik, utánna az előszócska, végtére pedig a' *van* személyes ige, mint *trva* ugyan a' levél *még volna*, csak be is volna pecsételve. A' *va, ve* állapotjegyzővel a' *ván, vén* helyett élni, mint munkája *végezve*, csende *szakaszta* ezek helyett: munkáját *végezven*, csendét *szakaszván*; úgy szinte az eredeti Magyar múltt üdők helyett a' *va, ve* állapotjegyzővel úgy élni, hogy a' *van* mellette segítő ige legyen, mint érdemek által magosabbra *emelve lettek a'* természetes *emeltettek* helyett, valóságos Németmajmozások, és így barbarizmusok.

XXIV. S z a k a f z.

Az ígéknek kötéséről.

234. §. Mit kell a' létnek *igéiről* általtyában tudnunk?

Felelet. A' létnek *igéi van vagy vagyon, leffz vagy leffzen*, és *lehet a'* Magyarban különös figyelmetességet érdemlenek.

1) A' *van* *igével* már személyesen, már személytelenül élünk. Az első esetben, mikor tudni illik személyes ige, a' beszédben kétféle hivatalt

visel; mert vagy létet jelent, mint *a' bátyám a' templomban van*; vagy pedig csak arravaló, hogy *a'* mondásban az állítást *a'* tárgyal mint kapcsolat öfzvefűggesse, mint *e' templom valaha szép volt*, hol *a'* tárgy *e' templom* az állítással *szép* az által függesztetik öfzve, hogy *a' volt* ígének segedelmével *szépnek* mondatik.

2) Valamint *e'* rideg számú harmadik személy *van*, úgy többes száma is *vannak*, akár személyesen állyanak *a'* beszédben, akár személyetlenül, *a'* tagadó mondásban soha sem szoktak mondatni, hanem helyettek mindenkor *a' nincs, nincsenek, sincs, sincsenek* ígék állanak, mint *az atyám nincs itthon. Hát az anyád?* R. *Az sincs. Hát testvéreid?* R. *Azok sincsenek. Vannaké néneid?* R. *Nincsenek. Hát húgaid?* R. *Azok sincsenek.*

3) Mikor *a' lessz* ige *a'* hiányos *van* ígének jövődő üdeje gyanánt szolgál, mindenkép úgy köttetik öfzve, mint *a' van* ige, mint *ma szép üdő lessz*. De mikor *a'* létnek változását jelenti, akkor vele személyetlenül nem élhetünk, mint *a' testvére pap lett*.

4) Mikor *a' lehet* ige *a' van* ígének tehetősse, akkor ennek reguláit követi, mint *ma szép üdő lehet; lehetnek neki szép tulajdonságai*. Mikor pedig *a' lessz* ígének tehetősse, ennek reguláit követi, mint *nem lehet ő katona*.

235. §. *Micsoda regulái vannak a' Van ígének, mikor személyesen szolgál, és létet nem tesz, hanem a' mondásban a' tárgyal az állítást függeszti öfzve, mint kapcsolat?*

Fele-

Felelet. Mikor a' személyes *Van* ige létet nem tesz, hanem a' mondásban a' tárgyal az állítást függeszti öfzve, mint kapcsolat, a' következendő regulák alá van vetve.

1.) A' jelentő módnak, jelenvaló üdönnek mind a' két számú harmadik személlye, *van* tudni illik, és *vannak*, sőt még ezeknek tagadó helytartói is, a' *nincs, sincs, nincsenek, sincsenek*, a' Magyar beszédben ilyenkor szükségképen eltitkoltatnak. Péld. ok. a' bizonyító beszédben: *e' templom szép; e' hegyek felette magasak; katoná; deákok; lehetetlen, hogy elhídigyem.* A' kérdésekben: *szépé e' templom? magasaké e' hegyek? ezek deákok?* A' tagadó beszédben: *e' templom nem szép; e' hegyek nem magasak; nem katoná; nem deákok; nem lehetetlen, hogy megtanullyam; a' templom sem szép, a' hegyek sem magasak.* A' kérdő egyfzersmind és tagadó beszédben, *nem szép e' templom? nem magasaké e' hegyek? nem deákok ezek? e' templom sem szép? ezek sem deákok?* A' többi üdőknek harmadik személlyei mind nyilván mondatank, mint *e' templom szép volt; ha deákok volnának; ha e' hegyek magasak nem voltak volna.*

2.) Ilyenkor a' *van* ige mellett mindennemű emberi nyelvben két nevező eset áll, melyeknek egyike a' tárgy, a' masika az állítás, avagy ammint a' Logica befzéli, az egyike a' subjectum, a' masika a' praedicatum, mint a' *harag rövid dühösség; az attya híres vitéz volt; az idén a' szilva nagyon édes lessz; a' rossz ember igaz barát nem lehet; a' bátyám már tizen-*

tizenhat esztendő is lehetne, ha meg nem halt volna. Következik ebből tagadhatatlanul, hogy az *e* szóképző is nem lehet genitivus, hanem hogy valóságos nominativus, mint *e' ház az atyámé; e' szülő a' nénémé volt*.

3.) Ezen esetben a' fő igéknek szenvedő állapotjegyzői *va*, és *ve* mellekítve gyanánt állanak a' mondasban, mint praedicátumok, és azt kívánnyák, hogy még a' *van, vannak, nincs, nincsenek, sincs, sincsenek* személyek is nyilván mondassanak, elejekbe helyezettvén a' *meg, le, ki, fel, őszve, vissza, be* előszócskáikat, mint a' bors már meg van törve; meg van már sültve a' hús? házai le vannak rontva; tellyesen meg vagyok az iránt győzve; még fel sem voltak öltözve; ha mindgyárt ki volt volna is nyitva az ajtó; hét órakor reggel fel légy egészen készülve az útra; ha le nem voltunk volna vetkezve, elmentünk volna veled. A' tagadó beszédben az előszócskák ígéiknél maradnak, mint a' bors még nincs megtörve; a' hús sincs megsültve; a' lovak nincsenek még eladva.

4.) A' személyes *van* igének határatlan módgya a' mellette álló nevekben tulajdonító ragasztékot kíván, mint *menttnék lenni* a' bűntől nagy vigasztalás; *bírónak lenni* nem kiesinység.

236. §. Minémű regulák fzerint kell bánni a' személyes *Van* igével, mikor létet jelent?

Felelet. A' személyes *van* igével, mikor lé-

tet

tet jelent, a' következendő regulák szerint kell banni.

1.) A' *van* és *vannak*, *nincs*, *nincsenek*, *sincs*, *sincsenek* harmadik személyek nyilván kifejeztetnek, mint *az atyám a' templomban van*; *sokan vannak a' hegyenn*; *ittkon vannak szülöid ? nincsenek*.

2.) Illyenkor a' *van* ige három különös szójárást szül; az egyyiket a' tulajdonító ragasztékú névvel, mint *ha én a' te bátyádnak volnék*; *ha én neked voltam volna*, *tavaly a' musikának tanuláshoz fogtam volna*; a' másikat az oda ígehatározóval, mint *oda vagyunk!* *Ha a' szél meg nem állott volna*, *oda voltatok volna*. Úgy a' lehet ige is, mint *ha megindul a' jég alattunk*, *eggy szémpillantásban mindnyájan oda lehetünk*; a' harmadikat a' *ki* előszócskával, mint *kivoltunk tegnap a' bírónál*; *kilefzünk holnap a' szőlőben*.

237. §. *Mikép kell banni a' személyetlen Van igével ?*

Felelet. A' személyetlen *van* igével mink a' birtokot fejezzük ki a' következendő regulák szerint.

1.) A' birtokosnak neve a' tulajdonító ragasztékot veszi magához; a' birtoknak neve pedig a' birtokos szóképzőt, melly a' birtokosnak mind személyével, mind számával megegyez, mint *van nekem házam*, *van neked háza*, *van neki háza*; *van a' nénémnek háza*; *van*

ne-

nekünk házunk; van nektek házatok; van nekik házok; van testvéreimnek házok; hol azt jól efzre kell venni, hogy itt a' birtoknak neve a' birtokosával társaságos állapotban nem áll, és hogy következendőképen a' tulajdonító ragasztékbul birtokost nem csinál, mint az efféle mondasokban: a' nénémnek háza már felépült; testvéreimnek háza leroskadtt. Lásd a' 136. old. b) alatt.

2.) A' személyes névpótolóknak tulajdonítóit *nekem, neked, neki, nekünk, nektek, nekik* el is lehet hagyni, mint *van házam, van házad, van háza, van házunk, van házatok, van házok; vannak házaim, vannak házaid* 's a' t.

3.) A' tagadó beszédben a' *van* és *vannak* helyett a' *nincsen, nincsenek, sincsen, sincsenek* hiányos igékkel élünk, mint *nincs nekem házam, neked sincs házad* 's a' t.

4.) A' lehet igével szinte így bánunk, mint *lehetett volna neki elég jó barátja, ha magát jól viselte volna. De a' tagadó beszédben megmarad, és elejébe csak a' nem vagy sem* tagadás tetetik, mint *neki nem lehet sok pénze, de adósságai sem lehetnek.*

238. §. *Mikép kell bánni a' személyetlen Van igével, mikor birtokot nem jelent?*

Felelet. A' személyetlen *van* ige a' *szabad, szükséges*, és *hasznos* melléknevek mellett kapcsolatot gyanánt állván, a' 235. §ban előadott regulákat követi, úgymint.

1.) A'

1.) A' *van, vannak* harmadik személyek eltitkoltatnak, mint *szabad* a' nyomtató ökörnek a' gabonából enni, melyre tapod; nagyon *szükséges*, hogy ezt tudgyad, vagy nagyon *szükséges* ezt tudnod; *hasznos* még a' gazdagnak is tanulnia, vagy hogy tanullyon.

2.) Ezen esetekben még a' tagadó beszédben sem tetetik helyette a' *nincs* vagy *sincs* hiányos ige: mint *nem szabad* a' deáknak henyélni; még a' gazdagnak *sem szabad* a' törvényt megszegni; *nem hasznos* a' deáknak henyélni; *nem szükséges*, hogy ezt többször emlited, vagy *nem szükséges* ezt többször említened.

3.) A' többi módokban és üdőkben a' harmadik személyek nyilván kifejeztetnek, mint akkor még *szabad volt* igazat mondani; ha *szabad volt volna* a' kertbe bemenni; *szükséges lesz*, a' dologhoz látni; *hasznos volt volna*, a' dolgot jobban megfontolni.

4.) A' tulajdonítórúl, mely a' *szabad, szükséges*, és *hasznos* mellett áll, a' következőt kell még tudnunk.

a) Mikor a' beszéd határatlan, a' tulajdonító vagy elhagyatik, vagy hasonlóképen határatlannak kell lennie, a' fő ige pedig a' személytelen határatlan modba tetetik, mint *nem szabad oda menni*; *senkinek sem szabad oda menni*; *szabad oda minden embernek*, vagy *kinekinek* vagy *akárkinek* bemenni; *nem szükséges ezt említeni*; *senkinek sem hasznos henyélni*.

b) Mi-

b) Mikor a' beszéd határozott, és a' tulajdonító nyilván kifejeztetik, akkor az ígét akár a' személyetlen akár a' személyes határatlan módba lehet tenni, mint *nekem nem szabad oda bemenni*, vagy *bemennem*; *neked nem szükséges*, de *nem is hasznos*, *ezt cselekedni* vagy *cselekedned*.

c) Ha pedig a' beszéd határozott, a' tulajdonító pedig elhallgattatik, az ígét a' személyes határatlan módba kell tenni, hogy az elhallgatott tulajdonítónak személyét jelentse, mint *nem szabad oda mennem*; *ezt cselekednünk sem nem szükséges*, *sem nem hasznos*.

239. §. Mit kell még a' Van, Leffz és Lehet ígékrül tudnunk?

Felelet. A' van, leffz és lehet ígékrül a' következőket kell még tudnunk.

1.) A' meg előszócskával efféle szójárásokat szül. *Megvan* már a' könyvem, mellyet tegnap elvesztettem. Hét óra már *megvolt*. *Megleffz* ez is, ne búsúily. Meglehet. Sok ilyen mondásnál az ige van eltitkolva, mint *megvanē* már a' ruhám? tudni illik *csinálva*.

2.) A' leffz és lehet szintúgy szolgálhatnak kapcsolatok gyanánt, szintúgy jelenthetnek létet, és szintúgy lehetnek személytelenek, mint a' van, mellynek reguláit is követik. Csak mikor két nevező esettel állanak, akkor az egyiket, melly a' mondásban állítás, a' vagy é végzésű ígehatározóra is lehet változtatni, mint:

kato-

katondvd lett, mert az attya nem akarta, hogy pappá legyen; ezek helyett: *katona lett, pap legyen*. A' bátyám *kapitánnyá* lehetett volna, ha el nem esett volna, e' helyett *kapitány lehetett volna*. Sokszor a' nevező, melly a' mondasnak a' tárgya, kiható ragasztékkal is mondatik, mint az én *fiamból* katona lesz; mi lehetne belőle, ha jó volna? de ilyenkor a' másik nevezőt a' vagy é végzésű ígéhatarozóra változtatni nem lehet.

240. §. Mit kell általtyában a' rendkövető ígéknek kötéséről tudnunk?

Felelet. A' rendkövető ígéknek kötéséről általtyában ezeket kell tudnunk.

1) A' művelő ige a' mondasban szenvedő nélkül is állhat, mint *ír, olvasok*. De mikor a' tárgyat, mellyet a' cselekedet, mint itt az *írás, olvasás* illet, meg kell neveznünk, akkor névéhez a' szenvedő ragaszték függesztetik, mivel a' cselekedetet néműnéműképen szenvedí, mint *levelet ír, verseket olvasok*. Az ilyen név azután az ige' szenvedőjének neveztetik. A' viszontagos és a' műveltető ige ilyen szenvedő nélkül el nem lehetnek, mint ő csak *magát* szereti; *levelet* írat.

2) A' középrendű ígék között nagyon sok van, mellyekkel mint művelőkkel, és kivált mint viszontagosokkal is élünk, mellyek tehát ilyenkor a' szenvedőt is megfzenvedik, mint *kigőzölte a' bort; sohajtya hazáját; szomjúhozza a' vért; sztygyenli cselekedetét; testvérét kiáltya; nagy szírvvel állotta ki a' halált; átugrotta az*

árkot; agyon *bánkodgya* magát; *elaludta* az ebédet.

3) A' *fzenvedő* ige mellett *fzenvedő* ragasztékú név soha sem állhat. A' művelő mondásból, mint *a' mieink megverték az ellenséget*, *fzenvedő* mondás válik, ha a' *fzenvedő* nevet, mint itt az *ellenséget*, a' nevező esetre tesszük, az előbbeni nevezőhöz, mint itt a' *mieink*, fofztó ragasztékot függesztünk, a' művelő igét *megverték* pedig *fzenvedőre* változtattuk, 's módgyát és üdejét megtartván, a' számra és a' személyre nézve az új nevezővel megegyeztettyük: *a' mieinktől az ellenség megveretett*. A' fofztó ragaszték helyett az *által* névhatározóval is élhetünk: *a' mieink által az ellenség megveretett*.

4) A' műveltető ige a' *fzenvedő* névenn kívül a' második oknak nevéhez, mely által valamit végeztet, a' segítő ragasztékot kívánnyá függesztetni, mint felvágattam a' házi *szolgával* a' fát; *fiával* levelet íratott. A' segítő ragaszték helyett az *által* névhatározó is állhat, mint *fia által* levelet íratott.

241. §. *Mikor kell a' művelő igének fzenvedőjét a' mondásban elhallgatni?*

Felelet. Mikor a' művelő igének *fzenvedője* névpótoló, a' következő esetekben szükségképen elhallgattatik.

1) Az *engemet*, *minket* vagy *benntünköt* *fzenvedőköt* el kell hallgatni, mihelyt azokat az elő-

előre küldött mondásból könnyű gyanítani: *mi-kor nálla voltam, jól tartott; nem pedig jól tartott engemet. Mihelyt bementünk hozzá, mindgyárt leültetett: nem pedig leültetett min-ket vagy bennünket.*

2) A' *tégedet* szenvedő a' *lak, lek* ragasztékú igénél elhallgattatik, mint *lát-lak*, nem pedig *lát-lak tégedet*. Csak mikor a' *tégedet* szenvedőre különös nyomadék tetetik, akkor kell azt az ige' elejébe tenni, mint *tégedet lát-lak*. Az igének egyéb ragasztékai mellől is el kell a' *tégedet* szenvedőnek maradni, mihelyt az előbbeni mondásból azt a' nélkül is könnyen lehet gyanítani, mint *hafsz-talan búkál-sz*, vagy *bujkál-sz, látunk*; nem pe-dig *látunk tégedet*.

3) A' *tik-teket* és *benn-teket* szenvedőt a' *lak, lek* ragasztékú igénél nyilván ki kell mon-dani, mint *lát-lak benn-teket*, vagy ha a' nyo-madék a' szenvedőnn fekszik, *benn-teket* vagy *tik-teket láttal-lak*. Kivévéen ha e' szenvedőt más név-pótoló világosan jelenti; mert ilyenkor szükség-képen elhagyatik, mint *mindnyájotokat szeret-lek*. Az igének egyéb ragasztékainál elmaradhat, mihelyt az előbbeni mondásból gyanítani lehet, mint *mikor hozzá mentetek, megszidotté? nem pedig megszidotté benn-teket?*

4) Az *azt* és *azokat*, kivált ha az előbb említett nevek helyett állanak, szükségképen el-titkoltatnak, mihelyt az ige a' mutató formában áll, melly e' szenvedőköt a' nélkül is magában foglallya. *Mikor könyvet veszek, előbb hogysen beköttetem, mindég átoltasom*; melly példában

hogysem azt beköttessem, deákmajmozás, azt atolvasom pedig tautologia, avvagy szószaporítás volna. — Az új könyvekről szólasz? Igen is: nagyon dicsérik; nem pedig nagyon dicsérik azokat. Mondgyák, hogy meghalt, nem pedig azt mondgyák, ha csak az azt szenvedőre különös nyomadékat tenni nem akarunk.

5) Az öt, ötlet, és ökök szenvedők, mint az előbbeniek, szükségképen elhallgattatnak, mint *mikor Bécsben volt, nagyon meglopták, nem pedig meglopták ötlet. Mihelyt a' latrokat meglátták, mindgyárt üldözni kezdettek, nem pedig kezdettek ökök.* Kivéven, ha reájok különös nyomadék esik, mint ötlet fogták el legelőször; ökök is ösmerem.

242. §. *Mellyik igék kívánnak magok mellé tulajdonító nevet?*

Felelet. Tulajdonító nevet magok mellé, és ha művelők, még a' szenvedő névenn kívül is, a' következő igék kívánnak.

1) Mellyek akármelly tágas értelemben adást vagy tulajdonítást jelentenek, mint: *másnak tanácsot könnyű adni. A' föld nyújt a' vetésnek nedvességet. Nem engedek fájdalomnak, nem szolgálok a' haragnak. Megbocsátotta fiának, a' mit ellene vétett; megengedett üdötlen heveségének. A' szerencse nekem nem kedvezett. Várakozásunknak, reménységünknek megfelelt. Levelet küldött az attyának. Minden embernek hízlekedik. Magadnak szántasz, vetesz, boronálsz, magadnak is aratsz.* Nagy dücsösséget

get erdemlett, *szerezett magának*, de kevés hasznót. Micsoda nagyobb hasznót *hajthatunk*, *hozhatunk* a' *Hazának*; hanem ha az ifiúságot oktatjuk? Jobb még a' *rosszaknak* is *használni* a' jók miatt, mintsem a' jókot a' rosszak miatt elhagyni. Nagyot vét a' Poéta, mikor a' bölcsnek beszédgyét *gonosznak* vagy *bolondnak* tulajdonítja. *Neked ajánlom* könyvemet. *Kölcsönöztem*, vagy *kölcsön adtam neki* pénzt. Nem *hiszek* én *neked*. *Ő nekem* sokkal *tartozik*. E' *hírnek* nagyon *megörült*.

2) A' mellyek ellenkezést vagy tilalmat jelentenek, mint a' *gyűlölségnek* a' *gazdagság* nem állhat ellent. *Neki vetettek* magokat az *evezőknek*. *Megtiltotta neki* a' *játékot*. Te ezt *nekem* *irtgyled?*

3) Mellyek *ítélést* vagy *vélekedést* tesznek, mint *jónak* *ítelte* tettemet. A' mit te *beszéllel*, *hazugságnak* nem *tartom*. Én erre magamot *érdemetlennak* *vallom*. *Semminek vélem* a' *gazdagságot* az *erkölchöz* képest. *Röstnek* *gyalázta* fiát. *Vakmerőnek* *hírefszelték*. A' *léleknek* *háborodásait* a' *Filozofusok* *nyavalyáknak* *nevezik*. Ennius a' *haragot* a' *bolondság* *kezdetének* *mondotta*. A' *hadi sereg* *Diocletianust* *Imperátornak* *tette*. A' *fiát* *Királynak* *választották*, *kiáltották*. Ezt *nekem* *vétékül* *ne tulajdonítsd*.

4) A' *van* és *válik* a' *felható* *ragasztékú* *nevek* *mellé* *tulajdonító* *nevet* is *kívánnak*, mint *örök* *dücsösségedre* *leffz* *neked* e' *cselekedet*. Ez *nekem* *nagy* *terhemre* *volt*. *Gyalázattyára* *válik* *ez neki*. *Légy* *nekem* *oltalmamra*.

243. §. *Mellyik igék kívánnak két tulajdonító nevet?*

Felelet. Hogy a' *kell*, *tetszik*, *látszik*, és *illik* egy tulajdonítóval állanak, kitetszik e' példákbul: *nekünk* kellett volna oda menni vagy mennünk. Nem *kell* a' nagy *Poétának* csendes Olvasó. *Neked* ma tréfálni tetszett. Én *neki* megtetstettem. *Jónak* látszott. *Nekem* úgy látszik, hogy. *Neked* nem illet ezt cselekedned, De találunk mellettek két tulajdonítót is, mikor tudni illik a' mellettek lévő fő ige is tulajdonítót kíván, mellyek közül némelleyek el is szoktak hallgattatni. Péld. okáért, *Nekem* e' dologban *okosnak* kell lenni vagy lennem. *Nekem* az *atyámnak* kell ezt megmondanom, nem pedig *megmondani* a' kétes értelem miatt. E' dolog *nekem* *gyanús*nak tetszik, tudni illik *lenni*. Az *atyámnak* ezt tetszett *nekem* mondania, nem pedig *mondani*. Ő magának *bölcsnek* látszik, tudni illik *lenni*. Illik *neki* *jámbornak* lenni,

244. §. *Mellyik igék kívánnak fofztó nevet?*

Felelet. Fofztó nevet a' következő igék kívánnak.

1) Mellyek kérést jelentenek, mint tanácsot *kért* az *attyától*. Gabonát *kívántak* az *Uraságtól*. Ezt én *tölled* *megváróm*.

2) Mellyek elvitelt jelentenek, mint *ellopták* *tölle* könyvedet. *Mindenétül* *megfofztották*. *Elragadta* egy *utazótól* a' *köponyeget*. *Elvonta* *tölle* *kegyelmét*. *Elvitte* *bátyától* *könyveit*. Köfzö-

szőnettel veszem az Úrtól e' barátságot. Az atyámtól sokszor hallottam. Valakitől pénzt kölcsönözött.

3) Mellyek kérdést jelentenek, mint ezt te *entöllem ne kérdezd. Tudakozd meg lakását valakitől.*

4) Mellyek tilalmat tesznek, mint *eltiltotta házártól a' hizelkedőköt. Az ellenséget a' gabonától elzárta. Tartóztatd magadot a' rendetlen elestől.*

5) Mellyek szabadítást jelentenek, mint *felszabadította a' büntetéstől. Megmentette a' haláltól. Megmenekedett a' veszedelemtől.*

6) Mellyek távullétet, függést, pártolást, irtózást, felelmet és külömbözést jelentenek, mint Buda *Gyöngyöstől* egy napi járásnyira *felepszik.* Posony *Bécs*től nem *messze van.* A' hadi seregek a' fő *vezértől elallottak, elpártoltak.* A' Duna' *partjától elvezette a' gyermekeket.* Ez csak *ötölle függ.* *Irtóztak* még *puszta nevé*től is. A' *veres tenger a' többiektől színére nézve nem külömbözik. Félek tőled.*

7) A' szenvedő igék, mint *dicsértetik ezektől, gyaláztatik amazoktól.*

245. §. *Mellyik igék kívánnak segítő nevet?*

Felelet. Segítő nevet a' következő igék kívánnak.

1) Az igék, mellyek *szerszámmal, eszközzel, vagy valamelly móddal végbe vitt cselekedet.*

deret tesznek, a' szerfzámnak, eszköznek, és módnak nevéhez segítő ragasztékot kívánnak, mint *megsértette kardgyával baráttyát. A' kés-sel megvágta az újját. A' jámbornak gyalázásával önnön magadnak ártasz. Hoczkával játszik. Halállal büntetik meg a' gyilkost. Gyökerekkel táplálkodott. Ösztönökkel élni a' tanításban szükséges. Meghintette sóval az olajt. Behányta kövekkel az árkot. Megtöltötte a' poharat borral. A' jó, erkölcsel helyesen dücsekedünk. Arannyal Ásia bővelkedett. Fallal a' várost beherítették.*

2) Mellyek akárminémű társaságot jelentenek, mint a' *hegyességgel öfzve van függeszíve* a' többi erkölcs Ez meg nem *eggyez erkölcsimmel. Tartsd ezt öfzve a' másikkal. Kapcsold öfzve* javadot a' köz *boldogsággal. Közöld velem,* ha valamit hallasz.

3) Mellyek öfzve hasonlítást jelentenek, azok a' külömbségnek nevéhez segítő ragasztékot kívánnak, mint mink az állatokat az *éffzel műlyuk fel.* Nem sokkal *haladgya* fel öccsét.

4) A' műveltető igék a' második oknak nevéhez segítő ragasztékot kívánnak, mint *fiával* levelet *íratott.*

5) Ide tartoznak még a' következő igék is: *bünnel vádolni* valakit. *Felhagyni* a' *hivattal.* A' foglyokat *megajándékozták* a' *szabadsággal.* *Sertével borzad* a' háta.

246. §. Mellyik igék kívánnak helyezettető nevet?

Fele-

Felelet. Helyezettő nevet a' következő igék kívánnak.

1) Mellyek valamelly helyben való maradást jelentenek, a' helynek nevéhez helyezettő ragasztékot kívánnak, mint a' *Thebanusokban* több erő volt, mint elme. *Veszedelemben* fog. Ezen *útszában* lakik.

2) Mellyek serénykedést jelentenek, a' serénykedés' tárgyának nevéhez helyezettő ragasztékot kívánnak, mint *serénykedgy* a' köz jónak előmozdításában. *Versszerzésben* foglalatoskodik. *Kövessd* őtet a' jóban. Úgy az ellenkező értelmű igék is, mint a' jó *erkölcsben* meg ne fogyatzok. A' *tanulásban* ne röstelkedgy.

3) Az öfzvehasznlító igék az öfzvehasznlítás' tárgyának nevéhez helyezettő ragasztékot kívánnak, mint a' *vitézségben* a' többiek felül *haladta*.

4) A' bizodalmat vagy reménységet jelentők ezeknek neveivel hasonlóképen bánnak, mint másnak jó erkölcsét nem irigyl, a' ki a' *magában* *bízik*. *Benne* van minden reménységem.

5) Ide tartozik a' *telik* ige, mint sok *vérben* *telt* a' győzelem. Hat *forintomban* *tell*.

247. §. *Mellyik igék kívánnak beható nevet?*

Felelet. Az igék, mellyek valamelly helybe vagy más egyébbe való mozdulást vagy cselekedetet jelentenek, beható nevet kívánnak. Ilyenek azok,

azok, mellyek előtt a' *be* előszócska áll, mint *beültött* a' Török Európába. *Bevették* a' szerzet-
be. Úgy szinte a' következők is. *Bezébe* adta
a' fiát. Leveleket *hintettek* a' *vtzbe*. *Tolvajság-*
ba kötődött. *Bécsbe* mentek. *Sztvébe* nyom-
ta, *öntötte* a' jót. Ünneplő *köntössébe* öltözkö-
dött. Örízetet *tett* a' várba, *Márványba* vága-
tom nevedet.

248. §. *Mellyik igék kívánnak kiható nevet?*

Felelet. Mellyek valamiből való folyamatot
vagy mozgást jelentenek, azok mind kiható ne-
vet kívánnak, mint *hazájából kiköltözött*. *Szám-*
kivetettek az országból. Minden *emberségből*
kivetkezett. Illyenek maide nem mindnyájan az
igék, mellyek előtt a' *ki* előszócska áll. Ezekhez
tartoznak még a' következők: tudós ember
válík belölled. *Lelekből* és *testből* állunk. *Ha-*
lakból és *tojásból* éltek.

249. §. *Mellyik igék kívánnak felható nevet?*

Felelet. Felható nevet a' következő igék
kívánnak,

1) Mellyek böcsülést, intést, ítélest, kár-
hozatást, vagy kérést jelentenek, mint *nagyra*
böcsülöm barátságát. A' vizfontagságok a' *reli-*
gyióra *intik*, emlékeztetik az embert. *Fővesztés-*
re *íteltetett*. *Halálra* *kárhoztatták*. *Arra* *kérlek*,
hogy menny el hozzá. *Hitedre* *kényszerítlek*.

2) Mellyek valamelly tárgyra való mozdú-
lást tesznek, mint *az ágyra* *dült*. A' *földre* *esett*.
A'

A' gyöpre feküdt. A' fára mászott. Könyökére támaszkodott. Tedd az asztalra az ételt. Az ellenségre ütött vagy rohant.

3) Mellyek a' szívnek indulatját vagy hajlandóságát jelentik, mint *azokra haragudni*, kiket szeretnünk kell, nagy gonofzság. *Harczra gerjeszti a' katonákat. Fiamra gondot viselly. Várakozik valakire. Üdöt, fáradságot, pénzt fordítani valamire. Erre ötet nem bírhattam. Eszre vettük érkezését. Tedd magadot a' tanulásra Ügyekezni, iparkodni, törekedni valamire.*

4) Mellyek tanítást tesznek, mint nevetségsek azok, kik másokat *arra* tanítanak, a' mit magok nem *tanultak*. A' szerencse azokat is *oktattya a' hadi mesterségre, a' kik meggyözetnek.*

5) A' *van* ige, mikor távúllétről van a' szó, ennek nevéhez felható ragasztékot kíván, mint tizenöt *mértföldnyire* volt még tőlünk a' város. A' *fekszik* igével is így bánunk e' tárgyról; mint ezer *lépésnyire* feküdt tőlünk az ellenség.

250. §. Mellyik *igék kívánnak* lehető nevet?

Felelet. Lehető nevet a' következő *igék kívánnak.*

1) Mellyek elfelejtést, megemlékezést, iparkodást, és kételkedést jelentenek, mint tulajdon a' bolondságnak az, hogy az idegen hibákat lássa, *sajáttyaíró* pedig *megfelejtkezzen, Gondoskodik fiaíró a' jó anya. Menekedéseíró*

rül *szorgalmatoskodott*. Én erről nagyon *kételkedtem*. A' gonosz ember valaha fájdalommal fog gonoszágiról emlékezni.

2) Mellyék vádolást, vagy meggyőzést tesznek, mint *árulásról vádoltatott*. A' *lepkeségről* és a' *gyávaságról* bizonyosan *meggyőzi* az embert e' kettő: ha tudni illik vagy a' szerencsének ölében a' jó barátot megveti, vagy szerencsétlenségében elhagyja. A' *vádol* ige segítő névvel is mondatik, mint *röstséggel vádoltatik*.

3) Mellyek tudakozódást, tudósítást, és lemondást jelentenek; mint *külömbféle dolgokról tudakozódott*. Az *atyámról kérdezősködött*. *Dolgaidról* mennél hamarább *tudósíts*. *Lemondott hivatallyáról*. Ide tartozik a' *van* ige a' *kezes* melléknévvel, mint jó *barátomról* én neked *kezes vagyok*.

4) A' Deák szerint az olyan ígék is, mellyek intést vagy tanítást tesznek, némellyektől leható névvel mondatnak, mint *intsétek meg a' testamentumról* Valakit az Isteni *dolgokról oktatni, tanítani*: de ezekben a' felható nevek *testamentomra, dolgokra* magyarosabbak.

251. §. Mellyik ígék kívánnak melléklő nevet?

Felelet. Melléklő nevet kívánnak az olyan ígék, mellyek valamelly tárgy mellett való maradást jelentenek, mint *maradgy nállam*. A' *tengernél laknak*. A' *Dunánál fekszik*. Ugy szinthe, mellyek hasonlítást tesznek, mint a' tudományt minden *egyéb*nél többre böcsüli.

252. §.

252. §. *Mellyik igék kívánnak közelítő nevet?*

Felelet. Közelítő nevet a' következő igék kívánnak.

1) Mellyek valamelly tárgyhöz való mozgást jelentenek, mint a' *kúthoz ment*. E' viszonytagságihoz járúl az is, hogy. Vénus *Vulcánus-hoz ment férjhez*.

2) Mellyek hasonlítást tesznek, mint mi-csoda méltatlanabb, mint a' tisztelendő dolgokot a' megvetett állapotokhoz hasonlítani? Nem illenek e' dolgok lakadalomhoz. A' hasonlító ige *össze* előszócskával segítő nevet kíván, mint az embert *emberrel összehasonlítani*.

3) Mellyek gyarapodást, vagy hajlandóságot jelentenek, mint a' természet az *érzékenységekhez* éfzt *függesztett*. A' hadi *dücsőséghez* a' tudományoknak *dücsőségét* is hozzá *adta*. Az *emberekhez tartozik* embertársaikat ösmerni. Kiki saját *fazekához szít*. Nagy tisztelettel *viseltetik* hozzá.

253. §. *Mellyik igék kívánnak állapot nevet?*

Felelet. Állapító nevet a' következő igék kívánnak.

1) Mellyek az *át* előszócskával állanak, mint *átugrani az árkon*; *átmenni a' Dunán*; *átülni a' szöveget az asztalonn*. Illy neveket kíván

ván sokszor a' *ki* előszócska is, mint *kinézett az ablakonn*.

2) Mellyek valamelly tárgyonn való fekvést jelentenek, mint a' te házad száz *ofzloponn fekszik. Börzékenn ülni*. Sőt ha mozgást jelentenek is, mint a' virágos *rétékenn sétálni*.

3) Mellyek vásárlást tesznek, mint olly *aronn adta, a' minönn vette*. Három *forintonn* vettem. Ide tartoznak a' *fogad* és *vész* igék is, mikor a' *név* szóval mondatnak, mint roffz *névonn fogadta. Vedd* ezt töllem jó *névonn*.

4) Mellyek szánakodást, szomorkodást, örömet vagy segítest jelentenek, mint *könyörülly meg szegényenn. Sajnálkodott mindnyájokon*. Az attyának *halálánn búsul*. Más' *szerencséjénn örvendezni* vagy *örülni* szép embérség. *Segtteni az ártatlanonn* minden embernek kötelessége.

5) Mellyek uralkodást, győzedelmet, és diadalmat jelentenek, mint *uralkodni* fogsz *testvéreidenn*. Az eset és a' *szerencse hatalmaskodik rajtunk*. Sokszor *győzedelmeskedett az ellenségenn*, de soha sem *diadalmaskodott rajta*.

XXV. S z a k a f z.

A' kapcsolatoknak, ígehatározóknak, és indulatjeleknek kötéséről.

254. §. *Mikép köttetnek öszve az okmutató kapcsolatok?*

Fe-

Felelet. Az okmutató kapcsolatoknak kötései a' következendő példák szerint történnek.

Azért hogy első ügyekezeted szerencsés nem volt, el ne vesd kedvedet. A' *hogy* elválasztatván kapcsoló módot kíván, mint *azért* jöttem hozzád, *hogy* lovaiddot lássam. *Hogy* nélkül az *azért* ígehatározó, mint *azért* ő még sem boldogabb.

Hogy, mint ígehatározó, háromféleképen szolgál, mint kérdező szócska tudni illik: *hogy* vetted e' lovat? azután *miképp* helyett: *hogy* jöttél ide? és névmutatóval *ammint* helyett: *ah-hogy* vetfz, úgy aratsz. Mint kapcsolat a' parancsoló vagy tiltó beszédben kapcsoló módot kíván maga után, mint azonn kell lennünk, *hogy* felette soknak *használlyunk*. Kérlek, *hogy* ezt el ne hidd. A' kívánó vagy kétséges beszédben kívánó móddal áll, mint tudom, *hogy* az atyám hozzátok *elmenne*, ha az üdö meg nem változna. Egyébaránt pedig a' jelentő móddal megelégszik, mint mondgyák, *hogy elérkezett*, nem pedig *hogy elérkezett legyen*. Elbámúltam, *hogy megláttam*. Könnyen kitetszik ebből, *hogy* tégedet *tisztel*. Külömbféle módot kíván akkor is, mikor a' felkiáltások előtt az első mondás elhallgattatik, mint *hogy* én magyarul nem *tudok!* azaz *sajnálom* hogy nem tudok. *Hogy* a' Taiár vigyen el, az-az *kívánom*, hogy elvigyen.

Hogy ne a' fő regula szerint, kapcsoló vagy kívánó móddal áll: Azt ellenzentünk nem lehet, *hogy* mások a' vélekedésekben tőlünk *ne különbözzenek*. Még a' jövődörül is a' jelenvaló üdö-

üdövel élünk a' *hog*y ne utánn, mint tartok tölle, *hog*y életemnek mértékletessége a' hamis hírek ellen keveset ne *használl*yon. A' kívánó móddal: Eggy napot sem mulattam még el, *hog*y hozzád ne *irtam volna*. *Hog*y ne helyett mondhattuk a' *Nehog*y kapcsolatot is, mint félek, *ne hog*y az történnyen, a' mit jövendöltél.

Honnan van az, *hog*y csak jelentőt kíván, mint *honnan van az*, *hog*y te olly rútúl *írsz*; de ha *miért?* *minek?* vagy *mért?* kérdő szócska van az előbbeni mondásban, a' *hog*y kapcsoló módot akar, mint *minek* vetemedtél te arra, *hog*y jótévedőt *elárúld?*

A' *mert*, *minthog*y, *mire*, *mivel* a' jelentő móddal megelégszenek.

255. §. *Mikép köttetnek öszve a' hasonlító kapcsolatok?*

Felelet. A' hasonlító kapcsolatok imígy köttetnek öszve.

A' *mennyire* csak jelentő módot kíván, mint a' *mennyire* tölled *függ*, élly békében minden emberrel. Névmutató nélkül kérdő ígehatározó, mint *mennyire* mentél már a' munkádban?

A' *mint*, vagy *ammint* utánn jelentő mód áll, mint elbánuúltam, *ammint láttam*. *Ammint vesz*, úgy aratsz.

Mint vagy *valamint*, mellynek némellykor úgy felel meg, jelentő móddal mondatnak. Volt haj-

hajdan egy öreg, *mint én vagyok*. A' tanuló-
nak *valamint* a' sok étel, *úgy* a' sok álom is
nagyon árt. *Mint* a' szél a' selleget, *úgy* ker-
gettük az ellenséget. Az ígék előtt többnyire *va-
laminthogy* mondatik, *mint valaminthogy* íraso-
dot meg nem jobbítod, *úgy* a' tanulásban is
hátra maradsz. Az *úgy* és *szintúgy* elől is áll-
hatnak, *mint úgy* szeretlek, *mint* testvéremet.
Te ezt *szintúgy* hallottad, *mint* én.

Mintha maga utánn kívánó módot akar.
Mintha nem tudnd. Úgy terjesztem elő a' dol-
got, *mintha* most történné.

Hogysem a' hasonlító név utánn kapcsoló
módot kíván, *mint magosabb* ez, *hogysem*
mink a' föld' színérül *megláthassuk*. De kívánó
móddal is öszve lehet kötni, *mint* a' ki mago-
sabbra iparkodik, *hogysem kellene*, könnyen
alább süllyedhet, *hogysem vélne*.

256. §. *Mikép kötetnek öszve az engedő,
a' határozó, és a' kivévő kapcsolatok?*

Felelet. Az engedő, a' határozó, és a' kivé-
vő kapcsolatok imígy kötetnek öszve.

Az által hogy, és a' miatt hogy jelentő
móddal kötetnek öszve, *mint az által hogy be-
széllesz*, beszélleni tanulsz. *A' miatt hogy meg-
estél*, nem szünsz meg embertársom lenni.

Csak hogy vagy *kivéven hogy* jelentő mód-
dal mondatik, *mint minden bosszúságot elkövet-
tek rajta, csak hogy* vagy *kivéven hogy* meg

MAGYAR NYELVTUD.

Hh

nem

nem botozták. A' *csak* hogy a' parancsoló beszédben kapcsoló módot kíván, mint pénzt ígér neki, *csak* hogy *megtegye*, vagy *hogy* nélkül, *csak* *megtegye*. Egyébaránt a' *csak* ígérhatározó, és külömbféle értelmeket szül, ammint e' példákbul látszik. *Csak* most kelt fel. *Csak* nem elestem. Még *csak* nem is felelt. *Csak* azt akartam mondani, hogy. *Csak* betegség a' betegség, bármely könnyű is.

De mindazonáltal jelentő móddal köttetik öfzve, mint a' Grófnak sok kegyelmével élek, *de mindazonáltal* el nem bízom magamot. *De* *csak* még is majd nem eggy értelmű vele, mint: *De* *csak* meg kellene neki *még is* mondani. *De* ha ő mondgya, *csak* igaznak kell *még is* lenni.

Ha *csak* jelentő móddal mondatik, mint megmondom neki, *ha* *csak* el nem felejtem. *Ha* *csak* jókor nem jön, semmit sem végez.

Ha *mindgyárt* kívánó móddal köttetik öfzve, mint *ha* *mindgyárt* testvérem volna is. *Ha* *mindgyárt* meg *kellene* is halnom. De ha a' beszéd nem kétséges, a' jelentő móddal, mint *ha* *mindgyárt* el nem *éred* is czélodot, ne bánd meg fáradságodot.

Hanem *ha* kívánó módhoz köttetik, mint elmegyek veled a' falura, *hanem* *ha* első *esne*. *Hanemha!* indulatjel gyanánt is szolgál.

Igaz *ugyan* *hogy* jelentő vagy kívánó móddal függesztetik öfzve a' fő regula szerint. *Igaz* *ugyan*, *hogy* a' tanulás munkában *telik*, de
hatsz.

hasznát is hoz. *Igaz ugyan, hogy a' dolog ne-
héz volna; de lehetetlen csak nem volna még is.*

*Holott a' mondást nem kezdheti, és már
jelentő, már kívánó móddal állhat. Nem cse-
lelkezi, holott magának volna hasznára. A' köny-
veket nem küldi vissza, holott már többször ké-
rettem.*

*Jöllehet, ámbátor, bátor, ámbár, noha
mind jelentővel, mind kívánóval állhatnak. Jól-
lehet útazásomat nem tanácslottad, de csak hely-
ben hagytad még is. Szüntelen szegény volt,
jöllehet leggazdagabb lehetett volna. A' többiek-
kel is szintűgy bánunk. A' bátor azonkívül a'
ha és bár helyett is mondatik, mint bátor meg-
tennéd is neki, még sem lenne barátod. Jöjjön
bátor, készen talál.*

*Kevés hítja hogy jelentő móddal monda-
tik, mint kevés hítja hogy el nem estem. Ezt
azonban imígy is ejthetjük: allighogy el nem
estem; vagy csak nem elestem; vagy majd el-
estem.*

*Legalább hogy kapcsoló módot kíván,
mint azt legalább töllem nem kívánhatod, hogy
a' játék miatt a' tanulást elmulassam.*

*Legyen úgy, hogy már jelentő móddal áll-
hat, már kívánóval, mint legyen úgy, hogy
el nem jöhettél, de legalább üzenhettél volna.
Legyen úgy hogy megbetegedhettél volna; de
csak meg nem haltál volna még is.*

Megvallom hogy már jelentő, már kívánó móddal áll, mint: megvallom ugyan, hogy hibáztam, de. Megvallom ugyan, hogy szeretném, ha.

Nem mintha kívánó móddal áll, mint: nem mintha szemedre akarnám vetni.

257. §. *Mikép köttetnek össze az alkuvó kapcsolatok?*

Felelet. Az alkuvó kapcsolatok imígy köt-
tetnek össze.

Olly alku alatt hogy, vagy de úgy hogy, vagy úgy mindazonáltal hogy, vagy úgy azonban hogy mind kapcsoló módot kívánnak, mint tanúlok velek, *de úgy hogy* ne gyermekekedgy.

Ha, melly helyett *hogya* is mondatik, külömbféleképen szokott összevetetni. A' jelentő móddal, mint *ha* egészséges *vagy*, örvendek. A' kívánóval: *ha* egészséges *volnál*, örvendének. Mi-
kor a' *ha* és *nem* összevételnek, a' *hogya* kapcsolattal élni tanácsosabb, mint elmegy ő helyettem; *hogya* *nem*, kénytelen leszek ma-
gam menni. A' *ha* és *hogya* a' kérdés gyanánt előadható beszédben el is hallgattatnak, mint meg akarnak támadni? védem magamot, e' helyett *ha* meg akarnak támadni. Némellykor kér-
dező kapcsolatok is, mint *nem* tudom, *ha* rá állé?

Hanem *ha* már a' jelentő móddal, már a' kívánóval állhat, de mint két különös szó. Sem-
mi-

miben sem tesz az ember egyébkép nagy előmenetelt, *hanem* ha naponkint rajta van. Rofszabbul nem bánhatott volna vele, *hanem* ha megbotozta volna. Az öszvetett *hanem*ha kapcsolatról már fellyebb szóllottunk.

Ha csak nem jelentő móddal áll. Keveset ér kívül a' fegyver, *ha csak* itthon jó tanáccsal nem bővelkedünk.

Ha mindgyárt is, és azon esetre ha jelentő móddal állanak, mint nem csudállyá az ember azt, a' mit gyakran lát, *ha mindgyárt* (vagy *ha színte*) az okát nem tudgya is. *Azon esetre*, ha holnap megfagy, sétálni megyünk.

De az ám a' kérdés ha? és tudni illik *ha* mind jelentő, mind kívánó móddal állhatnak. *De az ám a' kérdés*, ha holnap jó üdö lesszë, vagy sem? és *ha* nem volnaë jobb a' dolgot mászorra hagyni? Elmegyek hozzád, tudni illik, *ha* lehet.

258. §. *Mikép köttetnek öfzve a' következ-tető kapcsolatok, mellyek az előbbeniekből való következést jelentik?*

Felelet. A' következ-tető kapcsolatok, mellyek következést jelentenek, imígy köttetnek öfzve.

Amde hogy kapcsoló módot kíván, mint *ámde* hogy mindent eggy szóba foglallyak. A' hogy nélkül átvezetés, vagy *de* helyett ellenke-ző kapcsolat. *Amde* fontold meg a' dolgot mé-lyeb-

lyebben. Leczkéidet ugyan jól tudod; *dmde* vagy *de* írásodban sok hiba van.

Attúl tartván hogy a' nem és ne tagadókkal háromféleképen szolgál, ammint e' példák-ból látszik. *Attúl tartván, hogy nem htjják*, önnkint eljött. *Attúl tartván, ne hogy ne htjják*, önnkint eljött. *Attúl tartván, ne hogy htjják*, a' falura ment. Az első mondásban a' *htjják* ige a' jelentő módban áll, a' többiekben pedig a' kapcsolóban.

Olly annyira hogy mind a' jelentő mind a' kívánó moddal állhat, mint *olly annyira nem ellenzi, hogy még tanácsollya is. Olly annyira nem ellenzené, hogy még tanácsolná is.*

Következendőképen, már pedig, mire nézve, erre nézve, errevalónézve, ennek okdért, ezokdért, mivel pedig, tehát, hát, így hát mind jelentő móddal állanak. A' *hát a' mon-dás'* elejénn igehatározó, mit *hát* te itt vagy?

259. §. *Mikép köttetnek öszve a' következ-tető kapcsolatok, mellyek üdöfolyást vagy ren-det jelentenek?*

Felelet. A' következtető kapcsolatok, mel-lyek üdöfolyást vagy rendet jelentenek, imígy köttetnek öszve.

Allig különbféleképen szolgál. *Allig ér-kestünk haza, a' zápor azonnal szakadni kez-dett. Allig alszik* valamit. *Allig érkezett meg.* azonnal meglátogattam, vagy *allighogy* megér-ke-

kezett, azonnal meglátogattam; vagy *allig* érkezett meg, *hogy* meglátogattam. *Allighogy* el nem estem. *Alligha* magam is oda nem megyek.

A' meddig jelentő vagy kívánó móddal állhat, mint *estve* tanulok, *a' meddig* csak lehet; tanulnék, *a' meddig* lehetne. Áll némelykor *még* helyett is, mint addig kohold *a'* vasat, *a' meddig* vagy *még* meleg. *A'* helyről *a' meddig* jobban mondatik, mint *még*: addig megyek, *a' meddig* (nem pedig *még*) kedvem tartya.

A' mint, *attúl fogva* *hogy*, *azalatt* *hogy*, *azonban* *hogy*, és *azóta* *hogy* jelentő móddal állanak, mint kérlelték, *ammint* csak lehetett. *A' hogy* nélkül *azalatt* és *azonban* íghehatározók, mint *a'* nyavalya *azalatt* megsúlyosodott.

Előbb *hogysem* mind *a'* három móddal mondatik. Jelentővel, mint *előbb* *hogysem* megadta magát, három Törököt vágott le. Kívánóval, mint *előbb* *hogysem* megadnám magamot, utólsó pihenésemig harcolnék. Kapcsolóval, mint *előbb* *hogysem* megadgyam magamot, inkább meghalok.

Még, melly helyett mások *még* szócskával élnek, *a'* jelentő móddal áll, mint megemlékezek róllad, *még* élek. Mint íghehatározó mindnyájoknál *még*, mint *még* többet mondok. Az *is* szócskával értelme változik, mint itt vertek meg, 's *még is* itt vagy; úgy szinte *a'* sem tagadással is, mint itt vertek meg, 's *még sem* mégy el innen? Ide tartozik az efféle kifejezés is: *még is* itt vagy? *még is* kételkedsz?

Mi.

Mihelyt és azonnal hogy a' jelentő és a' kívánó móddal állhatnak. *Mihelyt meghallom*, megírom; *mihelyt meghallanám*, mindgyárt megírnám. *Azonnal hogy meglátta*, így szólott hozzá. *Azonnal hogy meglátná*, rá rohanna.

Mikor és midőn csak a' jelentő móddal álnak. Akkor fog kitétszeni, mit cselekedtél, *mikor haldoklani fogsz*. *Midőn* leghevesebben harczolt, megsebesedett. A' *harczolt volna* kívánó mód deákmaimozás.

Minekelőtte, *mindaddig még*, és *minekutánna* a' jelentő móddal megeleégfszenek. *Minekelőtte* a' többi dolgokrúl *szóllok* (nem pedig *szóllyak*) a' barátságáru mondok valamit. *Mindaddig* búsulok miattad, *még* nállam nem látlak; vagy a' kívánó beszédben *búsúlnék*, *látnálak*. *Minekutánna* a' fő várasbúl *elköltöztem*, semmit sem hallottam felölle; nem pedig *elköltöztem volna*, a' mi, valamint a' *minekelőtte* után is a' kapcsoló mód, valóságos deákmaimozás.

260. §. *Mikép köttetnek öfzve az egymásra mutató kapcsolatok?*

Felelet. Az egymásra mutató kapcsolatok imígy köttetnek öfzve.

Az a' helyett *hogy* és *inkább* öfzve tartoznak, 's az előbbeni után kívánó mód áll, mint a' helyett *hogy tanulna*, *inkább* játszik.

A' mennyivel és annyival mind a' jelentő,
mind

mind a' kívánó móddal állhatnak. A' *mennyivel* ő tégedet a' gazdagságban *felhalad* (vagy a' kétséges beszédben *felhaladna*), *annyival* mulod (vagy *mulnád*) te fel őtet az emberségben. Allanak e' szavak a' hasonlító nevek előtt is, mint a' *mennyivel* nagyobb hozzáam való barátságod, *annyival* érzékenyebb hozzád való tiszteletem.

A' *hogy*, a' *mint*; és *valamint*, mellyeknek úgy felel meg. A' két első mind a' jelentő, mind a' kívánó móddal állhat; de a' *valamint* csak a' jelentővel. *Ahhogy* vagy *ammint* *hegedülnek*, úgy tánczolly; vagy *ahhogy* vagy *ammint* *hegedülnének*, úgy tánczolnék. *Valamint* tavaly, úgy az idénn is tisztelek.

Akkor és *mikor*; a' *szerint* és *ammint*; *mennél* és *annál*; *mennyivel* és *annyival*; *olly* és *mint*; *ollybá* és *mintha* szinte úgy felelnek egymásnak, mint az előbbeniek; 's a' *mint* a' beszéd jelentő, kívánó, vagy parancsoló, a' *szerint* állanak jelentő, kívánó vagy kapcsoló móddal is. De a' *mintha* után mindenkor kívánó mód következik: *ollybá tartya*, *tartaná*, vagy *tartsa* intésidet, *mintha* az eb ugatna.

261. §. *Mikép köttetnek öszve az ellenkező kapcsolatok?*

Felelet. Az ellenkező kapcsolatok imigy köttetnek öszve.

Az *ambátor*, *bátor*, *noha* kapcsolatokról lásd a' 256. §t. A' *bár* mind a' három móddal áll.

állhat; de a' kapcsolót követi. *Bár* ha ifiú volt is, nagy dolgot vitt még is végbe. *Bár* inkább tanulna, hogysem játszik. *Haragudgyon bár*, biz én nem bánom.

A' nélkül hogy a' kívánó vagy kapcsoló móddal mondatik. Egész éjszaka forog] az ágyban, a' nélkül hogy alhasson. Egész életemben veszedelmek közt forgottam; a' nélkül hogy elvesztem, vagy elvesztem volna.

Azonnikivül hogy, egyébaránt, egyébkép, hanem a' fő regulát követik. *Pedig* elől is állhat, a' beszéd' közepénn is. *Pedig* megigérte. A' nyár itt hideg, a' tél *pedig* tűrhető. A' söt és az ugyan a' rendet követik.

262. §. Mit kell még egykét magyarázó, és öfzveköző vagy szétválasztó kapcsolatról tudnunk?

Felelet. A' magyarázó tudni illik a' beszéd' közepénn áll, valamint az úgymint is. Ez tudni illik itt a' legfőbb kérdés. Az egész testi természet három országra osztatik: úgymint az ásványokra, a' palántákra és az állatokra.

Az a' mellett, azonnfelül, és azonnikivül hogy utánn, mellyek öfzveköző kapcsolatok, is következik. A' mellett hogy szép dolog, hafnos is.

Az és helyett kezdetkurtítás által nagyon szokott az 's, és mind a' kettő a' mondás' elejénn áll, mint az ég és a' föld, vagy az ég 's
a'

a' föld elmúlnak. Az *is* a' mőndás' végére esik, mint tegnap melegen sütött a' nap még estve felé *is*. Dörög *is*, esik *is*.

Hogy a' *mind* helyett a' *mint* rosszúl mondatik, már másutt feljegyzettem. Tégy eleget *mind* Istennek, *mind* embernek. *Mind* csak játszik. Neki *mind* egygy, akár szidgyák, akár dicsérjék.

A' *sem* tagadás, a' *se* pedig tiltás. Tagadás a' *nem* is, a' *ne* pedig tiltás. A' *se* és *ne* tehát mindenkor a' kapcsoló móddal mondatik. A' kérdéseknél a' *vagy* után *sem* tetetik, mint mond meg, kérlek, igazé, *vagy sem?*

Az *akár* és származékai után a' deákos Magyarok kapcsoló móddal élnek, mint *akár* itt *maradgyon*, akár *elmennyen*, nekem *mind* egygy. De a' jelentő mód természetesebb: *akár* itt *marad*, akár *elmegy*, nekem *mind* egygy.

263. §. Hát az ígehatározóknak és az indulatjeleknek kötésérő vané valami észre venni való?

Felelet. Az ígehatározóknak és az indulatjeleknek kötésérő szükséges még a' következendőt észre venni.

1) Az ígehatározók közül némellyek bizonyos ragasztékú neveket kívánnak magok mellé, mint *kőzel* a' *Dundhoz*. Szóllottunk ezekről a' 142. old. a' 60. §ban.

2) A' hasonlító igehatározókkal szintűgy kell bánni, mint a' hasonlító nevekkal, melyekről a' 385. old. a' 189. § ban szóllottunk, mint *két óránál tovább* harczoltak, hol a' *tovább* hasonlító igehatározó a' mellette álló *óra* névben melléklő ragasztékot kíván.

3.) Úgy ellenben a' *nál*, *nél* melléklő ragasztékú igehatározó is maga mellé hasonlító nevet vagy más igehatározót kíván, mint *men-nél hamarabb* lehet. Illy tulajdonsággal bír az *al*, *el* segítő ragaszték is, mint *sokkal jobb* lenni, mint nem lenni.

4) Az indulatszócskák közül a' *jaj* tulajdonító nevet kíván maga után, mint *jaj nekem szegénynek*; az *óh*, *im*, *ime*, és *ihol* pedig nevező esetet, mint *óh*; *én szerencsétlen!* *Ihol négy oltár!* A' *vajha* és *óh ha* után az ige a' kívánó módban áll, mint *vajha* otthon *volnék*. *Óh ha* én még egyszer ifjú *lehetnék*.

XXVII. S a k a f z.

A' mondás' részeinek törvényes helyezettetéséről.

264. §. Mellyik a' mondás' részeinek helyezettetéséről az első fő regula?

Felelet. Mivel bizonyos, hogy a' gondolatoknak, melyekből az ítélet eszünkben támad, különbözőféle nyomadékaik lehetnek, némelyek közzülők magához az ítélethez tartozván, némelyek pedig környülállásaihoz, melyeknek egyike a' másikanál fontosabb lehet: következik, hogy

hogy a' szavaknak is, mellyek e' gondolatokat, és e' környüállásokat jelentik, külömbféle nyomadékokkal birnak. E' talpigazságból ugyanezen szavaknak, úgymint a' mondás' részeinek helyeztetésérül a' következendő fő regula támad, hogy a' legnagyobb nyomadékú szót mindenkor löre kell tenni, utánna pedig a' többieket olly renddel, a' mint a' nyomadékok garádicsonkint fogynak. Eshet pedig a' legfőbb nyomadék a' mondásnak akármellyik részére, ammint e' példákbul kitetfszik.

1.) A' fő nyomadék a' nevező esetenn fekszik e' mondásban: *Az Oroszok megverték a' Lengyeleket.* Nevededik e' nyomadék, ha a' meg előszócska az ige után tetetik: *az Oroszok verték meg a' Lengyeleket.* Mikor a' szenvedő névnek nagyobb nyomadékot akarunk adni, mint az igének, amast ennek elejébe tetfszük: *az Oroszok a' Lengyeleket verték meg.*

2.) A' fő nyomadék a' szenvedő néven fekszik e' mondásban: *a' Lengyeleket megverték az Oroszok;* nevededik e' mondásban: *a' Lengyeleket verték meg az Oroszok.* A' nevező esetnek nagyobb nyomadéka van, mint az igének ebben: *a' Lengyeleket az Oroszok verték meg.*

3.) A' fő nyomadék az igén fekszik, mikor így szöllumk: *megverték a' Lengyeleket az Oroszok;* vagy ha a' nevező esetnek nagyobb nyomadékot akarunk adni, mint a' szenvedő névnek: *megverték az Oroszok a' Lengyeleket.*

4) A'

4.) A' környüállást jelentő névenn és névhatározójánn fekszik a' fő nyomadék e' mondasban: *Varsó mellett* vagy *Varsóndl* megverték az Oroszok a' Lengyeleket, melly e' mondasban megmeg nevededik: *Varsóndl* verték meg az Oroszok a' Lengyeleket.

5.) A' fő nyomadék az igehatározónn, vagy a' kapcsolatonn fekszik e' mondasokban: *tegnap* megverték, vagy *tegnap* verték *meg* az Oroszok a' Lengyeleket; és *ha* megverték az Oroszok a' Lengyeleket, békesség lesz.

265. §. *Mellyik a' mondas' részeinek helyeztetéséről a' második fő regula?*

Felelet. A' mondas' részeinek helyeztetéséről a' második fő regula az, hogy az olyan szavak, mellyek csak egy gondolatnak kifejezésére szolgálnak, egymástúl el ne választassanak. E' szerint tehát.

1.) A' névmutató mindég a' név előtt, és ennek mellékneve előtt áll, mint a' *gyermek*ek tanulnak: a' *rossz* *gyermek*ek nem tanulnak. Az *egy*, mikor inkább névpótoló, mintsem névmutató, nyomadéknak okáért a' melléknév és a' főnév közé tetetik, mint *derek* *egy ember*. Mikor melléknév gyanánt több szó áll a' főnév előtt, ennek névmutatója amazok elejébe tetetik, mint a' *mennykövekkel fenyegető felleg*.

2.) A' mi társaságos állapotban áll, vagy még világosabban szólván, a' mi a' másik szónak értel-

értelmét határozza, és egyébkép a' beszédben magányosan állhat, előre tetetik. Ilyen a' melléknév e' mondásban: a' jó ember; a' névpótló ebben *micsoda* ember ez? vagy az íghatózó ebben *nagyon* erős. Az ellenkező okból, mivel tudni illik magányosan nem állhatnak, a' névhatározók a' nevek után tetetnek, mint a' kert *mellett*, szinteúgy mint a' ragasztékok a' *kertnél*. A' kölcsönözött névhatározók közül némelyek a' név előtt is állhatnak, ammint a' 140. old. az 59. §ban taníttatik.

3.) A' birtokos ragasztéknak rendtartásáról szólottunk a' 339. old. a' 168. §ban; a' vezetékek és a' tiszteletmutató nevekről pedig a' XIX. Szakaszban a' 361. és követ. old. Az ígéknek előfzócskáiról alább különöbben fogok szólani.

266. §. *Micsoda rendet kell a' kérdésekben tartanunk?*

Felelet. Minekelőtte e' rendet előadom, ama' két felekezet között, melyeknek egyike az e' vagy e' betűt a' szóhoz írja, a' másik pedig attól elválasztja, a' középútat választván, azt javasolom, hogy mivel a' kérdező e' valóságos közepső é, ezen egy esetben különböztessen meg két pontocskával, hogy azt annál bátorságosabban oda lehessen a' szóhoz függeszteni, melyhez tartozik. Ezt előre küldvén, lássuk a' kérdésben való rendet.

1) Mikor a' legfőbb nyomadék a' kérdező mondásban az ígére esik, ezt előre kell tenni a' kér-

kérdező *é* betűvel, vagy nélküle is, mint *eljön* holnap az atyád hozzám? Az öfzvetett jövődöben elől áll az előfzócska; utánna a' kérdező *é* betűvel, vagy nélküle a' *fog* segítő ige, a' mondás' végénn pedig a' fő ige, mint *el fogé* holnap veled az atyád hozzám jönni? A' félsegítő igék *vala, volt, volna* az *é* betűt elfogadják ugyan, de mindgyárt a' fő ige utánn állanak; mint *eljött volté* az atyád azon napra; a' melyre vártad? *Eljött volnaé* az atyád a' lakadalomra; ha egészséges volt volna?

2) Mikor a' létigének *van* és *vannak* személyei a' mondásban elhallgattatnak, a' mondanak részei közül az tetetik előre az *é* betűvel vagy nélküle, mellynek nyomadéka mindgyárt az eltitkoltt igének a' nyomadéka utánn következik; mint *jöé* a' papiros? *magosaké* a' hegyek?

3) A' tagadólag kérdező mondásban a' *nem* tagadás áll elől. Ha pedig a' 264. §. szerint mindgyárt utánna az igének kell következni; ennek előfzócskája az ige utánn tetetik; mint *nem jön el* holnap veled az atyád hozzám? Ha a' *fog* segítő ige kerül elő, akkor az előfzócska a' fő ige előtt marad; és vele együtt a' mondás' végére esik; mint *nem fogé* holnap veled az atyád hozzám *eljönni*? Ha a' mondásban félsegítő ige van, a' *nem* utánn következik a' fő ige előfzócska nélkül, utánna a' félsegítő ige a' kérdező *é* betűvel vagy nélküle, és azután az előfzócska, mint *nem jött volté el* az atyád azon napra; a' melyre vártad? *Nem jött volnaé el* az atyád a' lakadalomra, ha 's a' t. Az olyan

lyan mondásban, mellyben a' *van* és *vannak* harmadik személyek eltitkoltatnak, a' *nem* tagadás elől áll, és a' többi részek, mint a' bizonyító mondásban, mint *nem* jóé a' papiros? *nem* magosaké a' hegyek?

4) Mikor a' fő nyomadék nem az ígére, hanem a' mondásnak más valamelly részére esik, ezt kell előre tenni, mint *holnap* jöné el veled az atyád hozzám? *Veled* jöné el holnap az atyád hozzám? *Az atyád* jöné el holnap veled hozzám? *Hozzám* jönne el holnap veled az atyád?

5) Az eddig előterjesztett esetekben a' kérdező é betű el is maradhat, állhat is: de mikor a' mondásban kérdező névpótoló vagy ígehatározó van, szükségképen elhagyatik, mint: *mit* vetettél ki az ablakonn? *mikep* tudad ezt meg? Elhagyatik az olyan kérdésekben is, mellyek csudálkozást vagy indulatot jelentenek, mint *mit*? a' te bátyád halt volna meg? És te ezt tagadod? Úgy szinte a' fél kérdésekben is, mint *meg akarnak támadni? vedem magamot,* e' helyett: *ha meg akarnak támadni 's a' t.*

267. §. *Mikep kell Magyarul a' kérdésekre felelni?*

Felelet. A' kérdésekre való feleleteknek regulái ezek.

1) A' mondásnak ugyanazon részével kell felelni, a' mellyikenn a' kérdésnek legfőbb nyomadéka fekszik, ammint e' példákbul világosan kitetszik.

Eljön-e holnap veled az atyád hozzám? Felelet: eljön, vagy el. A' tagadó feleletben az el előszócska elhagyatik: nem jön vagy nem.

El fog-e holnap veled az atyád hozzám jönni? F. El fog vagy el. Tagadólag: Nem fog vagy nem.

Eljött volt-e az atyád azon napra, a' mellyre vártad? F. Eljött volt vagy eljött, vagy el. Tagadólag: nem jött volt el, vagy nem jött, vagy nem.

Eljött volna-e az atyád a' lakadalomra, ha 's a' t. F. Eljött volna, vagy el. Tagadólag: nem jött volna vagy nem.

Jó-e a' papiros? F. Jó, és tagadólag: nem jó.

Nem jön el holnap veled az atyád hozzám? F. De eljön. vagy eljön. Tagadólag: nem jön.

Nem fog holnap veled az atyád hozzám eljönni? F. De el fog. Tagadólag: nem fog.

Nem jött volt el az atyád azon napra, a' mellyre vártad? F. De eljött volt. Tagadólag: nem jött volt.

Nem jó a' papiros, mellyet számodra vettem? F. De jó. Tagadólag: nem jó.

Holnap jön el veled az atyád hozzám? F. Holnap. Tagadólag: nem holnap, hanem holnap után.

Veled jön el holnap az atyád hozzám? F. Velem. Tagadólag: nem velem, hanem az öcsémmel. *Az*

Az atyád jön el holnap veled hozzám? F. Az atyám. Tagadólág: nem az atyám, hanem az anyám.

Hozzám jön el veled holnap az atyád. F. Hozzád. Tagadólág: nem hozzád, hanem a' sógorodhoz.

2) Mikor a' kérdésnek ereje a' fő névben fekszik, a' fő regula az, hogy ugyanazon ragasztékkal felellyünk, a' mellyel a' kérdés tetetik, mint mellyik *mesternél* tanúltál? *F. Plátónál.*

3) Mikor a' kérdés az *é* szóképzővel tetetik, a' felelet is avval mondatik, mint *kié* e' beszéd? *F. Ciceróé.* Mikor a' kérdés a' *kinek* birtokossal tetetik, a' felelet megmeg *é* szóképzővel mondatik, de a' törvényes ragasztékkal, mint *kinek* a' *beszédgye* ez? *F. Ciceróé;* mivel a' *beszédgye* nevező eset. *Kinek* a' *szolgáját* hoztad el magaddal? *F. Pamfilusét.* Az ilyen kérdésekre az első és második személyek a' magányosan álló birtokos névpótolókkal felelnek, mint *kié* e' beszéd? vagy *kinek* a' *beszédgye* ez? *F. az enyém,* vagy *a' tiéd.* *Kinek* a' *szolgáját* hoztad el magaddal? *F. a' miénket,* vagy *a' tiéteket.*

4) Mikor a' kérdésnek ereje az *igénn* fekszik, az *igének* személye a' feleletben úgy változik, ammint a' körülállások megkívánnyák, mint *Írtálé* már? *F. Írtam.* Mit *csináltok*? *F. Tanulunk.* Mit *csinálnak* a' gyermekek? *F. Játsoznak.*

5) A' kérdő névpótolókra, és *igé* atározókra egész mondásokkal felelünk. Így e' kérdésre *mit*

vetettél ki az ablakonn? megnevezzük azt, a' mit kivetettünk, E' kérdésre *mikor* mentetek haza, megnevezzük az üdőt. E' kérdésre *mikép* tudtad ezt meg? elbeszéllyük a' módot, mely kérdeztetik.

268. §. *Mikor kell az előszócskát az igétől elválasztani, és mikor előtte hagyni?*

Felelet. Az előszócskák és az igehatározók már az ige előtt, már utánna állanak, azzal a' külömbséggel, hogy az előszócskák, mikor az ige előtt állanak, ezzel öfzveiratnak. A' regulák ezeknek elválasztásáról a' következők.

1) A' bizonyító mondásban az előszócska, vagy az igehatározó, mely egyenesen az igének értelmét korlátozza; az ige előtt állanak, mint az *át* előszócska, és a' *lassan* és *tovább* e' mondasokban: *átment a' Dunánn; lassan járj, tovább érfz.*

Első Kivétel. Mikor az igénn nagyobb nyomadék fekszik, mint előszócskájánn, ezt utánna, sőt még a' felsegítő igék utánn is kell vetni, mint a' tengerenn ment *át*. Tüzet hagyítottak volt *be* a' várasba. Ha késöbben tudtam volna *meg*. Ha korábban akaríz oda érni, ne mulass *mindenütt*. Ő el nem indúlt volt *korábban*, mint én.

Második Kivétel. Mikor az *is* igehatározó az előszócskát, vagy a' fő igehatározót illeti, e' közé, és az ige közé tetetik, mint: *meg* is verte, *ki* is táfzigálta. *Tegnap* is feküdt, *ma* ~~is~~ fekszik.

Har-

Harmadik Rivétel. A' fog segítő ige az előszócska és a' fő ige közé tetetik, mint *meg fogod látni*. Ez történik a' szolga igékkel is, mint *ki szokott a' falura járni*; hol a' *ki* előszócska a' *járni* igéhez tartozik. *Vissza kell hinni*. *El hagyta magát csábítani*. *Meg akarták fogni*. Az ilyen előszócskákat a' szolga igékkel öszveírni, mint *megakarták fogni*, felette nagy hiba.

2. A' tagadó beszédben a' *nem*, *sem* vagy akármelly egyéb tagadás, az ige' elejébe tetetik, ennek előszócskája pedig ama' nyomadék szerint, mellyel bír, vagy a' tagadás' elejébe helyeztetik, vagy az ige után vettetik, mint: *ki nem állhattam a' füstöt*; vagy *nem állhattam ki a' füstöt*. Én ugyan ezt soha *ki* nem tudtam volna *gondolni*; vagy én ugyan ezt soha *sem* *gondoltam* volna *ki*. *El* *nem* fogom *mulatni*, vagy mikor az előszócskát a' tagadás után kell a' fellyebb említett regulák szerint tenni, *nem* fogom *elmulatni*.

3.) A' kérdő mondasban az imént előadott regulák szerint kell az előszócskával bánni, mint *átmenteké a' Dunánn*? A' Dunánn *mentek át*? *Ki* *nem* *állhatod a' füstöt*? *Nem állhatod ki a' füstöt*? A' *füstöt sem állhatod ki*?

4.) A' parancsoló vagy a' tiltó beszédben az előszócska az ige után mondatik, mint *húzd fel az órát*. *Ne húzd fel az órát*. Megszóllította a' gyermekeket, hogy *ereffzék el a' kutyát*. De mikor a' fő nyomadék az előszócskán fekszik, még ilyenkor is az ige előtt marad, mint *Megálly!* *Megadd holnapig pénzemet*. *Elmennya*
oda,

oda, mihelyt lehet. A' tiltó beszédben a' *ne* és *se* tagadás az előszócska és az ige között áll, mint *meg ne mond* másnak.

5.) Mikor a' szenvedő állapotjegyző *va* vagy *ve* a' *van* létigével akad öfzve, az állapotjegyzőnek előszócskáját a' létige' elejébe kell tenni, mint *el* volt *merülve* munkájába. De mikor a' fő nyomadék az állapotjegyzőnn fekszik, akkor ez elől áll, utánna az előszócskája, azután pedig a' létige, mint *trva* ugyan a' levél *meg volna*, csak *be* is volna már pecsételve.

Nyelvgyakorlások.

Jegyzés. Számtalan nevekkal, igékkel, és egyéb szavakkal, melyeknek Német értelmű a' Németül írt Magyar Nyelvtudományba tartoznak, megrakva lévén e' könyvnek első része, úgy mint a' Szónyomozás; második részében, úgy mint a' Szókötésben pedig a' tudományos rendbe szedett Magyar Szójarások mind előakadván; elegendőnek állítom, ha itt a' Közmondásokhoz egynehány Levelet függeszték.

Magyar Közmondások.

Nem álmodt hüvelyezek, hanem igazat mondok. Az apjára ütött. Annya' fia. Mind apróstól csöppüstől nállam voltak. Hitvány kereset az árulkodás. Eggy babot nem adnék érte. A' sok bába között elvesz a' gyermek. A' sok szavácska elsózza az ételt. Szüntelen eggy bakot nyúz. Még a' bagoly is bíró a' házában. Mit állasz, mint a' bálvány? Nehéz a' bárányt a' farkassal öfzebekéltetni. Nem mint barátod, a' ki rád mosolyog. Nem minden botból lesz borotva. Beteg ember' bőjtye. Kinekinek az ő bibéje fáj. Ez volt az ő bibéje. Ki hol bízik, ott hízik. Bokorból ugrott ember. — A' boldognak fapénz is jó. Ez szegény bor. Eggy bordában szőtt. Kicsiny a' bors, de erős. Akármint hanyod a' borsót a' falra, nem ragad rá. A' bosszúság nagyra vífzi az embert. Minden botnak a' végén a' feje.

Bocskorbőr az orcája. Bújdosás az ember' élete. A' darázst ne szurkáld. Délben gyújtasz gyertyát. Olly kevély, mintha egész a' diófaig az övé volna. Nem illik a' sertés' órrára az arany perecz. Maga magát trombitállya. Kétfelé lapkod,

kod, miat a' vízbe haló ember. Ha az ebnek pénze volna, hájat venne rajta. A' melly ebet bot-tal kell hajtani, nem fogja el a' nyúlat. A' melly ebet el akarnak vesztetni, veszett nevét költik. Eb' helye! mi nem én dolgom. Nem hallik az ebugatás menyországba. Ebül gyűjtött marhának ebül kell elveszni. Eggy a' szoba a' kemenczé-vel. Eggyik kéz a' másikat mossa. Egymás' ke-zére adnak. Éjjel jár, mint a' bagoly. Elfelejtet-te, mint a' holt. Még az ebnek sem jó az első kölyke. Enyves kezű ember. Eggy fa nem erdő.

Fábúl szakadtt ember. Hallgat, mint a' fa. Vonnyák a' fakót, de a' fakó is ökö. Farba rúgta. A' fáradtt lónak még a' farka is nehéz. Farkasnak mutat sz erdőt. Farkast emlegetnek, 's a' kert alatt kullog. A' kinek hol fáj, ott tapogattya. Kiki a' maga' fazeka mellé szit. Fél lába már a' koporsóban van. Feneketlen kád. A' mit lovonn fogad, gyalog meg nem állja. Csak gallérja is allig maradt. Mindenben gán-csot talál. Gaz ember. A' gazdagnak is kettő az órra' lyuka. Eggy gyékényenn árúlnak. Eszre sem vette, mikor elrántották alólla a' gyékényt. Igen tud a' hajdú harangot önteni. Egészséges mint a' makk. Még a' halálház is kiütött rajta. Addig hántsd a' hársfát, még hámlik. Saját szavánn fogják a' harist. Here ember. Sem hete, sem hava, 's már is parancsol sz. Hidd el magadot, ha szigyet akar sz vallani.

Hideg, mint a' jég. Hivatlan vendégnek az ajtó megett a' helye. A' holtakkal hadakozik. Otthon maradgyon, a' ki kedvére akar élni. Honnan jössz? hová mégy? Közelebb az ing a'

psuhánál. Igyál ökör, tóviz. A' mi neked nem jó, másnak sem tetszik. Öfzvegyültek a' jól sülttek. Jó tett' helyébe jót ne várj. Az Isten' nevét hijában ne vedd. A' kinek az Isten mit ad, azt ember el nem veheti. Tudgya az Isten, minek hogy kell lenni. Isten hozzád? Sem ize, sem bűze. Nem ad ő most azért egy tál káposztát. A' kapufátul vett búcsút. Kárán tanul a' holond. A' kinek a' kása megégette a' száját, még a' tarhonyát is fűjja. Visszafogta a' kászát. Kedvét keresi. Pita az idén a' kenyér' neve. A' háj' árát megitta a' kocsis; csikorog a' kerék. Az Urak' kérése parancsolat A' ki mit keres, meglesi. A' ki mint keresi, úgy veszi hasznát.

Elejtetted a' kést. Mintha kést ütött volna szívembe. Két éles tör nem fér egy hüvelybe. Ki fel, ki alá. Ugyan kinéz a' szemébül a' vitéz. Nem fél a' király az udvarbírótól. A' király' fia kis Miklós' beszédgye. Kiföztek a' felső várbul. Ha egyfelül kiverik, másfelül be-megy. Mondgy kohit! Komor, mint a' verembe esett farkas. Nagy koncz esett ki a' szájából. Semmit sem hoz ez a' konyhába. A' csendes időben könnyű kormányozni. Egy kukkot sem. Nállánál nagyobb követ hany. Ehhez támaszkodgyunk. Nem igen szaggatom köntösödöt. A' ki jól köt, jól old. Kötve hidgy a' komának. A' köz lónak túros a' háta. Sem kint, sem bent. Lágyan fogd. Mindenütt jó lakni, a' hol a' jámbort böcsülik. Sem nem láttam, sem nem hallottam. Lator a' Török. A' lator latorul jár.

Légy magadnak bátyád. Szedd el a' lépet. Lógattya a' lábát, mintha semmi dolga sem volna.
Lúd.

Lúdra vesztegetsz szénát. Sok lúd dífnót győz. A' ház' héjára hágott ludat többen csudállyák, mint az oda szállott tyúkot. Hitvány madár az, melly fészkébe csúnyit. A' malomban hegedül. Más' dolgába avattya magát. Felütötte az órrát. Megette, a' mivel meg kell hálnia. Megjöttem én onnan, a' hová te mégy. Vesd neki magadot. Meg sem fogtad, már is mellyezed. Csak nem megfakad mérgében. Messze Buda a' sántának. Messzinnen jötnék szabad hazudni. Mézes madzag helyett kigyót talált. Meztelen mint az eger. Mifélenk. Mi nem Istenem, hogy imádgyam. Egy morzsa sem maradt. Most adgyuk meg az árát. Az Isten is munkára fizet. Nádra támaszkodik. Nagy fába vágta a' fejszét.

Nagyot hall. Nem arravaló, hogy a' fejét posztóba varják. A' néma' szavát az anyja sem érti. Nemes volt, de a' fazekasok elhordták a' földgyét. Nem fér a' fogára. Nem mindenkor papsajt. Nem tud hova lenni bújában. A' ki nyáronn nem gyűjt, télenn bánkodik. Megtanit a' szükség. Két nyergenn ül. Nyert vele, mint Bertók a' csikkal. Csak addig nyújtódz, a' meddig a' takaród ér. Ócsó húsnak hig a' leve. Az órájárásbúl is megitélheted a' várust. Feltette az Orbán' süvegét. Oroszlyánt ijesztgetsz árnyékkal. Az ökör alatt is bornyút keres. Az ökör csak ökör, ha Bécsbe hajtyák is. Ördöggel határos. Úgy szállasz mint a' jól örlött. A' jó pap holtig tanul. Nem pengeti az íjat, a' ki madarat akar löni. Elérte a' sok péatek. Pénz emberség, ruha tisztesség.

Pokolban is esik egyszer ünnep, vagy vásár. Egy pórázonn járnak. Nincs a' viznek rakon-

konozája. Nincs olly rakott szekér, mellyre egy villa széna fel nem fér. Rá tartya magát. Mind csak azon regét dúdollya. Tud hozzá, mint a' tyúk a' regéhez. Régen írták, elkopott. Az Isten is kitért a' részeg előtt. Nehéz az agg rókát törbe ejteni. Nagyon vak, a' ki a' rostánn át nem lát. A' ki sántával lakik, sántítani tanul. Inkább vetném a' sárba. Úgy sétál, mint a' Kúnok' ebe a' homokonn. A' mint sípolfz, úgy tánczolok. Semmit sem hafznál a' sirás. Szabad a' patak, de nem a' palafzk. Gazda nélkül nem jó számot vetni. Nem illik számárta a' veres nyereg. Olly tarka, mint a' szárcsatojás. Ollyan, mint a' szárnyafzegett lúd.

Nehéz mindennek a' száját bedugni. Csacsog mint a' szajkó. A' két szék között a' földönn marad, a' ki többfelé kapkod. A' kinek a' szekerénn ülfz, annak az énekét hallgasd. Más ember' szekerénn üldögél. Lúdra szénát, ebre korpát vesztegefz. Jó rendenn van a' szénája. A' te kezéd' szennye. Hosszú, mint a' szent Ivány' éneke. Ebül gyűjtött szerdéknek ebül kell elveszni. Szereti, mint az eb a' macskát. Szereti, mint a' kecske a' kést. Az új szita a' szögönn függ. A' szokás természeté válik. Szólld el, szólld. Túl lötték, 's ide áll az ajával. A' szomjú ökörnek a' zavaros víz is jó. A' süketnek nem mondanak két mesét. A' süketnek mesét hafztalan beszéllez. Késön sütöd. Egyébkor is láttam már én tar varnyút az ágonn. Két táskára jutott. Jobb távul egymást szeretni. Meglátzfik, mellyik tejből lesz túró.

Tetétül fogva talpig. Magát tiszteli az, a' ki mást tisztel. Nem titok az, a' mit két ember tud.

tud. Dobd le barátom a' vakarót. Jó a' tréfa, de nem mindég. Csontya, böre. A' csöbörbül a' vödörbe hágott. Ellopták a' ládát, de nállam a' kulcsa. A' melly tyúk sokat kodácsol, keveset tojik. Igen tudgya ő, ha töké, vagy túrós étel? A' törvényben nem jó a' hamarság. A' bűnösnek tagadás a' dolga. A' vak neveti a' kancsált. A' vak a' világtalant vezeti. Elég nyavalya a' vén-ség. Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tű-zok. A' ki másnak vermet ás, maga esik bele. Útat nyitott magának a' méltóságra. Meghalt a' gyermek, oda a' komaság. Lassú viz partot mos. A' ki ebbel játszik, hot legyen a' kezében. Kör-münkre égett. Úgy jártunk, mint a' tökébe esett eger. A' maga' szemettyénn hatalmas a' kakas. Nem lessz a' kutyából szalonna.

Elmúltt essőnek nem kell köpönyeg. A' mit a' vámonn nyert, a' harminczadonn elvesztette. Ebugatás nem hallik menyőrfzágba. Volt két pénzél a' vásáronn. A' kovácstúl ne végy sze-net. Kaparj kurta, neked is lessz. Senki' szájába nem repül a' sültt galamb. Zfákban macskát árul. Te sem vagy jobb a' Deákné' vásznánál. Eb ebnek baráttya. Ebrúdonn vetették ki. Ő is volt az ebek' harminczadgyánn. Majd elválík, hány zfákkal telik. Mindenhez látó, semmivel bíró. Rá akadt a' zfák a' főttyára. Sarkával fenyegette az elleuséget. Ha malaczt ígérnek, zfákkal forgolódgy. A' ki magát a' korpa közé vegyíti, megefzik a' sertések. Lassan járij, tovább érfz. Mindenkor kövérebb a' más ember' szalon-nája. Jégre vezette, vagy vízre vitte. Szénaé, vagy szalma? Könnyű a' kopaszt borotválni.

Ollyan a' híre, mint a' Tatárjárásnak. Más ember' réttyébe vágta a' kaszát. A' kinek Krizztus a' barátja, könnyen üdvözü. Ez a' bökkenője. Porba esett a' konceza. Nem lessz a' bagolynak soha sólyomfia. Négy lábú a' ló, még is megbotlik. A' kit az Isten büntetni akar, elveszi az eszét. A' karónn varnyút mutogat. Mézes madzagot von a' szájába. A' ki nyáronn nem gyűt, télenn keveset fűt. Mindenbe kanál. Eldöndötte a' levest. Hamarább utól érik a' hazug embert, mint a' sánta kutyát. Eggy rühös juh az egész nyájat megvesztegeti. A' ki sokat farag, sok forgácsot ejt. Ebenn gubást (kuvaszt, kuvaszt) cserélt. Ott is terem a' gaz ember, a' hol nem vetik. Nem jó annak dolga, kinek nincs iriggye. Nagyobb a' füstye, mint a' pecsenyéje. Nem olly fekete az ördög, a' minőnek írják. Nem hólyag, hogy felfújják.

Ritetszik a' szög a' zfákbúl. Az eb is haragzik az órráért. Nem mind szakács az, a' ki nagy kést hordoz. Híres eperre nem kell kosárral menni. Csak a' küzföbrül tekintett az iskolába. A' kecske sem menne a' vásárra, ha nem hajtának. Mindennek barátja mindennek bolondgya. Fekete földben terem a' jó búza. Tudgya Pál, hol kaszál. Éjféka minden tehén fekete. Nem mőzog a' nád szellő nélkül. Felhágott az uborkafára. Pufzta malmónn vész vámot. Krizztus' koporsóját sem őrzik ingyen. A' vargaságot sem lehet eggy nap megtanulni. Nem lehet a' fát eggy csapással levágni. Kést ad a' gyermek' kezébe.

A' hájas táskából is eshet ki zfiros pogácsa. Ebbe bízták a' szalonnát. Hadd morogjon a' var-

ga, csak a' sarut jól varja. Tudgyuk, micsoda tehén alatt szopott. Két ház' ebe. Szemérmes koldúsnak üres a' táskája. A' kis csupor hamar elforr. Minden Czigány a' maga' lovát dicséri. Baráttáncz. Lyányomnak szöllok, menyem is értse. Rossz pinceszemester az, a' ki szomjan meghal. A' nyomtató lónak ne kösd be a' száját. A' jó bornak nem kell özégér. A' kinek nincs tiszte, nincsen veszedelme. A' röst embernek sok ünnepe van. A' mi a' szádott nem égeti, ne fúdd. Hátrább az agarakkal! Cseréptálhoz fakanál. A' millyen a' mosdó, olyan a' kendő. Fűzfahegedűhöz nádvonó. Mikor a' macska szendereg, tánczolniak az egerek. Addig jár a' korsó a' vízre, még eltörik.

Ki hinné, hogy ő is bójól? Mikor az urak a' tanácsbúl kijönnek, okosabbak. A' lágy páfztor alatt bárányhúst eszik a' farkas. Tizenharmadik Apostol. Ötödik kerék a' szekérben. Sem füle, sem farka. A' vén hegedűs mindennap egy nótát felejt. A' ki szolga, nem úr. Ülly ve teg, ha jó dolgod van. Nem azé a' madár, a' ki megfogja. Másnak szánt az ökör. Szörfálhasogató. Jó volna a' halálért ötet küldeni. A' tök is estve virágozik. Olly kevély, mint az olajos korsó a' szögönn. Úgy sétál, mint a' Görög az üres bótban. Sok víz folyik el addig. Olly messze vagy tőlle, mint Makó Jerusalemtől. Olyan, mint a' verembe esett farkas. Ember kell a' gátra. A' mint főztél, úgy egyél.

Visszaadgyák a' kölcsönt. A' hol nincs, ne keress. A' szénégetőnek tökénn a' szeme. Szemesnek a' játék, vaknak az alamisna. Hátann há-

háza, keblében kenyere. Mondgy igazat, betör-
rik a' fejed. A' mit szeme lát, ott nem hagyja
keze. A' ki tüt lop, ökröt is próbál. A' kápuz-
tából a' szalonnát kifelejtí. A' jó erkölcs szenved,
de soha sem senyved. Körmetlen macskának ne-
hez a' fát máfzni. Tökkel ütötték a' fejet.

Egynehány Levél.

*Édes attyának a' fiú szerencsés új eszten-
döt kíván.*

Édes Uram Atyám! Mivel illik is, méltó is,
hogy életünk' korának mindenik megújulásánál
jótévdinknek amaz érzeményeket megbizonyít-
suk, mellyekkel nekik a' háladatos szív állandó
boldogságot kíván: el nem mulathatom, a' kö-
zelgető új esztendőnek alkalmatosságával ama'
kötelességemet tellyesíteni, melly a' jól nevelt
gyermekök előtt legfzentebb. Hálát adok az
Ur Istennek, hogy Uram Atyámat a' múltt
esztendőben állandó egésséggel megáldotta, 's
tisztá szivemből kívánom, hogy az érkező esz-
tendőben is különös oltalmába vegye, 's min-
dennémű adományival bőven megholdogít-
sa. E' szíves ohajtásimhoz kapcsolom érzékeny
háladásimot is eddig hozzám mutatott atyai sze-
retetéért, és mindennémű jóvoltáért. Legbuzgóbb
és legfőbb szorgalmatosságomat arra fogom for-
dítani, hogy kegyelmeire méltatlan ne legyek,
és hogy irántam való várakozásinak mind tanú-
lásimban, mind erkölcsiemben tökéletesen meg-
felellyek. Ezzel, tudom, legerőssebb bizonyosá-
ga-

gait adom ama' tiszteletnek, mellyel Urám Atyámhoz viseltetek, 's mellyel, Atyai áldását kérven; életem' fogytáig vagyok Édes Uram Atyámnak szófogadó és háladatos fia N. N.

Édes anyánnak a' fiú szerencsés új esztendő-t kíván.

Édes Afzonyom Anyám! Melly örvendetes ezen új esztendőnek kezdete a' múltthoz képest. Akkor refzketve tartottunk ama' veszedelemtül, melly minket nyavalygó Szülönknek siralmas halálával minden szempillantásban fenyegetett; kinek érzékeny barátsága előttünk szinte olly böcsös, mint a' természetnek édes köteléke, melly minket szívéhez kapcsol. De az Örökkévalónak legyen ezer hála! most már drága egészsége ismét helyre állott, úgy hogy magunkot állandósága iránt tellyes reménységgel táplálhatjuk. Az Úr Isten tellyesítse e' reménységünköt; és tartsa meg nekünk édes Afzonyom Anyámat sok esztendeig. Ki nem mondhatom, melly boldognak tefz engemet ama' gondolat, hogy még férjlikoromban is megbizonyíthatom háladatos tiszteletemet, mellyel édes Szülömhöz viseltetek. Ezen érzeményemnek édes gyönyörűségét csak az anyai szív láthattya tellyesen át, melly azt nekem a' nevelés által sugarlotta. Csókolom alázatosan kezét, 's anyai áldásáért esedezvén, örök háladással vagyok Édes Afzonyom Anyámnak szívesen szerető és tisztelő fia N. N.

Édes attyának neve' napjára.

Édes Uram Atyám! Ama' napok között, melyeknek esztendőt által különösen örülni szoktam,

tam, legjelesebb bizonynyára Uram Atyámnak neve' napja: mert ama' gondolat, hogy az Úr Isten nekem édes Atyámnak rendelte, olly örömmel foglal el, melly engemet szinte magamonn kívül ragad. Ezen örvendetes ünnepemenn mind efzembe juttatom én a' jótéteményeket, mellyeket kegyességétül, fáradságítul és gondoskodásátul vettem. Melly kellemetes volt az oktatás, melly állhatatos a' munka, melly buzgó a' vezérlés, mellyet leggyengébb koromtól fogva nevelésemre szánni méltóztatott. Soha sem felejttem én el ezeket, és háladatosságom csak életemmel szünhet meg. Naponkint megemlékezek e' különös jóvöltáért Uram Atyámról buzgó imádságimban; de neve' napján könyörgésem indulatos érzeménnyé válik. A' fiúi szeretettül megtüzesedvén, felemelkedik ez az Örökkévalónak trónussához, hol Uram Atyámnak minden bizonynyal hoszú, egészséges, szerencsés és nyugodalmas életet nyer. Engedgye meg végtére Uram Atyám, hogy neve' napjára minden egyéb ajándék helyett egy ajánlást tegyek, mellyet minden bizonynyal be is tellyesítek. Fia tudni illik, nem csak nevét viselni, hanem minden erkölcsét is hüven fogja követni, úgy hogy mindenik tudósításból, mellyet róllam hallani fog, saját képét is fogja látni bennem; 's valamint-hogy én Uram Atyámban igaz, jó, és kegyes Atyát tisztetek, úgy én bennem olly fiút fog tapasztalni, a' ki, még él, legfőbb érdemnek tartja, hogy Uram Atyámnak igazán tisztelő és szófogadó fia N. N.

*Édes attyát tudósttítya Szerencsés
érkezéséről.*

Kedves Édes Uram Atyám! Tegnap estve felé Szerencsésen érkeztem a' Tifzttartó Úrral és fiával Budára, hol tavalyi gazdám igen barátságosan fogadott. Úgy szeret ő engemet, mint saját fiát, ki ezen esztendőben itthon fog velem egy oskolába járni. Az útonn semmi baj sem ért bennünköt. Még sükeres földönn jártunk, szép üdönk volt; mikor pedig a' homokra jutotunk, első eseti. Ma kinyugfzom magamot; holnap pedig elmegyek oskoláinknak Előjáróihoz, hogy őket megtifztellyem, és hogy nekik érkezésemet megjelentsem. Kivánom, hogy édes Uram Atyám imént kiállott betegsége utánn mennél hamarább erőre jusson, és kérem, hogy erről engemet tudósítani is méltóztasson: mert egyébaránt szívem öllő nyughataatlan volna, hogy még a' tanulásra való kedvemet is megfogyasztaná. Asszony Anyámnak és Uram Atyámnak kezeit csókolván, Nénémet pedig és Öcsémet szívesen köszöntvén. magamot tapáftaltt atyai kegyességébe ajánlom, és minden tífztelettel vagyok Kedves Édes Uram Atyámnak igazán szerető és engedelmes fia N. N.

Az édes atyának intései fiahoz.

Kedves Fiam! Jóllehet szemeim előtt nem vagy, szorgalmatosságom még is, valamerre mégy, mindenütt veled jár; mert mindenütt fiam vagy, és én mindenütt atyád vagyok, ki nek szavát fogadnod kell. Nem tartok én attúl, hogy intésimről, mellyeket elmeneteledkor adtam, elfelejtkezel. Tanulással kell neked jövőendőbéli szerencsédet megérdemlened: azért az

Úr

Úr Istennek hű és buzgó szolgálatya után fő kötelességed az; hogy serényen tanulj. Nem tiltom én bizonyos órákban a' mulatságot, melly még szükséges is azért, mivel a' kedvet a' tanulásra megújítja: de azt nem szeretném, ha ezen órákból napok, és a' napokból egész hetek válnának. Így a' mulatság végtére tunyaságra változna: Most van az üdeje, édes Fiam! hogy tanulj, még ifiú vagy. Ha legjobb esztendeidet el hagyod folyni, a' nélkül hogy magadot a' tudományokra alkalmatosnak tegyed, későbbben semmire sem mégy, és szerencsédet előre lábad alá tapodod. Ha serénységedet látom, utolsó filléremet sem sajnálom tölled; de ha elfajúlz, én is elvonom rollad segítő kezemet. Adgya Isten! hogy mindenkor jó fiamnak vallhassalak, és hogy életem' fogytaig lehessek szerető atyád N. N.

Testvér testvérehez.

Kedves Öcsém! Elfizélhetedé, hogy engemet olly bizonytalanságban tudsz irántad lenni, melly szívemet nagyon epefzi? Azt ugyan tudom, hogy beteg voltál; de azt, ha már meggyógyúltálé vagy sem, mindeddig tölled meg nem érthettem. Sokszor hallok, hogy Kassán a' nyavalyák e' télen nagyon közönségesek és így ki nem verhetem a' fejemből, hogy még egésséged vissza nem tért, vagy hogy talán újra megbetegedtél. Aggodnéké így miattad, ha nem szeretnék? És te nekem egésségedről még sem írsz. Mikép hozod helyre e' hibádot, ha csak az által nem, hogy gyors válaszfoddal megvigasztalod tégedet szerető bátyádot N. N.

Hk 2

A'

A' Vízkórságos.

Annyira elterjedt Borosonn a' vízi betegség,
 hogy dagadó testét meg kellett végre csapolni.
 Mind kiteríti tehát csapoló szerfzámít előre
 a' sürögő orvos, 's neki megy hordónyi hasának.
 Ámde amaz kezeit szomorúan visszafazsítván,
 elhivattya fiát, 's illykép kezd szólni hozzá:
 „Nézd fiam e' szörnyű szerfzámokot. A' sok ivásnak
 „rettenetes követői ezek. Hoffzabbka lehetne
 „életem e' nélkül. Most legjohb férjfi koromban
 „elhalok. E' példát vedd jól szívedre. Iparkodgy
 „jobb nyomokonn, mint én, boldog vénségre kijutni“
 Többet akart más dolgok iránt még szólni; ámde
 a' siető orvos ki akarván verni eszéből
 félénk gondolatit „ha ki nem gyógyítottgya vizébül
 „a' csapolás, úgymond, az Urat, még holta után is
 „mondgyon az Úr engem' betorabbnak az ostoba
 lúdnál“
 's ezzel az orvosokat mind fel kezdette czitálni,
 kik bizonyos szernek mondgyák a' borvizek ellen
 a' csapolást, mellytül soha meg sem halhat az ember.
 Majd azután szomorú fia is biztatni akarta,
 hogy csapolása után még szép vénségre kiérend;
 ámde mihelyt czéllyát megsajdította szavának,
 „ah! ne beszéllj, kérlek, mondá mosolyogva visszontag
 „a' beteg. Én tudom azt jobban. Soha sem vesz az ember
 „csapra egyéb hordót, hanem azt, melly szinte ki-fogy-
 ván
 „életadó folyadékaiból, haldoklani készül.“

Az igaz Bölcs.

Nézd a' búzakalászt, büszkén emelkedik az égnek,
 még üres; és ha megért, földre konyítottgya fejét.
 Kérkedik éretlen kinsével az oskolagyermek,
 még a' tellyes eszű Bölcs megalázza magát.

Egy goromba Poétára.

Szabad dühökkel ostromolta
 sok régi bárdus honnya' népeit;
 azért nevezte a' gorombát
 bárdusnak ó Romában a' Deák.

Te túrhetetlen büszkeséggel
 megmardosod legjobb barátidot.
 Tiéd tehát a' zöld borostyány;
 te vagy bizonynyal a' mi bárdusunk.

Eggy ártatlan felelet.

Mint vagy Palócz? Cserhádi tartományodban
 ritkülé már az ostoba?
 „Azóta, hogy Nagyságod onnan elfszakadt,
 „előbbi számok megfogyott.“

A' Középfzerűség.

Boldogabb léfzel, ha sem a' magosra
 szüntelen nem törsz, sem az ál sekélyeni
 nem maradsz, féltvén dagadó haboktól
 gyenge hajódot.

Mentt az agg bútúl az arany középfzer,
 melly irigylendő palotákra nem vágy,
 sem magát fősvény földelű szugolyban
 fel nem emészti.

Többször ingattyák szelek a' magos fát;
 a' kevély tornyok nehezebbet esnek,
 's a' sebes mennykő szeret a' negédes
 bércre lecsapni.

Jót reméll a' Bölcs beborúltt ügyében,
 's vészeket sajdít, mikor a' szerencse
 rá nevet. Jönnek teleink üdönkint,

's megmeg enyésznek.

Hogyha most szenvedsz, ezután nem úgy lefz.

Nem dörög mindég az Egek' haragja,

's a' setét szélvést ragyogó derülés

szokta követni.

Légy erős szívű, mikor elborítnak

a' bal inségek, 's vonogasd fel önnkint

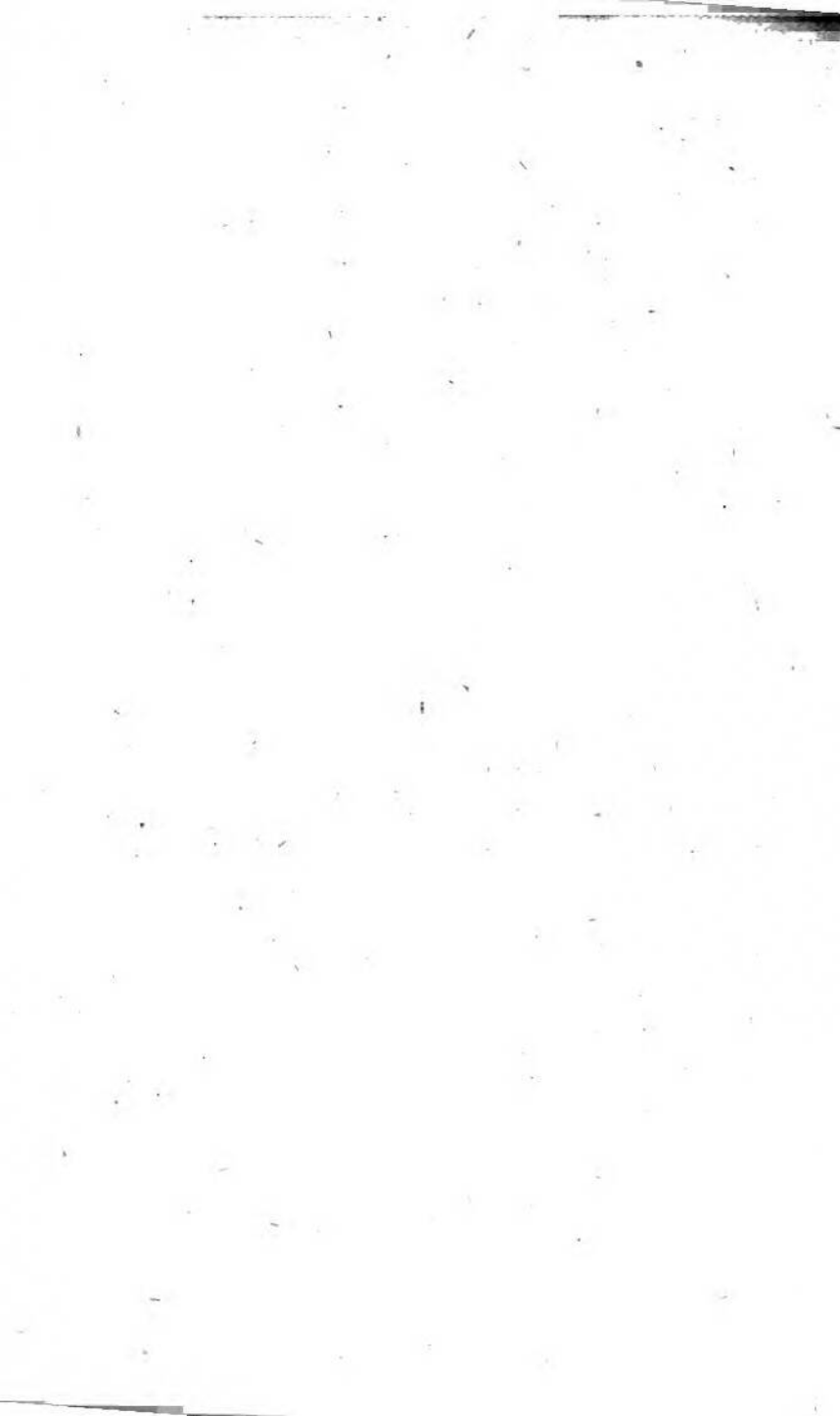
a' vitorlákot; ha kegyes szelekkel

nagyra dagadnak.

A' zsembes Öreghez.

Ha őseidnek hajdani nyomdokit
 elhaggya lassan mostani nemzedet,
     's más utra látod elszakadni
     a' szemesebb ifiak' csatáit;
 nagyot sohajtván a' magos ég felé,
 zsembes szugodbúl nyögve jövendölöd,
     hogy talpig elfajúltt világunk
     vég veszedelmeihez közelget:
 mivel szokásit boldog előinek
 a' fürge gyermek pajkosan elveti,
     's a' régi tyúkoknál okosbnak
     tartya magát az üres csibécske.
 De hogyha bölcsőbb, gondolatod szerint,
 a' tisztes ősz haj zöld maradékinál,
     fontold meg azt is: hogy világunk
     élemedik maga is naponkint,
 és hogy tekéjénn emberi nemzetünk,
 melly nyelve által szinte csak egy egész,
     a' nyilni termett éffzel együtt,
     több rideg ága gyanánt öregszik.
 A' régi kornak jobb hagyományira
 épít az ember friss leleményeket,
     mellyek kövönkint felhaladgyák
     talpfenekét az egész rakásnak,
 még a' baromnak megmarad egy nyomonn
 csak erre termett oktalan ösztöne.
 Szós marha volna, és nem ember,
     a' ki az ősi nyomonn maradna.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z156175403

